H
A.6

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

VARJÚ ELEMÉR

AZ IGAZG. VÁL. TAGJA.

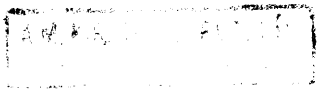
HUSZONÖTÖDIK KÖTET.

1907-IK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMVII.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

1. Értekezések és önálló czikkek.

		Lap
Calamus dr.	Bocskai hadi népe. *(Két közlemény)*	115, 182
Daróczy Zoltán	Földvár és Patai Zuborok	199
Dr. Erdélyi László	Szent István királyi czime	149
Dr. Gárdonyi Albert	I. Károly király nagypecsétjei. *(Két tábla melléklettel és hat ábrával a szövegben.)*	30
Ghyczy Pál	Basta György czimere	88
Dr. Hattyúffy Dezső	A birkások	89
Horváth Sándor	Pótlék középkori czimeresleveleink eddig ismert sorozatához	198
Kemény Lajos	Az esztergomi társaspecsétről	88
— —	Nemes kassai lakosok 1708-ban	199
Kiss István	Kiss István nemeslevele II. Rákóczi Ferencz fejedelemtől *(Melléklettel)*	193
Nagy Géza	Szent István vérsége és a magyar kútforrások. *(Három közlemény)*	25, 127, 175
Orosz Ernő	Jegyzék némely közlevéltárakban elhelyezett czimeres nemeslevelekről	200
Pór Antal	Megjegyzések dr. Gárdonyi Albert értekezésére	151
— —	A Rátót nemzetségéből származó esztergomi érsekről	196
Keöpetzi Sebestyén József	Nagy Gergely és Szerdahelyi Huszár Péter czimerlevele 1466-ból *(Színes czimerképpel)*	147
Söröss Pongrácz	Kajári Biby Simon armálisa 1522-ből. *(Czimerképpel)*	85
Dr. Sufflay Milán	A Nelipicsek hagyatéka. *(Két közlemény)*	70, 140
Dr. Bártfai Szabó László	Három Árpádkori pecsét. *(Három pecsétképpel)*	62
Thallóczy Lajos	Bosnyák és szerb élet- s nemzedékrajzi tanulmányok. *(Három közlemény, térképmelléklettel)*	1, 97, 161
Wertner Mór	Cesanis és Nassis	152

2. Kisebb rovatok.

TÁRCZA.	A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	9, 155, 206
	† Újtordai Kőváry László (1819—1907)	155
Szakirodalom.	Kubinyi Miklós. A Felsőkubini Kubinyi család története és leszármazása. II. kötet. Ism. V. E.	94
	A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok levéltárában őrzött oklevelei. I. kötet	95
	Reviczky Bertalan. Egy főbenjáró per Nyitravármegyében	95
	Sárközy Imre. A Nádasdy Sárközy család	94
	Jahrbuch der heraldischen Gesellschaft Adler, 1906. és 1907. évf.	95
	A Nemestóthi Szabó család leszármazási táblája	158
	Béthencourt munkája. Ism. Zarándi Á. Gáspár	158
	Robert Sommer, Familienforschung und Vererbungslehre. Ism. Varjú Elemér	160
	Ölyvedi Vad Imre. Nemességi könyv	206
	Horváth Sándor. A m. kir. Országos Levéltárnak bemutatott czimeres nemeslevelek jegyzéke	207
	C. A. Bertini. Codici Vaticani riguardanti lo storia nobilitare. Roma, 1906	207
	Conte Passini Frasoni. Essai d'armorial des papes. Rome, 1906	208

Melléklet.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1907-ben. — I—VIII

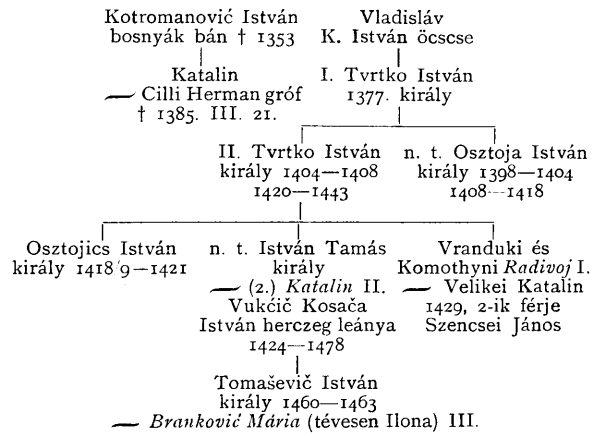
BOSNYÁK ÉS SZERB ÉLET- S NEMZEDÉKRAJZI TANULMÁNYOK.

(Első közlemény.)

Tizenkilencz éve (Turul 1888), hogy az «Illyr czimergyüjtemények» cz. tanulmányunkban a délszláv heraldika egyes vonatkozásait igyekeztünk megvilágitani. Kilencz esztendővel később (Turul 1897), «Bosnyák nemzedékrendi tanulmányok» cz. vázlatunkban egyes vitás pontok felderitését kisérlettük meg. Azóta tisztába jöttünk a Kotroman-család eredetével (Tanulmányok a bosnyák bánság kezdetéről. Akad. ért. XX. k. 5. sz.), Šišić F. «Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić» cz. művében nem egy homályos részletet deritett fel s több fontos vonatkozás megfejtését köszönhetjük Wertner Mór többrendbeli tanulmányainak. Több oklevéltárunk (Blagay-cs. Horvát-végvidéki, Szerb-magyar oklt.) genealogiai vonatkozásaira csak röviden utalunk.

Jelen tanulmányainknak az a czélja, hogy a történelmi kutatás folyamán felgyült genealogiai és életrajzi vonatkozásokat tartalmazó adatokat csoportositsuk s egyes részleteikben elemezzük. Eleve is megjegyezzük, hogy e több részletre terjedő elemzés gyakran kitérésekre késztet. Az adatoknak e konczentrációjával azt akarjuk elérni, hogy ujabb adatok felmerültével a hiányt vagy tévedést könnyü szerrel lehessen betölteni, illetőleg helyrehozni.

A csoportositás megejtésére előrebocsátjuk a Kotromán-család genealogiai *vázlatát* (tehát nem összes vonatkozásaiban) s római számmal jelöljük azokat a tagokat, a kikre adataink vonatkoznak.

I. Radivoj, Osztoja István bosnyák király fia 1429—1463.

Osztoja István bosnyák királynak (uralk. 1398—1404.; 1408—1418., I. Tvrtko király nem törvényes fia) Osztojics *István* nevü (uralk. 1418—1421) törvényes fián kivül két nem törvényes fia volt: az 1444-ben Bosznia trónjára került István *Tamás*[1] és *Radivoj* Vranduk,[2] később Komothyn († 1461.) ura.

E Radivoj szerepléséről eleddig Klaič, Wertner és Šišić munkái tartalmaznak többé-kevésbbé összefüggésbe hozható adatokat.

[1] († 1461.)

[2] Vranduk várrom a travniki kerület zenicai járásában mellette ma kis falu kb. 500 lakossal. Komothyn várrom a travniki kerület jajcei járásában közel Jajcához.

Az első adat 1429 (!) junius 2-ikáról kelt. A budai káptalan előtt megjelenik egyfelől *Velikei* László fia *Miklós*, másfelől Vranduki Radivoj, Tamás bosnyák király testvére. A felvallásból megértjük, hogy Velikei Miklós leánya *Katalin*, r. kath. szertartás szerint felesége lévén Radivojnak, Radivojné atyja, megnevezett Velikei Miklós, a maga és felesége, Margit nevében, *Velike* és *Pethna*[1] várainak, valamint összes magyar és szlavon birtokaik egy harmadrészét haláluk után Radivojéknak vallják be örökül, ide értve az ezentul eszközlendő bármi néven nevezendő szerzeményeket. Kikötik azonban, hogy éltök fogytáig e birtokok nyugodt élvezetében megmaradjanak s azokban megvédelmeztessenek; Radivoj szószegőnek nyilvánittatván, ha e kikötés ellen beigazolhatólag vét. Viszont Radivoj *Sólyomkő*, más néven *Szokol* várának (ma a tuzlai kerület, gračanicai járásában várrom; tövében falu, kb. 1000 lakossal, a régi bosnyák sói és uszorai bánságok határán) s összes *szlavon* és *bosnyák*, jelen és jövőben szerzendő birtokainak felét köti le ugyancsak apósa, Velikei Miklós és felesége, Margit részére.[2]

Feltünő az oklevélben, hogy Radivoj csak de Wranduk előnevén (caput bonorum) emlittetik, mint Tamás bosnyák *király* testvére, holott ekkoron a törvényes király II. Tvrtko volt s István Tamásról (az összes bosnyák uralkodók viselik az István nevet) a többi forrásokban addig még szó sincs. Osztoja István király elől nevezett két nem törvényes fia ugyanis törvényes testvérük halála után valóban igényt tartott a bosnyák trónra s királyfinak, királynak is neveztették magukat. Ez oklevél keltére nézve azonban bizonyos kételyek merülnek fel. Varjú Elemér ugyanis ez oklevél 1456. átiratát látván konstatálja, hogy ennek datuma igy hangzik: «feria proxima post festum sacratissimi corporis Christi anno eiusdem millesimo quadringentesimo quadragesimo nono.» E szerint az oklevél 1449. jún. 19. kelt. Valószinü tehát, hogy a budai káptalan keltében esett meg a tévedés. Annál valóbbszinü ez. mert Radivoj 1429. még nagyon fiatal volt, s a magyar-szlavon nexus csak Tamás István királysága elején lett s lehetett bensőségessé.

Jelen tanulmányunk főczélja a genealogiai elemzés lévén, nem terjeszkedhetünk ki a történelmi pragmatika egyes részleteire. Mindazonáltal az egyes személyiségek családi vonatkozásait, kellő megvilágitás czéljából, szükségesnek tartjuk kapcsolatba hozni a bosnyák történelmi fejlődés illető mozzanataival. Ez alkalommal hangsulyoznunk kell, hogy a XV. századbeli bosnyák történelem szinterére csak most érkezett el a derengés korszaka. Már nem olyan áthatatlan a sötétség, de az egyes körvonalak még nem elég élesek. A raguzai levéltár törmelékes adatai évről-évre kiegészitik az egyes vonatkozásokat s csak örvendenünk lehet, ha egyes tévedéseket helyreigazit egyik vagy másik kutató. Igy vagyunk Radivoj szerepével is. Néhány év óta már többet tudunk róla, de Boszniában való szereplésének képe sem korrendi, sem okozati összefüggése tekintetében nincs még kellően tisztázva.

Biztosan megállapitható, hogy a török hatalom a végzetes kimenetelü 1415-iki Uszora-menti csata — Maróthy Jánosék veresége — óta kezdett elhatározó szerepet játszani Bosznia területén. Izsák bég játsza a conquistador szerepét török részről. Hogy miként ment végbe ez a török hódoltatás, azt inkább csak sejthetjük. A bosnyák «urak» s ha magyar részről nem reméltek segélyt, a királyok is, koronként megegyeztek a törökkel s megengedték, — hisz kénytelenek voltak vele — hogy török őrség szálljon meg egyes várakat. Az első forma tehát katonai okkupáczió volt, melyből a szultán irányitotta politikai beavatkozás önként folyt. Közvetlen behódoltatásra ekkor még nem gondolt s nem is gondolhatott a török, hisz Konstantinápoly még állott s a magyar déli védvonal még elég erős volt. Csak az volt a következése, hogy a várbosznai (Vrhbosna, Sarajevo) szandsák-bég magatartásától függött, a királyi családban duló viszálykodás következtében meggyöngült Bosznia sorsa. Annyi bizonyos, hogy

[1] Pozsega vármegyében Velike és Petenye-Petnevárak. Ugy e várakról, mint a birtokos Velikeiekről s egy törzsbeli Bekefiekről bőven Csánki D.: M. O. T. F. II. 392. 4. 434.

[2] Hazai okmt. VII. 449—451. a Bánffy-család kolozsvári l.-tárából. Idézte s kivonatolta Wertner M.: Délszláv gen. 1891. 229. l. Használja Csánki is. i. m. i. h. A Hazai okt. az oklevél kivonatában boszniai káptalant emlit, holott az oklevélben a budai káptalanról van szó.

1420—1428 között a törökök már lábrakaptak a bosnyák területen.[1]

Radivoj, a ki Vrandukot birta török védőszárny alatt, 1428 táján föllépett ellenkirálynak II. Tvrtkoval szemben. Már ez a körülmény is bizonyitja, hogy a középkori Boszniában a tényleges királyi hatalom addig ért, a meddig saját magánbirtoka terjedt, azontul már csak akkor engedelmeskedtek neki, a mennyiben idegen erővel sikerült akaratát érvényesiteni. Innen magyarázható, hogy Radivoj egy évtizeden tul királynak mondhatta magát, mert II. Tvrtko, a törvényes, nemzetközileg is annak elismert uralkodó nem férhetett hozzá. Radivoj töredékes életrajzi vonatkozásainak első részéből egy törökpárti pretendens képe tünik elő s Raguzával való viszonya játsza benne a főszerepet.

A raguzai köztársaság ugyanis — kereskedelmi érdekeire való tekintettel — «gyertyát gyujtott» mindazon hatalmas vagy erőszakos szomszédjának, a ki polgárainak árthatott. A nagyobb hatalmaknak: töröknek, magyarnak adót fizettek, a bosnyák királynak, szerb deszpotának, kisebb ugyan, de mint közelebbi szomszédoknak «állandó» ajándékokat, értékes posztót, bársonyt, követeiknek utiköltségre pénzt adtak. Mint a déli szlávság müveltségi központja, Raguza mindinkább menhelye lett a bosnyák és szerb dinasztáknak. Ha modern hasonlatot akarunk alkalmazni, bizvást az Adria «Grácz»-ának nevezhetnők a kellemes, pallérozott polgárságu, vidám s gazdag kis köztársaságot.

Ostoja István, Radivoj atyja is Raguzába menekült s polgárjogot nyert a köztársaságtól. Osztojič István Radivoj bátyjának királykodása után, testvérével, Tamással együtt csak serdülő sorban álló legényke lehetett. Bizonyos annyi, hogy mind a kettő II. Tvrtko királylyal szemben pretendensi igényeket támasztott. 1431-ig semmiféle biztos adatunk nincs, azontul legelőbb 1431-ben [2] találkozunk Radivoj nevével, midőn adót követel Raguzától, megfenyegetvén a tanácsot, hogy nemfizetés esetén kereskedőikön áll majd bosszut. Nem szabad felednünk, hogy Radivoj a segedelemre rá is szorult. Eleinte alkudoztak vele, de bizonyára érdekeikre való tekintettel 1433 febr. 20-án 200 perpert adtak neki, követének pedig 60-at.[1]

1433 szeptember havában ujabb adófizetési meghagyása alkalmával azonban megvitatás alá került az a kérdés, hogy *Radivojt*, «*ki magát Bosznia királyának mondja*», elismerjék-e s küldjenek-e neki állandó ajándékot? Csak hat szóval (21—15 ellen) döntöttek ellene, megtagadván az állandó fizetési kötelezettséget.

Ekkor — 1433 nyarán — Radivoj török segedelemmel Tvrtko ellen tört, de nem nagy sikerrel. A köztársaság ugyanis 1433 okt. 5-én a következőket irja Raguzai Sztojkovics Jánosnak, a párisi egyetem doktorának, Zsigmond király kedves emberének: [2]

«Jelenleg Tvrtko király uralkodik Boszniában, a kit most a törökök szorongatnak s háborut viselnek ellene. Tvrtko ellenfelei a bosnyák királyi ház egy Radivoj nevü sarját követik s akarják királynak megtenni, noha eddig Tvrtko királynak egy várát sem tudták elfoglalni.»[3] E hadjáratnak Radivojra nézve az lett a vége, hogy Raguzába menekült. Pártfelei ezuttal nem diadalmaskodhatván, azt tanácsolták neki, hogy béküljön meg sorsával s élvezze, mint raguzai polgár azokat az előnyöket, melyet a békés visszavonulás nyujt. Csakhogy Radivoj sehogysem akart beállani polgárnak, levetni nemzeti viseletét. Katonaember létére nem szokott hozzá a polgárosult csöndes életmódhoz. Inkább kibékült Tvrtko királylyal, a ki *Kiseljakon* (szerajevoi kerület, fojnicai járás) adományozott neki birtokot.[4] Visszatért tehát Boszniába s koronként ellátogatott Raguzába, a hol sok barátja volt. Követelését azonban fentartotta továbbra is a köztársasággal szemben. 1434-ben kétszer is követelte az adót. Meg-

[1] V. ö. e részben Radonič Jovan: Der Grossvojvode von Bosnien Sandalj Hranić — Kosača cz. becses értekezését, melyben Jireček kiadatlan adatai is értékesitvék. Arch. f. slav. Phil. XIX. 460. l.

[2] Radonič szerint 1433-ban, de Jorga N.: Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV. siècle. Paris 1902. 2-ik sorozat 302. l. (egyébként nagyon hézagos és kazalszerü gyüjtemény.) 1431. sept. 26. idéz adatot. Jelöltsége valószinüleg 1430-ban lett aktuálissá!

[1] Jorga i. m. 315. l.

[2] L. Mon. Conc. Gen. XV. Bécs 1857. VIII. l.

[3] Jorga i. h. 318. l.

[4] P. Luccari Annali di Ragusa. 1790. kiad. 143. 4. l. Mauro Orbini: Il regno de gli Slavi, Luccarit követi, úgy adván elő a dolgot, hogy Radivoj a törököknél tuszként tartózkodott. 367—8.

tagadták ugyan a kérést, de a követének mindenkor megadták a költséget.[1]

II. Tvrtko király hatalma azonban, mind a mellett, hogy Radivojjal szemben eredményeket ért el, nagyon gyönge lábon állott. 1435 március 19-én Pozsonyban van [2] Zsigmond királynál, decz. 5-én pedig Székesfehérvárott tartózkodik.[3]

Messzire vezetne, ha Tvrtko uralkodásának illetőleg segedelemkereső expedicziójának részleteit mind előadnók. Elég annyit konstatálnunk, hogy távolléte alatt Vukčić István chulmiai (herczegovinai) vajda Dél-Boszniát és a magyar király utólagos beleegyezésével Brankovics György, a szerb deszpota [4] keleti Boszniát foglalta el, mig a török Vár-Boszniát (Vrhbosznát) szállotta meg. Tvrtko utazásának a törökkel való megegyezés lett a vége s ő is adót fizetett a szultánnak.

Radivoj ez alatt békében élt ugyan Tvrtkoval, de Vukčić István vajdával tartott különös jó barátságot. Raguza kereskedőire való tekintettel s mert a szomszédos chulmiai vajdával barátkozott, immár *állandó* ajándékot adott Radivojnak is. Majd 100, majd 200 perpert, gyakran értékes bársonyt, posztót utalnak ki részére, sőt még a városba küldött bohóczait is megajándékozzák.

Igy állott a Radivoj dolga 1443-ig, midőn II. Tvrtko († u. é. junius 22.), fimaradéka nem lévén, Tamás, melléknevén István, a Radivoj testvére került a bosnyák királyi székbe.[5]

István Tamás király uralkodása kezdetén Raguza Radivojjal szemben megkisértette az adó megtagadását, de 1446 febr. 4-től 1450-ig folyton kap ajándékot (150 perpert), sőt külön még bársonyt stb. is, mint előbb, majd 200 perpert fizetnek Radivoj «királynak».[6]

[1] U. o. 320. 1. 4. l.

[2] Mon. Conc. i. m. 791.

[3] U. o. 676. Zsigmond király Tvrtko pártján áll s hiveit jutalmazza, így 1436. Restojet, a király kamarását.

[4] 1435. máj. 5. Zsigmond királynál II. Tvrtkoval egyidőben indult Magyarországba. M. Sz. O. 96. l.

[5] Klaić s a kik utána irnak azt vélik, hogy István Tamást azért választották királyul, mert Radivoj a törökkel vállvetve pusztitotta az országot. Nem hisszük, hogy mellőztetésének ez lett légyen az oka. Hisz az akkori bosnyák előkelők között alig akadt valaki, a ki ne hódolt volna be koronként a töröknek!

[6] V. ö. Jorga i. m. 326., 330., 359., 363., 368., 367., 385., 391., 6., 406., 17., 20., 23., 26. ll.

Az 1443—1450-ig terjedő időszakban ment végbe a bosnyák királyi család katholizálása és szorosabb csatlakozása a pápasághoz. Úgy *István* Tamás (1444) mint Radivoj — ki testvérével teljes egyetértésben ebben az időben teljesen beérte állásával — buzgó katholikusokként jelentkeznek. Radivoj felesége, Velikei Margit, kit ez idő tájban vehetett nőül, katholikus volt, hiszen már hangsulyoztuk, hogy az elől idézett 1449-iki (1429!) oklevél expressis verbis kijelenti, hogy a *róm. kath.* egyház szertartása szerint ment férjhez. Bizonyára csakis azzal a kikötéssel lett a bosnyák királyfi felesége a szlavonita főrangu leány, hogy pataren férje mellett szabadon vallhatja hitét. Ez a föltevés természetesen csak arra az esetre állhat meg, ha a házasság Radivoj megtérése *előtt* ment végbe. Annál buzgóbb katholikus lett aztán Radivoj, midőn a pápa 1445 máj. 29-én testvérét, a királyt származására nézve törvényesitette «uti in præfato regno Bosnæ ac quibuscunque aliis regnis . . . . . succedere . . . . . valeas . . . . *ac si legitimo thoro natus esses.*»[1] E rendelkezéssel Radivoj is törvényesittetett kath. szempontból.[2] Radivoj egyébként 1446. okt. 9. Eugen pápa részéről kölönös védnöksége (nob. virum Radivoj comitem de Branduch germanum regis S. D. n. accepit in protectionem b. S. Petri) alá helyeztetett s a vranduki «a bold. Szűzről nevezett» (nullius dioecesis) kath. egyház pünkösd napjára bucsútartási jogot nyert. (Vat. ltár Eug. IV. T. I. f. 360. f. 335.[b] 336.[a])

De térjünk el kissé Radivoj boszniai szereplésétől s nézzük szlavoniai birtokainak a dolgát. Adataink kronologiai sorozata is megköveteli e diverziót.

Radivoj az 1449-iki (1429!) megegyezés értelmében tényleg hozzájutott a Velikeiek szlavon birtokaihoz.[3] Mint szlavon birtokosnak ügylete tá-

[1] Theiner: M. S. M. I. 388.

[2] Mint jó katholikust dicséri III. Calixtus pápa 1457-ben Theiner i. m. I. 428., a ki azonban csak Vranduk urának «nobili viro de Vranduk» és a király egy atyától s anyától való testvérének «germano» nevezi. Radivojnak — Luccari 185. l. szerint — pataren felesége is volt: Pavlović Radosav nővére s egy fia Ljubiša.

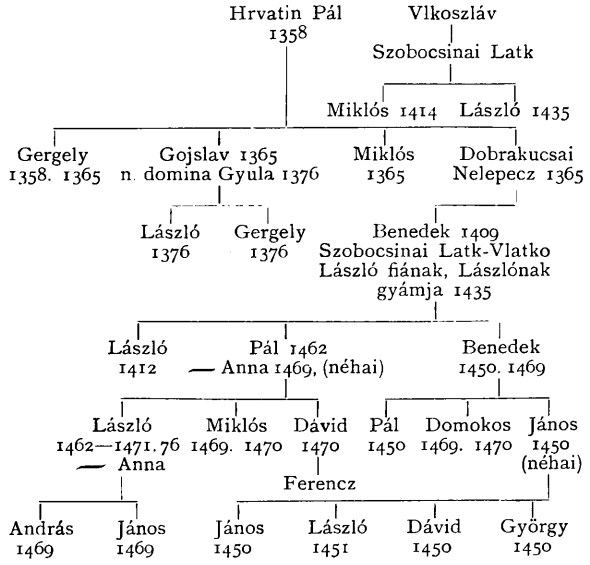
[3] Varjú Elemér t. barátom közléséből tudjuk, hogy V. László 1456. jul. 24-ikén Bécsben kiadott oklevelében konstatálja, hogy előtte «fidelis . . . . egregius Radiwoy de Wranduk» megjelent s felmutatta a budai káptalan

madt a Dobra-Kucsai Nelepeczekkel, az 1356-ban Magyarországba telepedett bosnyák Hrvatin nemzetségből [1] kivált, jó birtoku családdal.[2] Tör-

szóban forgó levelét, mely a *néhai* apósa Velekei Miklóssal kötött egyezményt tartalmazza.» (Eredeti, a kolozsvári Bánffy lt. Hátán bosančicával [régi bosnyák irással.]) Sufflay M. olvasása szerint e följegyzés: «László király Albert fia oklevele, remélni lehet Benić Miklós knyéz uj birtokát, Bécsben.» Annyit mindenesetre bizonyit az oklevél, hogy Radivojék már birtokba vették ekkor a magok részét s a királynál bizonyos ujabb birtokrészeket kérelmeztek.

[1] Tanulmányok a bosnyák bánság kezdetéről. 44—6. l.

[2] Nem érdektelen összeállitani e család genealogiáját, mely a mi s a Karácsonyi János közölte gr. Pongrácz cs. levélt. kivonatok (Tört. Társ. 1897. I. közl.) alapján minket érdeklő részében ekkép állitható egybe.

1478-ban Dobra-Kucsa, melyet 1457-ben Benedek «provincia nostra»-nak (körülbelül a zsupának felelt meg) nevez, a Mindszentiek kezére jutott. Megjegyezzük, hogy a közöltük nemzedékrendi táblán feltüntetett Vlkoszló, Horvatin testvére Ključot adta magyar kézre 1363-ban. — Tanulm. a bosny. báns. kezd. VIII. — E várnak tartozéka volt Stražice — Vesela Straža erőd, melyet Zsigmond idejében 1414-ben Szobocsinai Latk fia Miklós nem tudott megvédelmezni a bosnyákok ellen. Borbála királyné 1414 február 2. a király itélete meghozataláig eltiltja, hogy ezért Szobocsinai Miklóst vagyonában zaklassák. Az oklevél szövege így hangzik:

Buda 1414 feb. 9. Commissio Nicolai palatini et Johannis de Maróth alias bani.

Barbara dei gratia Romanorum Hungariæ etc. regina fideli suo magnifico Paulo Csupor de Monuzlow, regni nostri Sclavoniæ bano vel vicebano eiusdem, salutem et gratiam. Licet Nicolaus filius Wlathk de Zabachina castrum Veselestraza nuncupatum in regno Boznæ habitum, per negligentem conservationem et custodiam eius-

tént pedig ez akképpen, hogy Radivoj és apósa Velikei Miklós 400 aranyforinttal tartoznak a Dobrakucsai nemeseknek, mely summa, mint Nelepeczék levaci várának zálogösszege, 1450 január 6-án vált esedékessé.

Radivojék ebből 300 frtot 1450-ben le is fizettek;[1] a hátralékos 100 frtot azonban u. a. évi jun. 30-án fizették meg.[2]

Velikei Miklósnak másik leányát, Borbálát, Radivoj sógornőjét Kis-Várdai Miklós vette el. Igy kerültek a velikei és pethnai (petenyei) uradalmi részek [3] feliben örökség révén Kis-Várdai kézre. A Kis-Várdai fiuk: Miklós, Simon, Mátyás és Aladár azonban örökségöket zálogba vetették részben Ivánka fia Lászlónak, Miklósnak és Györgynek, valamint nagynénjöknek, Velikei Katalinnak.[4]

E viszonylatokból feltetszik, hogy Radivoj, mint magyarországi birtokos is szerepet játszott Pozsega és Kőrös vármegyékben. Meglehet, hogy felesége vitte a magyar-szlavon uradalmak gondját. A családi szempontból kedvezőbb helyzet révén, mely István Tamás király uralkodása következtében Radivojékra nézve beállott, még acquisitiora is telt. Igy a pozsegamegyei Szentléleki Kasztelánfi Gáspár pakai (Bródtól északra) birtokának felét: tiz jobbágytelket 400 arany forintért zálogba vették Komothyni [5] Radivoj és felesége. Kasztelánfi Gáspár Szrebernik vá-

dem castri a potestate domini nostri regis amitendo existit alienatum, et ad manus quorumdam Boznensium deventum, tamen quia nos factum amissionis dicti castri dispositioni domini nostri regis et deliberationi duximus reservandum, igitur fidelitati vestræ firmiter præcipiendo mandamus, quatenus præfatum Nicolaum tamdiu quousque dictus dominus noster rex facto in præmisso deliberaverit in possessionibus, rebus et suis bonis universis impedire molestare et dampnificare nullatenus audeatis, nec sitis ausi modo aliquali. Secus non facturus, præsentibus perlectis exhibenti restitutis Datum Budæ feria sexta proxima post festum purificationis virginis Mariæ, anno domini MCCCCXIV. (Körmendi lt.)

[1] A pozsegai káptalan 1451. jan. 11. kiadványa Körmendi ltár.

[2] A pozsegai kápt. 1451. jun. 30. kiadványa. M. N. M. Kovachich kéziratai közt.

[3] *Velike:* Fenyő, Poszada, *Cseglin*, Bokolya (Bukovje) *Tomica* tartozék, *Petenye*: Golgova. Felsorolja: Csánki i. m. II. kötet i. h.

[4] 150 arany forintban megegyeznek 1470. jun. 5. kis-martoni lt. E birtokokra nézve v. ö. Csánki i. m. a Bekefiekről sz. tanulmányát. 435. l.

[5] Ekkor igy nevezték a Jajce melléki Komothyn váráról, melyet ujabban kaphatott testvérétől, a királytól.

rának elfoglalása alkalmával bosnyák árulás következtében török fogságba került. Csak nagy áldozatok árán szabadult ki rabságából. Később Murad szultánnál követségben járt. Noha I. Ulászló király 1443. feb. 27. adómentességet engedélyezett Kasztelánfi Zsigmondnak és Gáspárnak, a pénzszük világban rászorultak a zálogbavetés szokásos eszközére.

A föntebb emlitett szerzeménnyel kapcsolatos Radivoj életének tán legjelentősebb epizódja, melynek, ha nincs is *elsőrangu* nemzetközi fontossága, de nevezetes lánczszemét alkotja a XV. századbeli balkáni viszonyok alakulásának. Vég-Szendrő (Semendria, Smederevo) elestére czélzunk e bevezetéssel.

A dolog folyamatos megértésére előre kell bocsátanunk, hogy István Tamás király, Radivoj gyakran emlitett testvére, elsőszülött fiát, Istvánt, (Tamás fia István, Stjepan Tomašević) mindenkép valamely olasz uralkodó vérbeli vagy ha ez nem lehető, valamely gazdag herczegnővel iparkodott eljegyezni.

Ilyenül kinálkozott Sforza Ferencz milanói herczegnek, a hatalmas, dus vagyonu condottierenek, Donna Bianchától született egyik leánya.

Erről az ügyről, illetőleg kezdeményezéséről Calcaterra Jakab, Sforza Ferenc római követének 1456 jul. 20-án kelt jelentéséből [1] értesülünk, melyben a következőket irja:

Dicsőséges Uram stb. Uraságod bizonyára olvasta és tudomásul vette azt, a mit e napokban két levelemben a bosnyák király követével folytatott beszélgetésemről irtam. Értésemre adta, hogy ura, a király, Uraságoddal rokonságba kiván lépni és az én véleményemet akarta tudni ez ügyről. A nevezett követ elutazott és egy emlékiratot hagyott nálam. Én erre Uraságod nevében megfeleltem és azt irtam neki, juttassa leveleimet e két hely egyikéhez: vagy Lesinán át az odavaló püspökhöz (a bosnyák király rendes ügyvivője) vagy pedig Velenczén át Enze Antonióhoz, ki a San Salvatore-féle templomnál müködik.

Ezenkivül tudja meg Uraságod, hogy tegnap (1456. július 19.) Ő Szentsége is beszélt velem e tárgyról mondván, hogy a nevezett király a követei utján megkérte, hasson oda, hogy a király elsőszülött fia nőül vehessen egy olasz főuri lányt s hogy ő legjobban szeretné, ha ez a lány királyi vérből származott vagy ha ez nem volna elérhető, legalább is herczegnő legyen; és ezért Ő Szentsége tudakozódott nálam, hogy hány leánya van uraságodnak? Azt a kívánságát fejezte ki továbbá, hogy miután ez a rokonság nem jöhet létre az aragon királylyal, minthogy sem ennek, sem fiának, a kalabriai herczegnek leánya nincs, hogy e házasság legalább Uraságod családjával köttessék. Miután Ő Szentségének tudomására adtam, hogy hány és milyen leányai vannak Uraságodnak, azt felelé Ő Szentsége, hogy azt hitte, hogy több leánya van Uraságodnak Madonna Blankától. Sajnálja, hogy miután az egyik az aragon királyi udvarnak van eligérve, a másik pedig csak az iménti született, ez a rokonság nem jöhet létre. És ezt Ő Szentsége azért mondá, mert Uraságodnak ama másik leányáról, a ki akkoriban Jacobo gróf jegyese volt, persze nem lehetett említést tenni, miután a nevezett követek bizonyára megmondták Ő Szentségének uruknak azon kivánságát, hogy menye csakis törvényes házasságból származzék. Erre azt feleltem neki, hogy mégis úgy látszott nekem, hogy az egyik követ nem fektetett sulyt a születés jelzett fogyatékosságára. Ő Szentsége akkor azt mondá, hogy nagyon szeretné, ha ez megtörténnék és hogy Uraságodra nézve is csak kivánatos lehet a dolog. Uraságod mindezt immár megtudván, kegyeskedjék efelett tetszése szerint határozni. Ex urbe 20 julii 1456. Eiusdem Illustrissime Dominationis fidelis servitor Jacobus Calcaterra.

Kivül: Illustrissimo principi et excellentissimc domino domino duci Mediolani etc. Papiæ Auglerіæque comiti ac Cremonæ domino, domino suo colendissimo.

A tárgyalások ebben az irányban tényleg megindultak,[1] Traui Testa Miklós volt a megbizott István Tamás részéről. A tárgyalás sikerre is vezetett, a mennyiben Sforza Ferenc ráállott, hogy egyik leányát odaadja feleségül a bosnyák királyfinak. A jelentést, illetőleg beleegyezést a bosnyák király megkapta, de ezalatt (1458 febr.) már tárgyalásokat kezdett néhai Brankovics Lázár rácz deszpota örököseivel, ennek egyik leányát fiával óhajtván eljegyezni. Megérkezvén Mila-

[1] Milanói Állam lt. Nem teljesen közli: Makušev, II. 99.

[1] 1457. folyamán Erről az alábbi levél tájékoztat:

1457. okt. 2. Milanó. Sform Ferencz milanói herczeg levele István Tamás királyhoz a folyamatban lévő ügyről.

Serenissimo Principi et excellentissimo Domino observandissimo Domino Stephano Thome Dei gratia Regi Bosnensi.

Reddidit nobis magnificus ac prestans miles Dominus Nicolaus Jacobi Teste regie serenitatis vestre orator litteras eiusdem omni humanitate et clementia plenissimas summeque in nos benivolentie et amoris testes locupletissimas. Perlegimus ea, que litteris ipsis prelibata maiestas vestra nobis scripsit: dehinc omnia, que ipse orator ornate copioseque nobis sublimitatis vestre nomine retulit. Intelleximus verum nescimus quos excelentie vestre pro tam humanissimis litteris quibus nos tam familiariter tamque liberaliter nos alloqui dignata est pro tanto tamque singulari in nos affectu, dignus agere debeamus gratias sed quas maiore animo concipere possumus habemus dedimus responsum ad singula ipsius Domini Oratoris quesita singulorumque petitiones. Intellexit ille ut est vir omni officio et virtute preditus animum et mentem nostram quam illi sincere corde aperuimus. Percepit Rome ex Sanctissimo Domino nostro Papa et ex omni ella Curia . . . (!) a többi hiányzik. *(Milanói Á. L.)*

nóból a követ, a király zavarba jött. Valószinüleg csak formaságból cselekedte, hogy nagy udvariaskodással vette tudomásul a herczeg beleegyezését. Megirta neki, hogy mindent elkövet a rácz frigy felbontására nézve s erről hamarosan tudósitja. 1459 máj. 1-én Bobováczról azonban már csak a *megtörtént* bosnyák szerb házasságról értesiti. Hogy ezt a kétlakiságot megédesitse, ujabb összeköttetést ajánl fel a herczegnek, megemlitvén, hogy hiszen van még neki fia is, leánya is s a herczegnek is vannak gyermekei.[1]

Sforza Ferencz a levélre 1459 jun. 11-én válaszolt igen udvariasan. Örül a hirnek s annyira kedvére van, ha a bosnyák király országa hasznát látja ez összeköttetésnek, mintha csak a sajátjáról lenne szó.

A mi az uj összeköttetést illeti, finom czélzatossággal megjegyzi, hogy vannak ugyan fiai, leányai, de ezek részint el vannak jegyezve, úgy *hogy «azokat hittel és becsülettel mit mindennek elibe helyezünk, feloldani nem lehet.»* A levél többi része a mantovai congresszusra vonatkozik. Közöljük e levelet, mint e házassági ügy befejező levelét s a Mátyáskori Dipl. Emlékek — sajnos soknémü — hézagának pótlását.

1459. jun. 11. Milano. Mediolani die XI Junii Serenissimo principi et excellentissimo domino domino honorandissimo domino Steffano Thome Dei gratia regi Bosne etc.

Accepimus litteras serenitatis Vestre datas in regio eius castro Bobouaz, die prima mensis proxime decursi Maii, quibus intelleximus felicem matrimonii copulam contractam inter illustrem dominum Stefanum Maiestatis Vestre filium et filiam illustris principis quondam domini Lazari despoti Rascie cum dotali omni eius dominio in Hungaria et Rascia quod Turci non occupant. Que profecto nobis gratissima et jucundissima fuerunt, et quantum animo concipere possumus Maiestati Vestre congratulamur, non alio loco existimantes quecunque regni Vestri rerumque Vestrarum incrementa et felicitatem, quam si nostra essent. Quemadmodum pro singulari in nos humanitate et clementia Vestra esse reputamus. Que vero secundo loco Maiestas Vestra commemoravit de alia affinitate contrahenda inter alios liberos Maiestatis Vestre et nostros; postquam prima de qua mentio habita est non successit, seu in melius versa est longe maiore animi voluptate accepimus, vel ex hoc ipso arguentes et plane dignoscentes quantum ipsa regia Maiestas Vestra nos resque nostras innato quodam amoris affectu et studio complectatur; et propterea non possumus condignas Excllentie Vestre referre gratias, sed quas maiores possumus agimus immortales, verum in hac animi oblectatione, hoc uno augimur quod sublata est nobis facultas non voluntas, desyderio Maiestatis Vestre et nostro satisfaciendi, habemus siquidem alios filios et filias omnipotentis Dei gratia quamplures, qui licet parvuli nondum pubertatis annos attigerunt, sunt tamen aliis matrimoniis desponsati et promissi, adeo ut, salva fide et honestate quam pre ceteris rebus colimus, revocari non possent. Rogamus igitur Serenitatem Vestram et obsecramus ut quandoquidem ea facultas nobis sublata est voluntatem nostram qua utique integerrima est, accipere dignetur animumque et precipuam in eam fidem reverentiam et devotionem nostram agnoscere que maioris vinculi quam affinitatis robur obtinere sibi certe polliceatur, nobisque et rebus nostris, si quando usui vel commodo sibi esse possint, eque ac suis propriis utatur, nam ipsa Maiestas Vestra nos utique dum vixerimus in omne decus ornamentum et amplitudinem suam ubique inveniet paratissimos. Demum ad ea que Maiestas Vestra de conferendis auxiliis pro Christiana religione contra sevissimos Turcos, dicimus quod ut Maiestati Vestre notum esse credimus, summus Romanus Pontifex in Mantua civitate quam die XXVII proxime preteriti mensis attigit, dictam constituit omnesque christianorum potentatum, Reges, Principes et Dominos et universitates, quos superioribus mensibus evocavit, expectat, adsuntque iam plurimi et diversarum partium orbis oratores, ceptumque est agi de summa rerum omnium contra ipsos Turcos, ne dum reprimendos sed exterminandos et de ulciscendis christianorum cladibus. Nos vero nisi iussu Sanctitatis sue retardati fuissemus, iam eo contendissemus. Sed ubi facultas dabitur cum Romano Pontifice super his disserendi, dixit enim nos velle alloqui nosque evocaturum quando tempus commodum et fructuosum sibi videbitur animum nostrum aperiemus, et quicquid Sanctitas sua jusserit quantum ingenium aut vires nostre suppeditabunt si pariter ab aliis christianis potentatibus fiet. Id totum sanctissime huic expeditioni in Turcos devenimus, que omnia cum discussa et maturata erunt, Maiestas Vestra plenius intelliget, nec dubitamus quin ipse Romanus Pontifex cum ceteris Sancte Ecclesie Cardinalibus antequam ad hoc dieta recedat, talem ipsi expeditioni modum adhibebit, quod Maiestas Vestra et ceteri christiani orbis Principes et Potentatus et presertim illorum partium sibi bene fecisse consultum arbitrabuntur, cui Maiestati Vestre nos accurate commendamus. *(Milano Á. L.)*

Az itt elmondottak, eltekintve a genealogiai vonatkozásoktól, főleg amaz oknál fogva érdemlik meg az elemzést, mert a szándékolt összeköttetés elmaradása, illetőleg Istán bosnyák királyfi uj házasságának indokolása, a szerb deszpotaság elnyerésén sarkallik. Hogy István Tamás király eljárását Milano herczege méltán tehette kifogás tárgyává, kétségtelen. A bosnyák királynak csak az a mentsége, hogy nagy oka volt, a mely őt az olasz összeköttetéstől elterelte.

Brankovics Lázár, szerb deszpota 1458 január

[1] M. D. M. I. 49—50.

20. halt meg, minek következtében napirendre került az akkori «szerb» kérdés. A kérdés megoldása nagy nehézséget okozott az érdekelt hatalmaknak, annyival is inkább, mert az elhunyt deszpota fitestvére, István vak volt; másik testvérének, Gergelynek fia pedig nem törvényes ágyból származott. A hatalom tehát az özvegy deszpotinára száll, ki Végszendrő várában tartotta udvarát, az alsó Duna védelmi vonalának fő erősségében, a melynek birtoka egyaránt érdekelte a magyar királyt és a török szultánt. Közvetlenül érdekelte azonban a szerb deszpotatus jövendő sorsa István Tamás bosnyák királyt is, minthogy 1435 óta Boszniának Drinamelléki része Szrebernicával, az ezüstjéről hires várossal, valamint Uszora egy része, rácz kézen volt. István Tamás király élt is az alkalommal, mert Lázár deszpota elhunyta után rögtön elfoglalta Szrebernicát és a Drinamellékén 3 erődöt. Az ottani lakosság, a források szerint, rokonszenvesen fogadta a változást.[1]

Bár nincs rá határozott adatunk, de még sem puszta feltevés, ha azt véljük, hogy István Tamás király, a fia és Lázár deszpota leánya közti házasságot első sorban azért kereste, mert hozományképen Boszniának elveszett keleti része igy okvetlenül a bosnyák királyi házra szállandott. Ezen az alapon indulhatott meg a bosnyák és szerb udvar közti tárgyalás. Ruvarac Ilarion (W. M. aus Bosnien III. 386.), kinek nézete egyezik a mienkkel, ezenfelül még azt is hiszi, hogy Brankovics Lázár özvegye, az uralomravágyó Palæolog leány azt vélte, hogy e frigy révén megtarthatja befolyását a még be nem hódoltatott szerb részekre. Bosnyák nemzeti szempontból nemcsak érthető István király szándéka, hanem hibát követ vala el, ha a milanói összeköttetést előbbre helyezi az ország integritása helyreállitásánál.

Azonban a házassági tárgyalások megkezdésétől a szerb deszpotaság elnyeréséig még jókora utat kellett tenni, mert az ügybe beleszólása volt a magyar királynak és a szultánnak, ki már földrajzi helyzeténél fogva a deszpotatus fennállásának nagy jelentőséget tulajdonitott.

[1] i. M. D. E. 1., 5., 6. — Makušev II. 204. 1458 febr. 22. Srebrenica 30.000 aranyat jövedelmezett és a visszafoglalás alkalmával István királyfinak értékes ajándékot adott.

A szendrői udvar körében, melynek mozgató tényezője az erősen katholikus özvegy deszpotáné[1] teljes a fejetlenség. Volt egy párt, mely a török hatalommal szivesen megegyezik, ha a szultán tisztán csak a védnökségre szoritkozik és a belső szervezetet nem bántja. Az adófizetés nem rémitett el senkit, hisz azt már régóta megszokták az akkori Balkán népek. A szerbek előtt meg ott volt a bosnyák király példája, a ki ebben az időben is rendesen fizetett adót,[2] a mi nem vala gát, hogy Boszniát a maga szokása szerint igazgassa. Azért igen sokan nem bánták, hogy majd a szultán rendel nékik valakit deszpota képében, mert az asszony-uralomtól nem sokat vártak. A deszpota özvegye és tanácsadói érezték a fényegető veszedelmet és minden áron szabadulni igyekeztek. Magyarország, melynek élére a fiatal, tetterős Mátyás király állott, uralkodásának első hónapjaiban nem nagy kilátásokkal kecsegtette ugyan a szendrői udvart, de kénytelenek voltak Buda akaratát számba venni, minthogy a közel Belgrád vára magyar kézen volt és az 1456. diadal megerősitette a magyar fegyver prestige-ét. Mindamellett e nagy diadal mégsem tudta megállitani a török haderőt folytonos pusztitásaiban, még Belgrád környékén sem.

Legelőbb Szilágyi Mihály, az ország kormányzója, a király nagybátyja — 1458-ban április havában — megkisérlette, hogy a magyarországi régebben Brankovics György-féle birtok — akkor Hunyadiék kezén — visszabocsátása mellett megszerezze a maga részére a szerb deszpotaságot.[3]

E tárgyalások azonban nem vezettek sikerre, mert a «Nagyasszony», Hunyadi János özvegye, a Madonna, mint az olasz követek irják, semmi áron sem akarta a Hunyadi-ház kezén levő jószágokat visszaadatni és óvást emelt bátyja czélzatai ellen.

[1] V. ö. III. Calixtus pápa levelét 1458. márcz. 14-kéről. Mátyás király levelezését a pápákkal. Fraknói V. 3. l.

[2] I. M. D. E. 1. 29. l. 1458. május 13-án 9000 aranyat fizet.

[3] 2. U. o. 12. l. Becse (Torontálmegye) és a krassómegyei Somlyó még Brankovics György örökösei kezén volt. 1458. aug. 20. Bárány: Torontál megye h. II. 15—16. Fraknói V.: Mátyás élete. 92. l. Szilágyi alkudozásairól 1458. május 13. okt. 1. jelentései. M. D. E. 29., 37. l. 1458. szept. 13. M. D. E. II. 35.

Mátyás király a viszonyok ez alakulása folyamán tisztán látta a helyzetet. A bosnyák király gyenge török hübéres, a fejetlen szerb deszpotaság züllőben, az ő kezében sincs még a teljes imperium, melyért még harczot kellett folytatnia a német császárral és igy teljesen indokolt volt abbeli félelme, hogy déli szomszédai valamikép kiegyeznek a törökkel s Szendrő vára a török kezében megerőtleniti Belgrádot. Viszont a bosnyák király, kinek a török nyakán volt, a szerb deszpotatus eleste után biztosra vehette bukását. Ekkor nyert Budán positiv alakot az a terv, hogy a kizárólag magyar fenhatóságot valló Bosznia kezére jusson Szendrő és a bosnyák királyfi, mint magyar zászlós ur nyerje el a szerb deszpotai méltóságot.

1458. okt. 9-én *Radivojnak*, a bosnyák király testvérének vezetése mellett megjelent Traui Testa Miklós és Fra Marino ferenczes barát Mátyás király előtt, kijelentvén, hogy bizonyos feltételek mellett ők is «megmozdulnak» — a török ellen.[1] E küldöttség előre jeleztetett s bizonyos, hogy akkor fejezte ki Mátyás azt a kivánságát, hogy a bosnyák király személyesen járuljon szine elé.

A bosnyák király, erre a hívásra, 1459 január havában meg is jelent Szegeden, az országgyülésen s a szerb deszpotaság kérdése javára dőlt el. Mátyás király ekkor meghagyta István Tamás hirálynak, hogy fiát, Istvánt a legnagyobb gyorsasággal küldje Szendrő várába. A bosnyák király erre éjjelt nappallá téve egyfolytában lovagolt a Száváig és 13 nap alatt, január 31-én érkezett el Szegedről székhelyére, Jajczára. Utjában Diakovárig Várdai István a kalocsai érsek és Rozgonyi István erdélyi vajda kisérték, a Száváig pedig Hennig és Turóczy Benedek jöttek vele.

Mátyás király e gyorsaságra sarkalló intézkedésének indoka teljesen világos előttünk. Frigyes császár részéről közvetlen veszedelem fenyegette s a török ellenében sem hagyhatta védtelenül a magyar határt. Minthogy a ráczság nem akart egyebet, mint bizonyos szervezett létet, a bosnyák királyt vélte a legjobb eszköznek, mint a ki fiával, a deszpottá teendő királyfival, majd megvédi a Duna vonalát a török ellen. Az elhatározást különben a török készülődése is sietette.

A törökök gyorsan értesültek a magyar király tervei felől. Két nappal a bosnyák király hazaérkezése előtt, négy török vajda a várbosznai szandzsák területéről: Ezebeg (Isák, vagy Izedbeg) a hires Isákbeg fia (ezt Maczedóniai Miklós ölte meg. Tört. Tár VII. 265. l.), Parisbeg, Lazunbeg (Hasszán ?) és Zenubeg (Skender, Semsi ?) Bihor (?) várának kapitánya nagy sereggel felkerekedtek s mindenfelé dulva, gyujtogatva, szőlőket és gyümölcsösöket irtva, körülvették Bobovac királyi várat, a hol a bosnyák királyfi tartózkodott s a Radivoj várát, Vrandukot. A törökök, a kik István Tamás magyarországi utját is mindenkép megakadályozni igyekeztek, értesülvén a királyfinak Szendrőbe meneteléről, ennek utját akarták állani. De czéljukat nem érték el, mert a királyfi titkos utakon elhagyta Bobovácot és gyors menetekben vonult Szendrő felé. A bosnyák királynak azonban tudomására jutott, hogy a török a hó olvadása után nagy sereggel készül ellene és országa elfoglalására.

Minderről a király egy 1459 Jezeroban (10. kil. Jajcetól) feb. 10-én kelt levelében számolt be Zrednai Vitéz Jánosnak, a kinek az eddigi alkudozásokban főrésze volt. A levélnek ez a a passusa: «Legyen rajta, hogy a magyar király jelen veszedelmes helyzetében ne hagyja el, hanem a mint megigérte, segélje is meg. Mert, ha a király, kibe Isten után teljes reménynünket helyezzük, el talál hagyni, tisztán látjuk országunk elzüllését és pusztulását, melyet a király nem kevésbé köteles védni, mint saját országát Magyarországot», világos képet nyújt a paktumról, mely szerint:[1]

1. A bosnyák király Mátyást elismeri urának s *elál* a töröktől, de

2. Mátyás védelmezni tartozik közvetlenül Boszniát s

3. a bosnyák királyfi szerb deszpót lesz s védeni tartozik Szendrőt.

Ez alkudozások folyamán Radivojnak, a király testvérének mint szlavon birtokosnak nagy

[1] 1458. okt. 9. U. o. 38. l. V. ö. Kaprinaynál Mátyás 1458. Temesvárról keltezett nov. 16., 29. leveleit.

[1] E levelet Palacky I. közölte a cseh. tört. okl. mellékletek közt. Font. R. A. XX. 171–2. l. Idézi, de nem dolgozza fel Fraknói i. m. 99. l. Klaić nem vette figyelembe.

része volt. Kitetszik ez abból, hogy István királyfit Szendrőbe *ő* kisérte. Szendrőbe érvén a bosnyák királyfi — a mi körülbelül 1459 febr. végén, márczius elején történhetett — ura lett a helyzetnek. Ápril 1-én vette el feleségül Ilonát, a deszpot leányát «et totum eius dominium in Hungaria et Rascia quod Turci nondum occupaverant, obtinuit despotusque factus est per S. principem dominum regem Hungariæ loco eiusdem sui soceri, quondam Lazari despoti, *concordi voluntate omnium Rascianorum*».[1]

Ebből feltetszik, hogy István csak a deszpota leányának elvétele után lett deszpotává s ekkor lépett az ország birtokába.

István királyfi szendrői uralkodása alig tartott két hónapig. Máig sincs tisztázva teljesen, hogy miként veszett el Szendrő vára. Egykoru források szerint,[2] István királyfi pénzért árulta el Szendrőt, mások szerint, a bosnyák királyfi katholikus volta miatt bosszus szendreiek magok adták át a várat Mohamed szultánnak.

A dolog fontossága megérdemli, hogy a forrásokat kissé elemezzük.

Laonicus Chalkokondylas,[3] akkép adja elő Szendrő vára vesztét:

Azzal kezdi: «huius belli ita causa traditur», vagyis igy *mondták* el neki. Lázár halála után özvegye, leányával együtt birta Szendrő várát. Leánya férjhez menvén István bosnyák király fiához, a város birtokában akart maradni. Azonban a ráczok *Mihályt*,[4] Mehmed romániai (Ruméli) basa testvérét, ki a rácz udvarnál tartózkodott, tették meg uruknak s rábizták a város ügyeit.

A fejedelemasszony a városból a fejedelmi lakba érkező prætendenst vendégként fogadta, aztán vasraveretvén, kiadta a magyaroknak, a kik börtönbe vetették. A ráczok erre ismét visszatértek a magyar király hűségére s a deszpota özvegyével kezére adták a várost. Ennek hallatára indult el a szultán s vezette hadát Szendrő ellen.

A város lakói értesülvén a szultán ellenséges szándékai felől, elébe mentek s átadták a város kulcsait. A szultán e ráczokat gazdagon megajándékozta, némelyeket értékes mivekkel, másokat birtokokkal halmozván el. Az özvegyet, a ki erre ráállt, javaival együtt szabadon bocsátotta. A várost azonban elfoglalta s az őrséget elfogta.

Ez az értesülés nem felel meg igy a valóságnak.

Teljesen egykoru tudósitás — bosnyák forrásból — igy adja elő a dolgot:

A török minden áron megakarta szerezni Szendrőt, a szerb deszpotatus főhelyét. A török jelöltje a romaniai basa testvére, Angjelović (Angelos) (Mihály) volt.

A szerbek közt a török uralomnak számos hive lévén, Angjelovićot deszpotának jelölték ugyancsak török segélylyel.

A szendrői előbbkelő elemek nehány tagja s a nép azt hitte, hogy a török szultán pártolta deszpota jön s egyáltalán nem gondolták, hogy ez által török kézre jutnak. A városba engedték tehát, de csak kevés számu kisérettel, azonban számos török volt vele. Alig, hogy beértek a városba, kitüzték a török jelvényeket s éltették a szultánt. Csak most jöttek a «puccs» tudatára a városbeliek s látván, hogy rászedettek, levágták a törököket s a velök tartó ráczokat. A basa testvérét pedig a szendrőiek fogták el.[1] A török praktika ekkép kudarczot vallott s a betörők visszavonultak, a deszpotajelöltet pedig, kiről egy ápr. 24. tudósitás azt irja, hogy a néhai Lázár deszpotának egyik vajdája volt, az özvegy deszpótné elzáratta.[2]

Ezen egykoru tudósitásokból kiderül, hogy Chalkokondylas hallott valamit a történtekről, de összezavarta, vagy már ily pletykás formában vette át a szendrői részleteket. A mit ő a háború okának mond, az csak *előzetes* epizód s az is *másként* történt.

[1] M. D. E. I. 49—50.

[2] Engel; Gesch. Ser. 413. l. n. j.

[3] Chalkokondylas. De rebus Turcicis l. IX. Bonni kiadás. 459. l.

[4] *Angelos Mihály*, az utolsó thessaliai császár unokája:

Alexius Angelos
császár 1394-ig
|
Mihály Novo Brdoban élt
— szerb asszony
|
Mohammed Angjelović rumili beglerbég — Angjelović *Mihály* szerb vajda Brankovicsék alatt

V. ö. Frag His. Græc. V. Páris. Kritobulosz. I. c. 77.

[1] Thomasi Péter 1458. ápr. 21. jelentése. M. D. E. I. 18. l. Amulal Andzelovićnak irja a nevet, bizonyára a Mihaloglu-ból (Mihály fia), — Luccari 185 — ferditette el olaszosan.

[2] U. a. u. o. 20. l. később szabadon bocsáttatott.

Csak egy igaz, hogy a ráczság odaszoritva a Duna vonalához, mindinkább közeledtét érezte a török halálos szoritásának s egy részük kész volt paktálni a szultánnal, az individualis jogok tiszteletben tartását remélvén tőle. A török politika, követendő taktikáját minden egyes eset természetéhez szabta. Szendrőnek és a szerb deszpotaságnak elfoglalása csellel, megfélemlitéssel, megvesztegetéssel ment végbe, mit bizonyit az, hogy Mátyás király a hütlenség bünében találta vétkesnek «*Radivojt, a király testvérét, a ki Szendrő várát nemcsak az ország, hanem az egész kereszténység kárára elárulta a vad töröknek.*»

Ime maga az oklevél:

Relatio Emerici de Hedrehwara magistri curiæ regiæ.

Nos Mathias dei gratia rex Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ etc. Significamus tenore præsentium quibus expedit universis, quod nos propter notam infidelitatis egregii Radywoy de Komothyn, quam idem ex eo, quod adhærens regi Bosnæ fratri suo castrum Zendreu non solum in detrimentum huius regni verum etiam totius Christianitatis manibus sævissimorum Turcorum tradidit notabiliter incurrisse dinoscitur illam summam quadringentorum florenorum auri, pro qua fidelis noster egregius Gaspar filius Castellan de Zenthlelek medietatem possessionis suæ Paka vocatæ in comitatu de Posega existentis habitam, in qua scilicet medietate decem sessiones iobagionales nunc existunt, præfato Radywoy et dominæ Katherinæ consorti suæ impignorasset, eidem Gaspar in quantum ad id de iure et consuetudine regni admittimur, duximus remittendum et relaxandum, imo remittimus et relaxamus ac totum et omne ius pignoris, quod ipse Radywoy et domina Katherina consors sua ad medietatem dictæ possessionis Paka habuissent vel possent prætendere ex causis præmissis, cassamus et viribus carituras reliquimus ac dictam medietatem præfatæ possessionis Paka propter huiusmodi notam infidelitatis præfati Radywoy annotato Gaspar tamquam perpetuum et verum ius suum reddimus præsentium per vigorem, quocirca vobis fideli nostro grate dilecto magnifico Emerico de Hedrehwara, magistro curiæ nostræ ac comiti comitatus de Posega predicti, necnon vicecomitibus suis in eodem comitatu per ipsum constitutis harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus receptis præsentibus, præfatum Gaspar filium Castellan in dominium medietatis dictæ possessionis suæ Paka introducere et eandem sibi reoccupare ipsumque et neminem alium iuxta præmissam nostram relaxationem et donationem in dominio dictæ medietatis antefatæ possessionis contra quoslibet impetitores et signanter contra præfatum Radywoy protegere et defensare debeatis, nostræ maiestatis in persona et iustitia mediante, secus non facturi, præsentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Budæ feria quinta proxima ante festum b. Margarethæ virginis, anno domini MCCCCLIX. *(Er. papir, rányomott pecséttel. Gyüjteményemben.)*

Immár világosabbá lesznek előttünk Szendrő vára elestének egyes körülményei. Megtudjuk, hogy István deszpotával együtt Szendrőben volt a nagybátyja Radivoj. Semmi okunk sincs föltételezni, hogy a hütlenségben — országos vár elárulása — elmarasztaló itélet egyszerü szóbeszéden alapult.[1]

Egészen mellékes, hogy a lakosság ellenséges indulattal viselkedett a kath. bosnyák uj urak iránt, vagy azért, mert magyar kreaturáknak nézték őket. Bizonyos, hogy volt azok között sokféle nézetü ember. De az immár ténynek vehető, hogy a régi törökbarát Radivoj — akár azért, hogy hazájáról, vagyis birtokairól, elháritsa a veszedelmet, akár gyávaságból vagy egyéb magán indokból cselekedett igy — adta át a várat. Ő a hibás, nem a tapasztalatlan fiatal deszpota. Ezt bizonyitani is tudjuk. 1459. máj. 27-én Barbuci Miklós durazzói ferenczes szerzetes Tamás fia István deszpotánál járt Szendrőben. A deszpota elpanaszolta, hogy atyjától nem várhat segedelmet, mert alattvalóinak legnagyobb része «manichaeus» (bogumil) s ezek inkább szitnak a törökhöz, mint a keresztényekhez. Megirta a deszpota János bibornoknak — (Korógyi? Aranyáni?) János ispánnál látta is ezt a levelet — hogyha nem küldenek segélyt, ő megszökik, mert nem akarja megvárni «az ördögök haragját». A török máris dúlja a deszpotatus földjét.[2] István deszpota nem szökött meg, de kapitulált. Igy érthető, hogy a szultán szabadon bocsátotta őket, a magyar őrséget pedig elfogta.

Mátyás királyra nézve Szendrő elvesztése nagy csapást jelentett. A szerb deszpotasággal a ráczság egyeteme immár teljesen behódolt s a szultán Belgráddal szemben erős támaszpontott nyert. Nyitva állott előtte: Erdély, Havasföld.

[1] Az oklevél Budán 1459. jul. 12. kelt tehát alig három héttel Szendrő elvesztése után 1459 jun. 29. a magyar-bosnyák entente tudatában lévő bosnyák követek érkeztek Mantovába a pápához, (Milanói Á. L.) ki azonban csakhamar értesült az «árulás»-ról. «El re de Bossina *e accordato* con lo turcho et halli posto in mano uno castello grosso sopra el Danubio chiamato Sandaro.» Egyk. tud. a milanói állt. II. Pius levele Szendrő elestéről 1459 jul. 24. Mantova. Katona XV. 277. l. Jul. 30. Theiner MH II. 330. Az árulást, vagy enyhén szólva gyáva átadást megerősitik a szerb és horvát krónikák is. V. ö. Ruvarac i. h. 386. l.

[2] A szerzetes Jajczába ment s onnan Mantovába. Levele gyüjteményemben.

Mátyás két arczélben küzdve, délen, nyugaton elfoglalva, elvesztett egy oly erősséget, mely, ha fennáll, szabadabb kezet enged neki. Elkeseredése ez árulás fölött sokat megmagyaráz későbbi török politikájában; igy értjük meg, hogy elvesztette bizalmát az utolsó délszláv királyi családban. Azontul agressiv lett velök szemben ő is.[1]

Radivoj, Szendrő eleste után még csak négy évig szerepel Bosznia történetében. Érezte, hogy sorsa fordulóhoz ért; 1459 jul. 10. Pius pápához fordul, hogy birtokain misét szolgáltathassanak neki, családjának s embereinek arra alkalmas papok «*etiam tempore interdicti, dummodo contigerit.*»[2] Meg is kapta az engedélyt. Nagy oka volt, hogy a pápa kegyét keresse, minthogy Magyarországon eljátszotta becsületét.

Az utolsó évek történetét nincs mért tárgyalnunk. Radivojról tudjuk, hogy Tamásfi István az utolsó bosnyák király sorsában osztozott. 1463 június havában, midőn saját alattvalói egy részének árulása következtében nem épen dicsőséges védelem után — mit a hosszas züllés bőven magyaráz — családostól fogságba került a király s vele együtt a Bobovác várából kiostromolt Radivoj. Török kézre került a királyi család kincstára is. A szultán kiirtotta a családot s Radivoj ugyancsak az ő régi védnökei kezeiből vette a halált.

Felesége, ha ugyan vele volt, megmenekült, esetleg rokonai kiváltották. 1470-ben már felváltotta az özvegyi sort és Szencsei (Szemczei) Jánosnak felesége Szlavoniában.[1]

II. Katalin bosnyák királyné Rómában.

István Tamás bosnyák király második feleségének, Kosača István herczegovinai vajda leányának a római Ara Cœli templomban lévő sirköve régóta ismeretes. (Többek között az Archeologiai Értesitő 1885. folyamában 328—331. ll. mi is irtunk róla.) Életrajzi adatait illetőleg tudjuk, hogy 1478 okt. 25-én halt meg 54 éves korában; 1445-ben 21 éves korában ment férjhez.

Midőn 1463-ban Bosznia török kézre jutott és mostoha fia, az utolsó király megöletett, ő maga nagy viszontagságok után — Luccari 184. — Rómába menekült és 1466-tól fogva udvartartásával a pápai szék segélyéből élt. A római államlevéltárban (Archivio di Stato) őrzött pápai számadások pontos kimutatásokat tartalmaznak azokról a tételekről, a melyek ugy a bosnyák királyné, mint Brankovics István II. Lázár szerb deszpota vak testvérének, nejének, Angelinának és apósának Topia Arianithes György albán vajdának a segélyezésére fordittattak.

1467-től 1478-ig 6541 pápai arany forint (scudo) fizettetett ki a bosnyák királyné udvartartása részére. Azonban a kimutatások csak 1472-ig pontosak, azután megszakadnak; 1472-ig 8 éven át átlag évi 817·5 arany segélyben részesült.

Topia Arianithes György ugyancsak a pápai segélyből 1468—1472-ig átlag havi 40 arany segélyben részesült és a kimutatások összege 520 aranyat tüntet fel. A rácz deszpota István ugyancsak 40 aranyat kap havonként, de az egész összeg, mely reá fordittatott, csak 880 aranyat tesz.

Egy külön tétel, 4000 arany forint, érdemli meg figyelmünket. Ezt a sommát *Rascia* királynélyának, Zoénak utalványozták ki, 1472 június 20-án. E tétel megokolására nézve a milanói

[1] II. Pius pápa mentegetni igyekezett Tamás István királyt, a ki követei által azt hangoztatta, «hogy Szendrő átadása csak szükségből történt s nem a maga jószántából», 1460 jún. 7. Mátyást nem elégitette ki a magyarázat s válaszában erőteljesen megbélyegzi ezt az árulást. Mesterileg jellemzi ezt a tergiverzáló balkáni politikát, midőn igy szól: «Bünének érzete megszólaltatta benne — a bosnyák királyban — a lelkiismeretet; nem kevésbé félt azoktól, a kiknek árulásával használt, mint a kiknek ártott vele, ezért lakolnia kell. A bosnyák király most azt hiszi, hogy eleget tesz azzal, ha eláll a töröktől».

[2] A pápai supplicatiok közt: (Pii II. 751. k. 250 l.)

Supplicat S. V. devotus orator vester Radmerus devotissimis et fidelissimis eiusd. Sanctitatis et Ste. romane ecclesie filii, regis Bosnie frater laicus quatenus ipsum specialibus favoribus et gratiis prosequentes sibi ac uxori et liberis suis super quocunque altari in quibuscunque ecclesiis cappellis et domibus ac extra eas in quibuscunque locis ad hoc tamen congruis et honestis infra fines et metas dominiorum suorum que de presenti obtinet et imposterum obtinere contigerit consistentibus per quoscunque seculares presbiteros sufficientes et idoneos in familiarium suorum ac presentia quorum sibi placuerit etiam tempore interdicti dummodo illius causam non dederit et ante diem missas et alia divina officia celebrari facere possit et valeat licentiam et facultatem concedere et indulgere misericorditer dignemini de gratia speciali. — Fiat ut petitur in forma E. Et qud littere desuper conficiende gratis ubique de mandato eiusd. Stis expediantur. — Fiat gratis ubique. E. Datum Mantue sexta idus julii anno primo.

Ebből megtudjuk, hogy gyermekei is voltak.

[1] Csánki i. m. 435. l.

államlevéltár ad közelebbi felvilágositást. János novarai érsek ugyanis jelenti a milanói herczegnek, hogy a «deszpoták nővére» egy orosz herczeggel adatott össze 1471 május 31-én a Szt.-Péter templomában. A herczeg csak követét küldötte, tehát per procurationem történt a házasság. Jelen volt ez alkalommal Katalin bosnyák királyné, Lorenzo di Medici felesége Orsini Klára és még több római előkelő asszony. Az esküvő után IV. Sixtus pápa a vatikáni kertben fogadta a társaságot lábcsókra és áldásra. Az erre vonatkozó levél igy szól:

1471. május 31. Róma. János novarai érsek jelenti Rómából a milanói herczegnek, hogy aznap reggel végbement a pápa előtt a despota nővérének eljegyzése, a boszniai királyné jelenlétében.

Illustrissimo Principe et Exmo Signore nostro etc...

(omissis)

El papa questa matina fece fare le sponsalicie de questa sorella de li despoti al Duca de Rossia per mezo del ambaxatore de esso Duca in San Piero, in compagnia de la quale se trovo la Regina de Bossena qual ita qui bon tempo fa et cum loro la mugliere de Lorenzo de Medici et alum altre done romanesche. Poi nel ussire nostro da soa Beatitudine del giardino dove ce haveva data audentia le fece intrare a basargli el pede et pigliore la sua benedictione. Dicevasse è bella Zovene perchè è stata molto reclusa ma non è vero a nostro indicio.

(omissis)

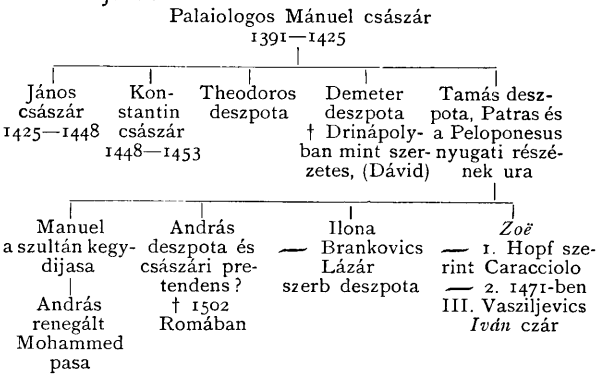
Ex Roma ultimo Maii 1471.
Eiusdem dominationis Vestræ Servitores
Johannes Arc. Novariensis.
et. Nicodemus.

Kivül: Ill.m principi et Exmo Domino Dno meo observandissimo Duo Galeaz Maria Sfortia Vicecomiti Duci Mediolani etc. *(Milanói Á. L.)*

Ezen itt közöltük levéllel egybehangzó tartalommal — csak a házasság napját helyezvén egy nappal későbbre — Emanati bibornok naplója ezeket irja:[1]

«Junius 1. a fejér orosz fejedelem követei közbenjárásával a deszpoták nővére Zoëval összeeskettetett. Kisérték a számüzött özv. bosnyák királyné aki nálunk él, Medici Lőrincz felesége, az Orsiniak nemzetségéből, azután firenzei és sienai asszonyok, számos római nő.»

Zoë «Rascia királynője» szóbanforgó esküvője *III. Vaszilyevics Iván* czárral kötött frigyére vonatkozik.[1] A mi a közöltük levélben emlitett vonatkozást illeti, hogy Zoë a «deszpoták nővére», a következő nemzedékrenddel illusztráljuk:

A pápai udvar tehát mintegy hozomány fejében utalta ki az emlitett sommát a hazájavesztett császári unokának.

E számüzöttek Rómában valóságos gyarmatot alkottak, melynek központja a bosnyák emigráczió volt.

Ismeretes, hogy Katalin királyné akként végrendelkezett, hogy országát hálából az élvezett sok jóért a pápára hagyta, de kikötötte, hogyha fia visszatér a keresztény hitre, országához való jogai ismét fölélednek. A pápa elfogadta a rendelkezést, valamint a felajánlott kir. kardot, sarkantyukat s a végrendeletet[2] a levéltárba tétette.

* * *

A királynő végrendeletének az a kikötése, hogy országát, fia örökösödési jogainak *fentartásával*, hagyja a pápai székre, közelebbi magyarázatot igényelvén, ehhez füzzük az előzményeket.

Katalin királynőnek ugyanis 1463-ban két zsenge korban lévő gyermeke török fogságra jutott. A fiu, kit *Zsigmond* névre kereszteltek, 1463-ban 7 éves volt, a leány, *Katalin*, 3 éves.[3]

A számüzött anyának minden gondolata arra irányult, hogy e gyermekeket a török fogság-

[1] Rerum Italicarum scriptores. Muratori, uj kiadás 23. kötet III. rész 144. l.

[1] Erről Pierling művében: «La Russie et la saint siège» szól bövebben.

[2] Több izben közöltetett.

[3] 1470-ben irt jelentés: «un suo figliolo de 14 anni et una figliola de 10» MDE. II. 180., tehát a fiu 1456-ban, a leány 1460. született. Erről Ruvarac is szól a W. M. aus Bosnien III. köt. közölt tanulmányban.

ból, illetőleg az iszlám karmaiból kiválthassa. A szultánok általán véve az ilyen pretendensekké válható depossedált csemetéket az iszlámban neveltették s nem egy jeles török vezér került ki ezeknek sorából. Jó pénzért azonban meg volt a lehetősége, hogy a szultán megengedte a kiváltást. E részben az az ok is számba jött, hogy a hazájától távollevő pretedens sohasem fenyegethette akkora veszedelemmel a török uralmat, mint a Konstantinápolyban nemzetbélieivel folyton érintkező fejedelmi sarj, a kiben még hitváltoztatása daczára sem lehetett mindig teljesen bizni. Csakhogy az ily kiváltáshoz nagy összegre volt szükség.

Nem vonható kétségbe, hogy a pápai udvar — mint a közöltük segélyek bizonyitják — minden tőle telhetőt megtett a balkáni depossedáltak megélhetésére. E summákból azonban csak mindennapi szükségletre telt. Meggondolandó azonban, hogy a bosnyák királynénak számos számüzött hivéről kellett gondoskodni. Arra tehát, hogy a pápai udvar viselje a két rab királyi gyermek kiváltásának teljes költségét, szó sem lehetett. Azt azonban, hogy az özvegy királynő az olaszországi és többi keresztény fejedelemhez fordulhasson segélyért, nemcsak megengedte, hanem a bibornoki collegium több tagja erkölcsileg is melegen támogatta.

Első sorban 1470 jul. 23. a milanói herczeghez: Sforza Galeazzohoz fordult az özvegy, Csubranics Miklós és Rádics (Szankovics) Ábrahám nevü követei által segedelmet kérvén gyermekei kiválthatására.[1]

A követséget az ostiai,[1] Gonzaga F.,[2] s a jeruzsalemi [3] biborosok, valamint a milanói ügyvivő[4] melegen támogatták. A herczeg aug. havában igen szivesen fogadta a követeket, de egyelőre csak azt válaszolja a nicæai és mantovai biborosoknak, hogy ha a kiváltás megvalósithatása ténnyé válik, ő is hozzájárul a költségekhez.[5] A királynőnek ugyancsak egyidejüleg irott igen szépen s meleg részvéttel teljes levelében határozott igéretet tesz a herczeg, hogy a mennyiben a pápa s a királynő *tényleg* megvalósithatják a kiváltást, nem fog késni a segélyösszeg egy részének kiutalásával.[6]

Hogy mit végeztek a követek, arra csak hozzávetésekkel felelhetünk. Valószinüleg végig járták kérésökkel a keresztény udvarokat, mig a pápa adományozta utiköltségből telt. A felelet mindenfelé [7] csak az lehetett, a mit a milanói herczeg adott, t. i., hogy ha positiv alakot nyer az ügy, majd akkor hozzájárulnak.

1474 febr. 11.[8] a királynő ujabb követséget küld Milanóba: Diforte apátot és rokonát: *Rádics Ábrahámot.*

A követség czéljáról a követek alábbi — eddig nem közlött — 1474 febr. vége felé kelt beadványa tájékoztat:

1474. febr. vége Milano. Katalin bosnyák királynő követeinek előterjesztése Sforza Galeazzo milanói herczeghez urnőjök utazása ügyében.

Serenissimo Principe et Excelentissimo Signore Non obstante che li ambasiatori de li Signori expulsi de suo dominio in ogni parte non vien veduti como foseno in prosperita. Pure la fama di felice recordatione di genitori di vestra serenità essendo tale che lo mondo non aveva a tal tempo pare, havendi anch'

[1] MDE. II. 181. Az egyik követ neve hibásan másolva. E követek a többi fejedelmekhez is vittek megbizó leveleket, még pedig ugyancsak 1470. jul. 23. kelettel. A Gonzaga Lajos mantovai őrgrófhoz intézett körülbelül hasonló szövegü, papirra irott s hátul a királynő kis pecsétjével ellátott — kiadatlan — megbizólevél igy szól:

1470. jul. 23. Róma. Katalin bosnyák királynő segélykérő követeket küld Gonzaga Lajos őrgrófhoz. Illustrissime et excellentissime domine tamquam frater honorande salutem. Facit mea adversa fortuna, quæ viro rege, ac liberis et regno opibusque spoliavit, ut non solum ad pontificem maximum patrem clementissimum, sed etiam ad alios principes christianos me confugere oporteat pro implorando subsidio. Exponent igitur meam necessitatem viri nobiles comes Miclous et Abraam oratores mei, quos oro gratiose audiat et exaudiat vestra excellentia ut illam omnipotens et misericors deus in statu felicissimo conservet. Datum Romae, die XXIII. iulii Mcccc LXX.

Catherina regina Bosnæ.

Kivül: Illustri et excellenti domino tamquam fratri honorando domino Ludovico Gonzaga marchioni etc. ac Mantuæ domino.

Eredetije a bécsi cs. és kir. udv. ktárban.

[1] MDE. II. 177. jul. 20.

[2] U. o. jul. 20.

[3] U. o. 179. jul. 22.

[4] U. o. 180. jul. 23.

[5] U. o. 1470. aug. 10. 181. és 182. l.

[6] U. o. 183—4. ll.

[7] Kétségtelen, hogy ez ügyre vonatkozólag még több levél is lappang az olasz, raguzai s egyéb levéltárakban.

[8] U. o. 264. A MDE. Szerkesztői sem a keletet nem oldták fel és nem olvasták figyelemmel az iratckat, különben nem maradt volna ki annyi jelentős s a közölt iratokat kiegészitő anyag. Ez esetben közlik a credentionalist, de a követség czéljáról mit sem tudni.

io in persona cognosudo la Vostra Serenita vero figliolo di gloriosissimi genitori, cum summa alegreza sum vegundo per nome et in persona de la Regina de Bosna in compagnia cum suo consanguineo et principal olim Signor di quel Regno suto al suo Signore. La resposta avi amoi molto a me molesta per la qual non restaro de mia mano propria de scrivere lo parer mio, sperando in sapientissimo andire et signore che suplirà ogni mia ignorantia. Per tuto lo mondo se dixe di suprentia di Vostra Serenità et quela non è senza amore de Dio, dicise de magnanimità suprana et de ogni liberalità et ultra lo general vulgar, la Regina havendo inteso per li suo ambasadori tanto honor a lor futo et graciose oferte in persona d'essa Regina et ultra la lettera per Vostra Serenità mandata mossa a pietà e compasione, la qual qui dentro includo azochè essa Serenità la possa vedere, dove non essando vegunda ad altro che a suplicar mercede, avemo notificado a vostra Serenità la vegunta nostra e la caxone de quela final presente madama la Regina a mantegundo multi che furno baroni del suo regno li qual amora apresso essa stentano cum speranza de regnar cum suo figliolo in suo Regno, et hora havendo sapudo al dito suo figliolo esser promessa per el gran Turcho libertà, va in persona a li confini di Turchi a veder fine quelo a esser chiamata per li sui non cerchando chi aver el figliolo altramente nome per gratia de man del Turcho ne anche ofender ad alcun cristiano, ne esser partixana intra li christiani. Ma como quella che de li principi christiani spera avendo per solo Signore suo lo Regno et tuti li beni suo per la fede et li figloli per regnar procreati schiavi del Turcho, suplica che Vostra Serenità magnanima et sapientissima la sovegna a questo viazo de tanti denari quanti par e piace a Vostra Serenità a recuperatione de suo figliolo over per pagar li debiti suo a Roma over per viver qualche zorno. E si pur del tuto la infelice Regina dice esser abandonata da Vostra Serenita in la qual ultra tuti li principi christiani spera, sovegnace la Serenita prefata, siche del tuto non partimo desconsolati che semo vegundi cum quatro cavali et cum cinque semo mandati et avemo perso uno. Avemo caminado za zorni 15 ancoi e tornar ne schovene cum speranza, Dio sa senza spexa; a li pedi de Vostra Serenita ne recomandemo. D'essa Vostra Serenità servidori ambasiatori etc.

Piero de Forte e Radic compagno.

Kivül: Serenissimo principi et Excelentissimo Domino Domino Galiatio Maria Sfortie Mediolani Duci potentissimo etc. Domino suo clementissimo. *(Milanói A. L.)*

A beadvány veleje: A királynő országa számos előkelő emberét támogatja, kik abban reménykednek, hogy a királynő fiával még uralomra juthat. Hallván, hogy a szultán megigérte fia szabadon bocsátását, az anyakirályné személyesen akar elmenni a török földre. Segélyt kér tehát ez utjára;[1] vagy pedig fizesse meg adóságait Rómában. A követség eredményét nem ismerjük. Tény, hogy a a királynő nem jutott a fiához, ki renegátnak nevelődött.

Milyen arányban tartotta fenn az özvegy királynő az összeköttetést Boszniával, arra eleddig adatunk nincs. Csak az bizonyos, hogy hiveit biztatta s asszonyi szivóssággal szőtte terveit, járatott követeket és emberei eltartása érdekében adósságot csinált. Azt sejtjük, hogy a királynőt törökké lett testvéröccse István — Ahmed basa — támogatta titokban. Erről azonban más helyen s alkalommal nyilatkozunk bővebben.

A mi Bosznia állapotát illeti 1472-ben, megemlitjük, hogy keleti részét Mátyás király Ujlaky Miklósnak adományozta s királyi czimmel ruházta fel.[1] E királyi birtok középpontja *Teocsák* vára, innen éjszakra a Szerémség északi határáig ért, déli határa Zvornik. Jajcza, mint katonailag szervezett magyar országos végvidék illeszkedik e töredékes királysághoz.

A törököt uraló bosnyák terület ekkor még nincs teljesen behódoltatva s az iszlám még nem vert erős gyökeret. Érezte ezt a török kormányzat is s 1476-ban érdekes kisérletet tett a magyar uralom ellensulyozására.

A milanói herczeghez intézett budai jelentés[2] azt irja, hogy a török egy «Mathia Christianissimo» nevü keresztény királyt állitott a bosnyák a bosnyákoknak. Mindenesetre elferditett névvel van dolgunk s tán a Krisztics név lappang alatta. A török arra számitott, hogy ezzel a keresztény kreaturájával könnyebben boldogul s majd addig tartja meg a trónon, a míg érdeke kivánja. A török hatalom körében úgy vélekedtek, hogy a bosnyákokra ily körülmények közt, saját vérebeliök vezetése alatt inkább lehetett számitani. Nem szabad figyelmen kivül hagynunk azt a körülményt, hogy a török államhatár nagy hosszusága rendkivül igénybe vette a török haderőt s ez a tervezett bosnyák-török végvidék jó eszköznek kinálkozott a magyar határbeli haderő meg fékezésere.

A törökök számitása nem vált be, mert az uj király csakhamar elpártolt uraitól segedelmet kérvén a magyar királytól. Mátyás király pedig

[1] A követek ötöd magokkal s négy lóval jöttek, egyet utközben elvesztettek.

[1] MODL. 17316. 1472. máj. oklevél hátán: Obligamen cum Nicolao rege *tempore coronationis sue.*

[2] MDE. II. 517. Lupus Lukács 1476. jul. 3. Buda.

nemcsak hogy nem neheztelt az uj keresztény ellenkirályra, hanem, midőn az árulás megtorlására mozgósitott török hadak egyik várában szorongatták az új «jelöltet», Báthory Istvánt küldötte segedelmére. «Krisztics» Mátyás ekkor magyar segélylyel szabadult meg veszedelmes helyzetéből.

Mátyás királynak — ha kellő pénzbeli segitséget kap — nagy kedve lett volna a háboru folytatására, de az események s az olasz hatalmasságok közönye más irányba terelték. Az uj királyról s további sorsáról nem szólnak adataink. Van-e része Katalin királynőnek ebben az epizódban, nem tudjuk, de sejtjük, hogy a szálak hozzá is elértek.

Az özvegy királynő életében már nem látta gyermekeit. A számüzetés tragikumából bőven kivette a részét.[1]

III. A Brankovicsok nemzedékrendjéhez.

A délszláv uralkodó családok nemzedékrendjében még számos kérdés vár megoldásra. A kutatás szabatos irányát fölötte megneheziti az a körülmény, hogy a különféle krónikák kritikai megrostálása és a fenmaradt levéltári anyaggal való egybevetése mindeddig még nem történt meg. Már pedig a nemzedékrendi kérdések tisztázása nélkül — nincs miért hosszabban fejtegetnünk e régóta közismeretü igazságot — valódi történetirás nem képzelhető. Egy-egy családi iznek a megtévesztése teljesen elütő képet ád a fejlődés menetéről s ilyenkor nem ér többet a tudományunk a sokszor korholt krónikásokéinál.

Leginkább zavarosak a balkáni genealogiák közül az albán s epirota családok elágazásai, de sok igazitásra vár a szerb genealogia és heraldika is. Ez utóbbihoz óhajtunk ezuttal hozzászólni. A Brankovicsok családi elágazásairól s birtokviszonyairól már régebben közöltünk egy hosszabb tanulmányt a bosnyák múzeum tud. folyóiratában, a «Glasnik»-ban, németül a Wissenschaftliche Berichte aus Bosnien III. köt. «Bruchstücke aus der Geschichte der nordwestlichen Balkanländer» czimmel 337—55. l., mely az akkori kutatások eredményét foglalta össze. E tanulmányok eredményeit használtuk fel az idén megjelent «Magyar-szerb összeköttetések oklevéltára» (Momumenta Hungariæ Historica XXXIII. kötet XXXVI—XLIX. l.) történeti bevezetésében. A genealogiai kapcsolatok kifejtésével megvilágitani kivántuk az akkori pártcsoportozatok és szövetkezések természetes okait. Elmulasztottuk azonban mellékelni a Brankovics-család nemzedékrendi tábláját s igy megesett, hogy nehány bosszantó sajtóhiba, meg lapsus calami értelmetlenné teszi a fejtegetést nehány vonatkozásában.

Felhasználjuk az alkalmat, hogy e hibák megigazitásával kapcsolatban, összeállitsuk a Brankovicsok nemzedékrendjét s egy-két ujabb vonatkozását adatosan illusztráljuk. A «Turul» VIII. évfolyamában Wertner Mór a kutatás akkori állapotának megfelelően ugyan már összeállitotta a Brankovicsok nemzedékrendjét, de nem fölösleges koronként visszatérni az ily nagy jelentőségü családi táblázatok revíziójához. A felől biztosak vagyunk, hogy nem a mienk lesz az utolsó szó ebben a tekintetben, mert egyes homályos részlet felderitéséte nézve magunk is nyomozzuk még az anyagot.

De végezzünk előbb a jelzett hibákkal. A historikus és a genealogus, ha nem is ajánljuk, hogy Horatius módszere szerint éppen a «nonum prematur in annum»-hoz ragaszkodjék, de az imprimaturral ne siessen. Akkor aztán nem is szorul ilyen önmosdatásokra, mint mi.

A nevezett oklevéltár bevezetése 38. l. ez olvasható: «Murad szultán . . . Marától, mert nem volt gyermeke elhidegülvén, a szép deszpota-leány haláláig (1451.) ugyancsak szomoru életet élt». Helyesen: *a deszpota-leány, Murad szultán haláláig* (1451.) szomoru életet élt. Brankovics Mara — a kiről szó van — 1487 szept. 14-én halt meg Ježevóban s a bold. szüzről nevezett *Košnicai* kolostorban temettetett el, Kovale mellett Makedoniában.[1]

Ugyancsak a 39. lapon feltételesen irjuk, hogy Garai Katalin, Henrik görczi grófnak felesége, Garai László nádornak nővére volt. Egész positive a nővére volt.

A 40. lapon, ugyancsak Henrik görczi gróf

[1] Arczképéről Luccari 185. l. irja: «Il suo nitratto al naturale si ve de dipinto nel palazzo del Papa nella Sala di Constantino.»

[1] Ruvarac szerint, W. Mitth. aus Bosnien III., de nyoma van annak is, hogy 1487 szept. 17. még él.

feleségéről azt irjuk, hogy *vad* természetü volt. Csak erélyes magyar asszony.

Ujlaki Miklós királyságáról úgyanott helyesen van irva, hogy passziv szerepet játszott, de nem azért, mert Jajcet nem az ő, hanem a király csapatai védelmezték, hanem mert az akkori helyzetnél fogva nem juthatott neki hatáskör.

A 41. l. «Tomasevics István (bosnyák király) a Lázár veje (Brankovics György ifjabb fia)» homályos fogalmazás. T. i. Tomasevics István, Brankovics Lázárnak, Brankovics György ifjabb fiának a veje.

A 42. lapon Brankovics Gergely genealogiájához pótlólag megjegyezzük, hogy valóban volt egy természetes fia, a kit Gergelynek hivtak. *Vuk* nevü fiáról, a ki később nagy szerepet játszott az 1481-iki bosnyák hadjárat alkalmával, mi azt sejtjük, hogy talán törvényes fia volt.

A 42. lapon továbbá azt kérdezzük, hogy ha Lázár deszpota özvegye felajánlotta Szerbiát a pápának, mikép lehetséges, hogy a pápa már 1458 márcz. 15. rendelkezik Szerbiáról. Erre csak azt felelhetjük, hogy azért, mert Lázár deszpota 1458 január 20. halt meg és igy lehetséges, hogy a pápa 54 nap alatt rendelkezhetett.

A 44. lapon Brankovics István deszpotát Szerbiába menekültetjük, holott először Budára (Resti krón. 356. l.), azután Ragusába illetőleg Albániába (1461 febr. 17. Krojában, MDEM. I. 116—7.) s innen Friaulba menekült.[1]

Ugyancsak a 44. lapon kellemetlen sajtóhiba zavarja meg az összhangot, amennyiben Brankovics György fiának, az előbb emlitett Vak István deszpota felesége apósának neve hibásan van kiszedve. Helyesen Georgios Arianita Kommen Thopia Golem albán főemberről van szó, kinek *Angelina* nevü leányát, Szkanderbég *sógornőjét* vette el feleségül a nevezett István.

[1] Külsejéről azt irja 1462. jún. 25. a mantovai püspök, aki Velenczében beszélt vele: «Kifogástalan megjelenésü, méltóságteljesebbet képzelni sem lehet, magas termetü, csodálatos komoly s okos arczu.» Makušev: MSM. II. 206.

A 45. lapon Brankovics Gergelynéről (!) azt irjuk, hogy két fiával, Györgygyel és Jánossal Szerbiában telepedett le; helyesen a Szerémségben és nem Brankovics *Gergelynéről*, hanem Brankovics István († 1477., sorsáról Friaulban l. Wiss. Berichte III. 344—5.) özvegyéről, *Angelináról* van szó. Itt meg kell jegyeznünk, hogy Brankovics István *elsőszülött fia*, György, a későbbi Maxim metropolita 1482 szept. 17. még Belgradóban, Friaulban tartózkodott s magát «Nos Georgius Serviæ et Rasciæ despota ac Belgradi cum toto eius comitatu dominus»-nak nevezi. (Udine, Archivio, Notarile; eredeti hártyán, vörös selymen függött pecsét nyomával.) E levélben anyja és testvére nevében intézkedik, tehát Magyarországba jötte csak 1483-ban történhetett s nem mint a 45. lapon zavarosan irjuk 1481-ben, sőt az olvasó még 1471-re is érthetné ezt a fogalmazást.

Sajtóhiba, midőn a 45. lapon azt irjuk, hogy a krusedoli zárdában mint Angelina anyját — helyesen mint Angelina anyát tisztelik.

A 46. lapon lapsus calami, hogy Brankovics János, Jaksity István[1] *feleségét* birta nőül, helyesen: a leányát, *Ilonát*. Brankovics János deszpotának a leánya, Mária, Frangepán Bernát, *Ferdinánd* († 1540. Ozáljban) nevü fiának volt a felesége.

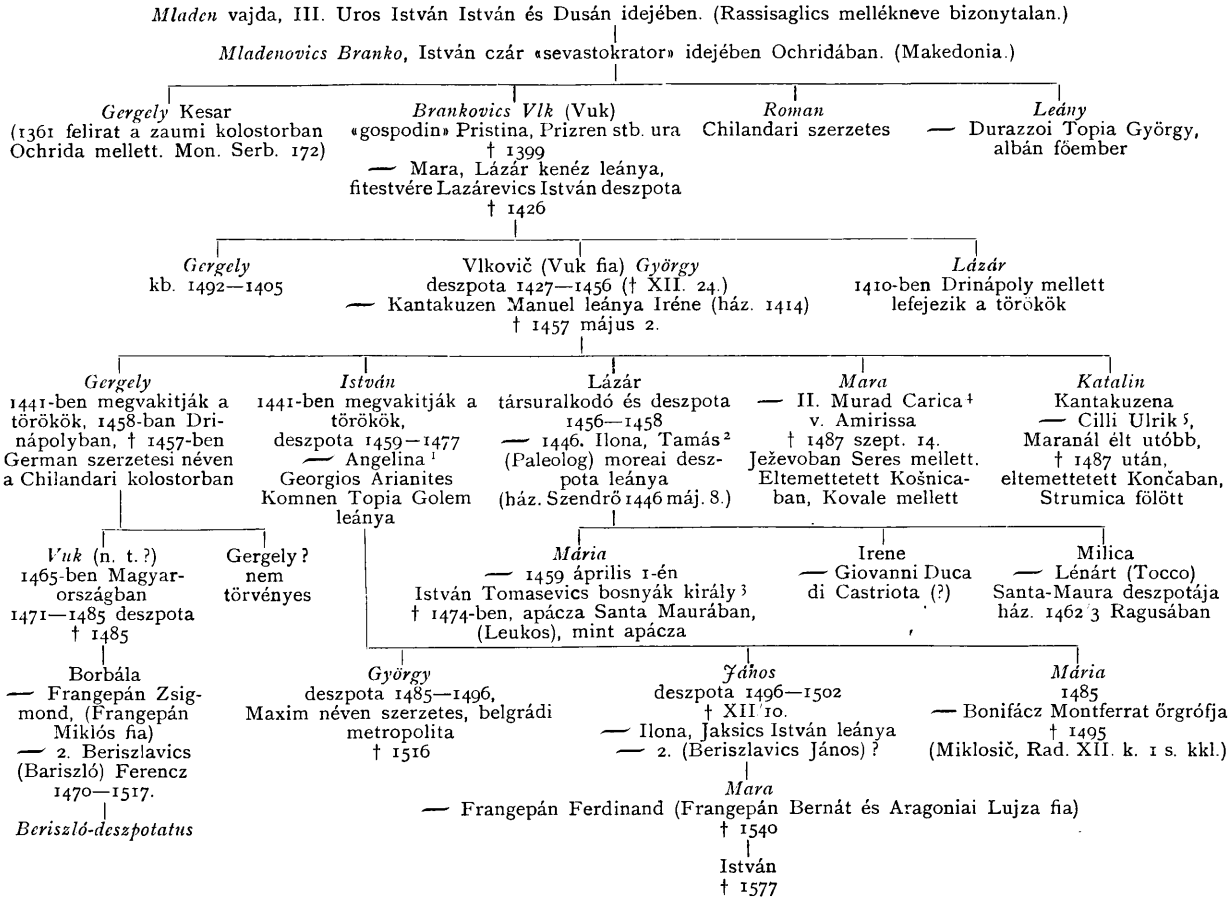
Tévedés, midőn a 46. lapon azt irjuk, hogy Brankovics Vuk özvegye Frangepán Dorottya Beriszlavics Jánoshoz ment férjhez. Nem Beriszlavics Jánosnak, hanem *Beriszlavics Ferenczneк* lett a felesége. Ez is lapsus calami, mit igazol, hogy a 47. lapon helyesen van feltüntetve a családi viszony.

A 47. lapon Brankovics János helyett olvasandó Beriszlavics János, ennek fia István az utolsó rácz deszpota.

E tévedések felsorolása után ime adjuk a Brankovicsok nemzedékrendjét.

[1] Jaksity Demeter párbajáról Tubero lib. IV. A rácz-ság ekkoron 2100 lovast állitott: 600-at Brankovics György és János, 300-at Jaksity Demeter és *István*, *1000-et* Belmuševity Milos, 200-at Beriszló. Tubero IV. §. 10. VI. §. XVI. XI. c. 9. 1503-ban Marino Sanu do IV. 859.

A Brankovicsok nemzedékrendje.

E táblázatban, úgy a hogy összeállitottuk, még sok a hiány. Ujabban Ruvarac Ilarion elemezte egy igen szép tanulmányában az utolsó Brankovicsok, jelesül Brankovics Marának (Lázár deszpot leány), Tomasevics István bosnyák király feleségének életviszonyait. (Wiss. Mitth. III.) Mara szultánáról Novakovics Sztoján irt a «Matica Srpska» 146. kötetében.

Ez értekezések tartalmát nem óhajtjuk itt tüzetesen részletezni, csak nehány kiegészitő adatot közlünk Brankovics György leányának Marának, Murad szultán özvegyének életrajzához.

Ismeretes, hogy Brankovics Mara, a szultán halála után visszakerült atyja, az öreg Brankovics György udvarába. Marino Gondola ragusai követ István Tamás bosnyák király udvarában 1454 szept. 13. azt irja a köztársaságnak.

«Ancora habiamo como el signor Despot ha affedata la soa fighola, quela che fo maritata in grande Turcho, cum *Pan Isera* lo qual Pan Isera e venuto ad aiuto et soccorso del Signor Despot.» Milano Á. L.

Közelebbi részleteket nem tudunk erről a tervezett házasságról. Annyi föltetszik e tudósitásból, hogy a szultána 1454-ben még menyecske sorban volt.

Tudjuk, hogy Mara többé nem ment férjhez, de később atyja halála után a török földön

[1] Rokonság. Az albán családok: *Topiák* stb. *nápolyi összeköttetés.*

[2] Rokonság. *A byzanti dynasztiák.*

[3] Rokonság. *Kotromanicsok, Subicsok* és ezek atyafisága, *Balsák, Koszacsák.*

[4] Sógorság. *Oszman dynasztia.*

[5] Rokonság. *Luxemburg-Habsburgok, Garaiék, Görzi grófok, Ujlakiék.*

nagy becsületben élt s bizonyos befolyást is gyakorolt egyes diplomácziai alkudozásoknál, (Botta L. 1474. 13. jelentését Milano Á. L. Adományairól l. a belgrádi Glasnik II. 200. l.)

Mara szultána szerencsétlen testvére, Katalin, az özv. Cilliné — kit contessa Cantacusenának is nevez a krónika, Resti 357+29 — Makedoniában élt a nővérével s testvére István deszpota friauli ügyében — melyről bőven irtunk a Wiss. Ber. aus Bosnien idéztük kötetében — követe Marko utján mindvégig közbenjárt.

E Markoról tévesen irtuk, hogy Angelina, István deszpota özvegyének volt a papja.

Mara szultánné és nővére Marko nevü udvari papja — basilita barát — járt Görzben, Bécsben s özv. Cilliné — Kantakuzena — unokaöcscsének Görzi Lénártnak alábbi hihetőleg 1481 jun. 30. kelt levelében megirja, hogy mindenben adjon neki hitelt.

(1481). 30. junii. † Domina Ka(n)takuzina palam facit filio suo, (képletesen) Knez Goriciæ Leonardo, se misisse ad eum sacerdotem suum Marcum, cui credat, sicut ei ipsi.

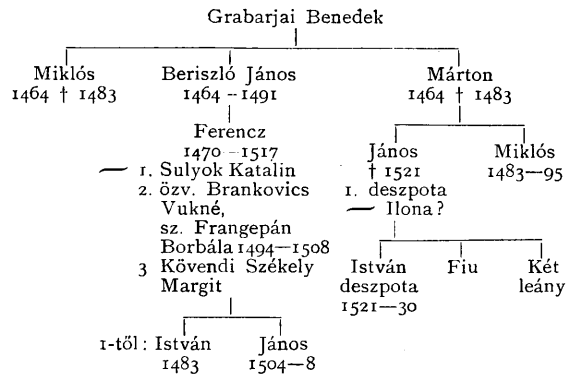
† Їнсоко родномѕ и племенитомѕ к ѥсакон ѹтн кого̑ дарованомѕ снн̃ѕ ми кнезѕ горичкомѕ Лиенардѕ сн̃ѣ манкіе тн гн̃оґіе Катакѕзинне много поклоніенїе; мои снн̃ѕ! А то послахъ к тебѣ мога дх̃овника попа Марка; іро тн реѵе ѡ̑, тои сѣ моіе реѵи, вр̃ѕи га како мене да и сама с тобо̑ говор̃ѕ. И богъ да ѕмножи лѣта г̑оподьства тн л̑ица нѕнїа А дн̃ь.

Aláírása nincs.

Eredeti papir. *(Bécsi Á. L.)*

Még nincs megirva eleddig a Brankovics István fiainak, György-Maxim és János deszpotatusának a története. A Magyar-Szerb oklevéltár adataiból erre vonatkozólag kitünik, hogy a deszpoták, a szomszéd birtokosok s a kir. hadak között folyvást voltak surlódások. (284., 288. skkl.)

Nem eléggé világos a Brankovicsok örökébe lépett Grabarjai Beriszlók (Berislavičok) a Borics bán nemzetségéből kivált család ezen ágának deszpota minőségben történt szereplése. Mesič Mátyás Rad. VIII. 37. l. ekkép állitja össze a család idevonatkozó nemzedékrendjét:

Brankovics János, férfiágon az utolsó Brankovics, 1502. halt meg. Felesége Jaksity István leánya, kitől egyetlen Mara nevü leánya maradt. Halála után azt látjuk, hogy nem Beriszló Ferencz lesz a ráczok deszpotája, pedig felesége a hires Vuk Zmáj Brankovicsnak az özvegye, hanem Beriszló János, Ferencznek az unokaöccse.[1]

Ennek az okát mi abban látjuk, helyesebben feltételezzük, hogy Brankovics János özvegye Jaksity Ilona deszpotné hozzáment feleségül. A szerbség ugyanis a hires Jaksity-családból származott özvegyet tekintette fejének s ennek a férjét — olaszos elnevezéssel — vállalta, despotessonak az *úrnő* férjének.

Beriszló János, ezen a réven örökébe, illetőleg birtokába lép a Brankovics uradalmaknak Kölpényben, Bródban; 1509-ben ő vezeti a deszpota-kontingenst s hiven áll a király pártján. (M. szerb. össz. okl. 331—335. 1509 máj. Magnificus Dnus Fraternek nevezi Ferenczet.) 1511 jul. 11—1513. őszéig Jajcát is ő védelmezi, de ott hagyja a bánságot, mert nem fizették. U. o. 338—9. 1514-ben pedig a keresztesek «a *deszpotné* népét Szerémből a ráczokat felvivék, dulták Bácsot, Szalánkeményt». Verancsics ö. m. II. 7—8.

Beriszló János halála után 1522 jan. 11. M. Sz. okl. 357. Kölpényből keltez a fia, Beriszló István, rácz deszpota, márcz. 5. pedig *Elena relicta condam despoti ac filius eius Stephanus Beryzlo modernus despotus.* U. o. 358. l. 1525. nov. 9. *Elena despotissa et Stephanus des-*

[1] Kovachich: Formulæ solennes styli II. Ulászló (V. sz.) formulás könyvéből megemliti, Beriszló János *1514*-ben kelt deszpotasági oklevelét (a kir. adományából.) Sajnos, hogy ez oklevelét nem találtuk meg, a codex eltünt.

potus szerepelnek. U. o. 363. Hibás szerintünk az Okl. 1525. nov. 9. kivonata, mely István deszpota feleségéről szól, mert az anyjáról lehet csak szó. Ketten intézkednek és pedig a deszpotné emlittetik előbb.

Mi legalább csak úgy tudjuk megérteni a deszpotatus ú. n. jogfolytonosságát, hogy a Beriszló János fiának Istvánnak az anyja *özv. Brankovics Jánosné* volt. Megjegyezhetné valaki, hogy ez az Ilona esetleg Brankovics Vuknak lehetett a leánya, ámde Brankovics Vuk gyermektelen volt. Brankovics István deszpotának († 1477.) sem ismerjük Ilona nevü leányát s igy csakis Brankovics János özvegyét vélhetjük a Beriszló János feleségének.

Még csak egy körülményt óhajtunk megemliteni, t. i., hogy miért szünt meg a rácz deszpotaság?

Mellőzzük Beriszló István nem épen dicső szereplését Mohács előtt s magatartását Szapolyai János föllépése idején.

Tudjuk, hogy először János király mellé állott. Midőn azonban Ferdinánd király 1527-ben a maga részére kezdte hajlitni a ráczságot, István deszpot a következő kivánságok teljesitése fejében hivséget igért neki. Kivánatai a következők:

Optata domini despoti.

Imprimis cupit habere solutionem ad mile equites levis armature, deinde*) suplicat pro aliqua munitione, ut in eam possit locare matrem suam cum duabus sororibus, ex qua arces propriæ, quas habet, sunt inter arces Turcarum.

teneantur equites 500

) hoc non potest esse, sed detur bona promissio in Hungaria et reponat in oppida.)

Ut prepositurum Titulen. dignetur Majestas Vestra conferre fratri germano ipsius domini despoti castrum namque Erdeud ad ipsam prepositurum pertinens cum magna suorum sanguinis effusione recepit.

fiat, et ut castrum ad prepositurum restituatur.*)

Ut castrum Walkouar et castellum Boroh, que etiam a Thurcis recuperavit similiter cum notabili suorum strage, dignetur Maiestas Vestra ad ipsum hac lege relinquere, ut si quispiam in illo jus habere pretendit ad illius instantiam sine debita juris revisione ne cogatur idem dominus despotus ad restituendum.

fiat.*)

Ut super suo despotatu litteras dare dignetur. Si denique castra Zawa Zenth Demether et Rednek a manibus Turcorum aliquo modo idem dominus despotus rehabere poterit, dignetur Majestas Vestra ipsa eadem castra apud eundem dominum despotum relinquere perpetuo ut aut ex quo castrum Rednek ad archiepiscopatum Colocen. pertinebat et ob hoc forte sine lesione conscientie pro se non posset reservare. Itaque quicunque erit archiepiscopus solvat expensas domini despoti quas ad recuperationem ipsius castri exponet.

Castrum Zawa Zenth Demether ei relinquet, quousque aliis bonis eundem contentabit.*)

Redneck fiat, ut petitur.*)

Ultimo si Thurcam Kalakouyth nominatum prefectum castri Battha ad deditionem castri ipsius et semet ipsum ad servitia Majestatis Vestre poterit allicere, idem dominus despotus assecurationem Majestati Vestre de aliquibus hereditatibus pro conditione ipsius Thurci conferendis suplicat habere.

Majestas regia eundem bene contentabit.*)

Eredeti fogalmazvány *bécsi A. L.*

(A széljegyzetek idegen kézzel vannak irva. A * jelenti, hogy a jegyzet a petitumra vonatkozik.)

Vagyis 1., 1000 könnyü lovasra hópénzt s egy erődített helyet, a hová anyját s két nővérét biztonságba helyezhesse.

Válasz: 500 lovasra adnak proviziót, várat nem, lakjanak valamely magyar városban.

2. Titelt adja a felség *fiutestvérének*,[1] a prépostsághoz tartozó Erdőd várát nagy áldozatokkal ő vette vissza a töröktől.

Válasz: Legyen, de a vár a prépostságnak adassék vissza.

3. Valkot és Borhi várát, melyeket ő vett vissza, adják neki feltétlenül.

Válasz: Legyen.

4. Deszpotatusáról adjanak levelet. Ha Sz.-Szt.-Demeter (Mitrovica) és Rednek várát visszafoglalná adassék neki Száva Szt.-Demeter, a mennyiben Redneket a kalocsai érsek — a kié volt — vissza akarná venni, fizesse meg a költségeit.

Válasz: Száva-Szt.-Demeter maradjon nála, mig más jószággal kárpótolják. Redneket illetőleg legyen meg az akarata.

5. Ha a báthai török parancsnokot sikerülne a király hüségére téritni, jutalmat helyezhessen kilátásba.

Válasz: Legyen.

Ez elintézés alapján Révai Ferencz bizatott meg a kir. elhatározások közlésével s a következő 1527 jun 18. kelt megbizó-levéllel küldetett a deszpotához:

Ferdinandus etc.

Illustris, fidelis dilecte. Commisimus egregio fideli nobis dilecto Francisco Reway nonnulla nostro no-

[1] E szerint Istvánnak volt még egy fi- s két leánytestvére.

mine vobis exponenda, sicut ab eo coram accipietis. Que cum ex mente et voluntate nostra proficiscantur, vobis injungimus, ut eidem Francisco in hiis que referet nostri contemplatione fidem indubiam prestare vosque super eisdem ita exhibere velitis, sicut in vos graciose confidimus et vicissim erga vos clementi animo recognoscemus.

Super possessionibus vero, quas a nobis petiistis respondebimus vobis, ubi regnum illud intraverimus, quo facto nos exhibebimus erga vos sicut graciosum principem decet, quod vos latere noluimus. Datum Vienne 18. Junii 1527.

Regnorum nostrorum primo.

Külcim : Rascie despote.

Eredeti fogalmazvány a *bécsi Á. L.*

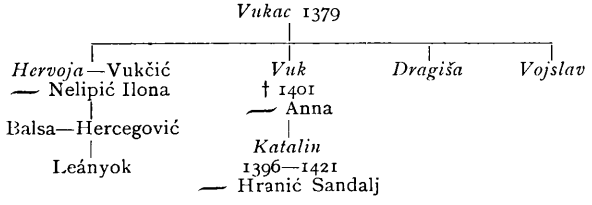
Tartalma, hogy a deszpota higyjen Révai Ferencznek. A kért birtokokat illetőleg, majd akkor ad választ Ferdinánd király, ha személyesen az országba jön.

A rácz naszádosok ezután — mellőzzük a fekete Ján «czár» epizodját — tényleg átállottak Ferdinánd királyhoz, de 1529. Bács várát és Félegyházát az István deszpota emberei árulták el a töröknek.[1]

Ime a válasz, hogy azért szünt meg a deszpotatus, mert a ráczság zöme átment a török hatalomhoz, tehát önszántából szüntette meg szervezett létének az alapját.

IV. Hervoja unokahuga. 1405.

Hervojának, a Horvatin nemzetségbeli Vukac fiának három fitestvérét ismerjük: *Vuk*-ot († 1401), *Dragišát* és *Vojslavot.*

Ezuttal Vuk Vukčić leányának Katalinnak, a hirneves Hranić Sandalj feleségének — Hervoja unokahugának — eljegyzése ügyéről kívánunk szólani.

A tárgyalás alapjául szolgál VII. Incze pápának 1405 márcz. 29-én Bogdan sebenicoi püspökhöz intézett kiadványa, melyet Karácsonyi János t. barátunk volt szives annak idején, rendelkezésünkre bocsátani.

[1] Szalaházy János 1529 jan. 23. kelt levele I. Ferdinándhoz Gévay: Urk. 2. f. 58. l.

A kiadvány[1] igy szól:

Innocentius... episcopo Sibinicensi salutem... Sane petitio dilecti filii nobilis viri Kervœ, ducis Spalatensis, nobis nuper exhibita continebat, quod olim... nobilis vir Paulus, comes Corbaviæ, pro dilecto filio nobili viro Karolo, eius nato, domicello Corbaviensi, et... nobilis mulier Banucza, relicta quondam bani Wlf domicelli vidua, pro... nobili muliere Katherina, viduæ et bani prædictorum unica nata, domicella Tinniniensis diocesis, impuberibus, credentes... quod Karolus et Katherina prædicti dumtaxat essent in quarto consanguinitatis gradu invicem coniuncti, de facto mutuo convenerunt pepigerunt... quod ipsi Karolus et Katherina, cum ad ætatem pervenirent legitimam, matrimonium invicem... contrahere deberent, quæ quidem conventiones... et pacta eorum etiam iuramentis vallarunt similiter de facto, ac etiam postea ipsi Karolus et Katherina ad certum iudicem, tunc expressum dicuntur sub ea forma a sede apostolica literas impetrasse, ut idem iudex... cum eisdem Karolo et Katherina, ut impedimento... huiusmodi... non obstante matrimonium... contrahere... valerent auctoritate apostolica dispensaret... Cum autem... postea ad ipsius ducis, cuius dictus banus germanus erat,... pervenerit auditum, quod prædicti Karolus et Katherina tertio huiusmodi consanguinitatis gradu sunt invicem coniuncti, propter hoc idem dux abhorreat, quod ipsi Karolus et Katherina invicem matrimonialiter copulentur et propteream etiam dictæ litere, per surreptionem obtente viribus non subsistant, pro parte dicti ducis nobis fuit humiliter supplicatum, ut sibi super hoc ac comiti vidue ac Karolo et domicellæ præfatis salubriter providere... dignaremur. Nos igitur... fraternitati tuæ, cum ecclesia Tinniensi dicatur ad præsens pastore, cui esset scribendum hoc casu, carere... mandamus, quatenus... si tibi constiterit, quod dicti Karolus et Katherina eodem tertio consanguinitatis gradu sunt invicem coniuncti, ut præfertur, conventiones, promissiones, pacta et iuramenta huiusmodi et quæcunque inde secuta fuisse et esse nulla nulliusque roboris vel momenti nec ipsos esse obligatos ad observantiam eorundem conventionum, promissionum, pactorum et iuramentorum auctoritate nostra declares, prout de iure fuerit faciendum... Datum Romæ apud Petrum quarto Kalendas aprilis, anno primo.

E kiadványból megérthetjük a következő ténykörülményeket.

Hervoja spalatoi herczeg, néhai fitestvérének Vuk bánnak (a pápa levelében *Wlf*-nak iratott) serdületlen leányát Katalint, — ki a knini egyházmegyébe volt illetékes — özvegy anyja: «*nobilis mulier Banucza*» eljegyezte Korbáviai Pál «comes» kiskoru fiával Károlylyal.

A jegyesek szülei, tehát az özvegy bánné és Korbáviai Pál comes abban a hitben voltak, hogy gyermekeik csak *negyediziglen* való rokonságban állanak egymással. Megegyeztek tehát

[1] Reg. Innocentii VII. bibl. Vat. A. 1. f. 36.

és hittel megerősitett szerződéssel is megerősitették, hogy ha a jegyesek elérik a kánonilag megállapitott kort, egybekelhetnek. A szentszék a negyedfoku rokonság akadálya alól ily értelemben megadta a felmentést.

Ámde Hervoja spalatoi herczeg — a menyasszony nagybátyja — később tudomására jutott annak a körülménynek, hogy a jegyesek nem *negyediziglen*, hanem harmadfokban való atyafiságban állanak s az egybekelést megakadályozandó, azt a kérést intézte a pápához, hogy ezt a hamis bevallás alapján kinyert felmentést érvénytelenitse.

A pápa a felszólitás következtében — az illetékes knini egyháznál széküresedés lévén (Farlati IV. 294.) — felhatalmazta Bogdan sebenicoi püspököt, hogy azon esetben, ha Korbáviai Károly és Vuk bán leánya, Katalin között tényleg *harmadfoku* rokonság esete forog fenn, az összes eljegyzési szerződéseket érvénytelenitse s a jegyeseket oldja fel azoknak megtartásától.

Ez a magában véve sporadikus jellegü adat nemcsak a Hervoja családjára vet érdekes világot, hanem a hirneves Hranić Sandalj vajda házassági összeköttetéseinek történetére vonatkozólag is becses utmutatással szolgál. Ugyanis 1405-től kezdve néhai Vuk bán Katalin leánya, Hranić Sandalj *feleségeként* szerepel.

Hervoja inditó okát arra nézve, hogy unokahugának a Gusics nemzetségbeli Korbáviai Pál kenéz fiával való eljegyzését 1405 márczius havában feloldassa a közlöttük adat alapján, immár konstatálhatjuk. A feloldásra csak az a körülmény késztette, hogy unokahuga és a nagy befolyásu humi vajda, Hranić Sandalj között házassági és e réven szorosabb politikai összeköttetés jöjjön létre. A közlöttük adat azonban nemcsak ez irányban tájékoztat, hanem egy régóta vitatott kérdésre is világot vet.

Radonić I., Hranić Sandalj vajdának alapos képzettségü életirója [1] — a vajdáról szóló tanulmányában — nagy apparatus alapján felemliti, hogy Hranić Sandalj 1396-ban egy *Ilona* nevü nőt vett feleségül. Adatai 1399-ig vezetnek, azontul erről az Ilonáról többé nincs szó. Azután konstatálja, hogy *1405-től* kezdve, Hervoja unokahuga, *Katalin* volt Sandaljnak felesége, de ez a házasság 1411-ben válással ért véget.[1] Hranić Sandalj elválása után, 1412-ben feleségül vette Stracimirović Balša György ugyancsak Ilona nevü özvegyét, Grebljanović Lázár szerb kenéz leányát. E szerint Sandaljnak három felesége volt; az első és a harmadik *Ilona*, a második *Katalin*. Radonić azonban azt állitja, hogy Sandalj csak kétszer nősült: először 1396-ban elvévén Hervoja unokahugát, Ilonát, a ki *később* Katalin nevet nyert. Ezt a névváltoztatást úgy magyarázza, hogy Katalint előbb Ilonának hivták és csak akkor vette fel a Katalin nevet, midőn Hervoja 1403-ban a római egyházhoz csatlakozott. Ezt a feltevést azzal indokolja, hogy Vuk bán leánya a Hervoja unokahuga, Sandalj elvált felesége egy ügylet tárgyalása folyamán 1421-ben Helenának neveztetik. Hranić Sandaljnak és feleségének, Katalinnak a velenczei köztársaság kincstári hivatalánál 12000 aranyat tevő közös betétök volt, melynek egyik fele Sandaljt, másik fele pedig Vuk bán özvegyét, azaz leányát, Sandalj feleségét illette. 1412-ben a válás után mindkét fél lépéseket tett a letét kiadása iránt. A fennforgó alaki nehézségek vázolása nem tartozik ide; életrajzilag fontos, hogy a letét kiutalása Sandalj anyósa és felesége részére 1421-ig elhuzódott. 1421-ben a köztársaság egyik iratában igy szól: *per parte Helena fiuola che fo de Voch bani e da madona Ancha baniza*, majd később is madona Ancháról és madona Helenáról szól.[2] Tehát Radonić szerint Sandalj feleségét Ilonának nevezik 1421-ben, ez pedig nem lehet más, mint az 1396-iki Ilona, a ki később Katalin néven fordul elő s Vuk bánnak és Anna bánnénak a leánya.

Az idézett oklevelek sorozatából látjuk, hogy 1411 április havában Sandalj vajda anyósával és nejével «domina Catharina»-val Kljuć (Herczegovina) várában tartózkodik.[3]

1412 április 22-én Sandalj a maga s anyósa és felesége nevében kéri a köztársaság gabona

[1] Archiv für slavische Philologie 19. 394. l. Geleich: La Zedda cz. 1899. megjelent művében megjegyzi (194. l.), hogy Sandaljnak Ilona előtt is volt felesége, mert 1398. egy özvegy leánya emlittetik. E szerint 4 felesége volt.

[1] U. o. 420. l.

[2] Ljubić S.: Listine VIII. 74. l. A köztársaság igéri, hogy megvizsgáltatja a jogczimeket s akkép fog dönteni «prout fieri debebit» 75. l.

[3] Listine VI. 147. l. Libri Commem. III. 123. reg.

pénztárában letett 1200 aranynak feles kiosztását.[1] A név nincs megemlitve.

Azonban 1412 november 29-én, midőn a köztársaság, «noha ez a törvény s a köztársaság szokásai ellen van,» a föntebbi összeg felét 4 hó mulva Sandaljnak illetőleg követének,[2] másik felét «magnificis dominabus Banize et Caterina ipsius filie» kiutaltatni igéri.[3]

1412 április 22-ig tehát Katalin, mint Sandalj felesége szerepel, u. é. november 29-én név szerint Katalin asszony, de már emliti feleségeként.

Hogy 1421-ben miért nevezik a köztársaság titkos tanácsa jegyzőkönyvében ezt a Katalint — mert csak erről lehet szó, — Helenának, kinek 6000 arany követelése ügyében *Sandalj*, tehát az elvált férj követei emelnek szót, nem tudjuk.

Mondhatnók, hogy iráshiba, ámde ennek ellene szól az a körülmény, hogy háromszor van emlitve Helena néven. Meglehet, hogy két neve volt? Ámde miért használja 1421-ig a Katalin nevet s csak azután veszi fel az Ilona nevet? Tág tere nyilik itt a mindenféle feltevésnek, mig valamelyes adat, — melynek az 1412—21 közti időből elő kell kerülni, — majd felderiti ezt a körülményt is.

A közlöttük adat azonban kideriti, hogy Vuk bán leánya Katalin 1405-ben hajadon volt és mint kiskoru jegyeztetett el Korbaviai Pál kenéz fiával, Károlylyal. Bizonyos tehát, hogy Vukčić Katalin nem azonos Hranić Sandalj 1396, 1399-ben emlitett Ilona nevü feleségével. Bizonyos az is, hogy az a Katalin 1403-ban nem vehette fel az Ilona nevet, — mint Radonić véli, — mert — még fel nem deritett okból — csak 1421-ben nevezik Ilonának és pedig akkor, mikor már nem a Hranić Sandalj felesége.

Még egy kérdést kell felderiteni, t. i. miben állott az a harmadfoku rokonság Vuk bán leánya és Korbáviai Károly közt. Azt hisszük, hogy e kérdés tisztázására majd a Korbáviai Gusics család genealogiájának részletezése alkalmával kerül a sor.

II. Tvrtko bosnyák király házassági terve. 1428.

II. Tvrtko Istvánnak (1404—1408., 1420/1—1443). I. Tvrtko István fiának házassági tervéről, az V. Márton pápához intézett következő kérelemből értesülünk:

Romæ 9. Aprilis 1428.

Beatissime Pater. Cum devotus vester orator Stephanus Thewerkho Dei gratia rex Bozne in medio infidelium et scismaticorum dicti regni sui incolarum et habitatorum regali jurisdictione utatur et habitet, quidam sui emuli labia detractionis apperiunt, asserentes ipsum pro eo, quod infidelium et scismaticorum huiusmodi rex est, eos in ipsorum errore confovere. Cum tamen sanctæ Romanæ ecclesiæ obediens et fidei catholicæ cultor prout gestorum in ritibus eiusdem fidei catholicæ per cum observatis, quosque observat ut vult et tenetur observare de præsenti et in futurum evidens experientia, quæ omnium rerum magistra dicitur, docet, et augmentator existat, cupiatque cum quadam nobili domina *Dorothea, filia quondam Johannis de Gara* militis, virgine christiana et catholica quinquecclesiensis diœcesis, secundum morem et ritum prædictæ sanctæ Romanæ ecclesiæ, matrimonium legitime contrahere, et huiusmodi ipsius regis emuli dictum matrimonium cum eadem virgine ipsum libere et licite contrahere posse per sedem apostolicam voluit edoceri. Supplicatur igitur S. V. pro parte ipsius regis, quatenus S. V. uni, vel pluribus reverendis patribus dominis regni Hungariæ et dicti regni Bozne episcopis de inquirenda fidelitate fidei catholicæ de ipso rege, quodque si idem rex fidelis catholicus vere christianus repertus fuerit, cum eodem, ut dictum matrimonium secundum morem et ritum, ut præfertur sanctæ Romanæ ecclesiæ, libere et licite valeat auctoritate apostolica eidem licentiam indulgeant (sic!) committere et mandare dignetur, cum ceteris non obstantibus et clausulis oportunis. Fiat ut petitur, et committatur. O. Datum Romæ apud sanctos Apostolos, octavo Idus Aprilis anno undecimo.

E kérelmében Tvrtko azon kezdi, hogy «hitetlen és szakadár» lakosságu országnak lévén a királya, ellenségei azt hiresztelik róla, hogy ő is eltévelyedett a hitben.

Biztositja azonban a szentszéket, hogy katholikus és a katholikus vallás szertartásait, a mint most, úgy a jövőben is követendi. Az a szándéka, hogy néhai *Garai János* leányát, Dorottyát — a pécsi egyházmegye területén élő igaz római katholikus hajadont — feleségül veszi. E végből arra kéri a pápát, hogy magyar és bosnyák püspökökkel vizsgáltassa meg az ő hitbéli állapotát és ha igaznak találtatik, adja meg részére a házassághoz való engedelmet.

A pápa akként resolválta a kérést, hogy történjék a kérelmező akarata szerint. Az ügy további folyamatáról nincs tudomásunk, csak annyi bizonyos, hogy ez a házasság nem jött létre.

[1] Listine 21. o. 253. l.

[2] Listine VII. 31. Commem. III. 168. reg.

[3] Listine VII. 32. Commem. III. 169.

[1] Roma. Vatikáni lt. Supplicationes Martini V. Annus XI. t. IV. fol. 217. a.

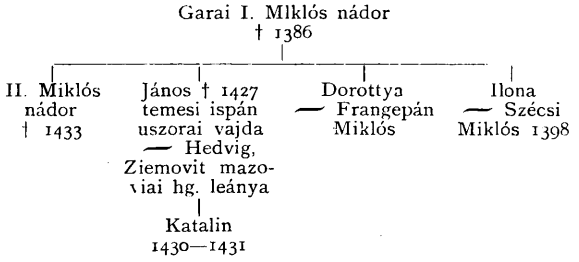
A kérelem szövegében érdekes annak a körülménynek a megemlitése, hogy Boszniában hitetlenek és szakadárok vannak. Hitetlenek alatt a bogomilok (patarenok) értendők, mig a schismatikus elnevezés csak az orthodoxokra vonatkozhatik.

A bosnyák orthodox egyház szervezetének történetét illetőleg oly kevés és a mellett homályos az adat, hogy ezt a tényt: az óhitüek megemlitését a szupplikációban, különösen kell hangsulyoznunk. Nézetünk szerint a csangó pásztornép többsége az orthodox keresztény ritust követte, mely azonban akkoron nem volt még megszervezve.

Tvrtko király ugyan erősen hangsulyozza a maga igaz katholikus voltát, de kénytelen védekezni ellenségeinek vádja ellen. Minthogy az előkelő bosnyák nemzetségek tulnyomó része a bogomil hitet vallotta, a király katholicismusa nem jelentkezhetett valami tüntető módon, tehát — külsőleg mindenesetre — rászolgált ellenségei beszédeire. Ebből az okból nagy szükség volt a hitvizsgálatra, annál is inkább, mert a Garai-család katholicismusa nem fért össze ezzel a bogomil szinezetü magatartással.

A főkérdés azonban, hogy néhai Garai János Dorottya nevü ekkor hajadon leányának mik a személyes vonatkozásai?

A Garai-család nemzedékrendjében [1] igy következnek:

Ezen összeállitás szerint Garai Jánosnak csak Katalin nevü leánya ismeretes. Garai Dorottyáról Frangepán Miklósnéről is fölötte kevés, a mit tudunk. Wertner 1894-ben [2] annyit tisztába hozott, hogy Garai I. Miklósnak egyik leánya Frangepán Miklósné, a másik Szécsi Miklósné volt. Keresztnevet nem emlit, hanem kronologice 1406—1425-öt vesz fel a nemzedékrendi táblába.

Klaić [1] 1901-ben megállapitotta, hogy Frangepán Miklós — eleddig ismeretlen nevü — első feleségének halála után nőül vette Garai II. Miklós nőtestvérét Dorottyát. 1428-ban ez a Dorottya — úgy véli K.[2] — már nem élt.

Sišić föntebbi táblázatában az az állitás, hogy Dorottya 1416 «udata za kneza Nikolu Frankapana» téves.

Egy olasz genealogia szerint Frangepán Miklós első felesége Dorottya Korbáviai Pál özvegye. Ezt az állitását azonban később helyreigazitja s csak annyit konstatál, hogy Dorottya volt a keresztneve. 2 ik felesége állitólag Ujlaki Mártha (1426—1442). Ujlaki Bertalan mácsói bán leánya volt. A mácsói bánok közt 1402-ben találjuk Ujlaki Bertalan fiát Lászlót, de Bertalant magát nem emlitik forrásaink mácsói bánképen.

Mindezen nem kellőkép tisztázott kérdések bizonyitják, hogy középkori genealogiánk terén még sok a teendő. Eleddig a fennforgó kérdést illetőleg tényként vehetjük, hogy Garai I. Miklós Dorottya nevü leánya Frangepán Miklósné volt. Ez a Dorottya azonban — nem kell hosszasabban bizonyitgatnunk — természetesen nem azonos a 1428-ban II. Tvrtko kiszemelte hajadonnal.

A rendelkezésre álló adatokból kitünik, hogy Garai Jánosnak Katalin nevü leánya volt, 1435-ben Bebek Miklósné, Dorottya nevü leányáról — ki valószinüleg nagynénje nevét nyerte a keresztségben — eddig nem volt tudomásunk.

II. Tvrtko e tervének, illetőleg szándékának további sorsáról ugyancsak hiányoznak az adatok. Tény, hogy vérbeli leszármazottja nem maradt.

THALLÓCZY LAJOS.

[1] 1902-ben Šisić F. állitotta össze Hervojáról szóló munkájában. 41. l.

[2] «Adler» N. J. IV. 22–23.

[1] Krčki knezovi Frankapani. Zágráb 1901. I. 195. l.

[2] U. o. 2.5. l. Frangepán Miklós († 26/VI. 1432.) harmadik feleségének Sforza Bianchanak vonatkozásai nincsenek kellően tisztázva.

SZENT ISTVÁN VÉRSÉGE ÉS A MAGYAR KUTFORRÁSOK.

(Első közlemény.)

Midőn a mult alkalommal[1] Sz.-István rokonsági kapcsolatairól beszéltem azt állitottam, hogy az egykorú kutforrásokból nem a XIII—XIV. századbeli lengyel és sziléziai évkönyvek, hanem a magyar krónikák igazolását láthatjuk, mert egyfelől a hildesheimi évkönyvek szerint ugyanazon «rex Julus» volt anyai nagybátyja, kit mint ifjabbik Gyula erdélyi fejedelmet hazai emlékeinkből is Sarolt unokatestvérének, tehát Sz.-István másodfoku anyai nagybátyjának ismerünk; másfelől pedig Thiethmar, ki jól volt értesülve a korabeli lengyel viszonyokról, sehol sem emliti, mintha a pannóniai király (t. i. Sz.-István) Lengyelországba menekült Prokui nevü avunculusa, anyai nagybátyja vagy ugyanazon pannóniai király atyjának Deuuixnek, Gyejcsának, mai elnevezés szerint Géza fejedelemnek a felesége, Beleknegini, — «a szép urnő» — testvére vagy bármiféle rokona lett volna Meskónak, az azon időbeli lengyel herczeg, Chrobry Boleszláv atyjának, holott a XIII. századbeli lengyel krónikák már arról beszélnek, hogy Jesse magyar király = Géza fejedelem neje Meskónak a «soror» a, nővére volt, igy Beleknegini és Prokui nem lehetett más ezen állitás értelmében, mint Boleszláv atyai nagynénje és patruusa, atyai nagybátyja.

Ez a kérdés sarkpontja és ezt meg nem másithatja Karácsonyi urnak semmiféle kijelentése sem, akármilyen erős hangnemben tartja is. Minden egyéb csak következtetés, a mi lehet helyes és igaz, de ép ugy lehet «szappanbuborék» és «légvár», még akkor is, ha Karácsonyi urtól származik, a ki többek közt már maga is rájött arra, hogy nem szükséges erőszakolt magyarázattal atyai nagybátyát értenünk az «avunculus» szó alatt s Géza fejedelem öcscsével, Mihálylyal azonositanunk a hildesheimi évkönyvek «rex Julus»-át, hanem csakugyan anyai nagybátyja volt Sz.-Istvánnak. Ha pedig már erre az álláspontra helyezkedünk, akkor mindenféle ujabb kalandos föltevések helyett egyszerüen le kell vonnunk azt a további következtetést, a mi magától kinálkozik, hogy a fődologban a magyar történetiróknak, a III. Béla alatt szerepelt, tehát XII. és nem XIII. századbeli, dr. Sebestyén Gy. kutatásai után többé nem névtelen, királyi jegyzőnek, hanem nevén emlitve Adorján ó-budai prépost — s később erdélyi püspöknek,[1] meg a többi krónikairónak volt igaza: Sz.-István anyjának eredetét a X. századbeli Gyulák magyar fejedelmi nemzetségében kell keresnünk. Azok a lengyel és sziléziai kutforrások pedig, melyek mind a Béla király jegyzője utáni időkben kezdik emlegetni Athleydát, mint Jesse király=Géza fejedelem nejét, tévedtek, mert az anyai nagybátya, a «rex Julus», a Gyula, akár ez volt a tulajdonneve, akár fejedelmi méltóságát jelenti s igazi neve Prokui volt, a Gyula névnél fogva csakis magyar lehetett és bármiképen magyarázzuk is a Thietmar-féle Prokui kapcsolatát a hildesheimi évkönyvek rex Julusával: a száraz tény megmarad ténynek, hogy Thietmar hallgat ezen anyai nagybátya lengyel atyafiságáról, a ki ezenfölül az egykoruak fölfogása szerint Szent Istvánnal egyenrangú tényleges uralkodó, «rex» volt, tehát szükségkép a X. századbeli társfejedelmek egyikének kellett lennie. Már pedig akkor is igaz marad Karácsonyi ur megjegyzése, a mit a lengyel kutfőkre nézve tett, ha Thiethmarra alkalmazzuk, vagyis «ne következtessünk többet szavaiból, mint a mennyi bennük van.»

Ilyen kiindulási ponthoz füztem további következtetéseimet s nemcsak arra voltam elkészülve,

[1] Turul, 1906. évf. 53—65. lap.

[1] Legujabban Erdélyi László ur jegyezte meg (A tihanyi apátság kritikus oklevelei. Akad. ért. a tört. tud. kör. XXI. k. 3. sz. Budapest, 1906. 5. l.), hogy Sebestyén elmélete daczára a szerénykedő «P. mester» nevének kezdőbetüjét látja a «P. dictus magister»-ben s példákat hoz fel arra, hogy a kezdőszavakat «a mesternek mondott P. (Paulus, Petrus, Pousa sat.)» értelemben is magyarázhatjuk. A felhozott példák azonban csak annyit mondanak, hogy a frazeologia szempontjából megállhat ez a kifejezés is és nem kell szükségkép «Prædictus magister»-re gondolnunk, kinek neve elmaradt a valami okból üresen hagyott czimlapról. A «Pdictus magister» tehát, mint igy is, amugy is értelmezhető kifejezés, semlegessé vált, egymagában sem az egyik, sem a másik álláspont mellett nem bizonyithat.

hogy Karácsonyi ur nem hagyja szó nélkül, de válaszának hangjára is, melyre különben nem reflektálok.

I.

De hát lássuk, miket hoz fel ujabban Karácsonyi ur Szent István anyja lengyel származásának védelmére.[1]

Az egyik szempont, a mivel válasza kezdődik, tulajdonkép nem tartozik a kérdés lényegéhez. Egészen szubjektiv természetü dolog, mely alkalmas ugyan bizonyos hangulat keltésére, de egyébre nem.

Azt találtam ugyanis mondani egy régebbi jegyzetem után, melyben csak ennyi van: «Mesco habuit sororem Atleydem, quam Jesse rex Ungariæ accepit in uxorem» (Kamienzi Krónika. Pertz XIX. 581.) és «Jesse qui accepit uxorem de regione Polonia de civitate Cracovia, sororem Meschonis ducis nomine Ethlegidam» (Varsói Kr. Endlicher Mon. Arp. 65. l.), hogy a lengyel adatok után akár Géza felesége is lehetett Adelhaid, de ebből még nem következik, hogy anyja is lett volna Szent Istvánnak. Ez eddig még nem lett volna baj; de megtoldottam azzal, hogy az utóbbi nincs is a lengyel forrásokban. Mikor ugyanis utánna akartam nézni a dolognak, véletlenül nem kaphattam meg Pertz műve azon kötetét, mely a Karácsonyi ur által oly nagyra tartott, de Pauler Gyula által[2] «nem éppen a legnagyobb kritikával irottaknak mondott» s a XIII. század elejéről csak «állitólag» eredő kamienci évkönyveket foglalja magában. Megelégedtem azzal a töredékes adattal, a mit egészen más czélból régebben jegyeztem ki. Most aztán Karácsonyi ur fejemre olvassa, hogy vagy nem tudok latinul vagy nem néztem meg a lengyel kutforrásokat. Rászolgáltam; nincs rá több szavam.

Csakhogy mindez nem változtat semmit sem a dolog lényegén. Akár csak annyit mondanak a lengyel források, mint ahogy tévesen állitottam, akár pedig hozzá teszik még azt is, hogy Athleyda téritette a keresztény hitre férjét, Jessét s tőle született Szent István, mindenkép igaz marad, hogy:

1. közülük egyik sem előzi meg Béla király jegyzőjének művét, még ha a XIII. század elejéről való is és nem későbbi a kamienci évkönyv;

2. ugy a magyar nemzeti hagyományok, mint az Árpádház családi emlékei nagyobb biztositékot nyujtanak egy olyan adat valósága felől, mely Szent István anyja eredetéről szól, mint a magyar viszonyoktól teljesen idegen lengyel évkönyvirók, kik könnyen tévedhettek a magyar «rex» személyében nemcsak harmadfél vagy háromszáz évvel később, de még ha jóval korábbiak volnának is;

3. az egykoru irók mit sem tudnak ezen lengyel rokonságról, sőt még a későbbi lengyel krónikások, a XII. századbeli Martinus Gallus s a XIII. század elején élt Kadlubek Vincze is hallgatnak róla.

Vehették azért valami régebbi évkönyvből a XIII—XIV. századbeli lengyel krónikák az Athleydáról szóló adatot, de hogy tóditották s magyarázták, világosan mutatja a *Jessa*, *Jesse* névalak, mely semmikép sem lehet korábbi a XIII. századnál. II. Géza nevét *Geiza-*, *Geica-*, *Geithsa*-nak irják oklevelei,[1] Prágai Vincze *Deuca*-nak (regis Deuce) nevezi[2] s ez utóbbi a régebbi alak, mert I. Géza dénárain is a *Gevca Rex* fölirat fordul elő, VII. Gergely pápa is *Geusa*, *Geuza* néven emliti,[3] egy XII. századbeli jegyzékben, mely nyolcz első királyunk temetkezési helyéről szól, szintén a *Geuca* alakot találjuk,[4] Thietmarnál *Deuuix*, a koronán *Geôbitz*, XI. századbeli német forrásokban *Gouz*, *Joas*, *Joitscho* fordul elő.

A *Gyécse* kiejtést feltüntető *Jessé*nél tehát még a XII. századbeli névalak (Geica, Geithsa, Geiza, Geysa, Geycha = Gyejcsa) is testesebb volt, annál inkább különbözött a XI. századbeli Geuca= Gyeucsa, ha pedig a régebbi, bár az idegenek-

[1] Szent István anyja. I. András atyja. Uj eredmények. (Turul. 1906. 3. 97—112. l.)

[2] A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Budapest 1893. I. k. 491. l. 33. jegyz.

[1] «Ego Geica rex Ungarie» (Knauz F. Mon. Strig. I. 103.), «Ego Geythsa Dei gracia Hungarie sat.» (U. o. I. 110.), «Anno regis Geize VI°. (Árp. Uj Okl. I. 58.), «Rex noster gloriosissimus Geiza» (U. o. I. 60.), «Geyse Rege regnate» (U. o.) «Stefanus Dei gr. Geyce regis filius» (Pecsétjén, l. Szilágyi S. Magy. tört. Mill. kiad. II. 305.), «Stephanus Geice regis filius (U. o. 307.), «Stephanus rex hungarie Geytse regis filius» (Knauz id. m. I. 119.)

[2] Pertz, Mon. Germ. Script. XVII. 682.

[3] Fejér Cod. Dipl. I. k. 420., 423., 424. l.

[4] M. Florianus, Fontes Dom. IV. 88.

nél többé-kevésbbé eltorzitott változatokat is számba vesszük, a X. század vége felé Gyevicsának, Gyojicsának ejthették ki a nevet. Ha tehát Athleyda férjének nevét csakugyan a 998—1017. közti prágai évkönyvekből irták volna ki a XIII. századbeli lengyel krónikák, olyan alakot várhatnánk, mely a Thietmár-féle Deuuixnek vagy legalább is a Prágai Vinczénél levő Deucának vagy valamiféle palaeographikus eltorzitásuknak felelne meg.

A végeredmény mindenesetre az, hogy semmiesetre sem lehetett az eredeti forrásban, mintha Jesse lett volna az a magyar király, ki nőül vette Mesco nővérét. Legfölebb annyit mondhatott ez a régi kutfő: «Mesco habuit sororem Atleydem, quam rex Ungariæ accepit uxorem.» Ha esetleg még azt is hozzá tette: «Quæ, cum esset christiana, virum suum convertit ad fidem Christi,» ez ugyan elősegithette a későbbi krónikások tévedését s az eredeti szöveg olyan értelemben való kiegészitését, hogy világos legyen a Szent Istvánnal való kapcsolat; de ha már egyszer megállapitható, hogy valamilyen — a XIII. századnál semmi esetre sem korábbi betoldás történt, sem arra nincs biztositékunk, hogy csakugyan Géza fejedelmet értette-e az eredeti szöveg a «rex Ungariæ» alatt s nem egy másik 972 körüli magyar fejedelmet, sem azt nem tudhatjuk, mennyi a betoldás és mennyi volt az eredeti szöveg, sőt még azt a kérdést is tehetjük: vajjon ugyanazon alapforrásra, t. i. a 998—1017. közt kezdődő prágai évkönyvekre vezethetők-e vissza a Mesko «soror»-ára vonatkozó sorok azzal a későbbi részszel, mely azt az adatot foglalja magában, hogy «967-ik évben nagy Boleszló született. 975. évben István magyar király születik.» Nekem ugy tünik föl, mintha a közvetlenül ezeket megelőző szavaknak: «(Atleydis) Szent István vértanutól nyert látomása után foganta és szülte István magyar királyt» kissé legendás szinezete volna. Vagyis ez megint nem lehet egykorú följegyzés, hanem, mint a Jesse név, későbbi betoldás.

Azt mondja Karácsonyi ur, hogy a szilézíai monostoroknak, a kamenczinek és heinrichowinak évkönyvei a lengyel krónikára hivatkozva beszélnek Mesco herczeg nővéréről Atleydisről s fiáról, Szent Istvánról és azt kérdezi, «mi ösztönözte volna a XIII—XIV. században élő szilézíai szerzeteseket arra, hogy Szent Istvánról, atyjáról és anyjáról irjanak?» Meg is adja a feleletet: «a szerzetesek ezt ott találták az előttük álló régi könyvben, tehát ők is lemásolták.» Ez a régi könyv pedig a lengyel krónika.

A lengyelek csak a XIII. században vagyis abban az időben kezdenek nagyobb érdeklődést tanusitani a régebbi magyar dolgok iránt, midőn II. Endre és IV. Béla háza többszörös családi összeköttetésre lépett a Piasztokkal s magyar királyleányok lettek lengyel herczegnőkké.

Az első házasságot az akkor még gyermek Kálmán halicsi király és tótországi herczeg kötötte Fehér Lesko krakkói herczeg 3—4 éves leányával Salomével, kik nem sokára azután menekülni voltak kénytelenek Halicsból, ugy hogy Salome Magyarországban növekedett föl; Kálmán halála († 1241.) után Lengyelországba tért vissza az akkor még csak 30 éves özvegy s apácza lett.[1] De már ott találta IV. Béla leányát, Szent Kunigundát, a «nemcsak aranynyal, ezüsttel és drága kövekkel királyi előrelátással fényesen megajándékozott, hanem az erények és kiváló erkölcsök adományában is bővelkedő igen neves asszonyt,»[2] kit 1239-ben Szemérmes Boleszláv krakkói és sandomiri herczeg, Kálmán sógora és Salome fivére vett nőül. Kunigundát követte nővére Ilona vagy Jolánta, a ki 1256. áhitatos Boleszláv kalisi, később nagy lengyelországi herczegnek lett a neje; az ő leányuk volt Erzsébet, a szilézíai III. Henrik liegnitzi és boroszlói herczeg neje. Nem sokkal Ilona után, 1262. felé IV. Béla egyik unokája, Grifina, Rosztiszláv macsói herczeg és Anna leánya ment férjhez Fekete Lesko krakkói és sandomiri herczeghez.[3]

Ezen adatok eléggé megvilágitják azon érdeklődés hátterét és okait, melyek arra ösztönözték a krakkói krónika iróját s utánna a XIII—XIV. századbeli szilézíai szerzeteseket, hogy Szent Istvánról, anyjáról s atyjáról irjanak, a mi egyáltalában nem jutott eszébe a XII. századbeli lengyel krónikásoknak. Oly nagy lett az érdeklődés, hogy egy magyar-lengyel krónika is keletkezik; igaz, hogy nincs benne köszönet.

[1] Dr. Wertner M. Az Árpádok családi története. N.-Becskerek 1892. 450. s. kk. ll.

[2] Boleszláv 1257. oklevelében. Fejér CD. IV. 2. 443.

[3] Wertner id. m. 475—481., 489—491. és 474. l.

A föntebbi adatokból kitünik, hogy főleg a krakkói herczegek voltak azok, kikkel ama házasságkötések történtek. Már pedig a Géza fejedelem nejének és Szent István anyjának mondott Athleyda krakkói herczegnő volt vagy legalább Krakkóból ment férjhez. A lengyel és sziléziai krónikák Mesko herczeg nővérének mondják Athleydát, de Karácsonyi ur abban a véleményben van, hogy a «soror» alatt nem kell édes testvért érteni. Egészen más szempontból ugyan, de szerintem is szó férhet a Meskóval való testvéri viszonyhoz, sőt még az sem bizonyos, hogy a Piaszt-ház ivadéka volna. Krakkó, honnan 972. vagy 973. nőül vette a «rex Ungariæ», ezen időtájban a cseh herczegek birtoka volt; a X. század dereka felé foglalta el I. Boleszláv cseh herczeg (935—72.), kinek leánya Dobravka vagy Dubravka Meskó lengyel hg neje és Chrobry Boleszláv (992—1025.) anyja volt; Krakkó csak II. Boleszláv cseh herczeg (972—999, Meskó sógorának s a lengyel Boleszláv nagybátyjának halála után került a lengyelek kezébe. Ha Athleyda esetleg I. Boleszláv cseh herczeg leányai közül való, nyilván az vezette félre a XIII. századbeli lengyel krónikásokat, hogy akkor már nem tudták a krakkói herczegnőt másnak, csakis lengyelnek elképzelni s Meskó nejének nővéréből Meskó nővére lett.[1]

Tehát még ilyen szempontból sem vehetjük kész igazságnak, a mit a XIII—XIV. századbeli lengyel és sziléziai krónikák mondanak Athleydáról.

Ha Géza fejedelem helyett öcscsét, Mihályt tartjuk azon magyar «rex»-nek, ki nőül vette Athleydát: Mihály fiainak és egyik unokájának inkább cseh, mint lengyel neve, a László vagyis Vladiszláv, Vazul vagy Vancil, Venczel, meg a Bonuzulo az az Boleszláv a föntebbi megvilágitásban még érthetőbbé válik.[1] Mert semmiképsem igazolható az a föltevés, mintha Szár Lászlónak *Szár* lett volna igazi személyneve, miként azon magyar urnak, ki a fejérmegyei Szár falut alapitotta, a *László* pedig később fölvett mellékneve. Én sem tudom, Karácsonyi ur sem tudja, honnan vette nevét a fejérmegyei Szár falu, mert ama bizonyos Szár nevű alapitóról hallgat a krónika. A régi magyar személynevek közt pedig, bár meglehetős sok adatot szedtem össze, tudtommal nem fordul elő a Szár. Ellenben ismeretes a *szár* melléknév «fehér» és «kopasz» értelemben; az előbbi jelentéssel fordul elő a csikmegyei Szárhegy nevében, az utóbbi értelemben pedig Mihály fiára, Lászlóra alkalmazzák, mert nemcsak Béla király jegyzője emliti — latinra forditva a «szár» szót — «Calvus Ladislaus» néven I. Endre atyját, hanem a Képes Krónika különböző alkatrészeiben is hol «Zaar Ladislaus», hol pedig «Caluus Ladislaus» jelzéssel fordul elő. Tehát nem azt mondják: «Zaar qui et Ladislaus» (v. ö. Ego Magnus qui et Geisa. Knauz Mon. Strig. I. 53.) vagy «Zaar dictus Ladislaus» azaz «a Lászlónak is nevezett Szár», hanem mindig jelzői értelemben s «kopasz»-nak magyarázva használják a Zaar szót. Ez pedig azt bizonyitja, hogy a «Szár» volt Mihály egyik fiának a mellékneve s nem a László.

Vászolynak kell-e olvasnunk Vazul nevét vagy a cseh Vencel, Venceszlav, Vaclav névvel azonositanunk: e kérdésben csak analogiául hozható fel, de döntő fontosságunak még korántsem tekinthető az a körülmény, hogy a zalamegyei Vászoly község nevét is Vazulnak irták egykor. Épen Karácsonyi ur az, ki külön választja az erdélyi Borsákat a magyarországiaktól s bár mind két esetben egyformán Borsának van irva a nemzetség neve, két külön nemzetségnek tartja s az erdélyinek nevét Borsának, a körösmellékiét Barsának olvassa. Nem hin-

[1] Nem tudom maradt-e valami nyoma a szláv nyelvekben a rokonsági elnevezések egy kezdetlegesebb állapotának. Annyi bizonyos, hogy az ókori görög-római családi rendszer már fejlettebb fokon állt, mint az ős-árja s ennek hatása alatt fejlődött a népvándorláskori germán és szláv családi rendszer. A régebbi állapot nyomait azonban teljesen nem tüntette el. Az a kérdés már most, van-e olyan nyom a szlávoknál, mely azon ősibb rendszernek a később értelme vesztett maradványa, hol az «ipa» és «napa» fogalma azonos volt az «anyai nagybátya» és «atyai nagynéne» fogalmával (V. ö. Beöthy Leó: A társadalmi fejlődés kezdetei. 1882. I. k. 150—151., 174. l.) vagyis a «feleség nővére» egyszersmind a «férj unokanővére.» Mert ezen esetben még érthetőbb volna, hogyan válhatott Mesko sógornőjéből Meskónak a «soror»-a.

[1] A Piaszt-házban I. Boleszláv cseh herczeg unokája, Chrobry Boleszláv viselte legelőbb e nevet, nagyatyja, I. Boleszláv cseh herczeg után. A Venczel, Venceszlav, Vaclav pedig mindvégig Premysl házának jellemző nevei közé tartozott. .

ném, hogy komoly alapja volna e megkülönböztetésnek. De arra teljesen alkalmas ezen eset, hogy Karácsonyi ur is elhigyje, hogy nem mindig tekinthetők azonosoknak az egyformán irt nevek.

A Vászoly-féle egyeztetéssel szemben annál több okunk van a kételkedésre, mert Mügeln krónikája *Wanczel-*, *Wanczil-* vagy *Wanzul*-nak nevezi Vazult,[1] ez pedig már csakugyan arra vall, hogy a Venczel, Vaclav névvel van dolgunk s a Mügeln-féle Wanzul, meg az általánosabban használt Vazul közt olyan hangtani viszonyt kell fölvennünk, mint a Vencelin és Vecelin, Wezzilin vagy a Sentapolug és Zuatapolug között.

Mihály fiai tehát csakugyan cseh vagy lengyel s inkább cseh, mint lengyel nevet kaptak; nincs tehát okom, hogy megmásitsam, a mit a Turul 1906. évi 2. füzetében mondtam Athleydának Mihálylyal föltételezhető házasságáról. Mert igaz ugyan, hogy ezen házasság mellett is viselhettek volna Mihály fiai pogány magyar neveket, mint p. Szár László két ifjabb fia, Béla és Levente: de ha már előttünk van az a tény, hogy amazok helyett egyszerre a cseh-lengyel dinasztiánál divatos nevek tünnek föl, akkor valami különösebb okának is kellett lenni, a mit legalkalmasabb módon a házassági összeköttetés magyaráz meg. Szent István is adhatott volna az Ottó és Henrik (Imre) helyett másféle nevet fiainak, nejének Gizellának a szász-bajor dinasztiából való származása legkisebb akadályul sem szolgált volna erre; mivel azonban így nevezte el őket, házasságának egyebek közt megvolt az a következménye is, hogy a szász-bajor dinasztia legkedveltebb neveit választotta ki fiai elnevezésére. Ilyen előzményekre vezethető vissza I. Béla harmadik fiának Lambert neve is, a mi az anyai nagyatya, II. Meskó lengyel herczeg és király (1025—34.) keresztneve volt, ezenkivül a nagyanya, Rixa rajnai pfalzgrófné családjában is előfordult.

Mint Mihály nagy valószinüséggel föltételezhető neje, Athleyda volt a magyar királyok ősanyja; a miből aztán nagyon természetesen következett a harmadfélszáz évvel későbbi lengyel krónikások további okoskodása, hogy akkor Szent István anyjának kellett lennie. A varsói krónika eléggé feltünteti, hogyan fogták fel a XIII—XIV. századbeli lengyelek a régi magyar történeti viszonyokat; de az azon időbeli történetirótól nem is kivánhatunk több tájékozottságot a saját korát jóval megelőző idegen dolgok felől, melyeknek sem személyi, sem helyi és időbeli kapcsolataira s egymás közötti viszonyára nézve nem álltak rendelkezésére olyan segédeszközök, a miket hazai dolgoknál a hagyományos emlékezett szokott nyujtani. Bizonyos, hogy nem minden részletet szokott hiven megőrizni a hagyomány, de megadja a módot az ok és okozat, előzmény és következmény nagy általánosságban való felismerésére, különösen akkor, ha olyan genealogiai kapcsolatokról van szó, melyek alapot szolgáltatnak bizonyos politikai vagy birtokjogi alakulásra.

Ellenben mi sem könnyebb, minthogy az idegen épen a genealogiai kapcsolatokat zavarja össze. I. Béla egyik leányát Zsófiát Magnus szász herczeg vette nőül, leányuk Wulfhild († 1126.) pedig Fekete Henrik bajor herczeg felesége volt s így ősanyja lett a braunschweig-lüneburgi herczegi háznak. Mindvégig fenmaradt az Árpádoktól való származás emléke s azt is tudták, hogy Zsófia az akkori nevezetesebb magyar királyokkal, Szent Lászlóval és Kálmánnal volt nagyon közeli vérségben, de mig eleinte egész helyesen Szent László nővérének mondják Zsófia herczegnőt, a későbbi lüneburgi krónikák szerint már «Konigh Ladislaus, Widreslaus, Wenteslaw» leánya és Kálmán királynak a nővére.

Még az egykoruság sem mentheti meg attól a viszonyok összefüggésének általános áttekintésében mindig tájékozatlan idegent, hogy föl ne cserélhetné az egyes külföldi genealogiai kapcsolatokat. A görög Kinnamoszt (1143—1185 körül) nem valami nagy idő választja el Álmos herczegtől, ki megvakittatása után huzamos ideig élt Konstantinápolyban, unokatestvére Piroska-Iréne császárnő udvarában; Álmos unokáit,

[1] Pauler Gy. A magy. nemz. tört. az Árpádh. királyok alatt. 1893. I. k. 531. l. 154. jegyz. Kovachich kiadásán kivül (Sammlung noch kleiner ungedruckter Stücke. I. 37.) a pozsonyi ev. lyceum birtokában levő egyik Mügeln-codex irására is hivatkozik. A *Vanzul* névalak különben előfordul egy Sz. László királyról szóló lengyel-magyar krónika töredékben is: «Qui (Thoxon) genuit tres filios, scilicet: Geyzan, Mychlemum et Caluum Ladislaum. Geyza genuit sanctum regem Stephanum, Mychl et Vanzul, qui obiit per effosionem oculorum per reginam Gesla.» (Bielowski Aug. Monum Poloniæ Historica. Lwow. I. k. 488 s k. l.)

II. Lászlót és IV. Istvánt, mint Manuel császár titkára, személyesen is ismerhette Kinnamosz; maga a császár, Manuel, unokája volt Szent Lászlónak. Mégis azt irja Kinnamosz, hogy Álmos és Kálmán Szent László fiai voltak, holott tudjuk, hogy I. Géza volt az atyjuk. Ha mellőzzük is II. István király azon szavait, melyekben a garamszentbenedeki monostor alapitó levelének megerősitése alkalmával nagyatyjának mondja I. Gézát, tekintve, hogy ezen átirathoz alapos kételyek füződnek,[1] még mindig van elég bizonyiték arra, hogy nem László volt az atya. IV. Henrik császár Álmos herczegnek irt levelében Szent Lászlóra, mint Álmos atyai nagybátyjára hivatkozik;[2] a záraiak is ugy tudták, hogy midőn Uladislaus pannóniai király elfoglalta Horvátországot, unokaöcscsét (suum nepotem) Almus urat tette ott királynak.[3]

Nem a közel egykoru s az akkori magyar dolgokkal elég ismerős, de idegen Kinnamosznak volt tehát igaza, hanem a jóval későbbi magyar krónikáknak, melyek I. Gézát mondják ugy Kálmán, mint Álmos atyjának, a miből joggal következtethetünk arra, hogy nem egyes káptalanok és monostorok jóakaratának köszönhetjük az Árpádokra vonatkozó genealogiai adatok följegyzését, hanem maga a királyi udvar gondoskodott a leszármazás nyilvántartásáról. Ha tehát Karácsonyi ur fölteszi, a mit általánosságban, leszámitva a leszámitandókat, bátran elfogadhatunk, hogy az Athleydáról szóló lengyel adatok valamely régebbi följegyzésből származnak: ép úgy föl kell tennünk, hogy Béla király jegyzője, meg a többi krónika szintén régebbi, még pedig magának a királyi háznak rendeletére készült följegyzéseket használtak, midőn Saroltnak nevezik Szent István anyját s az erdélyi Gyulák családjából származtatják. Hogy pedig e följegyzésnek mindjárt a királyság első időszakában kellett készülnie, bizonyitja az, hogy olyankor foglalták irásba az Árpádok genealogiáját, a mikor még pontosan és hibátlanul tudták a IX—X. századbeli leszármazást; tudták ugyanis, hogy Álmosnak Árpád, Árpádnak Zoltán, Zoltánnak pedig Taksony volt a fia, a mely adatoknak helyességét igazolja Konstantinus Porphyrogenitus császár,[1] már pedig arra aligha gondolhatunk, hogy az ő művéből irták volna ki krónikáink ezen leszármaztatást.

Nem tudom, minek tulajdonitja Karácsonyi ur ezt az el nem tagadható hibátlanságot az Árpád-ház IX. és X. századbeli leszármazásának négy egymásra következő nemzedékénél: de én ugy találom, hogy rendkivüli jelentősége van e ténynek s egyenesen érthetetlennek tünik fel azon világitás mellett, melybe Karácsonyi ur helyezi hazai kutforrásainkat, hogy a kik merőben hasznavehetetlenek a Taksonyra következő két-három nemzedék genealogiai kapcsolatainak megállapitására, ugyanazok hibátlanul képesek elsorolni a királyi ház korábban szerepelt őseit Álmostól kezdve Taksonyig. NAGY GÉZA.

[1] «Geysæ regis avi nostri,» «ex donatione predicti Geysæ Regis avi nostri.» V. ö. azonban Fejérpataky L. Oklevelek II. István király korából. Ért. a tört. tud. k. XVI. 4. Budapest. 1894. 30—43. l.

[2] «Fœdus quod cum patruo tuo inivimus.» Jaffè Bibl. Rer. German. V. Monum. Bambergensia. 88. sz. 173. l. L. Marczali H. Magyarorsz. az Árpádh. kir. al. (Szilágyi S. A magy. nemz. tört. II. k.) 189. l.

[3] Egy 1091. zárai oklevél datálása. Árpád Uj Okl. XI. 28. l.

[1] A magy. honfogl. kutfői. 1900. 128. l.

I. KÁROLY KIRÁLY NAGYPECSÉTJEI.

(Két tábla melléklettel és hat ábrával a szövegben.)

A birtokjog s ezzel kapcsolatos egyéb jogok a XIII. század előtt nem alapultak hazánkban királyi vagy magán-adományon, hanem a hagyományos ősi osztályokon és érvényben levő gyakorlaton. A XIII. században ezek lényeges változáson mennek keresztül.[1] A birtokjog forrásává a királyi adomány válik, melynek kife-

[1] Hajnik I., Okirati bizonyitás a középkori magyar perjogban 4. és 9. l.

jezője a királyi adománylevél; e birtokjog további alakulásai pedig a magánosok közötti szerződésekben s a szerződésekről kiállitott oklevelekben nyernek kifejezést.

Nemzeti jogéletünk e fontos átalakulása adja meg hazai okleveleinknek azt a jelentőséget, melylyel a XIII. századtól kezdve csaknem a legujabb időkig birtak. Minden jogügylet, akár az uralkodó és alattvalói, akár csupán az alattvalók között jött létre, csak abban az esetben birt a bíróságok előtt érvénynyel, ha a törvényszabta oklevélbe foglaltatott. Az ősi tanubizonyitás háttérbe szorult, az oklevél nem puszta eszköze többé a bizonyitásnak, hanem közvetlenül a felmutatott oklevél bir alaki bizonyitó erővel.[1]

Ez alaki bizonyitó erő, mely hazai okleveleinkben rejlett s a régi nehézkes és bizonytalan tanubizonyitást pótolni volt hivatva, ez adta meg okleveleinknek ama különös tekintélyt, mely a XIII. századtól kezdve azokat megillette. A jelzett alaki bizonyitó erőt előbb a szokás, később a törvény biztositotta az oklevelek számára,[2] a törvénynek viszont a király személyes hatalma kölcsönözött nyomatékot, illetőleg a nemzet összessége helyett az uralkodó vált a jog kutforrásává.

A király által felhatalmazott személyek és testületek adhattak ki olyan okleveleket, melyek a hazai bíróságok előtt alaki bizonyságul szolgáltak. Hosszu gyakorlat előzhette meg ebben a törvényes megállapodást,[3] e gyakorlatra azonban csupán következtetnünk lehet. Világos bizonyitéka ez állitásnak az 1351. évi 3. t.-cz.: Minuti etiam conventus ab emanatione literarum suarum super perpetuatione possessionum conficiendarum cessent et eorum sigilla *omni careant* firmitate. E törvényes intézkedés igazolja, hogy kisebb egyházi testületek az oklevelek kibocsátása körül gyakorlatilag olyan jogokat tulajdonitottak maguknak, a melyek nem feleltek meg a törvényhozás czéljainak. E gyakorlatot a szokás emelte érvényre, de a törvényhozás megvonta a szentesitést tőle s ezzel a gyakorlat egyszerüen megszünt.

[1] Hajnik id. m. 10. l.

[2] Hajnik id. m. 10. l.

[3] Hajnik id. m. 11. l. Bunyitay, Váradi püspökség, I k. 132. l. Érdujhelyi, A közjegyzőség 76. l.

A törvényhozás azonban egyelőre csupán általános alakban nyilvánul meg, nem sorol fel konkrét hiteles helyeket; nem pozitiv intézkedés, mert nem ad hitelességi jogot, hanem csupán negativ rendelet: megfosztja a kisebb konventeket a gyakorlatban érvényre jutott joghatóságuktól, de nem sorolja fel a kisebb konventeket, sem kritériumaikat nem állapitja meg. Befejezetté akkor válik a jogfejlődés, midőn I. Lajos király 1353-ban megállapitja a hiteles pecséteket[1] s ezzel elejét veszi annak, hogy a szokás ujabb gyakorlatot emeljen érvényre.

Az oklevelek jogi érvénye az elmondottak szerint abban rejlett, hogy a király hitelességi joggal ruházott fel egyes személyeket vagy testületeket. E hitelességi jog külső kifejezője a hiteles pecsét, melyet a hitelességi joggal felruházott személy vagy testület királyi jóváhagyással használ s a mely pecsétnek az oklevélre erősitése annak alaki jogi érvényt kölcsönzött.

A hitelességi jog tulajdonképen nem a pecsétben rejlett, hanem a hitelességi joggal felruházott személyben vagy testületben s hogy gyakorlatilag mégis a pecséthez füződött, annak oka abban keresendő, hogy a pecsét olyan külső ismertetőjel volt, a melylyel élni másnak, mint a megajándékozott személynek vagy testületnek tilos volt; ennélfogva a pecsét jelenléte bizonyossá tette azt, hogy a hiteles pecséttel megerősitett oklevél hitelességi joggal felruházott személytől vagy testülettől származik.

E kapcsolat kifejezésére, mely a hiteles oklevél és a hitelességi joggal felruházott személy vagy testület között fenforgott, más külső jel, például a névaláirás is megfelelt volna, ha a törvény intézkedése ezt határozza.[2] Nem igy intézkedett a törvény azon egyszerü okból, mert az irás és olvasás tudománya[3] nem volt ha-

[1] Hajnik id. m. 11. l.

[2] A közjegyzők pl. saját jelvényükkel hitelesitették okleveleiket. Érdujhelyi, A közjegyzőség 194. l.

[3] Az 1491. november 7-én Pozsonyban kelt oklevéllel, melyben II. Ulászló király elismerte Miksának és utódainak jogát a magyar trónra, igazolhatjuk, hogy nem csupán az erdélyi vajda, hanem más főurak sem tudtak irni: Ego Georgius de Bathor nomine patrui mei, domini Stephani de Bathor, waywode etc. *sribere ignorantis* recognosco propria manu. Ego Thomas episcopus, qui supra, pro dominis utroque Ladislao de Gwth et de Rozgon,

zánkban általánosan elterjedve, sőt nagyon is szük körre szoritkozott, minek következtében a névaláirás nem szolgálhatott volna a hitelesség megfelelő kritériumául; a hiteles pecsétet ellenben mindenki megismerte s igy a hiteles pecséttel megerősitett oklevél jogi érvényéről könnyen meggyőződhetett.[1]

Ez a pecsétes hitelesités eredete és magyarázata. A régi gyakorlat részben korunkra is átszármazott, ámbár az irás és olvasás ismerete ma már általános.

Az oklevélre erősitett pecsét hitelesitése idők multán gyakorlatilag elégtelennek bizonyult s más eszközökről kellett gondoskodni, hogy a magánjogi viszonyok szabályozására annyira fontos oklevelek hitelessége minden kétségen felül álljon. Számos visszaélést követtek el a hiteles pecsétekkel épen azon egyházi testületek, melyek hivatásuknál fogva a nemzet bizalmának letéteményesei voltak,[2] minek következtében a hiteles helyek pecsétjeivel megerősitett okleveleket nem egyszer kellett megsemmisiteni, mert tartalmuk hamisitvány volt.

Még gyakoribbak azon oklevelek, melyek hamis pecsétekkel vannak megerősitve. Az ilyen hamisitványokat is tulnyomóan papok készitették s számos olyan középkori oklevelünk van, melyekben papi oklevél- és pecséthamisitók büntetéséről van szó.[1]

Az oklevélhamisitások megakadályozására hozták be a XIII. században a hitelességi joggal felruházott egyházi testületek azon szokást, hogy kiadványaikat ugyanazon hártyára két példányban irták le egymás alá vagy egymás mellé s azon vonalra, a hol a két példányt szét akarták választani, betüket rajzoltak olyan formán, hogy a szétvágott hártyaszeletek összeillesztésével egészszé lettek a betük. Az igy kiállitott példányok egyikét kapták az érdekelt felek, a másik a hiteles hely levéltárában maradt.[2] Kétség ese-

qui *scribere ignorant.* propria manu me subscripi. Firnhaber, Beiträge zur Geschichte Ungarns 116. l.

[1] Innen van az, hogy az oklevelek hitelességének vizsgálatánál első sorban a pecsétre fektették a fősulyt. 1399-ben Maróthi János macsói bán IV. Béla 1264. évi oklevelét hamisnak nyilvánitja, mert «sigillum cum alio vero sigillo dicti domini Bele regis per nos mensuratum minus et distortum ac pessimum esse adinveniebatur. Knauz, Mikép ismerték fel őseink az álokiratokat. (Uj M. Múzeum 1857. évf. 273. s kk. ll.) Pál országbiró 1336. február 26-án kelt oklevelében I. Károly király 1331-ben kelt s gyürüpecsétjével megerősitett oklevelét nyilvánitják hamisnak, mert «sigillum predictis litteris impressum tam in ipsis circumferencialibus litteris, quam in quantitate a predicto vero sigillo regis variare videbatur» stb. Anjoukori oktár. III. k. 253. l. (V. ö. Turul XX. k.)

[2] Ilyen visszaéléseket követtek el 1296 előtt a zágrábi káptalanban (Bojničić, Az oklevélhamisitás 8. l.), 1373 előtt a pozsonyi káptalanban (Hajnik, Okirati bizonyitás 24 l.), 1399 előtt a kolozsmonostori konventben (Hajnik id. m. 27. l.), 1467 előtt az egri káptalanban (Érdujhelyi, A közjegyzőség 231. l.) stb. E hamisitások hatása alatt az országgyülések szigoru törvényeket hoztak a hiteles helyeken történt hamisitások ellen. Az 1486. XI. szerint «propter incuriam et negligentiam abbatum et præpositorum regularium . . . in emanationibus literarum . . . plurimas enormitates et falsitates committere solent», ezért reformokat rendel el, hogy «sic neque in literarum emanationibus, neque aliis in rebus falsitas committi poterit.» Ugyanilyen szellemben rendelkezik az 1492. XLIV. s az oklevelek hitelessége körüli felelősséget a konventi perjelre és a custosra háritja: «si quid erroris in emanationibus quarumcunque literarum fieri contingat, extunc prior et custos talis loci pro tali errore puniatur poena prænotata.» stb. (V. ö. Érdujhelyi id. m. 226. s kk. ll.)

[1] Miklós nádornak 1351 május 16-án a veszprémvármegyei gonosztevők felett hozott itéletében a következőket: «Johannem sacerdotem Sclavonicum in Fayz commorantem, falsarum litterarum emanatorem et falsorum sigillorum conservatorem, Nicolaum sacerdotem de Monuzlou, similiter falsarum litterarum emanatorem et falsorum sigillorum conservatorem» fej- és jószágvesztéssel bünteti. (Turul, XX. k. 57. l.) Ugyanazon büntetéssel sujtja 1357-ben Zala vármegyében a következőt: «Matheum sacerdotem, falsorum sigillorum conservatorem et falsarum litterarum emanatorem.» (Zalai okmánytár I. k. 573. l.) Fej- és jószágvesztésre itéli 1391-ben Bodrog vármegyében a főispán a következőt: «Stephanum sacerdotem dictum Chuchkach, nobilem de Bodrugazzonzaka, sculptorem falsorum sigillorum et emanatorem falsarum literarum.» (Zichy-okmánytár IV. k. 468. l.) II. Ulászló király 1495 junius 24-én kiállitott adománylevelében Bertalan vránai perjel bünlajstromában a következőket találjuk: Quoddam sigillum falsum ad figuram sigilli capitularis ecclesie Budensis perperam insculptum et fabricatum apud eundem in sua scilicet ladula repertum extitit. Ceterum confessus est aliud quoque sigillum falsum parimodo fabricatum conventus crucigerorum de Alba sese habere, illud tamen in castro Pewkrewcz reliquisse et eisdem sigillis se usum in literis fuisse. (Gr. Csáky levéltár fasc. III. nr. 17.) Meghamisitotta tehát a budai káptalan s a székesfehérvári keresztesek pecsétjeit.

[2] László király 1281-ben ezeket irja a fejérvári káptalan egyik okleveléről: «cuius aliud par, similiter medio alfabeto incisum, in camera ecclesie vestre, *iuxta ecc-*

tén mindig meg lehetett állapitani a levéltárban őrzött példányból valamely oklevél hitelességét, de az elveszett okleveleket is pótolni lehetett a másodpéldányokból. Sajnos azonban, a levéltári kezelés nem volt kifogástalan s a hiteles helyek levéltárában nem egy oklevél pusztult el e miatt.[1]

Nem csupán a hiteles helyek mellett, hanem a királyi kanczelláriával kapcsolatosan is volt levéltár, hol a kiadott oklevelek másodpéldányait őrizték. Ha a hiteles helyek akkora gondot forditottak kiadványaikra, hogy másodpéldányaikat megőrizték, akkor nem képzelhető el az, hogy épen a királyi kanczellária nem igyekezett volna kiadványait nyilvántartani; tehát pozitiv bizonyitékok nélkül is joggal feltehetjük, hogy a királyi udvarban is volt levéltár.

Az Anjou-korban pozitiv bizonyitékot találunk erre László veszprémi püspök és királyi titkos kanczellár oklevelében, melyben a temetési költségek követelésével visszaélő papok ellen a királyi levéltárból irja ki a pápai tiltó rendeletet. Ez oklevélből különben kitünik az is, hogy a királyi levéltár őre az Anjou-korban a comes capellæ volt, ki a másolatokat a saját pecsétje alatt állitotta ki.[2]

Az oklevélhamisitások megakadályozására készültek a registrumok, melyekbe rendesen a kiadott oklevelek tartalmának csupán a lényegét irták. Ilyen registrumokkal találkozunk a hitelességi joggal felruházott egyházi testületeknél[1], a városoknál[2] s a királyi kanczelláriában.[3] E registrumokból kétes esetekben mindig meg lehetett állapitani, hogy eredeti-e valamely oklevél, vagy hamisitvány. A registrumokat sokáig nem vezették rendszeresen minden kiadott oklevélről, hanem csupán azok kerültek oda, a melyek

lesie consuetudinem esset reservatum» (Hazai okmánytár IV. k. 61. l.) A vasvári káptalan 1328 április 10-én átirja 1325-ik évi oklevelét, mely ismét 1287-ik évi oklevelének az átirása, hol a következők olvashatók: «ut secundum par privilegii . . . per virum idoneum et discretum Andream custodem ecclesie nostre querere faceremus et invento litteris nostris rescribere dignaremur et quia *regni consuetudo* hoc exposcit, ut litterarum patrocinia pari genuino duplicentur, ut partibus uno consignato relicum camare capituli reservetur, ne lapsu temporis simul cum eodem dilabantur» stb. (Múzeumi levéltár.) 1327 április 28-án Nagy Tamás a váczi káptalantól Sándor országbiró oklevelének átirását a következő indokolással kéri: «ut ipsas rescribi, duplicari et par eius *more solito* in camera ecclesie nostre reservare faceremus» (Múzeumi levéltár.)

[1] 1353-ban az egri káptalan a következő indokolással irja át 1285-ik évi oklevelét: quia aliud par ipsius privilegii in camera nostra depositum vetustate consumptum et *tinea demolitum* haberetur. (Péchy-család levéltára a Nemzeti Múzeumban.)

[2] Nos Ladislaus dei et apostolice sedis gracia electus et confirmatus ecclesie Wesprimiensis auleque reginalis cancellarius, comes capelle et secretarius cancellarius domini Ludovici eadem gracia regis Hungarie, memorie commendamus, quod cum reginali excellencie plurimi sui regnicole gravem porrexissent querimoniam super eo, ut archidiaconi et vicearchidiaconi de sepultura hominum quocunque modo interfectorum marcam exigendo, ipsis et ad eos pertinentibus maximam inferunt continuo iniuriam atque damnum et in hoc sibi remedium a maiestate reginali impertiri supplicassent, ipsa reginalis celsitudo de remedio in hac parte eis subvenire attendens, in *conservatorio regali* litteras papales tenoris infrascripti per nos requiri et eorum copiam de verbo ad verbum cuilibet petenti sub sgiillo regio, quo pretextu dicti honoris nostri, scilicet comitatus capelle regie utimur, dari facere personaliter demandavit. Fejér, IX/2. k. 697. l.

[1] Legrégibb hiteles emléke I. Károly királynak 1340-ben a varasdi ispán számára kiállitott pátense, melyről I. Lajos ezeket mondja: «in registro dicti genitoris sui in conservatorio suo more consueto pro evidentiori cautela» volt. Turul, XX. k. 57. l.

[2] Az Ofner Stadtrecht külön rendelkezik erről ilyenformán: «Dy stat sol haben ein pesunder mergklich puech, das sol alle iar in anfang und in gang des gerichtes vermergkt vnd vernewt werden vnder des richter vnd des ratherren namen, als das statgrundpuech. Do sol der statschreiber dy maynung vnd inhaltung aller prief, dy über erb vnd gescheft, vnd ander namhaftige, trefliche sach geschriben vnd vnder der statsigil gesigelt werden, gar ordenlich vnd gruntlich vermergken, vnd in schreibung mit der zall vnd des tages namen, vnd alle ausweisung, wen vnd zu welichen zeiten der statbrief geschriben vnd ausgeben ist: auf das ob einem menschen *sein prief verloren oder verpranett* oder sunst vnder Christen oder Juden entprönnbt worden, so soll man dem selbigen menschen, ob er des pegert, des rechten helfen mit anderen statbriefen nach inhaltung vnd ausweisung der obgeschriben vermergkung.» Michnay és Lichner, Ofner Stadtrecht 54. l. A legrégibb magyarországi városi registrum a pozsonyi, mely 1400-tól kezdve teljesen fenmaradt. A zágrábi városi registrum még régibb, mert 1355-től kezdve meg van. Thalčić, Monumenta civitatis Zagrabiæ IV. s. kk. kk.

[3] Ilyen a budai káptalan registruma, melyet a török hadak elől menekülő kanonokok Pozsonyba vittek s jelenleg a pozsonyi káptalan levéltárában van. (Magyar történelmi tár XII. k. 5. l.)

nagyobb jelentőséggel birtak; minek következtében sokáig nem a királyi kanczellária vagy a hitelességi joggal felruházott egyházi testületek stb. registrumai döntötték el a gyanus oklevelek hitelességét, hanem belső érvek, első sorban pedig az oklevélre erősitett pecsét vizsgálatának eredménye.

Miután a középkori oklevelek hitelességének legfontosabb ismertető jele a pecsét volt, természetes, hogy a hiteles oklevelek bármely csoportjának, tehát a királyi okleveleknek vizsgálatánál is legalkalmasabb kiinduló pont a pecsét. Ez okból történt, hogy I. Károly király kanczelláriájának ismertetéséhez a királyi pecsétet választottuk alapul s ennek keretén belől vizsgáljuk a királyi kanczellária jellemzőbb sajátságait.

I. Károly király uralkodásának első fele a királyi hatalom megszerzése és megszilárditása érdekében folytatott küzdelmekkel telt el. E küzdelmek alatt az ország közállapotai nagyon rosszak voltak, az erőszakosságok naponként ismétlődtek s a bünösök büntetlenül folytathatták üzelmeiket. Nem csoda, ha ilyen viszonyok között, mikor lépten-nyomon birtokelkobzásokkal és uj adományokkal találkozunk, a királyi pecséttel számos visszaélést követtek el.

I. Lajos király mondja a kanczelláriájában használt oklevélmegerősitő záradékban,[1] hogy I. Károly első pecsétjével, melyet koronázása alkalmával vésetett, számos visszaélés történt, minek következtében az első pecsétet meg kellett semmisiteni s helyette ujat kellett vésetni. Az emlitett záradék erre vonatkozó szavai a következők: . . . omnia privilegia . . . condam domini Karoli regis patris nostri sub priori sigillo eiusdem tempore sue coronacionis sculpto et demum per eundem eo, quod sub ipso plurime infidelitates perpetrate extiterunt reperte, permactato . . . confecta. E záradék adatai alapján bizonyos, hogy I. Károly király pecsétjét koronázása alkalmával vésette; bizonyos, hogy ezzel számos visszaélést követtek el; bizonyos végül, hogy a király e pecsétet megsemmisittette s ujat vésetett helyette.

Az első pecsét vésetési ideje tehát I. Károly király koronázásával esik össze. Miután azonban I. Károlyt három izben koronázták királylyá, egyedül a koronázás tényéből határozott dátumot nem állapithatunk meg.

Több történetiró véleménye az, hogy Károlyt már III. Endre király életében magyar királylyá koronázták,[1] valószinübb azonban, hogy e koronázás csupán III. Endre halála után történt meg. Bizonyos, hogy I. Károly királyt előbb koronázták magyar királylyá, mint vetélytársát Venczelt, mert midőn 1301. október 17-én VIII. Bonifácz pápa János kalocsai érseket Venczel megkoronázása miatt itélőszéke elé idézi, külön hangsulyozza, hogy Károlyt az esztergomi érsek már előbb királylyá koronázta.[2]

Ezek alapján I. Károly első pecsétjének vésetési ideje 1301-re volna teendő, mert akkor tényleg megkoronázták és uralkodási éveit is attól kezdve számitja okleveleiben.

Ezen kivül azonban még kétszer koronázták meg Károlyt. Miután tudniillik Gentilis biboros, pápai követ, annyira vitte az ügyét, hogy az 1309 május 8-iki országgyülés harmadizben is elismerte magyar királynak, Gentilis külön koronát ajándékozott az országnak, melylyel Károlyt 1309 juniús 15-én másodszor királylyá koronázták.

Sem az első, sem a második koronázás nem történt a szent koronával s miután a nemzet hagyományos tisztelettel ragaszkodott ez ősi ereklyéhez, a szent koronával való megkoronázás még mindig hátra volt. A szent koronát azonban előbb meg kellett szerezni az erdélyi

[1] 1364—1368 között nem irták át az addig gyakorlatban volt kanczelláriai szokás szerint a megerősitendő privilegialis levelet, hanem egyszerüen az oklevél alsó felén üresen hagyott pergamentdarabra vezették a megerősitő sorokat s a régi pecsét mellé függesztették az uj királyi pecsétet. E megerősitési mód az I. Lajos király előbbi pecsétje alatt, valamint az I. Károly király első és második pecsétje alatt kiadott függőpecsétes oklevelekre szoritkozott, ennélfogva a jelzett megerősitő záradékban I. Károly király pecsétjeiről értékes adatokat találunk. (Turul XIX. k. 27—37. l.)

[1] Kercselich, Historia ecclesiæ Zagrabiensis I. k. 98. l. s más irók, kiket Knauz «Monumenta ecclesiæ Strigoniensis» czimü müve II. kötetének 443. lapján felsorol.

[2] «Cum magnificus vir Carolus, nepos . . . Sicilie regis per dilectum filium . . . Strigoniensem electum et administratorem auctoritate nostra in spiritualibus et temporalibus Strigoniensis ecclesie constitutum in eiusdem regni Ungarie regem fuisset antea coronatus» Knauz id. m. II. k. 498. l.

vajdától s miután ez megtörtént, 1310 augusztus 20-án Székesfehérvárott végre harmadizben is megtörtént a koronázás, ami I. Károly királyt végérvényesen a magyar királyok sorába juttatta.

A mint már emlitettük, a Lajos király záradékának szószerinti értelmezése szerint Károly király első pecsétjének vésetési idejét 1301-re kell tennünk, mert akkor koronázták először magyar királylyá s pecsétjét koronázásával egyidejüleg vésette. A kérdés végleges eldöntése czéljából azonban vizsgálnunk kell I. Károlynak 1301 és 1310 között kiadott okleveleit is, hogy ezek alapján megállapithassuk az első pecsét használatát.

I. Károly király első hiteles oklevele 1302-ben kelt[1] s János nyitrai püspök számára készült. Ez oklevél «dupplicis sigilli nostri munimine» erősittetett meg s Gergely esztergomi érseket nevezi meg alkanczellárul. Miután Gergely esztergomi érsek tényleg tántorithatlan hive volt Károlynak s a jelen oklevelet 1327-ben hitelesnek nyilvánitották, semmi okunk sincs kételkedni abban, hogy az 1302. évi oklevél eredeti s Károly első nagy pecsétje akkor már használatban volt.

1304 május 22-én[2] továbbá Hasznos mellett Gezthi Benedeknek a szerémmegyei Sook jószágot adományozza Károly kiuály s adományát nagy pecsétjével erősiti meg. Gezthi Benedek a magyarországi nápolyi párt követe volt Apuliában s számos szolgálatot tett Károlynak, ez oklevél hitelességéhez tehát kétség nem fér. Ugyancsak 1304-ből[1] való Károly szerződése Rudolf osztrák herczeggel, melyet «dupplicis sigilli munimine» erősitett meg.

1306-tól kezdve azután szakadatlan sorban jelennek meg Károly oklevelei, bizonyságául annak, hogy kanczelláriája zavartalanul müködött. A rendes kanczelláriai tevékenységnek kétségtelen bizonyitéka különben, hogy a kanczellária élére olyan férfiu került, a ki méltóságát hosszu időn keresztül megtartotta. János fehérvári prépost ez, a ki 1307-től[2] 1322-ig[3] volt alkanczellár. A kanczelláriai szervezet állandósulása természetes következménye Károly politikai helyzete megszilárdulásának. Hosszas küzdelmek után megszabadult vetélytársaitól s a pápai befolyás oly erős hatást gyakorolt, hogy 1306-ban már biztositva volt számára a magyar korona. A pápai követek fáradhatatlan buzgalma megtörte a nemzeti ellenállást, megerősitette a nápolyi pártot s olyan helyzetet teremtett az országban, hogy 1307 október 10-én végre elismerték magyar királynak.

Az okleveles emlékek vizsgálatából is arra kell következtetnünk ezek szerint, hogy Károly király első pecsétjét 1301-ben vésette s okleveleinek megerősitésére ez évtől kezdve használta.

I. Károly király első alkanczellárja János eredetileg erdélyi kanonok és küküllei esperes volt. Erdélyi kanonokságának bizonysága az erdélyi püspökválasztás ügyében tartott vizsgálatról 1309-ben kiadott oklevél, melyből kitünik, hogy a választásra jogosult egyik kanonok «Johannes præpositus Albensis» a választás alkalmával a káptalani székhelytől távol volt.[4] Kü-

[1] Fejér, Codex VIII/1. k. 94—98. l. Schmauck 1301 szeptember 26-iki keltezéssel is közöl egy oklevelet, melyben Károly János krakói érseknek adományozza Ploche várát. Ez adománylevél záradéka: «in cuius rei testimonium et perpetuam evidentiam præsentes fecimus sigilli nostri munimine roborari secretum annulum eidem apprimentes per manum episcopi Bosnensis et appendi præsentibus sigilla prædictorum fidelium nostrorum, de quorum consilio hanc fecimus donationem.» (Supplementum analectorum terræ Scepusiensis II. k. 21. l.) Ebből az következnék, hogy Károlynak 1301-ben még nem volt nagy pecsétje, hanem a gyürüpecsétjét használta. Ez oklevél azonban tévesen van a Károly nevével megjelölve, miután tulajdonképen Venczel adta ki, a mint azt Fejér is a Venczel neve alatt közli. (Codex VIII/1. k. 67—68. l.) Az adományozás nem is János krakói érseknek szólt, a ki nem létezett, hanem János kalocsai érseknek, a ki Venczelt megkoronázta. Ugyanezen záradékkal van ellátva különben Venczel király 1301 szeptember 25-iki oklevele is, melyben Oláhfalu lakosainak tartozásait és szabadalmait állapitja meg. (Székely okmt. I. k. 31. l.)

[2] Anjoukori okmt. I. k. 80—82. l. 1303-ban is ad ki I. Károly király oklevelet, melyben a valkói ispán fiainak kiváltságot ad. Ez oklevél azonban több okból gyanus. Egyebek között «magister Stephanus» van benne alkanczellárul megjelölve. a ki ugyanakkor Venczel király alkanczellárja volt. Anjoukori okmt. I. k. 67. l.

[1] Fejér, Codex VIII/1. k, 158—159. l.

[2] Károly király 1307 szeptember 3-án kelt függőpecsétes oklevelén szerepel először. Fejér, Codex VIII/1. k. 277. l. és Anjoukori okmt. I. k. 133. l.

[3] 1322 május 21-én szerepel utoljára. Anjoukori okmánytár II. k. 8. l.

[4] Theiner, Monumenta I. k. 432. l.

küllei esperességének bizonyságait a királyi privilegialis levelekben találjuk, a hol fehérvári prépostsága mellett sürün találkozunk «archidiaconus de Kukullew» czimével.[1] Ámbár már I. Károly király 1307, szeptember 3-án kelt oklevelében electus Albensisnek van irva, hosszu idő telt el, mig a pápai szék is hozzájárult megválasztatásához. 1309 január 8-án t. i. XI. Benedek pápa meghagyja a zágrábi püspöknek, hogy a szentszék közvetlen fenhatósága alá rendelt székesfehérvári prépostságot töltse be.[2] A zágrábi püspök, úgy látszik, a káptalan óhaja szerint döntött s János küküllei esperessel töltötte be a székesfehérvári prépostságot, mert 1309 augusztus 31-én V. Kelemen pápa megengedte, hogy a nevezett János a küküllei esperesség mellett a székesfehérvári prépostság javadalmát is élvezhesse.[3]

Lajos király emlitett záradékán kivül nincs egyéb adatunk arra, hogy Károly első pecsétjével visszaéléseket követtek el.[4] Bizonyos azonban, hogy eme zavaros esztendők, melyek I. Károly uralkodását bevezették, kedveztek a hamisitásoknak. Bizonyos továbbá, hogy ok nélkül nem vésetett volna uj pecsétet a király, már pedig az emlitett hamisitásokon kivül egyéb okot nem ismerünk.

Károly király második nagy pecsétjének vésetési idejét okleveles emlékeinkből pontosan megállapithatjuk. A meddig tudniillik a király első pecsétjét használja, addig az oklevelek egyszerüen «dupplicis sigilli nostri munimine» erősittetnek meg, a második pecsét használatától kezdve azonban «novi et autentici sigilli nostri dupplicis munimine» keltek az okleveltek. Közelebbi adatokat tartalmaznak a következők: I. Károly király 1324 január 12-én ünnepélyes záradéku függőpecsétes oklevélben átirja és megerősiti 1307 október 25-én kelt függő pecsétes oklevelét, melyben Ubul fiainak szabolcsmegyei birtokaikat visszaadja.[1] Ez oklevél «apposicione novi et *anno presenti autenticati sigilli*» van megerősitve. Ebből az következnék, hogy Károly király második pecsétjét az 1324. esztendő első napjaitól kezdve használta a királyi kanczellária. Ellentmond azonban ennek több 1323. évi oklevél, melyekből kétségtelenül kitünik, hogy már az 1323. esztendő folyamán használták az uj királyi pecsétet. A Nemzeti Múzeum levéltárának 1323[2] márczius 31-iki, május 29-iki, junius 19-iki, julius 6-iki, október 23-iki, deczember 16-iki stb. oklevelei már «novi et autentici sigilli dupplicis munimine» vannak megerősitve, melyek kétségtelenné teszik a második pecsét használatát. Nyilvánvaló ezekből, hogy az 1324 január 12-iki oklevél állitása hamis; miután azonban annak hitelességéhez semmi kétség sem fér, más uton kell az ellentmondást megoldanunk. E megoldási mód a következő: A szóban forgó oklevelet még az 1323. év folyamán fogalmazták s a királyi pecsétre vonatkozó adat is ez évre szól; miután azonban 1323 folyamán nagy volt a kanczellária ügyforgalma, csupán az 1324. év elején adták ki azt tényleg a kanczelláriából. A keltezés tehát az oklevél kiadásának tényleges időpontját jelzi, az oklevélben foglalt adatok pedig az oklevél megszerkesztésének idejéből valók.

Hogy az uj pecsét behozatala után az első pecséttel mi történt, arra is határozott adatot tartalmaz Lajos király emlitett záradéka. Azt tudniillik egyszerüen megsemmisitették, illetőleg összetörték, hogy az esetleges hamisitásokat megakadályozzák.[3]

[1] Fejér, Codex VIII/1. 379., 438., 494., 499., 502., 539., 540., 545., 546., 562. stb. ll.

[2] Theiner, Monumenta I. k. 411. l.

[3] Theiner, Monumenta I. k. 414. l.

[4] 1331 julius 11-én megerősiti a király a kolozsváriaknak adott 1322 április 20-án kelt pátensét, melyet «sigillo nostro principali authentico sive maiori et insuper sigillo nostro annuleo priori» erősitett meg. A nevezett pátens ezek szerint a királyi nagy pecséten kivül a gyürüpecséttel is meg volt erősitve. Bizonyára nem úgy történt ez, hogy a király gyürüpecsétjével megerősitett pátensét utóbb nagy pecsétjével is megerősitette, mert ez szokatlan: hanem a nagy pecséttel megerősitett pátenst látta el külön gyürüpecséttel is. Ennek oka az emlitett visszaélésekben keresendő, melyek a királyi nagy pecsét tekintélyét megingatták s utóbb arra kényszeritették a királyt, hogy uj pecsétet vésessen. V. ö. Jakab, Kolozsvári okmánytár 39. l.

[1] Kállay-levéltár a Nemzeti Múzeumban.

[2] A múzeumi levéltár 1323 febr. 20-iki patense nincs ugyan «novi et autentici sigilli dupplicis munimine» záradékkal ellátva, a mint a patenslevelek egyáltalán nem is emlékeznek meg a pecsételésről; de a pecséttöredékeken tisztán kivehető kis magyar-anjou pajzs kétségtelenné teszi, hogy már a második pecséttel erősittetett meg.

[3] Hasonló eset történt ez időtájban Angolországban, a hol III. Edvárd király (1327—1377), ki uralkodásának

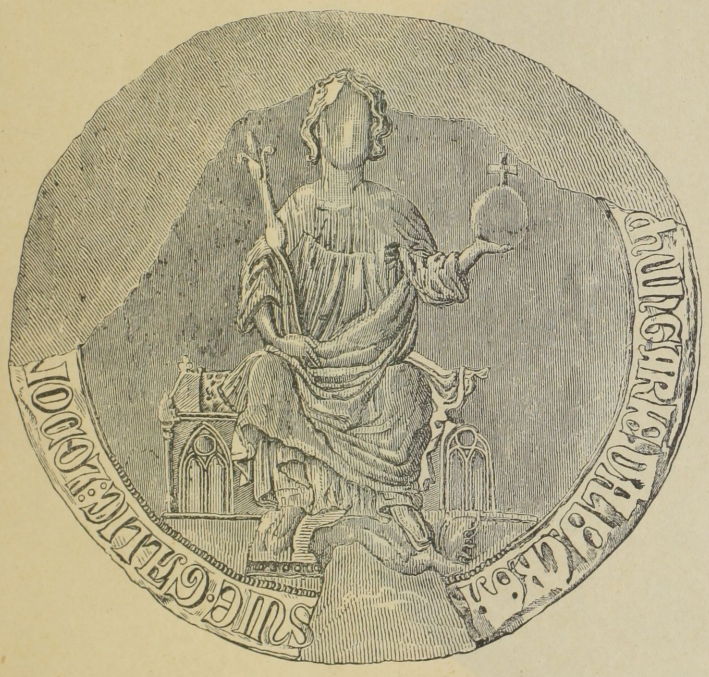

I. KÁROLY KIRÁLY ELSŐ NAGYPECSÉTJE.

(A Magyar Nemzeti Muzeumban őrzött eredetiek után.)

Károly király első nagy pecsétjének átmérője 10 cm., előlapja a trónon ülő királyt, hátlapja az ország czimerét ábrázolja, körirata az előlapon kezdődik s folytatólag halad a hátlapon.

A trónkép a következő: A király koronázási diszben, dereka köré övezett diszes tunikában, vállaira vetett s mellén csattal megerősitett palástban, lábain ékes saruval ül a trónszéken, hosszu hajfürtös fején liliomos koronával, lehajtott jobbjában liliomos kormánypálczát, kinyujtott baljában kereszttel diszitett országalmát tartva.

A trónszék négyszögletes, fedett előrészén góth izlésü diszitésekkel, felső négy szögletén egy-egy gömbbel. A trónszék fedőlapján párna nyugszik, előtte pedig ugyancsak négyszögletes damaszcirozott zsámoly áll, mely alól jobb és balfelé him és nőstény oroszlán félteste nyúlik ki. A tróntól jobbrn a pecsétmezőben egyedül álló csillag látszik.

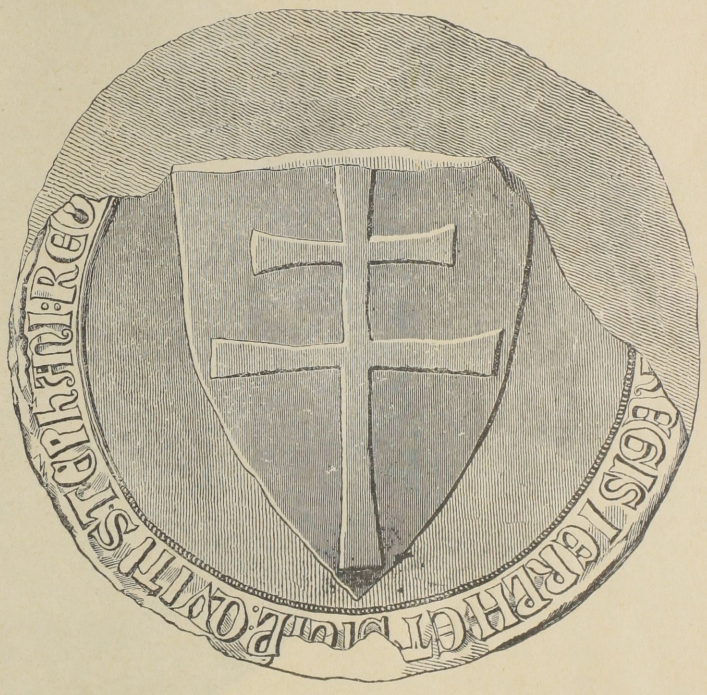
Körirata két gyöngysor között a következő:

✠ ℟ KAROLUS ℟ DEI ℟ GRACIA ℟ UNGARIE ℟ DALMACIE ℟ CROACIE ℟ RAME ℟

Hátlapján háromszögü pajzsban a kettős kereszt látszik. — Körirata:

✠ ℟ SERVIE ℟ GALICIE ℟ LODOMERIE ℟ COMANIE ℟ BOLGARIE Q(UE) ℟ REX ℟

ugyancsak két gyöngysor között.

Károly király pecsétjeinek vésete teljesen elüt az előbbi királyi pecsétektől, a mi főleg a trónképben jut erősen kifejezésre. Már az első pecsétben feltünik ez a különbség, mert a pecsét trónképe határozottan különbözik úgy III. Endre, mint Venczel és Ottó királyok pecsétjeitől.

Egészen azonos vésetü azonban Károly király pecsétjeivel Martell Károly 1295. évi pecsétje, melyet Radvánszky Béla báró ismertetett az Archæologiai Értesitő XIII. kötetében. (109—110. l.) A trónkép és czimerpajzs mindenben azonosak, csupán a köriratok különbözők. Martell Károly pecsétjének körirata ugyanis:

első hónapjában I. és II. Edvárd királyok pecséteihez mindenben hasonló vésetü pecsétet használt, 1327 október 4-én, mikorra uj pecsétje elkészült, első pecsétjét a nottinghami kastélyban a saját szobájában és jelenlétében összetörette s a pecsét darabjait a pecsételést végző kanczelláriai hivatalnok kapta. «The destruction of this first seal is recorded as having been effected in the king's presence, in his chamber at the castle of Nottingham, in October of the year of his accession, in the following mediæval latin «— antiquum sigillum ruptum fuit in minutas pecias» The minute pieces, into which the seal was broken, were given as a perquisite by the chancellor to his sealer.» Wyon, The great seals of England 28. l.

✠ S. KAROLI D. G. REGIS HUNGARIE DALMACIE CROACIE RAME SERVIE GALLICIE LODOMERIE COMANIE || ET BOLGARIE FILII KAROLI REGIS JEROSOLIMITANI ET SICILIE QUINTI STEPHANI REGIS NEPOTIS.

Martell Károly pecsétje Olaszországban olasz izlés szerint készült s miután fia, I. Károly, azzal mindenben azonos izlésü pecsétet vésetett, világos, hogy I. Károly király első pecsétje olasz eredetü.

I. Károly király második pecsétje 1 czentiméterrel nagyobb az elsőnél, de a pecsétmezők tartalma lényegében ugyanaz.

A trónkép mindenben hasonló, vésete azonban jobban sikerült, főleg a király arczvonásai domborodnak ki határozottabban.

A trónszék és zsámoly is azonosak, annyi különbséggel, hogy a trónszék felett félköralaku támlát látunk, melyről csillagos diszitésü szőnyeg függ le. Hiányzik a trónszék melletti csillag,

Ezzel szemben Venczel és Ottó királyok pecsétjeinek trónképei sok közös vonást tüntetnek fel, a jobb vállon kapcsolt királyi palást pedig teljesen azonos bennük; nem is emlitve a hátlapon látható kettős keresztet, mely mindkét pecsétben hármas halomból emelkedik ki. Venczel király pecsétjének trónképe ismét sokban emlékeztet Ottokár király pecsétjére, melyben a királyi palást viselési módja teljesen azonos. E palástviselési módot különben IV. Béla király tatárjárás előtti nagy pecsétjén is megtaláljuk.

helyette azonban jobb és balfelől 1—1 háromszögü kis pajzs van a pecsétmezőben, a magyar-anjou czimerrel.

A pecsét körirata kettős gyöngysorba van foglalva, s a belső gyöngysoron belül még egy sor rózsa látszik. Körirata a következő:

✠ KAROLUS : DEI : GR(ACI)A : HUNGARIE : DALMACIE : CROACIE : RAME : S(ER)VIE : GALICIE : LODOMERIE :

A pecsét hátlapját damaszcirozott alapon háromszögü pajzsban feltüntetett liliomos végü kettős kereszt foglalja el, a pajzs felett kis ket-

tős kereszttel, jobb és balfelől pedig 1—1 magyar-anjou czimeres kisebb háromszögü pajzszsal.

Az előlappal azonos gyöngy- és rózsasorba foglalt körirata:

✠ : COMANIE : BULGARIE : Q(UE) : REX : PR(IN)CE(P)S : SALERNITAN(US) : ET : HONORIS : AC : MO(N)TIS : S(AN)C(T)I : ANGELI : D(OMI)N(U)S :

A király második pecsétjén szemünkbe tünik a czimváltozás, illetőleg czimbővülés. E pecséten

ugyanis a magyar királyok szokott czimein kivül még a következőket találjuk: Princeps Salernitanus, et honoris ac montis Sancti Angeli dominus. E czimek nápolyiak s felvételükkel Károly a nápolyi trónra való jogigényét kivánta jelezni.[1] Ugyanezen czimeket használta már atyja, Martell Károly is, kinek 1295. évi oklevele a következőkkel kezdődik: Karolus, illustris regis Jerusalem et Sicilie primogenitus, Dei gracia rex Ungarie, princeps Salernitanus et honoris montis Sancti Angeli dominus.[1]

Károly király nápolyi czimei nem csupán uj pecsétjének köriratába kerültek be, hanem ott szerepelnek függő pecsétes okleveleinek intitulációjában is.[2] 1323 február 26-tól kezdve[3] már ugyanazon esztendő folyamán is következetesen használja uj czimeit emlitett okleveleiben, ezentúl pedig haláláig megtartja e szokást.

Károly király második pecsétjében az előlapon a trónképtől jobb és bal felé, valamint a hátlapon a nagy czimerpajzs mellett egy-egy kisebb háromszögü czimerpajzs foglalja el a pecsétmezőt. E czimerpajzsok hasitott mezeje jobb felében liliomok, bal felében pedig pólyák látszanak, tehát az Anjou-ház czimerének a magyar czimerrel történt egyesitését tüntetik fel.[4]

[1] Pór A., Az Anjou-ház 121. l. (Magyar nemzet története.)

[1] Árpádkori Okmt. X. k. 189. l.

[2] Pátenseken és zárt oklevelekben csupán a rex Hungarie czimmel élt.

[3] Fejér, Codex VIII/2. k. 441—444. l.

[4] Az ország, valamint a királyi család czimerének a

Ha igaz azon feltevés, hogy az Árpád-ház czimere az oroszlán volt,[1] akkor a királyi család czimerének az ország czimerével történt egyesitése hazánkban először Imre és II. Endre királyok aranypecsétjeiben jut kifejezésre, a hol a pólyás czimerre vannak helyezve az oroszlánok.

A pólyás czimerrel egyesitik családi czimerüket az Anjouk. Mielőtt azonban tényleg elfoglalhatták volna a magyar trónt, máris felvették czimerükbe a magyar pólyákat. Bizonysága ennek X. Lajos franczia király feleségének, Klemenciának pecsétje, mely góth stilü

fülkében álló s könyökig hasitott ujjakkal diszitett uszályos ruhát viselő női alakot tüntet fel, fején koronával s jobbjában kormánypálczával; jobbra tőle kis háromszögü pajzsban liliomok, balra ugyanolyan pajzsban a magyar pólyás czimer látszik.[2] Klemenczia Martell Károlynak és Rudolf császár Klemenczia nevü leányának gyermeke, tehát I. Károly király testvére volt s miután atyja IV. László király halála után igényt tartott a magyar trónra, sőt használta is a magyar királyi czimet és czimert, leánya is élt azzal.

Használta különben e czimeregyesitést már Martell Károly is, de e használatnak csupán irott nyoma maradt fenn. Azt irja tudniillik róla a krónikás, hogy 1295-ben Firenzében [1] «hétszáz fiatal franczia, provanszi és nápolyi aranysarkantyus lovag volt a kiséretében, kik mindannyian egyforma szürke és sötétzöld szövetből készült ruhát viseltek, aranynyal és ezüsttel kivert nyeregben ültek, Magyarország czimerével, t. i. vörös-ezüst pólyákkal szegélyezett czimerpajzsaik arany liliomokat tüntettek fel.»

Sőt Gelre herold czimereskönyvében [2] Martell Károly öcscsének, a durazzói herczegnek, czimerpajzsában is megtaláljuk a magyar és anjou czimerek egyesitését, a mi itt ugyanazon módon történt, mint Martell Károly fennebb emlitett czimerében, t. i. a liliomos anjou-pajzsot vörös és fehér pólyák szegélyezték.[3]

Martell Károlynál indokolja a magyar czimer felvételét a magyar királyi czim, melyet használt, János durazzói herczegnél azonban ez indokolástól el kell tekintenünk. El kell tehát fogadnunk Bárczay [4] véleményét, hogy Sánta Károly és V. István leányának leszármazói mindannyian ezt a czimert használták.

Nálunk legelőször I. Károly király pénzén tünik fel e czimeregyesités. A nevezett pénz hátlapján t. i. jobbra dőlt hasitott czimerpajzsban jelennek meg a pólyák és liliomok, a pajzs felett pedig struczfejjel és tollakkal diszitett csöbörsisak látszik. Ezután kerül be az egyesitett magyar és anjou-czimerpajzs a királyi nagy pecsétbe.

1323-ban nagy számmal kerültek ki a királyi

királyi nagy pecsétbe történt fölvételére példa Ottokár cseh király pecsétje, melyben a trónkép mellett jobbról Csehország, balról a Przemisl-ház czimerei látszanak. Szilágyi, Magyar nemzet története II. k. 521. l.

[1] Bárczay, A heraldika kézikönyve 374—383. l.

[2] Trésor de numismatique et de glyptique. Sceaux des rois et des reines de France. (Paris, 1834.) Pl. VI. No. 3. p. 8.

[1] «Ducento cavalieri a sproni d'oro, Franceschi e Provenzali e del Reguo, tutti giovani; vestiti *col re* d'una partita di scarlatto e verde bruno, e tutti con selle d'una assisa a palafreno rilevate d'ariento e d'oro coll arme a quartieri a *gigli ad oro e accerchiata rosso e d'argento* cioe l'arme d'Ungeria.» Giovanni, Matteo e Filippo Villani, Chroniche Vol. I.

[2] Wapenboeck ou Armorial de 1334—1372. (Paris, V. Bouton 1881.) IV. kötet 396. l.

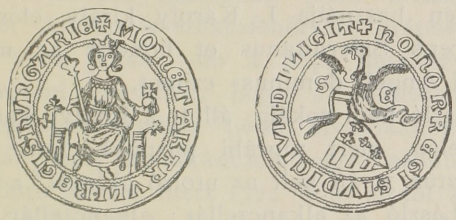
[3] Semé de France, qui est d'azur semé de fleurs de lys d'or, à la bordure componée d'argent et de gueules.

[4] A heraldika kézikönyve 385. l.

kanczelláriából olyan oklevelek, melyek I. Károly első pecsétje alatt kiadott oklevelek átírását és megerősitését tartalmazták.[1] Nagy sulyt kellett helyeznie a kanczelláriának arra, hogy a király első pecsétje alatt kiadott oklevelek, daczára a függőpecsétes megerősitésnek, a második pecséttel is megerősittessenek, mert nem csupán Károly régibb okleveleit erősitették meg, hanem a közelmult 1322. esztendőben kiadottakat is.[2]

Semmi nyoma nincs azonban annak, hogy a király az uj pecsét behozatalát alattvalóival közölte volna s hogy az első pecsét alatt kelt oklevelek bemutatása és megerősitése kötelező volt.

Angolország királya, III. Edvárd (1327—1377.) is több pecsétet használt ez időben egymás után; az egyikről azonban biztosan tudjuk,[3]

hogy használatba vételét közölte az ország lakosaival, a mi valószinüen a többi esetben is megtörtént. Nálunk ennek semmi nyoma. Azt kell hinnünk, hogy az erre vonatkozó rendeletek nyomtalanul elvesztek, vagy pedig csupán élőszóval történtek meg.[4]

Bizonyos, hogy I. Károly király számos oklevele került a kanczelláriába, hogy az uj pecsét alatt adassanak ki, a mi kétségtelen jele annak, hogy az ország lakosai értesülve voltak a pecsétváltoztatásról s jelentőséget is tulajdonitottak annak, hogy jogaik és kiváltságaik az uj pecsét alatt kelt oklevelekben legyenek megerősitve.

I. Ulászló király koronázási szertartásának Callimachus Fülöp müvében[1] található leirásában szó esik a régi királyi pecsét érvényének megszüntetéséről s az uj pecsét használatának kihirdetéséről, a mi arról tanuskodik, hogy a pecsétváltozások mégis megfelelő ünnepélyességekhez voltak kötve, a melyek a változásokat az alattvalók tudomására hozták. I. Ulászló király koronázása utáni napon t. i. Rozgonyi Simon egri püspök átveszi az uj pecsétet s a régi pecsét érvényét veszti, ezután közhirré tétetik, hogy csupán az uj pecséttel megerősitett oklevelek érvényesek s az összes régi kiváltságlevelek ujra megerősitendők.[2]

I. Károly király második pecsétjének sorsáról részletes adatokat taralmaz a királynak 1332 november 2-án kelt s Perveyin Miklós számára kiadott adománylevele, melynek bevezetése a következő:

Karolus . . . rex . . . ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod cum nos anno domini millesimo trecentesimo tricesimo ad visitandam terram nostram Transalpinam cum quadam particulari gente nostra accessissemus et eam pacifice perambulassemus, in exituque nostro abinde Basaras infidelis noster Transalpinus, preconcepta infidelitatis nequicia, sub ficte pacis astucia in quodam loco nemoroso et silvoso indemonumque densitate firmato quandam particulam gentis nostre hostiliter invasisset, in cuius invasionis hostilis insultu ma-

[1] Fejér, Codex VIII/2. 402—403., 406—408., 414—416., 416—419., 419—421., 426—428., 428—430., 430—432., 432—434., 438—441., 441—444., 447—448., 449—450., 451—453., 454—456., 464—467. ll., a hol «sub priori et antiquo sigillo» kiadott oklevelek «novi et autentici sigilli nostri caractere» erősittetnek meg. Nem állapitható meg e tény az Anjoukori Okmánytárból!

[2] 1323 május 20-án. Fejér, Codex VIII/2. 419—421. l.

[3] This seal was published *by royal proclamation*, dated 4-th Okt. 1327, ratifying, that it was to have authority from that date, and the old seal was to be broken. Wyon, The great seals of England 30. l.

[4] 1328-ban a király külön rendelkezett arról, hogy a vasvári káptalan régi pecsétje alatt kiadott oklevelei átirassanak és a káptalan uj pecsétjével megerősittessenek. 1328 február 13-án pl. azzal indokolja a káptalan 1321. évi oklevelének átirását, hogy «iuxta regie maiestatis preceptum» kell a megerősitéseket eszközölnie. Hasonló indokolással átirt okleveleket találunk márczius 13-iki, április 10-iki, május 8-iki és 29-iki kelettel a Nemzeti Múzeum levéltárában, melyek között 1327. évi oklevél átirása is van.

[1] De rebus Uladislai I. L. Schwandtner, Scriptores I. k. 464. l.

[2] Agriensi episcopo, cuius usque ad invidiam auctoritas apud Ulidaslaum eminebat, novum sigillum regni commissum, et ne qua fraus errorve committi posset, veteris sigilli fides exauctorata, pronuntiatumque ad populum, ne literis ullis, præterquam novo sigillo signatis, crederetur, præterea ut omnes immunitates privilegiaque a prioribus regibus concessa eiusdem sigilli fide confirmarentur. Schwandtner id. h.

gister Endree, Albensis ecclesie prepositus, aule nostre vicecancellarius, bone memorie, suam vitam nostrumque sigillum perdidisset, nos tandem aliud sigillum novum pro nobis fecimus reparari stb.[1] A király ezek szerint 1330-ban Havasalföldön járt, a hol Basaras álnokul megtámadta s kiséretének egy részét elpusztitotta, miközben András, fehérvári prépost, alkanczellár az életét vesztette s a királyi pecsét is elveszett, minek következtében a király kénytelen volt uj pecsétet készittetni.

András fehérvári prépost és királyi alkanczellár halálával függ össze I. Károly király második pecsétjének a megsemmisülése, 1330-ban tehát a nevezett András állott a királyi kanczellária élén.

A mint már emlitettük, János székesfehérvári prépost és küküllei esperes, a királyi privilegialis levelek tanusága szerint, 1322 márczius 21-ig [2] vezette a királyi kanczellária ügyeit. Utódja László titeli prépost volt, kinek alkanczellári müködésével már I. Károly király 1322 június 2-án kelt [3] privilegialis levelében találkozunk ugyan, de ez oklevél hitelessége ellen annyi érv szól, hogy alkanczellári müködésének megkezdését innen számitani nem lehet. I. Károly király czimei között t. i. olvasható a «princeps Salernitanus et honoris ac montis Sancti Angeli dominus», a melynek használata 1322-ben anachronismus, mert csupán a második pecsét behozatalától, azaz 1323-tól kezdve élt a király azzal, a mikor a királyi pecsét köriratában is megtaláljuk. Egyetlen 1322. évi oklevélben sem fordul elő ezen kivül. Az oklevelet megerősitő alkanczellár továbbá «Ladislaus Albensis ecclesiæ præpositus» névvel van jelölve ez oklevélben, holott I. Károly király 1322. évi egyéb okleveleiben [4] «Titulensis ecclesie prepositus, Albensis ecclesie electus», azaz titeli prépost és székesfehérvári választott prépost. 1322 szeptember 4-én kelt a pápai oklevél,[5] mely László titeli prépostnak székesfehérvári préposttá történt választását jóváhagyta; november 17-én azonban még csupán választott préposti czimével élt,[1] miután a pápai megerősités ismeretlen okokból nem jutott el a kanczelláriába.

Bizonyos azonban, hogy 1322 júniusban László már alkanczellár volt, mert I. Károly király 1322 június 6-án kelt ünnepélyes privilegialisában [2] s június 24-én kelt privilegialisában [3] is találkozunk a nevével.

László székesfehérvári prépost volt az alkanczellár, a mikor I. Károly király pecsétjét megsemmisitette s másodikat vésetett 1322 végén, illetőleg 1323 elején. Mindazon oklevelekben ugyanis, a melyek «dupplicis sigilli novi et authentici munimine» erősittettek meg, László székesfehérvári prépost az alkanczellár. 1323 január 20-án kelt az első privilegialis levél,[4] mely a második pecsét alatt kelt s ugyanezen oklevélben használja I. Károly király először a «princeps Salernitanus et honoris ac montis Sancti Angeli dominus» czimet.

László nem sokáig állott a királyi kanczellária élén, mert zágrábi püspökké lett.[5] 1323 augusztus 30-án kelt az utolsó oklevél,[6] a melyben László az alkanczellár; alkanczellári müködése tehát egy esztendőnél nem sokkal többet tesz ki, mert 1322 júniustól 1323 augusztusig terjed.[7]

László rövid alkanczellárságából arra lehetne következtetni, hogy Károly király első pecsétjével történt visszaélések vele állanak kapcsolatban s ezért kellett távoznia a királyi kanczelláriából.[8] Határozottan megczáfolja e feltevést az, hogy Koboli László előbb zágrábi püspök,

[1] Anjoukori Okmt. II. k. 628. l.
[2] Anjoukori Oktár II. k. 8. l.
[3] Fejér, Codex VIII/2. k. 337. l.
[4] Julius 28. (Anjoukori Oktár II. k. 38. l.), aug. 5. (Id. m. II. k. 41. l.), augusztus 29. (Fejér, Codex VIII/2. k. 342. l.), október 8. (Id. m. VIII/2. k. 347. l.), november 17. (Id. m. VIII/2. 362. l.)
[5] Theiner, Monumenta I. k. 482. l.

[1] Fejér, Codex, VIII/2. k. 362. l.
[2] Schmauck, Supplementum 57. l.
[3] Gr. Csáky-levéltár.
[4] Zichy Okmtár I. k. 218. l.
[5] Katona, Historia critica VIII. k. 462. l.
[6] Anjoukori Okmtár II. k. 85. l.
[7] Erdekes világot vet a kanczelláriai viszonyokra két ugyanazon napon, 1323 február 27-én kelt ünnepélyes privilegialis, melyek egyikében László (Zichy oktár I. k. 221. l.), másikában András (gr. Csáky levéltár) az alkanczellár. Mindkettő hiteles oklevél s az alkanczellár nevének felcserélése abból magyarázható, hogy a febr. 27-iki oklevelet később, András kanczellársága alatt állitották ki.
[8] L. I. Lajos király oklevélmegerősitő záradéka. (Turul XIX. k. 30. l.)

majd kalocsai érsek lett s igy fényes pályája teljesen eloszlat minden gyanut.[1] Ezenkivül azután is a kanczellária élén maradt, hogy I. Károly király második pecsétje került használatba, már pedig ha a visszaélések vele állottak volna összefüggésben, nem maradhatott volna tovább is alkanczellár. A gyanu inkább elődjére, János küküllei esperesre eshetik, a ki hirtelen tünik le a szereplés teréről s daczára hosszu alkanczellárságának, semmiféle egyházi méltóságot nem szerzett.

Koboli László után András pécsi olvasókanonok lett az alkanczellár. 1323 október 23-án[2] kelt az első privilegialis, a melyben András pécsi olvasókanonok neve előfordul. 1324 július 22. az utolsó dátum,[3] melyben András pécsi olvasókanonok az alkanczellár, összes kanczelláriai müködése tehát 1323 október 23. és 1324 július 22. közé esik. Elődeihez hasonlóan pécsi olvasókanonokból András is székesfehérvári prépost lett, mert 1324 július 7-én a pápa meghagyta az esztergomi érseknek, hogy a székesfehérvári prépostságot András pécsi olvasókanonoknak adományozza,[4] az alkanczellárságtól azonban rövid időre elesett, mert 1324 július 26-tól kezdve Báthory András budai prépost az alkanczellár.[5] Báthory András 1321-ben váradi kanonok volt, 1324-ben budai prépost és alkanczellár, 1329-ben pedig váradi püspök lett.[6] 1325 január 10-én kelt az utolsó oklevél,[7] melyben Báthory András budai prépost az alkanczellár, 1325 márczius 21-én azonban még mindig a budai prépost az alkanczellár[8] s ugyancsak 1325 április 14-én.[9]

[1] Tkalčić, Monumenta II. k. 6. l.

[2] Datum per manus discreti viri magistri Endree lectoris ecclesie Quinqueecclesiensis. Pesty, Krassómegyei oktár 6. l. I. Károly 1323 november 27-én kelt privilegiálisában ugyan «Ladislaus lector Quinqueecclesiensis» az alkanczellár, de e helyre nyilvánvalóan vagy tollhibából, vagy a másoló tévedéséből került a László neve. Fejér, Codex VIII/2. k. 463. l.

[3] Anjoukori Okmtár II. k. 150. l.

[4] Theiner, Monumenta I. k. 496. l.

[5] Anjoukori Okmtár II. k. 151. l.

[6] Bunyitay, A váradi püspökség története I. k. 172. l.

[7] Soproni Okltár I. k. 84. l.

[8] A pécsváradi konvent 1325 márczius 21-én kelt oklevelében: Magistro Endre preposito Budensi et vicecancellario eiusdem domini regis. Anjoukori oktár II. k. 183. lap.

[9] Zichy Okmtár I. k. 424. l.

1325 május 27-én András székesfehérvári prépost ujból visszanyerte alkanczellári méltóságát[1] s egészen 1330-ban bekövetkezett haláláig viselte azt. Érdekes esettel állunk itt szemben: I. Károly király olvasókanonokot állit a kanczellária élére s mikor az megszerzi az alkanczellárok szokott örökségét, a székesfehérvári prépostságot, akkor a budai prépostnak kell átadnia hivatalát. A budai prépost nem viselte egy esztendeig sem az alkanczellárságot, mert 1324 július 26-án találkozunk először a nevével s 1325 május 27-én már nem ő az alkanczellár, hanem hivatalából kiturt elődje.

András székesfehérvári prépost hosszu alkanczellársága a legjobb bizonyiték arra, hogy nem önhibája miatt kellett odahagynia a kanczelláriát, hanem I. Károly király buzgó hivei, a Báthoryak[2] szerezték meg testvérük számára e kitüntetést, melyet aztán a király józan tanácsosainak befolyása alatt ujból el kellett hagynia s át kellett engednie jogos tulajdonosának. Azt hiszem, hogy nem csalódom, ha az 1291. dekretum 9. czikkelyének az alkanczellárra vonatkozó rendelkezésével hozom összefüggésbe alkanczellárválság méltányos megoldását,[3] illetőleg a hivatal visszajutását a székesfehérvári prépostra.

A havasföldi utról a krónikák nyomán tudjuk,[4] hogy I. Károly király azon esztendőben, midőn Zách Felicián merénylete történt, azaz 1330-ban, nem békés szándékkal járt ott, hanem hadjáratot viselt Bazarád ellen. E hadjáratban nem csupán a király kiséretének kis része, hanem a magyarság szine-java elveszett. Ezért veszett el Endre, fehérvári prépost, alkanczellár is s vele egyetemben a királyi pecsét.[5] Bazarad

[1] Zalai Okltár I. k. 182. l.

[2] Bunyitay id. m. 172. l.

[3] Item . . . vicecancellarium . . . ex consilio nobilium regni nostri ex antiqua consuetudine regni nostri faciemus, salvo tamen iure Albensis ecclesie et privilegio, quod Albensis ecclesia nostra in ipsa vicecancellaria habet et habere dignoscitur ab antiquo. Kovachich, Sylloge 18. lap.

[4] Joh. de Thwrocz, Chronica Hungarorum. Lásd Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum I. kötet 163—164. l.

[5] Facta est autem strages maxima et cecidit militum et principum ac nobilium incomputabilis multitudo. Feria VI. in vigilia beati Martini et post in sequenti, ibi etiam occubuerunt tres præpositi videlicet magister Andreas,

alattomos támadása 1330 november 9-én történt s az öldöklő harcz 12-ikéig tartott, november 9. és 12-ike között veszett el tehát I. Károly király második pecsétje.

A havasföldi pecsételveszésre többször utalnak okleveleink. Igy I. Károly 1334. julius 3-án kelt oklevelében a következőket mondja 1325. április 14-én kelt okleveléről, illetőleg annak pecsétjéről: «exhibuerunt nobis quoddam privilegium nostrum priori sive mediocri sigillo nostro, videlicet quod in partibus Transalpinis in expedicione nostro casualiter extitit amissum consignatum.»[1] 1336 november 13-ikán ismét Bechey Twteus ispán 1326. évi okleveléről: exhibuit nobis quasdam litteras nostras cum mediocri sigillo nostro in partibus Transalpinis deperdito consignatas»[2] stb.

Ugyanerre utal I. Lajos király már emlitett oklevél-megerősitő záradéka is, mely «omnia privilegia . . . condam donimi Karoli regis patris nostri . . . sub alio sigillo ipsius in partibus Transalpinis casualiter deperdito confecta» megerősitteti.

1330 augusztus 8-dika az utolsó dátum, midőn I. Károly király a második pecsétjét használja. E napon Visegrádról parancsot ad a nyitrai káptalannak Raychan birtok határmegállapitása tárgyában.[3] Ugyanezen napon függőpecsétes adománylevelet állittat ki a nyitramegyei Nesice jószágról.[4] Innen kezdve 1331 április 24-ig[5] nem ismerünk királyi oklevelet. Az 1331 április 24-én Visegrádon kelt s Bars város kiváltságait tartalmazó oklevél sem függőpecsétes, hanem egyszerü pátens. 1330 augusztus 8-ika után több mint két esztendőn át egyáltalán nem találunk függőpecsétes királyi oklevelet, hanem minden ügyet pátens formában intéz el a királyi kanczellária. Kifejezetten is megállapitja e tényt I. Károly király 1332 november 18-án kelt oklevele, melyben előbbi függőpecsétes oklevelét pátens formában erősiti meg azért, mert harmadik pecsétje alatt még nem adott ki függőpecsétes oklevelet.

Az oklevél erre vonatkozó szavai a következők: Quia cum presenti sigillo nostro nulli ex regnicolis nostris privilegium concesseramus, ideo ipsa privilegia dictis filiis Benedicti non potuimus privilegio nostro novo et autentico, ut nobis de ipsis privilegiis constabat, facere confirmari, sed volumus, ut ubicunque a modo dicta privilegia super memoratis possessionibus emanata . . . sive in iudicio sive extra exhiberentur, ipsa firmitate ipsaque validitate fruantur, si iam sub presenti nostro sigillo fuissent confirmata, presentibus nostris literis eadem privilegia et eorum continencias auctorisando.[1]

A helyett tehát, hogy szokás szerint átirná és függőpecsétjével megerősitené a régi függőpecsétes okleveleket, egyszerü pátenst állittat ki, melynek értelmében régi függőpecsétes okleveleit az adott esetben olyan hatálylyal látja el, mintha uj függőpecsétje alatt adattak volna ki.

Látszólag ellentmond ez oklevél szövegének I. Károly király 1332 november 2-án kelt függőpecsétes adománylevele,[2] melyet «sub appensione dicti sigilli nostri tercii» ad ki a király. Nem igaz tehát, hogy 1332 november 18-ika előtt nem erősitettek meg privilegialist a harmadik pecséttel. Ez ellentmondást úgy magyarázhatjuk, hogy az 1332 november 2-iki privilegialis korábban keltezett oklevél, melyet datumánál később irtak, a mikor a függőpecsétes oklevelek divatja már meghonosodott. 1332 november 2-ika után t. i. még sokáig nem kerültek ki a királyi kanczellériából privilegialisok s ezért azt kell hinnünk, hogy az 1332 november 18-iki oklevél állitása tényleg megfelel a kanczelláriai gyakorlatnak. I. Károly király harmadik pecsétjével általában nagyon kevés privilegialis levelet erősitettek meg s bátran elmondhatjuk, hogy a harmadik pecséttel megerősitett privilegialisok a ritkaságok közé tartoznak, a miből arra következtethetünk, hogy az 1332. november 18-iki oklevélben kifejezett kanczelláriai gyakorlat I. Károly király uralkodása végéig fennállott.

præpositus Albensis ecclesiæ, vir valde venerabilis, vicecancellarius regiæ maiestatis existens, cum sigillo regis periit. Joh. de Thwrocz id. h.

[1] Zichy Okmt. I. k. 424. l.

[2] Zichy Okmt. I. k. 505. l.

[3] Mednyánszky-család levéltára a Nemzeti Múzeumban.

[4] Anjoukori Okmtár II. k. 507. l.

[5] Anjoukori Okmtár II. k. 527. l.

[1] Szinyei-Merse-levéltár a Nemzeti Múzeumban.

[2] Anjoukori Omktár II. k. 628. l.

I. Károly király harmadik pecsétjének ismerjük a mesterét. Sienai Péter ez, a ki mesterségére aranyműves, tisztségére nézve pedig szepesi alispán és várnagy volt.[1] 1331 márczius 28-án ugyanis hű szolgálataiért, első sorban pedig azért, mert a király új pecsétjét készitette,[2] a szepesmegyei Jemnik jószágot kapta. Péter mester előneve Sienai, világos tehát, hogy olasz volt. Határozottan mágállapitjuk e tényt a szepesi káptalan 1343 augusztus 29-én kelt okleveléből is, melyben a nevezett Péter mester testvérei Miklós mester szepesi alvárnagy és nőtestvére Johanna jemniki örökségük ügyében pereskednek. Ez oklevél mind Péter mestert, mind testvérét egész határozottan olaszoknak mondja.[3] Szepes megyébe különben már III. Endre alatt sok olasz vándorolt be s ott kimagasló tisztségeket viseltek.[4] Úgy látszik, hogy az olasz bevándorlás I. Károly alatt még fokozottabb mérveket öltött. Ez időben különben nem csupán Magyarországban, hanem Német- és Csehországban is sürün szerepelnek az olaszok. A pénzverés és pénzkezelés mesterségében tudniillik annyira előljártak, hogy az időszerü reformokat olaszok segitségével honositották meg a német és cseh fejedelmek.[5] Ez okból az ötvös mesterséghez is érteniök kellett s mint ötvösök pecséteket is készitettek, e pecsétek pedig fejlett müérzékük következtében a pecsétkészités mesterségében haladást képviseltek.

[1] Magister Petrus, filius Simonis, de Senis dictus fidelis aurifaber noster viceque comes et castellanus Scepusiensis.

[2] In nostræ maiestatis memoriam revocantes meritoria servitia ipsius magistri Petri, quæ idem nobis in multimodis et diversis nostris et regni nostri negotiis, prosperis et adveris, et specialiter in conservatione dicti castri Scepusiensis et in sculptione, fabricatione seu paratione præsentis sigilli nostri authentici exhibuit et impendit . . . Wagner, Analecta 131. l. Fejér, Codex VIII/3. 530. l. V. ö. Archæologiai Értesitő XI. k. 183. l.

[3] Inter magistrum Nicolaum latinum, quondam vicecastellanum de Scepus et dominam Johannam sororem eiusdem . . . super testamento Petri latini fratris eorum . . . Múzeumi levéltár.

[4] Bald szepesi főispán is olasz volt. Magyar nemzet története II. k. 582. l.

[5] Schulte, Geschichte des mittelalterlichen Handels Bd I. 333. l. Valószinü, hogy Hyppolit mester, ki I. Károly 1342. évi pénzügyi reformjait intézte, ugyancsak olasz volt.

A középkori kanczelláriában az oklevelet, a mint már emlitettük, a pecsét tette érvényessé, a kanczellária ügymenet tehát annak a kezében összpontosult, a ki a pecsétet őrizte. Pecsét nélkül értéktelen irás volt az oklevél, a pecsét ráerősitése pedig jogerőt tulajdonitott az irásnak.

Képzelhető, hogy nagy hatalom volt annak a kezében, ki a királyi pecsétet őrizte s hogy óriási bizalom összpontosult benne, miután az összes alattvalók személyi és vagyoni biztonsága tőle függött.

I. Károly király uralkodása alatt az alkanczellár volt a királyi pecsét őre és kezelője, az ő kezében összpontosult tehát a királyi kanczellária müködése; az alkanczellár volt a királyi kanczellária vezetője, ki a királyi okleveleket a pecséttel megerősitette. Bizonysága ennek I. Károly király második pecsétjének a története, mely az alkanczellár tragédiájával függ össze. Bizonysága ezenfelül I. Lajos király oklevélmegerősitő záradéka,[1] melyben a király elmondja, hogy a havasföldi hadjárat tartama alatt az alkanczellárral együtt a királyi pecsét is megsemmisült.

Az alkanczellárt nem I. Károly király állitotta királyi kanczellária élére, a XIII. századi királyi kanczelláriának is ez volt a gyakorlata s I. Károly király egyszerüen átvette azt. Sőt nem csupán ebben ragaszkodott az eddigi gyakorlathoz, hanem az 1291. évi 9. törvényczikk azon intézkedését is tiszteletben tartotta, hogy az alkanczellár székesfehérvári prépost legyen.[2]

A kanczellári állás I. Károly király uralkodása alatt puszta czim, a melylyel semmiféle kanczelláriai müködés nem jár. A kanczellárok magas egyházi méltóságokat viselnek s kanczellári czimük főleg az ünnepélyes királyi kiváltságlevelek záradékban jut kifejezésre, midőn t. i. az ország egyházi és világi főméltóságainak felsorolása közben a kanczellár neve is előfordul.

Az ilyen ünnepélyes privilegialisok I. Károly uralkodása kezdetén ritkák,[3] 1322-től kezdve

[1] Országh Mihály nádor 1478 április 10-én kelt itéletében Lajos király 1355 márczius 20-án kelt okleveléről: duobus sigillis eiusdem authenticis dupplicibus communita cum addicione *cuiusdam clausule* in inferiori margine. Jakab E., Kolozsvári Oklevéltár 11. l.

[2] Kovachich, Silloge decretorum 18. l. Lásd előbb.

[3] 1312 november 14. (Schmauck, Supplementum 39. l.) 1315 augusztus 2. (Fejér, Codex VIII/2. 63. l.) 1317 no-

fordulnak elő sürübben s 1323-ból, a második pecsét használatbavételének esztendejéből feltünően nagy számmal maradtak ránk.

I. Károly király első kanczellárja Vincze kalocsai érsek volt, a ki székesfehérvári őrkanonokból lett kalocsai érsekké s 1307 július 31-én kapta meg V. Kelemen pápától az érseki palliumot.[1] Az 1307. évi rákosi végzések záradékában szerepel először mint kanczellár: presentibus eodem domino nostro rege, domino Vincentio, Colocensis ecclesie archiepiscopo, aule regie cancellario.[2] Vincze kalocsai érsek 1310-ben halt meg, eddig viselte tehát a kanczellári méltóságot.

Vincze halála után a kalocsai érseki szék egy ideig üresedésben volt, mert megválasztott utódját Demetert nem erősitette meg a pápa. Végre is László barát lett kalocsai érsekké s ugyancsak László örökölte Vincze után a kanczellári méltóságot is. 1312 november 14-én [3] kelt az első ünnepélyes királyi privilegialis, melynek záradékában a László kanczellár neve előfordul; ez oklevél azonban valószinüen korábban keltezett mert XXII. János pápa 1316 szeptember 5-én kelt oklevele [4] kizárja azt, hogy László már 1312 november 14-én kalocsai érsek és kanczellár lett volna. Ugyanezt igazolja I. Károly király 1317 augusztus 3-án [5] kelt ünnepélyes privilegialisa is, melynek záradékában a kalocsai érseki szék üresedésben levőnek van jelölve.

I. Károly király 1317 november 12-én kelt ünnepélyes privilegialisának záradékában már László a kalocsai érsek és a kanczellár, a miből arra következtethetünk, hogy a kalocsai érseki szék és a kanczellári méltóság betöltése 1317 augusztus 3. és november 12. között történt. Teljesen megvilágitja e kérdést XXII. János pápa 1317 augusztus 15-én [6] a kalocsai érseki szék betöltése tárgyában irt levele, melyben az emlitett Lászlóval közli, hogy a kalocsai érseki szék «per obitum Vincentii» üresedett meg, miután Demeter megválasztatását a pápai szék nem hagyta helyben; most pedig a minorita rendü (ordinis fratrum minorum professum) Lászlóra ruházza azt, kit Károly király különös jóindulatába ajánlott. Mindezekből az következik, hogy a kalocsai érseki szék és a kanczellárság Vincze halála után hét esztendeig üresedésben állott, a mig azt László minorita szerzetes el nem foglalja, a kiről Fejér György azt is tudja, hogy olasz származásu volt s a királylyal atyafiságban állott.[1]

Innen kezdve csaknem I. Károly király uralkodásának végéig László kalocsai érsek volt a kanczellár. Kanczellárságának utolsó emléke I. Károly király 1336 április 25-én kelt [2] ünnepélyes privilegialisa, melynek záradékában meg van emlitve. Ugyanezt találjuk 1336 október 24-én kelt [3] oklevelében is, I. Károly király 1338 május 25-én kelt [4] ünnepélyes privilegialisában azonban már megüresedett a kalocsai érseki szék, László meghalt s az érseki szék és a kanczellárság üresedésben marad egészen I. Károly király haláláig.[5]

Változást teremtett e téren I. Lajos király, kinek uralkodása alatt először Tatamér székesfehérvári prépost, I. Károly király utolsó alkanczellárja áll a királyi kanczellária élén, de utána már a kanczellár kezébe jut a kanczellária vezetése s marad azontul is. E változást tisztán személyi indokok teremtették meg, minden benső szervi átalakulás nélkül. Tatamér után ugyanis Monoszlói Miklós [6] zágrábi püspök lett az alkanczellár,[7] a ki előbb Lajos király nevelője,

vember 12. (Fejér, Codex VIII/2. 73. l.) 1318 január 25. (Fejér, Codex VIII/2. 160. l.) 1318 márczius 12. (Fejér, Codex VIII/2. 157. l.)

[1] Katona, Historia Colocensis ecclesiæ 342. l.

[2] Fejér, Codex VIII/1. k. 222. l. Az 1309. május 8-án előforduló Pál királyi kanczellár (Presentibus ... magistro Paulo cancellario regio) a királynői kanczellária élén állott. Monumenta Vaticana I/2. 195. l.

[3] Schmauck, Supplementum 39. l.

[4] Katona id. m. 346. l.

[5] Fejér, Codex VIII/2. 68. l.

[6] Fejér, Codex VIII/2. 85. s kk. ll.

[1] Codex VIII/2. 88. l. jegyzet.

[2] Zalai Okltár I. k. 316. l.

[3] Anjoukori Okmtár II. k. 183. l.

[4] Fejér, Codex VIII/4. 139. sz.

[5] Anjoukori Okmtár II. k. 355. l., Zichy oktár I. k. 564. l., Hazai Okmtár I. k. 121. l.

[6] Előbb esztergomi prépost, 1347 május 23-tól nyitrai, 1350 január 11-től pedig zágrábi püspök. Eubel, Hierarchia 385. és 570. ll.

[7] 1345 május 3-iki oklevelében ez a czime: Nicolaus archyelectus Colochensis, olim informator domini Lodovici, dei gracia regis Hungarie, nunc vero comes capelle et secretarius cancellarius eiusdem. Múzeumi levéltár. A zágrábi püspökök sorában Tkalčicnál: Nicolaus, elec-

majd titkos kanczellárja volt.[1] Monoszlói Miklós oly mértékben birta a király bizalmát és pályája annyira a királyi udvarhoz kötötte, hogy, miután esztergomi érsekké lett s magas egyházi méltóságánál fogva nem maradhatott tovább is alkanczellár, mint kanczellár vezette a királyi kanczelláriaügyeit. Az esztergomi érsekek különben is előjoggal birtak a királyi kanczellárságra, de a kanczellári méltóság ez időben már puszta czimmé lett, mert a kanczellária ügyeit, a mint már mondottuk, az alkanczellár vezette. Monoszlói Miklóstól kezdve nem czim többé a kanczellárság, hanem a királyi kanczellária működését irányitó méltóság. Monoszlói Miklós kanczellársága különben arról nevezetes, hogy a boszniai hadjárat alatt ellopták tőle a királyi pecsétet, minek következtében I. Lajos király másik pecsétet vésetett, a melyet az első pecsét alatt kiadott privilegialis levelekre függesztettek megerősités céljából.

Zsigmond király uralkodása alatt ujabb változással találkozunk a királyi kanczelláriában, a kanczellária élére a főkanczellár kerül, ő ellenőrzi a kanczellária müködését, a főkanczellár pecsételi vagy pecsételteti meg a királyi privilegialis leveleket, mert nála van a királyi nagy pecsét, a mint ezt Zsigmond király privilegialis leveleiből láthatjuk.[2]

Hogy a kanczellária vezetőjének müködése az oklevél tartalmának átvizsgálásán kivül első sorban a pecsételésre szoritkozott, annak bizonysága I. Lajos királynak 1364 november 19-én a kanczellárhoz intézett levele,[3] melyben egy liptómegyei birtokbaiktatás megerősitése ügyében meghagyja neki, hogy vizsgálja meg a liptómegyei birtokokról készitett lajstromot s ha azzal egyező a birtokbaiktatásról kiadott káptalani jelentés, akkor erősitse meg az oklevelet *uj királyi pecsétjével.* Világosabb bizonyitéka ez állitásnak I. Lajos király 1370 márczius 27-én kelt itéletlevele is, melyet csupán azért erősitett meg egyik gyürüpecsétjével, mert kanczellárja nem volt akkor a kiséretében.[1] Szóval az Anjou-korban a kanczellária vezetője őrizte a királyi pecsétet[2] s müködése arra szoritkozott, hogy a kész okleveleket a pecséttel ellátta. Ez a megpecsételés természetesen nem volt tisztán gépies munka, sőt valószinü, hogy magát a pecsételést a kanczellária vezetőjének jelenlétében és rendeletére alsóbbrangu kanczelláriai tisztviselők végezték, hanem a kanczellária vezetője előzőleg informáltatta magát az ügyről s ellenőrizte az oklevél tartalmát. Ezen informálás szükségessége teremtette meg azon I. Károly király uralkodásának utolsó évtizedében meghonosodott kanczelláriai gyakorlatot, hogy a megpecsételendő oklevelekre az oklevél kiállitása körül közbenjáró személyek neveit rávezették.

tus Nitriensis, primo prepositus Strigoniensis et comes capelle regie. Monumenta episcopatus Zagrabiensis II. k. 7. l.

[1] I. Lajos király 1355 február 1-én kelt adománylevelének záradékában: Datum per manus Nicolai episcopi Zagrabiensis. Múzeumi levéltár.

[2] Zsigmond király 1425 szeptember 2-ikán kelt privilegialisának záradékában ezeket olvassuk: Presentes autem propter absenciam venerabilis patris domini Johannis episcopi ecclesie Zagrabiensis aule nostre et reginalis maiestatum sumpmi cancellarii et sigillorum nostrorum erga ipsum habitorum sigillo eiusdem fecimus consignari. Blagay oktár 276. l. A kanczellária élén tehát János zágrábi püspök főkancellár áll s nála van a király nagy pecsétje. Elődje Eberhard zágrábi püspök főkanczellár volt. L. Zsigmond király 1406 április 22-én kelt privilegialis levelét. Blagay oktár 222. l.

[3] Et quia omnium dicti comitatus Lipto possessionum nomina habentur in registro aput nos, ut nostis, reposita ad cautelam, idcirco fidelitatem vestram requirimus seriose, quatenus nomen prefate possessiois in dicto nostro registro requiri faciatis et si possessio eadem in eodem registro nominatim inventa fuerit, tunc secundum seriem registri eiusdem prefatas litteras capituli Scepusiensis rescripcionales per apposicionem *nostri novi sigilli* privilegialiter confirmetis in forma consueta. (Múzeumi levéltár) Hasonló rendelkezést találunk I. Lajos király 1831 márczius 18-iki privilegiális-levelében, melyben gyürüpecsétje alatt kiadott oklevele a következő rendeletet tartalmazza: Quocirca committimus vobis reverendo in Christo patri domino Demetrio cardinali Strigoniensi aule nostre sumpmo cancellario, quatenus, dum exhibite fuerint, sub maiori sigillo emanari faciatis. (Múzeumi levéltár.)

[1] Presentes autem propter absenciam vicecancellarii nostri sigillo nostro anulari fecimus consignari. (Múzeumi levéltár.)

[2] Ez nem az Anjouk ujitása, mert már XIII. századi királyaink uralkodása alatt is igy volt. IV. László király pl. 1278 május 8-án Korpona város kiváltságlevelét azért erősiti meg gyürüpecsétjével, mert a királyi nagy pecsétet őrző alkanczellár távol volt: Et quia authentica sigilla nostra propter absenciam magistri Thome prepositi Albensis, aule nostre vicecancellarii, electi Bachiensis, penes nos non habuimus, in robur perpetue firmitatis presentes concessimus litteras annulo nostro consignatas. Podhraczky, Analecta I. k. 149. l. Múzeumi kézirattár.

Szükség volt erre annál inkább, miután a királyi okleveleket nem irták mindig a királyi kanczelláriában, hanem már kész oklevelekkel jöttek a felek a királyi udvarba s ügyük kedvező elintézése esetében a királyi kanczelláriában egyszerüen rátétették a királyi pecsétet Bizonysága ennek László kalocsai érsek és királyi kanczellár 1318 márczius 22-én kelt oklevele, melyben az erdélyi püspökkel I. Károly király oklevelét közli. A nevezett oklevélben ugyanis azt irja, hogy, ha az erdélyi püspök a királyi oklevél eredetijét kivánja, akkor leiratja számára s beküldi a királyi kanczellláriába megpecsételés végett.[1] Ezen körülmény, hogy a királyi kanczellláriában a kanczellárián kivül készült okleveleket erősitettek meg, a pecsétet őrző királyi alkanczellár részéről nagy elővigyázatot követelt s ezért indokolt a közbenjárók nevének feljegyzése az oklevélre.

E kanczellláriai gyakorlatnak kezdetben csupán a rányomott pecséttel megerősitett okleveleken maradtak nyomai, a melyekről a pecsét lehult s az alatta volt irás tisztán olvasható. Relatioval jelölték, ha a királyon kivül bárki más járt el az oklevél kiállitása ügyében, a király vagy királyné rendelkezése pedig mindenkor commissio. Ez a kanczellláriai jegyzet a megpecsételő kanczellárnak szólt,[2] tehát akkor nem került az oklevélre, ha annak körülményeiről a kanczellária vezetője közvetlenül tudott. Innen van, hogy akárhány királyi adománylevelet találhatunk, melyről a relatio vagy commissio elmaradt, viszont egész jelentéktelen ügyeket tartalmazó oklevelekre rákerült. Rávezették továbbá nem csupán a nagyobb királyi pecsét alatt kiadott oklevelekre, hanem a tikos pecsét alatt keltekre, sőt a gyürüpecséttel megerősitett oklevelekre is; mert a megpecsételőt itt éppen úgy kellett informálni, mint a rendes kanczellláriai gyakorlatban a kanczellária vezetőjét.

Hiba volna e kanczellláriai gyakorlatot úgy magyarázni, hogy a jegyzetek kétség esetében az oklevél hitelessegét voltak hivatva eldönteni, mert erre bizonyitékunk nincs, de meg ez esetben megfelelőbb lett volna a pecsét alá tett jegyzetet rögtön az oklevél szövegébe iktatni. Nem is azért kerültek a pecsét alá, mintha rejtegetni akarták volna; hanem azért, mert a megpecsételőnek szóltak, kinek számára nem lehetett alkalmasabb helyre irni a megfelelő jegyzetet, mint a hol az oklevelet meg kellett pecsételnie.

Az oklevél kiállitására vonatkozó kanczellláriai jegyzetet rendesen az a kanczellláriai tisztviselő irta az oklevélre, ki az oklevél kiállitására megbizást nyert. Legfőbb bizonyitéka ez állitásnak az, hogy az oklevél irásának jellege rendesen azonos a kanczellláriai jegyzet irásának jellegével. Okleveles érveket is hozhatunk fel. Többször olvashatjuk az okleveleken a következő kanczellláriai jegyzetet: Ad literatorium mandatum domini nostri regis.[1] Viszont utaltunk már I. Lajos királynak 1364 november 19-én a kanczellárhoz intézett levelének szövegére, melyben birtokadományának megerősitését rendeli el.[2] Világos, hogy a királyi rendelet s a kanczellláriai jegyzet között összefüggés van, a mely csupán úgy érthető meg, hogy a kanczellláriai jegyzetet az oklevélkiállitással megbizott tisztviselő vezette az oklevélre azért, hogy a megpecsételő kanczellár emlékébe idézze a királyi rendeletet.

I. Lajos király 1366 junius 12-én kelt oklevelén a következő jegyzetet olvassuk: Relacio magistri Nicolai filii Lachk magistri facta soli domino cancellario.[3] Ezt ismét csak az oklevél irója jegyezhette fel s azt kivánta szavaival je-

[1] Has literas, si necesse habetis, scriptas mittam ad curiam regis, ut sigillate vobis deferantur, quia predicti nuncii tantum pro se ipsis sigillatas perceperunt. Fejér, VIII/2. 57. sz. A rendes kanczellláriai gyakorlat azonban mégis az volt, hogy a királyi okleveleket a kanczellláriában irták s ha az oklevél hitelessége ellen kétség merült fel, akkor a királyi udvarban müködő jegyzők irásával is összehasonlitották. Igy történt ez I. Károly király 1331. évi gyürüpecsétes hamis oklevelével, melyről a vizsgálat kideritette, hogy «per notarios curie regie et . . . baronum in curia regia commorantinm» nem iratott. Anjoukori oktár III. k. 253. l. V. ö. Turul XX. k. 58. l.

[2] Bizonyitéka ennek II. Ulászló király 1505 junius 23-án kelt privilegialis oklevele Ferencz Gergely számára, melynek szövege alatt «Relacio magistri Petri Beryzlo prepositi, secretarii regie maiestatis» olvasható; az oklevél legalján pedig nagyon apró betükkel ez áll: Licet a regia maiestate facere sigillare Petrus Beryzlaus. Csáky-levéltár.

[1] Országos levéltár MODL. 8512. és 33,980.

[2] Múzeumi levéltár.

[3] Teleki Okltár I. k. 144. l.

lezni, hogy az oklevélben tárgyalt ügy közelebbi részleteit csupán a kanczellár ismeri s a leiró a kanczellár utasitása nyomán járt el.

Külön kiemeli az oklevél irója a saját személyét I. Lajos király 1350 január 6-án kelt oklevelén a következő szavakban: Confessio ipsius domine relicte Gwnya, facta est in nostra persona Ladislao filio Symonis et Mathie notario,[1] a hol valósággal megszólal az oklevéliró. Vagy I. Lajos király 1366 május 16-án kelt oklevelében a következő módon: Relacio magistri Andree filii Dyonisii facta Symoni harum scriptori,[2] a hol harmadik személyben beszél ugyan az oklevéliró, de vonatkozása mégis valószinüen azonos az előbbivel.

E kanczelláriai jegyzetek az oklevél keletkezésének legapróbb részleteire világot vetnek, a mit az érdekelteken kivül első sorban az oklevelet leiró kanczelláriai tisztviselőnek kellett tudnia. Ilyen jegyzet I. Lajos király 1347 julius 6-án kelt oklevelén: Commissio regine sero in orto inferiori,[3] vagy ugyanazon uralkodó 1372 október 4-én kelt oklevelén: Commissio propria domini regis in Ungvar in suo hospicio regali facta.[4]

A birtokadományozást megelőző viták részletes jellemzését találjuk I. Lajos király 1361 november 18-án Visegrádon kelt adománylevelén a következő kancelláriai jegyzetben: Commissio domini regis, sed dominus archyepiscopus Strigoniensis contradixit domino regi et prohibuit Johannem Byssenum (az adományos neve) et Benedictum filium Hem ab occupacione possessionis Kucspataka, attamen contra eiusdem prohibicionem rex fecit dari literas presentes, salvo tamen iure ecclesie Colocensis et aliorum quorumcunque.[5]

Olyan kancelláriai jegyzetre is találunk, mely az oklevél tartalmát nem határozott, hanem egészen általános érvvel indokolja, a mit ismét csak a leiró jegyezhetett az oklevélre. Igy I. Lajos király 1362 február 15-én kelt oklevelén: Consuetudo communis regum et stilus curie.[6] Az ilyen természetü kancelláriai jegyzeteket azon IV. Béla uralkodása alatt meghonositott kanczelláriai szokás indokolja, hogy nem minden királyi oklevélbe foglalt ügyet terjesztettek szükség szerint az uralkodó elé, hanem a kisebb ügyeket, pl. jóváhagyások, megerősitések, a kancellária vezetői a saját hatáskörükön belül intézték el.[1] Miután az ügyek intézése ily módon a kanczellárok kezébe került, sok panasz merült fel önkényes eljárásuk ellen s azzal vádolták őket már IV. Béla király uralkodása alatt, hogy a királyi hatalmat bitorolják.[2]

A megpecsételés körülményeiről informál I. Lajos király 1374 november 10-én kelt adománylevelén olvasható következő jegyzet: Sigillatum est coram comite Jacobo de Scepus et domino Benedicto plebano Scepsciensi.[3] Ez oklevél nem uj adomány, hanem elveszett oklevelek pótlására adatott ki s ezért vonatkozik a kanczelláriai jegyzet az oklevél kiállitásának külsőkörülményeire s nem az adományozás tényére.

E kanczelláriai jegyzetek, a mint már emlitettük, I. Károly király uralkodása alatt jönnek gyakorlatba s legrégibb emlékük I. Károly király 1329 augusztus 31-én kelt patensén olvasható: Relacio comitis Pauli filii Symonis.[4] 1331 julius 11-én kelt patensen: Relacio Thome de Zeremy.[5] 1332 márcz. 18-iki patensen: Communis relacio cum archiepiscopo Strigoniensi, magistro Demetrio, magistro Vyllermo et aliis multis, relacio eciam magistri Vyllermi, eiusdem archiepiscopi et magistri Jacobi.[6] 1332 márczius 22-iki

[1] Zichy Okmtár II. k. 413. l.
[2] Múzeumi levéltár.
[3] Országos levéltár. MODL. 2821. és 3804.
[4] Országos levéltár MODL. 6059.
[5] Kállay levéltár.
[6] Temesmegyei Okltár 102. l.

[1] Quod negocia suorum regnicolarum deberent ad instar Romanæ curiæ per peticiones in sua curia expediri, suis cancellariis ita mandans, quod per se levia et simplicia negotia expedirent, quantocyus possent, ad suum auditorium ardua et gravia perferentes. Rogerii Carmen miserabile. L. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum I. k. 298. l.

[2] Rex contra regni consuetudinem . . . ordinavit, quod . . . nobiles in eius curia negocium movere, aut ei oretenus loqui nequiverint, nisi supplicaciones cancellariis porrigerent . . . Nam cancellarii, ut dicebant, pro eo, quod nisi per ipsos requisitos regi loqui poterant, deprimebant et sublevabant aliquos ut volebant. Propter quod illos suos reges esse generaliter et publice fatebantur, et regem alium non habere se dicebant. Schwandtner id. h. 296. l.

[3] Balassa-levéltár.
[4] Rhédey-levéltár.
[5] Kolozsvári Okltár 40. l.
[6] Tkalcic, Monumenta I. k. 137. l.

patensen: Propria relacio domini regis.[1] 1332 márczius 28-án kelt patensen: Magister Stephanus super se assumpsit veritatem de homine comparente.[2] 1332 junius 29-én kelt patensen: Relacio Johannis Cykov coram Chenyk et aliis facta donacio.[3] 1332. julius 20-án kelt patensen: Relacio Johannis Cykow.[4] 1332 október 6-án kelt patensen: Relacio woywode Thome.[5] 1333 január 2-án kelt patensen: Relacio comitis Pauli cum woywoda.[6] 1333 január 14-én kelt patensen: Ralacio frequens magistri Demetrii, ymo ad restituendum, nedum ad confirmandum.[7] 1333 junius 17-én kelt patensen: Relacio Johannis palatini et Baldini circa Kulpam coram rege.[8] 1334 márczius 13-án kelt patensen: Propria commissio regis.[9] 1334 szeptemberben kelt patensen: Propria commissio regis ad peticionem magistri Demetrii et baronum.[10] 1335 márczius 16-án kelt patensen: Legacio Thome woywode per magistrum Petrum.[11] 1335 julius 13-án kelt patensen: Relacio Thome woywode et legacio per Nicolaum magistrum et Johannem filium Alexandri.[12] 1335 november 29-én kelt patensen: Relacio comitis capelle Petri prepositi.[13] 1336 január 13-án kelt patensen: Assecuracio woywode de adultis.[14] 1336 március 27-én kelt patensen: Relacio Johannis Alexii et postea innovata propter debitam adportacionem eiusdem.[15] 1337 január 21-én kelt patensen: Relacio Stephani cum annulo notarii specialis compatris nostri.[16] 1337 november 1-én kelt patensen: Relacio Thome woywode.[17] 1338 január 5-én kelt patensen: Relacio woywode per magistrum Petew, qui uterque examinaverunt presentes.[1] 1338 junius 16-án kelt patensen: Confirmacio data est per regem, racione hac confirmavi sibi et forum suum.[2] Ugyanakkori másik patensen: Eadem auctoritate, qua confirmatum est in antea, datum est et motivum nove collacionis.[3] 1339 julius 20-án kelt patensen: Assecuracio Dominici Leonardi post relacionem Cosme modo tali.[4] 1340 október 16-án kelt patensen: Commissio domini regis, prelatorum et baronum et specialiter filiorum Gelety.[5] 1340 november 27-én kelt patensen: Nicolai Lachk et Clementis parvuli.[6] 1341 március 20-án kelt patensen: Assecuracio ad caput et possessiones suas cuiusdam Wezzeus et Mychaelis filii Andree.[7] 1341 május 6-án kelt patensen: Relacio Jacobi Pyka et Ladislai Zunyug secundarie.[8] 1341 junius 21-én kelt patensen: Relacio Nicolai Treutel in Jaurino ad fenestram.[9] 1341 szeptember 19-én: Relacio Manyga Pauli.[10] 1342 máczius 1-én kelt patensen: Relacio Johanni Bok.[11]

Miután I. Károly király második pecsétje alatt az egyetlen 1329 augusztus 31-iki patens van kanczelláriai jegyzettel ellátva, arra merünk következtetni, hogy a nevezett oklevél is korábban keltezett s a tárgyalt kanczelláriai gyakorlat I. Károly király harmadik pecsétjének használatával egykoru, illetőleg azzal egy időben léptette életbe a királyi kanczellária. Sem I. Károly, sem I. Lajos királyok uralkodása alatt nem helyezhettek a kanczelláriai jegyzetekre különös sulyt, mert oklevélátirásoknál nem vették figyelembe s igy az oklevél hitelességének megállapitásánál sem játszhatott szerepet. Idővel megváltozik e kanczelláriai jegyzetek jelentősége, privilegialis levelekre is rákerülnek s szembetünő helyet foglalnak el, sőt az oklevelek fontos ismertető jelét képezik. II. Ulászló király p. o. 1496 június 11-én kelt oklevelében

[1] Forgách-levéltár.
[2] MODL. 2709.
[3] MODL. 2736.
[4] Forgách-levéltár.
[5] Anjoukori Okmtár II. k. 626. l.
[6] MODL. 30,625.
[7] Forgách-levéltár.
[8] Tkalcic, Monumenta I. k. 143. l.
[9] MODL. 2810.
[10] MODL. 3855.
[11] MODL. 31,176.
[12] MODL. 2938.
[13] Tkalcic, Monumenta I. k. 199. l.
[14] Múzeumi levéltár.
[15] Csáky-levéltár.
[16] Anjoukori Okmtár III. k. 219. l.
[17] Forgách-levéltár.

[1] Hazai Okmtár I. k. 212.
[2] Rhédey-levéltár.
[3] Rhédey-levéltár.
[4] Múzeumi levéltár.
[5] Múzeumi levéltár.
[6] Zichy Okmtár I. k. 584. l.
[7] Zichy Okmtár I. k. 605. l.
[8] Múzeumi levéltár.
[9] Ibrányi-levéltár.
[10] MODL. 2462.
[11] Zichy Okmtár II. k. 6. l.

igy idézi saját okleveleit: «litteras vestras gratiosas Bude . . . ad relationem domini Sigismundi episcopi quinqueecclesiensis thezaurarii nostri patenter confectas,» továbbá: «tertiam vero nostram privilegialem . . . . . ad relacionem reverendissimi domini Oswaldi episcopi ecclesie Zagrabiensis tunc therauraríi nostri.»[1]

A királyi oklevelek hitelességének megállapitására sokkal jobb szolgálatot tehettek a királyi könyvek, melyekbe a kiadott oklevelek tartalmát feljegyezték. E királyi könyvekhez hasonló registrumokat vezettek már a XIII. században a hiteles helyek s ilyen registrumok hiányában az oklevelek másodpéldányait őrizték levéltárukban. A legrégibb a királyi könyvekbe iktatott bejegyzés 1331-ből maradt ránk, a mit II. Lajos király irt át 1519 október 27-én kelt oklevelében.

A bejegyzés szövege ez: Anno domini millesimo CCC tricesimo primo. Item possessiones Leel et Garak in comitatu Kamariensi olim Pethew filii Stephani filii Paznan infidelis sine herede decedentis sunt collate comiti Petro filio Menel dominica proxima post festum beati Gregorii et scriptum est capitulo Strigoniensi ad relacionem woywode et comitis Pauli et magistri Lock,[2] vagyis 1331 márczius 17-én I. Károly király a komáromvármegyei Leel és Garak jószágokat Péter ispánnak adományozza. Sajnos, e bejegyzés hitelessége nem áll minden kétségen kivül, mert Korlathkewi Péter királyi udvarmester és kincstartó megbizhatóságához, a ki II. Lajos jelzett oklevele szerint a bejegyzés szövegét közvetitette, általában is sok szó fér. A jelen esetben gyanusabbá teszi a dolgot azon körülmény, hogy ugyanazon napon ugyanazon család számára biharvármegyei Thothy birtokukat illetőleg is kapnak külön királyi oklevélben a királyi könyvekből kiirt bejegyzést.[3]

Nehezen hihető, hogy csaknem 200 esztendőn keresztül semmi szüksége sem volt e családnak birtokait illető okleveleire, nem szereztek róluk másolatokat, nem fordultak elő perlevelekben s 200 esztendő multán a királyi könyvekben keresik azokat. Egyáltalán honnét tudták, hogy 1331-ben, a mikor I. Károly királytól adománylevelet nyertek, már vezették a királyi könyveket s honnét tudták különösen, hogy az adományt 1331-ben nyerték? Végül a tárgyalt bejegyzés igazolja, hogy a beiktatást az esztergomi káptalan végezte; miért nem fordultak tehát elsősorban az esztergomi káptalanhoz oklevélmásolatért, a mint az hasonló esetben szokás volt? Ott az adománylevél teljes szövegét megtalálták volna, nem csupán kivonatát.

Egy szóval nagyon valószinü, hogy az 1331 évi bejegyzés hamis. Bizonyos azonban, hogy I. Károly király uralkodása alatt már voltak királyi könyvek. Szécsi Miklós országbiró 1358. évi oklevelében I. Lajos király következő tartalmu oklevele fordul elő: In alterius videlicet predicti domini nostri regis littere continencia inter cetera reperiebatur, quod magister Vezzeus, comes Varasdiensis et castrorum in districtu de Zagoria existencium castellanus, ad regie serenitatis accedendo presenciam, dolorosis vocibus sue propalare curasset maiestati, quod litere sue patenter emanate, quarum vigoribus quondam excellentissimus princeps dominus Karolus rex felicis recordacionis, genitor ipsius domini regis karissimus, porcionem possessionariam condam Georgii Rufi, filii Farkasii, in possessione Ighazaspel vocata in comitatu Borsiensi existenti habitam ac possessionariam porcionem Jacobi dicti Pyrus in possessione Zeky nuncupata similiter in eodem comitatu adiacenti existentem, nomine possessionum infidelium suorum, sibi pro meritoriis serviciis suis dedisset et contulisset, eedem casualiter amisse extitissent et ab eodem alienate, suplicans exinde culmini regio humiliter et devote prece subiectiva, ut quia ipse prefatas possessionarias porciones modo prehabito sibi datas et donatas Johanni et Nicolao, filiis Deseu, filii Romani ac Michaeli dicto Nog in concambium cuiusdam possessionis ipsorum Vezekyn vocate cum alicuius pecunie quantitatis additamento dedisset et tradidisset et ob hoc ipsos a quibuslibet impetitoribus eorum teneretur expedire, in pacifico dominio ipsarum porcionum pacifice conservare, ideo ipse dominus noster rex collacionem sibi factam in registro dicti genitoris sui in conservatorio suo more consueto pro evidenciori cautela reposito dili-

[1] Kassai titkos levtár D. 40.

[2] Szabó D. Adalékok a királyi könyvek történetéhez (Turul, 1906. évf. 86. s kk. ll.)

[3] Szabó D. id. h.

genter requiri et reinveniri ac iuxta eiusdem registri continenciam literas suas super ipsa donacione ad expedicionem suam et dictorum nobilium dari et emanari facere dignaretur . . . In quo quidem registro reperiebatur, quod prefatus dominus Karolus rex premissas possessionarias porciones eorundem Georgii Rufi et Jacobi dicti Pyrus in dictis possessionibus et comitatu existentibus habitas cum omnibus suis utilitatibus et pertinenciis earundem universis propter notam infidelitatis eorum, quam pro ablacione sex bovum et vulneracionibus quamplurimorum hominum utriusque sexus ac aliis illicitis et nephariis commissionibus dicto genitore suo in partibus maritimis existente prope villam regiam Morus more latrocinio perpetratis per deliberacionem ipsius domini Karoli regis, eo iam de eisdem maritimis partibus redeunte ac barronum suorum definitivam sanccionem unacum Johanne filio Ladislai similiter infideli notorio incurrisse dinoscebantur et incidisse, mediantibus suis literis patenter in anno domini M° CCC° XXXX° emanatis ipsi magistro Vezzeus pro suis fidelibus et meritoriis serviciis dedisset et contulisset iure perpetuo et irrevocabiliter per ipsum et eius heredes et posteritates universas possidendas, tenendas pariter et habendas.[1]

Ez oklevél szerint a királyi könyvbe, melyet registrumnak neveztek, fel volt jegyezve, hogy I. Károly király 1340-ben a barsvármegyei Egyházaspél és Széki jószágokat Vesszős mesternek adományozta. Ez adat a királyi könyvek legrégibb kétségtelen emléke. Nem lehetetlen, hogy a királyi könyvek rendszeres intézménye is egyidős I. Károly király harmadik pecsétjének használatával. Nehezen hihető azonban, hogy I. Károly király uralkodása előtt egyáltalán nem jegyezték volna fel a királyi kanczellériában kiadott okleveleket. Biztos tudomásunk van ugyanis róla, hogy a hiteles helyek vagy oklevélmásodpéldányokat őriztek levéltáraikban vagy pedig registrumot vezettek okleveleikről már a XIII. században: épen a királyi kanczellériában nem tettek volna semmit a kiadott fontos oklevelek emlékének megőrzésére? Valószinü azonban az is, hogy a királyi udvar székhelyének gyakori változtatása, valamint a sok belviszály következtében hamar elkallódtak e feljegyzések.[1]

Az előrebocsátott tényekből arra merünk következtetni, hogy a királyi oklevelek záradékaiban előforduló «datum per manus N. N. aule nostre vicecancellarii» nem tisztán okleveles formula, mely a királyi kanczellária vezetőjének nevét ugyanoly módon tünteti fel, mint az ünnepélyes királyi privilegiális levelek záradékai a főpapok és főtisztviselők neveit, hanem a királyi alkanczellár tényleges közreműködését jelzi a királyi privilegialis levelek kibocsátása körül: az alkanczellár hitelesitette a királyi privilegialis leveleket s miután a hitelesités e korban még nem névaláirással, hanem megpecsételéssel történt, ezért a királyi alkanczellár is a királyi pecsét alkalmazásával hitelesitette a királyi okleveleket, s e hitelesitési módot jelzi a királyi privilegialis levelek «datum per manus» formulája.

A káptalani privilegialis levelek záradékában ez időben ugyanazon formulát találjuk, de megfelelő módositással, t. i. «datum per manus N. N. lectoris ecclesie nostre.»[2] E záradékból az előbbiek nyomán arra kell következtetnünk, hogy a káptalani privilegialis leveleket az olvasókanonok pecsételte meg.[3]

Természetes, hogy az olvasókanonoknak nem volt akkora joghatósága a káptalani oklevelek kiadása körül, mint a királyi alkanczellárnak a királyi kanczelláriában. A káptalan tudniillik társas intézmény volt s a káptalant közösen

[1] Zichy Okmánytár III. k. 110. l.

[1] A német császári kanczellária is csupán a XIV. század elején kezdi meg a rendszeres registrálást. Meister, Handbuch der Geschichtswissenschaft 164. l.

[2] 1301. Nyitrai: Farkasii; 1301. Pozsegai: Theophili dicti puer; 1302. Veszprémi: Hermanni; 1304. Váczi: Laurencii; 1304. Pécsi: Galli; 1308. Esztergomi: Johannis: 1309. Budai: Pauli; 1323. Csanádi: Petri stb. Anjoukori okmánytár I. k. 2., 10., 45., 75., 87., 148., 189., II. k. 109. stb. ll.

[3] A zágrábi káptalan statutumai szerint az olvasókanonoknak kellett esetleg irnia is az okleveleket: Obligatur eciam lector racione sue dignitatis ad mandatum nostrum litteras per se vel per alium conscribere. Tkalčić Monumenta 77. l. Tartott azonban külön notariust is a káptalan, a ki oklevélirással foglalkozott. A notarius nem csupán leirta az oklevélszöveget, hanem megpecsételésre is ő mutatta be a káptalannak. A leirásért és megpecsételésért külön-külön dijak jártak s a leirásért járó dijat akkor is meg kellett fizetni, ha a káptalan megtagadta a pecsétes megerősitést. Tkalčić id. m. 15. l.

érdeklő ügyeket lehetőleg közösen intézték. Ilyen közös ügy volt a káptalani oklevelek kibocsátása. Miután okleveleik hitelességének kétségbevonhatlansága közös érdekük volt, természetes, hogy okleveleik hitelesitésének eszközét, a káptalani pecsétet, erős őrizet alatt tartották. Lepecsételt ládában őrizték s használatánál valamennyi pecsételőnek jelen kellett lennie.[1] Ennek következtében a pecsételés ünnepségek között történt, miközben az olvasókanonok jelentősége nem domborodhatott ki eléggé.

Az esztergomi káptalanban a XIV. század folyamán a káptalani jegyző tisztét az olvasókanonok töltötte be s csupán az esetben tartottak külön káptalani jegyzőt, ha az olvasókanonok nem tudta volna megfelelően teljesiteni kötelességeit. A megirt és átnézett oklevelet a káptalan pecsételte meg,[2] a pecsételő személyére azonban csupán következtetnünk lehet. Az oklevél kiállitásáért járó dij fele t. i. az olvasókanonokot illette meg, másik fele pedig a pecsételésnél jelen volt kanonokok között osztatott fel egyenlőképen.[3] Ez osztási mód csupán úgy magyarázható, hogy a pecsételést az olvasókanonok végezte a többiek jelenlétében, mert különben a pecsételő is nagyobb részt kapott volna az oklevélért járó dijból.

Van azonban pozitiv nyoma is annak, hogy a káptalani okleveleket az olvasókanonok pecsételte meg. Gróf Forgách Ferencz nyitrai püspöknek 1602-ben a nyitrai káptalan számára kiadott szabályai értelmében t. i. az olvasókanonok kötelességei a következők: A királyi kanczellériából, kuriából vagy más hatóságoktól érkezett ügyiratokat az olvasókanonok veszi át, intézi el s ügyel az elintézés módjára. Az olvasókanonok őrzi a káptalan okleveleit és jegyzőkönyveit. Mielőtt a *kész okleveleket a káptalan pecsétjével megerősitené*, köteles azokat előbb átnézni s szükség esetén összehasonlitani.[1]

A káptalani oklevelek «datum per manus» formulája tehát azonos jelentőségü volt a királyi oklevelek hasonló formulájával, t. i. annak jelzésére szolgált, hogy a formulában megnevezett személy pecsételte meg az oklevelet.

I. Károly király harmadik pecsétje ugyanolyan nagyságu, mint a második pecsét, előlapja trónképes, hátlapja pedig háromszögü pajzsban kettős keresztet tüntet fel.

A trónkép nagyban hasonlit a második pecsét trónképéhez, de a király kormánypálczát tartó jobbja az előbbivel ellentétben ki van nyujtva, balja pedig ölében pihen. A tunikát összetartó öv élesen különválik s az uralkodó szakáltalan arcza jellegzetes.

Különbözik a második pecséttől a trón diszitése is s a trónszék hátlapjáról lefüggő szőnyeget nem csillagdisz, hanem szépen stilizált magyar-anjou czimerek töltik ki.

Különböző az uralkodó lábai alatt látható zsámoly diszitése s hiányzanak az oroszlánok a zsámoly mellől.

Megmaradt azonban damasczirozott mezőben a trónszéktől jobbra és balra elhelyezett háromszögü kis pajzs a magyar-anjou czimerrel.

A köriratot vonal és gyöngysor választja el a trónképtől s a következőket tartalmazza:

✠ : KAROLUS : DEI : GR(ATI)A : HUNGARIE: DALMACIE : CROACIE : RAME : S(ER)VIE : GALICIE : LODOMERIE :

[1] A zágrábi káptalan is pecsétek alatt őrizte hiteles pecsétjét s használatánál legalább két kanonoknak kellett jelen lennie: Sigillum nostrum et specialiter novum, quod est erectum et autenticatum anno domini MCCCXXIII nonis mensis Julii, ad minus septem canonici, in etate et discrecione positi sufficienti, possint, ruptis impressis sigillis, *de pixide excipere* et cum eo litteras communis iusticie in camera sacristie sigillare et iterum statim reponere in pixidem et sua sigilla superponere, prout fieri consuevit. Ad sigillandas autem litteras gracie vel alias qualescunque non liceat tot personis sigillum excipere de pixide, nisi, *ut iuris est, ex maioris partis capituli consensu*, quid iam fuerat diffinitum, et sic littere huiusmodi fuerint sigillande, hoc semper advertendo, si tale quid evenerit, ubi *omnium de capitulo consensus fuerit requirendus*, in quo iam cessant omnia supradicta. Tkalčić id. m. 15. l. Ugyanezeket állapitja meg a XV. századi hiteles helyek szervezetéről Érdujhelyi. (A kalocsai érsekség 137—8. l.)

[2] Notarius tenetur portare ad capitulum literas correctas per capitulum sigillandas. Kollányi, Visitatio capituli Strigoniensis 23. l.

[3] Redditus autem lectoris in hiis consistit, quod primo medietatem solutionis literarum sigillo capituli emanatarum habere debet . . . alia autem medietas pretii literarum dividitur inter canonicos sigillationi interessentes. Kollányi id. m. 25. l.

[1] Vagner I., Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez 16. l.

A pecsét hátlapjában a pajzs és a kereszt azonosak a második pecséttel; de a pajzs felett itt kettős kereszt helyett kisebb háromszögü pajzsot látunk a magyar-anjou czimerrel, a nagy pajzstól jobbra és balra egy-egy sárkány van elhelyezve s az egész pecsétkép tizes karéjba van foglalva.

Folytatólagos körirata a következő:

✠ : COMANIE : BULGARIE : Q(UE) : REX : P(R)I(N)CE(P)S : SALERNITAN(US) : AC : HONORIS : AC : MO(N)TIS : S(AN)C(T)I : ANGELI : D(OMI)N(U)S :

E pecsét legjellemzőbb sajátosságát a hátlapján látható sárkányok képezik, melyek királyaink pecsétjei közül csupán I. Károly király harmadik pecsétjében fordulnak elő. Annyira szembeötlő részét tették a sárkányok e pecsétnek, hogy arról már a legrégibb irók is megemlékeznek. Igy Verbőczy István Tripartumában [1] a következőket olvassuk I. Károly király pecsétjeiről: Item rex Carolus tria sigilla habuit, quarum duo priora per eundem fuerunt revocata, et privilegia sub illis emanata non servantur, nisi per tertium posterius fuissent roborata. Quod quidem tertium sic agno scitur, ut ex duabus partibus clypei in area sigilli exsculpti (in quo videlicet clypeo duplicata crux continebatur) sint duæ figuræ draconis.[2]

I. Károly király harmadik pecsétje diplomatikailag nagy jelentőségü, mert első és második pecsétje alatt kiadott pecsétjeinek érvényét megsemmisitette, illetőleg jogi erejüket attól tette függővé, hogy harmadik pecsétjével megerősitett oklevélbe foglaltassék a tartalmuk. I. Károly király emlitett rendelkezésének I. Lajos király oklevélmegerősitő záradékaiban maradt fenn ismert emléke s e rendelkezést I. Lajos király is tiszteletben tartotta; mert csupán azon oklevelek megerősitését sürgette, melyek I. Károly király első és második pecsétje alatt adattak ki [1] s sürgetéséhez ama megtorló intézkedést füzte, hogy a megerősités elmulasztása esetén I. Károly király intézkedése értelmében érvényüket veszitsék az oklevelek.

I. Lajos király jelzett megsemmisitő intézkedésének gyakorlati példáját találjuk a nevezett fejedelem 1368 junius 2-án kelt oklevelében, a hol Bubek István országbiró 1367. évi itéletlevelét erősiti meg, a melyben I. Károly király 1327. évi privilegialis levele érvénytelennek van nyilvánitva azért, mert sem a nevezett fejedelem harmadik és utolsó pecsétjével, sem pedig I. Lajos király uj pecsétjével nem volt megerősitve.[2]

Sőt annak is maradt nyoma, hogy a peres fél pervesztessé vált azért, mert csupán I. Károly király első pecsétjével megerősitett privilegialis levelei voltak, melyek ugyanazon uralkodó má-

[1] II. r. 14. cz. 19. §.

[2] Ugyanigy a corpus iuris Hungarici 1628. évi kiadásában: Karolus tria sigilla habuit, quorum duo priora per eundem fuerunt revocata et privilegia cum illis emanata non servantur, nisi tertio postmo fuissent confirmata. Quod quidem tertium agnoscitur, nam ab utraque parte scuti sigilli, in quo duplicata crux habetur, sunt duæ figuræ draconis. I. Károly dekretuma előtt. 2. k. 45. l.

[1] Sigillum novum in duobus paribus fecimus nobis sculpi, quod ad omnia privilegia nostra et condam domini Karoli regis patris nostri sub priori sigillo eiusdem tempore sue coronacionis sculpto et demum per eundem eo, quod sub ipso plurime infidelitates perpetrate extiterunt reperte, permactato ac sub alio sigillo ipsius in partibus Transalpinis casualiter deperdito confecta, iuxta dicta tria sigilla decrevimus fore apponendum. Ad quecunque vero privilegia paterna dictis duobus prioribus suis sigillis consignata, que per eundem patrem nostrum per sigilla eiusdem posteriora . . . confirmata non haberentur . . . ea privilegia et litere, sicut per eundem patrem natrum fuerunt revocate et annullate, sic et nos ipsas seu ipsa commisimus viribus caritura nullamque roboris obtentura firmitatem. Turul XIX. k. 30. l.

[2] Quia quondam prescriptus dominus Karolus rex post casualem perdicionem seu amissionem prescripti sui sigilli, quo premissum eiusdem privilegium . . . coram nobis exhibitum erat communitum in partibus Transalpinis factam novum sigillum autenticum sculpi et parari faciens, universas literas et quelibet privilegia super qualicunque donacione, gracia et aliis iuribus confectas et emanata, prescripto suo sigillo deperdito vallatas et consignata. que premisso ultimo et novo sigillo suo non confirmarentur, annotatus eciam dominus noster rex Ladislaus predicto priori suo sigillo autentico in partibus Wzure furtive sublato, similiter universas literas et privilegia predicti domini Karoli regis genitoris sui cum priori suo sigillo et predicto eiusdem sigillo mediocri in partibus Transalpinis deperdito consignatas et communita, penes quod scilicet sigillum paternum novum suum sigillum per ipsum de novo sculpi et parari factum non appenderetur vel mediante eodem sigillo suo novo non fulcirentur seu confirmarentur, revocasse, cassasse et annillasse agnoscebatur. (Múzeumi levéltár.)

I. KÁROLY KIRÁLY HARMADIK NAGYPECSÉTJE.

(A Magyar Nemzeti Muzeumban őrzött eredetiek után.)

sodik vagy harmadik pecsétjével nem voltak megerősitve.[1]

Azon idő alatt, mig I. Károly harmadik pecsétje használatban volt, azaz 1331-től 1342-ig, a király haláláig, Tatamér székesfehérvári prépost állott a királyi kanczellária élén. Tatamér alkanczellárságának első ismert emléke 1331 április 19-én [2] Somogy vármegyéhez intézett levele, melyben jobbágyai érdekében ir. E levélben már székesfehérvári választott prépost, de egyszersmind a székesfehérvári Miklós-egyház papja is, a mi prépostsága előtti egyházi hivatala. (Albensis ecclesie electus, rector ecclesie beati Nicolai de eadem Alba aulaque regie vicecancellarius.) A székesfehérvári prépostság és az alkanczellári méltóság tehát nagyon rövid ideig állott üresedésben, mert Endre székesfehérvári prépost és alkanczellár 1330 november 9. és 12-ike között esett el [3] a havasalföldi hadjáratban s 1331 április 19-én már Tatamér ül az örökében. Tatamér alkanczellár családi körülményeire érdekes világot vet I. Károly király 1336 október 24-én [4] Tatamér és testvérei számára kiállitott megerősitő oklevele, melyből megtudjuk, hogy alkanczellársága előtt is állandóan a királyi udvarban tartózkodott;[5] megtudjuk továbbá, hogy testvére, Bakó kora ifjusága óta a király szolgálatában katonáskodott és diplomácziai küldetésekben járt el, sőt a havasalföldi hadjáratban félszemét is elvesztette. Valószinü, hogy az emlitett Bakónak a havasalföldi hadjárat alatt teljesitett kitünő szolgálatai birták arra Károly királyt, hogy az alkanczellárságot Tatamérre ruházta. Kanczellárságának nem maradt annyi nyoma a királyi oklevelekben, mint Károly király előbbi kanczellárjainál, mert, amint már emlitettük, 1330-tól kezdve a király haláláig feltünően kevés privilegialis került ki a királyi kanczelláriából; hanem Tatamér annyira meghitt embere volt a királyi udvarnak, hogy I. Lajos király uralkodása alatt is megmaradt a királyi kanczellária élén.

A harmadik pecsét vésetési ideje nem sokkal esett későbbre a második pecsét elveszésénél, mert 1330 november 9. és 12. között veszett el a nevezett pecsét s 1331 márczius 28-án Sienai Péter már adományt kap a harmadik királyi pecsét elkészitéséért.[1] Azt hisszük, hogy a harmadik pecsétet a nevezett Sienai Péter 1331 márczius 28-án adta át a királyi udvarban s ugyanazon napon kapta az adományt.

I. Lajos király oklevélmegerősitő záradékának I. Károly király pecsétjeire vonatkozó szavaiból arra lehetne következtetni, hogy I. Károly királynak háromnál több pecsétje volt, mert első és második pecsétjén kivül későbbi *pecsétjeiről* emlékezik meg (Per sigilla eiusdem posteriora confirmata non haberentur). Tényleg azonban csupán három nagypecsétje volt, minek okleveles bizonyitéka I. Lajos király 1353-ban a kolozsváriak számára adott privilegiuma, melyben I. Károly királynak *harmadik és utolsó* pecsétje alatt kiadott oklevelét megerősiti. Ez oklevél bizonysága szerint tehát I. Károly király harmadik pecsétje a nevezett fejedelem utolsó pecsétje volt.[2]

I. Károly király pecsétjeit az oklevelek vagy csupán sigillum dupplex (első pecsétje alatt kiadott oklevelek), vagy pedig dupplex sigillum novum et authenticum (második és harmadik pecsétje alatt kiadott oklevelek) névvel illetik, nincs meg tehát még a későbbi különbség a királyi nagy-, közép- és kis-pecsét között.

A dupplex sigillum a függő királyi pecsétet jelentette, mely a privilegialis alakban kiadott királyi oklevelek megerősitésére szolgált, ellentétben a patensek és zárt királyi oklevelek meg-

[1] Predicte due litere privilegiales eiusdem domini Caroli regis priori et antiquiori suo sigillo consignatæ... eo quod nulla confirmacio cum mediocri vel ultimo sigillo eiusdem domini Caroli regis ipsius secuta fuisset. Fejér, Codex IX. 3. k. 656. l.

[2] Múzeumi levéltár.

[3] Joh. de Thwrocz, Chronica Hungarorum id. h.

[4] Anjoukori Okmánytár III. k. 290 s k. l.

[5] Ante adeptionem dicti honoris sui vicecancellariatus a plurium temporum curriculis curiam nostre maiestatis continuando in eadem residendo, quam post iamdictam suam promotionem in propositurum et vicecancellariatus nostri officium cum sollicitudine debita et iugi laborum instantia stb.

[1] Lásd fennebb.

[2] Exhibuerunt nobis quasdam literas privilegiales quondam -xcellentis et magnifici principis domini Karoli olim incliti regis Hungarie patris nostri karissimi beate recordacionis tercio et ultimo suo sigillo consignatas confirmantes literas patentes eiusdem, que privilegium ipsius patris nostri priori et antiquiori sigillo consignatum super libertatibus eorundem civium et hospitum nostrorum emanatum confirmative continebant. Jakab E., Kolozsvári Okmtár 34. l.

erősitésére használt pecséthez. Ez utóbb emlitett királyi oklevelek megerősitésére nem használtak külön pecsétnyomót, hanem ugyanazon pecsétet tették rá ez oklevelekre is, azon különbséggel, hogy az oklevélre nyomott pecsétről lévén szó, a pecsétnyomónak csupán egyik felét használták.

Bizonyitékokat azon patenseken, illetőleg zárt királyi okleveleken találhatunk, melyeken a királyi pecsét nyoma fenmaradt. Az ép pecsétek a legritkább esetek közé tartoznak, mert ezek természetüknél fogva könnyen letöredeztek. Inkább csak töredékeket találhatunk, de ezek is eléggé igazolják állitásunkat.

A teljesen letöredezett pecsétek helye is az azonosság mellett szól, mert ugyanakkora térfogatot tüntet fel, mint a függő királyi pecsétek kerülete.

A fenmaradt pecsétek továbbá arról tanuskodnak, hogy a kettős királyi pecsét azon felét használták fel oklevélmegerősitésekhez, a melyen az uralkodó trónképe volt feltüntetve. Ilyen I. Károly király 1313 május 16 án Budán kelt zárt királyi levele, mely a specialis presentia előtt folyó perben halasztást ad s a királyi pecsét trónképes felének világos maradványait tünteti fel.[1] Ezenkivül I. Károly király 1321 május 8-án Temesvárott kelt pátense, melyben a szepesi szászok terragiumából a szepesi ispánnak részt rendel.[2] Végül I. Károly király 1330 junius 13-án Visegrádon kelt zárt királyi levele, melyben az egri káptalant vizsgálattal bizza meg.[3] Okleveles bizonyitéka ez állitásnak I. Károly király 1321 julius 11-én kelt oklevele, melyben 1322 április 20-án kelt patenséről azt mondja, hogy «sigillo nostro principali autentico sive maiori et insuper sigillo nostro annuleo priori» volt megerősitve.[4] Láthatjuk tehát, hogy a pátensek megerősitésére ugyanazon nagy pecsétet használták, melyet a privilegialis leveleken látunk; egyelőre azonban semmi különös jelentősége nincs a sigillum principale autenticum sive maius elnevezésnek, mert más pecsétet királyi oklevelek megerősitésére nem használtak.[5] Legfeljebb a királyi gyürüpecsétre érthetnők e megkülönböztetést, de ez csupán ritka esetben volt használatban.

Épen igy vagyunk az autenticum elnevezéssel, a melylyel szemben a gyürüpecsét nem autenticumnak látszik. Az autenticum elnevezés azonban csupán a második pecséttel került I. Károly okleveleibe, a miből arra következtethetünk, hogy ezzel második pecsétjét akarta megkülönböztetni I. Károly király az első pecséttől, a melylyel tudvalevőleg számos visszaélést követtek el.

Jelen dolgozatunkban igyekeztünk lehetőleg pontosan megállapitani I. Károly király ismert három nagy pecsétjének használati idejét, s azon eredményre jutottunk, hogy az első pecsét 1301-től 1322-ig, a második pecsét 1323-tól 1330-ig, a harmadik pecsét pedig 1331-től 1342-ig volt használatban. Megállapitottuk, hogy a királyi kanczellária élén alkanczellárok állottak s igyekeztünk az alkanczellárok neveit időrendi sorozatban feltüntetni. Elmondottuk, hogy micsoda rendszabályokat alkalmaztak a királyi kanczelláriában az oklevélhamisitások megakadályozására, t. i. az alkanczellár állandóan magánál tartotta a királyi nagy pecsétet, az oklevél kiállitása körül eljárók neveit feljegyezték az oklevélre, sőt a kiadott oklevelek tartalmát külön könyvbe is beirták. Ez adatok a királyi nagy pecsétre vonatkoznak, mely a királyi privilegiálisok, pátensek és missilisek megerősitésére szolgált. Használatban volt ezenkivül a királyi gyürüpecsét is, mely azonban csupán meghatározott esetekben szolgált oklevélmegerősitésre.[1] I. Károly király uralkodása alatt ezeken kivül *királyi oklevelek* megerősitésére nem használtak más pecsétet. Volt ugyan még egy harmadik királyi pecsét is, a melyet a comes capellæ őrzött, de ezzel I. Károly király uralkodása alatt csupán a comes capellæ nevében kiadott okleveleket erősitették meg. A comes capellæ vezetése alatt külön kanczellária fejlődik, mely «kisebb kan-

[1] Görgey-levéltár.

[2] Görgey-levéltár.

[3] Kállay-levéltár.

[4] Jakab E., Kolozsvári Oklevéltár 39. l.

[5] A sigillum maius elnevezés elfogadása I. Károly pecséteiben azt eredményezné, hogy a sigillum mediocre alatt tévesen középpecsétet érthetnénk; már pedig I. Károly sigillum mediocre névvel illeti 1330 után a második pecsétjét. Igy 1335 november 4-én kelt oklevelében a következőket mondja 1327 szeptember 9-én kelt okleveléről: «Sigillo nostro mediocri, quod in partibus Transalpinis quodam casu inopinabili extitit amissum» volt megerősitve.

[1] V.ö. I. Károly király gyürüpecsétje. (Turul, XX. k. 118. l.)

czellária» elnevezést nyer, mig a rendes kanczellária nagy kanczellária hivják már I. Lajos király alatt.[1] Miután a kisebb kanczellária fejlődésének csupán kezdete esik I. Károly király uralkodása idejére s fejlődésének jelentősebb része későbbi az egész fejlődést külön dolgozatban óhajtjuk feltüntetni, a mikor I. Károly király emlitett pecsétjének is különös figyelmet szentelünk.

DR. GÁRDONYI ALBERT.

[1] I. Lajos 1373. október 26-án kelt oklevelében: Quas dum ad nostram *cancellariam magnam* fuerint reportate, sub magno nostro sigillo faciemus emanari. Jakab, Kolozsvári okmánytár 73. l.

SZENT LÁSZLÓ VÉRE.

A történelemnek egy igen különös jelensége van. Nagy Sándor makedón királytól kezdve I. Napoleon császárig és napjainkig alig van lángész, a kinek vére ki nem apadt volna egykét nemzedék alatt. A magyar történelemnek is épen a legnépszerübb, a legfényesebb alakjai azok, a kiknek a vonala kihalt. És kihalt talán azért, mert a természet nem akarja, hogy remekművének emlékét beszenyezze valami silány utód. Szent Istvánnak, Nagy Lajosnak, Hunyadi Mátyásnak, Bethlen Gábornak, II. Rákóczy Ferenczneк a magja kiveszett a következő nemzedékben. És úgy tanitotta eddig a történelem, hogy Szent László királyunk vére is kiapadt. Ez pedig nem való! Nem való legalább az én véleményem szerint, és ennek a tanulmánynak az a czélja, hogy világot vessen a kérdésre, a melyet felhozok. Távol áll tőlem az a hit, hogy nem csalódhatok, de én azt hiszem, hogy igazam van, a kérdés pedig fontosságánál fogva is megérdemli, hogy hozzá szóljanak a gyüjtöttem anyaghoz, a kiket hozzá szólni megillet.

Az Úrnak 1180. esztendejében Komnenosz I. Mánuel (1120—1180), Bizáncz császárja fényes kisérettel utnak inditotta Aragoniába leányát, Komnena Eudoxia herczegnőt. A császárleány ugyanis barcelonai II. Alfonznak (1152—1196), Aragonia királyának volt a jegyese. Ez az eljegyzés 1174 előtt történhetett közvetlenül azután, hogy II. Alfonzot a közeli rokonság czimén elválni kényszeritették első feleségétől, Mafalda portugál infánsnőtől. Eudoxia akkor még nagyon fiatal lehetett, hogy csupán 1180-ban indult el leendő férjéhez. II. Alfonz nem is várta meg, hanem még 1174-ben, tehát hat évvel Eudoxia utrakelése előtt elvette Sancha castiliai infánsnőt († 1208) s ennek a párnak egyik gyermeke, Konstánczia aragoniai infánsnő (1180—1222), lett 1198-ban Imre királyunknak (1174—1204) a felesége, 1199-ben pedig III. László magyar király († 1205) anyja.

Komnena Eudoxiának az eljegyzése II. Alfonz aragoniai királylyal nem volna épen valósznütlen, még kevésbé lehetetlen, de az, hogy a bizánczi udvar még hat évvel az esküvő után sem értesült volna a herczegnő jegyesének házasságáról, igen hihetetlen. I. Mánuel császár és a keresztesek, vagyis a többi Európa közt a viszony a képzelhető legrosszabb volt. Nikétasz görög történész irja: «Nem volt rossz a mit Mánuel meg nem tett volna a keresztesek ellen, s a mit meg nem parancsolt volna, hogy tegyenek ellenük, mert példát akart adni a következőknek, hogy eltéritse őket a görög birodalmon keresztül vezető utról.»

Még azzal is vádolják Mánuelt, hogy megegyezett Masud szultánnal a keresztesek tönkre tevésében. Annyi legalább is bizonyos, hogy a keresztesek vesztének oka az Ázsián való áthaladásra Mánuel által adott kalauzok álnoksága volt. Ezek az árulók járhatatlan helyekre csalták a kereszteseket, a kiknek még tized része sem menekült a nyomortól és az ellenség fegyverétől.

Ilyen viszonyok közt természetes, hogy az érintkezés megszakadt Bizáncz és Európa közt. De, a mint már megjegyeztük, valósággal hihetetlen, hogy Mánuel 1180-ban ne tudott volna kiválasztott vejének hat évvel előbb történt esküvőjéről.

Komnena Eudoxia herczegnő tehát utra kelt és Montpellierig haladt kiséretével. Ebben a városban (Mons Pestellarius, Mons Pessulus, Mons Pessulanus) értesült arról, hogy utazása czéltalan, mert jegyese már megnősült. De ugyanitt

értesült arról is, hogy apja, I. Mánuel császár 1180. szeptember 24-én meghalt.

A herczegnő vigasztalan helyzetben volt. Ekkor Montpellier ura, VII. Vilmos fölajánlta kezét az elhagyott leánynak, a ki szorult helyzetében elfogadta a házasságot és 1181-ben Vilmos neje lett. Ezt a házasságot egyenlőtlennek tekintették és Vilmos később ezerszeresen megbánta, hogy feleségül vette a gőgös herczegnőt. A két házasfél származási viszonyait a következőkben ismertetjük:

I. (Szent) László, szül. 1040 körül, 8. magyar király 1077—1095.
Neje 1078: Rheinfelden Adelheid, † 1090; Rheinfelden Rudolf német ellenkirálynak († 1080) és Savoia Adelheid susai őrgrófnőnek (1057—1079) a leánya; Rheinfelden Kuno grófnak († 1026) és Oeningen Richvára grófnőnek, továbbá Savoia-Maurienne Ottó susai őrgrófnak († 1060) és Susa Adelheid őrgrófnőnek, Auriate, Torino és Jvrea örökösének († 1091) az unokája.

Ismeretlen nevű leány, † 1114 előtt.
Férje 1094: Rurik Jaroszláv, Vladimir nagyfejedelme: 1100—1117, † 1123.
Rurik György, Turov fejedelme: 1157—1163.
Rurik Gleb, Turov fejedelme.

Piroska? (Pyriska), mint bizánczi császárné: Iréna, 1088—1133.
Férje 1104 körül: Komnenosz II. János, szül. 1088, Bizáncz császárja: 1118-1143; Komnenosz I. Elek bizánczi császárnak (1048—1118) és Dukaina Irénának († 1118 után) a fia.

Komnenosz Elek bizánczi társcsászár: 1123, † 1142.
Komnenosz I. Manuel, szül. 1120, Bizáncz császárja 1143—1180.

Komnenosz I. Mánuel 1144-ben nősült először. Sulzbach Berta grófnőt vette el, a ki mint császárné szintén az Iréna nevet viselte és 1160-ban halt meg. Sulzbach I. Peringer grófnak († 1125) és Luxemburg Ermeszinde grófnőnek († 1143) volt a leánya; Sulzbach I. Gebhárd grófnak († 1080 körül és Medlingen Irmintrudisz grófnőnek, továbbá Luxemburg I. Konrád grófnak († 1086) és Gleiberg Klemencia grófnőnek († 1140 után) az unokája. Házasságukból csak egy leány született, Komnena Mária († 1182), Monferrato Rajner őrgrófnak Salonichi czimzetes királyának († 1182) a hitvese, a kinek nem volt gyermeke.

Mánuel már az első feleség halálát követő évben 1161-ben ujra megnősült. Poitiers Mária antiochiai herczegnőt vette el, a ki mellett azonban vérfertőző viszonyt folytatott igen közeli rokonával, Komnena Theodórával, egy igen dölyfös büszke nővel. Ebből a viszonyból született az ifjabbik Elek, a kit I. Andronikosz császár 1185-ben megvakittatott.

Mánuel császár második feleségének testvéreinél épen olyan zavarosak az adatok, mint gyermekeinél.

Poitiers Mária antiochiai hgnő Poitiers I. Rajmundnak, Antiochia fejedelmének († 1149) és Hauteville-Tarent Konstánciának, Antiochia fejedelemnőjének volt a leánya; IX. Vilmosnak (Guienne hgének és Poitou grófjának, † 1127) és Toulouse Filippa grófnőnek, továbbá Hauteville II. Bohemund tarenti és antiochiai fejedelemnek († 1131) és Rethel Alisza jeruzsálemi királyleánynak az unokája. Testvéreivel igy áll a nemzedékrend:

Hauteville-Tarent Konstáncia, Antiochia fejedelemnője: 1136—1163.
Első férje 1135: Poitiers I. Rajmund, Antiochia fejedelme: 1136—1149.
Második férje 1152: Châtillon sur Marne Rajnáld, Antiochia fejedelme: 1152—1160, Montreal és Crahc ura: 1177—1187.

ANTIOCHIA.	BIZÁNCZ.	MAGYARORSZÁG.	ESTE.
Poiters III-ik Bohemund, Antiochia fejedelme: 1163—1201.	Poitiers Mária. Férje 1161: Komnenosz I. Mánuel, szül. 1120, Bizáncz császárja 1143—1180.	Châtillon Ágnes (mint királyné: Anna), 1154—1184. Férje 1168: III. Béla magyar király, 1148—1196.	Châtillon Alix, † 1235. Férje 1204: Este VI-ik Azzo őrgróf, 1170—1212.

Ezt a hitelesnek elfogadott nemzedékrendet igen aggályossá teszi az, hogy Châtillon (Ágnes) Anna magyar királyné 1154-ben született és 1168-ban ment férjhez III. Béla magyar királyhoz. Testvérhuga Châtillon Alix, a kit nemcsak Litta (*Famiglie celebri Italiane* 37. 38. 39. 40.), hanem Behr Kamill (*Genealogie der in Europa regierenden Fürstenhäuser*, II. Aulf. 1870. S. 33. 43,) is elfogad a magyar királyné testvéreül, 1204-ben, tehát harminczhat esztendővel testvére házassága után ment férjhez Este VI. Azzo őrgrófhoz (1170—1212) a mi fölöttébb valószinűtlen s ezt a valószinűtlenséget eddig nem birtam megmagyarázni a rendelkezésemre álló forrásokból.

Komnenosz I. Mánuel császár családfája a következő:[1]

[1] A Komnenosz házbeli uralkodók, különösen II. János és I. Mánuel császárok történelmének kutfői: *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*, Bonn, 1828—1878 (benne: Cinnamus, Nicetas). — Wilken: *Rerum ab Alexio I°, Joanne etc. gestarum libri IV*, Heidelberg, 1811. — *Guillaume de Tyr.* — Du Cange: *Familiae Byzantinae.* — Le Beau: *Histoire du Bas Empire.* — Roger de Hoveden: *Chronique.* — Gibbon: *History of decline*

Komnenosz I. Mánuel, sz. 1120, Bizáncz császárja: 1143—1180.
1. neje 1144: Sulzbach Berta pfalzgrófnő, mint császárné: Iréna, † 1160.
2. neje 1161: Poitiers Mária antiochiai herczegnő, mint császárné: Xéné.
3. szeretője: Komnena Theodóra, Mánuel császár unokatestvére.

1-től.	2-tól.	2-tól.	3-tól.
Komnena Mária, † 1182. Férje: Monferrato Rájner őrgróf, Salonichi cimzetes királya † 1182.	Komnenosz II. Alexiosz, sz. 1167, Bizáncz császárja: 1180—1183. Jegyese 1180: Agnes francia királyleány.	Komnena Eudoxia, férje által elüzve 1187-ben. Férje 1181: VII. Vilmos, Montpellier ura: 1172—1202.	(Törvénytelen): Komnenosz Alexiosz, Komnenosz I. Andronikosz által 1185-ben megvakitva.
†	†	MONTPELLIER.	†

Montpellier ura, VII. Vilmos tehát az idéztük montpellieri források szerint *(l'Art de vérifier* X. kötet 10—12. l.) nőül vette 1181-ben Komnena Eudoxia bizánczi császárleányt, Szent László királyunk kisunokáját. Eudoxia azonban módfeletti gőgjével megutáltatta magát. A viszony annyira kiélesedett, hogy Vilmos végre 1187-ben elkergette feleségét és új, bár érvénytelen házasságra lépett Ágnessel, az aragoniai királyné rokonával.

and fall of the Roman Empire. — *Joël chroniqueur.* — *Ephrem chroniqueur.* — Regel: *Fontes rerum Byzantinarum*, Petersburg, 1892, tom. I, — Kap-Herr: *Die abendländische Politik Kaiser Manuels*, Strassburg, 1881. Miután egységesen akarom az egész anyagot előadni a bizánczi források előtt ismeretlen Komnena Eudoxia hgnőre vonatkozó adatok forrásait is elő sorolom:

Histoire du Languedoc (rééd. Privat). — P. Gabriel: *Idée de la ville de Montpellier*, 1665. — Serres: *Histoire abrégée de de la ville de Montpellier.* 1719. — Charles d'Aigrefeuille (helyesebben: de Grefeuille): *Histoire de la ville de Montpellier depuis son origine*, 2 vols. 1737 (igen középszerü uj kiadást rendezett belőle Lacour de la Pijardière, hét kötetben 1876—1883). — Charles d'Aigrefeuille (de Grefeuille): *Histoire ecclésiastique de Montpellier*, 1739. — J. B. Thomas: *Mémoires historiques sur Montpellier et le département de l'Hérault*, 1827. — Eug. Thomas: *Essai historique sur Montpellier*, 1836, (réimpr. titulo: Montpellier, tableau historique et descriptif). — Garonne: *Histoire de la ville de Montpellier sous la domination de ses premiers seigneurs, sous celle des rois d'Aragon et de Majorque*, 1828. — A. Germain: *Histoire de la com. de Montpellier depuis ses origines, jusqu'à son incorporation définitive à la monarchie française.* Montpellier, 1851—1853, 3 vols. — Dr. Coste: *Les transformations historiques de Montpellier*, 1894. — De Tourtoulon: *Jacques I. roi d'Aragon* (Jolanta magyar királyleánynak a férje). — Lecoy de la Marche: *Le royaume de Majorque* — Fabréje: *Histoire de Maguelone.* Tom. I. (több nem jelent meg). — *Cartulaire d'Aniane et de Gellone.* — J. Castelnau: *Bibliographie du Languedoc en général, du département de l'Hérault et de la ville de Montpellier en particulier.* Montpellier 1859.

Ennek az Agnesnek a személye sincs földeritve.

Aragonia királya ekkor II. Alfonz volt (1152—1196), ugyanaz, a kinek a montpellieri források szerint Komnena Eudoxiát kellett volna elvennie, de a ki még 1174-ben Sancha castiliai infánsnőt († 1208) vette el, Babenberg-Piast-Castilia vonalon az Árpádok vérét. A mennyire castiliai Sancha aragoniai királyné rokonait kikutathattuk, Ágnes nincs köztük. Montpellier urának törvénytelen felesége tehát közeli rokona nem lehetett az aragoniai királynénak. Ágnesnek törvénytelen házasságából nyolcz gyermek született. Ezek közül négyből pap lett. A másik két fiú, Vilmos volt és Tamás, Tortosa ura. A két leány közül Adelaide nem ment férjhez, Ágnes pedig 1203-ban Carcassonne algrófjának, Rájmund Rógernek lett a felesége.

Eudoxiának, az elüzött törvényes feleségnek csak egy leánya volt. Mária, a ki 1182-ben született és 1214-ben halt meg.

Montpellier VII. Vilmos nagy, de sikertelen erőfeszitéseket tett, hogy második házasságát elösmertesse III. Cölesztin pápa által, a kit még előbbről, nem pápa korából ismert. A pápa hálásan ösmerte el 1191. decz. 24-én kelt levelében, hogy úgy Montpellier VI. Vilmos († 1172), mint fia, VII. Vilmos milyen hitbuzgóak voltak mindig és milyen tisztelettel viseltettek vele szemben, mikor még nem volt pápa. (Jaffé: *Regesta Pontificum Romanorum ab Condita Ecclesia ad annum post Christum natum 1198*, II. kötet, 584. l. és Migne: *Patrologia*, 206. kötet, 903. l.). Biztositotta is birtokait és előjogait védelméről, de kérlelhetetlen volt a válás kérdésében. És ugyanilyen hajthatatlan maradt III. Incze pápa is.

Azt beszélik, hogy VII. Vilmost a szomoruság ölte meg 1202-ben, hogy nem volt képes Ágnestől született nyolcz gyermekét törvényesiteni. Az özvegy, a kinek Eudoxia leánya: Mária is gondjai alatt volt, természetesen saját fiának, Vilmosnak akarta biztositani Montpelliert Azért Máriát már tizenkét éves korában nőül adta 1194-ben Marseille Barral algrófhoz, de ez csakhamar meghalt. Ekkor semmivel sem törődve. a szegény leányt 1197-ben Comminges IV. Bernát grófhoz erőltette, a kinek már ekkor két élő felesége volt.

Ez a házasság szembe szökően érvénytelen lévén, könnyü volt megsemmisittetni.

Montpellier VII. Vilmos 1202. nov. 4-én kelt végrendeletében törvénytelen fiát, Vilmost nevezte ki örökösévé. Végrendelete végrehajtójául pedig II. Pétert, Aragon királyát rendelte. Kecskére bizta a káposztát.

Péter királynak eszébe sem jutott megfelelni a végrendeletnek. A helyett, hogy Ágnes fiát beiktatta volna örökségébe, Ágnesnek mind a nyolcz gyermekét törvénytelenekül nyilvánittatta, Eudoxia leányát, Máriát elválasztatta Comminges Bernát gróftól és maga kérte meg Mária kezét.

A nő örömest ment a királyhoz, a ki hozzá juttathatta ahhoz az örökséghez, a melyet egyedül és kizárólag a magáénak tartott. Az örökség részei voltak ekkor: Montpellier, Omealas kastély, Pouget, Lates, Montferrier, Poupian, Cormonsec, Montbasen, Montarnaud, Paulian, Mazères, Murviels, Pignan, Frontignan, Castries, Saint-Pons, Château-Neuf, Loupian, Fressac, Saint-Pargoire, Saint-Georges és Vindemain kastélyok. Ezt a dúsgazdag örökséget 1204 jun. 15-én szerezte meg Péter király házának a házassági szerződés aláirásával. Ebben a szerződésben kötelezi magát Péter, hogy Máriát soha el nem üzi és hogy másodszor soha meg nem nősül. Akkor, úgy látszik, nagyon divatos lehetett a válás, hogy igy meg kellett kötni a férj kezeit Péter a mureti ütközetben esett el 1213-ban, Mária pedig egy év mulva halt meg 1214-ben.

Az előadottak szerint tehát az Árpádok leányági *egész és teljes* családfája Aragoniában, a mely még sehol hiánytalanul nem közöltetett, úgy alakul, a mint a mellékelt táblázat mutatja.

(A családfát l. a 61. lapon.)

A táblához néhány megjegyzés szükséges:

Géza nagyfejedelem leányának, Orseolo Ottó doge nejének nevét Litta közli (*Famiglie celebri Italiane*, 31. füzet: Orseolo di Venezia), a ki az Orseolok történelmét a velenczei állami levéltár okmányai alapján állitotta össze, de csak Ottóig, a kinek Magyarországon élt gyermekeiről az olasz források már alig tudhattak. Litta Szent István testvérét Helénának nevezi és minden valószinüség szerint ez volt legalább a keresztségben kapott neve.

A magyar nagyfejedelmek feleségeinek személye körüli vitába nem avatkozom bele. Nem vagyok illetékes. Illetékesnek tartom dr. Karácsonyi Jánost és ezért az ő adatait használtam föl a mellékelt nagy táblázatban.

Komnenosz II. János császárnak és Szent László leányának négy fia volt és három leánya. A fiuk: Alexiosz társcsászár († 1142), Andronikosz († 1141—1142), Izsák és Mánuel császár (1120—1180), a ki az idősebb Izsák mellőzésével került a trónra. Andronikosz nejét Irénának, Izsák nejét Theodórának hivták és nem lehetetlen, hogy épen ez a Theodóra volt sógorának, I. Mánuel császárnak a szeretője. Komnenosz II. János és Pyrisca magyar herczegnő leányai közül Mária († 1143.) Capuai Rógernek, a középső (ismeretlen nevü) leány Kontosztefánosz nagyherczegnek († 1150.), a legkisebbik (szintén ismeretlen nevü) leány Vatatzes Tivadarnak volt a felesége.

Castilia királyai közül VII. Alfonz volt az első, a kinek felesége Árpád vére volt. Csakhogy ez a második felesége volt, Piast Richilda lengyel hgnő, a kinek egyetlen leánya, Sancha castiliai infánsnő, II. Alfonz aragon királyhoz ment nőül. A castiliai ház többi tagjai tehát daczára Piast Richilda férjhez menetelének, egyáltalában nem Árpád vérei 1250-ig.

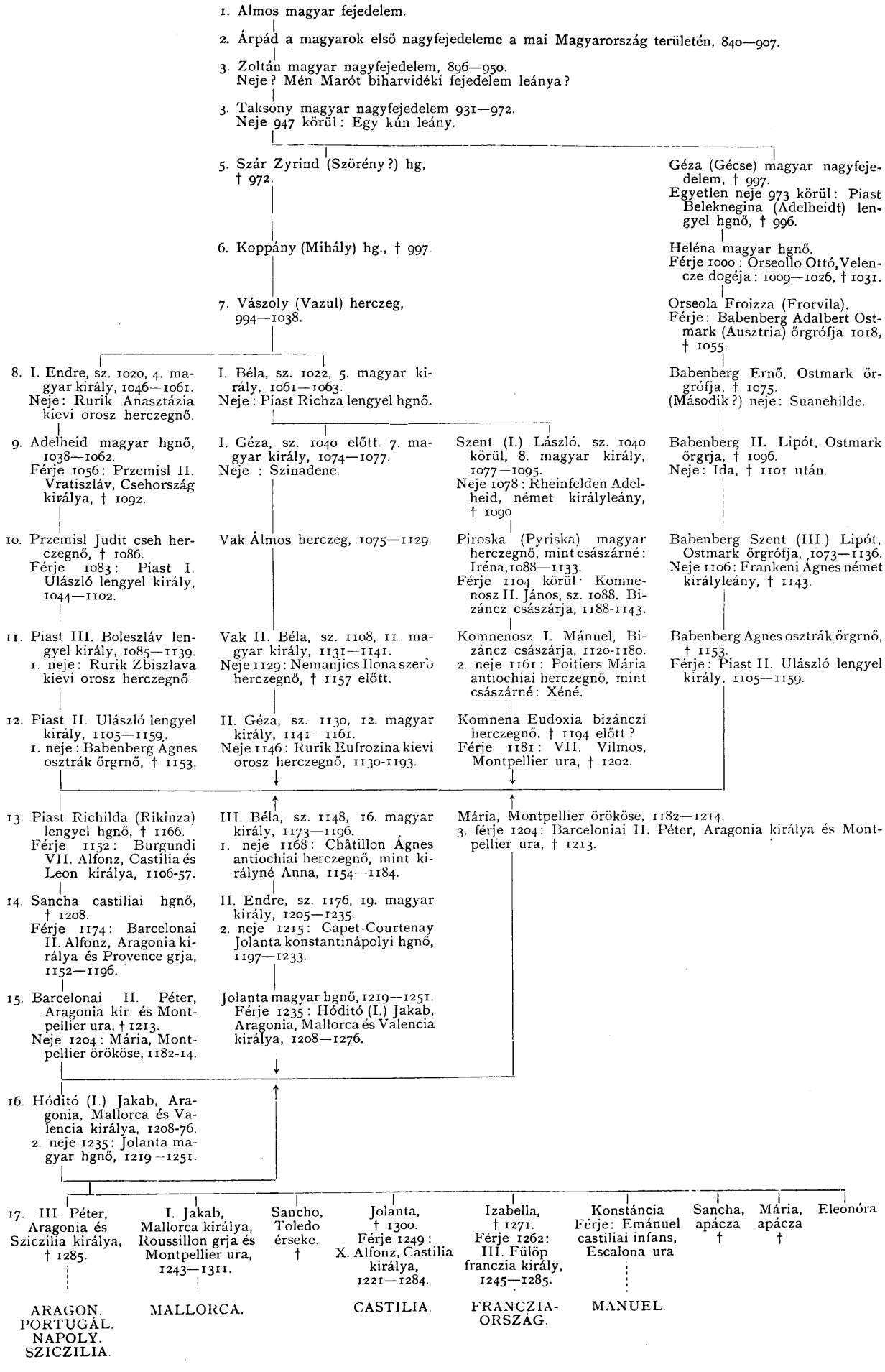
Aragoniai II. Alfonz királynak és Castiliai Sancha infánsnőnek gyermekei: II. Péter, Aragon királya és II. Alfonz, Provence grófja, Árpád vérévé tették úgy az Aragon, mint a Provence házat.

Az egész Castiliai ház csupán X. Alfonz király és Jolanta aragoniai infánsnő házassága által lett Árpád vére.

Szintúgy Franczia- és Angolország királyi házait III. Fülöp franczia királynak első házassága Izabella aragoniai infánsnővel tette a magyar nemzeti királyi ház leányági unokájává.

A merésznek nevezett III. Fülöp franczia király ugyanis 1262-ben vette nőül Izabella († 1271) aragoniai infánsnőt. Ebből a házasságból két fiu született: Szép (IV.) Fülöp franczia király (1268—1314) és Károly hg., Valois és Anjou grja (1270—1325).

Szép Fülöp franczia király (1284) a Blois-Champagne házból való I. Johanna navarrai királynőt (1270—1305) vette nőül. Hét gyermekük közül az első: X. Lajos (1289—1316), Navarra és Franciaország királya leányágon ős lett

1. Almos magyar fejedelem.
2. Árpád a magyarok első nagyfejedeleme a mai Magyarország területén, 840—907.
3. Zoltán magyar nagyfejedelem, 896—950.
Neje? Mén Marót biharvidéki fejedelem leánya?
3. Taksony magyar nagyfejedelem 931—972.
Neje 947 körül: Egy kún leány.
5. Szár Zyrind (Szörény?) hg, † 972.
6. Koppány (Mihály) hg., † 997
7. Vászoly (Vazul) herczeg, 994—1038.
Géza (Gécse) magyar nagyfejedelem, † 997.
Egyetlen neje 973 körül: Piast Beleknegina (Adelheidt) lengyel hgnő, † 996.
Heléna magyar hgnő.
Férje 1000: Orseollo Ottó, Velencze dogéja: 1009—1026, † 1031.
Orseola Froizza (Frorvila).
Férje: Babenberg Adalbert Ostmark (Ausztria) őrgrófja 1018, † 1055.
8. I. Endre, sz. 1020, 4. magyar király, 1046—1061.
Neje: Rurik Anasztázia kievi orosz herczegnő.
I. Béla, sz. 1022, 5. magyar király, 1061—1063.
Neje: Piast Richza lengyel hgnő.
Babenberg Ernő, Ostmark őrgrófja, † 1075.
(Második?) neje: Suanehilde.
9. Adelheid magyar hgnő, 1038—1062.
Férje 1056: Przemisl II. Vratiszláv, Csehország királya, † 1092.
I. Géza, sz. 1040 előtt. 7. magyar király, 1074—1077.
Neje: Szinadene.
Szent (I.) László, sz. 1040 körül, 8. magyar király, 1077—1095.
Neje 1078: Rheinfelden Adelheid, német királyleány, † 1090
Babenberg II. Lipót, Ostmark őrgrja, † 1096.
Neje: Ida, † 1101 után.
10. Przemisl Judit cseh herczegnő, † 1086.
Férje 1083: Piast I. Ulászló lengyel király, 1044—1102.
Vak Álmos herczeg, 1075—1129.
Piroska (Pyriska) magyar herczegnő, mint császárné: Iréna, 1088—1133.
Férje 1104 körül: Komnenosz II. János, sz. 1088. Bizáncz császárja, 1188-1143.
Babenberg Szent (III.) Lipót, Ostmark őrgrófja, 1073—1136.
Neje 1106: Frankeni Ágnes német királyleány, † 1143.
11. Piast III. Boleszláv lengyel király, 1085—1139.
1. neje: Rurik Zbiszlava kievi orosz herczegnő.
Vak II. Béla, sz. 1108, 11. magyar király, 1131—1141.
Neje 1129: Nemanjics Ilona szerb herczegnő, † 1157 előtt.
Komnenosz I. Mánuel, Bizáncz császárja, 1120-1180.
2. neje 1161: Poitiers Mária antiochiai herczegnő, mint császárné: Xéné.
Babenberg Agnes osztrák őrgrnő, † 1153.
Férje: Piast II. Ulászló lengyel király, 1105—1159.
12. Piast II. Ulászló lengyel király, 1105—1159.
1. neje: Babenberg Ágnes osztrák őrgrnő, † 1153.
II. Géza, sz. 1130, 12. magyar király, 1141—1161.
Neje 1146: Rurik Eufrozina kievi orosz herczegnő, 1130-1193.
Komnena Eudoxia bizánczi herczegnő, † 1194 előtt?
Férje 1181: VII. Vilmos, Montpellier ura, † 1202.
13. Piast Richilda (Rikinza) lengyel hgnő, † 1166.
Férje 1152: Burgundi VII. Alfonz, Castilia és Leon királya, 1106-57.
III. Béla, sz. 1148, 16. magyar király, 1173—1196.
1. neje 1168: Châtillon Ágnes antiochiai herczegnő, mint királyné Anna, 1154—1184.
Mária, Montpellier örököse, 1182—1214.
3. férje 1204: Barceloniai II. Péter, Aragonia királya és Montpellier ura, † 1213.
14. Sancha castiliai hgnő, † 1208.
Férje 1174: Barcelonai II. Alfonz, Aragonia királya és Provence grja, 1152—1196.
II. Endre, sz. 1176, 19. magyar király, 1205—1235.
2. neje 1215: Capet-Courtenay Jolanta konstantinápolyi hgnő, 1197—1233.
15. Barcelonai II. Péter, Aragonia kir. és Montpellier ura, † 1213.
Neje 1204: Mária, Montpellier örököse, 1182-14.
Jolanta magyar hgnő, 1219—1251.
Férje 1235: Hóditó (I.) Jakab, Aragonia, Mallorca és Valencia királya, 1208—1276.
16. Hóditó (I.) Jakab, Aragonia, Mallorca és Valencia királya, 1208-76.
2. neje 1235: Jolanta magyar hgnő, 1219—1251.
17. III. Péter, Aragonia és Sziczilia királya, † 1285.
I. Jakab, Mallorca királya, Roussillon grja és Montpellier ura, 1243—1311.
Sancho, Toledo érseke. †
Jolanta, † 1300.
Férje 1249: X. Alfonz, Castilia királya, 1221—1284.
Izabella, † 1271.
Férje 1262: III. Fülöp franczia király, 1245—1285.
Konstáncia
Férje: Emánuel castiliai infans, Escalona ura
Sancha, apácza †
Mária, apácza †
Eleonóra
ARAGON. PORTUGÁL. NAPOLY. SZICZILIA.
MALLORCA.
CASTILIA.
FRANCZIA-ORSZÁG.
MANUEL.

Navarra királyainak, az összes mai Bourbonoknak és II. Ulászló magyar király nejének s ennek utján a szerencsétlen II. Lajostól kezdve Magyarország összes királyainak, Szép Fülöp második fia: V. Fülöp (1294—1322) franczia király leányágon őse Flandria grjainak, Burgund hgeinek, a Habsburgoknak és Lothringeneknek vagyis a mohácsi vész óta uralkodott összes magyar királyoknak. Az ötödik gyermek: Izabella († 1357) franczia hgnő, 1307 óta Plantagenet II. Edward angol király (1284—1327) neje, ősanyja az összes azóta uralkodott angol királyoknak.

Károly francia hg., Valois és Anjou grja (1270—1325) szintén őse lett leányágon Európa csaknem valamennyi uralkodójának, köztük Magyarország királyainak is, a kik tehát sokszorosan Szent László vérei.

ZARÁNDY A. GÁSPÁR.

HÁROM ÁRPÁDKORI PECSÉT.

(Három pecsétképpel.)

A Berzeviczy-család levéltárának középkori anyagából e folyóirat hasábjain már több közlemény látott napvilágot. A család három ágának (berzeviczi, kakaslomniczi és bárói) valóban figyelemre méltó oklevélanyaga maradt fenn a mohácsi vész előtti időből. Az Árpádkorból főleg a berzeviczi ág levéltára gazdag, azonban az e sorokban leirandó két pecsétet a kakaslomniczi ág őrizte meg s ennek irataival kerültek a Széchenyi országos könyvtár családi letéteményeinek anyagába, a megismertetendő harmadik pedig a könyvtár törzsanyagából való.

A család legrégibb oklevelei Rikolf és Polon comesekről szólnak. Mindkettő korának kiváló embere. Főleg Kún László királyunk kedvelte őket, mert a királyi seregben több izben kitüntek vitézségükkel: Polon Győr vár ostroma közben sebesült meg, mialatt a király seregének zászlaját védte; Rikolf szintén ott kapott halálos sebet.[1] Ezek már 1257-ben felosztják a törzsvagyont két részre: Lomnicza és az ősi kastély Rikolf ágáé, a Poprád feletti rész pedig Polon ivadékaié lett.[1]

1270-ben a késmárki polgárokkal van peres ügyük. A tartalmi és alaki szempontból figyelemreméltó oklevelet igen rossz másolat után közölte Wagner;[2] a szövegbe csúszott több rendbeli hiba miatt jónak látom újra adni az oklevél hű szövegét:

Nos magister Mutmerus prepositus Scypisiensis, M[*ichael*] comes de Zoulum et de Scepys, Albertus abbas de Scepys et capitulum ecclesie beati Martini de Scepys significamus universis, quibus expedierit presentium per tenorem, quod cum quedam particula terre sufficiens ad usum aratri unius, super qua vertebatur controversia inter Rykolfum comitem et Polonum ex una parte, ac hospites de villa Kasmarc ex altera ex nostra permissione ipsisque partibus consentientibus necnon mediantibus probis viris ad talem devenerunt compositionem, ut medietas dicte terre controversie a parte occidentali incipiens iuxta fluvium Poprad cedit in ius perpetuum Rycolfo et Polono antedictis, medietas vero incipiens a plaga orientali cedit in ius hospitum de Kasmarc.

Quarum quidem mete hoc ordine distinguntur: incipit enim prima meta terre iuxta aquam Poprad sub una abore salicis, ubi sunt due mete terree, deinde tendit per unam planiciem, ubi sunt due mete terree, deinde vadit ad unum truncum, que Zemerek vocatur, ubi sunt due mete terree, inde ascendit ad unam arborem, que feneufa nuncupatur, et sic cursus metarum terminantur, tamen distinctio metarum hospitum de Kasmarc semper procedunt usque finem a plaga orientali, mete vero nobilium Rikolfi et Poloni semper procedunt usque finem a parte occidentali.

Hoc interposito, quod predicte partes, tam Rikolfus et Polonus nobiles, quam etiam hospites de Kasmarc

[1] Wagner, Anal. Scepusii I. 109. l. Az oklevél hátán olvasható XIV. sz. irással: Reambulatio metarum inter Kezmark. Továbbá a XV. szból: Hvndzdorff. Végül a következő érdekes feljegyzés: Das diesz Urkund vor der Wirksamkeit des provisorischen Stempel Gesetzes von 2. Aug. 1850 errichtet wurde wird bestätigt. K. K. Salz Amt. Kazmark d. 30. XI. 1850. Dulovich. Bizony különös ezzel szemben, hogy a belügyminiszterium a melléklet gyanánt benyujtott árpádkori eredeti oklevelekre is ráütteti a megfelelő bélyeget és bélyegzést.

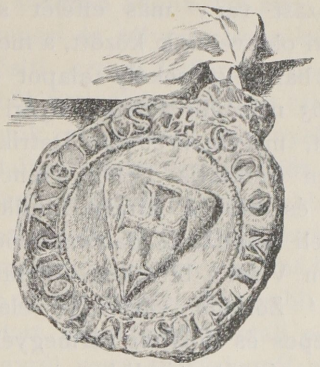
[1] Eredeti osztálylevél a berzeviczi ág levéltárában. Bővebb leirása alább.

[2] Eml. munk. 106. l.

omnes literas ipsorum quascunque habuerint super predicta terra obtentas penitus coram nobis recassarunt, vel si forte fraudulenter aliqua partium literas reservasset ad cautelam nequitie, etiam ipsas omnino decrevimus abolendas et privilegia ipsorum, que habebant de predicta terra, utraque partium debent renovari. Nec hoc permittimus, quod memorati Rykolfus et Polonus ac hospites de Kasmarc coram nobis constituti tali vinculo se obligarunt, quod signa partium a compositione memorata ullo unquam tempore resiliret, ante litis aggressum parti non resilienti cum portione iudicis centum marcas argenti finiti dare teneretur. Datum anno Domini MCC septuagesimo.

Az oklevél társkiadók útján jött létre. A szepesi prépost, káptalan és a cziszterczita szepesi apát valamint Mihály szepesi comes együttesen adják ki. A három első tényezőnek közös szereplésére több példát találunk a szepesi káptalan korábbi kiadványai között, Mihály szepesi ispán jelenléte azonban kétségtelen jele annak, hogy a peres ügy elintézése a vármegye részéről is fontosnak tartatott. E miatt tesznek a pert megujitani akaró elébe jelentékeny akadályt, száz márkát és a biró illetékének előzetes megfizetését tevén kötelességévé. Úgy látjuk, hogy Késmárk polgárai a per folyamán nem csekély öntudattal lépnek fel, úgy hogy az oklevél kiadói, valószinüleg a király parancsából, arra kötelezik őket, hogy fogott birák itéletének vessék alá a per eldöntését. Az oklevél tehát nem egyszerü bevalló levél, melyet a peres felek a káptalantól kérnek, hanem kiküldött birák itélete, melyet a káptalan csak irásba foglal. A bíróság itélete arra is kiterjedt, hogy a felek előtte semmisitsék meg a peres birtokról kezeik között levő okleveleiket. A később előkerülteket érvényteleneknek nyilvánitják, a régi adománylevéleket pedig a felek mindegyike saját részéről erősitse meg.

Az oklevél eléggé ép állapotban maradt reánk. A négy pecsét felfüggesztése szokásos módon történt:[1] az oklevél alsó széléről egy ujjnyi szélességben jobbról balra vágtak egy szeletet, melyet a bal szélétől négy ujjnyi távolságban a hártyára alkalmazott bevágáson hátulról előre áthuztak, az igy nyert szalagon függ Mihály ispán pecsétje. Tőle jobbra külön befüzött szalagra akasztotta pecsétjét a káptalan; ezután ismét az oklevél aljából az előbbi módon vágott szeletre került Albert szepesi apáté, végre ettől jobbra a hártya aljába befüzött külön szalagon függött Mutmer prépost pecsétje, mely a nyomok után itélve, három ujj hosszú ovális pecsét lehetett. Az utóbbi két pecsét ugyanis letöredezett szalagjáról.

A két első pecsét csekély megkopással függ az oklevélen. Ezekről szólok ismertetésemben.

1. Mihály comes pecsétje 5 cm. átmérőjü szép vésetü, körirata:

✠ S(igillum) COMITIS MICHAELIS.

A pecsét belső körében háromszögü pajzsban, melynek két felső sarka le van kanyaritva, talpas kereszt látható. Alsó fele a pajzs alsó sarkáig menő ékalaku nyulványnyal bir.

A czimerkép nem minősithető nemzetségének, ez is hivatalos czimer, a milyen a XIII. századbeli pecséteken láthatók legtöbbje. Legelső pecséteink jóformán kivétel nélkül mértani képeket mutatnak, a melyek között a pólyák és keresztek a leggyakoriabbak. Az első Imre király 1202-iki aranypecsétjén, a kettős kereszt IV. Béla 1235-ik évi pecsétjén fordul elő első izben. A hivatali pecsétek képei több-kevesebb változtatással ezeket követik, sokszor a nemzetségi czimer rovására (Aba nemzetség).

A Mihály comes pecsétjén levő kereszt is hatalmi jelvény, a melyet hivatalos állásából kifolyólag vésetett pecsétjére. Nincs tehát rajta semmi nemzetségi jelleg.

A század folyamán a pajzs, a sisak és ennek kiegészitő részei alkotják a czimert, de a pajzs és sisak egyesitése ritkán fordul elő, akkor se mutat rendszeres megállapodásra. A czimervésők néha a pajzs mellé helyezik a sisakot, ritkán föléje. De mindkét ábrázolási mód nagy lépést jelent az élő heraldika kora felé. Hazai pecsé-

[1] Bresslau: Handbuch d. Urkundenlehre, 956. l.

teink közül e fontos kor jelenlétét ugyanezen Mihály comesnek egy 1273-ik évi oklevelén látható ujabb pecsétje hirdeti.

Mihály comes nemzetségét ezideig nem tudtam megállapitani. Egyetlen részére tett birtokadományozást vagy más effélét sem találtam Árpád-kori okleveleink között, a melyből leszármazására bármily csekély alapot szerezhettem volna. 1263 második felében nyeri el a szepesi ispánságot, melyben elődje Detrik volt.[1] Már ezen évben beiktatja Fehér Henczet Kucsma birtokba[2] és mint a király kiküldötte itél az Örs falubeli szászok és daróczok perében.[3]

1264-ben Vizoka birtokba beiktatja a szepesi káptalant.[4] Zólyom vármegye élére 1265-ben kerül, Szepes és Zólyom vármegyék főispánságát pedig 1269 óta viseli.[5]

Hogy miért véset 1273-ban uj pecsétet, nem lehet megállapitani.

A királyi biztosok között, a kiket IV. Béla az atyja által eladományozott királyi birtokok megvizsgálására kiküldött, 1273-ban a zólyomvármegyei birtokok állapotának kifürkészését mint királyi kiküldöttek Mihály szepesi és zólyomi ispán és Pascha mester végezték. A vizsgálat czéljának megfelelően sorra vették a vármegyében volt nemesi, egyházi és várbirtokokat, megvizsgálták a reájok vonatkozó okleveleket és a királytól reájok ruházott hatalom erejével intézkedtek az egyes esetekben.

A dolog természete szerint főleg a birtoklás jogi forrását vették szemügyre. Ha úgy találták, hogy a birtokos jogtalanul tartott kezében valamely birtokot, a jelentést a királyhoz küldték, a ki bővebb vizsgálatot rendelt el. Ha a birtoklás ügyét rendben találták, a tulajdonos számára állitottak ki oklevelet.

Az utóbbiak közül két oklevelünk van. Nemcsak tartalmuk tér el ilyen természetü okleveleketől, hanem alakjuk szerint is külön fajt alkotnak. Három önálló részt különböztethetünk meg a kiküldöttek által kiállitott oklevelekben:

a) néhány szóval elmondják, hogy a király küldte ki őket bizonyos vármegye birtokainak megvizsgálására;

b) a vizsgálatot bizonyos helyen elvégezték, a tulajdonos jogosan nevezi magáénak a kérdéses birtokot, azért abban meghagyják, végül

c) ennek bizonyságául oklevelet állitanak ki.

A nevektől eltekintve, az oklevelek majdnem szó szerint megegyeznek. Napi dátumot általában nem találunk ezen oklevelekben, a helyi keltezést pedig azon birtok megnevezése pótolja, a hol a vizsgálatot végezték.

E birtokvizsgálati oklevelek közül tudtommal csak egyen látható Mihály comes pecsétje, a többiről elkallódott. Bár az oklevél szövege majdnem hibátlannak nevezhető kiadásban már megjelent,[1] de értekezésem anyagának teljessége kedvéért azt ujra közlöm:

Nos Michael comes de Zoulum et de Scypes et magister Pascha pro expeditione terrarum omnium sub comitatu Zoulum existentium a domino rege destinati damus pro memoria, quod terram magistri Hugonis lapicide domini regis sic possidere eidem Hugoni ex gratia domini regis permisimus perpetuo, sicut eundem invenimus ipsam terram possedisse. In cuius rei testimonium literas presentes sigilli nostri munimine confecimus roboratas. Anno Domini MCC septuagesimo tertio.

Hártyára irt eredetije ép állapotban a Széchenyi könyvtár törzsanyagában található.[2] A szöveg alá külön hártyaszalagokra függesztették fel pecsétjöket az oklevél kiadói. Pascha mesteréből kis töredék maradt meg, melyből csak arra következtethetünk, hogy kisebb fajta, tehát gyürüs pecsét lehetett, a miből ismét az a föltevés látszik elfogadhatónak, hogy Pascha mester aligha viselt magasabb méltóságot.

Mihály comes pecsétje, köriratának megrongálódásától eltekintve, elég jó állapotban van. Viasza sötétbarna, erősen áttetsző árnyalattal. Valamivel nagyobb az 1270-ik évi oklevélen láthatónál. Köriratából kevés olvasható:

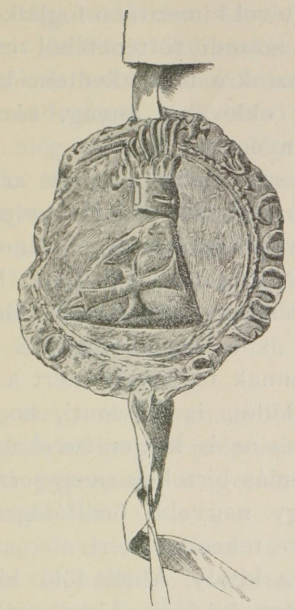
✠ S(igillum) COMITIS.

A köriraton belül kettős karika fogja körül a pecsét közepét, mely az 1270-ikitől meglehetősen eltérő czimerképet mutat.

[1] Hazai O. VI. 115. l.
[2] U. ott, 116. l.
[3] Fejér, IV/3. 137. l.
[4] Wagner e. m. I. 295. l.
[5] Wenczel, VIII. 251. l., Fejér. IV/2. 522. l. Gyakran szerepel hivatalos minőségben 1265—1273-ig: Wenczel III. 159., IV. 1. VIII. 112., IX. 17. l.; Fejér IV 3. 384., V/1. 200.; H. O. VII. 116. l. stb.

[1] Hazai O. VIII. 157. l.
[2] Nem a Forgách cs. levéltárában, mint Nyáry irja (Herald. Vezérf. 54. l.)

A hivatali czimer jellegét feltüntető pajzs ugyanazon nagyságu és alaku talpas kereszttel, alján az emlitett ékkel megmarad, de függélyes helyzetét elhagyja, balra dől és a pajzs jobb

sarkára a pecsétvéső ráhelyezte a XII—XIII. században használt csöbörsisakot, mely fölé sisakdisz gyanánt nyitott félszárnyat helyezett. Ez utóbbi stilizálva van, kettős tollsorból álló szárnyat jelképez.[1]

A czimer ezen plasztikus diszitéssel és heraldikai elhelyezéssel nyert czimertani szépségében. Nemcsak a pecsét vésőjének czimertani izlését dicséri, de a franczia hatás korai megjelenését is bizonyitja hazánkban. Ha nem mondhatjuk is azt, hogy Árpád-kori czimeres emlékeinket a közszükség érzete hozta létre, nem tagadhatja senki, hogy a hadakozás terére utalt Árpád-kori magyarság a külföldi müvelődés iránt érzéketlen volt. A pecsétek vésésének fejlett müvészete is teret talált az előkelők körében. Mihály comes pecsétje ugyan az egyetlen, mely a XIII. századból sisakdiszt is mutat fel, de hogy csak 1304-ben találunk hasonló czimeres pecsétre, azt inkább emlékeink megfogyott számának, mint Arpád-kori heraldikánk fejletlenségének lehet tulajdonitanunk.

Mihály comes és Pascha mester birtokvizsgáló oklevelei közül még egyet ismerünk: elismerik, hogy Fyotha-föld jogos tulajdona Fyothának. Ezen azonban aligha van meg a pecsét.[1]

Mihály szepesi és zólyomi ispán két pecséte tehát megerősiti azt a felfogást, hogy az ország czimeréből vett alakok magán czimerekben nem tekinthetők nemzetségi jelvényeknek. Az előkelő hivatalba jutott egyén saját felfogása alapján vésetett magának pecsétet, ebbe geometriai alakot helyezett, mely vonatkozást is mutathatott az ország czimerére, továbbá hogy ezen saját tetszése szerint minden fontosabb ok nélkül is változtathatott. Árpádkori hivatali pecséteinknél hagyományról vagy szokásjogról még rendszerint nem szólhatunk.

Térjünk át az alábbiakban az 1270-ik évi oklevél másik ép pecsétjére, a szepesi káptalanéra.

2. A szepesi káptalan a XIII. század folyamán erős átalakulásokon megy át. Alapitására eddig nagyobb értékü adatok nem merültek fel. Az első bizonyos adat történetére II. Endre király 1209-ből való adománya, melyben a Poprád feletti Agebs-földet — kivévén azt a szabad dénár fizetésének kötelezettsége és a szepesi ispán biráskodása alól — Adolf szepesi prépostnak és nővérének adja. Az oklevél 1243-ik évi átiratban maradt ránk, hártyán, zöld selyemsodratról függő széttört pecséttel. Az oklevél mindkét kiadása annyira hibás,[2] hogy kora és érdekes tartalma miatt jónak látom helyes szövegében közölni:

In nomine sancte trinitatis et individue unitatis. Andreas dei gratia Hungarie, Dalmacie, Chroacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerieque rex in perpetuum. Dum decoris ratio expostulat et humani nichilominus exigentia iuris approbat, ut emeritorum stipendia virorum iuxta competentem retributionis seriem honesta et decens confoveat recompensatio, sic etiam humane actiones equitatis transitem imitantes unicuique fidelium defessionis et laboris premium congruum et benevolum in retribuendo gratitudinis officium inpendisse dinoscuntur, alioquin iusti iudicis sententiam, qua dicitur: merces mercennarii tui apud te non dormiat, digne iudicabuntur in contemptum, ob hoc sollers et provida regie sublimitatis discretio mentis oculos sursum erigere et unicuique fidelium pro

[1] Nyáry báró id. m. alapos tévedéssel Paschaénak mondja e pecsétet. A mellékelt rajza is hibás. (54. l.) — A Hazai Okmt. VIII. k. 157. l., a hol az oklevelet közölték, a közlő szintén Pascha mesterének mondja és a Zichiek ősének tartja (azok czimerében is kereszt van!); Nyáry rajzában a tollbokréta is hibásan került a sisak fölé.

[1] Wenzel XII. 86. l.

[2] Wagner, I. 104. l. Fejér III/1. 76. l.

meritorum ordine convincitur respondere, ne districti iudicis, apud quem nullum bonum inremuneratum, examine feriatur. Dum videlicet suorum labores emeritorum et exercitia, quorum virtutibus pariter et viribus regum longe lateque percrebrescit potentia, non competentibus beneficiorum recompensationibus procuraverint attollere. Quia igitur huius rationis sancto et salubri consilio venerabiliter assurgimus, inde est, cum Adulphus prepositus multum in servitio nostro et regine, carissime coniugis nostre, tam ad dominum papam, quam imperatores et diversos principes personam et res periculo exposuerit et fideliter desudaverit, ad instantiam eiusdem regine et venerabilium fratrum suorum scilicet Cholocensis archiepiscopi Bertoldi et Bamberguiensis episcopi et marchionis, quibus incessanter et fideliter, et super omnes alios eorum fideles servivit et frequentius personam periculo mortis exposuit, terram quandam in Chypus sitam supra Poprad a Sebs deliberatam, et iam dicto Bamberguiensi episcopo collatam, per consensum et petitionum eiusdem episcopi, Adolpho preposito et sorori sue, que iam per dictam reginam a terra nativitatis sue in exilium et peregrinationem vocata est, relictis competentibus possessionibus et cognatis liberisque suis, perpetuo contulimus possidendam cum liberis denariis et omni iure regio, quod ad nos dinoscitur pertinere, tali tamen libertate, quod, populos, quos collegerint vel unicuique adduxerint, nullus presumat iudicare inquietare excepto nobis et palatino, vel cui ad preces eiusdem prepositi et suorum heredum preceperimus, et ut omnis circumiacentium extirpetur controversia, sepius repetita terra hiis circumcingitur terminis et metis: prima meta incipit a niveo monte, sub cuius pede oritur rivulus qui vocatur Iascunov, per quem descendit in Poprad, inde directe versus villam Isac tendit ad metas distinctas, ultra quoddam pratum, ubi oritur quedam aqua, que descendit per idem pratum usque ad rivulum nomine Hunounig, qui rivulus currit in Poprad, ultra Poprad per rivulum, qui vocatur Oscoy reve(rtitur ad) priores niveos montes, unde inceperat, et per Lutuinum curialem comitem eiusdem terre dilectissimi nostri fratris Bamberguiensis episcopi, cum dictam terram assignari fecimus. Decernimus ergo, ut decreto nulli omnino hominum fascit pretaxatam terram disturbare, auferre, vel aliquatenus minuere, sed integre et illibate permaneat illi, et per illum illius heredibus in perpetuum usibus idoneis pro futuro. Quod ut ratum stabile persistat, ne processu temporum possit aliquis in fringere calumpniose, presentium auctoritate et regie serenitatis sigillo communivimus. Datum per manus magistri Thome aule regie vicecancellarii anno ab incarnatione domini MCC nono. Venerabili Ioanne Strigoniensi archiepiscopo, reverendo Bertoldo Colocensi et bano existente, Calano Quinque-ecclesiensi, Bolezlao Waciensi, Cathapano Agriensi, Symone Waradiensi, Villarmo Transilvano, Desiderio Cenadiensi, Petro Geuriensi episcopis existentibus ecclesias dei feliciter gubernantibus; Poth palatino et Musuniensi comite, Michaele vojwoda, Marcello Bachiensi, Iula Budrugiensi, Bancone Bichoriensi, Ochuz Supruniensi, Benedicto de Novo Castro Moys Ferrei Castri comitibus existentibus regni nostri anno V.

A XIII. század elején tehát a káptalan fennáll, ha tagjainak számát nem tudjuk is megmondani. Első prépostja 1209-ben Adolf. Endre király uralkodása elején gyakran küldi követségekbe és a királynénak is kedvelt embere. Nem lehet azonban e helyen föladatom, hogy a káptalan történetével kimeritően foglalkozzam, azért annak XIII. századi történetéből csak a fontosabb mozzanatokra terjeszkedtem ki részben a már kiadott okleveles anyag, részint eredeti forrásanyag nyomán.

1239-ből szól ujabb adatunk arról, hogy a Herman nemzetségbeli Mátyás prépost és társai hozzák Mátyás esztergomi érseknek Rómából a palliumot.[1] 1248-ban IV. Béla Liszka-Olasz földet adja a szepesi egyháznak. Mátyás a prépostja ekkor is a káptalannak, a ki nincs jó viszonyban annak tagjaival, mert a király adománylevele külön is kijelenti, hogy a birtok nem az övé és ne is idegenitse el az egyháztól.[2] A káptalan más birtokok megszerzésére is törekedett, hogy nagyobb önállóságra és anyagi függetlenségre tehessen szert.

1249-ben a király Almás föld birtoklásának megvizsgálására kiküldi Akos székesfehérvári őrkanonokot, a királyné kanczellárját és Myko zólyomi ispánt. Ezek úgy találták, hogy a birtok Mátyás szepesi prépost kezében van. A róla szóló adománylevél a tatárjáráskor megsemmisült. A király meghalt anyja lelki üdvéért a birtokot uj adomány czimén a prépost (és káptalan) birtokában hagyja. A prépostnak a szepesi várban helyet adott torony és kastély épitésére is.[3]

1250-ban ujabb birtokokkal gyarapodik a káptalan: Heymuth és Lethon földdel.[4] 1264-ben Mutmer szepesi prépost kérésére egy régebbi oklevele alapján Vizoka földet a szepesi egyháznak adja.[5]

Mutmer prépost tevékeny feje a káptalannak. A királynál több esetben közbenjár, hogy a prépostság régi birtokainak elveszett vagy megsérült okleveleit a kanczellária megujitsa. 1275-ben Sygrai János comesnek oly föltétellel engedi meg templom épitését, ha annak javai-

[1] Wagner, I. 293. l.
[2] U. ott, 303. l.
[3] Fejér IV/2. 45. l.
[4] Wagner, I. 297. l.
[5] U. ott, 295. l. A Hazai Okmt. VII. 126. l. hibásan áll Marczell Mutmer helyett.

ból a szepesi egyházat kánonilag illető tizedet biztositja. Az egyház papja évenként 5 fertály ezüstöt adjon a prépostnak alárendeltsége jeléül.[1] 1279-ben Erzsébet királyné a prépost kérésére több régi oklevelet átirat, a melynek épsége mellett is elrendelte a szokásos vizsgálatot. A birtokok a káptalané lettek.[2]

A birtokrendezéssel járó belső forrongás a káptalanban még mindig tart. Mutmer prépost is elsőbbnek tartotta saját jólétéről, mint a káptalan vagyonáról gondoskodni. E miatt nyilt összeütközés állott elő, a káptalan az országban időző pápai követ elé vitte az ügyet. A pereskedés Mutmer vereségével végződött, Lethon és Heymuth felét kénytelen volt a káptalannak átengedni.[3]

1282-ben megy át a legnagyobb változáson a káptalan. Lukács szepesi prépost a kanonokok számát hattal gyarapitja és gondoskodik azok javadalmazásáról is.[4]

Az igy tagjainak számában is megszaporodott káptalan tekintélyes testületet alkot és az ország felső vidékén fontos hiteleshelyi működést fejt ki. Erős rázkódtatást szenved fejlődése IV. László támadása alkalmával, a ki a káptalan és egyház vagyonát elpusztitja, az egyház szentélyét feldulja, a káptalan pecsétnyomóját magával viszi. E pusztitás évéül eddig 1285-öt tartottuk Szabó Károly meghatározása alapján. Minthogy pecsétünk a rablás előtti régi pecsétet mutatja, az elrablás körülményeivel szorosabban kell foglalkoznunk. E czélból főbb vonásaiban tekintsük át a káptalan hiteleshelyi működését a pecsétnyomó elrablásának, illetőleg a káptalan levéltára feldulásának idejéig.

A káptalan megmaradt oklevelei közül a legrégibb 1243-ból való. Napi keltezése november 19. Jasch helterwagorai lakos uj soltészságát Ruszbachon Kövi Gobelin fia Miklósnak adja. A káptalan a záradékban függőpecsétes privilegiumnak nevezi. Nem eredetiben maradt korunkra, hanem egy 1692-ik évi megerősités szövegében a krakói orsz. törvényszék levéltárában.[5]

[1] U. ott, 108. l.
[2] U. ott, 299. l.
[3] Wagner, I. 301. l.
[4] U. ott, 302. l.
[5] Wenzel, VII. 146. l.

1257-ből való a második oklevél a káptalan kiadványaiból. Mint hiteles helyi hatóság előtt Rikolf és Polon comesek felosztják az őseiktől örökölt birtokokat. A prépost azonban a fontos ténykedésre való tekintettel, hogy kiadványa nagyobb erővel birjon a birtokfelosztásnál jelenlevő szepesi apát és szász ispán pecsétjeit is ráfüggesztette az oklevélre. Ennek hártyaeredetije a Berzeviczi-család berzeviczei ágának levéltárában van. Gablinus szász ispán pecsétje elveszett, a préposté és Albert apáté vörös selyemzsinórról függ erősen megrongált állapotban.

Külön meg kell emlitenem, hogy ez oklevél kiadója Mátyás prépost, a ki személyében egyforma hatóságnak tünik elénk a káptalannal. Az oklevél a szokásos szövegben mondja el a jogi ügylet lefolyását, mintha a káptalan adná ki az oklevelet, a melynek azonban a nevét sem emliti a kiadvány. Talán épen e miatt látta jónak a prépost az oklevél erejének más módon való biztositását is.

Hogy a káptalannal egyenlő hatóságot képezett a prépostság, bizonyitja a már tárgyalt 1270-ik évi oklevél is, a melyet a szepesi prépost és káptalan, Mihály zólyomi és szepesi ispán és Albert apát együtt a saját pecsétjük alatt állitanak ki. A négy pecsét közül kettő ép, ezek egyike a szepesi káptalané.

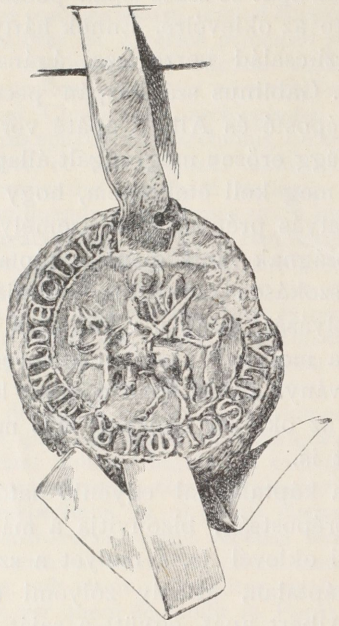
A pecsét szent Márton ismert legendáját tünteti fel müvészi vésőre valló formában; valamivel kisebb a káptalan későbbi függő pecséténél.[1] Feliratának kezdő betüi letöredeztek s igy reconstruálható:

✠ S(igillum) CAPITVLI S(an)C(t)I MARTINI DE CIPIS.

A pecsét mezején a szent az őt, mint lovagot megillető ménen ül, féllába a kengyelvasban, felsőtestével oldalt fordul, jobb karjára van füzve a kantárszár, jobb kezében hosszu egyenes karddal hasitja szét palástját. Feje dicskoszoruval van övezve. Az egész alak elhelyezése plasztikus és természetes felfogást mutat. A ló hátánál a pecsét belső körének kissé magasabb helyén áll a koldus ruhába — melyet a tunika ábrázol — öltözött Megváltó, a ki két kezét kinyujtja a palást felé.

[1] Hártya eredetije, a függő pecsét nélkül, a Berzeviczy cs. berzeviczi ágának levéltárában.

Fejét a csak Krisztust megillető keresztes kör ékesiti. Ime mennyivel müvészibb kompozicziót és müvészibb kivitelt mutat, mint az 1290-ből származó pecsét. A mellett, hogy részletei nagy tökéletességgel vannak kidolgozva, a legenda jelenetét is élénkebben tárja a szemlélő elé.

Az 1290-es évből való pecsét vésője nem fogadta el mintának a megelőzőt, különben nem választott volna annyira müvészietlen kompozicziót. Ez utóbbi pecséten szent Márton teljesen oldalt ül a lovon, jobb kezében kardját nem vágásra emeli, hanem a palást két része között pihen karja a nyergen. A legnagyobb hiba azonban a koldus elhelyezésével esett meg. Mig az 1270-ik évi oklevélen lógó pecséten a ló farka szépen összefonva lelóg, tehát hátánál elfért a pecsét szélén álló, némileg megkisebbitett koldus alakja, az ujabb pecsét vésője a ló farkát hátra álló helyzetben ábrázolta s a helyéről kiszorult koldus a ló hasa alá került térdelő helyzetbe. Ruhája ki nem vehető, valamint az első pecsétnél látható keresztes koszoru is hiányzik fejétől. Az ujabb pecséten végül csillag van a szent fejétől jobbra. Ennek körirata:

✠ S(igillum) CAPITVLI ECCLESIE BEATI MARTINI DE SCEPUS.

Az 1270-ik évi oklevélen látható pecsét volt a káptalan első pecsétje, a melynek nyomóját IV. László király egyik beütése alkalmával elrabolta. Adataink segitségével ennek pontos meghatározása nem lesz nehéz feladat.

A káptalan hiteleshelyi müködését tovább vizsgálva, úgy látjuk, hogy 1270 után is hosszabb ideig ad ki okleveleket régi pecsétjével.

1274 február 18-án a káptalan előtt Rikolf és Polon bizonyos birtokaikat elcserélik Detrik szász comes és fiaiéval.[1]

1278-ból ismét figyelemre méltó adatot találunk. Izsép fia Ragyolcz nevü birtokát eladja Jakab szepesi olvasó kanonoknak. Az eladást bizonyitó oklevelet két lényegileg teljesen egyező példányban állittatják ki a káptalan és külön Mutmer prépost előtt. Hasonlókép világos példa arra, hogy a káptalan és prépostja egyidőben egymás mellett mint hiteles hely müködik.

1281-ben a káptalan régi pecsétjével adja ki Und János comes kérésére Tarkó eladományozásáról szóló oklevelét.[2] 1282-ben a káptalan és Lukács prépost együtt ad ki oklevelet a kanonokok számának szaporitásáról.[3] Szabó Károly emlitett munkája szerint a régi pecsétnyomó elrablása 1285-ben történt, mert azon időben emliti a káptalan első izben, hogy uj pecsétjével erősiti meg régi kiadványát. De a szöveg helyes értelmezése más eredményt tüntet fel.

Kún László király több izben járt a Szepességben. Először 1278 előtt, mert a Jakab olaszi plébánost és fivérét Ragyolcz birtokban megerősitő oklevelében emliti, hogy mikor első izben járt a Szepességben, a szepesi várhoz tartozó földeket megvizsgáltatta s akkor Ragyolcz az emlitett két testvér tulajdonának bizonyult, minthogy IV. Béla adományából birták.[4]

Hogy 1280-ban, a mikor az egri püspökség birtokait dulta, járt-e fenn a Szepességben is, nem lehet megállapitani. Annyi kétségtelen, hogy a király serege egy hónapig időzött Borsod északkeleti szélén.[5]

Hosszabb ideig 1285-ben volt ujra a király a Szepességben. Eddig eléggé nem tisztázott

[1] Wenzel, IX. 214. l.

[2] U. ott, IX. 318. l. 1283-ik évi átirat.

[3] Wagner, I. 302. l.

[4] Az oklevél szövege nem azt mondja tehát, hogy 1278-ban történt a vizsgálat, a hogy Szabó K. magyarázta; 76 lap.

[5] Századok, 1868, 73, 165. l.

okból ez évben a szepesiek fellázadtak, a királyi várat ostrom alá fogták. A király seregével gyors menetben vonult a lázadás szinhelyére, a melyet sikerült elnyomnia. Ekkor történt — irja Szabó Károly — hogy a király seregében szolgáló kunok és tatárok a vár közelében fekvő káptalant megrohanták és az okleveleket lovaik patkóival tapostatták össze.[1]

A káptalani levéltár elpusztitása azonban nem 1285-ben történt. A királynak nem volt oka, hogy ekkor katonáival elpusztitsa a levéltárt, mert egyrészt a tatárok kiverése után ment fel a felföldre s aligha türi el, hogy tudtán kivül támadják meg a seregében levő kunok és tatárok a káptalant, annál kevésbbé, mert nincs bizonyitékunk arra, hogy a káptalan a lázadókkal tartott volna. A káptalan pedig határozottan a királyt is okozza a szenvedett pusztulásért. De egyéb bizonyitékaink is vannak az ellen, hogy a levéltár elpusztitását 1285-re tegyük:

1285-ben a káptalan Rikolf comes kérésére még régi pecsétjével ad ki oklevelet.[2]

1287 november 2-án kelt oklevelén hasonlóképen a régi pecsét látható vörös-sárga selyemfodratról lógó állapotban.[3] Az oklevél pecsételési formája se emlékezik meg az uj pecsétről.

Tehát 1287-ig a levéltár pusztulása nem történt meg, hanem csak a következő, 1288-ik évben. A király magánélete csak 1287-ben lesz fesletté, feleségét ekkor távolitja el magától és él tobzódó módon. Hiába való volt az év végén tartott budai zsinat határozata a királyné visszafogadására és birtokainak kiadására. A férj és feleség közti viszony nem állott helyre és a király tovább folytatta mulatozásait. Ilyen körülmények közt — a mikor hiába való volt a pápai követ tiltakozása, a budai zsinat határozata — már érthetőbb a káptalan vagyonának elrablása.

IV. László 1288 február 5-én Késmárkon van, egy hónap mulva Szepesen s onnan megy Esztergomba, a hol a pünkösdi ünnepeket tölti.[1] Tehát az év február és márczius havát tölti el Szepességben. A király könnyelmü életmódja és barátsága által felszabaditott kunok bekalandozzák a felvidéket, temérdek rablást követnek el. Kifosztják ekkor a szepesi egyház kincstárát, elviszik régi pecsétnyomóját, okleveleinek nagy részét megsemmisitik. A szenvedélyeinek hódoló királyról ha nem tehetjük is fel, hogy maga is részt vett a pusztitásban, annyi bizonyos, egykedvüen nézte katonái rombolásait.

A káptalan azonban, mihelyt a király serege eltávozott, gondoskodott uj pecsét véséséről. Egy oklevelében elmondja, hogy a király kunjai és tatárai élén elvitte régi pecsétnyomóját és az még mindig nem került elő. Minthogy pecsét nélkül el nem lehet, másrészt félő, hogy a káptalan levéltárában letéteményezett oklevek mintájára (a melyeket a király emberei megsemmisitettek) hamisitványok is készülhetnek, elrendelte, hogy minden régi pecsétes oklevelét az újjal meg kell erősiteni, másként elvesztik értéküket.

A káptalan uj pecsétnyomója még az év folyamán elkészült. 1289-ben már ezzel erősiti meg azon oklevelét, a mely szerint előtte Detrik fiai birtokuk egy részét a szentlászlói szászoknak eladták.[2] A pecsételési záradékban nem emliti, hogy az uj pecsétet függeszti az oklevélre, a mi természetes volt, mert csak a régi pecsétes oklevelek átirásánál volt felemlitendő az uj pecsételés megmagyarázása.

Megemlitendőnek tartom, hogy IV. László rövid idő mulva — kétségtelenül az esztergomi érsekkel történt érintkezése következtében — megbánta tettét. Még 1288 folyamán parancsot adott ki, hogy a szepesi egyház népe pontosan fizesse meg a prépost és káptalannak járó tizedet.[3] 1289-ben pedig megbizza, hogy Visno és Szakála birtokokra vonatkozó cserét hajtsa végre. A káptalan jelentésében szokás szerint nincs pecsételési formula, a pecsét pedig elveszett róla.[4]

A hiteleshelyi rendes müködés visszaállitása után gondoskodtak régi adományleveleik meg-

[1] Kún L. élete, 121. 125. l.

[2] Fejér V/3. 305. l.

[3] Az emlitett 1270-ik évi oklevélen kivül az ismertetett pecsét az Országos levéltár két oklevelén látható: 1282 márcz. 15. Dl. 14013. (hibásan keltezve 1272 ápr. 10-éről) év 1287 nov. 2-áról valón, Dl. 14012 (szintén hibás keltezése 1270 nov. 1-ről), továbbá a Rhédei-család levéltárában levő 1279-ik évi káptalani kiadványon.

[1] Szabó K. eml. munk. 146. l., Wenzel IX. 470., F. V/3. 403. l.

[2] F. V/3. 477.

[3] U. ott.

[4] Wenzel, XII. 482. l.

ujitásáról is. 1290-ben II. Endrével átiratják IV. Béla 1248-ik évi adománylevelét Liszka-Olaszi ról. A király előtt bőven elmondja Jakab prépost egyházuk pusztulásának történetét. A király megvizsgálja a nagyon megsérült oklevelet, összehivja tanácsosait és csak ezek beleegyezése után adja ki átiratban IV. Béla emlitett oklevelét.[1]

A levéltárában elhelyezett régi oklevelek megerősitésére a káptalan bizonyos formulát állapitott meg. A megerősitő oklevél elején a káptalan röviden elmondja a levéltár kirablásának történetét. Minthogy ez alkalommal a káptalan pecsétnyomója is elveszett, elhatározta, hogy régibb időben kelt minden oklevele csak az esetben tartja meg érvényességét, ha uj pecsétjével megerősitett oklevélben átiratik. E határozat értelmében megjelent előtte N. és kérte bizonyos oklevél átiratását. A káptalan ezt teljesiti.

A formula szövegében, mint emlitettem, a káptalan világosan fölemliti, hogy a király maga állott a rabló kunok és tatárok élén. Ebből következik, hogy az nem készülhetett 1290 előtt. Nincs is átiró oklevelünk ez év előtti időből. Az ujabb pecséttel átiró oklevelek közül ismeretesek a következők:

1. 1292-ben átirja 1179-ik évi kiadványát Felka faluról. Eredetije a község birtokában van.[2]

2. 1293-ban uj pecsétje alatt kiadja 1283-ból való oklevelét Tarkó birtokról.[1] Az átiratra a káptalan uj középpecsétjét függesztette, a miből következik, hogy a levéltár feldulása óta a káptalan is külön pecsétet használt a periratoknál és a függő pecsétes oklevelek megerősitésénél, továbbá, mivel a király csak egy pecsétnyomót vitt el, a minek elvesztésével a káptalan pecsét nélkül maradt, tehát előbb egyforma pecséttel élt úgy a peres, mint birtokügyi kiadványaiban.

3. 1298 junius 12-én, miután meggyőződött róla, hogy valóban saját oklevelét mutatta fel 1273-ból Ruthén unokája Mykula, azt ujpecsétes oklevelében átirja.[2]

Ismertetésem bevégzése előtt megjegyzem még, hogy az az 1285-ik évi formulatöredék, mely Szabó Károlyt a káptalan elpusztitása idejére nézve tévedésbe ejtette, teljesen azonos szövegü az előbb felsorolt átirásokéval. Fejérváry Károly[3] nem irta le az egész oklevelet, csupán a levéltár pusztulásának formaszerü rövid történetét, melyet egy 1285-ből való oklevél megerősitő szövegében találhatott. De évszámnak nyoma sincs benne, csupán az átirást jelző néhány szó mutatja, hogy még folytatása volt az oklevél szövegének. Igy tehát a levéltár feldulása idejét bátran tehetjük a mondott 1288-ik február-márczius hónapjára.

Dr. BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ.

[1] Fejér VI/1. 54. l. Eredetije az Országos levéltárban.
[2] Wenzel, X. 90. l.

[1] U. ott, 127. l.
[2] Eredetije a Széchenyi-könyvtár törzsgyüjteményében.
[3] Analecta, III. k. 116. l. (Fol. Lat. 2211.). Ebből közölte Wagner után Fejér, V/3. 306. l.

A NELIPICSEK HAGYATÉKA.

(Adalék a hamisitványok történetéhez.)

(Első közlemény.)

Ott, a hol hajdan a római országut Salonából kiindulva, Setonián és Sutinán keresztül szelid hajlásban vonult be a Lucsane nevü völgy szakadékai közé — egyik még most is felismerhető ága a nevezetes «colonia æquum (csitluk) felé, a második ága pedig Hrvatacin és Zrnacon át Potravljehoz haladt — Sinj városától mintegy öt kilométernyi távolságban észak felé, a Nebesa hegy alatt hajdan vár állott.[1] Eredeti neve feledségbe ment, csak romjai árulják el elég primitiv voltát; az előkelő nevü,[2] most

[1] V. ö. az 1369-iki határjárást (Kukuljević, Iura regni I, 137—138. l.), mely fontos adalékot képez e terület középkori topographiájára.
[2] A családok, melyek itt komsiluk-okon, tanyákon laknak, bánok-nak, knezek-nek, principek-nek, püspökök-

szegény lakosság szájából a «gradina» (=rom) szó századokon át tökéletesen kiszoritott egy nevezetes nevet. Mert minden valószinüség szerint itt állt Stolec (Stolac), az ősi czetinai zsupa grad-ja, fővára, melyet a XI. és XII. század gyér emlékei a Cetina területén mint elsőt és előkelőt emlitenek.[1] A XIII. században ezen vár Saraczen fia Domaldonak székhelye volt, a magyar király hű szolgájának, a Nelipicsek, a sokszor hütlen dinaszta-család ősének, a kinek II. Endre (1210-ben) egész Cetina-megyét adományozta, mikor elfogván néhány magyar főurnak Konstantinápolyba Géza fiaihoz küldött követeit, veszedelmes összeesküvés szálait fedezte fel.[2]

Ezzel a Kacsicsi (Svacsicsi)[3] e legnevezetesebb ága a közvetlen tengerpartról véglegesen elszakadt, de a tengerparton uralgó szellemet, mely mindig megalkuszik, mindig kibuvót talál az esetre, ha nem sikerül a vállalat, magával vitte; durva rablóhajlamait azonban, melyek hirhedt kalózokká tették a tengermelléken megmaradt rokonságát, itt a déli dinaszta-családokkal (Subicsék, Frangepánék) való barátságos hol meg ellenséges érintkezés valamivel finomabb mázzal vonta be. Mert ezen családok közös és következetes politikai vonása, hogy nem a magyar királyi hatalom ellen törnek, hanem azt szeretnék valamennyien, hogy a maguk családi kormányzatát állandósitsák, minek elérésére össze is tartanak, mig az irigység meg nem jelenik köztük s aztán ketten buktatják meg a harmadikat. Ezen Thallóczy megállapitotta történet-biologiai törvény[4] a Nelipicsekre is teljes mértékben alkalmazható.[5]

Az első közelebről ismert tagjában, Saraczen sebenicói és klisai zsupánban rügyező család hatalma már a második nemzedékben tetőzik először, mert Domaldo a főbb dalmát városoknak comese. 1223-ban hütlensége folytán megbukik; gyorsan hanyatlik a nemzetség befolyása, kiszoritják a Subicsok.[1] Makacs ellentállás után a knezek a biztos menedékhelyet nyujtó czetinai sziklás váraikba huzódnak vissza, a közép Krka vad romantikus tájaira, a hol folytonos villongások közepette mogorván várják a pillanatot, hogy győzedelmes vetélytársaikon boszut álljanak. És a pillanat egy század mulva meg is érkezik. A hatalmas Mladen, Dalmáczia princepse legyőzetésében Nelipics erélyesen közremüködött.[2] Azóta ő Dalmáczia elseje, a család hatalma benne tetőzik másodszor. Mivel báni czimet nem kap a királytól, a szláv törzsek legfőbb czimét magához ragadja, ő vojevoda, vajda «par excellence», a kinek szándékai nagy sulylyal birnak a köztársaság politikai mérlegén. Mivel bitorlott hatalmát félti a királytól, szövetkezik a Bribiriekkel és elfoglalja Knin fellegvárát, Dalmáczia kulcsát, hogy elejét vegye egy bliskai csatának. A kölcsönös buktatás kipróbált mintájának vele szemben való alkalmazása neki használ. Mikor a szövetkezett Subicsok, Frangepánok, Kotromanicsok nyiltan pártot ütnek ellene, Nelipics letöri őket, foglyul ejti Bribiri Györgyöt. Mikor a király seregét küldi Dalmácziába, ő szembeszáll a bánnal, még pedig sikerrel. Csak kettős haláleset kényszeritette a büszke családot a király előtt való meghajlásra: Károly Róberté, a kit I. Lajos hatalmas egyénisége követett és Nelipicsé, a ki után bár hősies, de csak nő-utód maradt kiskoru fiával. Köztudomásu, de a történetiró képzeletét mindig ujra meg ujra felizgató, a horvát urak hódolása a Bihácsnál táborozó ki-

nek nevezik magukat. A rom körül lévő földet «báni düllők»-nek (banove njivice, banove podvornice) hivják.

[1] «villarum et terrarum Stolec in Cetine» Rački, Documenta (Mon. slav. mer. VII), 114. l. Később a 14-ik században Sinj lett a zsupa székhelye. Épitették a Nelipicsek.

[2] Domaldo cetinai knezről legrészletesebben és tekintettel a hely- és néprajzi viszonyokra, értekezik egy névtelen iró a (zárai) «Narodni list» (Nemzeti hirlap) 1886. évf. tárczájában (26. sz. április 3-ától folytatólag). A tanulmány külön is megjelent a szerző teljes nevével: Milinović Šimun, Cetinski Knez Domaldo, Zara 1886.

[3] L. a II. függeléket.

[4] Blagay cs. okmánytára C/I.

[5] Csak az orosz középkori fejedelemségekre volt e törvénynek hasonló erejü hatása. Mellékesen mondva, ezen szabály kulcsot nyujt a «presbiter Diokleas» elbeszéléseinek helyes értelmezésére.

[1] Ezen család legjobb története 1347-ig Klaić-tól van: Bribirski knezovi od plemena Subić do god. 1347, Zágráb 1897. Gruber, Nelipić Knez cetinski, Zágráb, 1886, 7—22. ll.

[2] Salamon, Az első Zrinyiek 175.; Kukuljević, Zrin grad 23. l.; Pór, Mladen bán bukása, Századok 28 (1894.), 807. l.; Thallóczy, Varignana küldetése, M. Könyvszemle (1895), ; Šišić, Miha Madius de Barbezanis, Rad 153 (1903.).

rály előtt.[1] A király kegyébe fogadja özvegy Vladislavát és ennek János fiát, általadatja vele Knin királyi várát, de megerősiti az összes czetinai várak birtokában. Kevésbbé ismeretes tény azonban, hogy a király Ivánnak Pestmegyében fekvő Besenyő nevü királyi birtokot adományozván «ut in curia nostra stare valeat»,[2] a királyi fény közvetlen szemléltetése által lebilincselte a család centrifugalis érzelmeit; a delejes erő ebben az esetben ugyanaz volt, melylyel hajdan a byzanczi császárság mélyen hatott a délvidék egyszerü, naiv «barbar»-jaira. A szláv törzsérzés megszünik, a megfékezhetetlennek látszó egyéni érzet átidomul a magyar királyi udvar fensége előtt; a mióta Nelipics itt otthon van, lent a Dinara völgyeiben, a régi hatalmas nemzetségek hadakozó világa, mintha varázspálcza érintette volna, egyszerre megdermed.

És tart a nyugalom, de a családnak csak provinciális jelentőségü szerepe is, Nagy Lajos haláláig, sőt még egy ideig tovább. A szlavon és dunántuli vidékek mozgalmai, forradalmai, a «távol éjszakon» lejátszódó dramatikus események hidegen hagyják az állami érzésig soha el nem jutott családot; tétlen a szereplése Tvrtko, a közeli bosnyák király föltörekvésében is, de mikor aztán sógora Hervoja Vukcsics felülkerekedik, Nelepics János fia Ivanis mint viharos felhő kel föl alsó Szlavónia délnyugati határán. De most is a maga jószágai szempontjából, nem a rokonságából csinál politikát. Majd a Hervoja mellett áll, majd a király hive, mig elvégre az örökeért való gond arra birja a csupa leányokkal biró apát, hogy Frangepán Miklóssal legbensőbb barátságot kössön, melyet csak délszláv szokások ismernek, «pobratimstvo»-ra lép vele, de a magyar szent korona auspiciumai alatt.[3] A kemény törzsfőnök a törvényes királyban kezd bizni családi gondjaiban, egy pillanatra átvillan rajta a sejtelem, hogy a magyar korona tagja, de a tisztelet a családi hagyományok miatt nem vállhatott lojalitássá, mert csak az utolsó Nelipicsben ébredt fel.

A család története nincsen megirva. A horvát történetirók természetesen vagy a horvát történet keretében vagy más dolgokra sulyt fektető értekezésekben bőven foglalkoznak egyes tagjai szereplésével, de a családnak az országos történelemben való állása nincsen kellőképen méltatva. Benne vagy a Svacsics Péter dicsőségének folytatását látják, vagy a dalmát városokkal való surlódásait, Dalmáczia hegemoniájáért való küzdelmeit mondják el. Az elsőnél kisebb-nagyobb sikerrel működik a képzelet, a másodiknál a velenczei és hazai kútfők bősége miatt más valamit nem vesznek észre, a harmadik, országos szempontra nézve pedig nem csak az akarat, hanem megbizható anyag is hiányzik, mert az egykori Nelipics-féle levéltár egy része elveszett, másik része különböző családi levéltárakban lappang, osztva a Frangepán-család levéltárának a sorsát.[1] Most talán legérdekesebb része az udinei (Friaul) Frangepán-féle levéltárral együtt az országos levéltárba került. Innen választottam ki két oklevelet, mely diplomatikailag rendkivül érdekes, történelmileg felette fontos. Érdekes, mert mind a kettő ügyes hamisitvány, fontos mert a hamisitás tényének megállapitása felmenti egyrészt legalább ebben az esetben Zsigmond királyt a szószegés vádjától, másrészt a történelemben igen ritka, a regényekben nélkülözhetetlen varázserővel eltünteti a századok időközét, elénk idézi a Nelipics Ivanis hatalmas alakját azokban a husz utolsó évében sürün ismétlődő pillanatokban, mikor az a tudat gyötri, hogy ő a családjának utolsó férfisarja és a bizonytalanság, hogy halála után kié lesz rengeteg nagy bastina-ja, hagyatéka. Ezen lélektani momentum a kulcsa egyuttal Nelipics sokszor habozó, határozatlan viselkedésének.

[1] Pór, Szlavonia meghódolása 1345-ben, Századok 27 (1893), 865. l.; Nagy Lajos 73—75. ll.; Nemzeti tört. III., 164—167. ll.; Domanovszky és Vértesy, Nagy Lajos első hadjárata, Századok 34 (1900.), 786—789. ll. Ez utóbbi themát előbb már és alaposan feldolgozta Gruber, Vojevanje Ljudevita I. u Dalmaciji do 1348. (A pozsegai gymnasium értesitője 1887/1888.). Ennek a folytatása: Borba Ljudevita I s Mlecima 1348—1358 (I. Lajos küzdelmei Dalmácziáért 1348—1358.), Rad 152 (1903.), 32—161. ll.; Mitis, La Dalmatia ai tempi di Lodovico el Grande. Zara 1887. (Különl. «Annuario dalmato»-ból.)

[2] V. ö. alább.

[3] L. alább.

[1] Igy pl. a Frangepan-család levéltárának egy része főtörzsével az országos levéltárban van, második része hg. Eszterházy-féle kismartoni levéltárban. Blagay cs. okl. V. l.

I. A két oklevél szövege.

I.

1345 november 21.

Lodovicus dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Comanie Bulgarieque rex, princeps Sallernitanus et honoris Montis sancti Angeli dominus omnibus Christi fidelibus presentibus pariter et futuris presencium noticiam habituris salutem in salutis largitore. Regum et principum cordibus pietas ac clemencia adeo vehementer | debet insidere, vt sinum sue misericordie [1] graciam subditis deuota humilitate de offensis inplorantibus patulo debe(a)t aperire. Proinde igitur ad vniuersorum noticiam tam presencium quam futurorum harum serie volumus | peruenire, quod, cum dudum regnum nostrum Dalmacie iure et ordine geniture nobis debitum per quosdam magnates et nobiles ipsius regni tirannica eorum protestate seuiente a sacro nostro dyademate alienatum | in errorem deuenisset plurimorum, demum comes Iohannes quondam comitis Nelepchii filius relicto errore aliorum de eorumque medio sublatus in viam veritatis et fidelitatis tanquam ad lucem de tenebris | rediens et nos tanquam suum dominum naturalem, de pietate confisus regia, humiliter recognoscens in manus nostras se liberaliter subdidit, de omnibus offensis delictis et excessibus quibus ipse vel predecessores sui inter alios contra ipsam sacram coronam regiam fuissent obnoluti, per omnia sibi indulgeri misericordiam postulando inplorauit. Nos itaque de subditorum nostrorum deuiancium conuersione plurimum letantes de innata pietatis clemencia seueritati mansuetudinem preferentes eundem comitem Iohannem ad sinum nostre regalis gracie deliberacione et consilio excellentissime principisse domine Elisabeth regine Hungarie genitricis nostre k(arissi)mi nec non prelatorum et baronum nostrorum ac domini Stephani ducis fratris nostri karissimi voluntate, prehabitis diligentibus clementer duximus suscipiendum, ignoscentes et totaliter indulgentes omnia commissa, iniurias et offensas, quascumque ipse et predecessores sui per se vel per alios quoquo tempore hactenus quomodolibet irrogassent et perpetrassent, reddentes eosdem super omnibus delictis offensis et excessibus quibuscumque expeditos liberos et per omnia et in ewm absolutos. Et quia insuper idem comes Iohannes tamquam filius iam effectus fidelitatis et obediencie castra nostra regalia videlicet Tininium et Pachitel, item castrum Szerb, item castrum Sztoogh, item castrum Vnach vocata cum eorum supatibus et pertinenciis, qui et que olim per dictos tirannos erant occupata, ymmo diuturno iam tempore a sacro dyademate diuagata et alienata ad manus nostras regias statuit et restituit, ob hoc, vt alii posterique notabile exinde sumpmant deuocionis reddeundi ad graciam exemplum et a sui erroris semitis felici gaudeant declinacione, castrum nostrum regale Zyn vocatum cum districtu eius Cetina apellato et quibusuis pertinenciis, item castrum Brecheuo cum campo qui vocatur Pogle simulcum vniuersis ipsorum tenutis, villis, possessionibus et eorum incolis seu populis, Croatis et Olachis, ecclesiarum patronatibus, iuribus, iurisdicionibus, tributis, fforis, vadis, terris cultis et incultis, pratis, pascuis, vineis, siluis, alpibus, nemoribus, aquis, fluueis (!), piscinis, molendinis ceterisque quibuslibet vtilitatibus, vsibus et pertinenciis sub eorundem veris metis et antiquis limitacionibus per nostros predecessores reges videlicet Hungarie et nostram maiestatem seu per quoscumque alios hactenus possessis et seruatis noue nostre donacionis titulo prefato Iohanni comiti filio Nelepech et per eum suis heredibus heredumque suorum successoribus vniuersis damus donamus et de vera scientia potestatisque plenitudine nostre maiestatis, habita deliberacione digestoque et maturo consilio vna cum serenissima principissa domina Elizabeth regina genitrice nostra karissima prelatisque et baronibus nostris prematuro(!) in hereditatem ascribimus perpetuam presencium li(tera)rum nostrarum per vigorem. Preterea castrum suum hereditarium Kamychech vocatum, quod super sua possessione hereditaria de novo constructum habetur, cum suis possessionibus vniuersis hereditariis tanquam ius suum hereditarium sibi et suis heredibus perpetuo tenere et habere confirmamus. *Ipsius quoque comitis Johannis visis et attentis recognoscenciis de largiflua clemencia regali eidem comiti Iohanni et suis cunctis heredibus atque posteritatibus hanc liberalitatis graciam duximus faciendam specialem, ymmo facimus: quod de prefatis castris Zyn, Brechewo et Kamichech ipsorumque prescriptis possessionibus, villis, tenutis et quibuslibet pertinenciis per nos sibi vt prehabetur donatis hereditariis quoque atque per ipsum vel dictos eius heredes in futurum acquirendis, in parte quacumque maluerint aut in toto seu pleno et integro videlicet omnino prorsus cuicumque seu quibuscumque tamen sacre corone regni Hungarie fidelibus disposuerint aut voluerint donare, ascribere, vendere, obligare nec non in dotem filiabus vel sororibus suis legittime procreandis asignare et dare, perpetuoque confere, liberam et omnimodam — non obstantibus iuribus aut consuetudinibus regnorum nostrorum quibuscumque in hac parte obseruandis, de quibus quidem consuetudinibus et ritubus tam regalibus quam eciam eorundem regnorum nostrorum in hac parte saltem obseruare debendis eosdem reddimus protinus exoneratos quitosque et expeditos pariterque absolutos, — habeant cunctis temporibus successinis potestatis auctoritatem firmissimam.* Volumus insuper ut cum suis vniuersis possessionibus tam hereditariis quam de nouo per nos vt prehabetur sibi datis et collatis nec non in processu temporum aquirendis dictus comes Iohannes et heredes eius universi ab omnibus et quibusuis regni nostri iudicibus et ipsorum iudicatu perpetuis temporibus sucessiuis exempti habeantur et nullius iudciio pret(er)quam regie celtitudinis super hiisdem vllo vnquam tempore astare teneantur. Preterea de munificencia regie maiestatis eidem comiti Iohanni et per eum suis heredibus heredumque suorum cunctis successoribus perpetuo dedimus et donauimus quandam possessionem nostram regalem Besenew nuncupatam in comitatu Pestiensi existentem cum suo tributo atque vtilitatibus et pertinenciis vniuersis, vt exinde in curia nostra stare valeat(!) atque possi(n)t, possidendam tenendam et habendam. Promitimus (!) etenim et in solidum nostro et nostrorum successorum regum videlicet Hungarie nominibus policemur (!) preno-

[1] mie.

minatum comitem Iohannem filium Nelepech eiusque heredes et successores vniuersos super premissis nostris nouis donariis et omnibus supradictis contra quoslibet ipsos super eisdem impetere volentibus per omnia ab omni lite immuniter expedire ; et in omnibus prenominatis castris, possessionibus, promissis et graciis promitentes ad ultimum fide nostra mediante nec non prefate domine regine genitricis ac domini Stephani ducis fratris nostrorum karissimorum manualiter ad sancta dei ewangelia et reliquias sanctorum cum prelatis et baronibus nostris nobiscum existentibus et in presencia eorundem prestita, quia idem comes Iohannes a modo sincere et fideliter nobis et sacre corone seruiturus adhesit, indempniter et inuiolabiliter eius fidelitate requirende conseruare et manutenere perpetuo. In quorum omnium premissorum memoriam perpetuamque firmitatem presentes eidem literas nostras concessimus dupplicis sigilli nostri pendentis munimine roboratas. Datum per manus honorabilis et discreti viri magistri Tatameri Albensis ecclesie prepositi aule nostre vicecancellarii delecti et fidelis nostri vndecimo kalendas decembris anno domini M°CCC^mo^XL^mo^ quinto regni autem nostri anno quarto, venerabilibus in Christo patribus dominis Chanadino Strigonien(si) locique eiusdem comite perpetuo, Colocensi sede vacante, Dominico Spalaten(si), Nicolao Iadren(si) archiepiscopis, Ladislao Quinqueecc(lesiensis), Nicolao Agriens(is), Andrea Transsilua(n)o, Iacobo Zagrabiensis, Colomano Iawriensis, Petro Syrmiensis, fratre Vito Nitriensis, Laur(encio) Boznensis et Mich(ae)le Wachiensis ecclesiarum episcopis ecclesias dei feliciter gubernantibus ; magnificis viris Nicolao palatino et iudice Comanorum, Stephano wayuoda Transsiluano comite de Zolnuk, Laur(encio) magistro thawarnicorum nostrorum comite Nitriensi, comite Paulo iudice curie nostre, Nicolao tocius Sclauonie et Dominico de Machow banis, Paulo magistro thawarnicorum reginalium, Oliuerio iudice curie eiusdem reginalis, Nicolao de Zech dapiferorum, altero Nicolao filio Laurencii pincernarum et Dyonisio agasonum nostrorum magistris ac magistro Nicolao Trewtel comite Posoniensi aliisque quam pluribus comitatus regni nostri tenentibus et honores.

Az uj pecséttel való, formailag szabályos megerősítés (1365. deczember 17.): — — . — — pro predicto comite Iohanne filio comitis Nelepech suisque heredibus et successoribus vniuersis dicti sigilli nostri noui dupplicis et autentici appensione innovamus et perpetuo confirmamus. Datum per manus eiusdem domini Nicolai archiepiscopi cancellarii nostri [1] sedecimo kalendas ianuarii anno domini M°CCC°LXV°, regni autem nostri anno XX° quarto. *(Orsz. levéltár, Dl, 38.487.)*

II.

1412 november 29.

Sigismundus dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seurie, Gallicie Lodomerie, Cumanie Bulgarieque rex ac marchio Brandemburgensis, sacri Romani imperii | archicamerarius nec non Bohemie et Luxemburgen(sis) heres omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presencium noticiam habitu ris salutem in omni(!) saluatore. Regie interest libertati | suorum fidelium procerum preces legitimas fauorabiliter exaudire et eorum fidelitatibus recensitis iustis ipsorum peticionibus facilem prebere consensum in hiis presertim, que videntur suorum subiectorum comodis vtiliter | conuenire. Proinde ad uniuersorum tam presencium quam futurorum noticiam volumus peruenire, quod nos perspicua regalis pericie contemplacione viri magnifici Iohannis filii Iwan filii Nelepech comitis de Cetina | fidelis nostri dilecti preclaris fidelitatibus et innumeris(!) sinceris famulatibus ac fidelibus multiphariis vberimis seruiciis per ipsum iugiter et laudabiliter, sicuti reuera et incunctanter didicimus, a iuuentutis sue gradibus sacro regio dyademati ac condam domino Lodouico diue memorie similiter Hungarie etc. regi socero et predecessori nostro c(arissi)mo in cunctis suis vallidis agendis atque arduis expedicionibus et postremo nobis Polorum (!) rege impetrante solium et regnum dicti regni Hungarie feliciter enactis et adeptis eximie fidelitatis nitida constancia, agillitate strennua laboriosis et laudedignis suis obsequiis pro nostri honoris incremento ingenti in nostris et regni nostri prosperis et asperis processibus absque temporis intervallo iuxta nostrum beneplacitum regnicularumque(!) vberimum comodum tranquillum statum et vtilitatem proficuam in suis tenutis dominio et possessionibus, bonis atque rebus spolia depredaciones et combusciones cum non modica proximorum et familiarum suorum sanguinis effusione et interempcionibus per Boznenses infideles atque Venetos nec non Turcos tocius chrystianitatis innimicos et persecutores dirissimos nobis prelatisque et baronibus nostris bene recolentibus crebris vicibus temporibus inpacatis facta et commissis supportando ac grandia pericula et dampna, castrorum obsidiones, populorum abducciones et cedem aliorumque innumerabilium et indicibilium enormitatum genera sufferendo exhibitis et impensis, premetitis et attentis, respectu quorum potissimeque tam ipsius comitis Iohannis quam eciam nonnullorum ipsorum prelatorum et baronum nostrorum humilime deuoteque precis ad instanciam volentes eidem de innata nobis regie liberalitatis clemencia, que cunctis sibi mere sinceritatis zelo obsequentibus synum gracie moleuit(!) pandere[1] regiam pie exhibere beniuolenciam, memorato comiti Iohanni filio Iwan huiusmodi et gracie et liberalitatis prerogatiuam mera auctoritate et potestatis plenitudine ex certaque sciencia nostre maiestatis de eorumdemque prelatorum et baronum nostrorum conscilio prematuro ac vniformi decreto sanximus faciend(am) et concessimus iugiter in solidum duraturam, vt anotatus comes Iohannes quedam castra sua videlicet castrum Zyn et Trawnik cum ipsorum contrata seu comitatu Cetina an(te)fato ac castrum Chachwina cum contrata eius Pozuzya nec non castrum Olmys cum fortalicio Visuchi ; item castrum Klys, castrum Kamichach, atque castrum Kluch cum prouincia eius Campo Petri, quoque castrum Swonygrad cum contrata eius Odorya nuncupata et vocatis simulcum universis opidis et foris, tributis, villis seu possessionibus ecclesiarumque patronatibus, terris cultis et incultis, vineis et vinearum

[1] Kétszer; először pontokkal kihagyva.

[1] Itt, ugylátszik kiesett: et.

promontoriis, aquis, fluuiis, piscinis, molendinis et molendinorum locis, campis, pascuis, siluis, montibus, alpibus, pelago, salinis, Croatis Olahisque in tenutis dominio et districtubus prenominatorum castrorum habitis, commorantibus nec non quibuslibet ipsorum et earundem vtilitatibus, prouentibus, iuribus, iurisdicionibus, seruitutibus ceterisque quibusuis utilitatum integritatibus quouis videlicet nominis vocabulo vocitatis ad eadem et easdem rite et legitime spectantiibus et pertinere debentibus per ipsum comitem Iohannem hactenus scilicet seruatis et possessis sub ipsorum et ea(run)dem veris metis et limitibus antiquis quibuscunque personis hominu(m) tam religiosis, ecclesiasticis, claustris seu ecclesiis quam eciam viris secularibus tamen prefate sacre regni Hungarie corone [1] fidelibus in parte quacumque maluerit de eisdem vt predicitur castris tenutis possessionibus prouentibus et vtilitatu(m) (!) quarumcumque ipsorum et earundem, Croato(rum) an Olaho(rum) aut in toto et integro videlicet omnino prorsus dandi ascribendi donandi vendendi concambialiter tradendi legandi nec non filiabus suis legittime procreandis in dotem ascribendi perpetuam atque tradendi ac iuxta libitum sue voluntatis de eisdem disponendi, vti eciam hanc idem(!) libertatum prerogatiuam *in tenoribus literarum donacionalium antefati condam domini Lodouici regis vigorosarum atque nostrarum confirmatiue privilegialiter editarum* coram nobis ac eisdem prelatis et baronibus nostris in specie per eundem comitem Iohannem productarum expressius vidimus contineri, hinc iugiter et in antea cunctisue temporibus successiuis[2] meram et plenam vigorosamque et omnimodam auctoritatem et potestatis annuencie tutamine et robore in ewm prefulcitam. Assumpsimus nichilominus et insolidum policemur ipsum comitem Iohannem et illos quibus ipsa predicta castra, tenuta, possessiones, Croati seu Olahi ceteraque iam superius lucidius denotata in parte quacumque vel in toto vt predictum est quoquomodo per ipsum deinceps fuerint donata vel legate, asscripta seu quouismodo collate aut filiabus in dotem tradita seu assignate in pleno dominio ipsorum castrorum districtuum possessionumque et villarum, Croatorum eciam et Olahorum cunctarumque vtilitatum et pertinenciarum semper illese inconcusseque atque indempniter conseruare, defendere et a cunctis impetitoribus, causidicis et actoribus vbique in iudicio et extra iudicium expedire temporibus successuis vniuersis presencium patrocinio mediante. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras dupplicis sigilli nostrí noui pendentis autentici munimine roboratas. Datum per manus reuerendi in Christo patris domini Eberhardi episcopi Zagrabiensis aule nostre supremi cancellarii fidelis nostri dilecti anno domini millesimo quadringentisimo duodecimo tercio kalendas decembris regnorum autem nostrorum anno Hungarie etc. XXVI, Romanorum vero tercio.

(commissi)o p(ro)p(ri)a dom(in)i reg(is)

A felhajtáson: l(e)cta et cor(re)cta. — *Hátul a XV. száz. végéről való glagolit feljegyzés:* l[ist] na v[s]in, na K[lu]č, na Kamičac. — *XVI. századbeli feljegyzés:* 1412. optimum priuilegium. — *Orsz. levéltár Dl, 38.508.*

[1] Közbeszurva a sor fölött.

[2] Kiesett: habeat.

II. A két oklevél leirása és külső kritikája.

A két oklevél, melyet itt közöltünk, elég hosszu idő óta szerepel a történelmi irodalomban, jóllehet senki sem ismerte teljes szövegüket.[1] Az 1345 november 21-én datált oklevelet, melyben I. Lajos a Nelipics-családot megerősiti összes czetinai várai birtokában (I), mellékesen idézi Rački [2] az udinei levéltár egy olasz nyelvü meglehetősen rövid lajstromából. Ezt a horvát akadémiában lévő lajstromot 1892-ben teljes szövegében tette közzé Lopasić [3] s igy ismeretes lett a másik oklevél (II) főtartalma is, melyben Zsigmond király 1412 november 29-én Nelipics János fia Jánost azzal a rendkivüli joggal ruházza föl, hogy részletesen felsorolt jószágaival tetszése szerint rendelkezzék. A Lajos-féle oklevél legujabb időben csakugyan teljes szövegében lett közölve.[4] Ezen közlés a diplomatikai kritikának kevés szolgálatot tett, mert nem eredetiből, hanem a kismartoni levéltárban lévő 1406-iki (április 22) «eredeti» (!) Zsigmond-féle megerősitésből történt. De annál nagyobb szolgálatot tenne ezen 1406-iki átirat, ha ismeretes volna és szakszerü leirását birnánk. Azonban a megerősités közlése, leirása a kutató felületes munkája miatt kimaradt s igy meg vagyunk fosztva egy fontos segédeszköztől a Lajos-féle oklevél kritikájában. De a megerősités napi dátuma közölve van és ez, a mint látni fogjuk, legfontosabb és legérdekesebb az egész oklevélben. A két általam közölt oklevél viszonya ugyis olyan benső, hogy ezeknek a kritikája eldönti a köztük álló elrejtett harmadik ikeroklevélnek a sorsát is.[5]

[1] Lucius előtt ismeretes volt az első oklevél (Bulletino di arch. dalm. 4 [1881.] 87. l.), de müveiben nem idézi direkte.

[2] Pokret na Slavenskom jugu, Rad 2 (1868.), 72. l. 2. jegy.

[3] Spomenici tržackih Frankopana (A Frangepánok trzsaci ágának emlékei.). Starine 25 (1892.) 29. 321—329. ll.

[4] Šišić, Iz arkiva u Željeznom (a kismartoni levéltárból), Vjestnik 7 (1905.), 145. (A napi keltezés rosszul van megfejtve.) Az uj pecséttel való megerősitést a kiadás nem emliti. Ugyanitt (170. l.) egy rövid kivonat tudatja velünk, hogy a második általunk közölt oklevélnek egy példánya Kismartonban található.

[5] Ezen oklevélre vonatkoznak az 1412-iki oklevél szavai: vti eciam hanc idem libertatum prerogatiuam in

A fentebb emlitett kivonatokból és rosz közlésből lehetetlen volt észrevenni a két oklevél között való legkisebb összefüggést is, annál kevésbbé volt lehetséges azt megállapitani, hogy mind a kettőnek zöme ugyanaz, mely a család hagyatéka körül forog. Ellenben az eredetiekből nem csak ez utóbbi tény tünik fel, hanem a legszorosabb összefüggés külsőleg is nyilvánul abban, hogy mind a kettő *egy kéz munkája.* S ha efféle állitásnak nem volna erős subjektiv momentuma, ha objektiv módon be tudnók bizonyitani, akkor ezen körülmény az elégnél is több volna, hogy pálczát törjünk a két oklevél fölött. Azonban ezen állitásom a betük legrészletesebb leirásával alig támogatható;[1] az embernek, hogy erre a meggyőződésre juthasson, az okleveleket eredetiben vagy kitünő fényképben kell látnia. De szerencsére mindegyik oklevél magán viseli a hamisitvány kétségtelen bélyegét.

Az *I. oklevél* irásának egyetemes jellege, főleg pedig a betüről-betüre való aprózás (B, k, h, w) határozottan a XV. század első felére mutat. Ide utal az egyes nevek helyesirása is, mert az *sz* (Szerb, Sztoogh) nem volt divatos a XIV. sz. közepén.[2] Az uj pecséttel való megerősitési záradék (1365) ugyanazzal a kézzel, sőt ugyanazzal a téntával van irva, mint a főszöveg. A bőrhártya hajlásának szélén, melyen át van irva a záradék, a toll reszketésének legapróbb nyoma sem vehető észre. A bőrhártya tehát akkor, mikor ráirták a záradék szövegét, még teljesen sima volt, csak később függesztették fel a két pecsétet. Mert ezek minden valószinüség szerint függtek az oklevélen. Erre mutat legalább a szöveg alatt lévő hártyán és a felhajláson keresztül történt három szabályos átmetszés, mely a pecsétzsinór áthuzására szolgált.

Ilyen feltünő külső kriteriumokkal nem rendelkezik a *II. oklevél.* Az irása jellege a dátummal teljesen egykorunak látszik, mert tudvalevőleg a paleographia eszközei nem annyira pontosak, hogy segitségükkel egy emlék korát évtizedekre lehetne megszabni. A betük itt apróbbak, a sorok sürübbek, a röviditések gyakoriabbak, mint az I. oklevélnél. Az irnok itt rendes irásával ir, mig az I. oklevélnél iparkodik utánozni a Lajos korabeli oklevelek jellegét, mely törekvés aztán durva anomáliákat hoz létre.[1] A hártya ugyanazon nemü (északi) mint az első oklevélé, de a tinta fakóbb. A pecsétnek nyoma abban nyilvánul, hogy a hártya a felhajlásán és a szöveg két legalsó sora között át van metszve. A kanczelláriai szokásokra is figyelemmel van a hamisitó, de ez a szerencsétlensége, mert a «commissio propria» hivatalos jelölése és a «lecta et correcta» feljegyzés, mely a bőrhártya felhajlásának (heraldice) jobboldala felső szélén olvasható, ugyanabból a kézből és téntából származik, mely egyuttal az oklevél irójáé is.

Főleg az uj pecséttel való megerősitési záradék alkalmazásából, — mely a hamisitónak kettős munkát okozott, a mennyiben két pecsétnyomot kellett gyártania az I. oklevél számára — és az apró kanczelláriai szokásoknak tekintetbe vételéből látható, hogy a hamisitó nagyon ügyesen járt el. Ebből a korból csak egy eset ismeretes előttem, mely ügyességre nézve egyenrangu vagy talán felülmulja valamivel a Nelipics-féle hármas hamisitványt; ez a szintén hármas hamisitvány, melyet Blagay-család gyártatott 1432 körül.

Mivel ezen eset a maga teljességében még ismeretlen, nem mulaszthatom el az alkalmat, hogy erről szóló és a horvát Vjestnikben megjelenő tanulmányomnak eredményeit itt röviden ne közöljem, annál is inkább, mert ezen eset úgy a hamisitványok kivitelében, mint a hamis voltukat elárulo kriteriumokban nagyon hasonlit a Nelipics-féle esethez, sőt mint néhány homályos nyom sejteti, ezzel technikailag direkt összefüggésben is lehet; mindenesetre azonban erősbiti a fénysugarat, mely belopódzott a hatalmas szlavon és horvát urak titkos mühelyeibe, a honnan nagyra törő, de mindig önző családi politikájukat intézik.

A Blagay-féle hármas hamisitvány a követ-

tenoribus literarum doinacionalium antefati condam domini Lodouici regis vigorosarum (I) atque nostrarum . . . vidimus contineri.

[1] Felhivom azonban a figyelmet egy körülményre, mely az állitásom mellett szól és mind a két nyomtatott szövegben jutott kifejezéshez. Ez a «ffluuiis» szó irásmódja.

[2] Az 1345 junius 23-án kelt eredetiben. (Vjestnik i. h. 142., 144. ll.): Scerb (Serb), Stog (Stok).

[1] Igy pl. a «praeter» szót igy röviditi: pret(er).

kező darabokból áll: 1. az 1218-iki oklevélből (II), melyben II. Endre a Goriczai István fiait Vodicza birtokában megerősiti és szabad ispánokká teszi (Blagay okl, II. sz.); 2. az 1352-iki oklevélből (II/a.), melyben Lajos király az előbbi oklevelet megerősiti s azonkivül felmenti a Blagayakat a királyi s országos hadjárat esetén való ingyenes szolgálattól (Bl. O. LXX. sz.); 3. az 1406. (április 22.) oklevélből (II/b.), melyben ismét Zsigmond erősiti meg a II/a-t és azonkivül a családot pallosjoggal ruházza fel (BlO. CXXI. szám). Mint látni, e csoport tartalmilag legszorosabban összefügg, de mindamellett mindegyik tagja külön sajátsággal bir, úgy hogy a kiváltságok három fokozaton keresztül folytonosan nőnek. Mind a három oklevél eredetiben maradt fenn, úgy hogy mindegyikről külső és belső kritikát lehet mondani. Az első darab már minden szempontból le van tárgyalva. «Az oklevél irása kétségkivül ügyes utánzat, mindamellett a külső kellékek egybevetve a levéltár többi darabjával nyilvánvalóvá teszik, hogy kivált belső bizonyitékai miatt hamis oklevéllel van dolgunk.» (BlO. Bevezetés XXXVII. l.) De a többi kettő is hamis és csak 1432 táján gyártották. Külsőleg hamis voltuk rögtön kiderül, ha a két oklevél irását összehasonlitjuk; már az első benyomás az, hogy mindakettőt egy kéz irta. (Az 1218-ik évi oklevélnek téntája ugyanaz mint az 1412-iki oklevélé.) Vannak azonban más bizonyitékaink hamis voltuk mellett. A II/a irása a XV. század elejére mutat, a megerősitési záradék (1364) ugyanazzal a duktussal, sőt ugyanazzal a téntával van irva mint a főszöveg. A II/b főleg egy belső oknál kell, hogy hamis legyen és ez a király czimében rejlik (1406-ban «Sigismundus dei gratia *Romanorum rex* semper augustus»).[1] Az eszközökről, melyek segitségével az oklevelek gyártásának korát sikerült megállapitanom, itt bővebben nem szólhatok. Elég ha megmondom, hogy 1430-ban a Frangepánok legendája határozott testet ölt, mert ebben az évben Miklós veglai comes és hires bán Rómában tartózkodott, a hol a pápa megerősiti római származását. Ő az első, a ki «de Frangepanibus»-nak irja magát. De ez csak egyike a Blagay-féle hamisitványok motivumainak, a többi család-politikai jellegü.

Nekem úgy tetszik, mintha rokon vonás léteznék a Blagay-féle csoport irása és a Nelipics-féle csoporté között. De ez teljesen subjektiv. Sokkal objektivebb azonban a két csoportot irányitó eszmének párhuzamos keresztülvitele, a régebbi korszakok okleveleinek aránylag mély ismerete, a részletekre kiterjeszkedő megfigyelő képesség és a hibáknak szembetünő hasonlósága, melyek ezen érdekes mesterművek hamis voltát elárulják. Mert mint látni fogjuk a Nelipics-család óhajainak látszólagos szentesitése ép úgy három fokozaton van keresztülvive, mint a Blagay-féle esetben. Mindakét csoportban van egy-egy az ismert uj pecsétes záradékkal ellátott oklevél, mely tökéletes belsőleg, de külsőleg nem rejtheti el későbbi eredetét. Az általunk közölt Zsigmond-féle oklevél királyi czimében szintén egy anachronizmus lappang, csakhogy itt visszamenő, a Blagayak oklevelében a czim megelőzi a dátumot. De ezen következetes, nagyjában azonban áitalánosnak látszó párhuzamosságon kivül van egy érintkező pont a két oklevél-csoport között, mely több mint véletlen dolga. A Zsigmond-féle (kismartoni) megerősités a Nelipicsek számára t. i. ugyanazon évi és napi dátummal bir, mint az 1406-iki hamis oklevél a Blagayak részére. Hogy a II/b gyártója miért használta épen ezt a keltezést, ezt megmagyarázni nem nehéz, mert a Blagay-levéltárban volt egy azon napon kelt eredeti oklevél (BlO. CXXII. sz.). De hasonló eset nem foroghatott fenn a Nelipicsek ügyében. Nelipics Iványi Nápolyi László pártján állott. Csak mikor sógora, Hervoja meghódol,[1] fogad hüséget ő is Zsigmondnak (1408).[2] Ezen tény, mely mellékesen mondva megsemmisitő hatással van az 1406-iki (kismartoni) átiratra, kizárja a lehetőséget, hogy ebből az évből léteztek volna Zsigmond-féle oklevelek a Nelipicsek levéltárában.[3]

[1] E két hamisitványra Gábor Gyula dr. ügyvéd ur volt szives figyelmeztetni. — Róluk szóló értekezésem már megjelent a Vjestnik 8. (1906.) évi kötetében.

[1] Thallóczy, Hervoja herczeg, Turul 10 (1892.), 4. l.

[2] «eisdem *Boznensibus* ad ueram obedienciam redeuntibus, ipse Iohannes similiter ad huiusmodi obedienciam et fidelitatem se obtulit.» 1408. nov. 13-án kelt eredeti ép pecséttel a kismartoni levéltárban. Kiadva Vjestnik 7 (1905.), 167. l. Teljesen hasonlóan szól a két ugyanazon napon kelt oklevél az Orsz. lv. Dl., 38.503. és 38.504.

[3] Természetesen nincsen kizárva, hogy egy olyan

Ugy látszik, hogy a XV. század első harmada végén a délvidéken egy valódi hamisitólángész élt, a ki előbb, vagy, úgy lehet, a hamisitások idejében is a királyi kanczelláriában müködött, a ki talán az Usurában elveszett Lajos-féle pecsétnyomónak a birtokába jutott.[1] Hozzá folyamodnak a hatalmas szlavon és horvát urak végső bajaikban, mikor a király nem hajlandó rajtuk segiteni.[2]

III. A két oklevél belső kritikája és történelmi értéke.

A Nelipics-féle csoportra a belső kritika megsemmisitő hatással van. Mig a Lajos-féle oklevél a külső okoknál fogva kétségtelen hamisitvány, addig a Zsigmond-féle oklevél magában véve csak jelentéktelen karczolásokkal ment keresztül a külső kritikán. Az I. oklevél formuláiba, tartalmába — legalább magában véve — alaposan nem lehet belékötni, a másodiknak valódiságát pedig már az első mondat megsemmisiti. E kettő között, mintegy kereszttüzben áll a harmadik, közelebbről nem ismert ikeroklevél, a kismartoni 1406-iki átirat.

Az *első oklevél* formuláira nézve teljesen szabályos úgy a főszövegében, mint a záradékban. Föltünő csak a király eskütétele a négy evangeliumra, hogy meg fogja tartani az adományát és meg fogja őrizni az adományos jogait. De ez távol attól, hogy gyanus legyen, csak a mellett szól, hogy a hamisitónak valódi «ad hoc» minta állott rendelkezésére. A tengermelléken még a byzanczi korszak óta divatos az eskü, úgy a magán-,[1] mint a közszerződésekben. A byzanczi bonyolódott eljárásu συμφωνία-t [2] itt, mint az orosz szerződésekben [3] a hatalmasabb fél egyszerü esküje vagy még egyszerübb «stanak»[4] (conventio), esetleg erről kiállitott oklevél helyettesiti. Ezen szokás alól a magyar királyok sem tudják magukat kivonni a dalmát városokkal szemben; megtartja Nagy Lajos is ebben a kivételes esetben, a mikor egy a felségjogokat gyakorló családnak sarja alattvalójává lesz. Ilyesvalamit egy XV. századbeli hamisitó nem tudna beiktatni gyártmányába, ha a valódi mintában nem találta volna.

A rendes biróságok hatósága alól való kivétele és a családnak azzal a joggal való felruházása, hogy csak a király előtt tartozik törvényt állani, szintén nem páratlan. Megtette a király ezt a Bribirieknek ugyanabban az időben,[5] később a bosnyák Hrvatinicsok szlavon ágának.[6]

Történelmileg valódi a várakról és birtokokról szóló rész is; igazolják úgy a hamisitvány keltezése előtt megtörtént események mint a későbbi tényállapotok. A Lika és Krbava vármegyékben fekvő Pocsitelj, Unac, Srb és Stog várakat a Nelipicsek miképen szerezték meg, azt csakugyan biztosan nem tudni,[7] tény azonban az, hogy

oklevél nem lett volna a Frangepán-levéltárban. V. ö. Vjestnik i. h. 165. l.

[1] A Blagay-féle IIª oklevélen a Lajos-féle első pecsétnek töredékei függnek, melyekből az egész pecsétet lehet rekonstruálni. Teljesen olyan volt, mint az eredeti. A zsinór ép; a töredékek ezen oly módon függnek, hogy kétség nem lehet, hogy nyomó segitségével erősitették meg a pecsétet. Valószinübb azonban, hogy a nyomó csak mesteri utánzat volt.

[2] Hogy ez ki volt, nem sikerült megállapitanom. Minden gyanitás nélkül megemlitem, hogy a Frangepán-levéltárban őrizték az okleveleket, melyek bizonyos «Gregorius filius Georgii dicti Theuruk de Thathetych»-re vonatkoznak, a ki 1414-ben «Gregoriouch et Kervavezuze (Kervavezolze)», zágrábmegyei birtokokat királyi adományul kapta (Dl, 38. 509.). 1427-ben a király «ad instanciam fidelis nostri dilecti magistri Gregorii filii Georgii dicti Thewruk de Gregoryowcz et de Tetathych *secretarie cancellarie nostre* maiestatis *prothonotarii*» még a »Tergouische» birtokot adományozza neki. (Dl, 38. 515.)

[1] Šufflay, Dalm. Privaturkunde, Sitzb. der Wien. Akad. 147 (1904), 125. l. 2. jegy.; Klaić, Vjestnik arkiva 3 (1901.), 2. l.

[2] Neumann, Urk. Quellen zur Geschichte byz. Beziehungen, Byzant. Zeitschrift 1 (1891.), 372. l.

[3] Dimitriu, Vizantinskij Vremennik 2 (1895.), 531—550. ll.

[4] Bogišić, Stanak u statutu dubr., Glasnik srb. uč. drustva = Jagić, Arch. f. sl. Phil. Valamit arról Wenzel is: A szláv tört. emlékek. Tört. tár 1879., 19. 23. ll.

[5] Fejér IX. 1, 473. l.

[6] 1366. Thallóczy: A bosnyák bánság, Tört. Értekezések 20 (1905.), 69. l.

[7] Én azt hiszem, hogy akkor, mikor (1253.) Béla király Drežnik župat adományozta Nelipicseknek, mert nagyon valószinü, hogy e župának a neve akkor nagyobb területet jelentett, mint a 13. század végén. (Blag. okl. 55—58. ll.) A Nelipicsek szivósan tartják a várakat és nem törődnek a megye nevével, mely mindinkább szükebb fogalmat képez, de kétségtelenül a nélkül, hogy ők a birtokaikból valamit veszitenének. 1352-ben Počitelj már mint királyi vár emlittetik («castrum nostrum Pochitel» Vjestnik i. h. 151. l.). Klaić valószinünek tartja (Rad 134 [1898.], 199. l.), hogy e várakat Vladislava, a korba-

ezek körül, valamint még Knin és Brecsevo körül forog a kettős egyezség, melyet Miklós szlavon és István boszniai bán kötött Nelipics Jánossal 1345 junius 23-án.[1] E szerződés szerint János Knin és Brečevo várakat mindaddig megtartja «quousque sibi *Cethina* cum suis pertinenciis debitis et castrum Clissia insimul presententur.» Tehát Cetina-megye illette Jánost, itt pedig Kamičac vár feküdt, melynek romjai most is láthatók a Krka balpartján, a rogi vizesés közelében, ez a «castrum hereditarium»; itt van Sinj vár (Zyn) és Petrovo-polje (Pogle) a Cikola folyócska mellett. A hamisitvány ezen része tehát hiteles. De hiteles azon része is, mely a Bessenyő, pestmegyei birtok adományozásáról szól, mert a Nelipicsek ezt tényleg birták 1387-ig, mikor aztán Zsigmond király megmenti őket a távol eső kényelmetlen jószágtól.[2]

Már csak az oklevél dült betükkel szedett része van hátra, csak ez lehet a hamisitás rugója, mert ezen kiváltság: az országos jog és szokás alól való kivétel páratlan. Ellene nem csak a XIV. századi jogtörténelem, a család szomoru vége bizonyit, hanem az oklevél csak ebben a passusban találkozik az 1412-iki hamisitványnyal, csak ebből a részből remélhetett hasznot, mint látni fogjuk, az utolsó Nelipics és leánya, többi része jogi tartalmát akkor már régóta fölülmulta a tényleges jogi állapot. Az oklevél tehát nem koholmány, hanem csak *interpolált* okmány, melyet ridegen elvetni nem szabad, mert eltekintve az interpolált passustól, hüen megőrizte a szövegét a valódi szerződésnek, mely 1345 november 21-én jött létre a magyar király és a délvidéki dynaszta-család között.[1] A valódi oklevelet természetesen elpusztitották, miután megtette az utolsó szolgálatot, miután becsületes ruhájával eltakarta utolsó birtokosa leghőbb vágyát.

Ennek a vágynak az inkarnatiója a *második 1412-iki okirat*, mely egyuttal a hármas hamisitványnak vezérokmánya. A többi kettő csak szükséges *előirat*, hogy a harmadik hallatlan jogtartalma drasztikusan ne hasson, hogy magától értetődőnek lássék.

Felesleges volna ezen oklevelet teljesen felbonczolni. Ha a fentebb mondottakhoz még két belső bizonyitékot csatolunk, azt hiszem, igazi mivolta mindenki előtt világos lesz. Az első bizonyiték magában az oklevélben van. A király czime: Sigismundus stb. rex ac marchio Brandenbungensis, *sacri Romani imperii archicamerarius* stb. Az oklevél kelte: «Anno domini millesimo quadringentesimo *duodecimo*, tercio Kalendas Decembris, regnorum autem nostrorum anno Hungarie etc. XXVI, *Romanorum vero tercio.*» A bizonyiték teljesen egyszerü és magyarázatra nem szorul. De a gyártó hibája világot vet annak eljárására, mert kétségtelen, hogy két mintából készitette hamisitványát. Az egyikből a királyi czimet vette át, a másikból a dátumot. E szerint az első mintának az 1410-ik év előtti időből kellett származnia; legvalószinübb, hogy ez ugyanaz volt, a mely az 1406-iki (kismartoni) átirat készitéséhez szolgált. A második minta kiválasztása a hamisitót furfangja teljes nagyságában mutatja, mert a hamisitvány azt a keltezést viseli, mikor Zsigmond tényleg délvidéken

viai knezek nővére, hozományul hozta, de ezen feltevés a szláv institutiókkal ellenkezik. A Spalatóban lévő tornyot és a traui nagy házat (Alachevich, Alcuni documenti di Vellisthava [Gelčić] Bibliot. dalm. IV., 111—135. ll.). Vladislava szintén csak mint a Nelipics család ideiglenes feje birja.

[1] Kiadva Vjestnik i. h. 142—144; Thallóczy i. m. 59. l. V. ö. Dl, 38. 486.

[2] Az erről szóló oklevél a Dőry család levéltárában (M. Nemz. Múzeum) maradt fenn. Nagyon elkopott s több helyen olvashatatlan. Kiadta Fejér X. 1, 327—330. ll. Ide iktatom a Nelipicsekre vonatkozó részt az eredeti után: «quod quia filii condam magistri Iwan filii Nelepcii in partibus regni Croacie incolatum et personalem residenciam habentes erga tuicionem iurium possessionarium (!) ipsorum in eodem regno in plerisque locis existencium iugiter occupati et detenti possessionem ipsorum Bessenew vocatam [in comita]tu Pestiensi sitam ob loci pretaxati distanciam eorumque creberrimam personalem absenciam variis hostit (!) insultibus iugiter prepeditam nequeant a cunctis inpetitoribus condigno tutaminis presidio defensare, ideo nos sane cum prelatis et baronibus nostris exinde deliberantes et eisdem filiis condam magistri Iwan aliquam possessionem magis pacificam com[minus]que [et] proprius dicto regno nostri Croacie ceterisque eorundem iuribus possessionariis inibi vt est perhibitum existentibus annexam . . . conferre volentes (adományozza B. birtokot Ilswai Péter fia Leustáknak). A birtok 1410-ben mint «edificiis destituta» emlittetik. (Csánki, Földrajz I., 25. l.)

[1] Ezen (valódi) kiváltságlevelet tényleg emliti egy 1358-iki oklevél. L. a II. függelék bevezetését.

Brinje-ben, a Frangepánok várában tartózkodott.[1] Nagyjában a mintákból kevés haszna lehetett a hamisitónak, mert olyan privilegiumot tartalmazó oklevél, a milyen neki kellett, valóságban nem létezett. A hamisitvány belső alkatrészeit magának kellett fogalmaznia, azért nem is ragaszkodott a minták egyikéhez sem, hanem a bevezetésben azt használta, a mely épen a kezébe került.

A második bizonyiték a kiváltság hamis volta mellett kivül áll az oklevél szövegén, de épen azért alkalmas, hogy támasztékot nyujtson a «terminus post quem» megállapitására. Az oklevél t. i. János fia Ivanis jószágai között «castrum Olmys cum fortalicio Visuchi»-t emliti, pedig ezen várat Jeliniza, Ivanis nővére, csak férje Hervoja halála után (1416) ajándékozta fivérének, a mint ezt rögtön az adomány megtörténte után Zsigmondnak jelentik legszélesebb látáskörrel biró őrszemei, Ragusa polgárai.[2]

Az 1412-iki oklevél tehát ebben a részében is, mely úgyszólván mellékes: a várak felsorolásában, anachronizmus mutat fel,[3] külsején pedig a hamisitásnak durva foltját hordja. E szerint páratlan jogi tartalma, — melynek magának óvatosságra kellett volna bennünket intenie, legyen bár benne minden kifogástalan — csak az utolsó Nelipics kivánságában élt. Az egész oklevél tehát koholmány, melynek direkt történelmi értéke nem lehet, melynek gyártása azonban rendkivüli becscsel bir most is, nemcsak megrendelőire nézve. Benne tükröződik vissza t. i. a délvidék két leghatalmasabb családjának (Nelipicsek és Frangepánok) egy negyedszázadig (1411—1436) tartó sisiphusi munkája, egybevetve pedig a Nelipicsekre vonatkozó eredeti anyaggal, ezt annyira megeleveniti, hogy a száraz üzleti formulákból mintha a soha nem változó emberi sziv dobogna felénk. Az anyagból kilátszik, hogy Ivanisnak (1383—1434) nem volt férfisarja, csak két leánya volt. E kettőnek vagy jobban az idősebbnek, Katalinnak szól az első oklevél interpolált passzusa, az 1406-iki megerősitése és az egész második oklevél.

Érdemes erről részletesebben szólni, mert úgyis válaszszal tartozunk néhány, a két (három) oklevelet illető kérdésre. E kérdések közül a legfontosabb az, hogy volt-e a hármas hamisitványnak aktiv szerepe abban a harczban, mely a Nelipicsek hagyatékáért kitört és melynek a család utolsó férfia minden áron, a három oklevél hamisitása révén is elejét akarta venni.

IV. A Nelipicsek hagyatéka.

1416 október havában nagy ünnepély volt a Nelipics-családban. Ivanis elsőszülött leánya, Katalin[1] férjhez ment Frangepán Miklós legidősebb fiához, Jánoshoz.[2] Ezzel a délvidék két leg-

[1] A király 1412 november 5—8-áig Zágrábban van; nov. 15-én «in Bichegio» (Bihać); 27-én «in Brinye». Fejér X. 5, 305., 308., 309. ll.

[2] 1416 október 12.: «Rex vero Hostoia cepit uxorem suam Jelenizam, olim uxorem Crevoie, facto divorcio cum uxore prima . . . Ista estate preterita accedens Jeliniza ad dictum virum suum Hostoiam, *donavit* comiti Iohanni de Cetina fratri suo *castrum Almisii* spectans et pertinens serenitati vestre . . .» Thallóczy-Gelcich, Raguza összeköttetései 261—262. ll. Hervoja 1416 márczius vagy április havában halt meg. Már 1416. május 3-án Ivaniš knez horvát nyelvü (cyrill) oklevélben megerősiti Almissa város jogait. (Miklossich, Mon. Serbica 279 l.)

[3] A többi várat Nelipicsek akkor tényleg birták. (Sinj és Kamičac-ról már előbb volt szó.) 1401-ben jelenti Ivaniš Trau városnak «quod habet in suis manibus castrum *Clisii* (Rački, Notae Lucii, Starine 13 [1881.], 225. l.). 1402 május 13-án Ivaniš «inter cetera Cettine atque Clissie comes»-nek irja magát. (Fejér X. 4, 159. l.; Ljubić, Mon. Slav. IV, 461. l.; v. ö. Vjestnik i. h. 163. l.) Azonkivül 1408 nov. 14-én a király, miután hüséget fogadott «Johannes filius Iwan filius Nelepech comes *Cetine* et *Kliscie*», adományozza neki «castrum Kyliz appellatum simul cum omnibus et singulis eius iuribus et pertinenciis sub suis veris et antiquis metis de consilio et consensu serenissime principis domine Barbare stb. . . . vsque ad *vite sue tempora* dumtaxat . . . presencium patrocinio mediante, quas pro tempore vite dicti comitis Iohannis dumtaxat *et minime vltra* vim habere volumus et vigorem». (Dl, 38. 504.) Kluč és Zvonigrad, talán Travnik várat is valószinüleg Bessenyő birtokáért (lásd fentebb) kapta Ivaniš, mert egy másik szintén 1408 nov. 14-én kelt oklevelében Zsigmond e két várat «*nove donationis titulo* . . . perpetuo et irrevocabiliter possidenda» adományozza neki (Vjestnik 167—169. ll.). Chachwina vár kétségtelenül azonos a «Kakumary Alias *Zazyuina*» nevü várral, mely a Frangepan Jánossal (Anž) való 1411-iki és 1421-iki szerződésben szerepel (Vjestnik 170. l.) és melyet a Nelipicsék ősi földjükön: Cetina megyében, legkorábban a 14. század harmadik negyedében épitették fel. 1369-ben a cetinamegyei Yazuina még egyszerü birtok, mely nem is az övék, hanem egy kurta nemesé («inter possessiones Georgii Dubraucich de Yazuina». Kukuljević, Iura regni I, 137. l.).

[1] Katalin-ról l. Alačević, Caterina moglie di Giovani Frangepani, Bull. de arch. dalm. 23 (1900), 171 l.

[2] A glagolit oklevelekben: Hanž, Anž Frankapan.

hatalmasabb családja forrt egybe. A dalmát városok hidegen számoló polgárai nem sajnálják a pénzt, hogy ezen alkalomból méltó ajándékkal tisztelegjenek a czetinai knéznél.[1] Mélyen bevésődött e történelmileg fontos esemény a nép fogékony lelkébe, mely most is ezt tükrözteti vissza, mikor a parasztember mesél a Nelipicsek lakodalmáról, a násznép addig soha nem látott hosszu soráról.[2] Számunkra azonban ezen házassággal csak az első felvonása végződik a drámának, mely hogy ne váljék tragédiává, a szereplők a szóban forgó két oklevelet gyártatták. A felvonásnak előző szinei a következők.

1411 január 20-án Brinje, a Frangepánok vára rendkivüli szertartások helye volt. Ivanis czetinai knez és Frangepán Miklós pobratimstvora lépnek egymással, melynek véd- és daczszövetség a lényege.[3] Ez a délszláv szokások szerint a barátságnak legmagasabb foka, de őket ez sem elégiti ki. Ráadásul Ivanis adoptálja Miklós fia Jánost. Mivel a hazai szokások ezen institutiót nem ismerték, a czetinai knez nem mint szláv családfő, hanem mint a római jogra igénynyel biró spalatói patriciusnak fia szerepel.[4] Az adoptálással kapcsolatban Ivanis Katalin leányát Miklós fia Jánossal eljegyzi és hozományul összes jószágait leköti. Miklós ellenben kötelezi magát fia nevében, kogy abban az esetben, ha menye Katalin lesz apja általános örököse, 10,000 aranyat hozományul fog kifizetni fia sógornőjének, Margitnak.[1]

Már e kétoldalu, többszörös szerződésből világos a czetinai kneznek azon vágya, hogy idősebb leánya örököljön utána. Mert fia nem volt, de talán akkor még remélt a sorssujtotta emberek szokásos makacsságával.[2] De a vágy és teljesedése között kivételt nem ismerő, szá-

[1] Traù város tanácsának 1416 október 4-én kelt határozata igy szól: «honoretur comes Nicolaus Segne et *donetur* comiti Ioanni Cetine pro nuptiis filie». Starine 13 (1881.), 265. l.

[2] Milinović (Knez Domaldo 9. l.) feljegyzett egy olyan mesét, melyben Nelipić knez Zárából feleséget hoz fia számára. A történelmi háttere, azt hiszem, a fentebbi esemény.

[3] «fidem nostram inviolabiliter obligamus cum ipso habere ab isto die in antea ligam, vnionem, fraternitatem et amicitiam veram ad *vnum velle ad vnum nolle* et ad omnem fortunam siue prosperam siue aduersam, promittentes insuper non dimittere eum pro aliqua occasione vel causa, set ipsum omni tempore iuuare, defendere protegere . . . In predicta tamen liga, vnione, amicitia vera duratura pro semper cum gratia dei, vt superius declaratum est, *seruamus precipue honorem, fidelitatem, reuerentiam et homagium sacre corone Hungarie*, cuius sumus et esse intendimus *subditi et fideles*» (két hasonló szövegü oklevél, az egyik Ivaniš-é, a másik Miklós-é, az Orsz. levéltárban, Dl, 38.505. és 38.506.). A pobratimstvo-ra nézve l. Krause, Sitte und Brauch bei den Südslaven, 14. l.

[4] A mint a Vjestnik (7 [1905.], 170. l.) közölte kivonat mutatja, az adoptálásról szóló oklevél a kismartoni levéltárban van. Ebben a kivonatban ugyan Ivaniš mint «filius Ivan, comes Cetine, Clissie et Rame» szerepel. De ezen kivonatok felületesek. Lucius ellenben igy kivonatolta a czimet. «Johannes *quondam Marini* Cetine Clissie et Breze comes adoptat» stb. Bulletino dalm. 4 (1881.), 87. l. V. ö. a II. függ. 5. pont *a*.

[1] «quod magnificus et spectabilis domincellus Iohannes primogenitus noster sit ex nunc et esse debeat sponsus et maritus legitimus magnifice et spectabilis domincelle Catherinelle filie primogenite eiusdem domini Iohannis . . . et vbi contingat predictam dominam Catherinellam tanquam filiam primogenitam patris omnibus et singulis bonis paternis stabilibus generaliter succedere . . . sicut est declaratum per literas patentes predicti magnifici viri d. Iohannis (l. az előző jegyz.) . . . nos in persona prefati spectabilis domincelli Iohannis . . . promittimus . . . maritare honorabiliter sicut decet magnificam domincellam Margaritam secundogenitam . . . et pro dote et dotis nomine ex tunc dare sibi promittimus de bona et vera pecunia vsuali decem millia ducatorum . . . (Eredetije Dl, 38.507.) Margit 1413 táján Pál fia Károly, korbaviai knez felesége lesz. Ezen alkalomból hozományul kapja Zvonigrad várat Odorja nevü župa-val együtt. (1413 jan. 6. Iohannes . . . dat in dotem filie sue Margaritæ, sponsæ magnifici viri Caroli filii Pauli comitis Corbaviæ pro 7 millia ducatorum auri castrum Zvonigrad cum provincia Odriya.) Bulletino 5 (1882.), 56. l. Később valószinüleg készpénzzel kifizették a hozományát, mert 1423-ban Ivaniš már Zvonigrad várat zálog fejében Katalinnak adja. Margit tulélte a férjét. Utoljára említi az 1462 decz. 4-én kelt oklevél. (Ljubić, Mon. Slav. X, 230. l.) Kétségtelenül reá vonatkozik (Klaić, Rad 134., 209. l.), a mit Tomasich, egy 16. századi horvát kronista (Kukuljević, Arkiv IX., 17. l.) az 1461. év alatt mond: die decima iulii interfectus est serenissimus rex Thomas Bosne sub castro Orichovica in origine fluminis Baguncii seu Unne in Croatia. Huius regis *gra. aperina* (!) erat quedam domina nomine *Margareta* de Orichovica, que quidem multa a Coruatis et Curgachouich erat molestata . . . .» Ide iktattam ezen passust, mert a gra. aperina értelmét eddig nem sikerült megfejteni. Margit Jelinïza révén (l. II. függeléket) unokatestvére volt Ostoja fia Tamásnak.

[2] Legalább az előttem eredetiben ismert szerződésekben még nem fordul elő a baljóslatu formula: «in casu defectus in herede masculino», mint az 1421-iki obligatióban. (Vjestnik i. h. 170. l. 4. sz.)

zadok szokásán alapuló országos törvény[1] állott, melynek ridegségét csak a király páratlan, merész kegye tudta volna enyhiteni. Hogy ezt elérje, természetadta bosnyák barátjaitól, sógora, Vukcsics Hervojától elpártol, szövetkezik a Frangepánokkal, mert Miklósban, a király kedves emberében, élete megmentőjében hatalmas szószólót remél találni a király ujdonsült hive. És Miklós kész támogatni Ivanist «ad unum velle, unum nolle», mert az eredmény oroszlánrésze a házasság révén az ő családjának fog jutni. 1412 nov. 27-én Zsigmond Brinjében, Miklós várában tartózkodott. Ezen alkalommal biztosan szó esett a király előtt a két szövetkezett óhajáról, de Zsigmond bizony nem volt hajlandó egy királyi jogot, mely csak egy család utolsó férfisarjának halálával lép életbe, élő Nelipicsre átruházni. Az első kisérletet kétségkivül mások is követték és a sikerbe való remény oka volt talán az elhatározott házasság folytonos elhalasztásának. Elvégre belefáradnak, gyermekeikkel megköttetik a házasságot és hódolattal tele kérések helyett megengedett és megengedhetetlen fogásokhoz folyamodnak, hogy kijátszszák a Katalin fényes hozományát fenyegető törvényt.

A kismartoni levéltárban egész sorát őrzik a szerződéseknek, melyek révén Ivanis elsőszülött leányának fokonként juttat gazdag ingatlanjaiból. Először Klis várat (1422, 1426), azután Zvonigradot (1423), továbbá Kamicsac és Klucs várakat (1428), elvégre Almissát Visucsi erősséggel együtt zálogositja el Katalinnak «tetemes» pénz fejében.[2] Azonkivül a vejét 1421-ben még egyszer adoptálja és «in casu defectus sui in herede masculino» a felsorolt várakat leköti. A fokozatos zálogositás jogi csucspontját képezi a knini káptalan előtt (1434) kötött szerződés, melyben 50,000 «kifizetett» aranyért impignorálja összes ingó és ingatlan jószágait.[3] Ezen oklevél alapján Vladihovics Domsa, a bán kiküldöttje (banovac) Frangepán Katalint be is vezette az atyja összes birtokaiba.[4]

Nem véletlen ez, hogy ezen jogi üzlet majdnem közvetlenül Ivanis halála előtt történt.[1] Mivel fia nem volt, hogy utána örököljön az ősi törvény automatikus müködése folytán, mivel joga nem volt, hogy leánya javára testáljon, több szinlelt jogügyletnek végrendeletének kellett lennie. Mert a hármas hamisitványnak, mely a testálás, a jószágok hozományul való adás jogát adja neki, az órája soha sem ütött. Nem Zsigmond számára t. i., a ki jól tudta, hogy oly kiváltságlevelet soha nem állittatott ki, hanem utódja számára készitették azokat, feltévén, hogy az öregebb király előbb hal meg, mint a nála fiatalabb utolsó Nelipics. De épen az ellenkezője történt és a király nem szegte a szavát, mikor Ivanis halála után követeli jószágait, mert az ő számára a Nelipics-féle számos szinlelt szerződés semmi kötelező erővel nem birt.

Ivanis halálával a dráma második felvonása fejeződik be. Következik a harmadik aktus, melyben a feszültség a csucspontját éri el, mert az elhunyt örökébe lép veje, Frangepán Anz (János), daczolván a királylyal. Közvetetlen hatalma Fiume melletti Trsat-tól messzire dél felé: Almissáig, Neretva folyóig terjedt. Itt, Almissában és Sinj várában székel a hatalmas úr, a ki horvát nyelvü okleveleiben «veglai és modrussai, czetinai és klisai knéznek, Dalmáczia és a horvátok bánjá»-nak nevezi magát.[2] De már közelednek a magyar hadak, hogy a király jogait érvényesitsék; vezeti és a költségeket fedezi Thallóczi Matkó, Zsigmond kedvencze és élete megmentője. A szlavon bán a király nevében megtámadja a hütlen horvát bánt és 1436-ban kitört véres harcz a Nelipicsek hagyatékáért.

A harcznak egyes eseményei ismeretlenek

[1] Életrajzát (1393—1432.) l. Klaićnál a Frangepan cs. történetéről irt alapos müvében: Krčki knezovi Frankapani, Zágráb 1901., 188—218. ll.

[2] Vjestnik i. h. 170—171. ll.

[3] Kivonat közölve Vjestnik-ben i. h. 172. l.

[4] Lopašić, Hrv. urbari (Mon. Slav. mer. historico-iuridica V.) 6. l.

[1] A knini káptalan oklevelének pontos napi dátuma a fentebb idézett kivonatban nincsen megjelölve, de az évszám (1434) bizonyos. Mint Lopašić (i. m. 6. l.) — a ki ezen oklevelet egy ujkori (a zágrábi levéltárban levő) transsumptumból ismerte, de nem idézte pontosan (miért nem is tudtam megtalálni) — sejteti velünk, az oklevél juniusban kelt. Ha ez igaz, akkor ezen oklevél utoljára emliti Ivanist, mert a most ismert oklevél, melyben utoljára szerepel, 1434 május 23-ából való. (Ljubić, Mon. Slav. mer. IX, 67. l.)

[2] Knez' Hanž' Frankapan, krčki i modruški, cetinski i kliš'ki knez i veće, ban Dalmacie i Hrvat'. Lopašić i. m. 8. l.; Šurmin, Spomenici (Mon. Slav. mer. hist. iur. VI.) 138. l.

előttünk; az elmondottak is csak pár évvel későbbi adományozásokból, szerződésekből, Thallóczi itinerariuma gyér pontjaiból konstruálhatók.[1] De látni ezekből, hogy a harcz a Nelipicsek területén folyt, hogy az oláhok, a morlák pásztorok, mint hajdan Bribiri Mladent, most is hütlen urukat támogatják.[2] 1436 augusztus havában Thallóczi Sinj váráig nyomul elő. De makacsul védte székhelyét a Frangepán. A vár ostroma a szlavon bán sok előkelő emberének életébe került,[3] még pedig hiába, mert még október 31-én «Hanz knez» osztogatja a Sinj vára alatt fekvő telkeket néhány hű emberének.[4] De ez az utolsó ismert szereplése. A halál megmentette a kapzsi Thallóczi Matkót félelmes ellenségétől; a halál, mely ha természetes, váratlan volt, ha természetellenes, gyilkosság. A vakmerő Anz a szlavon bánnal való nyilt harczban nem esett el, mert halálával senki nem dicsekszik, érte senkit nem dicsérnek.

Két sebenicói ember: Gasparovics Miklós és Martinusevics György közvetitése révén (1437. I. 31.) az özvegye, Katalin általadja Matkónak a néhai atyja, Ivanis összes tartományait, hogy megmentse kiskoru fia, György számára az édes atyja után öröklendő birtokokat, melyeket földéhes rokonai, a Frangepánok többi ága, kihasználván Anz hütlenségét, magukhoz akartak ragadni.[1] És tényleg jól tette, mert a bán nem szegte meg hitét, hanem a királynál teljes megbocsátást eszközölt ki.[2] Az anya és fia a felső Unna folyónál fekvő Rmanj (Rmain, Ermeny) várába huzódtak vissza, de még sokáig kellett küzdeniök, hogy törvényes örökségük birtokába jussanak.[3]

Különös véletlen az, hogy a Frangepán-féle összes birtokok 1449-iki végleges elosztása alkalmából Katalin fiának, Györgynek, a többi között Slunj mellett fekvő *Czetin* vár is jutott;[4] igy utódjai e vártól azzal egyenlően hang-

[1] A mennyiben a két hamis oklevél tartalma nem vezeti félre, a hagyatékért folyt harczot és annak végét jól rekonstruálta már Lopašić (i. m. 5—6. ll.). Őt követi Klaić (Krčki knezovi Frankapani 225—226. ll.), a kinek azonban sikerült néhány eseményt chronologiailag pontosabban meghatározni. De mindakettő előtt ismeretlen az udinei levéltár eredeti anyaga.

[2] 1436 márczius 18-án Frankapan Anž megerősiti az oláhok (vsi dobri *vlasi*) törvényeit, a hogy ezek érvényben voltak a volt uruk Ivaniš bán idejében (Kakono im' je bilo za nih bivšega gospodina bana Ivaniša). Az oklevelet kiadta először Thallóczy (Jagić, Archiv für Slav. Phil. 14 [1892.], 156. l.), később (1894.) eredeti után Lopašić i. m. 8—11. ll. Az oklevél mint nyelvemlék érdekes a magyarokra nézve is, mert benne előfordul a magyar eredetü «lovaš» (lovász) szó = szolga.

[3] Az 1438 márczius 3-án kelt oklevélben, melyben Albert király a két Thallóczy-nak Gyurgyevácz-ot, Srebrnik-ot stb. várat adományozza, ezt olvassuk: «demum vero una cum Petro de eadem Thallowcz fratre suo . . . in omnium castrorum regalium in dicto regno Croacie existencium alias per condam Iohannem de Frangapanis Segne, Wegle et Modrusse comitem etc. ipsius condam imperatoris et regis notorium infidelem pro se eotunc perperam occupatorum . . . ingenti copia gencium leuata in manu forti facta recuperatione . . ., in quibus quidem exercitualibus expedicionibus nec non castrorum predictorum recuperationibus, castrorum Zyn in Croacia . . . expugnacionibus quam pluribus notabilibus caris familiaribus cetis et occisis» (eredetije a zágrábi akadémiában; használta Lopašić i. m. 6. l. Klaić i. m. 226. és 331. l. 179. jegy.). Hogy ez mikor történt, kiviláglik Thallóczy Matkó itinerariumából. 1436. VII. 2. Bihácsnál táboroz (Ljubić IX, 89. l.). VIII. 7. «datum in descensu nostro exercituali sub castro *Zyri* voato», Tkalčić Mon. civ. Zagr. II, 122. l. «*Zyri*» kétségtelenül olvasási hiba *Zyn* helyett.

[4] «u Cetini poda v' Sinem'. Šurmin i. m. 138. l.

[1] L. az I. függeléket. Ebből látni, hogy az «Annuario dalmatico 2 (1885.), 222. l. kiadott oklevél, melyben «Hansa Frangapani» 1437 márczius 30-án (Almissa) «nobilibus viris Rogoznanis subditis nostris» megerősiti kiváltságait, hibás keltü. (Klaić 331. l. 182. jegy.) Az oklevelet horvát eredetiből forditották, melyben a dátum glagolit betükkel van jelölve, s igy majdnem kétségtelen, hogy a fordító a glagolit «d» (= 5) betüt «ž»-nek (= 7) olvasta. Ezen oklevél évszáma tehát 1435. Közvetitéseért Gáspár fia Miklós Matkó-tól Meja nevü birtokot kapja Lika megyében (ered. a zágrábi akadémiában. Lopašić i. m 6. l. és Bihać i bihaćka krajina 18. l.). 1437. jun. 26-án Prágában tartózkodó Zsigmond oklevelet állittat ki Martinussius fia György számára, a ki «tempore recuperationis nonnulorum castrorum nostræ maiestatis in ipso regno Croatie existentium, que quondam Iohannes de Frangepan . . . noster notorius rebellis et infidelis, temerarie et presumptuose contra nostram maiestatem tenere et conservare pretendebat, per fidelem nostrum magnificum Mathkonem . . . facte, vbi ipse Georgius per suam industriosam et solertam practicam mortuo annotato quondam Iohanne comite, inter dominam relictam ipsius . . . et prefatum Mathkonem banum pro reoptinendis castris prenotatis factam . . . peregit mediationem seu compositionem». Bulletino di arch. dalm. 6 (1883), 42—43. ll.

[2] 1437. III. 20. Prága (Dl, 38,524.).

[3] Vjestnik 7 (1905.), 174—175. ll. 37., 42., 43., 48. sz.

[4] Wenzel, Kritikai tanulmányok a Frangepán cs. történetéhez. Tört. Értek. 11 (1883.), 28—29. ll.

zásu predikátumot viseltek,[1] mely miatt az apja messze délen, *Czetina*-megyében szomoru véget ért.

A Nelipicsek óriási hagyatékát pedig a Thallóczíak vették át; raguzai származásuak, de idegenek, ellenségek, a délszláv felfogás szerint. Aztán az ősi várakba pogányok ültenek. Megszakadtnak vélné a szóbeli hagyományt az, a ki nem ismeri a délszlávság szivós költői lelkét. Pedig a kanyargós Krka mentén a lakosság most is «Nelipics grad»-jának nevezi Sinj városát; építéséről és a számos czetinai omladékról[2] megannyi mesét mond a «guzlás». Az ezen romokat egykoron épitő hősök iránti kegyelet inspirálja őt, ugyanaz, mely a középkorban szenteket csinált, manapság szobrokat emel.

I. FÜGGELÉK.

1437 január 29. Petrovo polje.

Thallóczi Matkó, horvát és szlavon bán, miután Frangepán János özvegye Katalin, atyja Iván fia János, czetinai knez összes birtokait általadta, megbocsátja neki és fiának, Györgynek a felségárulás bünét, melybe estek ura, illetőleg atyja hütlensége folytán; azonkivül minden biztositékot nyujt, hogy György atyja után való törvényes örökségét rokonaitól megkapja.

Nos Mathko de Thallowcz regnorum Dalmacie Croacie et tocius Sclauonie banus etc. memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit vniuersis, quod, licet condam spectabilis et | magnificus dominus Iohannis de Frangapanis Segnie, Wegle et Modrusse comes olim regnorum Dalmacie et Croacie predictorum banus nonnulla castra quedam imperialia seu regalia, | quedam vero per defectum seminis sexus masculini condam magnifici domini Iohannis filii Iwan comitis Cetine alias similiter dictorum regnorum Dalmacie et Croacie bani ad dictam imperialem | seu regalem maiestatem deuoluta, spiritu superbie seu proteruitatis ductus pro se ipso vsurpauerit et contra voluntatem ipsius domini nostri imperatoris vita sibi comite tenuerit, non nulla eciam | spolia tam in tenutis fidelium regni Hungarie corone, quam ipsum et fratres suos communiter tangen(tibus) et concernen(tibus) patrauerit feceritque et comiserit, racione quorum idem Iohannes comes | seu banus manifestam notam infidelitatis contra dictum dominum nostrum imperatorem seu regem et regni sui Hungarie coronam incurrerit, fratres eciam eiusdem contra ipsum quosdam processus iudiciarios reportauerint machinando ipsum et suos successores aggrauare, — tamen quia magnifica domina Katherina vocata relicta eiusdem condam comitis Iohannis et bani tam suorum quam dicti domini et mariti sui predecessorum dicte sacre regni Hungarie corone fideliter famulancium, qui pro eorum seruiciis fidelibus ab ipsa corona et regibus Hungarie magnos reportauerunt vtilitates, vestigia sequi volens et imitari, omnia castra tam regalia quam per defectum seminis sexus masculini prefati comitis Iohannis genitoris sui ad dictam imperialem seu regiam maiestatem ac sacram regni sui Hungarie coronam deuoluta et redacta et precipue castrum Thinjniense ex castris regalibus inpignoraticiis in limitacione conseruationis eorundem castrorum regalium inter ipsum condam Iohannem et fratres suos facta Stephano, Nicolao, Bartholomeo, Martino, Sigismundo, And(rec) et Iwan deuentum per prefatumque Sigismundum dicto condam Iohanni comiti marito ipsius domine nota infidelitatis offuscato voluntarie traditum, de quo quidem castro Thininiensi memoratus condam Johannes comes, acquisito sibi auxilio a Stephano nepote condam Zandaly wayuode dicti domini nostri imperatoris similiter notorio infidele, multa spolia conbustiones seu deuastaciones et alia dampna in crimen lese imperialis seu regie maiestatis intulisse dinoscitur, pro cuius quidem castri recuperatione in gencium nostrarum exercitualium leuacione de ipsius domini nostri imperatoris commissione plusquam sexag[inta m]ilia florenorum auri exposuimus, in sui et Georgii filii sui signum fidelitatis [no]bis nomine imperiali seu regio resignauit, — ideo nos pro ipsius domine et filii sincera fidelitate auctoritate et in persona dicti domini nostri imperatoris, prefate domine et Georgio filio suo super nota infidelitatis, quam dictus condam Johannes comes et per consequens ipsa domina et filius suus eidem adherendo contra prefatam seu imperialem seu regalem maiestatem incurrisse diuoscuntur capitibus scilicet ac possessionibus rebusque et bonis eorum quibusuis, nec non incendiis homicidiis spoliis et aliis quibuscumque malorum generibus per eundem condam Johannem et familiares suos quibuscumque et quocumque factis graciam et misericordiam duximus faciendam, ymmo facimus presencium per vigorem. Insuper quia ipsa domina pretacta castra superius declarata ad nostram requisicionem per nos in persona prefati domini nostri imperatoris erga ipsam factam sine difficultate aliquali pureque et simpliciter nobis resignauit, pro eo nos in persona et auctoritate prefati domini nostri imperatoris seu regis super restitutione dictorum castrorum regalium et presertim impignoraticiorum per ipsam dominam in signum sue et Georgii filii sui fidelitatis constanciam modo quo supra facta nec non quibuslibet incendiis spoliis homicidiis et quibusuis malorum generibus per ipsum condam dominum Iohannem maritum ipsius domine in suis et dictorum fratrum suorum tenutis quocumque factis vbilibet tam intra quam extra iudicium propriis nostris sumptibus et laboribus respondere et per procuratores regios responderi facere ac totum onus, si quo ipsa domina et filius suus propterea aggrauari deberet, tollerare ac per ipsum dominum imperatorem seu regem et suos successores reges vtputa Hungarie tollerari facere et vltra hoc eandem dominam

[1] Horvátul: *cetinski* knezovi. Ezen ágnak magva 1542-ben megszakadt János kalocsai érsek személyében.

[2] Milinović, knez Domaldo. Narodni list 1886 május (15. 37. sz.)

et filium suum in dominio castri Tersan(!) ac ciuitatis Modrus et aliarum pertinenciarum eiusdem tamdiu quousque fratres dicti condam domini et mariti sui prefato filio suo de bonis paternis rectam et equalem dederint porcionem, propriis laboribus et expensis contra dictos fratres annotati condam domini et mariti sui protegere et conseruare et in qualibet protectione necessaria in porcione per fratres dicti condam Iohannis comitis ipsi Georgio danda totis nostris viribus subuenire assumpsimus, ymmo assumpmimus fide nostra mediante. Quocirca vos magnificos dominos regni Hungarie palatinum ac iudicem curie regie regnorumque Dalmacie et Croacie banos, cunctos eciam alios iudices sub iurisdicione dicte regni Hungarie corone nunc constitutos et in futurum constituendos presentes visuros in persona prefati domini nostri imperatoris seu regis requirimus et autocritate eiusdem prenotata committimus, quatenus prefatam dominam Katherinam ac Georgium filium suum a modo in posterum ad instanciam prefatorum fratrum dicti condam Iohannis domini ipsius domine vel alterius eorum racione restitucionis castrorum regalium predictorum vtputa Thelen, Laab et Oztorwicza vocatorum nec non quorumcumque dampnorum per ipsum Iohannem in suis et dictorum fratrum suorum bonis quocumque factis iudicare vel asstare iudicatui compellere non velitis neque debeatis modo aliquali, q(uonia)m nos propterea fratribus dicti condam comitis Iohannis pro ipsa domina et filio suo respondebimus et per dictum dominum nostrum imperatorem seu regem et suos successores reges vtputa Hungarie responderi facere assumpsimus, ymmo assumpmimus et presencium literarum nostrarum, quibus sigillum nostrum est appensum, testimonio obligamus ; quas semper post earum lecturam in exhibentis manibus volumus remanere. Datum in Petrowapolya feria tercia proxima ante festum purificacionis beate Marie virginis anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo septimo.

Eredetije olasz bőrhártyán az orsz. levéltárban : Dl, 38.523. A pecsét nyoma : a szöveg alatt és a felhajláson a zsinór áthuzására való két-két átmetszés.

Rövid olasz nyelvü kivonat *Starine*-ben 25 (1892), 324. l. 50 sz.

Dr. SUFFLAY MILÁN.

VEGYES.

Kajári Biby Simon armálisa 1522-ből.

(Czimerképpel.)

A Biby-familia kajári jobbágycsalád volt, melynek tagjai közől Simon a bakonybéli apátság körül különösebb érdemeket szerzett: két izben verés érte, sebet kapott a monostor érdekeinek védelmében, sőt anyagi áldozatot is hozott az érdekében, mert az apátságnak adta egy ősi,. kajári szőllejét és elengedte neki 100 forint tartozását. Ezen szives szolgálatokat Jakab bakonybéli apát és konventje már 1521 november 25-én azzal jutalmazták, hogy Biby Simont két leányával, Orsolyával és Borbálával egyetemben az apátság nemes jobbágyainak soraiba emelték, telkét és tartozékait a kilenczed és tized alól fölmentették s e jogokat a leányok ivadékai számára is biztositották.[1]

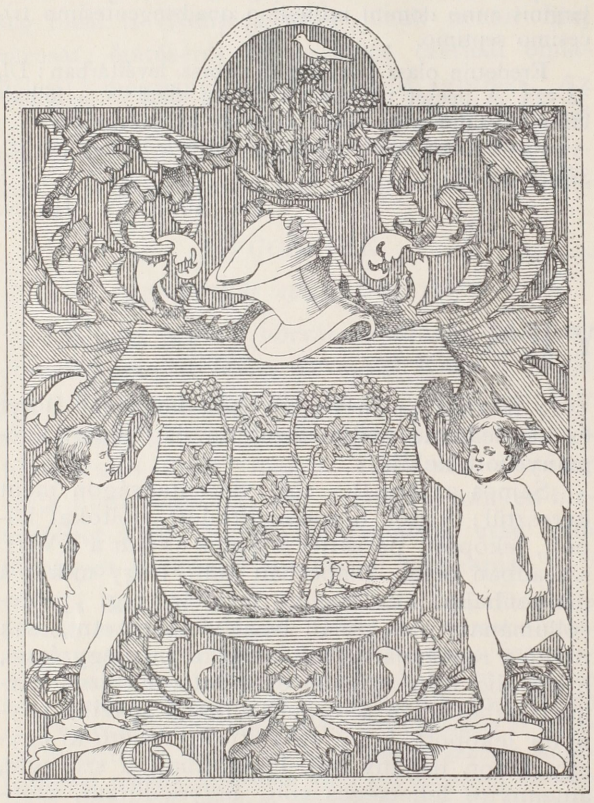
Jakab apát azonban még nagyobb jutalomban részesitette Bibyt, a mennyiben a következő évben kies/közölte, hogy az ország nemeseinek sorába került. Mivel Biby az ő monostorának védelmezésével és istápoló támogatásával egyben az egész benczés rend körül érdemeket szerzett, könnyen elérte, hogy Tolnai Máté, a benczések főapátja is segitette a királynál, midőn Biby nemesitését kérelmezte. II. Lajos a két apát kérésére Bornemisza János pozsonyi főispán előterjesztése alapján bele is egyezett és 1522 február 14-én Budán kelt levelével Bibyt és két leányát megnemesitette és czimert adományozott nekik.

Sajnos az armalis sok viszontagságon ment keresztül: viztől összezsugorodott, foltokat kapott, lekopott, pecsétjét letépték és már a XVIII. században olyan állapotban volt, hogy mikor a pannonhalmi hiteleshelyi levéltár régi protocollumának 169. lapján be akarták vezetni, csak rövides regestáját adták azzal a megjegyzéssel, hogy alig harmadrésze olvasható. És ezen harmadrészből épen a czimerleirás hiányzik, annyira lekopott, hogy csak itt-ott vehető ki egy-egy félsor, néhány szó. Igyekezünk a szöveget, amennyire lehetséges volt, helyreállitani, azonban az még igy is csak töredék. Hangzik pedig következőképen :

Ludovicus dei gratia rex Hungarie Bohemie etc. tibi fideli nostro nobili Symoni Byby de Kayar salutem et gratiam nostram regiam. Ad perpetuam [rei memoriam] harum serie volumus pervenire, quod cum nos ex fidedigna conmendatione in tui favorem facta intellexissemus, quod .....æ pro locorum et temporum varietate sacræ inprimis huius regni nostri Hungarie corone, maiestatique nostre facta ..... exigentiam exhibita, quaquanta item probitate, fide, constantia, cura et solicitudine a multis annis usque ..... grandiorem, quod ex supplicatione et conmendatione venerabilium Mathei sancti Martini sacri montis [et Jacobi saucti] Mauricii de Bakonbeel abbatum in tui favorem facta accepimus, eidem abbatie de Bakonbell, immo ..... religionis sancti Benedicti cum non modico eiusdem religionis incremento et commodo ser-

[1] L. ezt az oklevelet A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. VIII. 568—569. l.

viveris . . . . ., tum . . . . . huiusmodi servitiorum, que pro pio in ipsam abbatiam, religionem affectu, perinde . . . . proprie nostre persone exhibuisses . . . . . namus, tum vero ad supplicationem eorundem abbatum ex statu et conditione ignobilitatis, quam a parentibus nascendo . . . . . eris, ex certa nostra scientia et gratia speciali te eximentes cetui et numero verorum regni nostri nobilium armis utentium adscribendum atque aggregandum duximus annuentes et concedentes, ut a modo deinceps tu, tuique heredes universi et posteritates utriusque sexus universe pro veris et a nobili sanguine propagatis nobilibus habeamini, reputemini et honoremini, immo eximimus ascribimus et

aggregamus . . . . . ., ut ad prestanda deinceps . . . . . corone et maiestati nostre plura fidelia servitia diligentior et pronior esse possis in signum . . . . . nobilitationis hec arma seu insignia nobilitaria . . . . . videlicet scutum armigerum . . . . . angulis . . . . . seu celestino nobilium colore . . . . . medio campo . . . . . vitem seu vitis stipitem tribus palmitibus decoratum (?) . . . . . que omnia in fronte presentium literarum nostrarum docta . . . . . depicta sunt, tibi memorato Symoni dedimus, donavimus et contullimus, immo damus et conferimus, ut tu, tuique heredes et posteri universi prescripta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium quorumqumque armis utentium a modo in posterum ubique in prœliis hastitudiis, torneamentis, duellis, aliisque omnibus et singulis excercitiis nobilitaribus, necnon sigillis, velis, annulis, tentoriis, cortinis, papilionibus, domibus, generaliter vero in quorumlibet rerum et expeditionum generibus ferre, gestare, fingi, p . . . . et insculpi, incidique facere, omnibusque illis gratiis, prerogativis, honoribus ac libertatibus, quibus ceteri nobiles regni nostri armis utentes qualibet consuetudine vel iure utuntur et gaudent, uti frui, et gaudere possitis et valeatis. Preterea in maius et evidentius argumentum prenotate nostre favoris donationis et collationis presentium armorum illam libertatem et exemptionem . . . . . prefatus frater Jacobus abbas de Bakombel in suo et conventus eiusdem abbatie nominibus et personis ex consensu prefati fratris Mathei archiabbatis sancti Martini vigore litterarum suarum privilegialium superinde confectarum et coram nobis productarum . . . . . eisdem litteris . . . . taxata super non solutione onerum, decimarum et novarum . . . . et . . . . in dicta possessione [Kayar] appellata in comitatu Jauriensi existenti habita universarum pertinentiarum et integritatum eiusdem domus in eius nomine (?) . . . . et signanter ratione vinee Pokyzewlew vocatæ prefato monasterio de Bakombeel pertinere debentis, item . . . . donationem et perpetuam quietamque (?) possessionem cuiusdam fenilis . . . . . habiti, certarumque terrarum arabilium ad illud ab antiquo, ut dicitur, ... tibi prefato Simoni et honestis dominabus Urrsule ac Barbare filiabus tuis in perpetuum acceptantes aprobantes eisdem libertati et donationi, quatenus . . . . . nobis est nostrum regium consensum prebuimus et predictam domum, in cuius pacifico . . . . . dominio multis annis perstitisse et nunc quoque perstitere diceris, simulcum . . . . . omnibus suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet quovis nomine vocatis ad eandem domum ab antiquo et de iure pertinentibus et pertinere debentibus ac pariter cum omni iure regio . . . . . qualitercunque . . . . . cedem ex quibuscunque causis, viis et rationibus nostram concernerent maiestatem, tibi memorato Simoni de dicta Kayar et prefatis filiabus tuis, vestrisque heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, immo acceptamus, approbamus, prebemus, damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenendam, possidendam pariter et habendam, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante, quas ad perpetuam memoriam omnium premissorum secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, consignatas, concedendas duximus. Datum Bude, in festo beati Valentini martyris, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo, regnorum nostrorum predictorum etc. anno sexto.

Relatio magnifici domini Johannis
Bornemizza comitis Posoniensis.

A szöveg nagy fogyatkozásáért azonban kárpótlást nyujt, hogy, ha szintén megviselten is, megmaradt a czimerkép, mely után a leirást pótolhatjuk.

A czimer a következő: csücskös talpu egyenes paizsban kék mezőben zöld szőlőág három fölfelé álló vesszővel, az elsőn négy, a másodikon és a harmadikon három-három levél, a vesszők végén egy-egy szőlőfürt zöld szemekkel. A paizs fölött zárt sisak van, fölötte

oromdisznek a paizsmezőben levő vesszős, fürtös szőlőág azzal a különbséggel, hogy a középsőn seregély ül. A takaró égszinkék és vörös. Paizstartónak egy-egy meztelen angyalka van rajzolva; a vállaiknál mindkettőnél egyaránt meglevő vizfolt okozta szinváltozás már alakja szerint is arra vall, hogy szárnyakkal voltak ábrázolva. Az egész czimer kiállitása egyszerü, de a paizstartó angyalkáknak még a kissé elmosódott alakjokban is föltünő csinos, kedves arczai ügyes festő kezére vallanak.

II. Lajos király e nemeslevelében megemlékezik a Jakab apáttól adott kedvezményről és bizonyára a leányokra s ezek utódaira való tekintetből a maga részéről is biztositja a kilenczed és tized alól való mentességet.[1] Valószinü, hogy Bibynek 1522 után sem született figyermeke, leányai meg valamely kajári jobbágycsaládba házasodtak be. Erre vall, hogy a Jakab 1521-i kiváltságolását többször átiratják,[2] de a nemességadományozásról nem esik szó, Kajár lakóinak nevei közt Bibyvel nem találkozunk. A XVII. század folyamán a leányág leszármazottjainak is az lett a sorsa, a mi más mentesitett családoké: Baksay bakonybéli apát rákényszeriti őket, hogy a Kajáron birt sessióik után minden adót, szolgálatot, kilenczedet, tizedet csakugy megadjanak, mint azokat más telkek megadják.[3]

SÖRÖS PONGRÁCZ.

Szent István királyi czime.[4]

Hálával tartozunk Nagy Gézának, hogy ismét oly kérdést érintett, melynek eldöntése nem csak egy fontos tényt állapit meg, hanem hatalmas kritikai eszközt is nyujt a legrégibb magyar történelem kutatóinak. Igy a Melich által felállitott tétel a legrégibb királyi czimről (rex Pannoniorum) nem csak hogy megérdemelt figyelemben részesült, hanem, miután Nagy Géza mindent, a mi a tétel ellen szólhat, összegezett, végső stádiumába juttatta a kérdést. Ha sikerül következtetéseit megdönteni, minden valószinüség szerint támadhatatlanná válik Melich tétele.

Nagy Géza kutatásainak eredménye az, «hogy Szent István nemcsak *Pannoniorum rex*-nek, hanem *Ungarorum* vagy *Ung(a)riae rex*-nek is nevezte magát, sőt az oklevelek többsége szerint ez volt a szokottabb czime.» A Szent István utáni korra nézve (Szent Lászlóig) azonban nem csak lehetségesnek tartja, hogy a királyok «felhagytak a *rex Ungroram* vagy *Ungriae* czimmel s helyette a *rex Pannoniorum* jött szokásba,» hanem annak okát is keresi a királyság politikai hanyatlásában.

Az ellentét tehát csak a Szent István királyi czimére áll fenn, a Szent István utáni korra nézve Nagy Géza lényegben egyetért Melichel és velem.

Bizonyitékai az «Ungrorum» czim mellett ezek: 1. Pozitiv bizonyitékok *a)* a Szent Istvánnak tulajdonitott és Karácsonyi által hitelesnek elfogadott oklevelek átiratai, *b)* a külföldi források gyakorlat a magyarok elnevezésére. 2. Negativ bizonyiték: a Szent István-féle pénzek felirata nem jön tekintetbe. (Későbbi királyok pénzeinek feliratai t. i. a «Pannonia» czim mellett döntenek.)

Mindenek előtt megállapitjuk, hogy a bizonyitékok e fajtája legjobb esetben is, se pro, se contra nem dönt. Mert eltekintve attól, hogy az *a)* alatt lévő bizonyitékok kritikai alapja kétes, Nagy Géza összeállitása és érvelése szerint a Szent Istvánnak tulajdonitott oklevelek ép ugy a rex Pannoniorum, mint az Ungrorum rex mellett szólnak. A két czim között való számbeli arányt e pár oklevél alapján általánositani nem szabad, mert akkor fel kellene tenni, hogy a Szent István-féle oklevelek egyrészt ezen arány szerint pusztultak el, másrészt, hogy a Pannonia Hungariaval való nagyon is valószinü és gyakori felcserélése soha nem történt volna meg. A külföld gyakorlata — a mint kimutattam[1] — hasonlóan mind a két czim mellett szólana, ha annak akkor a czimet illetőleg egyáltalában befolyása lett volna a belföldi szokásra. Én azonban ezt tagadom, mert a befolyás Szent István után politikailag és kulturailag még nagyobb lesz és mindamellett Szent Lászlóig a feltétlenül megbizható belföldi oklevelek és pénzek csak a Pannonia szót ismerik.

És ezen tény a következtetéseimnek az alapja.

Ha a czim története Nagy Géza szerint már magában véve nem látszik természetesnek (szerinte t. i. először mind a két czim párhuzamos, azután csak a Pannoniorum rex, azután ismét párhuzamos, végre csak Hungariæ rex szerepel), valószinütlensége még jobban szembeszökik, ha tekintetbe vesszük a királyi czimek szivósságát, mondhatni fizikai inertiáját. Nem csak, hogy nem érthető «ha I. Endre nem nevezi magát Ungrorum vagy Ungriæ rex-nek, hanem a tényleges viszonyokkal (!) számolva a rex Pannoniorum czimet használja» (116. l.), hanem

[1] A nemesi levél a pannonhalmi hiteles helyi levéltárban 158. sz. alatt található.

[2] Igy 1605-ben, majd 1617-ben s ez utóbbi átiráskor csak mint «agilis condam»-ról emlékeznek meg Bibyről. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 471. és 478. l.

[3] V. ö. u. ott 16., 476—477., 497. l.

[4] Válasz a Nagy Géza: «A magyar királyok czime a XI. században cz. czikkére. Turul, 24. (1906) 112—116. l.

[1] Turul u. o. 47. l. 4. jegyzet.

ellenkezőleg abban az esetben, ha «Szent István Ungriája» (a mint Nagy Géza állitja) politikailag nagyobb fogalmat alkotott volna Pannoniánál, feltétlenül szükséges volna feltételezni, hogy I. Endre épen az Ungria czimhez ragaszkodott volna, a mint hasonló esetekben az egész világ prakszisa arra vall, hogy ha már minden eltünt, még akkor is görcsösen ragaszkodnak a czimhez. Épen a czimeknek e szivós jellege jogosit, hogy a Szent István utáni közvetlen időkből következtetéseket vonjunk le az ő czimére is: hogy az utána következő királyok tőle vették át a czimüket.

Ha a folytonosság elvét elfogadjuk, akkor magától értetődik, hogy Melich állitása (Pannoniorum rex) győzött, ha nem fogadnánk is el, akkor legtöbb a mit Nagy Géza állithat (de hiteles, illetőleg megfelelő adatokkal nem bizonyithat) az, hogy mind a két czim párhuzamos volt Szent István korában. Vagy az ellentétes érveket számokkal kifejezve: az első esetben az én érvelésem = 1, Nagy Gézáé = 0; a második esetben érveléseim = ½, Nagy Gézáé = ½; összesen az én érvelésem = 1½, Nagy Gézáé = ½. Melich feltevése tehát, hogy Szent Istvánnak a czime csak Pannoniorum rex volt, *háromszor* valószinübb, mint Nagy Géza tétele.

Dr. SUFFLAY MILÁN.

Az esztergomi társaspecsétről.

A különleges érdekü, nagy értékü vitát felidézett pecsétről Horváth Sándor úr azt állitja, hogy az eredeti és bélyege szerint olasznak mondható, arra alapitván e nézetét, hogy Esztergom lakossága is olasz volt. Pedig ebben alig ha nem téved. A város polgársága, az oklevelekből ismert nevekből itélve, inkább franczia eredetü volt s talán nem csalódunk, ha ama tájakra mutatunk, a hol a Bouillonok — Gottfrid és Balduin — laktak, tehát Lotharingiára; a mi tökéletesen összevág azokkal a hiteles történeti adatokkal, melyek a polgári elemnek külföldről Magyarországba vándorlásáról fenmaradtak.

Ime az esztergomi előljáróság névsora a 14-ik század első negyedéből.

Az 1304-ik évben ezek állanak a város élén: «comes Rubinus filius comitis *Godini* judex; comes *Frankynus*, comes Ladizlauz, comes Nicolaus filius Rubini, comes *Gyan*[1] filius Mauricii, comes Elbynus, magister Marcus, comes Nicolaus filius *Pasteronis* magister Michael, Nikolaus filius *Balduini*, magister Jepe, magister Sepel et magister Hemer iurati», akik «Nicolaus *Gallicus* institor *noster concivis* ügyében intézkednek.[1]

Az 1307-ik évbeli előljáróság ez: «comes Kunchulinus filius Raab iudex; comes Valterus, comes Kunchulinus, comes Rubynus filius comitis *Godini*, comes Ladislaus, Dominicus filius Cheen, magister Marcus, Nicolaus filius *Balduyni*, Mychael filius Eburkerth, *Guthfridus* Druzul, *Durenk* institor et Abraham filius Kolini iurati;» az 1331-ik évben pedig a következők: «comes Pethen index, *Gehan* filius Mauricii, Nicolaus filius Micælis, Nicolaus filius *Baldini*, Stephanus filius *Gyleti* (!!), Valentinus, Georgius filius Rubini, Stephanus de Zeudem, magister Anda et Stephanus filius Imgrami iurati».

Azt hiszszük, ezek a nevek mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy Esztergom polgárai nagy többségükben nem olasz, hanem *flandriai* eredetüek voltak; a város kettős pecsétjében levő «latinorum» alatt tehát nem olaszokat, hanem vallonokat kell értenünk és végül pecsétünknek eredetét is inkább ebben az irányban kell kutatnunk.

KEMÉNY LAJOS.

Basta György czimere.

A Turul mult évi folyamában (1906. 116. lap) a szoboszlai lovas hajduságnak 1606. évben adományozott czimeres nemeslevele közöltetik; a minden tekintetben érdekes armalis ismertetésében a közlő: dr. Boldisár Kálmán úr rámutat a czimer jelképes jelentőségére: a véres szablyát forgató tigris a hajduságot jelképezi, a pánczélos lovas a legyőzött ellenséget. A sisakdisz tigrise diadalmasan emeli a hadizsákmányul esett sasos lobogót és a pajzsbeli lovas kerekded pajzsát, melynek közepén át az előrész szélétől a hátulsó szélig láng vonul (... peltam, cuius medium flammæ ardentis figura, à priori circumferentia, ad postremam perducta, exornat .... — peltam, priori per omnia similem ...). A mennyire a kisebbitett fénynyomatból és a magyarázó szöveg leirásából kivehető, a pajzs, pelta, veres, a láng pedig, mely azon balharánt vonul végig, arany.

Az Albaniából vagy Moreából származó Basta György császári hadi-kapitány, ki különösen wallon zsoldosainak féktelenkedése folytán őseink előtt ellenszenves szerepet játszott, 1605 szeptember 4-én «husti» és római szent birodalmi grófi rangra emeltetett. Hust vagy Hulst, Zeeland tartomány városkája, pár mértföldre fekszik Antwerpentől északnyugat felé. A grófsággal nyert czimer négyelt, arany szivpajzsában fekete

[1] A franczia *Jehan, Jean* félreismerhetetlenül.

[1] Az oklevél, mint a két következő is, Kassa város titkos levéltárában őriztetik N. N. 5., 6. és 7. szám alatt.

kétfejü sassal, az első és negyedik veres mezőben ezüst lovon vágtató pánczélos vitéz pallost emel; a második és harmadik ezüstmezőben mindkét szélén *lángoló balharánt* gerenda.

Tekintve a hajduságnak szerencsés kimenetelü hadakozását Basta ellen, az itteni szereplése miatt ellene támadt általános elkeseredést, melynek nyomait kortársainak feljegyzéseiben gyakran megtaláljuk: valószinünek kell tartanunk, hogy a czimerlevélért folyamodó, vagy talán a kanczellária czimerfestője? ezen különben szokatlan pajzsképpel — balharánt vonuló lánggal — bár megváltoztatott szinezéssel, Basta személyére czélozva, a czimerben nyilatkozó szimbolumot óhajtotta tökéletesebbé tenni.

Basta fiuága 1682. évben kihalt, de czimét mai napig sok család viseli; ugyanis az 1605. évi diploma szerint a «Hust és a római szent birodalom grófja» czim Bastának, összes gyermekeinek és törvényes leszármazóinak adományoztatott; ezt már két század óta a szó legtágabb jelentésében értelmezik, úgy hogy fenti czimeket az összes leányági utódok is viselik, igy számuk folyton növekszik. Ide tartoznak következő családok: Ennetières, Esclaibes, Bryas, Langlois de Montry, La Brone de Vareilles, Marotte du Condray, Masson de Joiuville, Le febvre de Maurepas, Prevost de Sansac de Touchimbert, stb.[1] E családok czimerüket az 1605. évi Basta czimerrel szokták egyesiteni.

GHYCZY PÁL.

A «birkások».

A «Turul» 1906. évi 2. füzetében Károly János elismert tekintélyü történetirónk, a Csalai Kégl családról irt érdekes közleményében, hivatkozva a «Vasárnapi Ujság» 1904. évi márczius 6-án megjelent 10. számára, melyben Rodiczky Jenő a magyarországi juhászokról ir, emlitést tesz a birkás mesterekről és pusztabirákról. A mit czikkében ir, igen alaposan van kifejtve; nem is e szempontból akarok a tárgyhoz szólani, hanem miután a «Vasárnapi Ujság»-ban Rodiczky igen érdekes czikkében szintén a birkásokról s a birkamesterekről szól, e tárgygyal kapcsolatosan kivánok némely dolgokat elmondani.

A kik a régibb társadalmi életet s viszonyokat — itt a Dunántul — ismerjük sokszor hallottunk emlitést, mintegy családi megkülönböztetésképen a «*birkásokról*» s közbeszédben is előfordult a «*birkás*» elnevezés.

Kiket értettek ez alatt a régibb időkben?

[1] J. B. Rietstap: Armorial Général, 2. e. ed. T. I. p. 1011. Borel d'Hauterive: Annuaire de la Noblesse de France, 1854.

Azon jómódu vagy gazdag, rendesen német eredetü nemes családokat, kik a mult századokban a Dunántul több vármegyéjében élénk szerepet vittek. Neveket is emlithetnék, de «nomina sunt odiosa» nem akarjuk, hogy e sorainknak olyan éle legyen, mely gyanusit, vagy családokat sérteni akarna.

A mult századokban, a török kiüzése után hazánkba nagy számmal jöttek be a szomszédos német tartományokból egyesek és családok, itt nálunk letelepedvén, a nagy részben parlagon heverő vagy kevésbbé mivelt területeket bérbe (árendába) vették s mint ügyes s takarékos gazdálkodók tekintélyre jutottak s közvetlen utódaikban meg is magyarosodtak. Ezen bérlők, mert eleintén rendesen azok voltak, gazdálkodásuk egyik főágaképen a juhtenyésztéssel foglalkoztak. Nagy s kiterjedt mértékben üzték a juh- vagy birkatenyésztést és pedig kiváló sikerrel, úgy hogy ezen uton vagyont is szereztek.

A vagyonszerzésen kivül, miután a magyar családokkal is szorosabb viszonyba jutottak, a vármegyei életben is szerepkört nyertek, lassankint megszerezték a magyar nemességet, jóllehet egy részük külföldi nemességgel is birt. A XVIII. századból és a XIX. század elejéről is számtalan ily családot ismerünk, melyek magyar nemességet nyertek, többen a nemességgel egyidejüleg magyar nevet is vettek fel.

Ezen gazdálkodásukban juh- vagy birkatenyésztéssel foglalkozó családokat hivták s nevezték a Dunántul «*birkásoknak*». Nem azért mintha, mint Rodiczky emliti, birkás mesterekről vagy juhászoktól vagy pusztabiráktól származnának, hanem mert eleik rendszerint bérleti gazdálkodásuknál, mint «árendások» főleg juh-, illetve birkatenyésztéssel foglalkoztak, ez által gazdagodtak meg s ily módon szerzett vagyonuk adott módot és alkalmat arra, hogy a magyar nemességet megszerezhessék.

A teljesen megmagyarosodott s magyar nemességet is nyert családok szoros vérségi összeköttetésbe jutottak a megyéjükbeli szereplő magyar családokkal. Utódaikban mai napig is élnek s a közügyek nem egy kiváló alakja származik e családokból.

A «*birkás*» név tehát nem a birkásmesterektől vagy a juhpásztoroktól való leszármazást jelent, a mi szintén nem volna szégyen, mert ezzel is saját munkájuk s iparkodásuk utján emelkedtek volna tisztes polczra, pedig a munka nemesit; hanem gazdálkodásuk egyik főrésze, a birkatenyésztés képezte annak alapját. Abban az időben, midőn ezen elnevezés keletkezett, mindenesetre bizonyos gunyos jellege volt s az értelme tulajdonképen azon megkülönböztetés vala, mely azt jelentette, hogy nem ősi

magyar nembeli család s nem harczi érdemeiért kapta nemességét, hanem «birkás», azaz idegenből-bejött s magyar nemességét később kapta.

Habár e kifejezésnek e szempontból az ősi származást illetőleg éle volt is, azonban később annyira rendessé vált, hogy a családtagok maguk sem vették ezt olyannak, mintha sértene s egyes vármegyékben még ma is megkülönböztetik, de csak szóbeszédben, a birkásokat, azaz azokat, a kik magyar, nemességüket a fentebb elmondott módon szerezték, a régiebb nemességgel bíróktól.

Dunántul névszerint emlegetik s ismerik az ugynevezett «birkás» nemes családokat; nem guny többé ezen elnevezés, hanem történeti reminiscentia, tehát nem kell és nem lehet ezt oly értelemben venni, mintha annak erősebb éle volna, csupán a régibb s ujabb keletü nemesség közti megkülönböztetés volt, megfelelésével annak is, hogy a magyar nemesség mily uton s módon szereztetett.

Hazánk lakossága nem egyöntetü szinmagyar, századoknak viharai annyira megritkitották, hogy koronkint szükség volt a kihullott sorok kiegészitésére, mely leginkább a közel külföldről, leginkább Ausztria és Németország felől történt.

Midőn a török dulások véget értek s az itt pusztitó zsoldos hadak rombolása is szünetelt, nagy számmal telepedtek le főleg a bécsi kormány intenciójára bizonyos czélzattal külföldiek, különösen németek. Ezek népesitették Dunántul városainak nagy részét, melyek kebelében kezdetben német szellem s miveltség uralkodott. A városok felvirágzásával együtt tért nyert a magyar szellem s később a városok meg is magyarosodtak.

De jöttek a vármegyei területekre bérlő családok is, kikből az ugynevezett birkások származtak, mindegyik a mint lehetett iparkodott megmagyarosodva a magyar nemességet is megszerezni. A nemzet testébe teljesen beleolvadtak. Jó hazafiak voltak s azok lettek a későbbi utódok is.

Sőt már a korábbi időkben a nemzet jogait védelmezték, nemcsak vagyonukkal, munkásságukkal, de vérükkel is. Igy pl. Bolfohot Ádám győri, később fejérmegyei birtokos, német származása daczára Rákóczi szabadságharcz egyik kiváló alakja, kurucz alezredes volt. Az 1848/49-i szabadságharcz nagy alakjairól úgy a névtelen hősökről nem is szólok, azok közt is nagy számmal voltak idegen eredetüek.

Sok német család mint gazdatiszt telepedett le, sok katonatiszt beházasodás utján került hozzánk. Mindezek utódaiból kevés kivétellel jó hazafiak váltak s hazafias magyar családok alapitói lettek, nagy részük idegen nemességét magyarral váltotta fel.

Mindezen itt felhozott kérdések megérdemlik a bővebb tanulmányozást. Genealogiai, ethnographiai és kulturhistóriai szempontból is fontos kérdések, melyek tanulmányozása s kutatása számos érdekes momentumot hozna felszinre.

Dr. HATTYUFFY DEZSŐ.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya február 28-án tartotta meg ez évi első rendes ülését, melyen *id. Bánó Józsefkorelnök elnöklete alatt jelen voltak *Barabás Samu*, *Boncz Ödön*, *Borovszky Samu*, *Csánki Dezső*, *id. Daniel Gábor*, *Kollányi Ferencz*, *Komáromy András*, *Makay Dezső*, *Ortvay Tivadar*, *ifj. Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József*, *Varjú Elemér*, *Zsilinszky Mihály* ig.-vál. tagok, *Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok.

A társaság másodelnökeinek távollétében *id. Bánó József* mint korelnök az ülést megnyitván, Áldásy Antal jegyző felolvassa *Bártfai Szabó László* «Három Árpádkori pecsét» czimü értekezését, mely a Turulban lát napvilágot.

Ezután a jegyző bemutatja Kajári Biby Simon 1522-i és a Meszesy helyesebben Wesszessy családnak 1528-i czimeres leveleit.

A folyó ügyek élén a társaság tagjaivá választattak: pártoló tagokul *Fejérpataky László* másodelnök, *Kollányi Ferencz* jaáki apát, ig.-vál. tag, *Tabódy Tibor* honvédhadnagy eddig évdijas tagok. Évdijas tagokul megválasztattak: *Gömörvármegyei múzeum egylet* Rimaszombat (aj. a jegyző), *Peszeki Ferencz* theol. tanár Nagyvárad (aj. Karácsonyi János), *Kováts László* m. n. múz. segédőr, Budapest (aj. Fejérpataky László m. elnök), *Bártfai Szabó László* m. n. múz. gyakornok (aj. Varjú Elemér), *Somogyvármegyei könyvtár* Kaposvár, (aj. a jegyző.)

A pénztárnok kimutatása az 1906. év szám-

adásairól a költség előirányzat és a tényleges eredmény összehasonlitásával a következőkben terjesztetett elő.

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1906. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek egybevetése.

Bevétel.

	Előirány-zat K. f.	Eredmény K. f.	Különbözet K. f.
1. Pénztári maradvány 1905-ről	156 28	156 28	— —
2. Értékpapirok kamatai	1024 —	1024 —	— —
3. Be nem fizetett alapitványok után kamat	250 —	90 —	— 160 —
4. Tagdijak:			
a) pártoló tagok után	2500 —	2080 —	— 420 —
b) évdijas tagok után	2850 —	2868 —	+ 18 —
5. A társulati kiadványok eladásából:			
a) a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	100 —	36 —	— 64 —
b) Egyéb kiadványokból	400 —	288 20	— 111 80
6. Alapitvány-befizetés	200 —	— —	— 200 —
7. Postai megbizások költségeiből megtérülés	40 —	8 20	— 31 80
8. Rendkivüli bevétel	50 —	2706 20	+2656 20
Összesen	7570 28	9256 88	+1686 60

A tényleges bevétel e szerint 1686 kor. 60 fillérrel több az előirányzatnál.

Kiadás.

	Előirány-zat K. f.	Eredmény K. f.	Különbözet K. f.
1. Személyi járandóságok (titkár 600 kor., jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600 —	1600 —	— —
2. A Turul irói és szerkesztői tiszteletdijai	1392 —	1280 —	— 112 —
3. Nyomdai költségek	2700 —	2201 78	— 498 22
4. Szinnyomatok készitése	500 —	442 50	— 57 50
5. Metszetek, rajzok készitése	300 —	321 98	+ 21 98
6. Postai megbizások	80 —	43 04	— 36 96
7. Nemzetségi Zsebkönyv előkészitése	200 —	98 —	— 102 —
8. Irodai átalány	120 —	120 —	— —
9. Társulati szolga dijazása	120 —	120 —	— —
10 Ujévi ajándékok, pénzbeszedési dijak, másolatok stb.	240 —	207 90	— 32 10
11. Alapitvány-tőkésités	200 —	— —	— 200 —
12. Rendkivüli kiadás	20 —	2783 95	+ 2763 95
Összesen	7472 —	9219 15	+ 1747 15

A tényleges kiadások tehát 1747 kor. 15 fillérrel többet tesznek ki, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány 98 kor. 28 fill
Tényleges maradvány 37 « 73 «
Kevesebb tehát 60 kor. 55 fill.

Vagyonállás 1906. decz. 31-ikén:

A) **Cselekvő vagyon.**

a) *Tényleges vagyon:*

	K. f.	K. f.	K f.
1. Alapitványi tőke:			
a) értékpapirokban	22.200 —		
b) kötelezvényekkel biztositott alapitványok	4,400 —		
c) kötelezvény nélküli alapitványok	600 —	27,200 —	
2. Alapitványi jelleggel nem biró tőkésités	3,400 —		30,600 —
3. A Nemzetségi Zsebkönyv II. rész 2. kötet szines mellékleteire a takarékpénztárban elhelyezve			200 —
4. A decz. 31-iki pénztári maradvány			37 73
Összes tényleges vagyon			30,837 73
b) *Követelés:*			
Hátralékos alapitványi kamatok és tagdijakban			3,600 —
Összes cselekvő vagyon			34,437 73

B) **Szenvedő vagyon.**

1. A magy. kereskedelmi banknál felvett lombard-kölcsön	2,700 —
2. Nyomdai tartozás (1906 2. f. részb., 150 kor. és a 3. füz. 740 kor.)	890 —
3. Kamatok a lombard-kölcsön után deczember 31-ikéig, letétdij stb.	69 —
Összes szenvedő vagyon	3,659 —

Összes tényleges vagyon 30,837 K. 73 f.
Összes szenvedő vagyon 3,659 « — «
Tiszta vagyon 27,178 K. 73 f.

A pénztári kimutatással kapcsolatosan a számvizsgáló-bizottság elnöke *Soós Elemér* ig.-vál. tag felolvassa a bizottság jelentését az 1906. évi számadások, a pénzkezelés és a pénztár állapotának megvizsgálásáról, úgyszintén a jegyző által bemutatott 1907. évi költségvetési tervezetről.

A bizottság jelentése egész terjedelmében a következő:

Tisztelt Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1906-iki pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi február 8-ikán teljesitett számvizsgálat eredményéről a következőkben jelentést tenni:

Eljárásunkban az eddig szokásos módot követvén mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át s annak 1906. évi minden tételét az igazolásukra szolgáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük, a tagdij befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántartási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján jelenthetjük, hogy a pénztári naplókönyvet rendben találtuk s az 1906 deczember 31-ikével 9256 ko-

rona 88 fillér bevétellel, 9219 korona 15 fillér kiadással és a folyó 1907. évi költségelőirányzatba első bevételi tétel gyanánt átviendő 37 korona 73 fillér pénztármaradványnyal lezártuk.

Ezután a kézipénztárt vizsgáltuk át A pénztár 1907 évi tételeit, kezdve a mult évről áthozott és fentebb kimutatott 37 korona 73 fillér pénzmaradványnyal bezárólag február 8-ig összegeztük és 868 korona 27 fillér bevételt, 373 korona 58 fillér kiadást, vagyis 494 korona 69 fillér pénzmaradványt állapitottunk meg. Ezzel szemben találtunk a kézipénztárban fedezetül 222 koronát előleg nyugtában és 272 korona 69 fillért készpénzben, minélfogva a kézipénztárt hiánytalannak jelenthetjük.

A kézipénztár megvizsgálása után áttértünk a Nemzetségi Zsebkönyv számadásának megvizsgálására s azt találtuk, hogy az 1906 deczember 31-ig befolyt 1610 kor. 68 fillér, kiadatott 1610 kor. 68 fillér; e szerint a Nemzetségi Zsebkönyv II. rész első kötetének czéljaira az 1907. évre nem volt áthozat. Az 1907. évben a mai napig sem bevétel, sem kiadás nem merült fel. Megemlitendőnek tartjuk még, hogy az I. kötet nyomda-számlájából még 2905 kor. 82 fillér tartozás áll fen.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzskönyvet. E szerint a társaságnak a mai napon, úgy mint a mult évben 6 ezerkoronás (6000 korona) 36 négyszázkoronás (14,000 kor.) és 34 kétszázkoronás (6800) alapitó tagja van. A felsorolt összesen 27,200 koronát tevő alapitványokból be van eddig fizetve 22,200 kor. és fizetetlen még 5000 korona. Ez utóbbi összegből kötelezvényekben (szám szerint 8 darabban) biztositva van 4400 kor., a miről közvetlen szemlélet és számbavétel alapján győződtünk meg, ellenben 600 korona kötelezvényekkel biztositva nincsen.

A társulat törzsvagyonához tartozik még az az alapitványi természettel nem biró 3400 korona összeg is, a mely megtakaritásokból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyona összesen (27,200+3400) 30,600 koronát tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott 22,200 kor. befizetett alapitvány és a megtakaritott 3400 korona összesen 25,600 korona a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál van elhelyezve, a bank 1906 deczember 20-án kelt letéti kivonatának megtekintése által győződtünk meg.

Ezek szerint a teljes vagyon állása a föntebb emlitett 30,600 kor. törzsvagyon, a Nemzetségi Zsebkönyv II. rész 2 kötet két szines mellékletére a takarékpénztárban 200 korona, továbbá a fent kimutatott 1906. évi pénztári maradvány 37 kor. 73 fillér, végre a hátralékos alapitványi kamatok és tagdijak 3600 kor., az összes vagyon 1906 deczember 31-én 34.437 kor. 73 fillér. Ezen vagyonnal szemben a következő terhek állanak fen: a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál az alapitványi jelleggel nem biró 3400 koronányi tőkésités terhére felvett 2700 korona lombard kölcsön és kamatok stb. e kölcsön után 1906 deczember 31-ig 69 korona, nyomdai tartozás 890 kor., összesen 3659 korona. E szerint a tiszta vagyon 27,178 kor. 73 fillér.

A mi az 1906-iki zárószámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárószámadásnak részletes összehasonlitását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 1686 kor. 60 fillérrel több volt; ezzel szemben a kiadás is 1747 kor. 15 fillérrel tett ki többet, úgy hogy az előirányzott 98 kor. 28 fillér maradvány helyett a tényleges maradvány 37 kor. 73 fillért tesz ki.

A vagyonállás kimutatása szerint 2700 korona lombard kölcsön nehezedik a társaságra. Ezen teher onnan ered, hogy a mult évi számvizsgáló-bizottság javaslata alapján a régi nyomdai tartozások törlesztésére az alapitványi jelleggel nem biró és 3400 koronát kitevő tőkésitett összegre e kölcsön felvétetett, mely évről-évre a lehetőség határai között fog visszafizettetni.

A hátralékos tagdijak behajtását illetőleg a mult évi számvizsgáló-bizottság jelentésében javasoltatott a t. választmánynak, hogy a teljesen behajthatatlan követelések törlése után a még fenmaradó hátralékok behajtása iránt folytatólagosan intézkedni méltóztassék. E tárgyban szerencsénk van jelenteni, hogy a pénztárnok adatai szerint töröltetett 560 kor., pártoló tagdijakból befolyt 480 kor., évdijakból 1078 kor., összesen 2110 kor., e szerint a 4400 kor. hátralék az év végéig leapadt 2290 koronára; véleményünk szerint ezen elért eredmény elég kedvezőnek tekinthető. Az 1906. év végével, illetve a folyó év elejével fennálló és a vagyonállásban feltüntetett 3600 kor., hátralékra nézve javaslatunk ugyanaz, mint tavaly volt, t. i. hogy a teljesen behajthatatlan követelések törlése után a még fenmaradó hátralék behajtása iránt intézkedni méltóztassék.

Mindezek után jelentvén azt, hogy a t. elnökség az elmult évben is reálisan és körültekintőleg gazdálkodott, javasoljuk a tekintetes választmánynak, hogy Tóth Árpád társ. pénztárnok urat a mult 1906. évi számadásokra nézve a szokásos fentartással felmenteni méltóztassék.

Áttérve az 1907. évi költségvetési előirányzatra, annak tételeit 7013 kor. 73 fillér bevétellel, 6995 korona kiadással és igy 18 kor. 73 fillérnyi előirányzott maradványnyal van szerencsénk javaslatba hozni. A személyi kiadások tételét illetőleg kiemelendőnek tartjuk, hogy az előző évi 1600 koronával szemben az 1907. évre csak 750 koronát hoztunk javaslatba, egy-

részt mivel társulati titkárunk súlyos természetü betegsége folytán, mely őt teendőinek ellátásában előreláthatólag az egész év folyamán akadályozni fogja, a titkári tiszteletdijnak csak első negyede vált esedékessé, másrészt mivel társaságunk jegyzője dr. Áldásy Antal úr, tekintettel a társaság pénzügyi helyzetére a költségvetés egyensúlyának helyreállitása czéljából jegyzői tiszteletdijáról a folyó évre lemondott.

Budapest, 1907. február hó 8-án.

Kollányi Ferencz számv. b. tag. *Soós Elemér* számv. b. tag.

Dr. Dőry Ferencz számv. b. tag.

A számvizsgáló-bizottság jelentése egész terjedelmében tudomásul vétetvén, az igazgató választmány *Tóth Árpád* pénztárnoknak a felmentvényt a szokásos fentartással megadta. Egyuttal a számvizsgáló bizottságnak buzgó fáradozásáért köszönetet mond *Áldásy Antal* társ. jegyzőnek pedig, hogy a költségvetési egyensuly helyreállitása czéljából folyó évi jegyzői tiszteletdijáról lemondott, köszönetét fejezi ki.

A társaság 1907. évi költségvetését, a számvizsgáló-bizottság előterjesztése alapján, az igazgató választmány a következőkép állapitja meg:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetési előirányzata az 1907. évre.

Bevétel.

1.	Pénztári maradvány 1906-ról	37 kor.	73 fill.
2.	Értékpapirok kamatai (25,400 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyer.-kölcsönkötvény után 4%)	1024 «	— «
3.	5000 kor. be nem fizetett alapitvány után 5%	250 «	— «
4.	Tagdijakból: *a)* pártoló tagok után 2180 K *b)* evdijak után 3000 «	5180 «	— «
5.	A társulati kiadványok eladásából: *a)* a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	42 «	— «
	b) egyéb kiadványokból	250 «	— «
6.	Alapitvány-befizetés	200 «	— «
7.	Postai költségekből megtérülés	10 «	— «
8.	Rendkivüli bevétel	20 «	— «
	Összesen	7013 kor.	73 fill.

Kiadás.

1.	Személyi járandóságok (titkár I. negyedévi dija 150 kor., pénztárnok 600 kor.)	750 kor.	— fill.
2.	A Turul irói és szerkesztői tiszteletdijai: *a)* 24 iv irói dija, ivenként 48 kor. 1152 kor.; *b)* szerkesztés ivenként 10 kor., 240 kor. (92 kor. megtakaritást számitva)	1300 «	— «
3.	Nyomdai költségek (1906 2. füzet maradéka 3. 4. füz. 1907. évi 1. 2. füz. és 3. füz. részben; egyéb nyomtatások)	3400 «	— «
4.	Szinnyomatok készitése	300 «	— «
5.	Metszetek, rajzok készitése	300 «	— «
6.	Irodai átalány	120 «	— «
7.	Társulati szolga dijazása	120 «	— «
8.	Ujévi ajándékok, tagdijbeszedési költségek, másolatok stb.	250 «	— «
9.	Lombard-kölcsön után kamatok, előlegjutalék, betétdijak, posta- és bélyegköltségek	235 «	— «
10.	Alapitvány-tőkésités	200 «	— «
11.	Rendkivüli kiadás	20 «	— «
	Összesen	6995 kor.	— fill.
	Bevétel	7013 kor.	73 fill.
	Kiadás	6995 «	— «
	Előirányzott maradvány	18 kor.	73 fill

Ezután jegyző jelentette, hogy a Nemz. Zsebkönyv folytatása ügyében kiküldött bizottságnak mai napra hirdetett ülése a másodelnök megbetegedése miatt nem volt megtartható s kéri, hogy e tárgy a mai ülés napirendjéről levétetve, a következő ülésen vétessék tárgyalás alá. Az igazgató-választmány ehhez hozzájárulva, a betegsége által teendőiben akadályozott Schönherr Gyula titkár helyett e bizottságba ifj. Reiszig Ede ig.-vál. tag indítványára *Boncz Ödön* ig.-vál. tagot küldte ki.

Végezetül bemutattatott a pénztárnok jelentése a pénztár állapotáról, mely szerint az ülés napjáig befolyt 2111 kor. 27 fillér, kiadatott 1489 kor. 24 fillér, maradvány 622 kor. 3 fillér. Vagyonállás: cselekvő vagyon: *a)* tényleges vagyon 31.422 kor. 3 fillér, *b)* követelés 3420 kor., összesen 34.842 kor. 3 fillér. Szenvedő vagyon 3590 kor. tiszta vagyon 27,832 kor. 3 fillér.

A jegyzőkönyv hitelesitésére elnök *Boncz Ödön* és *Zsilinszky Mihály* ig.-vál. tagokat kérte fel és ezzel az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság

április hó 25-én tartott ig.-vál. ülésén *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak: *Barabás Samu*, *id. Bánó József*, *Boncz Ödön*, *id. Daniel Gábor*, *Dőry Ferencz*, *Komáromy András*, *Makay Dezső*, *Nagy Géza*, *Ortvay Tivadar*, *Pettkó Béla*, *ifj. Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József*, *Varjú Elemér* ig.-vál. tagok, *Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok.

Elnök az ülést megnyitván *Nagy Géza* ig.-vál. tag felolvasta «A lengyel krónikák és Szent István» czimü értekezését, mely a Turulban fog megjelenni.

A felolvasás után *Varjú Elemér* ig.-vál. tag bemutatta Bogomér comes és fiainak pecsétjét, mely nevezetteknek egy 1290. évi oklevelén maradt fen. *Fejérpataky László* másodelnök pedig bemutatta Mátyás királynak 1479. évben Benedictus Lutis de Florentia részére adott czimeres levelét, mely egy XVIII századi közjegyzői másolatban maradt reánk.

A folyó ügyek élén jegyző jelenti, hogy alapitó tagokul jelentkeztek: 200 koronával a *Szépművészeti Múzeum* Budapest, 400 koronával *Szemere Miklós* Budapest, bejelenti Pettkó Béla ig.-vál. tag. Évdijas tagokul megválasztattak: a *Borsodmiskolczi közmüvelődési és múzeum egyesület* Miskolcz, aj. Fejérpataky László másodelnök, *Virter Ferencz szerkesztő* Budapest aj. Borovszky Samu ig.-vál. tag.

Ezután másodelnök jelentette, hogy az igazgató-választmány által 1906. évi november hó 29-én a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv folytatása ügyében kiküldött albizottság az igazgató-választmány ülését

megelőzőleg ülést tartván, tárgyalás alá vette *Pettkó Béla* és *ifj. Reiszig Ede* szerkesztőknek beadványát, mely szerint nevezettek a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv II. sor. 2. kötetének saját költségükön való kiadására kérnek engedélyt. Minthogy a bizottság tárgyalása folyamán a szerkesztők részéről egy ujabb ajánlat tétetett, mely szükségessé teszi, hogy a bizottság egy ujabb ülést tartson, másodelnök felhatalmazást kér az ig.-választmánytól, hogy a Nem. Zsebkönyv folytatása ügyében az ujabb bizottsági tárgyalás megtartása után rendkivüli ig.-vál. ülést hivhasson össze. Az ig.-választmány másodelnök előterjesztéséhez hozzájárult.

Ezután *Tóth Árpád* pénztárnok terjesztette elő jelentését a pénztár állapotáról. E szerint az ülés napjáig volt bevétel 2999 kor. 27 fillér, kiadás 1982 kor. 43 fillér, egyenleg 1016 kor. 84 fillér. Vagyonállás: Alapitványi tőke 27,200 kor. Alapitványi jelleggel nem biró tőke 3400 kor. A Nemz. Zsebkönyv II. rész 2. kötete szines mellékleteire 200 kor. Egyenleg 1016 kor. 84 fillér. Követelés hátralékos tagdijakban 3320 kor. Összes cselekvő vagyon 35,136 kor. 84 fillér. Szenvedő vagyon: A P. M. Kereskedelmi Banknál felvett lombard kölcsön 2700 kor. Nyomdai tartozás 956 kor. 59 fillér, összesen 3656 kor. 59 fillér. Tiszta vagyon 28,160 kor. 25 fillér. A kimutatást az ig.-vál. tudomásul vette.

Ezután elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére *Nagy Géza* és *Soós Elemér* ig.-vál. tagokat kérve fel, zárt ülést rendelt el.

Zárt ülésben az ig. választmány a jegyző előterjesztésére a több év óta hátralékban lévő tagok törlésére nézve hozott határozatot.

SZAKIRODALOM.

A Felső-Kubini Kubinyi-család története és leszármazása. Szerkesztik és kiadják Kubinyi Ferencz (†) *és Kubinyi Miklós.* Második kötet. A Kubinyi-család leszármazása. Budapest, 1906. (A Franklin-Társulat nyomása.) 8-r. XVI, 459 old., 12 leszármazási tábla és három műmelléklet.

E munka első kötete hat éve látott napvilágot. Benne az azóta elhunyt Kuibnyi Ferencz családjának vázlatos, de összefüggő s élvezetes olvasmányúl szolgáló történetét nyujtotta. A Kubinyi Miklós tollából eredő második kötet is, a család történetével foglalkozik, de egészen más modorban. Szerző nem ad összefüggő elbeszélést, nem terjeszkedik ki a család országos szereplésére, hanem izről-izre menve felsorolja a család összes tagjait, akikről emlékezet maradt s röviden megismertet valamennyinek az életrajzi adataival, birtokaival szerzeményeivel, házassági összeköttetéseivel. A szerző páratlan szorgalommal összegyüjtött rengeteg adatai alapján egyrészről az első kötetbe becsuszott hibákat igazitja ki, másrészt pedig olyan pontos és részletes leszármazási táblákat állit össze, aminőket az első kötetből lehetetlen lett volna megszerkeszteni.

A ki tudja, minő szélesen elágazott s terebélyes a Kubinyi-család törzsfája, az teljes elismeréssel fog adózni a tudós szerzőnek a művére forditott munkáért s fáradságért. A család századok folyamán a felvidéknek majdnem minden előkelő s szereplő nemzetségével rokoni összeköttetésbe jött s e körülményből folyik, hogy a munka nem csak a Kubinyi-család története iránt érdeklődőknek nyujt becses anyagot, hanem gazdag adattárul szolgál mindazoknak, a kik Északnyugati Magyarország régi családjaival foglalkoznak. S e forrás, aminő bőven folyó, olyan tiszta is; a szerző adatait a legnagyobb gonddal s lelkiismeretességgel válogatta meg, hiteles oklevelek alapján dolgozott s ezekre hivatkozik lépten-nyomon.

A munkának nem csekély érdeme a jó és könnyü áttekinthetőség. Az egész három főrészre oszlik; az elsőben a család leszármazása a mohácsi vészig van megismertetve; ez az időpont fontos a család életében, miután az eddig egyetlen vonalon leszármazott s a XV. sz. második felében csupán egy tag (György) által képviselt Kubinyi-család innen kezdve ágazik el. A második részben a Kubinyi György fia Mátétól eredt *deménfalvi*, a harmadikban a László fivérétől Dánieltől († 1526. a mohácsi csatában) származott *nagyolaszi* fővonal van megismertetve. Becsesek e munkához járuló függelékek is, első sorban a család két czimereslevelének szövege és kitünően sikerült hasonmása. A czimerek szines ábrái már az első kötetben napvilágot láttak, azonban a két oklevél szövege nem jelent meg. Az első, II. Ulászló-féle armális (amint az régóta ismeretes az irodalomban) Prágában 1497 július 9-ikén kelt s Kubinyi literatus László királyi alkincstartó számára adományoztatott; a második, a melylyel Rudolf király az előbbi czimert megbőviti, Bécsben, 1578 június 24-ikén adatott ki; ebben Kubinyi Kristóf és fiai szerepelnek adományosok gyanánt.

Az első armális külső kiállitása szerint azon csoportba tartozik, a melyből a Turul olvasói a Hernalt-Mesteri s a Mernyei-czimerleveleket ismerik. A czimer a késői gótika izlésében van festve, egészen diszitményszerü merev takarókkal s aránylag kicsiny, nyomott sisakdiszszel. Jóval érdekesebb a második, nem csak külsőségeiben, amelyeken Bocskay Györgynek, a világhirü kaligrafusnak kezenyomát ismerhetjük fel, hanem azért is, mert benne az 1497-iki oklevél *teljes szövegében át van irva.* Csak sajnálnunk lehet, hogy a czimerbővitésnek ilyen módja a kivételes esetek közé tartozik; ha a XVI. században oly igen gyakori czimerujitások s bővitések alkalmával a régi armálisok szövegét mindenkor befoglalták volna az új oklevélbe, ma mégegyszer annyi középkori czimerlevelet ismernénk, mint amennyiről igy van tudomásunk.

A kötethez kimerítő s igen pontos névmutató és tizenkét terjedelmes leszármazási tábla járul. A már emlitett két nagy hasonmáson kivül több arczkép és egy sereg aláirás hasonmása disziti a munkát s teszi azt külső kiállitására nézve is előkelővé.

A családtörténet minden barátjának melegen ajánljuk Kubinyi Miklós könyvét; e nemben hasznosabb s gondosabban szerkesztett mű még nem került a magyar könyvpiaczra. *V. E.*

A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrizett oklevelei. I. kötet, 1241—1526. Budapest, 1906. 8-r. XXXVIII és 528 oldal. (A Franklin-Társulat nyomása.)

Főrendü családaink egymásután bocsátják sajtó alá ősi levéltáraik kincseit. A Teleki- és a régen folyó Zichy-Okmánytár még messze áll a befejezéstől, a mikor a gróf Apponyi család is belép azok sorába, a kik a nemzeti történetirás iránti szeretetből elődeiktől maradt okleveleik kiadásával igyekeznek a múltat kutató tudós-világnak ujabb forrást nyitni.

A Pécz nemzetségéből eredő Apponyiaknak aránylag kevés középkori oklevelük maradt; az előttünk fekvő kötet mindössze 228-at tartalmaz. Pedig az ő-ök nagyobbára előkelő, szerepet vivő, harczokban forgó férfiak voltak, s karjaik erejével, a királyok szolgálatában szép birtokokat, hatalmas vagyont szereztek. Mindezzel együtt járt a sok oklevél. Bizonyára volt is feles számmal, de — úgy látszik — a háborus idők viharai s azon körülmény, hogy a családi iratok nagy része a XVII. század folyamán egyik leánynyal idegen kezekre szállott, nagyon leapasztotta a levéltár anyagát. Innen magyarázható, hogy a nemzetségre vonatkozó legkorábbi okleveles adatokat hiába keresnők ebben a kötetben; itt, bár a közlött darabok 1241-el kezdődnek, a Pécz-nembeliekről legelőbb 1295-ben esik szó. Innen kezdve elég sürün következnek az Apponyiak egyenes őseire vonatkozó oklevelek, úgy, hogy a szerkesztőnek módjában volt egyedül a kötetben foglalt adatok alapján a bár nem minden részében biztos, de teljesen összefüggő családfát összeállítani.

A közlött oklevelek több uj s eddig nem értékesitett adatot nyujtanak a történetirónak. Egész sor hadjáratról történik említés, némelyiknek — már a mint az adománylevelekben szokás volt — egyes epizódjai is felemlittetnek; királyaink tartózkodási helyei, országos főméltóságok nevei s hivataloskodásuk időpontja, rég eltünt vagy ujabban felvett nevek alatt rejtőző helyek meghatározásában az Apponyi-oklevéltár is hathatós segédeszköz lesz. Jóval többet nyer azonban a genealogus, kivált a kit az ország északnyugati részének ősi családjai érdekelnek.

Az oklevelek közlése, egy-két, szinte kikerülhetetlen sajtóhibától eltekintve kifogástalan. Kár, hogy a név- és tárgymutató nem ment teljesen a tévedésektől, a mire a munkának egyik korábbi ismertetője már rámutatott.

Kétségtelen, hogy a munka közreboesátásával történetkutatásunk sokat nyert s ezért egyformán hálásak lehetünk az áldozatkész kiadónak, *gróf Apponyi Sándornak* és a buzgó szerkesztőnek, *Kammerer Ernőnek.*

A kötet diszes kiállitásban, jó meritett papiron jelent meg. Sajnos, hogy kevés példányban készült s könyvárusi forgalomba nem jutott, a minek legfeljebb nehány élelmes ódonkönyvkereskedő veszi hasznát, a kik az esetleg kezükbe kerülő példányokért horribilis árat követelnek a közönségtől.

Reviczky Bertalan. Egy főbenjáró per Nyitravármegyében. (1561—1564.) Külön lenyomat a Nyitramegyei Szemléből. Nyitra, 1906, 8-r. 66 oldal.

Valóságos korkép elevenedik meg az olvasó előtt, aki ezt a füzetkét kezébe veszi, egy kép azokból a «régi jó időkből», a melyeknek visszatérését mindazok óhajtani szokták, akik sejtelemmel sem birnak arról, minő olcsó volt abban a korban az emberélet s minő ingatag lábakon állott a vagyonbiztosság.

A «főbenjáró pert» a nyitramegyei Brunóczon lakó Kürthy másként Pogrányi Pál utódai inditották nevezettnek szomoru halála miatt, a mely bizonyos határvillongásból kifolyólag, Patvaróczy Mihály és Péter s Bossnyák Ambrús kezéből érte a különben megférhetetlen természetü s izgága áldozatot. A korhoz mérten aránylag rövid ideig tartó bünper a vádlottakra kimondott fő- és jószágvesztéssel ért véget. Az is a kor jelleméhez tartozik, hogy ezt az igazságos büntetést soha sem hajtották végre; a két Patvaróczy 800 frt váltságdijban kiegyezett a meggyilkolt hátrahagyott rokonaival. Sőt — s ez ad az egész ügynek sajátságos szinezetet — Patraróczy Péter röviddel utóbb elvette az általa megölt Kürthy Pál özvegyét, Ujfalussy Annát, a másik gyilkosnak a fia Miklós pedig ugyanannak unokáját, Kürthy Zsuzsannát.

Az izgató lefolyásu pert ismertető munkácska nem csak a müvelődéstörténet kedvelőjét, hanem a genealogust is érdekelheti. Nyitramegyének sok kiváló családja szerepel benne s ennek megfelelően az érdeklődő adatokra is bőven találhat. A munka szerzőnél (Csejthe, Nyitramegye) kapható.

Sárközy Imre. A Nadasdi Sárközy-család czimü érdekes családtörténeti monografiája, a mely a Turul mult évi folyamában jelent meg, különnyomatban is elkészült. A különnyomat nyolczadrétben, 87 oldalas, igen diszes kiállitásu kötetet tesz ki s egy előszón kivül a család 1510. évi czimeres-levelének kisebbitett fénynyomatu hasonmásával és Sárközy István (sz. 1759. † 1845.) arczképével van megbővitve. A szép kötetke szerzőnél s Pfeifer Ferdinánd könyvkereskedésében szerezhető meg.

Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft «Adler». Neue Folge. XVI. kötet. 1906. 4-r. 3 lev. és 202 oldal. XVII. kötet, 1907. 4-r. 3 lev. 181 oldal.

Az 1906-ik évi évkönyvben különösen érdekes és terjedelmes dolgozattal szerepel az imént elhunyt kiváló osztrák heraldikus, *Göschen Oszkár*, akit *Pusikan* név alatt ismert a czimertani munkáit használó közönség. A dolgozat *(Entstehung und Bedeutung der Wappenbilder)* azon tételből kiindulva, hogy a középkori czimerek sohasem *eseményeket* szimbolizálnak, hanem majdnem mindig a viselő *nevével* állanak vonatkozásban a régi német, franczia, angol és olasz czimerek óriási tömegét sorolja elő, sokszor igen szellemesen magyarázva az egyes czimeralakok jelentését.

A szimbolikus jelentésü vagy mondjuk: az eseményekre vonatkozó czimereket a teoretikus heraldikusok általában véve mindenkor gyanuval fogadják, s azokat a czimereket, amelyekben szemmel láthatólag az csapa valamely tettére esetleg *foglalkozására* hivatkozó ábra szerepel, hajlandók ujabb eredetünek tartani. El kell ismernünk, különösen ha az itt tárgyalt dolgozat érdekes anyagán végig tekintünk, hogy a középkorban aránylag kis számmal keletkeztek ilyen czimerek, de hogy mégis voltak, arra épen a (Göschen

által alig ismert) magyar czimeranyagból hozhatunk fel igen nyomós példákat. Göschen szerint «*a legrégibb czimereket nem adományozták, hanem önként vették fel, jutalmazásul tehát nem szolgálhattak.*» Ebből azt következtetni, hogy az önként felvett czimerek közt *eseményre* vonatkozó, szimbolikus jelvényt nem is kereshetünk, felettébb nagy merészség. Mert például az a két egymással *marakodó farkas* amelyet Dénes nádor 1234-ben czimerén visel (pecsétje: O. L. Do. 25,744.) annyira *cselekvést* szimbolizáló kép, hogy keletkezését kutatva egyébre, mint valamely küzdelemre, tehát hadi *eseményre* nem is gondolhatunk. Göschen tovább is kifejti nézetét: «A XIII. és XIV. században a (czimer-) adományozásra — mondja — természetszerüleg valamely *alkalom* szolgált okul s ez gyakran lehetett valaminő hőstett, ezt azonban a (czimer) alakokból kiolvasni *nem lehet*, mert ezeket az alakokat nem a (kitüntetés okául szolgáló) eseményre, hanem az átöröklésre való tekintettel választották, miután a czimer az *egész nemzetségé* lett. Csak az ujabb korban, legkésőbb Németországban, tulajdonítottak a czimereknek valamely érdemre való közvetlen emlékeztetést. Még a XV. század végéről olyan czimeradományok, a melyek személyes érdemre való kirivó hivatkozást tartalmaznának, csak *Corvin Mátyástól*, a lengyel királyoktól és nehány félig-értelmes (*«halbbewusst»*) nép uralkodójától ismeretesek; hanem ezek aztán *olyanok* is.»

A boldogult szerző nem is sejtette, hogy a mikor csalhatatlannak hitt tételét felállitotta s közben a barbár magyarok s keleti társaik felett elménczkedett, csupán az aposztrofált népek heraldikájában való tökéletes járatlanságáról tett bizonyságot. Mert hiszen, ha a forrásokat ismeri, hamar rájött volna, hogy már a XV. század első feléből, Zsigmond királytól eredő akár hány olyan czimert ismerünk, amelyik *eseményt* szimbolizál s a mellett heraldikailag is kifogástalan alkotás. Ilyen, hogy többet ne emlitsünk, a Keszői (1415.), Pethneházy (1417.) vagy a Csapi (1418.) czimer; ez utóbbinál éppenséggel a szövegben is meg van mondva, minő hőstettre emlékeztet a nyillal átlőtt szemü oroszlán.

Ám ha ezen szarvashibától eltekintünk (s német vagy éppen osztrák ember munkájában mindenkor el kell készülve lennünk a történetünket s intézményeinket illető tökéletes járatlanságra), haszonnal forgathatjuk Göschen értekezését. Óriási anyagában használható analogiák bőven akadnak s utmutatása mellett indulva, talán sikerül egyik-másik rejtélyesnek látszó magyar czimerkép helyes magyarázatát megtalálunk.

Kevésbbé érdekes s magyar vonatkozásu adatokat nem tartalmaz *Kieszkalt* Ernő czikke az égeri (Csehország) régi siremlékekről. Utána gróf *Pettenegg* (Eduard Gaston) dolgozata következik egy XVII. századi czimeres asztalteritőről. E diszes és iparmüvészeti szempontból is figyelemre méltó nagy kerek teritőn (a mely a landshuti délbajororszagi tört. társulat tulajdona) Trauttmansdorff Anna Mária grófnő harminczkét ősének a czimerei vannak kivarrva. Az elődök közt találhatók többek közt a következő magyar családok is: Pálffyak (többszörösen), Dersffyek, Bakóczok (*«de genere Erdőd»* mondja a közlő!) és a Batthyányak. — *Kekule István* a genealogus könyvészeti segédeszközeit ismerteti meg. Jellemző, a mit a német, franczia, angol, olasz és spanyol munkák ismertetése után mond: «Oroszországnak is — olvassuk — vannak ilyen munkái, például Savelovtól. *De miután ezek orosz nyelven vannak irva, sajnos, Európa többi kulturállamainak genealogusai előtt épp úgy nem jöhetnek számba, mint akár a magyar és cseh nyelven irt könyvészeti kézikönyvek.*» Nem tudjuk, min csodálkozzunk inkább: az iró önhittségén-e, vagy megdöbbentő szüklátkörüségén. A hasonlóan gondolkozó német «tudósok» (s ilyen még mindig bőven akad) egyszer már tudomásul vehetnék, hogy a *nem germán* nemzetek *saját* kulturájuk emelésén dolgoznak s teljességgel nem törődnek vele, ha eredményeik a németség előtt — merő indolenczia folytán — ismeretlenek maradnak.

A magyar genealogusra nézve is forrásul szolgálhat br. *Haan* Frigyes közleménye (a mely az 1907-iki évkönyvben is folytatódik): *Genealogische Auszüge aus den Sperr-Relationen des n(ieder)-ö(sterreichischen) und k. k. n.-ö. Landrechtes 1762—1852.* E «Sperr-Relatiók» a mondott években Alsó-Ausztriában elhunyt nemes személyek születési és halálozási adatait tartalmazzák. A felsoroltak közt számos magyar van; hirtelenében a következő családnevek ötlenek szemünkbe; *Adamovics* (de Csepin), *Ágoston*, *Almássy*, *Amadé* (sok bejegyzés), *Andor*, *Andrássy*, *Andrásffy*, *Apor*, *Apponyi*, *Árvay*, *Atzél*, *Báchmegyey*, *Bajzáth*, *Balásovits*, *Balogh*, *Bánhidy*, *Baranyi*, *Barcsay*, *Bárczay*, *Barlanghy*. *Barthodeiszky*, *Batthyány* (igen sok bejegyzés).

Az 1907-iki évkönyvet ugyanezen czikk folytatása nyitja meg. A terjedelmes közlemény a Begontina—Exner nevek közti bejegyzéseket tartalmazza. Ezek közt is sok a magyar családnév; igy például: *Benyovszky*, *Benkő*, *Bessenyey*, *Bethlen*, *Boka*, *Bokros*, *Bornemisza*, *Boros*, *Buday*, *Bujanovics*, *Darnóczy*, *Dercsényi*, *Dessewffy*, *Dombay*, *Erdélyi*, *Erdődy*, *Eszterházy*. — *Dr. Martin* a zalczburgi érsekek czimerleveleiről értekezik; ezek közt a legelső 1538 ból, az utolsó 1631-ból való. — *Br. Mitis* Oszkár a rangkoronákról közöl igen tartalmas czikket, amely már csak azért is érdekelhet bennünket, mert fejtegetései a Károlyi-család 1712-iki grófi diplomájának czimerleirásából indulnak ki. Ebben ugyanis — amint azt Éble Gábor közleményei után ismerjük — a pajzs fölé a szokott királyi korona helyett *imperialis diadema* adományoztatott. *Dr. Wertner* Mór két dolgozata tölti ki még a kötetet; az első az Apponyi-okmánytárról a Századokban megjelent ismertetésének némikép megbővitett német forditása, a második pedig kiegészitése annak a jegyzéknek, amelyet az 1412-ben Budán járt külföldi előkelőségekről egy Bécsben őrzött feljegyzés után Thallóczy Lajos közölt volt a Turulnak még X-ik (1892. évi) folyamában. Az igazság érdekében meg kell jegyeznünk, hogy az újabb közlő olyan megfejtéseket is magáénak vall, amelyeket Thallóczy ismertetett, igy p. o. a jegyzék ezen nevénél: *Der Czadil*, utalva a név eltorzitott voltára, nagy diadallal hirdeti: «*Wir erkennen aber den Gast*» — s aztán, egyszerüen átveszi (idézés nélkül) Thallóczytól a megfejtést, hogy t. i. a rejtélyes nevü férfiu *Sandalj Hranics* bosznai vajdafi. ✡

BOSNYÁK ÉS SZERB ÉLET- S NEMZEDÉKRAJZI TANULMÁNYOK.

(Második közlemény, térképmelléklettel.)

VI. Tanulmányok a Kosača-család és Herczegovina történetéből.

1. Hogyan vette fel Vukčic István, Bosznia nagyvajdája, a herczegi czimet.

Földrajzi helyzet, égalj és ebből folyólag lakosságának életmódja a ma Herczegovinának nevezett országrészt mindig bizonyos külön fejlődési folyamatba* terelték. A kora középkor kezdetén egyes különálló zsupák alakultak a hosszu völgyek ölén, melyekben egyes függetlenségökre féltékeny előkelő családok gyakorolták a főhatalmat. A bosnyák királyság megalakulása után a Kotroman-házból származott királyok hajtották hatalmuk alá ezt a területet. Az felsőbbségi viszony azonban nem sokáig tartott, mert a török hóditás már a XV. század második évtizedében erősen éreztette hatását ezen a lazán összefüggő országrészen. A hatalom központositására való törekvés azonban ezen a területen is beáll és Kosačić Hranja előkelő vajdának, erős akaratu és ildomos fia, a hírneves Sandalj Hranić házasság, a velenczei és a ragusai köztársaságokkal való egyezkedés, a törökkel és a magyar királylyal való ügyes diplomatizálás révén személyes hatalma alá hozza az egyes zsupákat és a Ráma folyótól a cattaroi öbölig gyakorolja a főhatalmat. Elhatározásaiban mindig az a czél vezette, hogy fokról-fokra növelje hatalmát és mindig meg tudott állni mielőtt kockára tette volna előbbi vivmányait. 1435-ben történt halála után fimaradéka nem lévén unokaöccsére, Vuk nevü öccsének a fiára, *Vukčić Istvánra* szállott a hatalom. Ha szabad nemzetközi relatioról szólanunk, úgy Vukčić István kifelé mindig, mint Bosznia nagyvajdája szerepel, tehát a bosnyák királyságnak mintegy külön emlitett, de mégis hozzá tartozó tényezője. A szomszédos hatalmakkal önállóan érintkezik és abból az alapdogmából indul ki, — a mi az akkori patarén főurak politikájában a *török* megjelenése óta kifejezést nyert — hogy a szultáni hatalommal igyekszik jó lábon állni s egyes konczessziok utján biztositani tényleges birtokait. Ez a «hivatalos török politika» jellemzi István nagyvajda irányzatát mondhatni 1463-ig. Mindamellett hiányzott a hatalomnak külső megnyilatkozásához a czim. S noha voltakép ő parancsolt a bosnyák királynak, de törekvésének fővágyát valamely látható külső jelben kereste, a mely őt a szomszédokkal szemben emelje és külső vonatkozásainak is nagyobb nyomatékot adjon. Ezt a vágyát 1448-ban valósitotta meg, midőn a «ducatus sancti Savæ», vagyis szent Száváról, a hires szerb apostoli téritőről nevezte el országát és felvette a herczegi czimet. Ezzel a czimfelvétellel nyilik meg ez országrésznek, bár rövid, de mégis mint külön szervezetnek eléggé jelentős történelme.

Hogy ez mikép ment végbe erről kivánunk szólani. A délszláv történetirók tulnyomó része azt állitja, hogy Vukčić István III. Frigyes császár engedélyével vette fel a herczegi czimet. Egyik a másiktól irta le ezt az állitást, hiven követvén a krónikások nyomdokát, kiknek sorozatát Luccari nyitja meg.[1] A kik III. Frigyestől eredeztetik azt a méltóságot csak a felvétel évében térnek el, úgy hogy 1440—1448-ig váltakozik a

[1] Luccari 164. l. «Egli ebbe nome del Duca da Federico III. Imperatore ed Slavo si chiamò herzeg.»

MAGYAR KIRÁLYI ORSZÁGOS

kronologikus meghatározás. A legrégibb krónikás voltaképen Orbini, a ki 1601-ben megjelent munkájában nem idéz évszámot, hanem egyszerüen konstatálja, hogy István országának uj nevet adott, Szent-Száváról nevezvén el azt.[1] A régebbi történetirók kész ténynek vették ezeket az állitásokat és legföljebb arra szoritkoztak, hogy az egyik 1448 előttre tette a herczegi czim felvételét, a másik pedig 1448-ra, de azt a körülményt, hogy mikép kerül vonatkozásba III. Frigyes római császár István vajdával, illetőleg később herczeggel, nem kutatta senki.

Ujabban Truhelka Ćiro, a szarajevoi országos múzeum érdemes vezetője, foglalkozott behatóbban a tárgygyal,[2] egy a gorazdai templomon talált állitólag István herczegtől származó felirat tárgyalásával kapcsolatban. Truhelka szerint a kérdés el van döntve, a mennyiben szerinte a herczegi czimet IV. Eugenius pápától kapta, s e részben Ljubić közölte[3] velenczei évkönyv töredékeket idéz. Ezek szerint 1449 ápr. haváról értesit, hogy a bosnyák király, István vajdával, — apósával — a miatt akar hadjáratra kelni, a miért ez nem akar katholikus lenni. A követek 200 ballisztáriust kivánnak a maguk költségére küldetni és felkérik a köztársaságot, hogy ne adjanak a vajdának többé sót. Azonban az évkönyvtöredék megjegyzi, hogy Gradenigo velenczei követ, a római egyház részére megnyerte István vajdát és a pápa ezért adja neki a szent Száváról elnevezett herczegi czimet.

Megjegyzendő, hogy ez évkönyvek csak kivonatok és csupán egyes töredékeket tartalmaznak; a mennyiben e töredékek levéltári bizonyitékokkal támogathatók, kétségtelenül hitelesek. A mi a mondottak első részét illeti, hogy István Tamás követsége 1449 ápr. havában Velenczében járt, feltétlenül igaz. Április 7-én jártak ott e bosnyák követek. Elmondották, hogy István vajda *Spalato herczege* akar lenni. A köztársaság azt felelte, hogy ők is hallottak erről. Megengedik a katonaszedést és azonkép a bosnyákoknak is engedélyezik a sóvételt Spalatoban, mint a hogy ezt István is megteheti a Narenta mellett[1] (Metkovics). De tudjuk, hogy a bosnyák király követei azt is mondották, hogy Alfonz aragon király utján akarja magát herczegnek neveztetni.[2] Ennyiben igazolható a Truhelka idézte évkönyv-töredék hitelessége. Az iránt azonban, hogy István a *pápától* kapta volna a szent Száva herczegi czimet, sem a vatikáni sem más levéltárból nem került elő semmi adat. Truhelka azzal igyekszik ebbeli állitását igazolni, hogy István vajda félvén a pápa átok alá való helyezési fenyegetésétől, hacsak szinleg is áttért a katholikus hitre, de rövid idő mulva, miután megkapta volna a herczegi czimet, ismét patarénussá lőn. Mind az, a mit István jelleméről mond teljesen megfelel a tényállásnak, de a mit Theinerből idéz[3] egyáltalában nem bizonyitja, hogy István áttért a katholikus hitre. Sőt 1449-ben maga a pápa ir Tomasin Tamás lesinai püspöknek, hogy István Tamás ugyan jó katholikus, de azért főbb emberei közül István vajda, apósa és Pavlovics János vajda, — a ki három éve katholikus lett, de aztán ujból renegált, — eretnekek.[4] Ebből kettő tünik ki, hogy a pápa 1449-ben vajdának nevezi Istvánt és hogy ekkor még eretnek; hogy később az volt, azt Truhelka maga is elismeri. Már pedig, mint alább látni fogjuk, István már 1448-ban tényleg felvette a herczegi czimet. Nézetünk szerint tehát a velenczei történeti évkönyvekben ez az utolsó passus az évkönyvirónak kombinációja.

Hogy ez állitásunk teljesen jogosult, arra felhozzuk Resti krónikájának az 1448-ik év jelzete alatt irott közlését. Ebben azt mondja, hogy Kosača István Ragusába küldte Stiepcovich Radich követét a köztársaságot affelől tudósitandó, hogy a *herczeg* czimet vette fel, mely az olasz-

[1] Orbini 382. l. «Et al suo Stato altresi die de un'altro nuovo nome, chiamandolo Ducato di Santo Sabba.»

[2] Wissenschaftliche Mittheilungen aus B. u. H. III. k. 503. l.

[3] Ljubić: Comm et rel. Venetæ Mon. I. 3. «Si osserva, che il conte Stefano possiede terre in confine di Cattaro, Ragusa e Spalato, e che era eretico, ma che gli fa spedito l'ambasciator Gradonigo, il quale lo ridusse in seno alla chiesa onde ebbe del papa il titulo di duca di S. Sava.»

[1] L. Ljubić: Listine 360. Glasnik. Šafarik XIV. 1441.

[2] «Secr. con. Rog. XVIII. 82. 1449. apr. 7. Quod spectabilibus oratoribus Domini regis Bosnie, qui dicunt prefatum serenissimum regem nobis denotari facere, quod comes Stefanus de Bossina suus et noster inimicus querit se creari facere per regem Aragonum ducham Spalati, ut titulum habeat ipsius civitatis.»

[3] M. H. II. 236. Raynaldi Annales.

[4] Ez nem Istvánra van értve, ki még mindig az eretnekség fertőjében fetreng. Fermendžin Acta Bosniæ 282. kivonat. 1449. febr. 1.

ban *duca*-nak hangzik és a melyet neki a bosnyák király adott.[1] Resti állitásának első része megfelel a valóságnak, a mennyiben tényleg küldött Ragusába követet 1448-ban és a ragusaiak 1448 okt. 17-én gratulálnak neki az uj herczegi méltóság felvétele alkalmából.[2] Ebből világos, hogy István herczeg 1448 okt. 17-ike előtt vette fel a herczegi czimet. Hogy azonban nem a bosnyák királytól kapta e méltóságot, arra bizonyiték az előbb idéztük velenczei levéltári közlés, mely szerint a bosnyák király panaszt tesz apósa ellen, hogy az aragon király utján akarja megkapni a herczegi czimet. Igy tehát föltétlenül kizártnak tartható, hogy a boszniai királynak ehhez a tényhez valami köze lenne; ezt csak Resti krónikás tette hozzá, hogy megfejtse a dolgot.

Ujabban egy fiatal szerb történetiró, Ivits Elek, foglalkozott a tárgygyal. E közlemény csak nem rég került kezünkbe és kötelességünk a magunk részéről is hozzászólni a tárgyhoz, mert a szerző mi ránk is hivatkozik, a kik azt állitottuk, hogy István vajda a herczegi czimet maga vette fel és azt nem indokoltuk. Nem indokoltuk azért, mert későbbre halasztottuk az egész kérdés elemzését, most azonban megfelelünk rá.

Ivits szorgalmasan összeállitotta az összes bibliografiai anyagot, hogy mely szerzők mily véleménynyel vannak a dologról. Igaza van, midőn Jorga állitását czáfolja, a ki azt mondja, hogy a ragusaiak adták volna neki a herczegi czimet. Nem is igen képzelhető, hogy Ragusa városa, mely a bosnyák királynak és a szomszéd előkelőknek egész sorozatát vette fel polgárai közé, most egyszerre ilyen méltóságot adományozzon, a melyhez joga sem volt; hiszen Velenczében is csak az állam választott feje volt dux. Megfelel Truhelkának is. Kutatásainak eredménye, hogy István herczeg 1448 szept. 16. és okt. 17. között vette fel a herczegi czimet, még pedig közvetlenül a második rigómezei ütközet előtt (1448 okt. 19.), és hogy a törökök, irántok tanusitott hüsége méltánylásakép elismerték ezt a czimet. Ez következik a Diplomatarium Ragusinum 1455 márczius 23-án kelt leveléből, melyben a ragusaiak azt állitják, «ha ugyan szabad herczegnek nevezni, a kit a török ékesitett fel a herczegi czimmel».[1] Mindaz, a mit Ivits állit, eltekintve a kronologiai meghatározástól, a mi az ő érdeme, előttünk is teljesen ismeretes volt. Mindamellett ez még nem tisztázza a kérdést; jó tudnunk, de csak mellérendelt körülmény. Hogyan jut III. Frigyes császár neve oly következetesen a krónikások előadásába és miért emliti azok tulnyomó többsége mindig az 1448-iki évet?! ez a körülmény hosszabban foglalkoztatott minket, mig végre, azt hisszük, hogy kielégitő választ tudunk rá adni.

A dolog megértésére elől kezdjük a bosnyák-herczegovinai relatiókat.

Osztoja István bosnyák király 1415-ben febr. 1-én Restoics Obrád követét küldte Zsigmond királyhoz Konstanzba. Arra kérte a magyar királyt, hogy állitson ki részére összes birtokairól megerősitő levelet, még pedig olyant, a mely *a császári pecséttel* legyen ellátva. Ismeretes pedig, hogy Zsigmond mint magyar király abbeli jogánál fogva, hogy Bosznia nemzetközileg szorosabb, mondhatni hübéri, viszonyban állott Magyarországgal, többrendbeli biztositó és megerősitő levelet adott nemcsak Osztojának, hanem Hervojának és később Hranić Sandaljnak is. Osztoja István király azonban, midőn egyfelől nem vonta kétségbe a magyar király felségjogát, formailag mégis nagyobb biztositékot látott abban a körülményben, hogy ha a császári pecséttel ellátott biztositó levelet kap Zsigmondtól.[2]

Ime tehát arra bizonyiték, hogy egy bosnyák király, nagyobb biztositék kedvéért, jussának a császári megerősitését kivánja.

Albert, mint magyar király, erősitette meg a bosnyák király jogállását.

[1] Resti: 297. l. «Nel medesimo tempo d'operazione tante irregolari mandò — Stefano Cosaccia t. i. — a Ragusa Radich Stiepcovich, suo ambasciatore, dar parte alla republica di aver preso il titulo di herzeg, che in italiano suona duca, concessoli dal re Bossina.»

[2] Jorga Not. II. okt. 17.: «respondendi ambasciatori vojvode Stepani super ambaxiata exposita et congratulandi de nova dignitate cherzech acquisita.»

[1] Dipl. Rag. 1455. márcz. 23. «ducem Stefanum, s ducem appellari fas est, quem Teucri ducali nomine decorarunt.»

[2] Ez az oklevél a bécsi Á. L. D. R. 1772. könyvében foglaltatik; kivonatát adta Jorga i. m. f. 1274. A datumot azért tettük 1415-re, mert az oklevél két 1415-ben kelt oklevél közé van kötve.

Az a körülmény, hogy a bosnyák király a német császárhoz fordul, azt a gondolatot keltette bennünk, hogy esetleg III. Frigyes császár másolati könyvében kell valamelyes okmánynak lappangani, mely István herczeg ügyére vonatkozik. A fennmaradt másolati — meglevő könyvekben azonban följegyzésnek még nyomát sem találtuk, valamint Birk Ernő gyüjteményében sem, a ki III. Frigyes császár korával egy emberöltőn át foglalkozott. Megtaláltuk azonban a cs. és kir. közös pénzügyi levéltár másolati gyüjteményében III. Frigyes császárnak 1448 jun. 20-án kiadott oklevelét, mely a császárnak egy hihetőleg lappangó vagy elveszett 1446—1460-ig terjedő másolati könyvéből van kiirva.

Ez az oklevél igy hangzik:

Fridericus dei gratia Romanorum rex semper augustus, Austriæ, Stiriæ, Karinthiæ et Carniolæ dux, comes Tirolis etc. Notum facimus tenore præsentium universis, et si regiæ dignitatis clementia universorum fidelium, quos latitudo orbis complectitur, felicibus profectibus gratis comodis et speratis augmentis semper favorabiliter dignetur intendere, ad illorum tamen comoda et profectus diligentiori studio clementius inclinari consuevit, quorum merita, fides et constantia, ac internæ fidelitatis integritas continuatis studiis cæteros antecedunt, sane pro parte magnifici *Stephani de Zokol waywodae regni Bosnae* nobis humiliter extitit supplicatum, quatenus omnes et singulares gratias et privilegia, olim patruo suo Sandal per divæ memoriæ Sigismundum imperatorem, necnon regem Ungariæ etc. concessas et concessa, et sibi per felicis recordationis regem Albertum patruum nostrum et Elizabeth conthoralem suam confirmatas et confirmata, in quibus infrascripta castra forent comprehensa, videlicet castrum *Soko* cum dominio Strÿnon, castrum Stoyewecz castrum Boÿtrÿnecz, castrum Bratal, cum omnibus pertinentiis suis, castrum Samatur, castrum Klekh, castrum Ossonitzk, castrum Gurgewetz, castrum Hersowetz, castrum Gukani, castrum Koznik, castrum Sewerin, castrum Konin, castrum Milleschetskÿ, castrum Osstrikch, castrum Saslon petÿschytynskeÿ, castrum Sozet, castrum Moratskÿ, castrum Ostrog, castrum Budosch, castrum Globukch, domus Novÿ, castrum Rÿssen, castrum Mitchewetz, castrum Konowaltskÿ, castrum Glutsch, castrum Medwed, castrum Blagaÿ, castrum Bentschecz. castrum Widosskÿ, castrum Grizzora, castrum Beczitel, castrum Neboÿze, castrum Ymotzkÿ, castrum Wereraetz, castrum Nonÿa, castrum Breta, castrum Bÿssucÿ, castrum Rog, castrum Prolesetza, castrum Starÿ, castrum Krutscerwetza, castrum Onusch pollitza, castrum Welligrad, castrum Borowatz, castrum Wreawetz, castrum Wellskeÿ, castrum Welletin, castrum Ckaw, castrum Odezkÿ, castrum Geletz, castrum Durosch, castrum Ossÿpp, castrum Sÿr, castrum Wÿzÿstrizkÿ, castrum Ostrowitz, castrum Hodÿeded, castrum Sozzed, castrum Rabenzkÿ et dominium Czarÿna Olofska cum eorum pertinentiis, quæomnia et singula cum suis pertinentiis ipse in præsentia pacifice possideret, et in quibus litteris etc. contineretur, ut ipsi et hæredes sui cera rubea in sigillatione litterarum quarumcunque uti possent pro se necnon Ladislao et Wladkone filiis suis sub sigillo serenissimi principis Ladislai Ungariæ et Bohemiæ regis, ducis Austriæ etc. patruelis nostri carissimi roborare, innovare et confirmare dignaremur. Cum vero idem patruelis noster nondum annos discretionis attigerit, neque regimen regnorum et dominiorum suorum exerceat proprio quoque sigillo non utatur, quorum occasione huiusmodi confirmatoriæ litteræ sub sigillo dicti patruelis nostri ad præsens minime potuerint emanare, nos attentis fidelibus obsequiis præfati wajwodæ prætactis Sigismundo imperatori et Alberto regi eiusdem patruelis nostri, avo et patri incessanter exhibitis, uti veridica relatione didicimus et nobis, ac præfato regi Ladislao prout se per nuntios suos in præsentia nostra obtulit, futuris temporibus, fideliter exhibendis animo deliberato, sano quoque nobilium et aliorum nostrorum fidelium accedens consilio, ac de certa scientia prænominato Stephano promisimus et polliciti sumus, promittimusque et pollicemur per præsentesque præfatum patruelem nostrum regem Ladislaum, cum ipsum ad annos discretionis pervenire contigerit, ad prætactas roborationes, innovationes et confirmationes dandas et concedendas inducemus, dolo et fraude quibuslibet procul motis. Harum testimonio literarum nostræ regiæ maiestatis sigillo munitarum. Datum Viennæ, vigesima mensis Januarii anno domini millesimo quadringentesimo (quadragesimo) octavo, regni vero nostri anno octavo.

Ujabbkori másolat a cs. és kir. közös pénzügyministerium levéltárában. Hungarn I. k.

fent: $\frac{\text{Ex libro}}{\text{p. 215.}}$ Kaiser Friderich III. von Jahre 1446 bis 1460.

Az oklevél bevezetésében előadja, hogy Szokoli (konavljei fővárárol elnevezve) István boszniai vajda azzal a kéréssel állt elő a császárnál, hogy birtokait azokkal a várakkal, melyek caput bonorumként szerepelnek, erősitse meg mindazon kiváltságokkal, melyekkel Zsigmond császár és magyar király a vajda nagybátyját Hranić Sandaljt felruházta és a melyekre nézve Albert királytól és nejétől Erzsébettől is biztositó levelet nyert.

Aztán elősoroltatnak mindazon várak és uradalmak, melyek a maguk egészében alkotják az ő országait.[1]

A császár ezen elősorolt birtokok tulajdonjogát, melyeket István vajda és örökösei, — kiket a veres viaszszal való pecsételés joga is megillessen — birnak, *elvileg* megerősiti. Ugyanis

[1] Meg kell jegyeznünk, hogy ez oklevél későbbkori másolat, de már eredetileg is németes ortográfiával irattak a szláv nevek és igy csak nagy fáradsággal lehet azokat rekonstruálni.

a vajda arra kérte, hogy e birtokokat mint László magyar és cseh király, Ausztria herczegének *gyámja* erősitse meg a *királyi* pecséttel. Minthogy azonban László király még nem érte el a teljes rendelkezési képességet és igy nem élhet a pecsétjével, a császár nem teljesitheti ily formában a kérést, mert. kir. pecséttel nem élhet. Mindazonáltal tekintettel a vajda saját érdemeire, valamint őseinek Zsigmond császár és Albert király iránt tanusitott szolgálatára, a melyekről hiteles forrásból értesült és figyelembe véve mind azt, a mit a vajdától László királyhoz küldött követei élőszóval előadtak, a kik megigérték küldőjük nevében, annak a jövőben is tanusitandó szolgálatait, tanácsosainak véleménye alapján megigéri István vajdának, hogy abban az esetben, ha unokaöccse, László király eléri a nagykoruságot, oda fog hatni, hogy a kért megerősitő oklevelet kiadja, ennek hiteléül adja ki ő a jelen oklevelet.

Ez oklevélből kitünik, hogy István vajda 1448 elején követséget küldött László királyhoz, illetőleg gyámjához Frigyes császárhoz Bécsbe, hogy birtokainak biztositása tekintetében oly kiváltságlevelet nyerjen, mint a minőben nagybátyja Hranić Sandalj és ő maga is már részesült. E lépéssel tehát a magyar korona részéről a biztositás folytonosságát akarja kieszközölni. A császár nem az ő imperialis méltóságából intézkedik, hanem mint László gyámja úgyszólván ideiglenes biztositó levelet állit ki és igéretet tesz, hogy a *végleges* kiváltságlevél majd akkor fog kiadatni, ha László király, kinek felségjogai közé tartozik ez a tény, eléri a nagykoruságot. Tehát egy császári pecsét alatt kiadott igéretről van szó. A herczegi czimről ez oklevélben szó nincsen. Tény azonban, hogy ez oklevél III. Frigyes nevében 1448-ban adatott ki és István vajda kezéhez el is érkezett, ennélfogva a krónikások közölte adatnak annyiban van alapja, hogy István vajda III. Frigyes császárral 1448-ban csakugyan érintkezésben állott.

Hogy ez az oklevél István vajdára nagy sulylyal birt, feltétlenül bizonyos. Tény az is, hogy István vajda herczegi méltóságra törekszik, még pedig azon czimen, hogy Hervoja Spalato *herczege* volt. Mire ez az oklevél kezéhez érkezett, márczius elejére járhatott az idő. Az időpont tehát megegyezik István vajda actiojával, a ki ugyanez év okt. 17. előtt vette fel a herczegi czimet és tudósitotta erről szomszédját, a ragusai köztársaságot.

Most már csak egy lánczszem hiányzik annak a kimutatására, hogy mikép ment végbe a czim felvétele. Láttuk, hogy a pápától nem nyerhette ezt a czimet; feltétlenül ki van zárva és nem is képzelhető, hogy veje, a bosnyák király adta volna neki. Az aragoniai király, kivel ugyan élénk összeköttetésben állott a vajda, ugyancsak nem adományozta neki ezt a méltóságot,[1] tehát csak egy valószinü feltevés marad még pedig, hogy István vajda erre a biztositó levélre támaszkodva, úgy a hogy Orbini irja, Szent-Száváról nevezte el az országát, magát pedig úgy, a hogy Hervoja 1409-ben Zsigmond király beleegyezésével — herczegnek nyilvánitotta.

Minthogy István vajda nagybátyjának, Szandaljnak a felesége Lázár szerb kenéznek volt a leánya, az ő felesége pedig az utolsó Balsának a Szent-Száva szervezte Zeta urának, volt a leánya, ő ebből történeti jogczimen külön országot illesztett be az ottani állami rendszerbe. Ezt a méltóságot természetesen el kellett ismertetni a szomszédokkal és a külfölddel. A ragusaiak, mint láttuk, rögtön elismerték. Midőn hét évvel később 1455-ben azt irják: «ha szabad őt herczegnek nevezni», ez a köztük és István herczeg közt lefolyt majdnem három évi véres küzdelem után természetszerüleg bekövetkezett elkeseredésnek tudandó be, de egyuttal bizonyiték arra nézve, hogy István csak aféle önherczeg. És hogy ez a saját maga választotta czim mégis gyökeret vert, kétségtelenül összefüggésben áll István fejedelem akkori legfontosabb védnökének, a török szultánnak is beleegyezésével. Hogy a török maga nem ruházta fel ezzel a nyugati czimmel az kétségtelen, de hogy a szultán udvaránál adott ajándékokkal rávette a portát, hogy a már Hervoja idejében használatos herczegi czimet elismerjék,

[1] Hogy az aragon királytól nem kaphatta a dux sanctæ Savæ czimet, annak bizonysága, hogy még 1450-ben okt. 23-án Stefano magno vojvoda et Duci Boccinenek nevezi és csak 1450. okt. 16. magno vojvoda Regnæ Boccine ac comiti sancti Save. 1450. szept. 15. duci Bosnie-nak. 1451. máj. 18. csak duxnak. 1454. nov. 8-án duci Bosnie-nak. Tehát Nápolyban magában sem voltak tisztában Istvánnak ebbeli méltóságával.

noha közvetlen adatunk még nincs is rá, bizonyosra vehetjük.

A herczegi méltóság mint ilyen a déliszláv terminologiában ismeretlen és magyaros formájában honosodott meg, melyet a török is hersek kifejezéssel fogadott el.

István herczeg 1453 jul. 19. igy irja magát:[1] «Мн господнн Стѣпанъ херцегъ wдъ свегога Сакє, господарь хѵмскн и прнморскн, велнкн воєводд рѵсага босьнскога, князь дрнньскн и кѣѣ, снн и ѵнѵкъ много почтенога и гласнтога споменѵтыа господнна князд Вѵкца и господнна Сандалд, книнега велнкога воєводе рѵсага босьнскога и кѣѣ». — Mi István szent szávai herczeg ur, Hum és a tengermellék ura, egész Boszniának nagyvajdája, a Drinavidék fejedelme stb. fia és unokája a nagyrabecsült és hires Vukčić és Sandalj fejedelemnek egész Bosznia volt nagyvajdájának stb. E czimzésből kitünik, hogy a herczegség szent Száváról van elnevezve és ezen ország alkotó elemei: Hum és a tengermellék; de egyuttal a Boszniához való tartozandóságot jelzi a magyar középkori állami terminologiából vett középkori kifejezés, hogy bosnyák ország nagyvajdája (ruszag), a mely az egész bosnyák-herczegovinai államterületet magában foglalja, s a Drinamellék kenéze vagyis ura.

Természetes, hogy csak is a középkori értelemben vett államalakulás egy különös képe áll előttünk, a mely az illető, — ha igy szabad neveznünk, — trónbirtokos személyével változik. Minél több részből áll egy ország, annál több czime van. Itt is az egyetemes összetartozandóságot a herczegi méltóság jelzi.

2. A Szent-Száva (Herczegovina) herczegség területe. 1448., 1454.

(Térkép melléklettel.)

A mennyire a hibás irásmód alapján lehetséges volt, igyekeztünk — az 1448-iki előbbi tanulmányban közlött oklevélből — megfejteni az egyes helyneveket és azokat a mellékelt térképen feltüntetni. István herczeg országa területének térképi feltüntetésére nézve azonban az emlitett oklevélen kivül tekintetbe kellett vennünk Nagy-Alfons nápolyi királynak Kosača István herczeggel 1454. kötött egyezményét is.

[1] Miklosich i. m. 457. l.

Mielőtt a topografiai összeállitást közölnők, politikai szempontból méltatnunk kell Alfons nápolyi király és István herczeg egyezményét.

Tamás István, bosnyák király 1449. április 7-én a velenczei köztársaságnál előadott panaszából megértettük, hogy István herczeg Alfons nápolyi királylyal alkudozásokat folytatott, Spalato környékének birtokba vétele iránt. A Velencze és Nápoly közt lefolyt háboruban István herczeg azon volt, hogy országát Nápoly segedelmével Velencze rovására. «kikerekitse.» Azonban már 1450. aug. 15-én, midőn Alfons király Velenczével békealkudozásokat folytatott, kilátásba helyezte Istvánnak, hogy a békébe őt is befoglalja. A béke ugyanazon év október havában jött létre és igy a velenczei köztársaság és István herczeg között, ha nem is valami benső, de türhető viszony állott be. A Ragusával 1451-ben folytatott küzdelem és később a fiával Lászlóval való viszony ezt a herczegovinai-nápolyi érintkezést ugyan nem szakitotta meg, de csak akkor lett az ismét aktuálissá, midőn 1454-ben a Kosača család megbékült és a herczegfiak: László meg Vlatko házasságával a Szent-Száva herczegség legalább külsőleg megerősödött.[1]

István herczeg 1453-ban Bucsia és Radivoj nevü követeit küldte Alfons nápolyi királyhoz, hogy vele bizonyos egyezményes megállapodásra jussanak. A nápolyi király azonban — irásbeli felhatalmazás hiányában — akkor még nem köthette meg velük az egyezséget. Tekintettel a kölcsönös megegyezés fontosságára, a nápolyi udvar e követeknek bizonyos pontozatokat adott át azzal a meghagyással, hogy térjenek vissza hazájokba s terjesszék elő uruknak. A herczeg és tanácsadói erre Ključ várában megvitatván a pontozatokat hiteles formában kiállitott oklevelet adtak át a megbizottaknak s ujból leküldték őket Nápolyba. István herczeg ez oklevelében a következőket igéri:

Hogy alattvalóival együtt háboruban és békében Alfons király szövetségese lesz, termé-

[1] Alfons király 1454. okt. 15-ki levelében Lászlót «Serenissimus princeps consanguineus»-nak nevezi. Ez a rokonsági, illetőleg baráti viszony egy 1454. jun. 1-én Nápolyban kelt István vajdára nézve nagyfontosságu és a balkáni politikai irányzatra nézve jellemző államokban, illetőleg véd- és daczszövetségben nyert kifejezést.

szetesen megóvásával barátai s a török szultán érdekeinek, *a kinek ő szolgája.* Ez a véd és daczszövetség a *Bojanától Záráig* és a *Zetához* tartozó belső részekig terjedő területre értetődött (mintegy 30 mértföld), valamint azon várakra és városokra, a melyeket Alfons király Albániában Kasztrióta György országától függetlenül birt. Azonfelül a herczeg kötelezte magát, hogy időről-időre ajándékokkal keresi fel a királyt, «a mint hogy ez a jó szolgák és jó barátok szokása». Egyúttal, ha a király kivánja tengeri háború esetén annyi embert bocsát a rendelkezésére, a mennyit épen tud, ezeket azonban a király, arra az időre, a mig neki szolgálnak, saját költségén tartozik ellátni, azután pedig megengedi, hogy hazamehessenek.

István herczeg egyúttal megigéri, hogy azon esetre, ha a király meg tudja őt szabaditani a török császár szolgálatától és adójától és mindazon uraktól, a kik *felette uralkodni akarnak*, (ennek éle a magyar király ellen fordul) a királynak évenként 5000 aranyat fizet. Ez a kötelezettség a király és fia Ferdinánd kalabriai herczeg élte tartamára érvényes. Természetes, hogy ez a kötelezettség csak akkor lép érvénybe, hogyha megszabaditják a török hübérességtől. Egyúttal kiköti a herczeg, hogy addig is, mig a török császár uralma alatt áll, olybá vétessék, mint a nápolyi király és fia védencze. És ha erre való alkalmatosság nyilik, legyen meg az a joga, hogy követeit a király udvarába küldhesse és hogy az adriai tenger tulsó partján levő uralkodók (tehát az olasz fejedelmek) tudjanak erről a viszonyról s legyen tudomások felőle, hogy ő a király és fia szolgája és barátja. Ezzel a pontozattal azt akarja feltüntetni, hogy még abban az esetben is hüséges szövetségese Nápolynak, ha nem szabadul meg a török felsőségtől, mert mindig olybá akar vétetni, mint a király és fiának szolgája és barátja. Ez oklevél Castelnuovoban (Herczeg-Novi, a kattaroi öbölben) 1454. márcz. 30-án kelt.

Ünnepélyes bevezetés után Alfons király kijelenti, hogy ujból megerősiti mindazt, a miben a herczeg követeivel megegyezett és a mihez István oklevelében hozzá járult.

1. Igéri és biztositja, hogy a herczeg és fiainak személyét és összes báróit és alattvalóit minden javaikkal egyetemben védelme alá fogadja. Úgy fog velük bánni, mint védenczeivel és ebbeli kötelességét mindig meg fogja tartani. Ennélfogva a herczeg, fiai vagy követei királyságába és országába bizton jöhetnek és akkor s annyiszor térhetnek vissza, a mikor, s a hányszor nekik tetszik.

2. Ezzel kapcsolatban minden igazságtalanságtól, rossztól és kártól, a mely személyükben vagy javaikban érheti őket, ő és fia Aragoniai Ferdinand, kalabriai herczeg összes báróival egyetemben védeni fogják őt és hogy modern kifejezéssel éljünk, garantirozzák birtokait.

Továbbá igéri a herczeg, hogy abban az esetben, ha ellene vagy országa ellen háboru támadna oly fél részéről, a kivel ő nincs szövetségben és nem barátja (t. i. a királynak) — ezek közt a ragusai köztársaság is, — segélyt fognak adni a herczegnek és fiának minden lehető módon. Azonban ki van kötve, hogy ha a herczeg és fia tőle segélyt akarnak, azt a király mindaddig nem tartozik küldeni, mig a herczeg az óhajtott segélyhadakért és gályákért, tényleg megküldi a pénzt. Ugyancsak a herczeg e hadakat mindaddig fizeti, mig szolgálatában állanak és aztán köteles őket a királyságba visszaküldetni.

A védelem ekként értelmezendő:

3. Megigéri, hogy mindannyiszor, a mikor egyezséget, békét, vagy szövetséget köt valamely királylyal, herczeggel vagy köztársasággal úgy az adriai tengeren tuli részeken mint Itáliában, azon egyezménybe vagy békébe bele foglalja István herczeget, fiait és báróit is, földjeikkel, váraikkal és minden javaikkal egyetemben.

4. Mindannyiszor, a mikor a herczeg valami okból személyesen akar hozzá jönni és őt erről eleve értesiti, a szükséges gályákat és hajókat, úgy az odamenetre, valamint a visszatérésre is a király fogja rendelkezésére bocsátani.

5. Igéri, hogyha valamely uralkodó, vagy köztársaság háborut akar inditani a herczeg vagy fia vagy országai ellen, Alfons király a herczeg ellenségeinek nem fog segélyt nyujtani és nem fogja megengedni, hogy azoknak bármely alattvalója segélyt nyujtson.

Mindezeket a király szavára fogadja és irásban is kiadja jelen levelét Nápoly Újvárában jun. 1-én.

E szövetségnek inditó oka, hogy a nápolyi király a dalmát parton megakarta vetni a lábát és konfliktusok esetére ott a helyszinen óhajtott oly szövetségessel birni, a ki majd a szárazföld

felől nyugtalanitsa az ellenséget. Ez ellenfél alatt csakis a velenczei köztársaságot lehetett érteni, mint a mely *mare clausum* teljes birtokára törekedett, szemben Nápolylyal, mely — a maga módja szerint — a szabad kereskedést vallotta elvének. Ragusát illetőleg a nápolyi király máskép vélekedett, mint István herczeg, a ki a szive mélyén mindig a köztársaság elfoglalására törekedett. A nápolyi király igen jól tudta, hogy Ragusa Velenczének, ha nem is *mindenkori* ellenfele, de lokális vetélytársa és azért «melegen tartotta» Ragusát és csak néha fenyegette meg, ha érdeke épen úgy kivánta. Hisz Ragusa egyenesen Nápolyra volt utalva Velenczével szemben. A szövetség magyar-ellenes éle is nyilvánvaló, de e tekintetben is, Nápoly érdeke nem állott egyenes ellentétben Magyarországával. E törekvés csak a pillanatnyi helyzetből folyt. Természetes, hogy Alfons király szerette volna lábát megvetni Dalmácziában, ép úgy mint Albániában és e tekintetben az volt a czélja, hogy Velencze rovására hóditásokat tegyen, bár tudta, hogy ezt csak Magyarország jogigényeinek megsértésével tehetné.

István herczeg paktuma Nápolylyal tulajdonkép olyan véd és daczszövetség, mely csak bizonyos esetekben válhatott valóra. Adót és hüséget csak arra az esetre igért csupán, *ha* a nápolyi király megtudja szabaditani a török fennhatóság alól. Egyelőre abban állott a szövetség értéke, hogy a két fél — a saját költségére — katonai ember-anyagra számithatott a másiknak országából. E részben jellemző, hogy a nápolyi király hitelbe nem ad a herczegnek.

Topografiai szempontból nagy értéke az oklevélnek, a mennyiben István herczeg birtokait elősorolja. Tényleg azonban a nápolyi király ugyan hiába *biztositotta* ünnepélyes oklevelében István fejedelem összes birtokainak integritását. A geografiai helyzetnek és István herczeg hatalmas szomszédainak, a töröknek, Velenczének és Magyarországnak is volt ehhez hozzászólása. István herczeg azonban úgy gondolkozott, hogy V. László magyar király megerősitette birtokait, a törökkel jó barátságban van, Velenczével szintén megtartotta az összeköttetést, a bosnyák király pedig veje és igy a maga részéről megtett mindent, hogy birtokait *bármely oldal felől* biztositsa. Ha tisztán önfentartási ösztönét követve, belterjesen forrasztja össze egyes országrészeit, kétségtelen, hogy kitartó munka mellett eredményt ért volna el. De István herczeg *mind ama tényezők rovására akart terjeszkedni, a kikkel birtokait biztositatta.* Ősi ravaszsággal szabadulni akart mindegyiktől, de ezzel abba a hibába esett, hogy egyszerre üzött védelmi és ragadozó politikát. Igy ezután nem sok időbe telt, hogy mindenki felismerte ezt a politikát s mindenki ellensége lett. A török ismerte fel legelőbb az uj herczegség gyöngéjét. Egyelőre hosszu pórázra eresztette a herczeget, mert nem tartotta érdemesnek a sok emberáldozatot a jobbára kietlen és kopár birtok megvivásáért akkor, a midőn gazdagabb és jobb zsákmányra volt kilátása.

Ismételjük azonban, hogy az oklevélnek becse a *helyrajzi meghatározásokban* keresendő.

E czélból először adjuk III. Frigyes császár 1448. okleveléből az eredeti, rossz németes helyesirással adott helyneveket s szemben ezekkel helyesbitve a mai elnevezéseket, a mennyiben megfejthettük. Ugyanigy cselekedtünk az Alfons király egyezményében foglalt helynevekkel is, megjegyezvén, hogy ez oklevél szószerinti szövegben való közlését más alkalomra tartottuk fenn.

A) *1448. Oklevél helyrajzi adatai.*

Az oklevél szerint:	Helyesen:	Az oklevél szerint:	Helyesen:
Soko	Soko	Konowaltskÿ,	Konavlye
Strÿnon,	Sutorina ?	Glutsch,	Ključ
Stoyewecz,	Stolac	Medwed,	Medved
Boÿtrÿnecz,	Vjetrenica	Blagaÿ,	Blagaj
Bratal,	Vratar	Bentschecz,	Vijenac
Samatur,	Samobor	Widossky,	Vidoši
Klekh,	Klek	Grizzora,	?
Ossonitzk,	Osojnik	Beczitel,	Pocitelj
Gurgewetz,	Gjurgjevac	Neboÿze,	Nečaj
Hersowetz,	Hrsovača	Ymotzkÿ,	Imotski
Gukani,	Gučina	Wererætz,	Obrovac
Koznik,	Kozo	Nonÿa,	Novoselo
Sewerin,	Severin	Breta,	Breno
Konin,	Konjica	Bÿssucÿ,	Visočani
Milleschetsky,	Mileševo	Rog,	Rogotin
Osstrikch,	Oštrik	Prolesetza,	Prolože
Saslon petÿschytynskeÿ,	Peć ?	Starÿ,	Cavtat
Sozet,	Zasad ?	Krutscerwetza,	Kruševica
Moratskÿ,	Morački	Onusch pollitza,	Poljice
Ostrog,	Ostrog	Welligrad,	Biograd
Budosch,	Budoši	Borowatz,	Borovac
Globukch,	Klobuk	Wreawetz,	Vrgorac
domus Novÿ,	Castelnuovo	Wellskeÿ,	Veljaci
Rÿssen,	Risan	Welletin,	«
Mitschewetz,	Miječevac	Ckaw,	?

Ducatus S. Sabae.
Hercegovina Koszacsa Vukcsics István első herczeg idejében.

(1448 és 1455 oklevelek alapján.)

Tervezte: Thallóczy Lajos

Rajzolta: Jakubec Jozsef

1:750.000

10 5 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 Km.

A D R I A I T E N G E R

Carina Olovska
Borovac
Gjurgjevac
Bosna
Kozo?
Hodzidjed
Drina
Nova
Strmica
Samobor
Crsnica
Hrsovača
Lim
Severin
Bielastena
Bistricki
Vidoši
Duvno
Lublanj
Obrovac
Cetina
Ostrovica
Ričice
Ričica
Prilip?
Prološac
Nečaj
Vrbanj
Imoski
Trilka
Konjica?
Medved
Narenta
Obalj
Vienac?
Jeleč
Oštrik?
Miloševo
Mostar
Blagaj
Veljaci
Vrgorac
Zir
Rabina
Odžak
Počitelj
Novaselo
Loznica
Stolac?
Ključ
Rogotin
Vratar
Gnilište
Piva
Tara
Klek
Vjeternik
Galčice
Česminica
Dublane
Gorica
Gurmlane
Trebišnjica
Budoši
Zasad?
Morački
Osojnik
Hum
Klobuk
Ostrog
Biograd
Gučina?
Breno
Poljice
Obod?
Cavtat
Soko
Kruševica
Risano
Konovalsky?
Mokrine
Sutstipan
Kuti
Castelnuovo
Mrčevac
Zeta
Morača
Scutari tó

Az oklevél szerint:	Helyesen:	Az oklevél szerint:	Helyesen:
Odezkÿ,	Odžak	Ostrowitz,	Ostrovica
Geletz,	Geleć	Hodÿeded,	Hodzjed
Durosch,	?	Sozzed,	Zasad ?
Ossÿpp,	Obod ?	Rabenzkÿ	Rabina
Sÿr,	Zir	Czarÿna	
Wÿzÿstrizkÿ,	Bistricki	Olofska	Olovo

B) *1454. Oklevél helyrajzi adatai.*

Az oklevél szerint:	Helyesbitve:	Az oklevél szerint:	Helyesbitve:
Sokol	Soko	Noua	Castel-nouvo
Samobor	Samobor		
Mileseuschi	Miloševo	Miceuaz	Mrčevac
Oštrik	Oštrik	Cluz	Ključ
Cholmo	Hum	Vinencaz	Vienac
Severino	Severin	Vidouschi	Vidoši
Crsinch	Crsnica	Blagaj	Blagaj
Crsonac	Hrsovača	Pozitell	Počitelj
St. Georgi	Gjurgjevac	Novain Lucha	Novasela
Nova in Drina	Nova	Lublano	Lublanj
Hosonichi	Osojnik	Vergoran	Vrgorac
Bistrichi	Bistricki	Imoschi	Imoski
Blech	Klek	Prologaz	Proložac
Ostruiza	Ostrovica	Ro	Rogotin
Osip	Obod	Rixeachi	Ričice
Pontisterre	Mostar	Chrusevac	Kruševica
Jelez	Jeleć	Neboysse	Nečaj
Zyr	Zir	Borouac	Borovac
Preliep	Prilip	Biograd	Biograd
Wratar	Vratar	Albalapis	Bielastena
Meduied	Medved	Vraban	Vrbanj
Morachii	Morača	Weletino	Veljaci
Susied	Zasad	Odrzchi	Odžak
Ostrocz	Ostrog	Obal	Obal
Budos	Budoši	Carina Olovska	Carina Orlovska
Blobuch	Klobuk		
Rissan	Risano	Duno	Duvno

Összevetvén immár az 1454. ugyancsak rossz olasz átirással visszaadott herczegovinai helyneveket, a III. Frigyes császár 1448. oklevelében foglaltakkal, megkapjuk István herczeg birtokainak körülbelül teljes képét.

Ebből kiderül, hogy István szent-szávai herczegsége magában foglalta a mai Herczegovinának összes járásait (91 km²), Dalmáczia, a novibazári szandzsák és Montenegró egyes részeit. Az egész terület körülbelül 300 km² tett, a mai területtel szemben tehát háromakkora volt.

A feltüntetett térkép ugyan nem teljes, de oly gyér a topografiai adat e vidékekre nézve, hogy ez a hézagos vázlat igy is nyereségnek tekinthető.

3. Vukčić István szent-szávai herczeg családi körülményei és politikája.

Vukčić István szent-szávai herczegnek 1435—1466.) három felesége volt. Az első *Jelena* (Ilona) III. Balsának († 1421. ápr. 28. és julius 3. közt) a leánya. Hogy mikor ment végbe a házasság, azt napi keletszerü bizonyossággal nem lehet megállapitani. A raguzai köztársaság 1424. nov. 9., 13. és 21-én tartott ülésein a fölött tanácskozik, hogy miként vegyen részt Sandalj vajda unokaöcscsének lakodalmán és e czélra 400 perpert szavaz meg.[1] E datummal ellentétben áll Resti krónikájának 1436-ról keltezett ama feljegyzése, hogy «Koszacsa István jelenleg elvette Vegliai János leányát».[2] Ha e feljegyzés valóságon alapul, csak Frangepán János (IV. Miklós fia) Nelipić Katalintól született leányáról lehetne szó. Ámde oly körülmények vallanak Resti ellen, hogy ezt az adatot nem fogadhatjuk el valóságnak. Ugyanis abban valamennyi forrás egyetért, hogy István herczegnek elsőszülött fia László (Vladislav). László 1425. körül született, arra bizonyság, hogy 1442-ben már *külön* követet küld Raguzába,[3] tehát akkor már felserdült korban volt. Az a feltevés meg épen nem valószinü, hogy István vajda első feleségétől elvált, 1436-ban elvett egy Frangepán leányt és később ismét visszavette Ilonát. Bizonyos, hogy a házastársak között volt viszály, de nem 1436-ban, mely évről István állitólagos házasságát emliti a krónika. Csak 1452-ben ápr. havában tünik fel a herczegnő László fiával, mint a ki férje udvarát elhagyta és fiát atyja ellen támasztott fölkelésében támogatta.[4]

Vukčić István elsőszülött fiának atyja ellen való ezen első fölkelésének egyik főindokát az anyja ellen elkövetett igaztalan bánásmódban látják a krónikák.

Előre kell bocsátanunk, hogy István herczeget ravasznak, változékony természetünek, brutálisnak, lustának, bor- és asszonyszeretőnek, majdnem irástudatlannak jellemzik a közelkorú

[1] Jorga: Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV. siècle. 2 serie. 223. l. 1. j.

[2] 267. l. 1436: «conte Stefano Cosaccia, sposato di recente con la figliola del conte Giovanni di Veglia».

[3] Jorga i. m. 388. l. — Erről különben tüzetesen szól Ilarion Ruvarac W. M. B. i. k. 379. l. László és öcscse Vlatko már 1440. máj. 7. oklevelesen tényekednek. A herczeg legidősebb gyermeke Katalin bosnyák királyné (l. Turul 1907. I—II. f. II. tan.) sz. 1424., László az elsőszülött fiu 1425., Vlatko pedig 1426-ban született.

[4] Jorga 465. l.: A ragusai köztársaság fiával együtt meghivja a városba.

krónikások. Ha összefoglaljuk 1435—1466. kormányzati és politikai tevékenységét, mindezeket a vonásokat bőven megleljük, melyekhez, ha még odasoroljuk szivósságát, hihetetlen könnyedségét a néha teljesen ellentétes eszközök megválasztásában, néha helyes és éles érzéket a külpolitikai hatások mérlegelésében, oly tipikus balkáni fejedelem áll előttünk, a kiről hímet lehet varrni a többire is. Bátran modellje lehetett volna egy balkáni Macchiavellinek. Hitvallása tulajdonkép nem volt; a bogumil felekezethez tartozott ugyan, de a maga egyéni akaratának nem engedett korlátot szabni. 1452-ben — úgymond a krónika[1] — egy szép és kikapós firenzei nő jött Herczegovinába. István herczeg sokat hallott a firenzei nők szépségéről és szellemességéről s látni óhajtotta ezt «a szépséget.» Meglátta, belészeretett, aztán udvarába vette, végül pedig elhanyagolta hitvesét. Ilona herczegnő a hitves, nem türvén ezt az állapotot, fiával, Lászlóval azonnal otthagyta az udvart. A herczeg ugyan utána küldött, de a herczegnő abbeli kívánságáról, hogy hagyjon fel viszonyával, hallani sem akart. Luccari[2] úgy beszéli, hogy ez a firenzei nő tulajdonkép László felesége volt (Marino Marzano Principe di Rossano leánya) s az atyja elszerette tőle, ezért a fiu boszuja és a feleség haragja. Elvéti s összezavarja a dolgot, mert Margerita de Marzano nem Lászlónak, hanem öccsének Vlatkonak volt a második felesége, s ez a házasság is nem ekkor, hanem később ment végbe.

A ténykörülmények összes regényszerü vonatkozásait ma már aligha tisztázhatjuk. Annyi bizonyos, hogy úgy Ilona herczegnő, mint idősebbik fia, László — egyéb okoktól eltekintve — egy asszony miatt hagyták el István herczeget és inditottak ellene hadat. Ezt az asszonyt «domina Helisabet de Cherzech»-nek nevezik a ragusai levéltári források, tehát a herczeg «asszonyának». Tudjuk, hogy 1452. julius 29-én a köztársaság nem engedte meg, hogy a herczeg kedvese bevásárlásokat tegyen a városban.[1] Midőn azonban a herczeg és fia, illetőleg ekkor már beteges felesége között létrejött a béke, illetőleg az eredménynyel kecsegtető alkudozások már megindultak (1453. ápr.), a köztársaság keresi a módot, hogy a «domina»-val is jó lábra helyezkedjék. 1453. szept. végén meghalt[2] Ilona herczegasszony s nemsokára (decz. 21.) ajándékot küldenek Erzsébet asszonynak, a kegyencznőnek.[3]

Ez a viszony azonban nem tartott sokáig. A herczeg Erzsébet asszony mellett még más ágyasokat is tartott, e részben már eleve adoptálván a mohamedánság szabványait. Midőn Kosača István s Ragusa között 1454. máj. 15-én létrejött a végleges béke, a még javakorbeli herczeg úgy a maga, mint két fia, az emlitettük László s Vlatko — ki balkáni szokás szerint *za inadból* («csak azért is») az apja pártján volt bátyjával szemben — részére feleség után nézett.

S ezzel elérkeztünk az István herczeg második felesége kérdéséhez.

Alig telt egy hónapba, hogy Ilona herczegnő meghalt, István — 1453. nov. 5. — követei útján notifikáltatta a velenczei köztársaságnak, hogy fiával megbékült és kérte a signoriát, küldjön képviselőt «fia lakodalmára».[4] Velenczében erre elhatározták, hogy karácsonykor külön követséget menesztenek a herczeghez.

Nov. 21-én meg is választották a követet: Quirino Antalt, kirendeltek hat szolgát s egy jegyzőt s e mellé is adtak egy szolgát.[5] Ajándékul decz. 21-én 20 vég aranyos szövetet (végjét hat aranyával) szemeltek ki, de mert a szövet nem felelt meg a várakozásnak, a tanács két aranynyal többet (8) utalványozott végenként.[6] A követségnek 1454. jan. elején kellett volna indulni Herczegovinába.

Ez esetben István herczeg elsőszülött fiának,

[1] L. Resti 325. l. Chalcocondylas után. Liber X.

[2] Copioso ristretto degli annali di Ragusa 1790. 165. l. — Giovio Istoriájában Istvánra a harmadik fiura (a ki csak 1456-ban született) fogja ezt a regényes történetet. Klaić 385. l. 2. j. ezt az ágyast tévesen István harmadik feleségének, *Cecíliának* tartja.

[1] Jorga i. m. 450—60.

[2] Jorga i. m. 496. «pro condolendo de morte domine Helene» okt. 10.

[3] «ad dominam Helisabet» u. o. 497. l.

[4] Ljubić: Listine X. 19. «ad nuptias filii sui».

[5] U. o. 23.

[6] U. o. 24—25. l. 1453. decz. 31. Ugyan a tanácsi végzés igy szól: «Cum alias captum fuerit de mittendo nostrum oratorem ad nuptias illustris *domini ducis Ste-*

Lászlónak a házasságáról van szó. Menyasszonya: Brankovics György deszpota feleségének Kantakuzén Irénének az unokahuga: Kyra Anna (Κυρα Ἀννα Anna asszony.)[1] Ezen a réven atyafiságos összeköttetést akart létesiteni a Vukčić és szerb deszpota család között.[2]

A ravasz fejedelem ezzel a házassági összeköttetéssel bizonyos politikai viszont-biztositási czélt kötött egybe. Ugyanis ő maga mint özvegy ember, az 1453. elhalálozott Thallóczy Péter horvát bán özvegyét akarta elvenni feleségül s gyámságot gyakorolván ekkép két megmaradt árvája fölött, birtokába akart jutni a Spalato melletti klissai zsupának s az országával határos erődöknek. Fia házassága révén ekként biztositani akarta magát a hatalmas rácz deszpota jó akarata felől, de a spalatoiak kifogtak rajta, érezvén, hogy a herczeg a régi Hervoja-féle «spalatoi ducatus»-ra törekszik. Menten értesitették tehát Velenczét, hogy a köztársaság egyezzék meg az özvegy bánné klisszai, zazvinai, signi és petrovaci várnagyaival és vegye oltalom alá az árvák örökségét. A köztársaság átlátott a herczeg tervén s ügyesen pártjára hozta a várnagyokat. Hogy a magyar király jogát meg ne sértse, értesitést küldtek Budára, úgy tüntetvén fel a dolgot, hogy nem birtokba vételről, hanem az árvák érdekében történt gyámsági aktusról van szó.[1] Eziránt értesitették István herczeget is.[2] Azonban nemcsak Velencze ellenezte a herczegnek ezt a messzelátó tervét, hanem Tamás István, a bosnyák király és Brankovics György is. Egyiköknek sem állott érdekében, hogy a cattaroi öböltől Spalatoig terjedő terület török fenhatóság alatt egy kézbe kerüljön. Előre tudták, hogy István herczeg nem éri be a részleges terjeszkedéssel, hanem önkéntelenül is majd az ő rovásukra törekszik kikerekiteni országát.

István herczeg mindamellett konokul ragaszkodott tervéhez, sőt a háboruval való fenyegetődzéstől sem riadt vissza.[3] Látván azonban, hogy tervét mindenfelől ellenzik, czéljához uj csapáson igyekezett közelebb jutni. Először is magának keresett feleséget oly családból, melytől segedelmet remélt s azután kedvencz fiát, Vlatkot akarta — ugyancsak erre való tekintettel — megházasitani. Összefoglalva a mondottakat, egyazon időben három házassági tervről van szó.

A mi István herczeget, az apát illeti, tudjuk, hogy második feleségének a neve *Borbála* volt. Ezt már Orbini is megirja.[4] Hogy tényleg Borbála volt a második neje, kitünik a herczeg 1466. végrendeletéből.[5] A házasság 1455-ben ment végbe s 1456-ban már fia születik.[6] Ez azonban, ugy látszik, csecsemő korában meghalt. 1459. junius havában ujból fia született, *István* (később, mint mohamedán Ahmed). Családi örömét azonnal tudatta a raguzaiakkal,[7] kikkel ekkor barátságos viszonyban állott. A köztársaság — jun. 22-én — üdvözölte[8] ez alkalomból, de a gyermek anyja halálát okozta;[9] egy nappal

fani», miből magának a herczegnek házasságára lehetne következtetni. Ámde az 1453. november 21. végzés és az előzmények világosan László herczegfi nászára utalnak, ez csak fogalmazási hiba.

[1] Chieranna, *Chierina*, Chiurana, sőt 1476-ban Charavanak emlitik a krónikák, illetőleg oklevelek. *Anna Catacusina* Musachi ed. Hopf: Chroniques gr.-rom. p. 333. szüleit nem ismerjük. Egyébként Brankovics Györgyné sz. Kantakuzén Iréne (házasság 1414.) nemzedékrendi viszonyai nem eléggé világosak. Hopf szerint i. h. 536. Kantakuzen Manuel protostator leánya, Musachinál 304, Giovanni K., a kit Kantakuzen János császárral zavart össze. (Részben Jireček közlése.) Orbini i. m. 378. lapján tévesen azt irja, hogy Vukčić *István*nak, tehát az öreg herczegnek első neje *Anna*, Kantakuzen György leánya volt. A zavarosan dolgozó krónikás könnyen Vukčić *László* feleségét, Annát tette meg az apa feleségének, de meglehet, hogy ennek az Annának az apja tényleg Kantakuzén György volt.

[2] «Quum inpropter nuptias et parentellam secutas inter dominum despotum Rassie et ducem Stefanum» Ljubić i. m. 22. 1453. nov. 15. — Nyilt kérdés, hogy Kyra Anna első felesége volt-e Lászlónak.

[1] Ljubić X. 25. l. 1454. jan. 22.

[2] U. o. 1454. márczius 18. 29. l.

[3] Sobota traui polgár levele állitólag 1455 *végéről*, de azt kell hinnünk, hogy a keletben van a tévedés, vagy a levélben emlitett tények kronologice hibásan vannak csoportositva. Rad. I, 155. Idézi Klaić i. m. 396.

[4] I. m. 378. l. «Első felesége halála után elvette Ilonát (összezavarja első feleségével), vagy a mint mondják, *Borbálát*, a ki a német nemzetségü és utoljára Czelját vagy Czeczíliát vette el.» (Ez helyes.)

[5] Pučić: Spom. II. 125. l.

[6] Resti i. m. 351. «Al herzegh nacque un figliolo».

[7] Resti i. m. 355. «essendoli nato un figlio maschio».

[8] «De filio sibi nato» Jireček sz. közlése.

[9] Resti i. m. u. o. «questo acquisto del figliolo fu poco fortunato, poichè causò la morte alla propria madre».

később, jun. 23-án már condoleálnak a herczegnő halálához.[1] Azt is tudjuk, hogy ez a Borbála «filia illustris ducis de *Payro*» (!) volt. Legalább igy adta elő István herczeg főkamarása, Vukotić Pribislav, Alfonz aragon királynak.[2] «Bajor» herczegnőről van-e szó, vagy másról, nem tudjuk, mindenesetre idegen, s nem délszláv családbeli volt.

Különös véletlen, hogy István herczeg háztüznéző követeit ugyancsak egy *Borbála* nevü hajadon megnyerése érdekében 1455. márczius elsején kelt kötelező iratával Nikolsburgba küldötte Lichtenstein Györgyhöz. *Tény*, hogy Lichtenstein Borbála nevezett Lichtenstein György és Pottendorfi Hedvig leányának kezét óhajtotta elnyerni a patarén hitü herczeg. Sejtésünk szerint erre a gondolatra úgy jutott, hogy midőn követei 1447—8-ban[3] III. Fridrik császárnál jártak, körülnéztek a német és cseh előkelők közt. A mindenfelé tekintgető herczeg ezzel az összeköttetéssel V. Lászlóval, illetőleg egyik főemberével került volna szorosabb összeköttetésbe. Nem lehetetlen az sem, hogy Cilli Ulriknak jutott eszébe ez a terv.

Az 1455. márcz. 1-én Kljuć várából keltezett latin nyelvü oklevél[4] szövege igy szól:

Nos Stefanus dei gratia dux Sancti Savæ dominus terræ Huminis maritimarumque partium, comes Drinæ ac magnus vojvoda regni Bossnæ etc. vicem illustrium principum filiorum nostrorum carissimorum comitis Vladislaui ac comitis Vlatconis cunctorumque heredum et sucessorum nostrorum in nos omnino assumentes, tenore præsentium significamus quibus expedit universis, quod nos ad sinceræ caritatis mutuæque dilectionis fervorem ac perpetuæ societatis indissolubilem unionem quibus altissimo opitulante unacum illustri et generosa domina Barbara de Lichtistain matrimonialiter et legitime connectimur summo opere atendentes ad utriusque commodi et honorem, quibus alter utrum prosequi obligamur merito respicientes eidem dominæ conthorali nostræ delibato animo præfatorumque filiorum ac aliorum consiliariorum nostrorum accedente ad id maturo consillio pariter et assensu talem fecimus dispositionem provisionem et ordenacionem, primo: quod eandem in ritu et fide sanctæ Romanæ ecclesiæ omnino præservare, sibique præsbiteros, puellas et familiam condecentem suæ fidei apud se tenendum annuere eisdemque de expensis condignis et necessarijs providere volumus unacum effectu. Item si et in quantum diuina permissione ellemen [et clemencia?] nos primum quam ipsam dominam Barbaram conthoralem nostram carnis debitum exsoluere et ab hac luce vitalibus exui contingeret, quod tunc proinde ipsa conthoralis nostra in alienis laboribus mendicitate non depravatur set pocius iuxta status sui exigenciam honestam sumptus habeat condecentem sustentacionem et necessitatem, eidem Talle castrum cum suis pertinencijs ad duo milia florenorum auri etc. cum venerit ad nos prænominata generosa domina Barbara tunc faciemus coloquium de castris ordinabimus et dabimus ac disponemus, se plene extendentibus post mortem et decessum nostram sine contradictione tenendum, proscribimus et obligamus præsentium per tenorem, ista tamen conditione, quod si et in quantum filii heredes et sucessores nostri idem castrum cum suis pertinentiis ab eadem redimere et rehabere voluerint extunc eidem quatuordecim milia ducatorum auri quæ eidem pro veris sponsalibus et parafernalibus damus, proscribimus et ordinamus, prius reddant et assignentur, tandem sollucione huius modi habita præfatum castrum iterato occupant et recipiant, ipsaque conthoralis nostra cum ipsa summa florenorum in præfato regno Bossnæ vel extra quo suæ placuerit voluntati remanere venire, transponere sit libera et secura sine contradictione ac inpedimento aliquali atque omnia et singula observanda et inviolabiliter tenenda sub fide et in verbo veritatis nos attentius obligamus et astringimus dolo et fraude semotis quibuscumque etc. datum Cluzie castri nostri die prima mensis Marcij anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto.

Az oklevélben: «Stefanus *dei* gratia dux Sancti Savæ dominus terræ Huminis maritimarumque partium, comes Drinæ ac magnus vojvoda regni Bosnæ stb.» László és Vlatko fiai, valamint egész családja nevében s tanácsosainak megegyezésével kötelező levelet állit ki Lichtenstein Borbála részére, a kit feleségül szemelt ki magának, melynek egyes pontjai: 1. Patarén hiten lévén, megengedi és biztositja a menyasszonyt, hogy római katholikus hitében megmaradhat, papokat, cselédséget hozhat magával és ezeknek ellátásáról ő fog gondoskodni. 2. Elhalálozása esetére tisztes özvegyi tartást biztosit neki és egy olyan várat, mely a hozzátartozó birtokkal együtt 2000 forintot jövedelmez. Azon esetben, ha nevezett Borbála urnő felesége lesz, majd megállapitják, hogy mely vár legyen ez. A mennyiben fiai, örökösei vagy ezek utódai ezt a várat vissza akarnák váltani,

[1] Kondolencia az «excelsa signora madona Barbara» halálához Jireček sz. közlése.

[2] 1455. ápr. 5. gyüjteményemben.

[3] V. ö. I. sz. tanulmányunkkal.

[4] A Lichtenstein herczegi cs. levéltárában. D. 16. Eredeti hártya, vörös viaszba nyomott töredezett pecséttel. Három j. b. harántpólya. Körirata: DNI . DUCIS . STEPHA . . . . Az oklevél hibás latinságu, hihetőleg Ruggiero latin diákja (Resti 344. 351. l.) fogalmazta. Megjegyezzük, hogy az oklevél kékes tentával van irva.

14 ezer aranyat tartoznak fizetni, a mit a herczeg neki moringol. E javadalommal az özvegy akár Boszniában, akár Bosznián kivül szabadon élhet és intézkedhetik.

Ez a házasság azonban nem jött létre. Fölösleges feltevésekbe nincs miért bocsátkoznunk. Az lenne feltünő, ha létrejött volna. A közöltük oklevél 1455. márczius 1-én kelt s 1455. ápr. 5. Alfons király Nápolyban már tudja, hogy István herczeg *megnősült*, tehát csak kisérletről lehetett szó, melyben a sokfelé háztüznéző vőlegényjelölt maga sem bizott. Hogy István herczeg második ugyancsak Borbála nevü felesége *nem azonos* Lichtenstein Borbálával, arra bizonyság, hogy ez utóbbi *1460. nov. 24.* még él, holott István herczegnő második, Borbála nevü felesége *1459. junius havában* meghalt. Lichtenstein Borbálának ugyanis ismerjük 1460. kelt lemondó levelét a Lichtenstein-örökségről, midőn Schwarzenaui Strewn Heinrichhoz ment feleségül.[1] Ez oklevélben igy szól: «Ich Barbara weylend hern Jörgens von Lichtenstein von Nikolspurg seligen tochter und des Edeln herrn, hern Hainreichs Strewn von Swarzenaw eliche hausfrau», tehát semmi vonatkozását sem látjuk István herczeghez. Egy esetleg másik ágbeli, egykoru Lichtenstein Borbálának pedig nincs nyoma a családi leváltárban. Mig István herczeg második feleségének «filia ducis de Payro» vonatkozását meg nem fejtjük, be kell érnünk azzal, hogy István herczeg hatalmi köre előmozditása czéljából valamely a Cilli atyafiságba tartozó, Borbála nevü előkelő nőt választott második feleségül.

Ezt a nézetünket azzal a körülménynyel támogatjuk, mert István herczeg második fiának Vlatkonak az *első* felesége Cilli Ulriknak volt az unokahuga.[2] Ez a rokonság felette becsesnek kinálkozott István terveire nézve. Cilli Ulrik ugyanis a horvát bánság örökletes birtokára tört, erre irányzott czélzataiban segedelmére felkinálkozott István herczeg, ki viszont Spalatóra vágyott. Ezen a réven V. László beleegyezését is remélhette a *szerzendő* acquisitiókhoz.[1] Kérdés, hogy ki lehetett ez a Cilli atyafisághoz tartozó leány, a kit Vlatko herczeg elvett?

Cilli III. Hermannak († 1426) Margit leánya (az utolsó Cilli leány) † 1480., mindkét férje: Pfanberg Herman és Vladislav glogaui herczeg ismeretes, tehát ez az unokahug ki van zárva a feltevés köréből. Lehet, hogy Cilli János (1447. nov. 15. törvényesittetett) valamely leányáról van szó, de pontos választ nem adhatunk.

Többet tudunk az itt elmondott házasságok megkötési idejéről. István herczeg és Vlatko menyasszonya Zára felől jöttek, a hol Marco Longo révkapitány a velenczei köztársaság nevében fényesen fogadta őket.[2] László menyasszonya: Kyra Anna később érkezett Sokol várába, a hol a lakodalmat 1455. márczius havában ülték meg. A ragusai köztársaság kitett magáért, 4000 aranynál többre ment a lakodalmi ajándékok értéke; követséget (Aloiso Gozze, Nicola di Marino Caboga és Michiel Buzignolo) menesztettek az udvarhoz s elküldötték a városi zenekart és siposokat. Az ajándékokat a követek mindjárt első nap mutatták be a lakadalmi ebédnél.[3] Vajjon az atya együtt ülte-e nászát a két fiával, nem tünik ki az adatokból, de 1455. márczius havában az ő lakodalma is mindenesetre megtörtént.

A családi egyetértés ekkor oly bensőséges, hogy István herczeg fiaival együtt kérelmezte a velenczei patricziatust, melyet 1455. nov. 11-én el is nyert.[4] Ez azonban nem akadályozta az uj patricziust Velencze ellenes törekvéseiben, ha a saját érdekéről volt szó. Velencze nagyon jól ismerte a helyzetet s noha István herczeg minden lépéséről tudott, mégis bevette polgárai sorába. Igen bölcsen akkép vélekedtek, hogy mentől több szállal kötik magukhoz ezt a lokális

[1] Lichtenstein herczegi ltár. Eredeti hártya.

[2] 1455. ápr. 5. Alfons király levele István herczeghez: «duosque ex filiis vestris matrimonio locasse, unum scilicet cum nepte illustrissimi uxoris despoti Cervie (Kyra Anna) alterum verum cum *sorore* spectabilis et magnifici comitis *Silie*». Itt Cilli Ulrik nővéréről van szó, sokkal pontosabb a velenczei köztársaság kiadványa 1455. márcz. 22-ről. A herczeg ugyanis értesitette a signoriát, hogy «noviter contraxit parentelam cum comite Cilie, nam unus eius filius (Vlatko) accepit uxorem *quandam nepotem* prefati comitis. Ljubić i. m. 55. l. Úgy látszik, hogy Vlatko maga járt háztüznézőben. Ljubić i. h. 37. 1454. júl. 4. járt Velenczében s Loretoban is.

[1] Velencze minderről tudomással birt. Ljubić X. 89.

[2] Ljubić i. m. 60. l.

[3] Resti i. m. 346. l.

[4] Ljubić x. 69. 75.

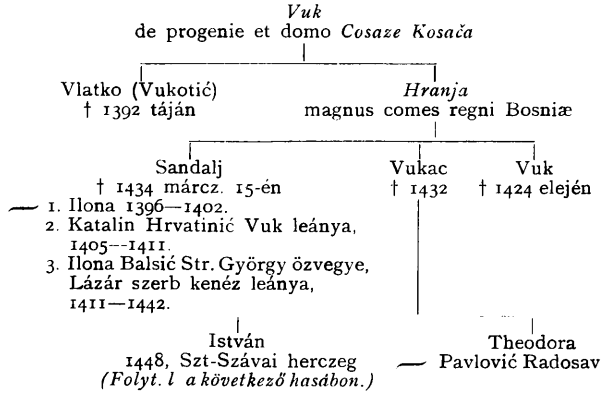
nagyságot, annál könnyebben férkőzhetnek hozzá ők is.[1]

Mindezen családi összeköttetéseknek nem lett meg a várt sikerök. Cilli Ulrik megöletése és megelőzőleg a belgrádi diadal (1456) nagyot változtattak a déli szláv országok politikai helyzetén. Ismét Buda lett az egyik politikai központ s a török fenhatóság egyelőre nem látszott veszedelmesnek. István herczegnek Cilli Ulrikba helyezett reménye is szétfoszlott s be kellett érnie eladdig szerzett birtokaival.

Midőn második felesége, Borbála herczegnő halála után ismét özvegy sorba jutott, nem tudván asszony nélkül élni, harmadszor is megnősült.[2] Német asszonyra, Ceciliára esett a választása, kit a ragusai köztársaság diszgályája Triestből hozott Zenggbe (novica de Segna) s onnan Ragusába, a hol fényesen fogadták. A lakodalmat Castelnuovo (Herczeg-Novi) várában ülték meg 1460-ban.

A harmadik feleség családi nevét sem ismerjük. Friauli, görzi család-e? Ha zenggi, azon esetben valami Frangepán atyafiságról lehetne szó, de az aligha valószinü. A harmadik herczegasszonyról csak annyit tudunk, hogy mostohafiai jól bántak vele, gyermeke nem volt, 1466-ban férje halála után «Alamagna»-ba utazott,[3] de 1474-ben még él.[4]

A Kosača (Koszacsa, Cosaccia)-család nemzedékrendje.

[1] László és Vlatko további házassági összeköttetéseiről bővebben a 4. sz. tanulmányban szólandunk.

[2] Resti 357. l. «havendo concluso il matrimonio con Cecilia *Tudesca*».

[3] Dovendo Cecilia ritornare alla *sua patria*. A ragusai köztársaság egy nemes polgárát ajánlotta kisérőül. 1466. Resti 375. — 1467. Vlatko herczeg mostoha anyjával Lacromába érkezett.

[4] Rag. levéltári adat.

István
— 1. Ilona III. Balša leánya 1423/24—1453 okt.
2. Borbála filia ill. ducis de Payro 1455—1453 jun.
3. Cecilia (novica de Segno) 1474-ben még él.

Katalin 1424—78 — Tamás István bosnyák király † 1461 julius 10. (I.I.sz.tan.)

László (Vladislav) † 1489 Magyarországban — Kyra Anna Kantakuzena
L. a következő tanulmányban

Vlatko 1425, † 1489 Arbe — 1. Cilli Ulrik unokahuga, 1463-ban mint elvált asszony Raguzában. 2. Margarita de Marzano de Aragonia (Tocco rokona) 1474. Ennek 2. férje 1493-ban Marco Loredano (Arch. f. slav. Phil. 1897. 26.)

Mara — Cernojević János (Házasság 1469-ben Resti 380. l.)

István 1459-1518 Aleppoban mohamedán 1473—74
Utódai Ragusától alamizsnát kapnak

Giovanni Cosaccia él 1546-ban
Vlatko kb. 1551—1570
1612-ben még élnek utódai Raguzában

Michesula (?) — principe di Barbania Spanyolországban Cosacciák.

II.

A fentebbiekben lehető részletességgel összeállitottuk István herczeg családi körülményeit. Nem kell különös fantázia annak a megértésére, hogy miért jósoltak szomoru véget már az egykorúak is ennek a Ragusa és Spalato hátmögét alkotó állami szervezetnek. Csak egy pillantást kell vetnünk a kis ragusai köztársaságra, erre a nehány nagyeszü családot uraló városra, mely *fegyveres erő* nélkül tisztán bölcsesége által vezettetve megállott minden vihart és tulélte összes hatalmas szomszédjait. Olykor nagyerejü, pénzt, földet összeharácsoló hires királyok s királyocskák a szomszédos területeken, — mintha csak a végzet sujtaná őket, — elpusztulnak, idegen földbe vész a nemzetségük, a «gyönge» kis köztársaság pedig tovább virul. E Ragusával oly szoros összeköttetésben álló családoknak, mint a Vukčić István herczegének a pusztulásában nincs is tragikum. A tragikus hős küzd a végzet ellen s belépusztul, de Vukčić István egyebet sem csinál, mint megalkudni próbál a sorssal, csakhogy mindig rossz időben. Nincs benne semmiféle ethikai vonás, sem közérzés, csak ragadozó természet. A ragusaiak ekkép itéltek róla: «A herczeg természeténél fogva annyira ellenséges és rosszakaratú, hogy sem kéréssel, sem más barátságos ajánlásokkal vagy pedig fenyegetéssel nem lehetett a rossztól eltériteni.»[1]

[1] A ragusai levéltár 1455-ki levelek. D. R. 493.

Bizonyos, hogy a ragusai köztársaság ügyvezető elemei subjektive — nagyon is a magok szempontjából — itélték meg erőszakos szomszédjokat; de a kemény itélet jogosult volt.

A herczegben sohasem lehetett megbizni, sem a szavában, sem irásbeli igéreteiben. Mindig két vasat izzasztott a tüzben. 1455. márcz. 23-án követeket küldött László királyhoz. A ragusaiak értesülvén erről, attól tartottak, hogy ezek majd bepanaszolják őket a királynál. Ezért külön levelekben kérik a királyt, hogy ne hallgasson István vajda követeire. Hihetőleg számos ragusai érdekekben alkalmazott udvari ember mondhatta el nekik azt, a mit István herczeg követei referálnak a királynak. A herczeg t. i. azzal dicsekszik, hogy neki levele van a királytól, melyben a király felmenti őt a törökök ellen való háboruskodástól mindaddig, mig a király hada Drinápolyba ér. És viszont a töröktől van irásbeli bizonyitéka, hogy mindaddig nem kell a török mellett fellépni, mig csak a török had be nem vonul Buda várába.[1] Ezt az alakoskodást, mely immár természetévé vált, átörökitette fiaira is, kik alatt tönkrement öt évtized munkájának a gyümölcse.[2] Ezuttal nem adhatunk teljes képet arról a züllésről, mely a Balkánfélsziget északnyugati sarkán a török előnyomulás és politikai occupatio következtében 1460 után mindinkább nyilvánvalóvá lett. Részleteznünk kellene a bosnyák királyság végső katasztrófáját, de célunk István vajda egyéniségének megvilágitása lévén, csak a herczegovinai politika taktikájának elemzésére szoritkozunk.

István herczeg — miután Mátyás király minden igyekezete daczára is elveszett a Dunamelléki szerb deszpotatus, Szendrő székhelyével egyetemben,[3] — azt vélte, hogy török fenhatóság alatt folytathatja saját külön kikerekitési terveit. Csodálatos szivóssággal ragaszkodván régi ábrándjához, Spalato elnyeréséhez, segélyt kért a velenczei köztársaságtól, hogy Klissa (Kliš) várát elfoglalhassa a *köztársaság számára* Sperančič Pál horvát bántól, a Signoria ellenségétől. Ha igy — t. i. ellenség kezén — marad Spalato vidéke, — úgymond — Velencze birtoka nyitva áll a török előtt.[1] Másfelől a törökökkel és bosnyákokkal próbált szerencsét, hogy viszont azok segitsék őt Velencze ellen. A köztársaság átlátott a terven és a bánnal közvetlenül alkudozott Klissa elnyerése dolgában;[2] azonban Mátyás király neszét vette a kétszinü játéknak s a köztársaság jobbnak látta 1462. julius 18-án a kész alkut visszavonni.[3] István herczeget, a kinek nem volt tudomása az alkudozások részleteiről, azzal az általános igérettel nyugtatta meg a Signoria, hogy a török ellen majd találnak az ő védelmére is módot.[4] A herczeg azonban már nem volt a «helyzet» ura s országa sorsának intézése már nem ő rajta mult. László fia — méltó vére az apának — ekkor *másodszor* is feltámadt az apja ellen. Vajjon az öreg István herczeg harmadik felesége, vagy ismét valami asszony-dolog,[5] avagy — s ez a leghihetőbb — az apa féltékenysége s testvéreinek az ő rovására való kegyelése, volt-e az ok? mindez még nincs tisztázva. István herczeg, saját bevallása szerint, osztályt akart tétetni az örökségben és ezen indult meg az ellenségeskedés 1462 derekán. De hadd halljuk, miként adja elő maga István herczeg az ügy folyamatát, a velenczei köztársasághoz 1462. nov. havában menesztett küldöttsége utján. Az előadás annyira közvetlen, hogy szinte megelevenedik előttünk a balkáni azonkori «diplomácziai ügykezelésnek a módja». A herczeg iródeákját — egy Ruggiero nevü taljánt — előhivatta és tollba mondotta neki, hogy mit és miként szóljon követe Velenczében.[6]

[1] 1455. ápr. 24. DR. 579.

[2] A Kosačák történeti szereplését 1416-tól számitva.

[3] L. Turul 1907. I/II. f.

[1] MDE. I. 118.

[2] Ljubić: Listine X. aug. 28. 1461. 180. 1. szept. 11. okt. 6. 188—9. skk. l.

[3] Ljubić i. m. 221. és MDE. I. 159.

[4] MDE. u. o. 1462. jul. 17.

[5] Makušev i. m. II. 167. irja ezt, de valószinüleg az 1452. lázongással véti össze.

[6] Tiszta dalmát-velenczei népies szólamokban fogalmazott note verbale-nak nevezhető a pontozatokba foglalt jegyzék, melyet kapituláknak neveztek. Ezt a követek beadták a velenczei titkos tanács választmányánál s azután élőszóval is megmagyarázták. A tanács erre külön ülésében tárgyalta a dolgot s megfogalmazták, hogy mit válaszoljanak a követeknek. Ez alkalommal a magunk részéről hálásan kell megemlékeznünk *Ljubić Simon* munkásságáról, a ki nem mindig teljes precizióval, de nagy szorgalommal gyüjtötte össze, a még távolról sem kimeritett velenczei levéltár kincseit. Mircse

István herczeg követeinek ez alkalommal utasitásuk alapján igy kellett szólaniok:

Ismeretes, hogy László herczeg az ő (István) akarata ellenére elment a török császárhoz, azt mondván:

Az én apám kikergetett országomból, nem adván ki azt az örökségemet, a mi engem illet. Azért jöttem hozzád Nagyur és kérlek, hogy add meg nekem az engem illető birtokokat, melyeket apám, István herczeg, tart a kezei közt.

László herczeg a császárnak 100 ezer aranyat igért és még többet is, hogyha megkapja az országot és a várakat, mire a császár azt válaszolta:

Honnan lesz neked 100 ezer aranyad, hogyha az apád kikergetett a tartományából?

És László azt felelte, hogy a velenczei és ragusai köztársaság kölcsönöz neki 50—50 ezer aranyat.

A herczeg most már arra kéri a köztársaságot, hogyha megigérték a fiának ezt a sommát, ne adják meg, ha pedig nem igérték, ne igérjék meg ezentul sem. A ragusaiakhoz is küldött követeket ugyane tárgyban és ezek megesküdtek, hogy eddig sem igértek és nem is fognak igérni ezentul sem, mert elég bajuk van a maguk ügyeivel.

A szultán, László igéretének hallatára sereget küldött ellene (István hg ellen), megparancsolván, hogy az ország felét adja fiának. E hónapban azonban a magyarok a Dunánál összegyülekezvén, a törökök László herczeggel nem mertek az országba jönni.

Nehány nap mulva azután a császár követeket küldött ő hozzá, a kik igy szólottak:

A te fiad nekem 100 ezer aranyat igért, azért adj te nekem 100 ezer aranyat vagy adj három várat. Az első *Cerovic*, a másik *Mičevac* melyek Ragusa közelében vannak, a harmadik *Zaševina*, mely a dalmát parton van. Adj tehát 100 ezer aranyat vagy ezt a három várat. Én fiadnak Lászlónak majd az én országomban adok birtokot és a te országodat nem bántom, ha ezt a három várat odaadod.

A herczeg elhatározta, hogy inkább meghal, semhogy azt megtegye, de most már bizonyos a felől, hogy ebben az esztendőben rá fog törni a török, azért kéri a köztársaságot, hogy adjon neki gépeket, fegyvereket és katonát, mert hisz a köztársaság tudja, hogy ő mindig szolgálatára volt és ha követeket küld a köztársaság a törökhöz, erről az ő kérdéséről valamikép ne értesitse a portát.

«A mint nagybátyám Sandalj, midőn arról volt szó, hogy adót fizessen a töröknek, a köztársaság beleegyezését kérte, úgy én is kérem Uraságtokat, adjatok tanácsot, hogy mit kelljen tennem, mert nékem nincs nagyobb barátom a köztársaságnál.

Midőn követeink (a herczegé t. i.) már Ragusában voltak és épen utazóban voltak Velencze felé, István herczegtől futár jött hozzánk, azt a hirt hozván:

A mint ti elutaztatok, egy török követ jött az udvarba, a ki meghallotta, hogy a herczeg a pápával szövetkezik és hogy oda követet küld, valamint Velenczébe is, ezért ajánlja, hogy ne bocsátkozzék semmiféle alkudozásba sem Velenczével, sem a pápával. Én azonban — igy szól a herczeg, — mert apám és nagybátyám mindig jól voltak a köztársasággal, ezért mégis elküldöttem a követet.»

Ez a végső passus «captatio benevolentiæ»-ként szerepel.

A köztársaság u. é. november 13-án adott válaszában kijelentette, hogy László herczegnek, a pártos fiunak sem nem igért semmiféle pénzbeli segedelmet, sem szándéka nincs a jövőben effélével biztatni.

Dicsérik, hogy nem enged a szultán fenyegetésének s megengedik, hogy hadi felszerelési tárgyakat vámmentesen vihessen ki Velenczéből. A portánál nem fognak ellene vallani és mint eddig is, barátai lesznek.

Arra a kérdésére, hogy fizessen-e adót a töröknek, csak általánosságban válaszolnak, t. i. hogy a mint eddig is megállotta helyét ellenségeivel szemben, remélik, ezentul is megsegiti az isten s remélhető, hogy a pápa s a keresztény fejedelmek is támogatják majd.

Bizonyosra vehető, hogy a herczeg hallván ezt a körmönfont választ, azt mondotta, hogy ez nem tanács, hanem kitérő válasz. Ezért ujabb követséget küldött s minthogy már országát is megcsapta a nagy török készülődés szele, hatá-

János is sokat dolgozott, de a jövő nemzedék feladata lesz a velenczei levéltár módszeres, teljes kiaknázása.

rozott választ kért. Már a menekvés utjára is kellett gondolnia, mert ha a török rátör, neki maradása már azért sem volt, mert alattvalóinak nagyobb része a fia pártjához szitott.

A köztársaság erre 1463 február 11-én azt a tanácsot adja a herczegnek, hogy a töröknek ne adjon ajándékpénzt, mert bizonyára ellene forditja. Ha valami baj érné a török részéről, a köztársaság területén mindig menedéket találhat.

Mig István herczeg és fia imigyen egymás ellen küzdöttek: a szomszéd bosnyák királyság török kézre került. Hogy Tamás fia (Tomásevics) István, a bosnyák király megöletett, azt személyesen — a köztük fennforgó nagy szeretetnél (!) fogva — nem bánta a herczeg, de noha — éppen Bosznia eleste következtében — nyakán érezte a török fojtó kezét, fiával szemben még sem akart engedni. Csak a ragusaiak és Velencze fogták fel Bosznia elvesztének a jövő fejleményekre gyakorlandó hatását. Ragusa létét féltette, Velencze pedig tudta, hogy kereskedelmi poziciója forog koczkán. Ezért 1463 aug. 1-én elhatározták, hogy békét szereznek apa és fia között.

Erre a kibékülésre kiváltképen a velenczei köztársaságnak volt nagy szüksége. Minden áron Bosznia visszahóditását tüzték ki czélul Velenczében, melyet dalmácziai birtokai tekintetében közelről érintett a török hóditás. 1463 augusztus 26-án Antonio de Priolis velenczei követ utasitást nyert,[1] hogy legelőbb menjen Spalatoba és ott szerezzen részletes tudomást Bosznia állapotáról a török hóditás után. Tudja meg, hány hely, hány város van török kézen; mikép vélekednek a Spalatoba menekült előkelő bosnyákok, mennyi erő és mily eszközök volnának szükségesek a törökök visszaszoritására és hogy mi módon lehetne ezt végbevinni. Van-e Boszniában oly erődített hely, a melyet a dalmát uralom biztositása szempontjából meg kellene szállni?

Azután menjen el István herczeghez, keresse fel ott, a hol van. Adja elő neki, hogy a köztársaságot mennyire meghatotta Bosznia bukása és hogy mily benyomást tett az az egész kereszténységre. Nagy a köztársaság öröme, hogy legalább István herczeg megszabadult az elnyomatás alól; és most ő rajta van a sor, hogy helyt álljon és országát megtartván, meg is növelje.

Bosznia visszahóditásában a főszerep István herczegnek és főurainak jut. A török hódoltság még uj és a bosnyák nép közvetlenül érzi a sajgó elnyomatást, azért fölkelésre bizonyosan hajlandó. Szövetségesekre is számithat szomszédai között, a kik készek a török ellen kezet fogni vele. Adja elő a herczeg udvarában, Spalatoban szerzett tapasztalatait és a köztársaság készségét, hogy mindent megtesz Bosznia megszabaditására.

Velenczében voltaképen nem tudták, hogy tulajdonképen miben is áll a herczegnek és fiának viszálykodása, de érezték, hogy az ellentétek kiegyenlitése nélkül Herczegovina tényező nem lehet Bosznia visszahóditása munkájában. Meghagyták tehát a követnek, hogy minden áron igyekezzék békét szerezni a viszálykodó családban. Megbizó levelet adnak neki úgy a herczeghez, mint fiához, Lászlóhoz, a kiknek mondja meg a köztársaság nevében, hogy: «az ő viszálykodásuk volt ama nagy veszteségek és országzüllés oka és ez fogja őket országostul és személyestül végső veszedelemre juttatni, ha csak az uristen megkönyörülvén rajtuk, meg nem szabaditja őket.» Ne gyülölködjenek egymás ellen és a herczeg legyen atyai kegyességgel fiához, a fiu pedig mutasson szeretetet apja iránt. Békéltesse meg minden áron a viszálykodó feleket, hogy Bosznia visszahóditásának e részben ne legyen akadálya. Ezzel az actioval — ugyancsak e czélból — párhuzamosan folyt a magyar-velenczei szövetkezés.[1]

Herczegovinában azonban a török hóditás már is éreztette bomlasztó hatását. A török a szomszédban dult, a szövetkezések eszméje pedig csak tervszámba ment. A szorongatott herczegovinai előkelő birtokosok, nyakukon a portyázó törökkel, nem várhattak, mig ez a hosszadalmas tervezgetés valóra vált. Maga László herczeg, csak úgy, mint az apja, menekülésre gondolt és összes jussát felkinálta, ha a köztársaság cserébe Brazza szigetét adja neki. Velenczében azonban ekkor már biztos tudomást szereztek Mátyás király abbeli erős elhatározásáról, hogy

[1] Ljubić i. m. 626.—68.

[1] Ljubić 272. l. 1463. szept. 12. Mátyás királynak Péterváradon kiadott oklevele.

Jajczát visszafoglalja és Boszniát kiragadja a török kezéből, úgy, hogy László herczegnek említett ajánlatára 1463 okt. 13-án adott válaszokban tudatják vele Mátyás király szándékát Bosznia visszahóditása iránt. Brazza szigetét azonban nem engedhetik át, mert a sziget lakosai kiváltságainak fenntartását ünnepélyesen megigérték[1] s igy nem változtathatnak a «dominiumon».

A helyzet ilyetén alakulása közepette érkezett Herczegovinába a már említett békéltető követ: Antonio de Priolis. A fenyegető török hatalom ugyan nagy sulylyal nehezedett az országra, de három vár kivételével az egész tartomány még az uralkodó család kezén volt. A követ tehát még nem késett el. Tagadhatatlan, hogy Velencze szava nagy sulylyal birt s a követ érvelése bizonyos hatást tett az öreg herczegre. A megbékülésnek kedvezett az a körülmény, hogy Bosznia elestének hatása alatt már augusztusban bizonyos előzetes béke jött létre az apa és az eladdig török-barát László herczeg között azon az alapon, hogy István, az uralkodó herczeg átadja neki országának negyedrészét a benne levő várakkal egyetemben és erről egyezséglevelet állitottak ki, melyet a velenczei követ is látott és egy másolatát birja. Mikor azonban László herczeg megértette, hogy a köztársaság oly nagy sulyt fektet az egyezségre, most már nem *negyedrészét* kérte az országnak, hanem *harmadát*, t. i. öcscsét, a kiskoru István herczeget ki akarta turni az örökségből, pedig — úgymond az öreg herczeg — «az éppen olyan törvényes, mint ő és éppen olyan nemes anyának a gyermeke, mint ő». Midőn ezek az egyezkedések folytak, István herczeg másodszülött fia, Vlatko, az ország határán a törökkel hadakozott s Trebinjét, valamint Szreberniczát sikerült is megtartani, elüzvén onnan a törököt. Ha Vlatko megtudta volna, hogy László bátyja testvéröknek, Istvánnak örökségét el akarja rabolni, ez bizonyára nem kedvezett volna az egyezménynek. Mind e nehézségek daczára, úgy látszik, az egyezmény mégis létrejött. László herczegnek apjával szemben, úgy látszik, az volt a kifogása, hogy az csak *igérte* az örökség átadását, de mikor a birtokba vételre került a sor, nem adta át, hanem azzal állott elő, hogy a fia követelte juss nem negyed, hanem *harmadrész* s mi lesz aztán a kis István részével? László valószinüleg úgy okoskodott: hárman vannak fiuk: ő, *Vlatko* és a *kiskoru István*, a ki még atyai hatalom alatt áll, ennélfogva az atyabirta terület úgyis az Istváné lesz, ha pedig most négy részre osztják az országot, t. i. a három fiut és az atyát is egyforma részesként veszik számba, attól tartott, hogy az apa halála után István fogja kapni *az atyai részt is* és igy ennek akkor két rész jut. A vége azonban az lett, hogy 1463 nov. 18-án sikerült a végleges egyezséget, legalább *irásban* megkötni és László Velencze kivánságára látszólag megnyugodott.[1]

László herczeg a kibékülés után, ravasz naivitással és hogy az esetleges balsiker esetén a maga személyét biztositsa a törökkel szemben, csatlakozott ugyan a törökellenes háboruhoz, tényleg hadra is kelt és egyes erődített helyeket — jelesen a Ráma mentét — elfoglalta a maga részére, kikerekitvén vele birtokait, de fennen hiresztelte, hogy ezt a velenczei köztársaság *parancsára* teszi. Erre meg a köztársaság jött zavarba a magyar királylyal szemben, a mennyiben Boszniára Magyarország formált jogot és László actiója oly szinben tüntette fel a köztársaságot, mintha a maga részére akarná hóditani. Azért egyfelől rögtön értesitették a spalatoi főtisztviselőjüket — aki László herczegnél járt követségben — hogy intse meg és értesse meg vele, hogy a köztársaság felhatalmazása nélkül ne tegyen semmit;[2] másfelől Emót, a Mátyás király hadával Boszniába indult velenczei követet tudósitották, hogy László herczeg mindezt, megbizások nélkül, a saját rovására cselekedte.[3]

THALLÓCZY LAJOS.

[1] Ljubić 278., 279. l.

[1] Ljubić i. h. 283., 288. l.

[2] Ljubić i. h. 288. l. 1463. nov. 18.

[3] Ljubić i. h. 288. l. 1463. okt. 18. Emo követnek a bosnyák hadjáratokban való részvételét emliti Bonfinius dec. IV. lib. 1.

BOCSKAY HADI NÉPE.

(Első közlemény.)

Abban a nemzet-irtó élet-halálküzdelemben, melyet a magyar faj megmaradásáért több mint háromszáz esztendő óta folytat, az első véres összeütközés a Bocskay István fölkelése volt.

A törökök folytonos pusztitása kikergette a nemességet ősi fészkéből és épen a legmagyarabb magyar föld: a dús termésü alföld vált csaknem lakatlanná. A Tisza-part mocsaras, vizjárta vidéke, a legtisztább fajmagyarság első települési lakóhelye idővel csaknem uratlan volt, mert ősi birtokosaik szerteszóródtak. A Nyirségtől le, a sárréti vizekig elterülő pusztaságon a mohácsi veszedelem után százával hamvadtak el egymás után a virágzó népes falvak és lakott helyek, a melyek az akkori ősi vármegyéket alkották; helyüket és emléküket néhol csak templomaik és monostoraik romjai őrizték meg.[1]

A nemesi renddel a parasztság nagy része is elszéledt, földönfutóvá és a szegénységben egyformává vált a kisebb birtoku nemességgel. A földbirtok és a jobbágyi nép egymáshoz való viszonya fölbomlott és az élet a feudalis jogrenden kivül megteremtette a «szabados»-ok embertömegét.

Maga a «hajdu» nevezet onnan eredt, hogy a török-hadakozások idején a földmivelés helyett, mely foglalkozás állandóbb békés viszonyokat föltételezett, az alföldi háborgatott lakosság mindinkább a marhatenyésztésre tért át és évről-évre roppant tömegekben hajtották az állatokat Bécs és az osztrák tartományok felé;[2] e foglalkozás mellett kenyérkeresethez jutott jövő-menő nép embereit, a kik a zsoldért való katonáskodásból kiestek, kezdték nevezni hajdúknak, úgy hogy a katonáskodó szabados nép, meg a zsoldban nem álló hajtók egyaránt «hajdú» névvel hivattak, — valószinüleg a körülmények és életviszonyok szerint ugyanazon emberek majd egyik, majd másik foglalkozást is üzték.[3]

[1] Dr. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.

[2] Dudás Gyula: A szabad hajduk története a XVI. és XVII. században. 1887.

[3] Dudás Gyula: A szabad hajduk története a XVI. és XVII. században. 1887. — Dr. Takáts Sándor: Nyelvtudományi közlemények. 1900.

Allandó lakás, család és tűzhely nélkül szűkölködő proletárjai annak a korszaknak, amelyben tömegeik először föltüntek, a mindennapi kenyérért hadakoztak is, ha kellett és a hadviselés zajában élő társadalomban hamar odaragadt a foglalkozás nélkül lézengő emberre a mindig háboruskodó gyalog katona neve.[1]

Az alföldet, mint a legtermékenyebbet, hamar ellepte a török hatalom, innen ki a felvidékre, ki Erdélybe menekült. A televényföldü Szabolcs, Békés, Csanád, Csongrád és a Kőrös-járta Bihar vármegyék elsőfoglalásu ősi nemessége földönfutók módjára elszéledt és ha visszatért is a fölégetett romokhoz, ismét csak futnia kellett. Úgy, hogy az alföld népének rendes és megszokott védekezési módja volt a «futás». Ha jött a hire, hogy közeledik a török-tatár horda, fölszedte a lakosság minden értékét, kincsét, marháját és igás állatjaival elmenekült a pusztán maradt házak falai közül a vizjárta helyek szigetei közé, a hová nem igen tudta követni kacskaringós, ingoványos utakon az idegen had és úgy várta meg családjával a veszedelem elmultát.

Az a hadviselésből élő nép az idők folyamán nemcsak magyar, hanem rácz és ruthén fajbeli csoportokkal is szaporodott[2] és hova-tovább oly hadi erővé vált, hogy úgy a bécsi kormány, mint az erdélyi fejedelmek a maguk részére őket megnyerni, nagy zsoldfizetés mellett is fölötte előnyösnek tartották.

Már Báthory István, fejedelem korában, szervezni kezdte nagy részüket és hadi használhatóságuk a fejedelmi hatalom erős eszközévé vált Erdélyben,[3] bár a különféle zsoldban nem álló szabad-hajdukat méltán emliti a törvény mint a haza fekélyeit (patriæ pestes).

Ilyen kóborló hadviselő csapatokkal volt tele különösen az ország tiszántuli része, a hol tényleg a török volt az úr, de jog szerint a magyar királyt illette volna a hatalom.[4]

[1] Dr. Varga Geiza: Hajdumegye leirása. 1882.

[2] Szücs István: Debreczen város történelme. 1870. I.

[3] Károlyi Árpád: A korponai országgyülés 1605-ben.

[4] Dudás Gyula: A szabad hajduk története a XVI. és XVII. században. 1887.

A császári zsoldban álló hajduk kezdték a hadviselést, de Bocskay a kőrös-melléki hajducsapatok hazafiságában bizva, az álmosdi győzelem után tovább vonult a Tisza felé. Serege mindinkább szaporodott, az elégületlen és folytonosan sanyargatott magyarság örömmel üdvözölte a fölkelés diadalmas zászlaját.

A hajdu-csapatok hősi lelkesedéssel követték; érezték, hogy sorsuk Bocskayhoz és a szabadsághoz van kötve, bár a császári zsold mellett szabad zsákmánynyal is kecsegtették őket, de «ők nem akartak nemzetük hóhéri lenni».[1]

Ezután véres diadalok jelölték mindenfelé a hajduk utját, akiket Némethy Balázs, Szilassy János és Lippay Balázs kapitányok vezettek, bár fegyvereiket is sok csapás érte, mert hadi fölszerelésük, mely egyszerü görbe kard, meg csákány és dárda volt, inkább csak portyázás közben való verekedésre volt alkalmas, mint rendes hadsereg ellen. Básta kezére került Némethy Balázs, a vitéz hajdu-vezér, a kinek szörnyű kinoztatások után fejét vétette.[2]

De a fényes dicsőségnek árnyéka is nagy volt. Vitézségükkel csak féktelenségük állt egy szinvonalon s roppantul dulták ama vidékeket, a hol megjelentek, kivált a főpapok s az ellenpárti urak jószágait.[3]

Bocskay igyekezett soraikba rendet hozni, rablásaiknak gátat emelni, sőt egyik legjelesebb vitézét, Lippay Balázst kivégeztette, mert szilajságát másképen meg nem fékezhette.

A hajduk egy része, különösen a zsákmányra éhes rendetlenebb nép, félt a békétől, a másik rész pedig vére hullásával teljesitett szolgálatainak megjutalmazását várta. Több mint húszezer hajdu táborozott Korpona körül, de a fejedelem a rendekkel egyetértőleg, deczember 1-én hozott határozat alapján, csak a rendes hadi szolgálatban állott hajdúknak adott jutalmat. Ezeknek javarésze vágyott a kietlen életből a házi tűzhely mellé, hiszen közülök nagyon sokat a mellől zavart ki az élet.

«Bocskay István és Bethlen Gábor támadásakor, meg Báthory Gábor alatt, a «hajdu-világ»-ban, seregestül hagyták el a jobbágyok földesuraikat, hogy az ország alkotmányos és lelkiismereti szabadságáért vérüket ontván, maguknak is jószágot, nemesi szabadságot szerezzenek. Hanem a békekötések után rendesen megtizedelték őket s a kire rábizonyult, hogy valakinek jobbágya, azt irgalmatlanul vissza küldték az eke szarvához. Még a Bocskay-féle hajdukat is keményen kimustrálták, ámbátor ezeknek a szabadságát törvény biztositotta és tagadhatatlan, hogy bár az ország minden szegletéből összeverődött gyülevész népség voltak, — nagy részük még sem paraszt, hanem a török hóditás miatt koldusbotra jutott, földönfutó nemes volt».[1]

Ezeknek adta ki Bocskay István fejedelem hires szabadalom-levelét Korponán, 1605 deczember 12-én. Ebben a szabad hajduk valódi «Magna Charta»-jában 9254 vitéz hajdu kapott adományt a ma is meglevő hajdu-városokra, mint telepekre, a kik a közös adomány-levélben fölsorolt hajdu-kapitányok alatt vitézkedtek.

Az adomány-levél szokatlanul terjedelmes szövegü[2] és bevezetésében bibliai stylusu hosszu mondatokban le van irva a fölkelés keletkezése, a hajduk szereplése és különösen Álmosdnál 1604 október 15-én aratott hajnali diadaluk a német császár serege fölött, mely alkalommal a vezér is a hajduk foglyává lett. Érdekes bevezetése magyar forditásban a következőképen hangzik:

«Jóllehet a minden dolgok legfőbb intézője az Isten, a ki nemcsak a ragyogó alkotmánynak, t. i. a mennyei örök tartományoknak egyetemét, hanem a földi, halandó és mulandó emberi nemzetet is s ezen föld kerekségének minden lakóit, a magáét mindenkinek megadni parancsoló szentséges igazság mérlegével, személyválogatás nélkül kormányozza; bár igen gyakran a szerencsés sikerek által fölemelt zabolátlan indulatu gonosz emberek büntetlen maradása miatt a kishitüektől oly béketürőnek, sokáig várónak, sőt minden neheztelés, harag és gondviselés nélkül valónak tartatik és ezért a hivek által gyakran hangos kiáltásokkal, majd serkentésekkel és vigyázatra való kényszerítéssel sürgettetik: de mindazonáltal bizonyos, hogy Izraelnek őrzője se nem alszik, se nem szunnyadozik, hanem hiveinek, valamint a szerencse, ugy a kisértések közepette is — midőn utaznak, folyókon átkelnek, midőn az ellenség csoportjaiba ütnek — jelen van és lépéseiket igazgatja, karjaiknál fogva fentartja

[1] Thaly Kálmán: Bocskay leveles-könyve. Magyar Történeti Tár.

[2] Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története. V.

[3] Dudás Gyula: A szabad hajduk története a XVI. és XVII. században. 1887.

[1] Dr. Komáromy András: Jobbágy-nemesités. «Nagy Iván» család-történeti értesitő. 1901.

[2] A «Turul» 1905-ik évfolyamában teljes latin szövege és az adományozott czimer képmása közölve van.

őket s ha az alkalom ugy hozza magával, tanitja ujjaikat a hadakozásra, kiáltásaikat a szükségben nemcsak meghallja, sőt gyakran mielőtt kiáltanak, segedelmet nyujt; kevélyekkel és kicsapongó bűnösökkel szemben pedig minél biztosabbnak érzik azok magukat a szerencse karjain, azon örök bölcsességnek semmi sem édesebb, semmi sem gyönyörűségesebb, mint az ily felfuvalkodott kevélységü fenhéjázás megtörését soha meg nem bánni, tudván, hogy a zabolátlan erős lelkeket az ő erősségökben, a bölcseket az ő bölcsességökben, a ravaszokat az ő ravaszságukban fogja meg, kiket, midőn azok mitől sem tartanának, hirtelen és oly véletlenül megsemmisit, hogy a gonoszoknak helyök sem találtatik: a mikor aztán a győzedelmes arany igazságot és valóságot, mint a hajnal legfényesebb világát, mint a nap legtündöklőbb fényét, mindenkinek láthatóvá teszi és az igazakat a börtönből a szabadba, a sötétségből a világosságra és a fogságból örök szabadságra segiti; és jóllehet az ily tiszta egyenességü és mindenkor győzedelmes igazságnak változhatlan kiszolgáltatása (bár az egyideig szenvedni is látszassék) kezdettől fogva minden jók által észleltetett és mintegy kézzel érintetett: mindazonáltal a mi időnkben a császári felség agyarkodó seregeire a napfénynél világosabban kiderült, hogy azok a török haderő közelgetése miatt, segélyhozás ürügye és szine alatt hazánkba bejövén, annak minden erősebb várait nemcsak elfoglalták, hanem Erdélyországot csaknem végpusztulásra juttatva, iszonyu és hallatlan kegyetlenséggel eltörölvén és az egész nemességet elnyomván, az igaz vallás gyakorlásának és a hazai törvények kiszolgáltatásának szabadságát a szélesen kiterjedő Magyarországon is háborgatni, sőt végkép eltörölni bátorkodtak, annyira, hogy azok zsarnoksága alatt senki sem szájat felnyitni, sem fejét fölemelni nem merészelte, mig a hatalmas Isten, mindenkinek reményén felül, ágyékunkat fegyverével fel nem övezte és belénk bátor lelket adván, Gedeon módjára kevés sereggel nekünk az ellenségen győzedelmet nem engedett.»

Később meg van nevezve benne Chomakeözy András és 12 hajdú-kapitány társa, a kik alatt vitézkedett hajdúk részére közös czimer is van adományozva, melynek szószerint való leirása a következő:

«Tojásdad égszinü pajzs, melynek a szélét, vagyis belső körületét, egy hasonlólag tojásdad alakban összegömbölyödött és hármas farkát a nyakára visszahajtó arany sárkány övedzi, a sárkánynak hasán tisztán látható lévén egy veres kereszt, melyet nekiek a mi tulajdon nemzetségi czimerünkből, iránt uk való kedvezésünk és jóakaratunk nyilvánitásául adni akartunk; a sárkánynak belsejében pedig és a pajzs közepén egy páncélba öltözött emberi jobb-kar vértől pirosló horgas szablyát erősen forgatni, a szablya markolatánál pedig egy elsült kézi lőfegyver golyót kilőni látszik; a pajzs másik oldalán továbbá egyfelől füsttel vegyitett iszonyu láng, mely az ellenség elrettentésére a mi vitézeink által néhányszor győzelmet hozólag alkalmaztatott, — nagy lobogással égni, másfelől pedig a ragyogó hajnal pirosló kebeléből fényes sugarakkal fölemelkedő arany nap, a hajnal tájban történt első győzelmünk emlékére, dicsőséges fényben látszik. A pajzs felett vitézi nyilt sisak van, melyet drágakövekkel és gyöngyökkel felékesített királyi korona fedez, melyből megaranyozott karddal övezett és borostyánfüzérrel fölékesitett vitéz kiemelkedni és jobb kezében meztelen kardot, bal kezében meztelen tőrt tartani és imádkozván, a nyert szabadságért győzelmi éneket énekelni és a győzelmes fegyvereket vidáman forgatni, illő módon láttatik. A sisak csúcsáról pedig egyfelől vörös és égszinü, másfelől pedig arany és ezüstszinü szalagok, mint foszlányok folynak le és a pajzsnak mindkét szélét igen szépen körülveszik és ékesitik, a mint mindezek ezen levelünk közepén a képiró ügyes keze és művészete által világosabban kifejezve és lefestve látszanak.»

Ezen adomány-levél a kihirdetésen kivül ünnepélyes beiktatással — mely alkalommal egyedül Simára nézve tétetett birtokbeli ellenmondás — a törvényes idő alatt, jelesen 1606. évi deczember 2 án megerősittetett.[1]

A hadviselő hajdukból tehát csak 9254 ember kapott kiváltságot és egyuttal közös jutalmat is vére hullásáért, amidőn részökre a magyar Kanaánból — amely ugyan akkor a török dulása miatt kipusztitott vidék volt — Szabolcs vármegyében Kállót, valamint Nánás, Dorogh és Varjas pusztákat és Hadház, Vámos-Pércs, Sima és Vid részjószágokat adományozta nekik a fejedelem.

A nemes Chomakeözy András, továbbá vitézlő Szilassy János, Keövy Miklós, Pallay Pál, Kováts Albert, Somogyi György, Farkas Mihály, Elek János, Chatáry János, Szénássy Mátyás, Nagy Mátyás, Feüzy István és Hajdu Gergely, összesen tizenhárom hajdu-kapitány zászlói alatt vitézkedett 9254 hajdu névszerint nem volt fölsorolva, ezeknek nevei nem is maradtak meg semmiféle okiratban. Ha föl is lehettek jegyezve a fejedelmi kanczellárián, annak nyoma veszett, sőt a tényleges letelepülés is, valószinüleg, zászlók alatt, a kapitányok vezetésével történt, a miről a «hadinép» közül senki sem vezetett protocollumot.

Ugyancsak Bocskay István fejedelem adott nemesitő- és adomány-levelet Kassán, 1606 szeptember 2-án, a lovas hajdu vitézeknek külön Szoboszló birtokra, mely adomány a másikkal együtt alapja a hajduk szabadalmának.

Ennek a másik adomány-levélnek[2] a nyert külön czimert leiró része, magyar forditásban igy hangzik:

[1] Dr. Varga Geiza: Hajdumegye leirása. 1882.

[2] A «Turul 1906-ik évfolyamában teljes latin szövege, valamint az adomány-levél egész képmása közölve van.

«Egszinü kék vitézi álló pajzs, melynek alsó részén zöld mezőben természetes szinében lefestett tigris, hátulsó lábán állva, első lábait pedig kiterjesztve, jobb lábában véres szablyát forgatni és egy erősen felfegyverzett pánczélos lovassal, ki bal kezében kerek pajzsot, melynek közepét egy lánggal égő alak elejétől a végéig körben ékesíti, jobb kezében pedig vágásra kész kivont kardot tart, párbajt vivni látszik. A pajzsra nyitott vitézi sisak van helyezve, melyet drágakövekkel és gyöngyökkel diszitett királyi korona fedez, melynek közepéből egy másik tigris emelkedik ki, a győzelem jeléül bal lábában az előbbiekhez mindenekben hasonló kerek pajzst, jobb lábában pedig vörös zászlót tart, melyen egy természetes szinü sas felemelt csőrrel, kiterjesztett szárnyakkal, aranylábakon állva szemlélhető. A sisak csúcsáról pedig, jobbról sárga és kék, balról pedig fehér és vörös szinü takarók, mint foszlányok folyván le mindenfelől, a sisak külső széleit a legszebben körülfogják és ékesitik, a mint mindezek a mi levelünk elején vagy kezdetén a képiró ügyes keze és művészete által világosabban kifejezve és lefestve látszanak.»

Ez a másik adomány-levél is a törvényes beiktatáson kivül — mely minden ellenmondás nélkül történt meg — annak rendje és módja szerint megerősittetett.[1]

A Szoboszlóra telepitett lovas hajdu vitézek külön adomány-levelében adományozott külön czimert a benne fölsorolt Halasi Fekete Péter kapitány, valamint Halasi Beödy Mátyás, Abádi Médy István, Maklári Kiss Pál, Sarudi Rácz Farkas, Turi Pap István, Csiffi Haty János és Rábéi Makkos Ferencz századosok családjai — a Fekete és Haty családok kivételével, mivel Fekete Péter és Haty János már előbb külön armalisokban más-más czimert nyertek — saját külön nemzetségi czimerül is viselték.

Bocskay két rendbeli, fontos és alapvető adományozása folytán el is foglalták a hajduk a Szabolcs vármegye területén levő törökdulta pusztai birtokokat, de békés megnyugvásuk azért még hosszu ideig nem volt. Az adományozott helyek közül Kállóban várbeli őrsereg állomásozott, akikkel az ujonnan települtek sehogy sem fértek össze; a folytonos viszálykodásoknak az lett aztán az eredménye, hogy a Bocskay halála után bekövetkezett zavaros «hajdu világ»-ban úgy a királyi részről, mint az erdélyi fejedelem nevében Kassán, 1608 augusztus 20-án egyezség jött létre Mátyás főherczeg és Báthory Gábor erdélyi fejedelem között, a mely szerint Báthory a kállói hajdukat Nádudvarra telepiti át, a királyi részről pedig Csegét adják a hajduknak, hogy mind a kettőt ugyanazon joggal birják, a melylyel Kállót nyerték.

Mátyás megkoronáztatása után az egyezséget még sem hajtották végre, úgy, hogy a viszálykodások elháritása tekintetéből Báthory Gábor fejedelem 1609 szeptember 13-án Nagyváradon kelt adomány-levelével Böszörmény várost és Pród falut adta a kállói hajduknak Kálló helyett csere- és vegyes-adományozás czime alatt, a hajduk részéről százezer forint fizetés mellett, ugyanolyan joggal, a milyennel Kállót birták.

Ezen harmadik adomány-levél alapján is, a maga idejében törvényesen bevezettettek a hajduk Böszörmény és Pród birtokába.[1]

A hajduk részére történt mindezen adományozások befejezője és letelepülésük záró okirata II. Mátyás király levele, a melyben a hajduknak az erdélyi fejedelmek által kiadott eredeti adomány- és szabadság-leveleit megerősitette. Ez a pozsonyi várban kelt 1613 április 1-én és vele a fejedelmi Magyarország területén birt hajdu-kiváltságok megnyerték a császári Magyarország részéről nyiltan kifejezett elismerést. Ez az oklevél eredetiben a régi hajdu-kerületbeli hajduság közös birtokában őriztetik.[2]

Azonban Szabolcs vármegyének különösen az a része, a melyre Bocskay István nagy adományozásai szólottak, már régen török pusztitotta terület volt. Az egykor messze-földekre kiterjedt debreczeni urodalom birtokrészei széthullottak, virágzó falvak néptelen, puszta helyekké változtak a Tisza-vizjárta füzesektől az Ér és Sárrét vizállásos szigeteiig, mert Szabolcs vármegye lekanyarodott az idő tájt majdnem a Körös-öntözte Sárrétig.[3]

Az ősi birtokos nemzetségek egyes részei: a Dobi, Ohati, Bűdy, Olnodi Zudar, Szokoly, Wárday, Bélteki Drágffy, Fancsikay, Tornay és más családágakban már kihaltak;[4] másik rész pedig, mint a Szepessy-család, mellette a Mikepércsi Pérchy-nemzetség, a szomszédságból a

[1] Dr. Varga Geiza: Hajdumegye leirása. 1882.

[2] Hajdu vármegye levéltára: eredeti okmány.

[3] Dr. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. — Szabolcs vármegye leirása: Szabolcs vármegye története. 1900.

[4] Zoltai Lajos: Debreczen és vidékének urai 1200—1400 között.

Zeleméry, Parlaghy, Bogáthy, Guthy, Dengeleghy és több régi jeles familiák egyenként elhúzódtak más jószágaikra.

Szabolcs vármegyének ősrégi községei közül számtalan teljesen elpusztult, nagyon soknak épen a szakadatlan török dulásban lett vége, mint Zám- (Monostor), Hort- (Egyháza), Fegyvernek, Elep, Hegyes, Torna (Boldogasszonyfalva), Ebes, Bánk, Pacz, Haláp, Nagy-Macs, Szent-György és annyi sok másnak.[1]

A hatalmas főuri uradalmak, mint a Báthoryaké a Nyirségen, a Csákyaké az Ér és Berettyó táján, vagy a tiszai kiöntésekre dülő egri püspöki egyház és a százdi apátság, már csak igen sok elhagyott pusztai községek területére terjeszkedtek ki és mindenütt adót szedett a török kajmakám.[2]

Az adományozott helyek közül Nánás-Monostora, Doroghegyháza, Varjas pusztai birtokok voltak, régen elhagyott falvak helyén; Hadház, Szoboszló, Vámos-Pércs lakott helyek ugyan, de török járta utban; Kállóban a Kállayak, Böszörményben a Báthoryak voltak birtokosok, Videgyháza és Sima pusztai részjószágok később sem nőttek falukká, Pródegyháza pedig pusztává lett.

Még az 1550—1570. évek táján Böszörményben Báthory Miklós, Vámos-Pércsen Bajony Ferencz és Zólyomy László, Hadházon Császár Mátyás, Szoboszlón Török Ferencz és Dobó István, Doroghon és Pródon szintén Császár Mátyás, Nánáson pedig kisebb telkesek birtak.[3] De a hadjárat után, mikor a hajduk vertfalu házaik helyét először kimérték, jórészben puszta területet szállottak meg, a melyeken «szorgalmukkal a farkasok és medvék tanyáját jól megművelt és bőven termő vidékké alakitották át.»[4]

A mai napig is meglévő régi hajdu-kerületi hajdu-telepek donatióján kivül, még az 1606-ik esztendő folyamán más hajdu-kiváltságleveleket is adott ki a fejedelem. Igy kapott szabadalomlevelet tőle Kassán, 1606 márczius 16-án az a 300 pusztai hajdu, a kik még a fölkelés elején a kereki várat megvédelmezték a császári zsoldosok ellen;[1] ezek Kölesért nyerték adományul Bihar vármegyében és czimerökben a Bocskay-czimerbeli arany oroszlánt viselhették, — később pedig Szalontára telepedtek át.

Majd saját birtokán Kis-Mária községnek, melynek lakosai különben már 1579-től minden adózás alól föl voltak mentve, adott pallosjoggal és czimerrel szabadalom-levelet Bocskay Kassán, 1606 szeptember 22-én, a melyet a hálás utódok ma is kegyelettel őriznek.[2]

E nagyobb hajdu-városoknak nevezett telepeken kivül még 21 biharvármegyei helység lakosságát ruházta föl a fejedelem hajdu-szabadalmakkal. Ezek: Szalonta, Ürögd, Pecze-Szent-Márton, Tamási, Harsány, Körösszeg, Komádi, Vekerd, Mező-Sass, Régeny, Félegyháza, Bagamér, Mike-Pércs, Hajdu-Bagos, Konyár, Derecske, Herpály, Berettyó-Ujfalu, Kaba, Sáránd, Tépe.[3]

De ilyen közös adományozásokon kivül van még Bocskaynak egész sereg más donatiója és armálisa is. Számtalan «futott nemes» javára, leginkább a török pusztitotta tiszai vármegyékből, azután meg nagyon sok székely vitéznek, a kik mind megjutalmazásra méltó munkát teljesitettek. Ezeknek legtöbbje, mert az ősi birtokot ott kellett hagynia, valami donatiót várt, vagy legalább — mivel soknak a családi okmányai is elkallódtak a zivataros esztendők alatt — armálist, hogy azzal induljon neki az életnek.

A kiadott ilyen kiváltság-levelekről teljes lajstrom nem maradt reánk. Vezettek ugyan a fejedelem kanczelláriáján, — a melynek Káthay Mihály, az előbbi jeles kállai kapitány volt a feje — ugynevezett «Liber Regius»-t, de bizony az nagyon hiányos irás-munka vala. Nem is időrendi sorrendben, — úgy látszik — csak

[1] Szücs István: Debreczen város történelme. 1870. I. — Zoltai Lajos: Debreczen és vidékének urai 1200—1400 között.

[2] Dr. Velics Antal: Magyarországi török kincstári defterek. II. — Szabolcs vármegye leirása: Szabolcs vármegye története. 1900.

[3] Országos Levéltár: Conscriptiones et Regesta Dicarum Cottus Zabolchensis.

[4] Barcsa János: Hajdu-Nánás város és a hajduk történelme. 1900.

[1] Bihar vármegye leirása: Bihar vármegye története. 1901.

[2] Osváth Pál: Kis-Mária nagyközség és a nagymáriai puszta leirása. 1896.

[3] Bihar vármegye leirása: Bihar vármegye története 1901.

utóbb kezdve másolták bele a kiadott okiratok szövegeit, nem is mindet és akárhányat nem teljesen, csak kivonatolva, hanem az adományozott czimerek leirása ezeknél is meg van. Mint maga az eredeti rendkivül becses ódon könyv mutatja, az első bejegyzés Péchi Simon, cancellariai secretarius confirmatiója 1606 április 25-éről — tehát ugyan késő időből, az adományozások kezdete után ötödik hónapra, — az előbbi időben kelt armálisok közül azonban több van bevezetve utána. Készült hozzá megfelelő Index is, de maga a könyv, mely most már egy kissé az időmulás és a bizonyosan átszenvedett egyéb viszontagságok folytán megvedlett állapotban van, nem fejeztetett be, hanem nagyon valószinüleg a fejedelem halálakor beállott zavaros viszonyok között elfelejtve hányódhatott összevissza, bár rendkivüli fontosságát tudniok kellett azoknak, akiknek javára szóló fejedelmi ajándékozásokat örökitett meg. Ámbár a békealkudozások egyik pontja szerint Bocskay donatiói és armálisai úgy is felülvizsgálandók és bemutatandók voltak, még akkor melegében mindenkinek a zsebében volt a pecsétes levél, azt őrizte ki-ki féltékenyen.

Ez a rendkivül érdekes Liber Regius is a gyulafejérvári fejedelmi udvar kanczelláriájába került később, mert hiszen Gyulafejérvár volt az erdélyi fejedelmek tulajdonképen való székhelye; Bocskay a hadmüveletek szempontjából olyannyira fontos Kassán csak kivételesen tartotta udvarát. A fejedelmi korszak elmultával pedig a gyulafejérvári káptalan, mint «hiteles hely» őrizete alá jutott, a többi későbbi fejedelmi Liber Regiusokkal együtt, ahonnan csak a legujabb időben hozatott Budapestre, az Országos Levéltárba, valódi rendeltetési helyére, megőrzés végett.

A Bocskay Liber Regiusában mintegy 75 okirat szövege foglaltatik, amelyekből körülbelől 50 czimereslevél-szöveg, azután vagy 15 székely primipilatust és exemptiót foglal magában, közben nehány birtokadományozás van beiktatva szószerint.

Azonban mindezek csak egy részét és pedig kisebbik részét teszik azon adomány-leveleknek, főképen armálisoknak, a melyeket Bocskay az 1605. év végétől 1606 karácsony tájáig, a mikor már nagyon sulyos betegen feküdt, rövid egy esztendő lefolyása alatt vele tartó hiveinek kiadott, mert a Liber Regiusból ismeretes mintegy félszáz czimeres levelen kivül ismét másik félszáz armálisról van hiteles adat, a melyeket szintén Bocskay fejedelem adott ki és a melyek — bár a fejedelmi kanczellárián nyomuk sem maradt — vagy másolatban, vagy maguk eredetiben megőriztettek különböző helyeken. Ebből úgy látszik tehát, hogy a kiadott okiratoknak a Liber Regiusba való bevezetése a kassai fejedelmi kanczellárián nem volt elengedhetlen szabály. Mutatják azon armálisok példái, a melyek az idők folyamán, kiváltképen a legujabb levéltári kutatások által és a történelmi emlékek keresésére irányult szorgalmas törekvés folytán napvilágra kerültek és nagy részben történelmi folyóiratok vagy más szakművek lapjain közzé is tétettek.

Maga a legnagyobb hiteles okmány-tartó hivatalos hely, az Országos Levéltár is őriz néhány eredeti armális példányt, a melyek különféle perek vagy másféle hivatalos okiratok között oda kerültek, azután a Magyar Nemzeti Muzeum oklevéltárában is található egy pár darab,[1] továbbá a váradi káptalan és a jászói convent, mint hiteles hely levéltárában, valamint egyes vármegyék levéltáraiban is őriztetik itt ott vagy eredeti Bocskay-armális, vagy hiteles másolatban való átirata az eredetinek.

Végül egynémelyik család levelesládájában is — az igaz, hogy igen nagyon ritka az ilyen — megmaradt a familia kezén a fejedelem eredeti pergamen-levele.

Az eddig történt levéltári kutatások folytán nyilvánosságra jutott adatok alapján, mintegy 125 czimeres levélről az alábbi sorozat számol be:

Atzél Péter társaival együttesen (9254 hajdu) közös adomány-levélben, Korpona, 1605 deczember 12. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, Karászon, 1606 deczember 4.[2]

Bakó Gergely (de Geges), Kassa, 1606 november 12. (Primipilatus Siculicus).[3]

Bálint Péter (de Zetelaka), Medgyes, 1605 szeptember 16. (Primipilatus Siculicus).[4]

[1] Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czimeres levelei. 1904.

[2] Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.— Hajdu vármegye levéltára: eredeti okmány.

[3] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[4] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

Banka Péter és Simon, Kassa, 1606 október 26.[1]

Barmos János és István (de Bihar), előbb is nemesek, Korpona, 1605 november 29. Kihirdetve Bihar vármegyében, 1606. évben. Utódaik Bihar vármegyében.[2]

Bartalyos Mihály, György, Pál, János és Péter (de Medesér), Kassa, 1606 november 13. (Primipilatus Siculius.) Utódaik a székelyföldön.[3]

Barthos István (de Szigeth), a fejedelmi nagyobb kanczellária jegyzője, Kassa, 1606. évben.[4]

Bassa György (de Udvarhely), Korpona, 1605 november 26. (Nobilisatio cum exemptione).[5]

Beche Gergely és testvérei János és Márton (de Losoncz), Kassa, 1606 január 11. Kihirdetve Nógrád vármegyében Losonczon, 1606 julius 13.[6]

Belényesy (Bleniesy) György és testvére Gergely (de Kaszaper), Kassa, 1606 október 2.[7]

Bende Pál, Kassa, 1606 április 25. Kihirdetve Bihar vármegyében, 1606 május 29. Utódai Bihar vármegyében.[8]

Benkeő György és Mihály (de Lukafalva), Kassa, 1606. évben. (Primipilatus Siculicus).[9]

Beődy Mátyás (de Halas), Kassa, 1606 szeptember 2. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, Karászon, 1607 február 5. (Szoboszlai közös adománylevélben).[10]

Biró (aliter Litteratus) János (de Héviz), Kassa, 1606 junius 1.[11]

Biró Péter (de Sóváradja), Kassa, 1606 november 12. (Primipilatus Siculicus.) Utódai a székelyföldön.[12]

Bogáthy (aliter Zabó) János, István, Márton és másik János (de Érsek-Apáthi), Kassa, 1606 julius 28.[13]

Boldisár László, előbb is nemes, Kassa, 1606 február 20. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, Karászon, 1606 szeptember 11. Utódai Debreczenben.[14]

Boncza János (de Demeterfalva), Korpona, 1605 november 25. (Primipilatus Siculicus.)[15]

Borbély (Barbélly) Pál, Kassa, 1606 szeptember 27. (Szabó Andrással együttesen.)[1]

Boros Antal (de Miskolcz et Papi), felesége Tanda Erzsébet és fia János, Kassa, 1606 augusztus 20. Kihirdetve Borsod vármegyében, 1609 május 13. Utódai Borsod vármegyében.[2]

Buza János (de Várad), Kassa, 1606 ?—8.[3]

Buzay Mihály, Kassa, 1606 augusztus 16.[4]

Császár (Cziazár) Gál (de Maros-Vásárhely), Kassa, 1606 november 14 (Primipilatus Siculicus),[5]

Csontos (Chyontos) János (de Dányán), Kassa, 1606 szeptember 19.[6]

Csóré István és Ferencz (de Papolcz), Kassa, 1606 évben. (Primipilatus Siculicus).[7]

Csorvásy (aliter Füry) = Fűry (aliter Csorvásy).

Csuta (Chuta) Miklós (de Kis-Várda), Kassa, 1606 május 5. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, Karászon, 1606. junius 5.[8]

Deák (aliter Litteratus) György, győri származásu, Kassa, 1606 junius 26.[9]

Demenchy Boldizsár, borosjenői várkatona, Kassa 1606 január 12. (Jogh testvérekkel együttesen).[10]

Demeter János (de Száldobos), Kassa, 1606 november 5.[11]

Deseő Benedek (de Herpál), Kassa, 1606 márczius 7. Kihirdetve Bihar vármegyében 1606 junius 11.[12]

Éles Ambrus (de Szent-Miklós), Kassa, 1606. évben. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, utódai ugyanott és Szatmár vármegyében.[13]

Eőssy János és testvére Jób (de Dancsháza), előbb is nemesek, Kassa, 1606 november 1. Kihirdetve Bihar vármegyében, 1607 április 24.[14]

Eötves (aliter Kállay) = Kállay (aliter Eötves).

Farkas István (de Kis-Görgény), Kassa, 1606 november 12. (Primipilatus Siculicus).[15]

Fekete István (de Pelbárthida), Kassa, 1606 ?—14. (Nobilisatio cum exemptione).[16]

[1] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[2] Czimeres levelek Bihar vármegye levéltárában. Turul. 1888. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[3] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883 1886.

[4] Dr. Schönherr Gyula: Máramarosszigeti ref. Collegium levéltára. Turul. 1889.

[5] Országos levéltár: Gyulafejérvári káptalani Liber Regius. 3.

[6] Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czimeres levelei. 1904.

[7] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[8] Siebmacher Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[9] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. 1883—1886.

[10] Szoboszló város levéltára: eredeti okmány.

[11] Országos Levéltár: Gyulafejérvári káptalani Liber Regius. 3.

[12] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[13] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883 1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[14] Szaboles vármegye levéltára: kihirdetési jegyzőkönyv.

[15] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[1] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886.

[2] Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[3] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[4] Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czimeres levelei. 1904.

[5] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886

[6] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[7] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[8] Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czimeres levelei. 1904.

[9] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[10] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[11] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[12] Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czimeres levelei. 1904.

[13] Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[14] Szoboszló város levéltára: eredeti okmány.

[15] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886.

[16] Orsz. ltár: Gyulafejérvári káptalani Liber Regius 3.

Fekete Péter (de Halas), Kassa, 1606. évben. Utódai a Hajduságon.[1]

Fekete Péter (de Halas), Kassa, 1606 szeptember 2. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, Karászon, 1607 február 5. (Szoboszlai közös adomány-levélben).[2]

Feöldesy (aliter Zabó) János és Benedek, Kassa, 1606 május 26. Kihirdetve Bihar vármegyében. (János a fejedelem udvari szabója volt.) Utódaik Bihar vármegyében.[3]

Fűry (aliter Csorvássy) Gergely és Antal (de Eadem), Kassa, 1606 augusztus 1.[4]

Gál János (de Hilib), Kassa, 1606 május 6. Utódai a székelyföldön.[5]

Gálffy (aliter Litteratus) Ferencz (de Kobátfalva), Kassa, 1606 november 15. (Primipilatus Siculicus).[6]

Gallyas Tamás, Kassa, 1606. évben.[7]

Györffy Imre (de Agárd), Kassa, 1606 november 12. (Primipilatus Siculicus.)[8]

Gyulay Albert, Péter és Ferencz, valamint atyjok Orbán (de Eadem), Kassa, 1606 február 16. Utódai Budapesten.[9]

Haranghy Ferencz és György (de Gyarmath), Kassa, 1606 julius 20.[10]

Harsányi (aliter Litteratus) Benedek (de Kis-Harsány et Sárospatak) és gyermekei István, Tamás és Judit, előbb is nemesek, Kassa, 1606 évben. Kihirdetve Zemplén vármegyében.[11]

Haty János (de Csiff) Kassa, 1605 szeptember 1. Kihirdetve Bihar vármegyében, utódai ugyanott.[12]

Haty János (de Csiff) Kassa, 1606 szeptember 2. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, Karászon, 1606 február 5. (Szoboszlai közös adomány levélben).[13]

Her György (de Miskolcz), Kassa, 1606 április 17. Kihirdetve Borsod vármegyében Miskolczon, 1606 deczember 10. Utódai Miskolczon.[14]

Herr János (de Miskolcz) Kassa, 1606 április 25. Kihirdetve Borsod vármegyében, Miskolczon, 1606 julius 9. Utódai Miskolczon.[15]

Horváth János (de Hosszufalva), felesége Zsófia, és fia András, Kassa, 1606 április 15. Kihirdetve Bihar vármegyében, 1607 márczius 7.[16]

Ispán György (de Alvincz), Kassa, 1606 április 5.[1]

Istvánházy Mihály (de Maros-Szentkirály), Kassa, 1606. évben (Primipilatus Siculicus).[2]

Jaákó István és felesége Eötvös Orsolya, Kassa, 1606 április 25. Kihirdetve Borsod vármegyében, 1606 május 31.[3]

Jánosi Péter, Mihály és György (de Kis-Görgény), Kassa, 1606 november 10. (Primipilatus Siculicus). Utódaik a székelyföldön.[4]

Fogh János, István és Gáspár testvérek, Kassa, 1606 január 12. (Demenchy Boldizsárral együttesen).[5]

Fóthé Gergely (de Kölesér), Kassa, 1606 márczius 16. (Közös adomány Bihar vármegyében).[6]

Kállay (aliter Eötves) János (de Simánd), Kassa, 1605. márczius 8. Utódai a Hajduságon és Arad vármegyében.[7]

Karassiaj István, Kassa, 1606. évben. Utódai Békés vármegyében.[8]

Károlyi Mihály és testvére Miklós (de Eadem), Kassa, 1606 junius 20. Kihirdetve Bihar vármegyében 1607 évben. Utódaik Abauj vármegyében és Budapesten.[9]

Keőszeghy Jakab (de Déva), Kassa, 1606 augusztus 17.[10]

Kéry Miklós, Kassa, 1606 augusztus 23. (Tanka Péterrel együttesen).[11]

Kis Bálint (de Szent-István), Kassa, 1606 november 15. (Primipilatus Siculicus).[12]

Kiss Márton (de Sáránd), Kassa, 1606 szeptember 26. Kihirdetve Bihar vármegyében, 1607 május 28.[13]

Kiss Pál (de Maklár), Kassa, 1606 szeptember 2. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, Karászon, 1607 február 5. (Szoboszlai közös adomány-levélben).[14]

Kispál Bálint (de Uzon), Medgyes, 1905 szeptember 15. (Primipilatus Siculicus). Utódai a székelyföldön.[15]

Kyss (aliter Lechméry), Lechméry (aliter Kyss).

[1] Siebmacher-Wappenbuch: Der Ungarische Adel.
[2] Szoboszló város levéltára: eredeti okmány.
[3] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[4] Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára. 1906.
[5] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[6] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.
[7] Lehóczky Tivadar: Czimeres levelek a leleszi Convent levéltárában. Turul. 1895.
[8] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.
[9] Genealogiai Füzetek: Czimeres levelek gyüjteménye. 1906.
[10] Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[11] Siebmacher-Wappenbuch: Der Ungarische Adel.
[12] Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[13] Szoboszló város levéltára: eredeti okmány.
[14] Dr. Szendrei János közlése: Turul. 1889.
[15] Dr. Szendrei János közlése: Turul. 1889.
[16] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[1] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[2] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.
[3] Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[4] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul 1883—1886.
[5] Országos Levéltár: Gyulafejérvári káptalani Liber Regius 3.
[6] Siebmacher-Wappenbuch: Der Ungarische Adel.
[7] Pettkó Béla: Pótlék Tagányi Károly országos levéltári jegyzékéhez. Turul. 1888. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[8] Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[9] Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen. — «Nagy Iván» családtörténeti értesitő. 1901.
[10] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[11] Dr. Szendrei János: Czimeres levelek Borsod vármegye levéltárában. Turul. 1890.
[12] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.
[13] Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czimeres levelei. 1904.
[14] Szoboszló város levéltára: eredeti okmány.
[15] Genealogiai Füzetek: Czimeres levelek gyüjteménye. 1906.

Kovách Miklós (de Jánosfalva), Medgyes, 1605 szeptember 15. (Primipilatus Siculicus).[1]

Kovács Tamás (de Kesereő), Kassa, 1606 október 20.[2]

Kováts (aliter Thoroczkai) = Thoroczkai (aliter Kováts).

Kovátsi Ádám (de Fekete-Ardó), Kassa, 1606 április 8.[3]

Kovátsi János, István, György és másik István (de Zékely-Udvarhely), Kassa, 1606 julius 20. (Pálosi Jánossal együttesen).[4]

Kun Lőrincz (de Orosháza), Kassa, 1606 augusztus 27. Kihirdetve Bihar vármegyében, 1608. évben. (Nagy Ferenczczel együttesen).[5]

Lakatos György (de Czegléd), Kassa, 1606 szeptember 26. Kihirdetve Borsod vármegyében, Miskolczon 1606 deczember 10.[6]

Lakatos Miklós (de Csik-Szent-Simon), Kassa, 1606 évben. Kihirdetve Bihar vámegyében 1631. évben. Utódai Bihar vármegyében.[7]

László Boldizsár, Kassa, 1606 augusztus 20.[8]

László (aliter Oláh) Tamás (de Bessenyő), Kassa, 1606 október 32. (Primipilatus Siculicus).[9]

Lechméry (aliter Kyss) István, Márton és János testvérek, Kassa, 1606 jun. 29.[10]

Lenthe Mihály és testvérei Balázs és Dávid (de Karczag-Ujszállás), Kassa, 1606. évben. Utódaik a Hajduságon és a Kunságban.[11]

Litteratus (aliter Biró) = Biró (aliter Litteratus).

Litteratus (aliter Deák) = Deák (aliter Litteratus).

Litteratus (aliter Gálffy = Gálffy (aliter Litteratus).

Litteratus (aliter Harsányi) = Harsányi (aliter Litteratus).

Makkos Ferencz (de Rábé), Kassa, 1606 szeptember 2. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, Karászon, 1607. február 5. (Szoboszlai közös adomány-levélben).[12]

Makray Mihály és testvérei Péter és Mátyás, Kassa, 1606 szeptember 26. Utódai Szatmár vármegyében.[13]

Médy István (de Abád), Kassa, 1606 szeptember 2. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, Karászon, 1607 február 5. (Szoboszlai közös adomány-levélben).[1]

Megyery István, Kassa, 1606 április 5.[2]

Mérges Márton (de Hatháza), Kassa, 1606 szeptember 8.[3]

Miklós Mihály (de Sepsi-Szent-György), Kassa, 1606 május 9.[4]

Móré András és Mihály, Kassa, 1606. évben. Kihirdetve Szatmár vármegyében. Utodaik a Hajduságon és Debreczenben.[5]

Móricz Mihály idősebb és Mihály ifjabb (de Tatárfalva), Kassa, 1606 augusztus 15. Utódaik a Hajduságon.[6]

Nagy Balázs (de Kémer), Kassa, 1606 márczius 29. Utódai Szilágy vármegyében és Oláhországban.[7]

Nagy Balázs (de Mikófalva), Kassa, 1606 május 8.[8]

Nagy Demeter és Mihály (de Székelyhid), Kassa, 1606 julius 8.[9]

Nagy Ferencz (de Orosháza), Kassa, 1606 augusztus 27. Kihirdetve Bihar vármegyében, 1608. évben. (Kun Lőrinczczel együttesen).[10]

Nagy István és Balázs, Kassa, 1606 márczius 7. Kihirdetve Bihar vármegyében.[11]

Nagy (aliter Veres) Mátyás (de Keczet), Kassa, 1606 november 13. (Primipilatus Siculicus).[12]

Nagy Mihály (de Csiff), Kassa, 1606. szeptember 1.[13]

Nagy Pál, János és Tamás testvérek (de Szotyor), Kassa, 1606 november 8. Kihirdetve Háromszéken, 1607 márczius 31. Utódaik a székelyföldön és Debreczenben.[14]

Nagy Tamás és Mihály (de Köpecz), Kassa, 1606 november 2. (Primipilatus Siculicus).[15]

Nagy Tamás (de Nagy-Bölön), Kassa, 1606 szeptember 29.[16]

[1] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[2] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[3] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[4] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[5] Dr. Illésy János: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke (Helytartótanácsi osztály). Turul, 1891. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[6] Dr. Szendrei János: Czimeres levelek Borsod vármegye levéltárában. Turul. 1890. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[7] Bihar vármegye leirása: Bihar vármegye nemes családai. 1901.

[8] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[9] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[10] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[11] Lehóczky Tivadar: Czimeres levelek a leleszi Convent Levéltárában. Turul. 1895.

[12] Szoboszló város levéltára: eredeti okmány.

[13] Dr. Schönherr Gyula közlése: Turul. 1890.

[1] Szoboszló város levéltára · eredeti okmány.

[2] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[3] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1886—1883. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[4] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[5] Hajdu vármegye levéltára: nemesség igazolási okm.

[6] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[7] Régi okiratok és levelek tára. 1906.

[8] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[9] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[10] Dr. Illésy János: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. (Helytartótanácsi osztály.) Turul. 1891. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[11] Dr. Illésy János: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. (Helytartótanácsi osztály.) Turul. 1891.

[12] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[13] Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[14] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Der Ungarische Adel.

[15] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[16] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886.

Nánássy István és felesége Jász Ilona, valamint gyermekei: Gáspár, Pál és Katalin, Kassa, 1606 szeptember 15. Kihirdetve Bihar vármegyében 1607. évben.[1]

Némethy Tamás és Gergely testvérek, valamint Tamás fia András és Gergely fiai Mihály és János (de Littka), Kassa, 1606 május 16. Kihirdetve Abauj vármegyében.[2]

Nyeke Albert, Kassa, 1606 augusztus 23.[3]

Oláh (aliter László) = László (aliter Oláh).

Olasz Péter (de Vekerd et Endrőd), Kassa, 1606. évben. Kihirdetve Bihar vármegyében, utódai ugyanott.[4]

Osvátth Péter és Jakab (de Bethlenfalva), Korpona, 1605 november 25. (Primipilatus Siculicus).[5]

Pálffy János (de Tisza-Beö), Kassa, 1606 február 8.[6]

Pálosi János (de Eadem) a fejedelmi nagyobb kanczellaria irnoka, Kassa, 1606 julius 20. (Kovátsi Jánossal és társaival együttesen).[7]

Pankotay Mátyás (de Várad), Kassa, 1606 julius 6.[8]

Pap István (de Tur), Kassa, 1606 szeptember 2. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, Karászon, 1607 február 5. (Szoboszlai közös adomány-levélben).[9]

Papy Tamás (de Eadem), Kassa, 1606. február 23. Kihirdetve Zaránd vármegyében, 1606 április havában.[10]

Parlaghy János és Lukács (de Panyola), Kassa, 1605 deczember 11.[11]

Pettke Pál, huszti várkatona, Kassa, 1606 nov. 29.[12]

Potok János (de Bihar), Kassa, 1606 márczius 9.[13]

Rácz Farkas (de Sarud), Kassa, 1606 szeptember 2. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, Karászon, 1607 február 5. (Szoboszlai közös adomány-levélben).[14]

Rácz János (de Boros-Jenő), Kassa, 1606 szeptember 16.[15]

Sárándy Miklós és János (de Eadem), előbb is nemesek, Kassa, 1606 junius 8. Kihirdetve Bihar vármegyében 1606 évben. Utódaik Bihar vármegyében.[16]

Sebe Márton (de Attya), Kassa, 1606 november 10. (Primipilatus Siculicus).[1]

Sigmond János és András (de Pály-Ujlak), Kassa, 1606 junius 25.[2]

Sólyom Gergely, János és Balázs (de Oros), Kassa, 1606 április 27. Kihirdetve Bihar vármegyében 1606. évben. Utódaik a Hajduságon.[3]

Szabó András, Kassa, 1606 szeptember 27. (Borbély Pállal együttesen).[4]

Szabó András és felesége Madarász Ilona, valamint testvérei: György, István, János és Gáspár, Kassa, 1606 november 11. Utódaik Bihar vármegyében.[5]

Szabó (Zabó) Boldizsár és testvérei László és Pál, (de Csatár), előbb is nemesek, Kassa, 1606 január 25. Kihirdetve Bihar vármegyében, 1607 márczius 7.-én.[6]

Szabó (Zabó) György (de Nyék), Kassa, 1606 augusztus 8.[7]

Szabó (Zabó) János (de Kölesér), Kassa, 1606 május 19.[8]

Szabó — ? (de Püspök-Ladány), Kassa, 1606 deczember 12. (Csak czimerkép ven meg).[9]

Szabó (Zabó) = Bogáthy (aliter (Zabó).

Szabó (Zabó) = Feöldesi (aliter Zabó).

Szász (Záz) Mihály, Korpona, 1605 junius 14.[10]

Székely Márton és testvérei: János, Demeter és György (de Makrancz), Kassa, 1606 november 20. Kihirdetve Abauj vármegyében, 1607. évben.[11]

Szilágyi Benedek (de Enyed), Kassa, 1606 junius 26. (Nobilisatio cum exemptione).[12]

Tanka Péter (de Mályi) és felesége Dávid Dorottya, Kassa, 1606 augusztus 23. (Kéry Miklóssal együttesen).[13]

Teöreök Péter és András (de Makó), valamint Péter felesége Balkó Anna és András felesége Balkó Petrarca, Kassa, 1606 május 29.[14]

[1] Siebmacher-Wappenbuch: Der Ungarische Adel.
[2] Némethy Lajos közlése: Turul. 1885.
[3] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886.
[4] Bihar vármegye leirása: Bihar vármegye nemes családai 1901.
[5] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886.
[6] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.
[7] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch. Adel von Siebenbürgen.
[8] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886.
[9] Szoboszló város levéltára: eredeti okmány.
[10] Szent-Imrey Tamás közlése: «Nagy Iván» családtörténeti értesítő. 1901.
[11] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[12] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.
[13] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke.Turul. 1884—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[14] Szoboszló város levéltára: eredeti okmány.
[15] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[16] Czimeres levelek Bihar vármegye levéltárában. Turul. 1888. — Siebmacher-Wappenbuch: Der Ungarische Adel.

[1] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.
[2] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[3] Dr. Illésy János: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. (Helytartótanácsi osztály.) Turul. 1891.
[4] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886.
[5] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886 — Bihar vármegye leirása: Bihar vármegye nemes családai. 1901.
[6] Szent-Imrey Tamás közlése: «Nagy Iván» családtörténeti értesitő. 1901. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[7] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[8] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.
[9] Varjú Elemér: Czimeres könyvek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Turul. 1902.
[10] Dr. Schönherr Gyula: Máramaros vármegye levéltára. Turul. 1889.
[11] Szent-Imrey Tamás közlése: «Nagy Iván» családtörténeti értesitő. 1901.
[12] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.
[13] Dr. Szendrei János: Czimeres levelek Borsod vármegye levéltárában. Turul. 1890.
[14] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres leve-

Thoroczkai (aliter Kováts) Mihály, Kassa, 1606 szeptember 21.[1]

Thót István (de Szoboszló et Rábé), Kassa, 1606 szeptember 28. Kihirdetve Szabolcs vármegyében, Karászon, 1607 február 5. Utódai a Hajduságon és Debreczenben.[2]

Thót István és fiai Mihály, Lőrincz és Sámuel, Kassa, 1606 november 1. Kihirdetve Beregh vármegyében, 1607 május 7.[3]

Tolnay Mátyás (de Bajon), Kassa, 1606 április 21.[4]

Torni Antal (de Zetelaka), Medgyes, 1605 szeptember 15. (Primipilatus Siculicus).[5]

Vadas István (de Béltek), Kassa, 1606 julius 1. (Nobilisatio cum exemptione).[6]

Várkonyi Mihály (de Eadem), Kassa, 1606 május 1. Kihirdetve Bihar vármegyében, 1607 márczius 7.[7]

Vass András és Imre, Kassa, 1606 augusztus 11.[8]

Veres (aliter Nagy) = Nagy (aliter Veres).

Zabó (Szabó) = Szabó (Zabó).

Zagyvay Miklós, kassai provisor, Kassa, 1605 julius 25.[9]

Zezeki András és felesége Zabó Zsófia, Kassa, 1606. évben. (Nobilisatio cum exemptione).[10]

Van még a fölsoroltakon kivül az Országos Levéltárban egy nyilvánvalólag hamisitott armális is, a melyet Bocskay adott ugyan ki Kassán, 1606 márczius 22-én, de nem «hilipi» (!) Gál Jánosnak, a mely nevet utólagosan irta bele valaki az eredeti nemesség-szerző neve helyére, hanem valamelyik más székely vitézének, mert az armálist 1607 április 15-én az orbai széken hirdették ki. Hogy kinek adatott ki eredetileg, az a névátirás miatt belőle nem állapitható meg, a Bocskay-féle Liber Regiusba pedig sok más armálissal együtt ez sincsen bevezetve. Hamisitás látszik a czimer festésén is, mivel a benne ábrázolt vörös ruhás, kaszát tartó férfi kezébe kivont kardot és török fejet illesztett, mert a valóban hilibi Gál Jánosnak Kassán, 1606 május 6-án adományozott czimeres levél czimerében egy vörösruhás vitéz csakugyan görbe kardot és török fejet tart a két kezében.[1]

Máskülönben a Bocskay-féle czimeres levelek, melyek a kassai fejedelmi udvar kanczelláriájából kikerültek, eléggé gondosan vannak kiállitva és minden tekintetben megfelelnek azon kor hasonló fajtáju okmányai szinvonalának. A nagyon kevés röviditéssel, tisztán kiirt szöveg — a mely okiratnál a pergamen-lap eléggé épen megmaradt — teljesen jól olvasható; a beléjök festett czimerképek primitiv kivitelüek ugyan rajzban, festékök is kopott soknál, de azért általában koruk művészetét e nemben becsülettel tükröztetik vissza.

A hajduknak Korponán, az országgyülést követőleg 1605 deczember 12-én kelt közös szabadalom-levelében, mely a régi hajdu-kerület levéltárában, Hajdu-Böszörményben őriztetett majdnem 300 esztendőn át, jelenleg pedig Hajdu vármegye levéltárában van Debreczenben, az egykoru adomány-levelek kiállitási szokásától eltérőleg, nem a kezdő szavaknál, hanem a terjedelmes szövegnek a közepére van (német birodalmi gyakorlat szerint) festve az adományozott czimer: aranyos keretü táblán, oszlopokon nyugvó boltives csarnokban, aranynyal szegélyezett tojásdad alaku kék pajzs, melynek szélét körül, hasán vörös kereszttel, arany sárkány övezi, — a pajzs közepén pánczélos jobb kar szablyát tart, a szablya markolatánál pedig «egy elsült kézi lőfegyver golyót kilőni látszik»; a pajzsmezőben még egyfelől «iszonyu láng», másfelől arany nap ragyog. A pajzs fölött a sisak leveles koronájából vörös ruhás, fekete öves, fején zöld babérkoszorus hajdu-vitéz emelkedik ki, jobbjában tőrt, baljában kivont kardot tartva (a czimer-leirásban épen megforditva van), mig

lek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[1] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[2] Bihar vármegye leirása: Bihar vármegye nemes családai: 1901. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[3] Szent-Imrey Tamás közlése: «Nagy Iván» családtörténeti értesitő. 1901.

[4] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[5] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[6] Országos Levéltár: Gyulafejérvári káptalani Liber Regius 3.

[7] Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czimeres levelei. 1904.

[8] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886. — Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

[9] Országos levéltár: Gyulafejérvári káptalani Liber Regius 3.

[10] Tagányi Károly: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. Turul. 1883—1886.

[1] Horváth Sándor: Czimerlevél-hamisitások és hamisitók. «Nagy Iván» családtörténeti értesitő. 1901.

«imádkozván, a nyert szabadságért győzelmi éneket énekelni és a győzelmes fegyvereket vidáman forgatni illő módon láttatik». A boltozat mindkét oldalfalán fegyverek láthatók; a jobboldali oszlop talapzatán a bibliai Sámson áll, oroszlán kiséretében, jobbjában szamár-állkapcsot tartva, bal oldalt pedig Achilles, baljában villámos kék pajzsot, jobbjában vállára fektetett buzogányt emel. A hártya-oklevelen selyem-sodraton a fejedelem függő pecsétje van: a sárkánynyal övezett arany oroszlán, vele jobbról és balról Magyarország és Erdély czimerei. Ez a czimer bizony a tulajdonképen való heraldika hanyatló korszakát valójában jellemzi. Tömött, mindent kifejezni kivánó kép, melybe a majdnem 10000 megadományozott vitéz sokféle fegyvernemmel elkövetett hőstettei bele vannak illesztve; heraldikai jel benne igazán a pajzst övező sárkány, melyet a fejedelem tulajdon nemzetségi czimeréből «irántok való kedvezésünk és jóakaratunk nyilvánitásául» adott. A füsttel vegyitett láng a harczokban alkalmazott tüzelést, a fölkelő nap az álmosdi csata hajnali győzelmét jelképezi. Teljesen szokatlan czimerképben az elsült kézi lőfegyver, mert czimer-alaknak mozgó működését feltüntetni a heraldika hanyatlásáig nem volt szokásos. Rendkivüli különösség azonban a sisak koronájából növő vitéz, aki imádkozván, győzelmi éneket énekel! Ezzel a nagyrészben Kálvinhitü hajduság azon szokását is meg akarta örökiteni a fejedelem, hogy még a harczba is templomi éneket énekelve indultak: «Erős várunk nékünk az Isten!»

A szoboszlai lovas hajduknak 1606 szeptember 2-án már Kassán kiadott adomány-levelében külön czimer van adományozva. Ezt a czimert Halasi Fekete Péter kapitány és a vele együtt névszerint fölsorolt hét társa családjai — különben már mindnyájan nemesek — saját czimerüknek is viselhetik: kék szinü pajzsban zöld mezőn ágaskodó, természetes szinü tigris, első lábait kiterjesztve, a jobbal véres szablyát forgat és szemben egy fegyveres, pánczélos lovassal, a ki bal kezében pajzsot, jobb kezében vágásra kész kardot tart, viaskodni látszik; a pajzs fölött a sisak koronájából tigris emelkedik ki, bal lábában a lovaséhoz hasonló pajzst, jobb lábában pedig vörös zászlót tart, melyre sas van festve. Ez a másik czimer világosan és érthetőleg azt a vitézi küzdelmet ábrázolja, melyet a hajduság az ország ellenségeivel vivott és melyben győztesül az ellenség pajzsát elvevén, azt — a sisak koronáján — diadalmasan fölmutatja. A lovag pajzsára festett alak nem vehető ki tisztán, a czimer-leirás sem magyarázza meg, de a zászlón levő aranyos lábu sas ráutalás nélkül is a zsákmányul esett császári hadijelt mutatja. Az oklevél fejedelmi függő-pecsétje ugyanolyan, mint a másik adomány-levélen levő.

Báthory Gábornak Böszörményre szóló csereadomány-levelében természetesen czimer nincsen, mivel azt már előbb nyertek a hajduk Bocskaytól; egyébiránt ez a két szabadalomlevél már nem a régi kerületi közös levéltárban, hanem külön-külön, mindenik az adományozott városban — Szoboszlón és Böszörményben — őriztetik.

A köleséri hajduknak, a kik legelőbb háromszázan Kerekit védték meg a császáriak ellen, Kassán, 1606 márczius 16-án kiadott donatióval együtt Bocskay ismét külön czimert ajándékozott, ebben: egy ágaskodó ifju oroszlán karmaival a vörös mezőben álló sas véres szárnyait szaggatja, a fejedelem saját szavai szerint «emlékére annak, hogy Kerekinél az osztrák sasos zászlók kénytelenek voltak meghátrálni a Bocskay-czimer oroszlánját viselő hajdu-zászlók előtt». Itt a Bocskay-czimer főczimerképét: az oroszlánt állitotta be a czimer-paizsba a fejedelmi kegy. De ez a köleséri adomány-levél a szalontai hajdu-utódok kezében csak emlék maradt, mert kiváltsága erejét hosszu idők multán elvették tőlük.[1] Sőt Mária Therézia király-asszony más czimert is adományozott a régi helyébe; azt nagyon vérengzőnek találta és kék pajzsban zöld fát, a sisak fölött pedig csőrében olajágat tartó galambot festetett.

A Kis-Mariának Kassán, 1606 szept. 22-én adományozott szabadalom-levélben zöld viaszszal való pecsételésre adott jogot czimerrel, a melyben érett koru férfiu aranynyal ékesitett királyi széken ülve, egyik felől véres szablyával, másik felől aranyozott buzogánnyal, a fejedelmi méltóságnak eleven képét mutatja, e körirattal: «Pro Deo et Patria». E pecsét-czimerbe Bocskay maga-magát, mint fejedelmet vésette be örök emlékezetre családja hüséges jobbágyainak.

[1] Dr. Móczár József: Szalonta története. 1906.

A közös hajdu-czimerben a sárkány-kigyó vörös kereszttel, meg a Bocskay család oroszlánja is a heraldika virágzó korszakára emlékeztető jelképes adomány, mikor ilyet a czimert adó fejedelem saját czimeréből festet kitüntetett vitézeinek czimerébe. Ebben a kassai fejedelmi kanczellária kiváló heraldikai gyakorlata nyilatkozott meg. De már Bocskay idejében a valódi heraldika hanyatlása régen megkezdődött, midőn az uralkodók által adományozott czimerekbe nem heraldikai czimer-alakok is bekerültek, sőt némely czimernél a pajzsbeli czimeralakok helyét egyes eseményeknek jelenetben való képes ábrázolása foglalja el, a mit utánozni kezdett más országbeli példák nyomán a kassai fejedelmi kanczellária czimerfestő heraldikusa is. Különben a kassai udvar kanczelláriájába — valószinüleg előbbi összeköttetése révén — a prágai császári udvarból hozatott a fejedelem czimerfestőt; — talán Fejérváry Pál, a későbbi erdélyi fejedelmi czimerek festője jöhetett haza, a ki bizonyára külföldön, valószinüleg épen Prágában tanulhatott és a ki egyébiránt a czimer-képbeli magyar alakokat is dicséretesen örökitette meg.[1]

Magyarországon a mohácsi vész előtt szimbolikus czimereket kis számban adományoztak a királyok, csak a XVI-ik századbeli czimerek közt található már gyakrabban olyan, a melyik a heraldikai czimer-alak helyett magát a czimerszerzőt ábrázolja, kardot forgató vitéz, lovas katona vagy ezekhez hasonló kép alakjában. Később ez szokásossá vált, hovatovább a czimerszerző hősök személyes hiuságának dédelgetésével, a kik önmagukat akarták látni rajtok. Különösen az erdélyi fejedelmektől adományozott czimerekben, néha annyi czimeralak látszik különféle összeállitásban, hogy azoknak czimertani leirása szinte nehezen érthető.[2] E tekintetben a a heraldikának minden ősi jellemvonásától leginkább eltér éppen a hajduk közös adománylevélbeli czimere. CALAMUS dr.

[1] Sebestyén József: A magyaros czimer. Genealogiai Füzetek. 1906.

[2] Bárczay Oszkár: A heraldika kézikönyve. 1897.

SZENT ISTVÁN VÉRSÉGE ÉS A MAGYAR KUTFORRÁSOK.

(Második közlemény.)

II.

Sehogy sem tudom megérteni, mivel volna különb a XIII—XIV. századbeli lengyel krónikás az azon időbeli magyar krónikásnál. Egyik is, másik is irt ki egyes adatokat régebbi művekből s azokat mindenik a saját felfogásához és tudásához mérten alkalmazta. Idegen dolgokban egyformán tájékozatlanok voltak, szük látkörüség és tudatlanság egyaránt jellemezte őket. A dolog természetéből folyt, hogy a magyar krónikás jobban meg tudta érteni a magyar, a lengyel pedig a lengyel viszonyok összefüggését és egymásba kapcsolódását s a mikor régebbi tényeket emlegettek, az idegen sokkal inkább ki volt téve mindenféle tévedésnek és zavarnak, ha keresni kezdte valamely adat további magyarázatát s más tények sorába akarta beleilleszteni.

A «Turul» legutóbbi füzetében inkább csak általános megjegyzéseket tettem azon lengyel és sziléziai krónikákra, melyek Mesko «soror»-át és Chrobry Boleszláv nagynénjét, Athleidát mondják Sz. István anyjának: de sem azt nem vizsgáltam, hogy a föntebbi adatuktól függetlenül mennyiben szolgáltak rá a szavahihetőségnek és megbizhatóságának azon fokára, melyet Karácsonyi ur tulajdonit nekik; sem a régebbi lengyel forrásokkal való összehasonlitás részleteit nem közöltem, melyek maguk rávezetnek az Athleidáról szóló monda első feltünésének idejére s azon állitásom igazolására, hogy a XIII. század dereka táján lengyel herczegek által nőül vett magyar királylányok udvara volt befolyással a lengyel történetirásra, mely ezen időben kezd jobban érdeklődni a régi magyar dolgok, különösen pedig azon szent király iránt, ki kortársa volt a lengyel állam és egyház megalapi-

tójának Chrobry Boleszlávnak s nemcsak ebben, hanem abban is hasonlók voltak, hogy mindkettőjük anyjának kiváló része volt férjük és nemzetük megtérítésében s mindketten bizonyos kapcsolatban voltak Szent Adalberttel és ezen magyar befolyás alatt módositották és alakitották át egy pár pontban a régebbi lengyel adatokat, némely dolgot elhallgatva, mást félreértve és helytelen magyarázattal kibővitve.

Hogy még egyszer visszatérek a lengyel krónikákra, ennek a tulajdonképeni oka az, mert előző czikkem átdolgozására már nem volt alkalmam akkor, midőn az egész télen át tartott betegeskedésem miatt kissé elkésve tudomásomra jutott a heraldikai és genealogiai társaság mult évi müködéséről szóló titkári jelentés, mely Sz. István anyjának kérdésében a következő szavakkal foglalt állást: «a Karácsonyi János által felhozott érvek teljesen megdöntik Nagy Géza következtetéseit.» Turul. 1906. évf. 4. füz. 188. l.) Talán kissé korai volt ezen titkári vélemény hivatalos formában való kijelentése, mielőtt ismeretes lett volna, mit tudok felhozni Karácsonyi ur érveivel szemben; de ha már igy történt, hasznára vált az ügynek, mert arra késztetett, hogy a mit velem együtt Karácsonyi ur is elmulasztott, ne csak az Athleidáról szóló adatot egy magában, hanem a lengyel forrásokat is egész terjedelmükben vegyem behatóbb vizsgálat alá s azt is megnézzem, mi mindenféle hiba és tévedés fordul elő a sokat emlegetett kamenczi évkönyvekben nehány sorral az Athleidáról mondottak után, úgy hogy irójukról ezen erős birálatot olvassuk a Pertz-féle kiadásban: «auctor noster artem criticam *prorsus neglexit*, immo vero *plane non intellexit*. (MGSS. XIX. 580.

Hogy pedig épen nem mondható tulszigorunak ez a birálat, kitünik az alábbiakból.

A heinrichowi évkönyvek kivételével mindegyik lengyel és sziléziai forrás, mely Athleidát emlegeti, minden kritika nélkül átveszi a Hartvik-féle magyar Sz. István legendából, hogy ugyanakkor, midőn Sz. István koronát kért II. Szilveszter pápától, Mesko lengyel herczeg is ugyane czélból követet küldött Rómába s hozzáteszik még, hogy Meskónak Lambert krakkói püspök volt a követe.

Igy p. a kamenczi évkönyvek ezt irják:

«Anno 1000. presidente Sylvestro secundo sedi apostolice, Stephanus rex Ungarie post obitum patris sui Jesse anno quarto misit Adstricum episcopum ad ipsum Sylvestrum pro corona regni petenda. Eodem tempore pro simili negotio premiserat dux Mesco Lambertum episcopum Cracoviensem, sed dominus papa visione monitus angelica coronam, quam duci Mesconi preparaverat, transmisit Stephano regi Ungarie.» (Pertz MGSS. XIX. 581. Bielowski Aug. Monumenta Poloniæ Historica. Lwow. 1872. II. 777.)

Némi stiláris eltéréssel ugyanigy mondja el az «Annales Silesiaci compilati»-nak nevezett krónika is: «Anno incarnacionis dominice milesimo Silvester secundus presedit sedi apostolice. Stephanus rex Hungarie anno quarto post obitum patris sui Yesse misit Astricum episcopum Romam ad papam Silvestrum pro corona petenda. Eodem tempore Meczko dux Polonorum premiserat Lambertum episcopum ad coronam regalem petendam. Sed dominus papa angelica monitus visione, coronam regalem, quam Meczkoni duci Polonorum preparaverat, Astrico nuncio regis Hungarie donavit et ea Stephanum regem Hungarie mandavit insigniri.» (Pertz MGSS. XIX 537. Bielowski u. o. 1878. III. k. 671.)

A lengyel krónikák közt legelőbb az 1247-ig vezetett, utóbb 1255—1291-ig folytatott, különben pedig nagyon gondalatlanul kompilált krakkói évkönyvekben (Annales Cracovienses compilati) fordul elő, melyeknek pontosabb szerkezetét Traska 1340-ig vezetett évkönyvei (Rocznik Traski, Annales Polonorum I.) őrizték meg. Ezek igy adják elő: «982. Sanctus Adalbertus consecratur in episcopum Pragensem. Eodem anno [1] Stephanus rex Ungarorum misit Affricum episcopum Romam ad papam Silvestrum pro corona petenda. Eodem tempore dux Polonorum premiserat Lambertum episcopum coronam petere, sed papa monitus angelica visione coronam, quam preparaverat Meskoni, nuncio Affrico regis Un-

[1] A hanyag compilator kifeledte itt Sz. Adalbert további dolgait, Pannóniába való jövetelét, Sz. István megkereszteltetését, Lengyelországba való menetelét s vértanuságát, de a Traska-féle szerkezet csak ezek elmondása után, az 1001-ik évnél tér át a koronakérés elbeszélésére.

garie dedit.» (Pertz XIX. 586., 617. Bielowski II. 828.

Megvan az 1270. tájban készült swięto-krizki vagy lysagorai évkönyvekben (Annales Sanctæ Crucis Polonici) is és pedig a következőkép:

«Iste Meszko filius Semyslai pagani fuit cecus septem annis ante baptismum et post receptionem baptismi pluribus annis vidit et secundo anno misit Lampertum episcopum Cracoviensem pro corona sibi petenda ad curiam Romanam et ad domnum papam Silvestrum. Qui quidem auditis legacionibus consensum prebuit et coronam fieri deauratam, gemmis preciosis ornatam, dicto nuncio assignavit et dare promisit. Tandem eodem tempore Stephanus dux Ungarorum misit Affricum episcopum ad predictum papam pro corona sibi petenda. Qui auditis legacionibus, quod Ungaria fidem catholicam recepit et dictum Stephanum sanctus Adalbertus episcopus Pragensis baptisavit et uxorem de Wenaciis duxit Christianam, filiastram Sancti Sigismundi regis Burgundie, quondam dictam Czeyslam (Czyesskam). Papa vero monitus visione angelica nocturnali, coronam quam preparaverat Meszkoni predicto, tradidit et donavit dicto Affrico episcopo nuncio pro rege Stephano et pro Meszkone aliam coronam preparari mandavit et donavit.» (Pertz XIX. 678. Bielowski III. 60—61.

A két utóbbi krónika még nem emliti Athleidát, de emliti a XIV. század derekán (1351., illetőleg 1341), Kázmér király 3-ik házasságával végződő Krasinski-krónika (Rocznik Krasińskich), mely a szileziai krónikák szövegéhez közeledik. Ez igy mondja el a koronakérés történetét: «Anno domini 1000 Silvester secundus papa presedit Rome, ad quem Stephanus post obitum Yesse patris sui Astricum episcopum pro corona misit. Eodem tempore dux Polonie Myesco premiserat episcopum Cracoviensem Lambertum pro corona; sed angelica ammonicione Stephano illa corona datur.» (Bielowski III. 129).

Legbővebben adja elő a koronakérés mondáját a Varsói Krónika, mely egész önálló részletekkel toldja meg Hartvik elbeszélését.

Atyja halála után — úgymond [1] — a negyedik évben fia tanácsot tartván a püspökökkel és az ország fejedelmeivel, a szent apostolok küszöbéhöz küldte Asztrik püspököt, hogy kérje az apostolok fejedelme, Sz. Péter utódától, adja áldását a magyarországi részekben nem rég keletkezett keresztyénségre s méltassa a királyi koronában való részesedésre. Történetesen ugyanezen időben Mescho lengyel herczeg is meg akarta erősiteni az övéivel együtt fölvett keresztény hitet, követeket küldött tehát Leohoz, a római szék előljárójához (VIII. Leo pápát érti, ki uralkodott 963—965.) s apostoli áldást és királyi koronát kért tőle. Lambert, Krakko város főpapja adta elő alázatos kérését ilyen módon: «Szent atyám! Könyörög szentségednek a lengyelek herczege, Mescho, hogy áldd meg kegyes jobboddal s méltasd őt királyi koronára.» Hajolt is kérésére a pápa, jeles művű koronát készittetett s elhatározta, hogy elküldi áldásával és a királyság méltóságával. De tudta az Ur, kik lesznek kedveltjei a jövőben; a koronával való kitüntetést választott szentjének, Istvánnak szánta, a hogy megigérte szent angyala által ősének, Aquilának: «mert támadni fog magodból, a ki alázattal fogja Rómát fölkeresni». Azon napot megelőző éjjel tehát, a mely napon elküldte volna a lengyelek Meschojának a csodálatos művészettel készült koronát, megjelent a pápának Krisztus küldötte, az angyal és igy szólt: «Tudd meg, hogy holnap kora reggel Magyarország keleti származásu ismeretlen népének követei fognak eléd jönni, kik miután fölhagytak pogányságuk vadságával, alázattal földre borulva az apostoli áldás ajándékával együtt királyi koronáért fognak könyörögni.

Gondoskodj tehát, hogy a koronát, melyet Mescho lengyel herczegnek készittettél, minden viszálykodás nélkül a magyarok fejedelme kapja meg, a hogy követei kérik s azt a királyi méltósággal együtt élete érdemeiért rögtön neki ajándékozd. Ne annak add, kinek szántad, mert ettől olyan nemzedék fog származni, mely több gyönyörűséget talál az erdő-, mint a szöllőültetésben, többet a konkolyban és a haszontalan gyomban, mint a gabonában és tiszta buzában, jobban fogja kedvelni az erdők vadjait, mint a mezők juhait és ökreit, jobban a kutyákat, mint az embereket; inkább szereti az igazságtalanságot, mint az igazságot, inkább az árulást,

[1] Bielowski I. 500. s. kk. ll.

mint az egyetértést, inkább a zsarnokságot, mint a szeretetet; olyanok lesznek, mint az embereket és állatokat fölfaló fenevadak s mint az anyaföld szivét mardosó viperák fészke, megfeledkezvén teremtő urukról, elbizakodván esztelen hatalmukban s hitetlenkedvén a szent próféták szavaiban. Mert én vagyok az erős ur isten, ki harmad-negyed iziglen bosszut állok és sanyargatni fogom azokat, kik engem sanyargatnak s nem marad nálam büntetlen a gonosz és jutalom nélkül a jó. De a rájuk következő nemzedéken, mely hozzám könyörög, meg fogok könyörülni, fölemelem és királyi koronával megkoronázom. Ugy tégy, a hogy montam.» És ekkor hirtelen eltünt előle az angyal.

Csakugyan másnap kora reggel, a hogy a látomás jelentette, megérkezett a pápához az esztergomi egyház főpapja, ki eljárt a rábizott tisztben, rendre elsorolván a magyarok szent fejedelmének cselekedeteit és kérte a jelvényeket az apostoli széktől. Igen megörült a pápa ezek hallatára, a kivánság szerint koronát és az apostolság jeléül e fölött viselendő keresztet küldött s apostoli áldását privilegiumba foglalta és átok terhe alatt megerősitette. Asztrik örvendezve gyorsan elhagyta Rómát.

A rákövetkező nap pedig jött a lengyelek főpapja, Lambert s a pápa lábai elé borulva, alázattal emlékeztette rá, hogy ezen napra igérte a koronát és áldását herczege, Mescho részére. Felelt neki a pápa: «Jött urad rokonának Magyarország fejedelmének követe s elragadta anyai nagybátyjától az áldást.» Hallva ezt a főpap, hangosan sirni kezdett s ekkép esedezett a szentséges pápának: «Vajjon atyám! csak ez az egy áldásod volt-e uram számára? Az istenre kérlek, áldd meg őt!» Kinek válaszolt a szent atya: «Tartsatok bünbánatot vétkeitekért; mert ha az ur Jézus Krisztus neheztel is rátok jelenleg, a jövőben visszafogad kegyelmébe e világi és az örök koronával együtt.» Nagyon megzavarodott ezek hallatára a követ s földre sütötte szemét. Midőn rátekintett a pápa és észrevette zavarát, nehogy kétségbeessék, igy vigasztalja: «Ne kételkedjék hited az isten irgalmában, ne gondold, hogy teljesen elfordult tőletek az isten s megfeledkezett a ti keresztény népetekről azért, ha szent angyala által látomásban megparancsolta nekem, hogy herczeged unokaöcscsét, Istvánt, a vad és féktelen magyar nép királyává emeljem és koronával tüntessem ki. Nektek kitüntetésül és dicsőségül azt rendelte az ur, hogy anyja, urad, a lengyelek fejedelmének nővére által, okos rábeszélése következtében a keresztény hitre tért férje, Jesse, a magyarok fejedelme, seregével együtt és fiát a szent apostolok, Péter és Pál oltalma alá helyezte. Nehogy tehát tüzet fogjon az irigység és gyülölködés taplója unokaöcs és nagybátya, a lengyel és magyar sereg között és az ur istent keverjék a dologba, elhatározzuk és végezzük, hogy a szent apostolok, Péter és Pál átka és haragja alá vétjük azokat, kik előbb támadnak, akár a lengyelek a magyarokra, akár a magyarok a lengyelekre.»

A továbbiakban elmondja aztán a krónika, hogy a lengyel követ, miután előzőleg Velenczében találkozott a magyar követtel, vele együtt István királyhoz ment s előadta neki a pápa parancsát a béke és barátság megerősitése végett, a mibe a király is beleegyezett és irásba foglaltatta. Ezek után pedig Istvánt a szent mise alatt olajjal megkenték s a királyi méltóság diadémájával megkoszorúzták.

A lengyel és az őket követő sziléziai krónikák s évkönyvek három dolgot zavarnak össze ezen elbeszélés folyamán.

Mindenekelőtt nem tudják azt, hogy Mesko ezen időben már nem volt életben; 992. tavaszán (május 11.) halt meg[1] s igy nem kérhetett Sz. Istvánnal egyidejüleg koronát a pápától, mert 1000-ben már fia, Chrobry Boleszláv volt nyolcz év óta a lengyel herczeg. A régebbi lengyel források azonban arról sem tudnak, hogy Boleszláv fordult volna koronáért a pápához. Egészen máskép adják elő a lengyel királyi korona megszerzésének a történetét. Ezek szerint ugyanis III. Ottó császár ajándékozta meg vele Boleszlávot azon alkalommal, midőn Gnezdában fölkereste a kevéssel előbb vértanuságot szen-

[1] Anno dominicæ incarnacionis 992. regni autem tercii Ottonis 10 et 8 Kalendas Junii prefatus dux (Miseco) iam senex et febricitans ab exilio hoc ad patriam transit. Thiethmar IV. 37. (Pertz III. 784. Bielowski I. 262.) Emlitik halála évét a hildesheimi évkönyvek is: 992. Misaco obiit successitque ei filius illius Bolizlaw. (Pertz III. 69. Bielowski II. 762.)

vedett Sz. Adalbert holttestét s ott Boleszláv nagy fénynyel és pompával fogadta. A császárt annyira elragadta Boleszláv, hogy mint a XII. századbeli Martinus Gallus-féle krónika irja, ilyen nyilatkozatban adott kifejezést hatalmas hübérese iránt érzett bámulatának: «nem illik ilyen nagy embert, ki a fejedelmek közé tartozik, herczegnek vagy grófnak nevezni, hanem királyi székbe méltó;» ekkor levette fejéről a császári diademát és baráti szövetségük jeléül Boleszláv fejére tette s ezenkivül az egyházi tisztségekben is mindazt, a mi akár lengyel földön, akár a barbárok általa meghóditott vagy meghóditandó területein a birodalomhoz tartozott, az ő és övéi hatalma alá engedte át s ezen kötést Szilveszter pápa is megerősitette a római egyház privilegiumával; Boleszláv tehát ily dicsőséggel királylyá emeltetvén, élt a neki adott szabadsággal s megkoronáztatását királyhoz és császárhoz méltó módon három napig tartó lakomával ünnepelte meg.[1]

Igy adja elő a lengyel korona eredetét krónikájában Kadlubek Vincze († 1224.), krakkói püspök (1208—1218),[2] valamint a XIII. század dereka felé II. Boguchwal, poseni püspök (1245—53) is,[3] sőt mi több, a krakkói és lysagorai évkönyvek szintén elmondják ezt a változatot is a Hartvikból átvett rész után, nevezetesen a krakkói és félszázaddal későbbi, de gondosabban szerkesztett változata, a Traska-féle évkönyvek, előadva III. vagy Vörös Octo császár 1002-ki látogatását Sz. Adalbert holttesténél és Boleszlávnál, igy folytatják: «iste Boleslaus ab (a predicto) imperatore in regem sublimatus, inditam sibi liberalitatem exercuit» (Pertz XIX. 585. Bielowski II. 828.); a lysagorai évkönyvek szerint pedig, miután Boleszláv nagy kisérettel és ajándékokkal a császár elé ment és Sz. Adalbert karját a császárnak ajándékozta, a császár Boleszlávot «eadem die coronavit manu propria in Gnezna, ab obediencia imperiali liberavit.» (Pertz XIX. 678. Bielowski. III. 62.) Legtovább megy Sędziwoj, kinek 965-től 1360-ig vezetett évkönyveiben háromszor fordul elő a dolog; egyszer átveszi a krakkói évkönyvek után a kompiláló hanyagságából eredő 982-iki évszámot ekkép: «Anno domini nongentesimo 82 dux Polonorum Meska misit ad papam Silvestrum petendo coronam, sed papa monitus angelica visione coronam, quam preparaverat Mesconi, nuncio regis Ungarie dedit», megismétli az 1000-ik évnél; «Anno domini millesimo Boleslaus Magnus mittit Lambertum episcopum ad curiam Romanam pro obtinenda corona» s végül előadja az Ottó császár által való megkoronáztatást is: «Anno domini millesimo primo Ottho Rufus tercius imperator limina sancti Adalberti in Gnezdna visitauit et ibi Magnum Boleslaum coronauit propria de corona, absoluens et liberans ipsum ab omni seruicio imperiali.» (Bielowski II. 872—873.) A Venczel boroszlói püspöknek, Lajos briegi és Rupert liegnitzi herczegeknek ajánlt s 1400 körül készült «Chronica principum Poloniæ» (Kronika książąt Polskich) II. Meskora gondol. «Hic legitur — irja — in quadam Cronica, quod anno nongentesimo XCV. Lampertus, episcopus Cracoviensis, ad eundem episcopatum promotus est, adhuc Boleslav predicto vivente, quem filius suus Mesco postea misit ad dominum papam, Silvestrum secundum, pro corona regni petenda a. d. M. Eodem tempore misit rex Stephanus de Ungaria pro simili negocio post obitum Jesse patris sui, anno quarto, Astricium episcopum. Sed dominus papa per angelum ammonitus, coronam, quam tunc Mesconi paraverat mitti, Stephano Ungarie regi transmisit.» Bielowski III. 445.)

III. Ottó császár gnezdai látogatása pedig, mely alkalommal az érsekséggé emelt Gnezdát és az alája rendelt három lengyel püspökséget kivette a magdeburgi érsek fenhatósága alól, Thiethmar szerint csakugyan 1000-ben, ugyan-

[1] Bielowski I. 400.

[2] Bielowski II. 277—278. Püspökségét emlitik a krakkói káptalan évkönyvei, Traska évkönyvei a kompilált krakkói évkönyvekkel együtt sat. (Bielowski. II. 801. s köv., 837. l.); átveszi ezen adatokat Sędziwoj is s megtoldja ekkép: «1208. Vincencius episcopus Cracovie ordinatur Fulcone defuncto. Hic Vincencius dictus Kadlub cronicam compilavit Polonorum.» (Bielowski II. 876.) A krakkói püspökök XV. század dereka táján készült lajstroma szerint: «Vincencius, iste fuit filius Cadlubonis de Cargow prope Stobniczam et fuit homo liberatissimus. Hic scripsit stilo sublimi quartum librum Cronicarum de gestis regni Polonie. (Bielowski III. 353—354.)

[3] Bielowski II. 483. Maga emliti az 1249-ik évnél: «Eodem tempore in prima nocte post diem beati Johannis Baptistæ ego Boguphalus episcopus Posnaviensis audivi» (U. o. 567. l.)

azon évben történt, midőn Sz. István koronát kért a pápától.

Thiethmar azonban nem emliti Boleszláv megkoronáztatását, sőt a Quedlinburgi évkönyvek szerint csak II. Henrik császár halála után kezdett annyira *felfuvalkodni*, «ut uncto etiam sibi imponi coronam temere sit usurpatus,» de az isteni boszu is hamar elérte, mert nemsokára ezután meghalt. (Pertz III. 54. Bielowski II. 772.)

Valami alapja mégis lehetett annak a kétféle változatban is elbeszélt hagyománynak, hogy 1000-ben nemcsak Sz. István, hanem Boleszláv is lépéseket tett a királyság elnyerése végett.

A lengyel dolgok felől nem eléggé tájékozott, különben is száz évvel későbbi Hartvik tévedése a személyekben (Mesko és Boleszláv) könnyen érthető. Ezt a hibát azonban azon mód átveszik a Boguchwal utáni lengyel és utánnuk a szileziai krónikák; olyan időben kellett tehát ennek történni, a mikor a Hartvikféle Sz. István legenda nagyobb hitelre talált a lengyeleknél, mint saját régebbi krónikáik állitása. A magyar eredetü lengyel herczegnék udvarának befolyása tehát félre nem ismerhető.

A lengyel krónikák azonban még tóditják Hartvik tévedését azzal, hogy Mesko követének megteszik Lambert krakkói püspököt, holott Thiethmar szerint[1] 1000-ben, midőn Ottó császár gnezdai látogatásakor megalapitotta a némettől független lengyel egyházat és Sz. Adalbert testvérét, Radimot vagy Gaudentiust tette meg gnezdai érseknek, Poppo volt a krakkói püspök, a kit más két társával együtt a gnezdai érsek alá rendelt. A krakkói püspökök 1267. felé készült lajstroma[2] sem tudja még, hogy Lambert az első püspökök közé tartozott volna; e szerint ugyanis Prohorius volt az első püspök, Proculphus a második, őt követte Poppo, ennek utóda pedig Gompo. Csak a későbbi évkönyvek szurják közbe Lambertet, kit harmadik püspöknek tesznek meg, ezek szerint ugyanis 970—986. közt Prohortus a krakkói püspök, 986—995. Proculphus, 995—1014. Lambert, 1014—1023. Poppo, 1023-tól pedig Gomppo.[3] Abból, hogy a krakkói püspökök 1267. körüli lajstroma még nem emliti Lambertet az első püspökök sorában, megint csak az tünik ki, hogy az ő 1000 körüli szerepléséről szóló téves adat csak a XIII. század derekán tul juthatott be a különböző lengyel és szileziai krónika-szerkezetekbe.

De menjünk tovább Karácsonyi ur szavahihető forrásainak ismertetésében. Van azokban olyan tévedés is, a mit már czélzatos ferditésnek is nevezhetünk, mert azt állitják, hogy Chrobry Boleszláv a cseh és lengyel atyafiságból és segitségből nyert bátorságot Lengyelország határainak kelet és nyugot felé Kiov kapujáig és a Sala folyóig való kiterjesztésére.

Ez van ugyanis a kamenczi évkönyvekben: «Anno 1025. Bolezlaus Magnus obiit. Iste dictus animosus, cum esset *unicus* patri Mesconi primo et nepos ducis Boemie consobrinusque regis Ungarie, *audaciam assumpsit ex eorum adiutorio.* Iste manu potenti terminos Poloniæ dilatavit, versus orientem usque in porta Kiov, versus occidentem usque in Salam. Ecclesiam dei exaltavit, episcopatus distinxit et dotavit et ditavit, attribuens eis predia, castra, familias et servicia, omnem culturem eredicans ydolorum, fundans pacem et iusticiam in terra.» (Pertz XIX. 581. Bielowski II. 778.)

Csaknem azonos szavakkal van meg e hely a heinrichowi évkönyvekben (Pertz XIX. 544. Bielowski III. 701.); a legnagyobb eltérés abból áll, hogy Boleszlávot nem mondják Mesko egyetlen fiának, hanem igy adják vissza a megfelelő helyet: «cum enim esset filius Mesconis neposque ducis Bohemie sat.» s Kiov helyett «Kyv»-et irnak.

A régebbi krónikák Lengyelország határainak Kiov kapujáig és Sala folyóig való kiterjesztésén kivül még egyéb hóditásokról is tudnak, melyek egyenesen ellentétben vannak azon állitással, hogy Boleszláv a cseh herczeg és magyar király segitségéből nyert támogatást, mert azt is elmondják még, hogy leverte a cseheket, elfoglalta Prágát s megtette második székvárosának, unokatestvére III. Boleszláv cseh herczeg szemeit kitolatta, többször legyőzte a magyarokat s dél felé a Duna volt Lengyelország határa. Igy a Martinus Gallus-féle krónika szerint: «Numquid non ipse (Bolezlavus) Moraviam et Bohemiam subiugavit, et in Praga ducalem se-

[1] Pertz MGSS. III. 782. Bielowski I. 259—260.

[2] Pertz XIX. 608. Bielowski II. 816.

[3] *Rocznik Traski.* Bielowski II. 828—829. *Annales Polonorum.* Pertz XIX. 614—618.

dem obtinuit, suisque eam suffraganeis deputavit? Nunquid non ipse *Hungaros frequentius in certamine superavit, totamque terram eorum usque Danubio suo dominio* mancipavit? Indomitos vero Saxones tanta virtute edomuit, quod in flumine Salæ in medio terræ eorum meta ferrea fines Poloniæ terminavit.» Alább pedig részletesebben elmondja a ruthénok elleni háborut s megemliti, hogy kivont kardjával Kiov (Chyou) arany kapujába vágott Boleszláv és tiz hónapig ott időzött.» (Pertz IX. 427. Bielowski I. 399. 402.)

Hasonlókép beszél Boleszláv hóditásairól Kadlubek Vincze is. Huius namque — irja — universa supellex aut animi dotibus viguit, aut in armorum strenuitate resplenduit. Quibus Seleuciam (Seleniciam), Pomoraniam, Prussiam, Russiam, Moraviam, Bohemiam suæ subiiciens ditioni, suis posteris reliquit vectigales; urbem Pragensem secundariam sui regni sedem constituens. Hunnos seu Hungaros, Cravacios et Mardos (t. i. a magyar krónikákban emlitett Marót, Szvatopluk mondai atyjának vág- és garamvidéki népét) gentem validam suo mancipavit imperio. Immo et Saxones indomitos adeo indomuit, ut in Sala flumine columnam fixerit ferream, quasi quibus dam gadibus sui fines imperii ab occidente disterminans. Nam ab oriente in aureis Kioviæ valvis metarum alteram impegit.» (Bielowski II. 279.)

Igy ir Boguchwal is, ki ezt mondja:

«Nam rex Boleslaus prefatus, cum metas Poloniæ in Kijow, quod est Russiæ metropolis, et Czyssawa ac Danubio fluviis Hungariæ ac Corinthiæ et Zolawa, fluvio versus partes Duringiæ ac mare Septentrionale, statuisset, viriliter recuperando per suos progenitores deperditas» és: «Iste Boleslaus subjugavit Ungaros et Saxones, et in flumine Szolawa quærebat columna ferrea fines Poloniæ terræ.» (Bielowski II. 483., 484. l.)

Miért hallgatták el ezen részleteket a szilézíai évkönyvek?

Hiszen még a XIII. század derekáról való krakkói évkönyvek (Annales Crac. Compilati) is emlitik, hogy: «Boleslaus Magnus Bohemos subiugavit et Ungaros et Saxones et in flumine Solava meta ferrea fines Poloniæ terminavit», Pertz XIX. 585. Bielowski II. 828.), úgyszintén a 20 évvel későbbi lysagorai évkönyvekben is ezt találjuk: «Item anno 1018. Boleslaus . . . granicies ultra Kyoviam limitavit. Item anno secundo Ungaros similiter subiugavit et terram eorum devastavit. Et tercio anno Saxones indomitos rebelles et Prutinos subiugavit et terram eorum devastavit;» előzőleg pedig az 1001-ik évnél: «Eodem anno Poloni ceperunt Pragam et ducem Boleslaum in eadem excecaverunt.» (Pertz XIX. 679. Bielowski III. 62.) Pedig ezekben már megvan a lengyel korona kérésének Hartvik legendája értelmében való módositása, sőt a lysagorai évkönyvekben nyoma van a magyar Nemzeti Krónika hatásának is, melynek mint föntebbi idézetünk bizonyitja, átveszik azt a zavaros genealogiai adatát, hogy Sz. István neje Sz. Zsigmond burgundi király Czeysla nevü leánya volt, a miből annyi a valóság, hogy Gizella királyné hason nevü anyja csakugyan a burgundi királynak, t i. Konrádnak (937—993) volt a leánya. Ugyancsak a Nemzeti Krónika egy merőben félreértett és további hibás magyarázattal megtoldott adatára vezethető vissza a lysagorai évkönyvek azon betoldása a 966-ik évnél, hol I. Mesko viszonyait és Sz. Istvánnal való kapcsolatát tárgyalva, felhozza a köztük levő barátságos viszonyt, melynek következménye a Mesko leánya és Sz. István fia, Sz. Imre közti házasság volt. Ahhoz kétség sem férhet, hogy az 1270. körüli évkönyviró II. Meskót zavarta össze hasonnevü nagyatyjával; az is bizonyos, hogy a XIII. századbeli Emrich, Emerich, Emerichus névalak csakis tőle s nem valami régebbi följegyzésből eredhet, mert 1200. előtt a Henricus névalak járta; az eredeti adatot tehát mindenesetre átalakitotta s a maga felfogásához képest magyarázta. De ha ezt megállapitottuk, akkor adatának magvát is kihámozhatjuk, mely abból áll, hogy II. Mesko leányát egyik magyar királyfi vette feleségül. Ez a királyfi azonban nem Sz. Imre volt, hanem I. Béla, ki Vazul megvakittatása után, 1031/1032. körül testvéreivel együtt a csehekhez menekült. Ugyanide menekült Mesko is, midőn 1031-ben Lengyelországból elüzte féltestvére, Bezprém. Mesko már a következő évben, Bezprém meggyilkoltatása után visszatért Lengyelországba; nem lehetetlen, hogy Béla is már ekkor vele együtt elhagyta Csehországot. Mindenesetre számbaveendő, hogy a Margit-legenda által fentartott magyar hagyomány a

görög császár leányát mondja Sz. Imre nejének, a miből ha egyéb nem is, annyi elfogadható, hogy valamelyik balkáni uralkodóházból származott s a byzanczi császári házzal volt valamiféle rokonságban.

Ezek az 1250—1270 közti időből származó évkönyvek azonban nem tudnak arról, hogy Sz. István anyja Mesko «soror»-a lett volna s igy Chrobry Boleszláv «consobrinus»-a a magyar királynak. A lengyel krónikák föntebb idézett régebbi adatának megváltoztatása tehát szoros kapcsolatban van a Sz. István és Boleszláv közti unokatestvéri viszony meséjének kifejlődésével, a mivel egyidejüleg elhagyták a csehek leveretéséről szóló régebbi elbeszélést is és a magyarokhoz hasonlóan itt is a cseh herczeggel való rokonságra s a cseh herczeg segitségére hivatkoztak.

Azt találjuk az imént idézett krakkói évkönyvek 1255—1291. közti folytatásában: «1268. Lestko accepit domnam Grifinam» s ezen évkönyvek Traska által 1340-ig vezetett s amazokkal párhuzamosan közölt átiratában: «1265. Dux Lestko duxit Griphinam uxorem suam.» (Bielowski II. 839.) Az 1202-ben kezdődő s 1288-ban végződő krakkói franciskánus évkönyvben (Rocznik Franciszkański Krakowski) pedig: «Hic (t. i. Lestko Niger, prius dux Syradie, postmodum Cracovie et Sandomirie) habuit uxorem nobilem scilicet dominam Grifinam, filiam domine (Anne), que filia Bele regis Ungarie fuit.» (Bielowski III. 51.) Grifina tehát nem más, mint IV. Béla magyar király unokája Anna nevü leányától és Rosztiszláv macsói herczegtől, kit fekete Lesko, az 1279—1288. közt uralkodó krakkói és sandomiri herczeg vett nőül; sógoruk volt II. Ottokár cseh király, 1261-től Grifina nénjének, Kunigundának a férje. Ez a száraz genealogiai tény megadja a felvilágositást arra, mi volt kiindulási pontja a régebbi események felfogásában és összefüggésük magyarázásában beállt változásnak s miért fektetik a fősulyt Boleszláv cseh és magyar hóditásai elhallgatásával inkább arra a körülményre, hogy a cseh herczegnek «nepos»-a, a magyar királynak pedig «consobrinus»-a volt, hogy Kiov és a szászok felé kiterjeszsze Lengyelország határait.

Athleida mondájának tehát elébb kellett bejutni a lengyel krónikákba, mint a Sz. István és Boleszláv közti unokatestvéri viszony olyan magyarázatának, mely a magyar király ellen viselt háboruk helyett épen megforditva ennek a támogatására hivatkozik. Ezt a fejlődési fokozatot nagyon szépen feltünteti a Varsói Krónika, mely már beszél Athleidáról, de még megemliti, hogy Lengyelország határa egykor a Dunáig terjedt, hóditás helyett azonban barátságos határjárást emleget. Azt mondja ugyanis, hogy Sz. István megkoronáztatása után három hónap mulva megjelent nála Lambert krakkói főpap s emlékeztette a béke és barátság megerősitésére. Sz. István tehát haladék nélkül nagybátyjához (avunculus), Mescho lengyel herczeghez küldte Asztrik esztergomi főpapot és a vitézlő rend (militia) Alba nevü fejedelmét s kérte őt, hogy mágnásaival együtt jőjjön Lengyel- és Magyarország határára. «Qui congregato omni exercitu suo, ad regem ante Strigonium venit, ibique in terminis Poloniæ et Ungariæ tentoria sua fixit; nam termini Polonorum ad litus Danubii ad civitatem Strigoniensem terminabantur, dein in Agriensem civitatem ibant, demum in fluvium qui Tizia nominatur cedentes, regyrabunt iuxtá fluvium, qui Cepla nuncupatur, usque ad castrum Galis (Salis) ibique inter Ungaros, Ruthenos et Polonos finem dabant.» (Bielowski I. 504—505. l.)

Ilyennek bizonyul a kamenczi évkönyvek szavahihetősége Mesko és Chrobry Boleszláv dolgainál, ha az Athleidáról szóló adatán kivül a többit is figyelembe vesszük. Akkor sem jutunk kedvezőbb eredményre, ha azt nézzük, jól volt-e értesülve a két lengyel uralkodó családi körülményeiről, hogy az nyujtana biztositékot a Mesko nővéréről mondottak hihetősége felől. Ámde ugyanaz a forrás, mely ismeri Mesko nővérét, férjének, Jesse magyar királynak a nevét s fiának megteszi Sz. Istvánt, azt már nem tudja, hogy Mesko ujra megnősült Danbrovca halála után, elvette ugyanis, mint Thiethmar mondja, Thiedrik őrgróf apácza leányát, Odát, kitől három fia született: Mesko, Szventepulk és még egy, a kéziratban név nélkül maradt, talán Lambert vagy Volodovej nevü és ezeket Boleszláv Mesko halála után elüzte mostoha anyjával együtt, hogy egyedül uralkodhassék.[1] Nem igaz

[1] Thiethmar III. 36—37. (Pertz III. 784. Bielowski I. 262—263.)

tehát, hogy atyjának Meskonak egyetlen fia lett volna Boleszláv, mint a kamenczi évkönyviró mondja. Ha nem is épen hiba a kamenczi évkönyvek vagy forrásuk azon két adata, hogy: «Anno 984. Boleslaus Magnus ducit uxorem» s a közvetlen utánna következő följegyzés: «Anno 990. Mesco filius Bolezlai nascitur»: de valami pontos ismeretről sem tanuskodik. Melyik neje volt Boleszlávnak az, a kivel 984-ben kelt egybe? Az első, második vagy a harmadik? Tőle született-e Mesko vagy neki más volt az anyja s a 984-ki házasságot Rigdag őrgróf csakhamar elüzött leányával vagy azzal a Magyarországból vett s a Chronicon Polono-Silesiacum által [1] a magyar herczeg leányának mondott és szintén elkergetett nővel kötötte-e Boleszláv, kitől Mesko előtt az 1031-ben rövid ideig uralkodott, de már a következő évben meggyilkolt Bezprim született? Mert mint Thiethmárból tudjuk, Mesko a harmadik feleség, Dobremir leányának volt a fia.[2] Mindezekre nem találunk feleletet azokban a krónikákban, melyek a saját uralkodóházuk genealogiai dolgai felől nincsenek ugyan jól tájékozódva, de már egy háromszáz évvel korábbi magyar király anyjának kiléte felől tudomást szerezhettek!? Ezt bizony bajos elhinni.

Mindezek előrebocsátása után, egy kissé bepillantva a krónikagyártás azon mühelyébe, melyből a Mesko nővére Jesse királyhoz és Sz. Istvánhoz való viszonyának adata került ki, áttérhetünk ezen adat tárgyalására is. Athleidát a következő munkák emlitik:

1. a 965-el kezdődő és az 1165-ik, illetőleg a következő esztendővel végződő s lengyel adatokbul összeállitott *kamenci évkönyvek;*

2. *a heinrichowi cistercita monostor* évkönyvei, melyek a 970—1025. közti s a kamenci évkönyvek megfelelő helyeivel csaknem szórul-szóra egyező lengyel dolgokat megtoldják — de csak a B. szerkezetben — az 1122-ig vezetett régi krakkói vagy szentkereszti évkönyvek azon adatával, hogy 1039-ben meghalt Szent István, Magyarország királya, innen pedig egyszerre az 1238—1317. közti s utóbb 1315-től 1326-ig folytatott sziléziai eseményekre ugranak át;

3. az «*Annales Silesiaci compilati*» czimü, XV. századbeli (1457-ben befejezett) kéziratban fenmaradt krónika, mely 965-től 1072-ig a kamenci évkönyvekben is jobbára meglevő lengyel adatokat irja át, akkor minden közbeeső évi följegyzés nélkül az 1194-ik esztendőre tér át s hosszasabban foglalkozik Lengyelország Leszko és Konrád közti felosztásával, erre következnek 1223—1248. közti sziléziai följegyzések s végződik azzal, hogy 1249-ben Szaniszló krakkói püspököt a szentek közé iktatták;

4. a *Chronica principum Poloniae* (Kronika Książąt Polskich), mely 1382—1398. közt keletkezett és a szerző, egy sziléziai német Venczel boroszlói püspöknek s Lajos briegi és Rupert liegnitzi herczegnek ajánlta; a lengyel történetet a legrégibb időktől kezdve a XIII. század első feléig Lestko és Konrád herczegekig vezeti le többféle forrás után, azután a 22-ik és következő fejezetekben II. Henrikkel áttér a sziléziai herczegekre s végül a boroszlói püspökökre;

5. a *Krasinski évkönyv* (Rocznik Krasińskich) Myeschko és Yesse megkereszteltetésétől, III. Kázmér király 3-ik házasságáig (1351. évszámmal);

végül mellőzve a XV. századbeli történeti müveket,

6. a *Varsói Krónika* vagy teljes czimén: Chronica Ungarorum iuncta et mixta cum cronicis Polonorum et Vita Sancti Stephani.

A sziléziai évkönyvek első része lengyel dolgok, különösen pedig Mesko és Chrobry Boleszláv viszonyainak rövid följegyzéséből áll s csak nagysokára térnek át a sziléziai eseményekre. És itt maguk hivatkoznak a lengyel krónikákra. «Ista accepta sunt de Cronicis Polonorum» e szavakkal kezdődnek a kamenci évkönyvek, melyekben különben is alig van olyan adat, mely ne a lengyel krónikából származnék. De az önálló sziléziai följegyzéseket is tartalmazó heinrichowi krónikának A- és B-vel jelölt két szerkezete ugyancsak igy kezdi följegyzéseit: «De Cronica Polonorum», illetőleg «Ista, que sequuntur, inveniuntur in Cronicis Polonorum.» Bizonyos tehát, hogy nem a sziléziai évkönyvek voltak a lengyel krónikák forrásai, hanem megforditva az utóbbiak a sziléziaiaké. Az is bizonyos, hogy ugyanazon egy krónika volt a forrásuk, melyből a Meskóra, Athleidára és Chrobry

[1] Pertz XIX. 558.

[2] Thiethmar IV. 37. (Pertz III. 784. Bielowski I. 263.)

Kamenci évkönyvek.

Mesco, qui appellatus est rex Polonorum, cum esset gentilis, sub pacto conversionis accepit Danbrovcam filiam ducis Boemie in uxorem, que venit ad eum anno incarnacionis dominice nongentesimo sexagesimo quinto, de qua genuit Bolezlaum Magnum.

Iste Mesco habuit sororem nomine Atleydem, quam Jesse rex Ungarie accepit in uxorem.

Que, cum esset christiana, virum suum Jesse convertit ad fidem Christi.

Ista post visionem per beatum Stephanum protomarthyrem sibi revelatam concepit et genuit Stephanum regem Ungarie.

Anno Domini 967. Bolezlaus Magnus natus est.

Anno 975. Stephanus rex Ungarie nascitur.

(Pertz XIX. 581.
Bielowski II. 776—777.)

Heinrichowi évkönyvek (A.)

Mesco dux Polonie qui appellatus est rex Polonorum, cum esset gentilis, sub pacto conversionis ad fidem Christi accepit Dubrancam (B. Dubravcam) filiam ducis Bohemie in uxorem, que venit ad eum in Poloniam anno Domini nongentesimo septuagesimo, de qua genuit Bolezlaum magnum; (B. qui natus est anno Domini nongentesimo septuagesimo secundo).

Anno Domini nongentesimo septuagesimo primo dux Mesco baptizatus est.

Iste Mesco habuit sororem nomine Adilheidem (B. Adelheydam) quam Jesse rex Ungarie accepit in uxorem, que cum esset christiana, virum suum Yesse (B. Jesse) convertit ad fidem Christi.

Ista post visionem per beatum Stephanum prothomartirem sibi revelatam concepit et genuit Stephanum regem Ungarie anno Domini 975.

(Pertz XIX. 544,
Bielowski III. 700.)

Annales Silesiaci Compilari.

Anno incarnacionis dominice nongentesimo sexagesimo quinto domina Dubrovka, filia Boetne ducis Bohemie, cum domino Meczkone duce Polonorum matrimonium contraxit, qui exhortacione magnificorum dominorum, qui dictam dominam erant secuti, est baptisatus cum omnibus suis. Et procedente tempore ipsis filius nascitur, quem baptizatum Boleslaum vocaverunt.

Iste Meczko habuit sororem, nomine Athleytam, quam Yesse rex Hungarie recepit in uxorem, que cum esset christiana, virum suum Yesse ab ydolorum cultura convertit et fecit credere in Christum, et postea concepit et genuit filium Stephanum.

Qui postea auctoritate sedis apostolice primus rex Hungarie fuit coronatus, cui postea sanctus Heinricus primus imperator et dux Bavarie sororem suam dedit in uxorem.

Misericors igitur Deus, obsequio duarum mulierum dicta duo regna divinitus visitavit, ut ipsa misteria fidei katholice susciperent.

Pertz XIX. 537.
Bielowski III. 669—670.)

Chronica principum Poloniae.

..... Et cum esset (Mesco) adhuc perfidia gentilitatis constrictus, septem uxores habuit; postremo autem illas omnes repudians, anno videlicet domini DCCCCLXVI, tempore primi Ottonis imperatoris, christianissimam mulierem de Bohemia, Dubravcam nomine, sibi fecit coniugio copulari, que tamen, nisi christianus efficeretur, eum accipere recusavit; unde dum Mesco paganismum abicit et iugo Christi perfidem collum submittit, illa cum clericis tam religiosis quam secularibus Poloniam subintravit. Suscipiens ergo Mesco fidem katholicam, ex Dubravca uxore genuit Boles'aum primum.

Narratur insuper in quadam cronica, quod iste Mesco habuit sororem nomine Adelheidem, quam Jesse rex Ungarie duxit in uxorem, que cum christiana facta fuisset, eundem virum suum ad fidem convertit.

Hec Adelheidis in visione facta sibi revelacione per beatum Stephanum protomartirum, concepit et genuit Stephanum, regem Ungarie, anno domini nongentesimo LXXV, cui sanctus Henricus imperator sororem suam tradidit in uxorem. Et quamvis Stephanus, rex Ungarie, natus fuisset de parentibus christianis, non tamen plene conversus extitit, donec Henricus imperator eum cum toto regno Ungarie sic ad fidem converteret, ut et postea sanctus factus multis miraculis coruscaret.

(Bielowski III. 437—438.)

Krasinski-évkönyv.

Myeschko per Cirulum et Methudium baptizatur et per Adalbertum confirmatur.

Yesse dux Hungarorum, pater sancti Stephani regis, per sanctos Cirulum et Methudium in fide cathecisatus et per uxorem suam, filiam Myeschkonis, magis instructus ac per sanctum Adalbertum perfecte edoctus, genuit sanctum Stephanum ex eadem. Qui (Adalbertus) eum ibi baptisando, Poloniam adivit et Polonos confirmavit.

Sanctus Stephanus protomartir Yessoni et uxori apparuit, de nascendo filio predixit et suum nomen ei imponere, scilicet Stephanus, mandavit et futurum lumen eum esse predixit ..... Anno domini 975. Stephanus rex Hungarie nascitur.

(Bielowski III. 128—129.)

Boleszlávra vonatkozó dolgokat átvették. A mit Boleszláv haláláról, hóditásairól sat. mondanak, arról már föntebb szóltam. Most még csak az van hátra, hogy a Meskoról és Athleidáról szóló részt is idézzem és pedig összehasonlitás végett, egymás mellett az évkönyveket és a lengyel herczegek krónikáját. (Lásd előző lapon.)

Lássuk, már most mit mondanak a Meskóval kapcsolatos dolgokról a régebbi lengyel források.

A Martinus Gallus-féle krónika szerint: «(Mesco) in tanto gentilitatis errore involvebatur, quod sua consuetudine septem uxoribus abutebatur. Postremo unam Christianissimam de Bohemia, Dubrovcam nomine in matrimonium requisivit. At illa ni pravam consuetudinem illam dimittat, seseque fieri Christianum promittat, sibi nubere recusavit. Eo ergo collaudante, se usum illius paganismi dimissurum et fidei christianæ sacramenta suscepturum, illa domina cum magno secularis et ecclesiasticæ religionis apparatu Poloniam introivit, necdum tamen thoro sese maritali fœderavit, donec ille paulatim consuetudinem christianitatis et religionem ecclesiastici ordinis diligenter contemplans, errori gentilium abnegavit seque gremio matris ecclesiæ connivit.» A következő fejezetben igy folytatja: «Primus ergo Polonorum dux Mescho per fidelem uxorem ad baptismi gratiam pervenit, cui ad laudem et gloriam satis habundanter sufficit, quod suo tempore et per eum oriens ex alto regnum Poloniæ visitavit. De hac namque benedicta femina gloriosum Bolezlavum generavit, qui post ipsius obitum regnum viriliter gubernavit.» (Pertz IX. 427—428. Bielowski I. 399.)

Csak a szövegezés más, de lényeg szerint ugyanigy ir Kadlubek Vincze: «(Mesco) septem pellicum scortis, quas coniuges nuncupabat, nocturnas variare vices consueuerat. His tandem repulsis, de Bohemia quandam Dubroucam nomine matrimonio copulat, cuius felici consortio glacies infidelitatis dissolvitur et nostrorum labrusca gentilium in veræ vitis palmites transmigrat. Huic enim catholicæ fidei amantissimæ non prius nubere collibuit, quam universum Poloniæ regnum cum ipso rege christinæ professionis suscepissent characterem. Didicerat namque, quod dispar cultus unum erat impedimentorum matrimonii. Primus itaque Polonorum rex Mesco gratiam baptismi suscepit.» Bielowski II. 275—276.)

A következő fejezetben aztán áttér Mesko fiára, Boleszlávra.

Boguchwal a következőkép adja elő Mesko házasságát és megtérését: «Tandem Anno DCCCCXXXI. Dobrochnam, sororem Sancti Wenceslai duxit in uxorem. Anno sequenti cum tota gente Lechitarum seu polonica, uxore suadente et divina gratia inspirante baptisma suscepit. De qua uxore anno XXXVII. filium genuit, cui nomen Boleslaus in sacro baptismate imponi fecit» (Bielowski II. 482.)

Ezek még nem tudnak Mesko nővéréről. De nem tudnak azon lengyel évkönyvek sem, melyek forrásai a XIII. század második feléig a különböző krakkói évkönyvszerkezetek voltak. Ugyanezekből meritettek a sziléziai évkönyvek is és itt első sorban is a kamenici évkönyveket emlitjük, melyeknek alig van olyan adata, hogy elő ne fordulna amazokban; még a boroszlói püspökökre vonatkozó három adata sem önálló, mert ugy Jeronimus püspök halálát († 1067.), mint Péter boroszlói püspökké való 1074-ki beiktatását emlitik a krakkói káptalan 1271. után szerkesztett évkönyvei, a lubini töredékekben pedig megvan (Pertz XIX. 579. Bielowski II. 775.), hogy az 1143-ban krakkói püspöknek beiktatott Róbertet Boroszlóból helyezték át, (mig a káptalani évkönyvek csak annyit mondanak, hogy az 1142-ben meghalt Radost krakkói püspököt Róbert követte).

Ezen krakkói évkönyvszerkezetek közt még a XII. század első feléből származnak a lysagorai (Kopaszhegyi) Szent Keresztről nevezett monostor régi évkönyvei vagy más néven a régi krakkói évkönyvek (Annales Cracovienses vetusti. Rocznik święto Kryski Dawny), melyeket 948-tól 1122-ig vezettek s más kézzel egy 1136-ki egykoru bejegyzést szurtak közbe, aztán megint egy másik kéz 1124-től 1164-ig folytatta. Ha valahol, itt kellene keresnünk az Atleidáról szóló adatot, mert a régi prágai évkönyvek használata már itt kezdődik (982. Zlavnyk pater Sancti Adalberti obiit. 988. mater Sancti Adalberti obiit. 991. professio Sancti Adalberti cum fratre Gaudentio. 998. passio sancti Adalberti), sőt Sz. István halálát is megemliti (1039. Stephanus

rex obiit), a mely adatok a későbbi kompilációkban is feltalálhatók, mint p. Sz. István halála ugyancsak 1039. évszámmal a krakkói káptalan évkönyveiben s bejutott a heinrichowi évkönyvek B. szerkezetébe is. De ez a régi krakkói évkönyv csupán ennyit mond Meskorul: «966. Dubrovka venit ad Miskonem. 967. Mysko dux baptizatur.» (Pertz XIX. 577. Bielowski II. 773.)

Egy más szerkezet a 965—1135. közti rövid krakkói krónika (Cronica brevis Cracoviensis. Rocznik krótki Krakovski), melyet utóbb 1142-től 1283-ig folytattak (Rocznika krótkiego Dopełnienie). Ebben szintén egész szárazon csak ennyi van: «Anno dni 965. Dubrowka venit ad ducem Meskonem. 966. Mesko baptisatur et fides katholica in Polonia recipitur.» (Bielowski II. 792.)

Ez utóbbiakkal közelebbi rokonságban vannak a krakkói káptalan már emlitett s tulajdonkép 1254. után és 1267. előtt összeállitott, de az összeállitás után még egyidejüleg folytatott évkönyvei. Ezekben ennyi van: «965. Dubrouka ad Meskonem venit. 966. Mesko dux Polonie baptizatur» (Bielowski II. 792.)

Ugyanezen 1250. körüli szerkezetből valók a krakkói évkönyvek (Ann. Cracov. compilati) 1247-ig vezetett részei, melyek ezt mondják: «Anno Domini 966. dux Mesko duxit Dubrovkam et baptizatur. Iste Mesko 7 annis cecus fuit. Et tunc Poloni baptizantur.» (Pertz XIX. 585. Bielowski II. 828.) Folytatja a 967-ik évvel, de a helyett, hogy Boleszláv születését emlitené s ugy térne át viselt dolgaira, egyszerre hóditásairól beszél. Mivel ugyanilyen ugrást látunk a közvetlen ezt követő 982-ik évnél is, midőn Sz. Adalbert prágai püspökségének esztendejéhez köti a koronakérés történetét, azt gondolhatnánk, hogy hasonló gondatlanságból hagyta el Mesko nővérének férjhezmenetelét is. De a Traska által átirt és 1340-ig folytatott szerkezetben sincs több, mint: «Anno Domini 965. excellentissimus dux Mesco accepit Dobrovcam sibi in uxorem, christianam videlicet de Bohemia, qui ambo christiani fidelissimi in Polonia efficiuntur et omnes Poloni baptizantur, ecclessie et claustra, episcopatus, prepositure alique per ipsos, que tunc fieri poterant construuntur et dotantur. Qui vero Mescho 7 annis a nativitate cecus fuit, ut in cronicis premissis habetur. 967. Bolezlavus Magnus qui Chrabri dicitur natus est. Iste Bohemos et Ungaros subiugavit» sat. (Bielowski II. 828.), mint föntebb már idéztük.

Az 1270. körül összeállitott ujabb szentkereszti vagy lysagorai évkönyvekben, melyek, mint a krakkói évkönyvek Affricus alakban emlitik Asztrik nevét, irójuk tehát közös forrásból meritett amazokkal, szintén csak ennyi van: «Et primo anno Domini 966. dux Mesko Polonie baptizatur cum suis militibus et fides katholica in Polonia recipitur. Et duxit Damorowkam filiam ducis Boleslai de Bohemia, de qua genuit Boleslaum dictum Chabri» (Pertz XIX. 678.) A kompilator beszél ugyan a Mesko és Sz. István közti rokonságról, csakhogy — mint föntebb már kifejtettük, egészen másra s nem Mesko nővérére vezeti vissza.

A krakkói évkönyszerkezetek későbbi kompilációi közül idézzük még a miechovi évkönyveket (Annales Mechovienses), melyek ezt irják: «Anno Domini 955. Dambrovca ad Mesconem venit de Bohemia, et sequenti anno Mesca dux baptisma suscepit et fides catholica recipitur in Polonia.» (Pertz XIX. 668.)

Sędziwoj 965-től 1360-ig vezetett évkönyveiben pedig ezek olvashatók: «Anno domini nongentesimo 65° Dobrochna Wrathislai ducis Bohemie filia et soror Sancti Wenczeslai desponsatur Meskoni filio ducis Zemomisl, qui Mesca cecus natus fuit et Prage baptisatus divino miraculo lumen recepit. Anno domini nongentesimo 67° Boleslaus Magnus nascitur.» (Bielowski II. 871.)

Ezek a XIII. század végső tizedeit megelőző vagy a későbbiek közül amazokat csupán kiiró lengyel források azon adatai, melyek Mesko házasságáról és kereszténynyé létéről szólnak. Egyik sem emliti nővérét, ellenben valamennyi céloz — az évkönyvek egész szárazon, a krónikák részletesebben — arra a körülményre, hogy Dubrovkának minő része volt Mesko megtérítében, a mit különben Thiethmár is igazol. Ha ennek a tudomásul vételével s a betoldott rész elhagyásával («Iste Mesco habuit sororem .... accepit in uxorem») nézzük a szilézíai évkönyvek ezen szavait: «Que cum esset christiana, virum suum convertit ad fidem Christi,» úgy tünik

fel a szövegezés, hogy egész jól egészitik ki a Dubrovkáról mondottakat s minden stiláris nehézség nélkül vehetők ezek további folytatásának. A régebbi lengyel forrásokkal ez van összhangzásban; a csak imént Meskoval együtt megtért «soror»-ra aligha illet volna ilyen jellemzés. Érezte ezt a «Chronica principum Poloniæ» 1400 körüli sziléziai irója is, ezért módositja az eredeti szöveg ezen szavait: «quæ cum esset christiana» ilyen módon: «que cum christiana facta fuisset», a mi csakugyan megfelelőbb szövegezés Mesko nővérére alkalmazva. De ha eltekintünk a Meskoval való viszonytól, a mikor közbeszurták a Sz. István származásáról szóló részt, Jesse nejére minden nehezség nélkül átvihették ezeket, a kinek ugyanis sem nevéről, sem származásáról nem találtak semmi utbaigazitást Hartviknál, de azt olvashatták róla és röviden összefoglalva át is vették Hartviktól, hogy Sz. István születése előtt látomása volt, megjelent neki Sz. István első vértanu, igy csakis keresztény lehetett, kinek olyan része volt az előbb pogány Jesse megtéritésében, mint a cseh herczegleánynak Meskoékban.

Minden valószinüség szerint Hartvikból vették Sz. István születési évét, a 975-öt is. A Sz. István-legendák ma ismert kéziratai közül egyben sincs ugyan meg az az évszám, de már Mátyás Flórián [1] kimutatta, hogy kellett ilyen legenda-szerkezetnek lenni, mert Kézai és a többi magyar krónika a legendára hivatkozik, midőn Sz. István születéséről beszél. Hogy hibás az évszámuk (967., illetőleg 969.), a mit kétségtelenné tesznek a Géza halálakor Sz. Istvánt «adolescens»-nek, sőt «puer»-nek emlegető legendák,[2] nem változtat a dolgon; annyi példa van rá, mily könnyen összetévesztették a közép korban a római számokat. A legendában nyilván LXXV. volt s egy ilyen Hartvik-kéziratot használt a Mátyás udvarában járt olasz humanista, Ranzan P. is, ki megirta a magyarok történetét s a krónikák átirásánál a hibás évszámot használja ugyan, de halálakor 63 évesnek mondja Sz. Istvánt (vixit annos tres et sexaginta. Index IX. M. Florianus IV. 192.) vagyis 1038—63 = a 975-ik esztendő felel meg e szerint Sz. István születési évének. Ranzan csakis magyarországi eredetü forrásból vehette ezen utóbbi adatot is, mit Mátyás király bocsátott rendelkezésére. Ha pedig megvan a valószinüségnek minden kelléke arra, hogy Sz. István legendájának valamelyik kézirata volt Ranzan ezen forrása: akkor a sziléziai évkönyek 975-ös évszámánál is ugyanezen forrásra kell gondolnunk, mert a Hartvik-féle legenda hatása egyébként is megállapitható. A prágai évkönyvek 998—1017. közti följegyzésekből eredő részére már bajosabb következtetni, mint Karácsonyi ur teszi; ennek adatait részint a 894—1220. közti Annales Pragenses,[1] részint a különböző krakkói évkönyvszerkezetek tartották fenn és pedig első sorban is a XII. század első tizedeiből származó régi krakkói vagy szentkereszti évkönyvek, meg a rövid krakkói krónika, de egyik sem emliti Sz. István születését, ellenben egyformán meg vannak mindegyikben pl. a Sz. Adalbert családi és életviszonyaira vonatkozó s a sziléziai évkönyvek által is álvett adatok.

Kitünik az eddigi összehasonlitásokból, hogy nincs nyoma a XIII. század dereka előtt a különböző lengyel krónikákban és évkönyvekben Mesko nővérének, kitől Sz. István született. Kitünik az is, hogy csak azután kezdenek róla beszélni, miután 1250—70. között átvették Hartvik legendájából a koronakérés mondáját. A mikor pedig Mesko nővérét megteszik Sz. István anyjának, ugyanakkor kibővitik a róla mondottakat azzal, a mit Sz. István anyja látomásáról Hartvik legendájában olvastak. Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy az Athleidáról szóló monda kialakulása csak a XIII. század második felében történt s mivel a krakkói évkönyvekből valók a sziléziai évkönyvek lengyel adatai, Krakkó volt az a központ, hol belefüzték a Szent Istvánra vonatkozó adatokat a lengyelek történetébe s további magyarázattal kibővitették.

NAGY GÉZA.

[1] Fontes Domestici Budapest 1885. IV. k. 291.
[2] Fontes Domestici. Pécs. 1881. I. 3., 14., 39.

[1] Pertz MGSS. III. 119—121. l.

A NELIPICSEK HAGYATÉKA.

(Adalék a hamisitványok történetéhez.)

(Második, befejező közlemény.)

II. FÜGGELEK.

A Nelipcsek származásrendje.

A Nelipicsek származására nézve legmesszebbre nyulik vissza két XIV. századi oklevél. 1358 majus 8-án a Domaldo comes direkt utódjai «nobiles viri Slavogostus et Domaldus Heliich fratres et Crevatinus filius quondam Georgii nepos et Nerad Miroslavig nepos etiam predictorum ac Rusin et Gregorius fratres filii dicti Slavogosti et Helias filius quondam Domaldi» a tengerpart különböző tájairól gyülnek össze Spalatóban és Ugolin érsek meg a káptalan előtt «suo nomine et pro filiis suis cedunt comiti Ioanni quondam Neliptii comiti Cetine, *eorum consanguneo* de terra in Cetina concessa per regem Andream,[1] ratificantes privilegium ipsi concessum per regem Ludouicum[2] et fatentur satisfactionem cessionis accepisse . . . .»[3] Ezen oklevél révén Nelipics János, mint azoknak vérbelije, következésképen Domaldo utódja is, tulajdonosa lesz az 1210-iki adománylevélnek és a levél tényleg jó szolgálatot tett neki, mert eldöntötte a pert, melyet Erzsébet királyné előtt Dalmáciában való tartózkodása (1359—1360) alkalmából «Iwan et Lachkow filii Touordia et Tuerko filius Georgii Grubig,» a 12 horvát nemzetségből való származásukra büszke, de jelentéktelen nemesek ragaszkodva az egyforma igazság hires elvéhez, Cetina megyében való birtoklási jog miatt inditottak János ellen. A cetinai knez soronként czáfolja az ellenfele állitásait, de kedvező döntésre Lajos királyt főképpen az 1210-iki oklevél felmutatása inditja.[4] E két oklevél ből tehát látni, hogy a Nelipicsek rokoni viszony ban álltak az egykor oly hatalmas Domaldoval. De hogy milyen volt a rokonság foka közte és a dynasta-családnak nevet adó Nelipić († 1344) között, azt meghatározni eddig nem sikerült, mivel a származási rendben olyan hézag van, mely bő tért nyit a kombináczónak.

Legrészletesebben foglalkozott e kérdéssel már *Milinovic* emlitett tanulmányában[1] és *Gruber-Dane.*[2] Mig az első buvár Nelipicset Domaldo direkt sarjának mondja, a második előtt a származásának direkt volta bizonytalan. Azonban mindakettőnek a figyelmét kikerülte több igen fontos genealogiai adat. Azonkivül a kutatásaik nem terjeszkednek a XIV. század közepén túl s igy hálás munkát végzett *Klaic*, mikor a Nelipicsek genealogiáját újra tanulmány tárgyává tette.[3] A genealogiai kérdésekben megszokott éleslátásával és a nyomtatott anyag alapos ismeretével majdnem mindent elért, a mit eddig el lehetett érni. Kivéve néhány apró hibát, azután a Nelipicseknek a Svacsics nemzetségéhez való tartozását, mely szerintem kétes vagy legalább teljesen másképpen formulázható és a következtetéseit, melyek az általam tárgyalt két oklevélen alapulnak, melyek azonban a család származásrendjét nem érintik, elfogadom tanulmányának a tengermelléki Nelipicsekre vonatkozó eredményeit.[4] Legegyszerübb volna tehát a család geneologiájára vonatkozólag általánosságban ezen értekezésre utalni és bővebben a származásrendnek

[1] 1210-iki oklevél, melyben Endre király Domaldónak Cetina megyét adományozza.

[2] Az 1345 november 21-én kelt valódi, de elveszett oklevél. Lásd fentebb.

[3] Note chronologiche e documenti raccolti da Giov. Lucio Traguriense. Bulletino di archeologia e storia dalmata 5 (1882.), 55. l.

[4] Teljes oklevelet kiadta Kukuljević: Iura regni Dalm. Croatiæ et Slav. I, 43—46. ll. Az oklevél kelte hibásan van megfejtve az 1365. évre, jóllehet a szövegből könnyen észrevenni, hogy a datuma: 1360 deczember 28.

[1] Cetinski knez Domaldo, Zara 1886. 4—15. ll.

[2] Nelipics, knez-cetinski i kninski, Zágráb. 1886., 3—7. ll.

[3] Rodslovlje Knezova Nelipića od plemena Svačić (= A Svacsics nemzetségéből való Nelipics comesek származásrendje.). Vjestnik hrv. archeološkog društva (a horvát archeol. társulat közlönye), 3 (1898), 1—18. ll.

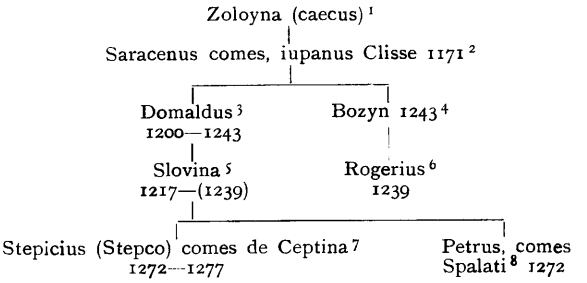
[4] Ezen családnak természetesen nincsen egy dobrakucsai ága, azért a tanulmányának ezen ágról szóló része (15—17. ll.) teljesen hibás.

csak azon részeit vizsgálni, a hol vagy új (illetőleg Klaićtól fel nem használt) anyag áll rendelkezésemre, vagy a hol Klaićtól eltérően értelmezem a forrásokat. Mivel azonban a nyelv és a folyóirat, melyen az értekezés megjelent, nehezen hozzáférhető a magyar tudósok számára, még nehezebben pedig a benne idézett vagy köztudomásunak vélt és nem emlitett források és tanulmányok, azért nem lesz felesleges az egész genealogiát itt ismételni és meglehetősen rövid kritikai apparatussal ellátni; főleg azért sem, mert igy legjobb alkalmam nyilik Klaić kutatásait ellenőrizni és esetleges hibáit javitani.

A család származásrendjét két csoportban tárgyalom. Az első *(A)* csoport Domaldo utódjait tartalmazza, a kikhez a fentebb elmondott tények alapján a Nelipicsek is tartoznak. Mivel azonban nem teljesen biztos a kapocs, mely a *B)* csoportot hozzá fűzi Domaldohoz s mivel ezen csoportban a család azon tagjai vannak benne, kik az értekezésemben szerepelnek, én a látszólagosan megszakadt genealogiai fonál két részét két csoporttal szükségesnek véltem feltüntetni, jóllehet azt hiszem, hogy a két részt az első Nelipics személyében össze lehet kötni. Teljesség szempontjából bevettem ide az Isanféle ágat is, jóllehet ennek nem jutott semmiféle szerep a bennünket érdeklő eseményekben. De az ág él a család ősi földjén, tudatában van dinasztikus hatalmának; a család fő tagjainak röviden odavetett jellemzése rá is illik, azért ezen ágra nézve — jóllehet itt bővebben szólhatnék róla, miután az értekezésemben nem foglalkoztam vele — csak száraz genealogiai adatokkal szolgálok, tartózkodván szereplését főbb vonásaiban ismertetni, mert az behatóbb méltatást érdemelne.

De kénytelen vagyok még egy genealogiát ide iktatni: a Dobrakucsai Nelepeczek genealogiáját *(C)*. Nem mintha ez folytatása volna a dalmát Nelipicsek származásrendjének — hiszen a szlavon Nelepeczek bosnyák eredetűek — hanem ellenkezőleg, hogy könnyen észre lehessen venni, hogy a két család között rokoni kapocs nem található. Ezen ok első pillanatra különösnek látszik, főleg azon magyar kutatók előtt, a kik a szlavon Nelepeczek eredetét már ismerik, de eljárásom megokolt volta azonnal kiviláglik, ha elmondom, hogy Klaić félrevezettetve azon körülmény által, hogy a dubrakucsai családban a Nelepecz név előfordul és aztán vezetéknévül is használtatik, ezen családot Konstantin fia Nelipićtól származtatja.

A) ***Domaldo származásrendje.***

[1] . . . «possessionem que incipit ab aqua Corca descendens ad mare venit usque ad Zadur . . . quam sepenominatus D(omaldus) et cognati eiusdem ab avo suo *ceco Zoloyna* obtinuerunt. (1223. Wenzel VI, 419. l. Legjobb kiadás Smičiklas: Cod. dipl. Croatiæ III, 231. l.)

[2] 1171. Nos spalatini hoc testamentum et stabilimentum pacis inter nos et iupanum Saracenum . . . castri Clisse. (Kukuljević, Cod. dipl. II, 88. l.)

[3] 1210-ben «Domaldus comes de Scebenig filius Saraceni comitis» Cetina župát kapja (Lucius, Inscriptiones 62. l. Smičiklas III, 101. l.), 1223-ban pedig elvesziti (l. 1. sz. a.). Domaldo számos tisztségeire nézve l. Smičiklas III, és Tamás főesperesnek Rački-féle kiadásának (Mon. Slav. mer. XXVI.) a névmutatóját. 1243-ban békét köt Traù városával. (Bulletino di Archeol. dalm. 25 [1902.], 195. l.) Valószinüleg nem sokkal később történt, a mit az 1249-iki oklevél mond, hogy Klissa várában foglyul ejtette Pál, a zalai ispán (l. 4. sz. a.).

[4] . . . «quendam infidelem nostrum *Boyzen* nomine in insula . . . optinuit captiuatum. Item in expugnatione castri Clich quendam *fratrem eiusdem* nomine Damald similiter captiuatum abducendo» (1249. Wenzel VII. 282. v. ö. 319. l.).

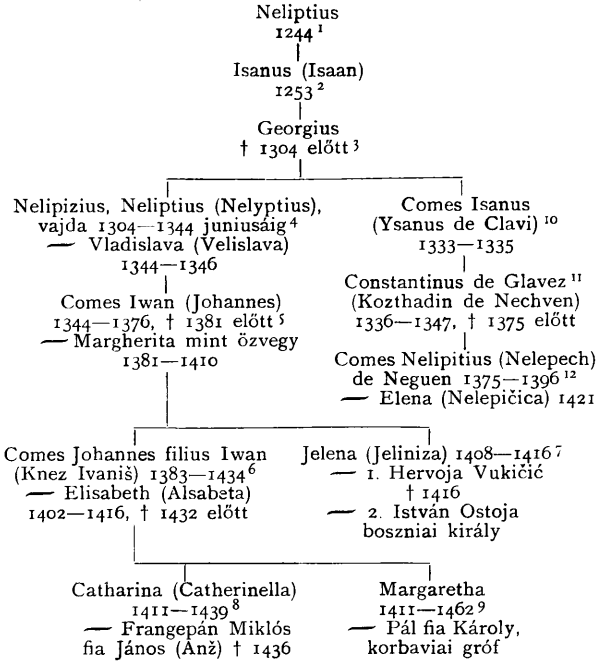
[5] «conte Domaldo, *Slouina suo figlio* e Rogerio nipote (Lucius, Memorie di Traù 47.). 1217. «commandiamo a Domaldo ed al suo figliolo» (Lucio i. m. 29.).

[6] 1239. . . . «et se Rogerio nipote del conte Domaldo» . . . (Lucius 40. l.) V. ö. 5. sz.

[7] 1272 «comes Stepicius (Stepcus) de Ceptina, sui consanguinei Vulcepta • filius Peruoslaui stb.» (Luc. 86. l.).

[8] Bulletino dalm. 8 (1885.), 184. l.

B) *A Nelipićek származásrendje.*

[1] Mikor a tatárjárás után háboru keletkezett Traù és Spalató között, az első várost horvát ispánok támogatják, Spalatót pedig a boszniai bán és hlmi (humi) knez. 1244 julius 19-én béke jött létre. Erről való oklevélben ez áll: «nolumus tamen præterire silentio, quod a *Stepco*, *Neliptio*, Daniele, Christoforo, Cruynico et aliis, qui in eodem bello fuerunt ex parte Traguriensium» stb. (Fejér IV 1, 321). Nem tudni csakugyan, hogy az itt emlitett Neliptius milyen rokoni viszonyban van a család többi tagjával, de hogy ahhoz a családhoz tartozott, ez Klaić szerint (3. l.) minden kétségen felül áll, mert ezen név (Dalmácziában) csak ebben a családban fordul elő. Szerinte meglehet, hogy Domaldo fia volt, Slovina testvére, de ezt bizonyitó adat nem áll rendelkezésre. Megjegyzem azonban, hogy az itt és a 2. sz. alatt idézett oklevélben egy Stepko nevü ember áll első helyen. Ez volt tehát akkor a család legnevezetesebb férfia, miszerint valószinü, hogy azonos az *A)* 7 alatt emlitett Stepko-val, a ki a Cetina ispánja volt. Ha ez áll, akkor Neliptius nem lehet nagybátyja, mert ebben az esetben ő lett volna a család feje a szlávoknál divó senioratusi jog szerint. Chronologiai okok miatt sem állhat vele lefelé menő rokonságban; csak öcscse lehetett és nézetem szerint mint 9. tag a Domaldo-féle genealogiába sorolandó be. A 2. számu oklevélben Nelipics nem szerepel. Az ő helyén Isanus áll. Abból azt lehetne következtetni, hogy akadályozva volt résztvenni az ügyben (talán 1253 előtt meghalt) és direkt utódja, tehát fia Isan képviseli a család érdekeit. Isantól kezdve pedig a származásrend teljesen biztos. Az egész hypothesis a nemzedékek chronologiai feltételeivel tényleg összhangban van, mert Domaldoról fel kell tennünk, hogy nyolczvan évig élt. (Tehát 1160 körül született.)

A horvát történetirók [1] a zárai veszedelem névtelen irójának egy pontjára támaszkodván, [2]

[1] Smičiklas, Povjest hrv. I, 390. l.; Klaić, A horvát nemzetségek 12—16. századig. Rad, 130 (1897.), 44. l.; Povjest hrv. II, 4. l. V. ö. Karácsonyi, A magyar nemzetségek III, 1. 223. l.

[2] Vladislava relicta Neliptii generationis Suadcich. Obsidio Jadr. Luciusnál 388. l.

(Jegyzetek a Nelipićek származásrendjéhez).

[2] Béla király 1253-ban «quod cum possessiones quorundam nobilium *Stepconis* videlicet, *Isani*, Woynch et Acach in partibus maritimis existentes, pro vtilitate regni nostri et illarum parcium ad nos recepissemus» . . . (teljesen közölve a kismartoni levéltárból Vjestnik-ben 7 [1905.], 138. l. Az oklevél előbb csak Lucius kivonataiból volt ismeretes. Bulletino 4 [1881.], 86. l.). Ezen oklevél 1322. évi megerősitése igy szól: «quod nobilis vir de Croacia Nelypcius woywoda, filius Georgii, filii Isaan fidelis noster ad nostram accedens presenciam». (Vjestnik i. h. 141. l. v. ö. Bulletino i. h. 70., 86. ll.)

[3] Pál, tengermelléki bán 1304 február 11-én kelt oklevelében ezt olvassuk: «viri nobiles comes Neliptius (4), filius *q(uondam)* Georgii (2), comes Budizlaus Corbauiensis» stb. (Lucius. De regno Dalmatiæ lib. IV. cap. 13., 202. l.; rosszul datálva 1284 alatt).

[4] Először emlittetik 1304-ben (l. 3. sz. a.). Fontos szerepet játszik Mladen megtörésében. A származásrendje segitségével Klaić (i. m. 5. l.) megmagyarázta a Micha Madius egy homályos helyét (17. fej. Lucius kiadása 377. l.), a hol az iró arról beszél, hogy Mladen ellen felkeltek «certi quidem barones sui scilicet filii Curiaci . . . et *Georgii Isani*». Meghalt 1344 junius havában (Ljubić, Monum. II. 214., 217. l., Acta extera II. 48. l.). Felesége Vladislava (Vedislava, Valislava, Vellislava) Gussich nemzetségből való volt, Cirjék leánya, Bogyiszló, Pál és Gergely, korbaviai knezek nővére (Ljubić II, 63. 220.; Klaić, Rodoslovlje Knezova Krbavskih = a korbaviai knézek genealogiája, Rad 134 [1898], 198—200. ll.). Klaić (i. m. 6. l.) valószinünek tartja, hogy Vladislava második felesége volt Nelipicsnek, miután ő negyven éves szereplése után kiskoru fiut Jánost hagyott hátra. (1345. «et nobilem *adolescentem* comitem Iohannem, filium condam comitis Nelypcii de Tininio et nobilem dominam Velizlauam matrem predicti comitis Iohannis». Vjestnik 142. l.) Utoljára emliti az 1346 decz. 8-án kelt oklevél, melyben kibéreli «suam magnam domum positam in Tragurio» (Alacevich, Alcuni documenti inediti di Velislava, Gelčićnél: Bibliotheca dalm. IV, 125. l.).

[5] Először emlittetik 1344.: Vladislava relicta Neliptii generationis Suadcich cum *Iohanne* filio suo (Obsidio Jadr. Luciusnál 383. l.). Klaićnál javitandó a hiba, hogy János 1365-ben mint «comes de Orbaz et Zana» szerepel, mert az oklevél, melyen ezen állitás alapul, 1360-ból való (l. fentebb 140. l. 4. jegy.). Meghalt 1381. előtt. Özvegy Margit először 1381-ben merül fel: «. . . familiares nobilis domine Margarethe, *relicte* olim magistri Iwan

a Nelipicseket a Svacsics nemzetségből származtatják. Ezennel a kegyelet tényleg ki van elégitve: a nemzetség, mely állitólagosan az utolsó horvát királyt, a Gvozdnál elesett Pétert adta, magához méltó életet folytat a királyosdit játszó családban. De sajnos a történelmi kritika előtt ez nem állhat meg. Tudvalevőleg a fentebbi adat irója nem volt pontosan értesülve a horvát viszonyokról.[1] A kritikusok[2] szeretik ugyan a horvát Anonymust horvát érzelmünek feltüntetni, müvében látják az egész szláv tengerparton uralkodó akkori véleménynek kifejezését. Következtetik ezt abból, mert szenvedélyesen gyülöli Velenczét. Pedig minden szavából érezni,

[1] Baumgarten, Forrástanulmányok, Századok 36. (1902.), 178. Az «Obsidio Jadrensis» szerint comes Paulus Banich «generationis Subichievich» (!) volt (Subich helyett).

[2] Rački, Ocjena izvora, Književnik 1 (1864.), 559—562. ll.

(Jegyzetek a Nelipićek származásrendjéhez).

comitisse de Cetina» (Vjestnik 7 [1905.], 158. l.). Az 1392-ig kiskoru fia helyett Nelipicsek gazdag jószágait kezelte, mert mindig vele együtt emlittetik (Lucius, Mem. di Traù 339., 354. ll.). 1410-ben János fia Matijević Péternek Trilokve (Triloque) nevü falut adományozza «cum consensu pariter et assensu dominæ Margaritæ genitricis nostræ» (Lucius i. m. 427. l.). Klaić sejti, hogy Margit spalatói volt, Marinus Johannes leánya vagy nővére. 1375-ben «comes Neliptius filiis Costantini (11.) scribit, ut veniant Spalatum ad nuptias» (Bulletino 4 (1881.), 136. l.). 1403-ban Spalato városa János fiának Jánosnak (6.) «bona que fuerunt Iohannis Marini, posita et iacentia in ciuitate et districtu Spaleti» engedi át (Vjestnik 163. l.). 1411-ben János mint «Ioannes quondam *Marini* Cetine, Clisii et Breze comes» szerepel (Bull. IV, 87., 173. ll.). Tehát majdnem biztos, hogy a spalatói patricius Marinus adoptálta Jánost, a mi valószinüvé teszi, hogy ez vagy unokája vagy unokaöcscse volt.

[6] Nelipics János fia Jánosnak főszerepe van értekezésünkben. Külön kell kiemelnünk, hogy a horvát nyelvü (cyrill) oklevekben Ivaniš-nak hivja magát. Rövidség miatt, főleg pedig az apjától való megkülönböztetés czéljából mi sokszor ezt az eredeti nevét használtuk. Neje Erzsébet kétszer névszerint szerepel. 1410-ben «... assensu d. Margaritæ genitricis nostræ et dominæ Elisabeth nostræ contoralis (Lucius 427. l.). Az 1416-iki cyrill oklevél «Alsabeta»-nak hivja (Miklossich, Mon. Serbica 279. l.). Egyszer névtelenül szerepel: 1402. Ivaniš és sógora Hervoja «una cum dominabus contoralibus suis» (Fejér, X. 4, 159. l. Ljubić IV. 161. l.). Leánya volt Bebek Detrének és meghalt 1432. előtt, a mint ezt egy kismartoni levéltári kivonatból tudjuk. (... «pro thesauro illo, quem mater dicti Catharine, filia olim Detrici Bebek, Elisabetha, moriens eidem legaverat» Vjestnik 172. l.)

[7—9] E három asszony rokonai viszonyait eléggé illusztrálják az értekezésünk folyamán idézett források.

[10] Isan, a Kluči vagy nečveni ágnak az ős. Különös neve valószinüleg azonos Iván-nal; legalább Urlić-Ivanović Gergely, az ottani tájszólás megbizható ismerője a Nelipicsek váráról, Kluč-ról (Clavis, Glavez a forrásokban) szóló értekezésében (Klučić grad Nelipića u Kninskoj županiji, Starohrvatska prosvjeta 1 [1895.], 110. l.) azt mondja: «Ižo (= Isan?) név még ma is hallható Ključ környékében Iván helyett». Befolyással volt a tengerparti viszonyokra 1333—1335 között. 1333-ban Velencze tanácsa azt határozza: «quod super facto Sibenici scribatur comiti *Isano de Clavi*, quod ... agravamur acerbe et si non esset nisi amore comitis Nelipcii *fratris* sui» stb. (Ljubić I, 407. l.). 1335. «Isanus frater comitis Neliptii ... cum habeat unum castrum prope confines Sibenici (Ljubić I, 442. l.). Ezen «castrum» biztosan Ključ, mert e vár romjai manapság még láthatók Čikolanak a Krka-ba való torkolatánál, 18 kilométernyire Sebenicótól éjszak felé. (Urlić i. m. 109. l.)

(Jegyzetek a Nelipićek származásrendjéhez).

[11] Isan fia Kostadin kénytelen volt Ključ várát lerombolni. Velencze hatalma elől mélyebben a szárazföldbe, Nečven várába, mely Krka folyó nagy kanyarulatának bal partján állt, huzódott vissza (Urlić-Ivanović. Nečven-Kula, ó-horvát vár Knini vármegyében, Starohrv. prosvjeta 1 [1895.], 46—50. ll.; Zlatović, Topographikus vázlatok az ó-horvát megyékről u. o. 2 [1896.], 151—152. ll.). Utolsó említése történik 1347-ben. 1375-ben már nem él, mert különben Nelipics Iván őt is meghivta volna a lakodalomhoz, nem csak fiait (l. 5. sz. a.).

[12] Kostadin fiaiból csak egy emlittetik: «egregii viri dominus comes *Neliptius* natus bone memorie domini comitis Constantini castellani (!) Scardonensis» stb. (1388. Lucius; Mem. di Traù 342. l.). Klaić ebből azt következteti (15. l.), hogy már Kostadin (11.) Skardona várnagya volt; pedig világos, hogy itt sajtóhiba forog fenn (castellani, castellanus helyett) és ezen tisztség ép úgy Nelipicsre vonatkoztatandó, mint egy másik 1388. (aug. 28.) oklevélben, a hol Spalató városa meghagyja «viro nobili Petro Zori»: quatenus pro parte nostra vos personaliter transferre debeatis ad presentiam magnifici comitis Nelipcii de Neguen Scardonen(sis) capit(anei). Lucius i. m. 341. l. Ezen oklevelekből látjuk, hogy Nelipicsnek nagy része volt abban, hogy a városok között liga jött létre Tvrtko és Palizsnai János ellen. Utoljára emliti Traù város 1396-iki határozata: comes N. et comes Iohannes Cetinæ possint venire et redire cum beneplacito (Rački, Notæ Iohannis Lucii, Starine 13 [1881.], 251. l.). Felesége «nobilis domina Elena vocata relicta condam Nelepech filii Kozthadini de Nechven» emlittetik 1421-ben abból az alkalomból, mikor Unna folyón fekvő Bussevics várában lévő részeit két nemes embernek örökbe vallja. (Blagay cs. oklevélt. 259. l.) Egy az oklevél hátára irt egykoru glagolit följegyzésből tudjuk, hogy a nép Nelepičica-nak hivta (a feljegyzést idézi Lopašić, Bihać i bihaćka krajina 134. l.).

hogy a köztársaságot nem egy horvát, hanem az aristokratikus származására büszke, a népet (mely akkor Zárában is még szláv) megvető patricius gyülöli, a ki csak egy politikai ideált ismer, városi hazája autonomiáját.[1]

Ha Nelipics Svacsics nemzetségü, akkor őse Domaldo is az. Ez utóbbit pedig én kizártnak tartom. Domaldo egész szereplése, az egész «millieu», melyben forgott, arra vall, hogy Kacsics nemzetségü volt. Sok, de tömör községben él akkor a Kacsicsok hatalmas nemzetsége Zárától egész Raguzáig a törzsérzés teljes tudatában.[2] A byzanczi udvarban,[3] Velenczében a dalmát, román érzésü városok kis tanácsaiban, mint az Adriai-tenger rémét folytonosan emlegetik. A főfészke sziklás Almissa város, de a XII. század második felében, úgy látszik, Sebenico is. A mellett egyes szigetek is birtokában vannak.[4] Nestos és Perlat, sebenicói comesek [5] ellen, Miklós, Malduk, Pribislaus, Osor, almissai knezek ellen nem elég a nyugati császárság tiltakozása, Velencze flottája, a pápa átkát is zuditják rájuk, a magyar király pedig «cum robore regni et filiis duobus» fenyegeti őket [6] Almissa akkor tulajdonképen nem város, hanem tiszta szláv törzsjog szerint élő község,[7] mely jog szerint idegen az, a ki nem tartozik a nemzetséghez. A «comes» itt nem «podestà», hanem törzsbeli zsupan.[8] Olyan állapot eleinte Sebenicóban is volt, csakhogy ezen község Trau és Zára kettős befolyása alatt korán olasz mintáju várossá alakult át. Domaldo itt, úgy látszik, utolsó efféle törzsbeli comes; a tisztséget neki apja után nem a polgárok szavazata, hanem a «parentella» beleegyezése adta; azért ő az 1210-iki oklevélben csak «comes de Scebenig», jóllehet ebben az időben Spalato polgármestere is volt.[1] A Kacsics nemzetséghez való tartozásában rejlik szerintem Domaldo rejtélyes nagyságának nyitja: a főbb dalmát városok azért választják comesnek, mert mint ezen nemzetség hatalmas tagja védhette őket az elviselhetetlen kalózkodás ellen. De ebben rejlik bukásának oka is: mikor a Kacsicsok a király legnagyobb haragját idézték elő, veszti kegyét Domaldo is.[2] De tovább is tengeri hatalom maradt; [3] testvérét egy szigeten fogják el. Ilyenek csak Kacsicsok lehettek.

Ugyanazon a nézeten von Lucius is, a ki — jóllehet tudomása van a Nelipicsek és Domaldo közötti rokonságról, az «Obsidio Iadrensis»-t pedig kiadta — Domaldot Kacsics nemzetségből valónak mondja.[4] Meglehet, hogy Luciusnak e tekintetben okleveles adat állt rendelkezésére, mert tudvalevő, hogy müvei épen a nagy, tőle felhasznált, de számunkra elveszett anyag miatt mindig elsőrangu források maradnak.[5]

De ha a névtelen iró értesitése egykorusága miatt minden áron fentartandó volna is, akkor az éles ellentét, melybe állitásával jutott a történelemmel és Lucius tanuságával szemben, kiegyenlithető, ha felteszszük, hogy Svacsicsok csak korai alága voltak a Kacsicsok számos nemzetségének. Analogiát találna ezen eset a Lapcsani nemzetségben, melytől a Karinjani ág állitólag Zvonimir király korában ágazott el,[6] kielégitő magya-

[1] V. ö. Századok 36 (1902.), 121. l.

[2] Ezen nemzetségre vonatkozó adatokat l. Klaić-nál. Rad. 130 (1897.), 28—34. ll.

[3] Πρὸς δὲ καὶ Σπάλαθός καὶ τὸ Κατζικίων ἔθνος Cinnamus (ed. Bon.) 249. l. Kukuljević Codex II, 113. l.; Rambaud, L'empire grec au X. siècle 427 l.

[4] Tenebant autem eo tempore (1240.), insulas Faram et Bratiam Pribislaus et Osor, filii Malduci de Almisio (Tamás főesp. ed. Rački 126. l.) V. ö. alább 10 jegyz.

[5] Kukuljević, Cod. dipl. II.

[6] Endre király «Malduci duci Kachetorum totique suæ cognationi iubet, quod a latrociniis in insulis duabus maritimis et Zernouniza se abstineant (Wenzel VI, 411. l.); Smičiklas III, 187.). V. ö. alább . . . jegy.

[7] A békekötéseknél rendes a formula: «ego N. comes una cum meis consanguineis et parentibus» vagy «una cum fratribus et propinquis meis» (Smičiklas III, 77. 434. ll.).

[8] Az 1279-ig megállapitható almissai comesek mind Kačić nemzetségből valók.

[1] Smičiklas III, 97. l.

[2] A Maldukhoz intézett levelet, melyet a kiadói 1220—1226 közé tesznek, szerintem az 1223-iki oklevélhez, melyben a király Domaldot birtokaitól megfosztja, kellene közeliteni.

[3] 1229. Kálmán herczeg spalatóiakhoz «ut cum omnibus *navibus* vestris tam parvis quam et magnis . . . contra Domaldum inimicum regis in auxilium nostrum occuratis». Wenzel VI. 482. l.; Smičiklas III, 326. l.

[4] . . . Caciclos cæteris præpoluisse patet, de quorum generatione fuerunt comites Nicolaus Almissi et *Domaldus*» Iohannis Lucii inscriptiones dalmaticæ . . . addenda vel corrigenda 62. l. (mint függelék a «Memorie di Traù» czimü munkájához).

[5] V. ö. Rački, Ivan Lučić, Rad 49 (1879.), 84—86. ll.

[6] Klaić. Rad 130 (1897.), 61. l.

rázatot pedig a szláv törzsek divergáló jellemében találhatunk, mely a XV. század folyamán a törzsérzés frisseségét tönkre tette. De ezen feltevés megmagyarázná azt a különös tüneményt is, hogy a Svacsics nemzetség összesen csak háromszor említtetik, még pedig kizárólag elbeszélő forrásokban.[1] Domaldo korában és egy idővel tovább is él még a család egyes tagjaiban a Kacsicsokkal való rokonság érzése; a Svacsicsok kialakuló hizsá-ját, domusát még a nagy tribus vagy község (Almissa, Sebenico) neve fedi.[2] Később, mikor a Nelipicsek kerekednek felül, a család érdeke letagadja a jelentéktelen hizsá-val való rokonságot; igy elnyomják,[3] hogy teljesen nyoma vész, akár csak a Gusics (Gussich) nemzetségé,[4] mikor Korbaviában feltünik a «Curiacus comes» kapzsi hizsá-ja.[5]

[1] Klaić u. o. 44. l.

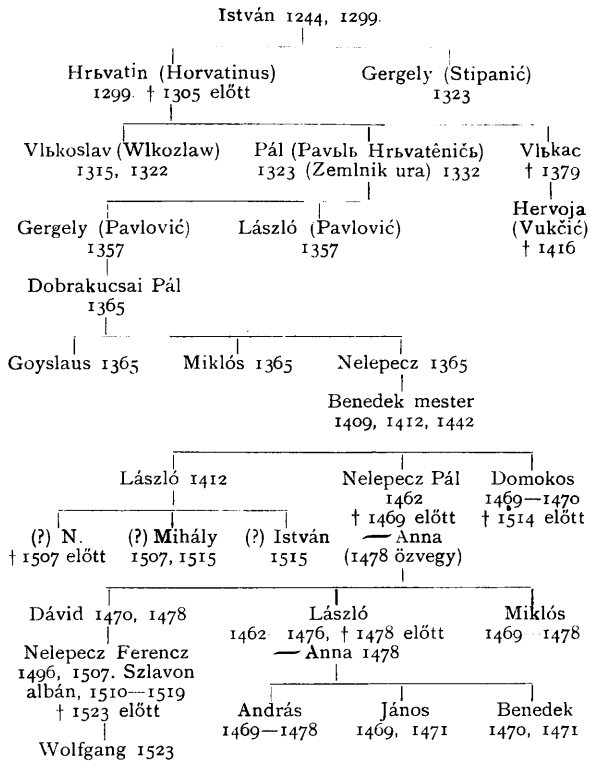
[2] Igy pl. Saracenus corsarius de Almissio (1273. Lucius De regno 179. l.) kétségtelenül Kacsics nemzetségü (Klaić 24. l.), de valószinüleg Domaldo rokona is, mivel oly exotikus név (mint Nelipics a Nelipicseknél, Mladen a Bribiri comeseknél) Dalmáciában csak egy bizonyos családban szokott előfordulni. Domaldo apja Saracenus comes volt. «In Corbavia (Guncellus) fecit episcopum quendam iuvenem, qui erat de parentella D. comitis, nomine *Saracenum*». (Tamás főesp. 179. l.)

[3] «sed item comes Iwan ipsos indebite et minus iuste exclusisset et eiecisset de eadem (Cethyna), nuncque ipsi per factum ipsius comitis Iwan eorum iuribus sic indebite spoliati ad *extremae paupertatis* inopiam devenissent et *sub tectis iam latitarent alienis*» igy panaszkodik 1360-ban több cetinai nemes (Kukuljević, Iura regni I, 43. l.). És hány panaszról nincsen tudomásunk!

[4] Klaić i. h. 56. l.; Lopašić, Bihać i bihaćka krajina 17. l.

[5] Kurjaković-ok (ezen patronimikus vezetéknév már 1355-ben fordul elő: «comes Gregorius Choriachouich» Ljubić III, 292. Tomasics János, egy horvát 16. századi krónikairó Curgachouich-nak hivja a családot. Arkiv za jugoslovj povjest IX, 15. l.), a későbbi Korbaviai grófok Gusić nemzetségből valók voltak. (Klaić, A korbaviai Knezek genealogiája Rad 134 [1898.], 194. l.) A család utolsó férfisarja († 1531.) a nevezetes bán Karlović János volt. (Életrajzát megirta Klaić a «Pripovijesti iz hrv. povjesti» [Elbeszélések a horvát történelemből] czimü munkájában, Zágráb 1891., III. rész 138—160. ll.) Egy glagolit oklevél pecsétjének leirását tartotta fenn (1527. «pečat voskom crljenim pokriven, na njem guska na šćitu», Kukuljević, Acta Croatica 229. l.), melyből látni, hogy a családnak beszélő czimere volt. A pajzson t. i. lud van (lud = guska, mely szó nyelvileg összefüggésben áll a Gusić névvel). De fenmaradt a 15. századból egy eredeti ép pecsét, mely Korbaviai Péteré és Györgyé volt,

C) *A Nelepeczy-ek származásrendje.*

Az adatok, melyekből kiviláglik, hogy a szlavon Nelepeczek a Hrvatin nemzetségből származnak, csak a Thallóczy legujabb értekezése révén[1] lettek hozzáférhetők.

a kik 1489 előtt éltek (glagolit legenda: Petr i Juri Knezi Krbavski). Használja pedig 1492-ben Károly fia Károly Iván nevü fiával, a későbbi bánnal együtt. Itt szintén a pajzson kiterjesztett szárnyu lud látható koronával a fején és nyaka körül (Laszowski, Vjestnik 2 [1900], 63. l.). Ritter-Vitezović, a hires horvát 18. századbeli genealogus a korbaviai grófok genealogiájával szóló értekezésében (kézirat a bécsi udvari könyvtárban) azért egész komolyan a családot «a Manlio, romano consule», Capitolium meg mentőjétől származtatja.

[1] A bosnyák bánság kezdetéről, Tört. Ertekezések 30 (1905.), 33—48., 56—69. ll. Pár nappal előbb, mint ezen értekezés, megjelent a Thallóczy által felhasznált anyagnak nagy része a horvát Vjestnik-ben: Šišić, Iz arkiva u Körmendu (a körmendi levéttárból), 7 (1905.), 213—228. l. A datumtalan oklevelek tág vagy téves keltezése, a szláv oklevelek hibás, felületes olvasása, miközben egész részek kimaradtak (l. Radonić birálatát: Letopis Matice srpsrse 236 [1906.], 103—111 ll.), megbizhatatlanná teszik ezen «editio princeps»-et. Csak arra oktatnak, hogy minél becsesebb az anyag, annál gondosabban és lassabban kell előkésziteni kiadását. Szerencsére Thallóczy hibátlan közlése teljesen feleslegessé tette a Vjestnik-belit

István knez nemzetsége, mint Thallóczy megállapitotta, eredetileg a boszniai és szlavoniai határon fekvő Banica zsupat Kljucs várával együtt birta. Belőle történetileg István fiának Hrvatinnak családja válik ki, melyből származott Hervoja Vukcsics, a hires vajda.[1] «A Subicsok, a Kotromanicsok és a Szlavoniában a XIV. sz. elejéig döntő szerepet játszó goriczai Bobonicsok hatalmi erejének a mérkőzése szabta meg az irányát azon nemzetségeknek, a melyek létük fentartása érdekében a politikai viszonyok alakulása szerint majd egyikhez, majd másikhoz csatlakoztak. S megannyiok fölé emelkedik az Anjouk hatalma, a kik elnyervén a magyar koronát, hosszu ideig gyujtó pontját alkotják a délvidék összes viszonylatainak.»[2] Mint a dalmát kis dinaszták előtt, ismeretlen előttük az állami érzés. A XIV. század közepén Kotromanicsok hatalmi köre alá tartoztak, mindamellett egy részük Tvrtko, a bosnyák bán ellen támadt (1337);[3] Pavlovics Gergely Gereben várát, mely Bosznia északi határán feküdt, átadja a magyar királynak és érte kapja Dobrakucsát.[4] Pár évvel később (1363) a család másik ága elhagyja Tvrtko pártját, Kljucs vára a bosnyák határszélen lévő zsupá-nak főhelye, Lajos király kezére kerül és Vlkoslav fia Vlatko (Latk) a Brstyanóczy család őse lesz.[1] Kétség nem lehet, hogy Dobrakucsai Pál, a ki fiaival (Groyslaus, Miklós és Nelepecz) együtt szerepel az 1365-iki oklevélben [2] Pavlovics Gergelynek a fia volt. Ezzel a közvetetlen kapocs, mely a későbbi jelentéktelen szlavon Nelepeczek és a hires bosnyák nemzetség között áll fenn, meg van állapitva és a kitüzött feladatunk befejezve. Befejezhettük volna tehát Dobrakucsai Pállal ezen genealogiai excursust is, ha az aránylag gazdag anyag, mely a Karácsonyi-féle kivonatokban e tekintetben rejlik, nem csábitott volna végigfolytatni a tagok sorát, a mi ismét uj kommentariusok adására kötelez bennünket.

A szlavon Nelepeczek családjából Klaić összesen négy tagot ismer (és ezek közül kettő egy személy). Ezekre nézve négy adatot talált Fejérben, Telekiben és a Mesić-féle regestákban.[3] Az én összeállitásom nagyjában a Karácsonyi-féle magyar nyelvü kivonatokon alapszik, azért a nevek sorát magyar alakban nyujtottam. De ezen regesták természetesen nem készültek «ad hoc», azért néhány rokon viszonya «sub iudice» marad, néhány kombináczióm téves is lehet. E kommentariusban főleg a kétes helyeket fogom feltüntetni, azaz olyanokat, melyek kombináczió eredményei. A genealogiában felsorolt chronologiai adatok mindegyikét külön igazolni nem tartottam szükségesnek, mert a bizonyitékok könnyen megtalálhatók a Karácsonyi-féle kivonatokban az illető év alatt.

Dobrakucsai Pál utódjai, kiknek családi neve (Nelepeczy) a Nelepecz fiától ered, egy időig elég előkelő szerepet játszanak. Unokája «Magister Benedek filius Nelepecz» 1412-ben, mint bőkezü kegyúr szerepel;[4] közügyekben is része van, mert 1442-ben mint Szlavonia nunciusa Budán tartózkodik.[5] De a XV. század második felében egy hatalmaskodás folytán hanyatlik a család. Nelepecz Pál és testvére Domokos t. i. megverettek és kiraboltak egy ne-

[1] V. ö. Thallóczy Tvrtko király oklevele Hervoja nagyvajdasága felől, M. Könyvszemle 1897, 159—173. ll. A Hrvatinicsok genealogiáját közli sok hézaggal és hibával Šišić, Hrvoja Vukčić, Zagrab 1902. 22. l.; javitva Vjestnik-ben i. h. 212. l. Azonban csak Thallóczy (61. l.) meg Csánki előtt volt ismeretes, hogy a Nelepeczek a Hrvatinicsok direkt utódjai.

[2] Thallóczy i. m. 34. l.

[3] Anjoukori Okm. VI, 546. l.

[4] Az 1374-iki oklevél (Thallóczy 66. l.) azt mondja: duo castra nostra Gereben et Zaraklyn vocata in regno nostro Sclauonie in confinibus Bozne sita et existentia, quorum unum videlicet Gereben per condam comitem Gregorium filium Pauli filii Horvatini in concambium castri nostri Dobrakutya vocati nobis datum est et collatum». Hogy ezen csere legkésőbben 1358-ban történt, arra bizonyiték egy oklevél-kivonat, melyet Karácsonyi (Tört. Tár 1896., 509. l.) Pongrácz cs. levéltárából közölt, mely így szól: «1358. a pécsi káptalan a király parancsolatjára átirja a Dobrakucsa váráról szóló 1335-iki határjáró oklevelet, a melyet előtte Gerebeni Horváthi Pál fia Gergely mutatott fel». Közvetetlenül Pavlović Gergely előtt a Dobrakucsa várnagya «Georgius, filius Gregorii, filii Kurjak» volt (1356., Fejér IX, 2. 481. l.). Mikor tehát ő és fivére Bogyiszló 1374-ben Gereben várát kapja, ez kárpótlásul történt.

[1] Thallóczy 46. l.; Csánki, Kőrös megye (T. Értek. XV.) 28. l.

[2] Karácsonyi, Tört. Tár 1896, 510. l.

[3] Mesić, a Rad-ban kiadott értekezéseim anyaga, Starine 5 (1871.), 167., 210. ll.

[4] Fejér, X. 5, 369. l.

[5] Teleki X, 120.

mest. Azért a körösmegyei törvényszék fejvesztésre ítélte őket. Az erről szóló ítéletlevél a «megvert» ember özvegyének kezéhez jutott, minek folytán rokonsága üldözi a Nelepeczyeket. Hogy a bajból kimentsék magukat, Pál fiai és Domokos vérdijjal akarják kiengesztelni bosszúra vágyó ellenségeiket és a Dobrakucsában lévő részeiket kezdik eladogatni (1470). Vevő bőven akad. Itt vannak a Mindszentiek, Cseszmiczei Jánosnak későbbi összeesküvő társai,[1] itt a Törökök, a Csáktornyai Ernusztok, a Kövendi Székelyek. Pár év mulva már készek az eladással. Csak egy bizonyos «László fia Mihálynak és öcscse Istvánnak» 1515-ig van még része Dobrakucsában, de akkor ők is eladják Székely Miklósnak, a ki 1486-tól kezdve Dobrakucsát adományként is birja.[2] Ezt a Mihályt nem tudtam teljes biztossággal beleilleszteni a család származásrendjébe. A Karácsonyi-féle kivonatokban ezen kivül még egyszer szerepelnek: 1507 körül Perényi nádor elhalasztja a Nelepeczyeknek Székely Miklós ellen folytatott pörét. «A pört meg Nelepeczy N(!) kezdte, de ő elhalván, a pör testvérére Mihályra szállott. (Tört. Tár 1897, 522. l.). Az apja aligha azonos Pál fia Lászlóval (1462—1466), mert ennek fiai gyakran együtt emlittetnek, azután köztük nincsen olyan, kinek neve N betüvel kezdődnék. Ez ellen szól az 1507 körüli perhalasztás egész tartalma is. Azért azt hiszem, hogy ezen Mihály fia Benedekfi Lászlónak (1412), annál inkább is, mert nincsen belekeverve a fentebb elmondott bün következményeibe, melyek Pál fia László fiainak jószágaira nézve végzetesek voltak. A kronologia nem szól ellene, mert 1412-ben Benedek fia László kiskoru volt.[1]

Az 1515-iki eladással, ugy látszik, a család véglegesen megszünt Dobrakucsa várának részese lenni. Nelepecz Ferencz, a ki a XVI. század elején majdnem egyedül maradt a családból, csak a vár tartozékaiban bir résszel (1517). Itt kastélyt épittet, hogy folytonosan zaklathassa Székely Miklóst; mert gyülöli a családi vára birtokosát; a hol csak lehet, kárositja, az országgyülésen becsületében nyilvánosan megsérti, az özvegyét üldözi. Ebben csakugyan őseire ütött. Valószinüleg 1523-ban halt meg, mert akkor már és csak egyszer emlittetik német nevü fia, Wolfgang.

Mint kis dynaszta tárgyalt a Nelepeczek őse Lajos királylyal 160 évvel ezelőtt, mint száz meg száz családdal egyenrangu birtokos letelepedett a szlavon földön, de mint Brstyanóczy Vlatkot a szlavon nemesek nem tekintették eleinte maguk közül valónak. Azonban gyorsan assimilálódik a család. Tagjai tisztán szlavon jellegü nemesek lesznek, birtokokat szereznek, de még inkább veszitenek, mindinkább háttérbe szorulnak gazdagabb érdektársaik mellett és elvégre csak apró boszukkal tudnak élni elveszett jószágaiknak szerencsés birtokosai ellen. A XVI. század első negyedében, mikor a végeken már szemmel látható az éles ellentét a gazdag ur és szegény nemes között, nyomuk vész a szlavon apró nemesek tömegében.

Dr. Sufflay Milán.

[1] Vjestnik 8 (1906.), 153. l.

[2] Csánki i. m. 45. l.

[1] . . . «omne onus et grauamen Ladislai filii sui» Fejér X. 5, 369. l.

VEGYES.

Nagy Gergely és Szerdahelyi Huszár Péter czimerlevele 1466-ból.

(Színes czímerképpel.)

Hunyadi Mátyás királyunk Nagy Gergelyt és Szerdahelyi Huszár Pétert azon érdemekért, melyeket a magyar szent korona szolgálatában s az ő személye körül szereztek 1466-ban Szent Dorottya napján Diósgyőr várában kelt oklevelében — czimerrel ajándékozza meg s megengedi, hogy azt mindott használhassák, hol azzal Magyarország többi nemesei, a jog és szokás szerint élnek.

A dicső emlékü király eme czimerlevelében nemességet nem ad hiveinek, mert azok — a szöveg szerint — már előbb is nemesek voltak, igy ez adomány csupán nemesi kiváltságuk diszeül szolgál.[1]

[1] E tekintetben tisztelt tagtársunk véleményét nem mernők osztani, miután a czimerlevél szavai inkább arra vallanak, hogy ez az armalis a XV. században még szokatlan czimerrel való nemesités esetét örökiti meg. *Szerk.*

A czimer, mely a szövegben leirva nincsen, az armalis élén látható festmény szerint a következő: *balra dülő paizs arany mezején a baloldalból előtünő, térdben hajlott, jobbra fordult, vörös nadrágos és ezzel egybeszabott ugyanilyen szinü harisnyás, sarkantyus teljes férfiláb közvetlenül bokája felett a lábszárba bevágott magyaros szablyával, Balra fordult zárt sisakjának disze: arany félszárny rajta a pajzsbelihez teljesen hasonló szablya; a takaró vörös-arany.*

A czimer kék alapra van helyezve, a melyet belül aranynyal, kivül vörössel szegélyezett zöld keret foglal be. E keretnek váltakozó rhombus és kettőspont szolgál egyszerü disze gyanánt.

E czimerkép a maga egészében a legjobb hatást kelti a szemlélőben. A háttér egyszerüségével pompásan emeli a szerencsésen összeválogatott mázakat. Egy szin, egy ércz; mindkettő a legtüzesebb, a legszebb; elrendezése is oly ügyes és heraldikus, hogy alig találkozik kis helyen is ércz érczczel, szin szinnel. Arányai helyesek, tetszetősek. A paizs tengelye 4·5 czm., a sisak és disze 5·8 czm. Kerete kivül 11·1, 96 czm. Csupán egy kifogást lehet ellene tenni, azt t. i., hogy a paizsalak és a sisak ellentétes irányba néznek. A paizs, mely kissé távlatilag van ábrázolva, alul kerek, oldalai homoruak, pereme egyenes; helyzete balra dülő, mig a lábszár jobbra irányul. Szine arany, finoman foszladozó, halványsárga damaszkolással diszitve.

A férfilábszár testhez álló, szük nadrágba van öltöztetve, mely a lábfejet is fedve, a lábujjakon tul csucsosan végződik; a térdhajlás alatt, a nadrággal egyforma, vörös szinü, széles szalaggal van leszoritva. A sarkantyu taréjos s fekete szijazással van felerősitve; csattja elül, a hajlásban látszik; magának a sarkantyunak nyaka felfelé irányuló, lapos, taréjháza hosszukás, melyből a taréjkeréknek hat kis csücske áll ki. A lábszárat boka felett keresztező szablya pengéje erősen hajlitott, végén egyenesen le van vágva. Vércsatornája keresztvasától végig fut. A keresztvas egyenes, vaskos, négyoldalu; a pengét keresztező része domboru. A markolat a kor szokásainak megfelelően rövid, végén laposra metszett, barna szinü. A paizsra helyezett sisak tipusa a korában használt csősisaké; rajza tetszetős, helyes. Az oromdisz egyszerüen rá van helyezve a takaróval fedett sisakra. Tulajdonképen a kard itt a sisakdisz, ez azonban vékony formájánál fogva nem hatott volna eléggé — ezért pompás *segédsisakdiszre*, aranyos szárnyra helyezve ábrázolja a festő. Az arany sasszárny szépen stilizált, erőteljes. Kiérezzük rajzából, hogy a festő nem természetes sasszárnyat — hanem fából, vagy más anyagból készültet, a milyeneket a tornákon korában használtak — akart ábrázolni. Míg a paizson takarókon, paizsképen a festő finom ecsetkezelése tünik fel, addig a szárnyon erőteljes, merev tollak sorakoznak egymás mellé, természetesnek nem mondható módon.

A takarók erőteljesen stilizáltak s habár tagadhatlanul nehézkesek, elég szépek. Tagozásuk egyszerü, kecses, hajlásaik helyenként erőltetettek. Árnyalásuk természetes, finom, plasztikus, mint általában az egész czimerképé. A takarók előbbeni szépséghibái festőnk azon dicséretreméltó igyekvéséből erednek, hogy a paizsot kidomborodóbbá akarta tenni; ez alig érintkezik valahol a takaró aranyával s a hol igen, pl. balról két helyen, ott erős fekete vonallal választja el; viszont felül neki forditja a takaró aranyát a pajzsnak, hogy ezzel a vörös lábszár kezdete, illetve a paizsperem erősebben szembetünjék.

Czimerképünket megfigyelve azt tapasztaljuk, hogy részben stilizált, részben teljes természetességgel rajzolt részekből áll.

Természetes a sisakdisz (feltéve, hogy mesterségesen készitett szárny, mi a rajz modorából következtethető) a sisak, a paizs és ennek képe viszont stilizált a kétoldali takaró. E megfigyelésből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy festőnk igyekezett a *létező* tárgyakat híven ábrázolni — mig a nem létezőt, vagy legalább nem a szokott ábrázolás szerint létezőt stilizálta, tehát a természetes ábrázolásnak volt hive. A természetességre törekvés mellett a festő hatalmas heraldikai érzékéről és tudásáról kell megemlékeznünk.

Ezen szép czimer viselet- és nyelvtörténeti szempontból is érdekes. Bemutatja legdicsőbb, nemzeti királyunk könnyü lovasságának lábszár-öltözetét, sarkantyuját, kardját. Nyelvtörténeti szempontból azért becses, mert évszám szerint harmadszor van ez oklevélben a huszár szó emlitve. Az itt czimerrel megajándékozott Huszár Péter valószinüleg azonos személy azon Huszár Péterrel, 1468-ból, kit a Magyar Oklevél Szótár (5. füz. 399. lap) felemlit (O. L. D. O. 27332. sz.)

Armalisunk szövege a következő:

Comissio propria domini regis.

Nos Mathias dei gratia rex Hungariæ, Dalmaciæ Croaciæ, etc., memoriæ commendamus tenore præsentium significantes quibus expedit universis, quod nos considerantes fidelitates et fidelia servitia fidelium nostrorum nobilium Gregorii Magni et Petri Hwzar de Zerdahel per eos primum sacræ dicti regni nostri Hungarie coronæ, tandemque maiestati nostræ exhibita hæc arma seu nobilitatis insignia quæ in principio seu capite præsentium literarum nostrarum suis appropriatis coloribus figurata sunt et distnicta præfatis Gregorio Magno et Petro Hwzar de Zerdahel, ipsorumque posteritatibus universis utriusque sexus, animo deliberato ex certa nostra scientia dedimus, donavimus et contulimus, atque ex mera plenitudine nostræ specialis gratiæ præsentibus elargimur, ut ipsi, ipso-

NAGY GERGELY ÉS SZERDAHELYI HUSZÁR PÉTER CZÍMERE 1466-BÓL.

rumque hæredes et posteritates universæ prætacta arma seu nobilitatis insignia, more aliorum regni nostri nobilium armis utentium ubique, in prœlijs, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis militaribus et nobilitaribus, necnon sigilis, anulis, velis, cortinis, vexillis et sepulturis, ac generaliter in quarumlibet rerum et expedicionum generibus gestare et ferre, necnon omnibus gratijs, honoribus et libertatibus, quibus cæteri regni nostri nobiles armis utentes, quomodolibet de iure vel consvetudine utuntur, gaudere atque frui valeant, tantoque ampliori studio ad honorem et obsequia nostræ regalis dignitatis eorum solidetur intentio, quanto sese largiori favore regio decoratos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatmnque perpetuam præsentes litteras nostras secreto sigillo nostro quo utimur in pendenti communitas eisdem duximus concedendas. Datum in Dyosgyewr in festo beatæ Dorotheæ virginis et martiris, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto regni nostri anno octavo coronationis vero secundo.

Eredetije (46·5 × 34 czentiméter) kevéssé rongált állapotban, függőpecsétjének hijával, ennek foszladozó, zöld, rózsaszin és kék selyemből sodrott zsinórjával, Martián Julián m. kir. honvédszázados letéteképen az Erdélyi Nemzeti Múzeumban van.

KEÖPETZI SEBESTYÉN JÓZSEF.

Szent István király czime.

Melich nyelvtörténetirónk a pannonhalmi rendtörténet ismertetésében eredeti ötletet dobott a historikusok közé s három év alatt négy hozzászólásra adott alkalmat. Ötlete az, hogy Szent István királynak igazi czime nem «*Ungrorum rex*», miként a pannonhalmi alapitólevél mondja, hanem «*Pannoniorum rex*».[1] Az ismertetésre irt válaszomban [2] kiemeltem az érvelés azon hibáját, hogy a hiteles oklevelek, a melyekre Melich támaszkodni akar, félszázaddal és még többel későbbiek Sz. István uralkodása kezdeténél, s hogy Melich maga is vallja István oklevéliróinak idegen voltát, a kiknek stilusára és kifejezésmódjaira nem lehet következtetést vonni a legalább félszázaddal későbbi magyar oklevélirók irásmódjából. Mert hát félszázad mégis csak nagy idő mindenkor, kivált pedig midőn erős rázkódásoktól megszakitott idegenszerübb, aztán magyarosabb és szinte elülről kezdődő kulturális fejlődésről van szó. S ha Sz. István oklevélirója idegen, akkor komoly figyelmet érdemel az a körülmény, hogy ugyanazon időtájt a szomszéd országok évkönyveiben, krónikáiban nagyon is emlegetik az «*Ungri*» nevet.

Ujabban Sufflay a Turulban nagy hévvel védelmére kelt a Melich-féle ötletnek,[1] sőt rám fogja, hogy kétségtelenül egyetértek velük, mert különben válaszomban felszólaltam volna Melichnek fenti conclusiója ellen. Hát én fel is szólaltam és alapjában tagadtam meg az érvelés helyességét, mert Melich præmissái az 1055., 1079. és 1095. évi oklevelek hitelességére épitve, csak három adatot nyujtanak a «*Pannoniorum, Pannonia*» hivatalos czimre, a melyekből a helyes következtetés nem lehet több, mint csupán annak a valószinüsége, hogy 1050—1100 közt eme czim csakugyan hivatalos volt.

Nagy Géza komolyan utána akart járni a dolognak és szinte teljes inductiót végzett a nagy szorgalommal összekeresett adatokon, a melyeket szintén e folyóiratban tett közzé.[2] Először fölsorolja a XI. századi, hitelesnek elfogadott három oklevél adatait a Pannonia czim mellett, de az 1095. évi adatnál megjegyzi, hogy itt a «principes Pannonie» szöveg alatt a pecsét körirata már «Sigillum Lade[slai *regis Ung*]*ari*[*e*]». Aztán közli a Sz. Istvántól Kálmánig terjedő érmek föliratait, a melyekből kitünik, hogy Sz. István érmein *Regia Civitas* van ott, a hol Péter érmei már *Pannonia*, Aba Sámuelé *Panoneia*, I. Endréé *Regia Civitas és Panoneia*, a továbbiak *Pannonia* nevet emlitenek. A Karácsonyitól hitelesnek elfogadott Sz. István féle öt oklevél közül egy, a veszprémi püspökségé *Pannoniorum rex* czimet mond, a többi négy *Ungria, Vngaria, Hungarok királyát* emlegeti. A Sz. Istvánnal egykoru külföldi források hosszu sora bizonyitja az *Ungri, Ungari* név rendes alkalmazását a magyarra. A pápai és német udvar levelei Salamon bukásáig többször szólnak *rex Vngarorum*-ról, de a rex Pannoniorum czimről nem vettek tudomást. Ez alapon Nagy Géza Szent István király hivatalos cziméül a rex Ungrorum-ot fogadja el azzal az értelmezéssel, hogy Ungria az egész országot jelentette, mely Pannoniára változott I. Endre idejében, mert az ő uralma főképen a Dunántulra vonatkozott, mig a tiszai részeken Béla herczeg uralkodott a fekete ungrokon. A Pannoniát emlegető hiteles oklevelek késeiek Sz. Istvánhoz képest, az érmek Civitas Regia és Pannonia szavai pedig semmi összefüggésben sincsenek a király czimével, mert csak a veretés helyét jelzik.

Sufflay válaszában [3] hálával fogadja a Melich tétele iránt Nagy Géza részéről tanusitott figyelmet s az ellenkező adatok teljes összegezésével nyujtott hatalmas kritikai eszközt, mely nemcsak fontos történelmi tényt állapit meg, hanem a czimkérdést is végső stádiumába juttatta.

[1] M. Könyvszemle, 1904. 115. l.
[2] U. o. 243. stb. l.

[1] 1906. 46., 47. l.
[2] 1906. 112—116. l.
[3] Turul, 1907. 87—88. l.

Ezen bók után hamarosan megállapitja, hogy Nagy Géza bizonyitékai a legjobb esetben is se pro, se contra nem döntenek, mert a Sz. István leveleiből vett bizonyitékok kritikai alapja kétes, mindkét czim mellett szólnak, számarányukat általánositani nem szabad; mert a külföld gyakorlata is mindkét czimet igazolja, ámbár a külföldi czimzéseknek hatásuk nem volt a belföldi szokásokra; s végül mert *Sz. Lászlóig a feltétlenül megbizható belföldi oklevelek és pénzek csak a Pannonia szót ismerik.* A czimek szivósságát tekintve, I. Endre bizonyára ragaszkodott volna az Ungria czimhez, ha csakugyan Sz. Istváné lett volna és Pannoniánál többet jelentett. A legtöbb, mit Nagy Géza állithat, de nem bizonyithat, az, hogy mind a két czim párhuzamos volt Sz. István korában. Parányi számarányban is feltünteti Sufflay, hogy Melich feltevése, a «Pannoniorum rex» czim Sz. Istvánnál háromszor valószinübb, mint Nagy Géza tétele.

Sufflay diadalmas öröme azonban teljesen hiábavaló. Ha figyelmesen elolvasta volna Réthy Lászlónak a Magyar Egyetemes Éremtár (Corpus Nummorum Hungariæ) I. kötetéhez irt bevezetését, sőt ennek csak néhány lapját, akkor nem épitene sokat a pénzek feltétlen megbizhatóságára. Ebből megtudta volna, hogy a németorszagi első pénzverők 917—1009 közt olaszok, kik egyáltalán nem törődnek azzal, hogy pénzverő helyüknek hivatalos neve az oklevelekben Reganesburg, latinul Radespona, stb., mert az ott vert pénzekre «Regina Civitas» nevet alkalmaztak, a melyet Németországban ekkor már nem ismertek, de ismertek Itáliában. Megtudhatta volna, hogy a hozzánk áthivott első pénzverők, bizonyára regensburgiak, a Regina Civitas barbár utánzásával «*Regia Civitas*» feliratot vertek Sz. István érmeire, a mely csak költött név s a magyar diplomatikában sohasem fordul elő. A Péter érmein kezdődő Pannonia változatai: «*Panoneia, Danonia (!), Panonai, Panonia tera*» a további királyok érmein oly bizonytalanul használva, hogy azt sem tudjuk, pénzverő helyet akartak-e vele jelezni, vagy csak a régi római provincia nevét archaizálták Péter pénzverői — ama változatok épen nem mutatnak valami hivatalos és következetes jelleget. Az bizonyos, hogy a Pannonia név a szokásos pénzverő-hely nevet váltotta föl az érmek hátlapján, s jól mondta Nagy Géza, hogy ennek a királyi czimhez semmi köze.

Am Melich és Sufflay ezen érv nyomása alól könnyen kimenekülhetnek azzal, hogy csak negativ érv. Ha le kell is mondaniok a pénzek föltétlen megbizhatóságáról, de fönn fogják tartani az 1055—1095. évi három adat bizonyitó erejét visszahatólag félszázaddal korábbi időre is. Hogy ezt még se tehessék nagyon bátran, fölhivom b. figyelmöket a Karácsonyi János «Szent István király élete» cz. munkájában hasonmásban közölt feliratra,[1] a mely szerint «István, a magyarok királya és szeretett neje, Gisla küldik ezeket (a miseruhát, stólát, manipulust, stb.) ajándékul János pápa urnak», ki 1024—1033 közt ült a római széken. Miután a miseruha és a belevarrott felirat képét nagytekintélyü kritikusunk kételkedés nélkül átveszi s hitelesként ismerteti, hiszem, hogy Sufflay sem fogja megtagadni a miseruhába himzett két ajánló sor hitelességét. E két sor pedig latinul igy kezdődik:

✠ S·:·VNGRORV̄ · R E GISLA DILECTA SIBI CONNIX

Vagyis: S(tefanus) *Vngrorum rex* et Gisla dilecta sibi conni(u)x . . .

Igy kezdődik a pannonhalmi alapitó levél inscriptiója is: Stefanus . . . *Vngrorum rex* . . .

A paleographiában u. n. coarctatiók vagyis betüösszetételek mindkét inscriptióban előfordulnak, ezek tehát egymást támogatják. A Melich- és Sufflay-féle gyöngelábu elméletet, mely értelmetlen pénzfeliratokra s három adatkából félszázaddal visszaható következtetésre, ezen felül egy csomó tagadásra épült föl, Szent István és Gizella miseruhájának dedicatiója egyszerüen elsöpri, mert azt csak nem tagadhatja senki sem, hogy a királyné hiven varratta rá ura királyi czimét a pápának küldött ajándékukra.

* * *

Legyen szabad ez alkalommal mellékesen Nagy Géza ur egy jegyzetére is reflektálnom, nehogy Sufflayként ugy lássék, mintha helyeselném a Turul előző számában levont conclusióját,[2] a melylyel tovább erősiti az Anonymusra vonatkozó Adorján-elméletet, s ezzel szemben egészen közömbösnek véli a kezdő szó, «Predictus magister» vagy «P. dictus magister» olvasása közt levő különbséget. A hol én ez utóbbi olvasás helyességét fölvetettem, a további megokolásoktól tartózkodtam. De ha már Nagy Géza szóba hozta, hát én is hangsúlyozom, hogy mennél többször gondolok Anonymus munkája kezdetére, annál kevésbbé tartom elfogadhatónak a «Predictus magister» olvasást. Mert mit jelentene ez? Azt, hogy az «előbb mondott mester és egykor a jóemlékü dicsőséges Bélának, Magyarország királyának jegyzője», mikor N. kezdőbetüjü barátja számára irni kezdi a magyarok tetteiről szóló krónikáját, már előbb megnevezte magát. Hol? Azt mondják, hogy az egészen üres első oldalra akarta a szerző diszesen ráfestetni a könyv czimét és a saját nevét, de a másolás bevégeztével a diszes czimlap kidolgozása véletlenül elmaradt.

[1] 82. l.
[2] 25. l. 1. jegyz.

Sorban végig nézegettem a pannonhalmi könyvtár hártyakodexeit, sőt a legrégibb ősnyomtatványokat is, de diszes czimlapot nem találtam, hanem azt tapasztaltam, hogy az 1. a. oldal a legtöbb esetben üres, hogy a szerző és könyvének czime rendesen az 1. b. oldal tetején van jelezve röviden, gyakran piros betükkel, s ehhez képest az előző lapon olykor jelzett czim nagyon mellékes. A mi szegény kéziratunk nem oly gazdag, hogy tulságosan mernék bizni inductiomban; de a M. Nemz. Muzeum gazdag kéziratgyüjteménye biztos tájékozódást nyujthat az iránt, hogy igazam van-e?

Ha igazam van, akkor azt mondom, hogy Anonymus munkájának 1. b. lapján jelezve van e munka czime rubrummal az «Incipit prologus in *gesta hungarum*» két utolsó szavában, a szerző neve pedig a P. kezdőbetüvel. Az ily siglák épen 1200 körül divatosak s nagyon helyén van az egyszerü kezdőbetü akkor, midőn a szerző szerénykedve ajánlja müvét N. kezdőbetüvel megnevezett barátjának. Nem a nagy közönség részére iródott e könyv első sorban, hanem olyan ismerősnek, ki a szerző nevét igen jól tudta.

A diszes czimlapnak véletlenül elfelejtett tervét már csak azért sem lehet elfogadnunk, mert hiszen az 1. b. lap kezdőbetüje ugyancsak diszes és festett, s a ki ezt elkészitette, annak nem kellett elhalasztania a czimlapfestést csak azért, hogy még ügyesebb miniatorra bizzák.

Sebestyén Gyula szépen kifejtette és tetszetősen megokolta elméletét annyiban, a menynyiben Anonymus müvének keltét akarta közelitőleg meghatározni. De elméletének azt a részét, mely a szerzőt Adrianus prépostban keresi, véleményem szerint el kell ejtenünk, s jó lesz folytatni a kutatást a P. kezdőbetüs kanczelláriai nevek között, ha már minden áron azt akarjuk, hogy Béla király rejtélyes jegyzője ne maradjon «Névtelen», «Anonymus».

Dr. ERDÉLYI LÁSZLÓ.

Megjegyzések

Dr. Gárdonyi Albert «I. Károly király nagypecsétjei» czimü értekezésére, mely a Turul XXV. kötete 30. és következő lapjain jelent meg.

Hogy dr. Gárdonyi Albert nagy gonddal egybeállitott és jelesen megirt tanulmányára a történészek figyelmét még inkább fölhivjam, szabadjon reá némely tárgyilagos észrevételeket tennem.

Elsőben, szerző azon állitása, hogy I. Károly királynak sem az első, sem a második koronázása nem történt a szent koronával (34. lap), ma már alig állja helyét, minthogy kétségtelen, hogy az első koronázást Esztergomban, 1301-ben Bicskei Gergely választott esztergomi érsek végezte. A szent korona akkor még nem volt László erdélyi vajda birtokában, hova az Cseh Venczel, illetve Bajor Ottó koronázása után került csak, hanem mint rendesen a székesfehérvári káptalanban őriztetett, melynek prépostja ugyancsak Bicskei Gergely vala. Valószinü tehát, hogy a szóban forgó koronázás a szent koronával történt ugyan, melyhez Gergely érsek könnyen hozzá férhetett, de nem a szokásos helyen, Székesfehérvárt történt az, hanem Esztergomban, a miért és talán mert Gergely csupán választott és a hazafiak egy része által el nem ismert érsek vala, tartották érvénytelennek az első koronázást.

Még kevésbbé állja helyét Gárdonyi ur azon állitása, hogy *Tatamér után Monoszlói Miklós zágrábi püspök lett az alkanczellár, ki előbb Lajos király nevelője, majd titkos kanczellárja volt. Monoszlói Miklós oly mértékben birta a király bizalmát és pályája annyira a királyi udvarhoz kötötte, hogy miután esztergomi érsekké lett, és magas méltóságánál fogva nem maradhatott tovább is alkanczellár, mint kanczellár vezette a királyi kanczellária ügyeit.*

Szerző e néhány sorban három személyt téveszt össze.

Más személy az Eubel által helytelenül Monoszlainak nevezett, voltaképpen Vásárinak nevezendő Miklós, ki esztergomi prépostból 1347 május 23-án nyitrai püspök lett, miután pedig Piacenzai Jakab zágrábi püspök 1348 október 16-án elhunyt, ő volt kiszemelve utódjának, de mert közben (1349.) Harkácsi István kalocsai érsek szintén meghalt, már nem a zágrábi, hanem a kalocsai főpapi széknek lett a jelöltje. Azonban 1349 vége felé Telegdi Csanád esztergomi érsek halálával az esztergomi érseki szék is megüresedvén, VI. Kelemen pápa Avignonban, 1350 január 11-én a nagy Csanád kisöcscsét, Vásári Miklós «választott kalocsai érseket» nevezte ki esztergomi érsekké. — Vásári Miklós volt ugyan királyi kanczellár, de alkanczellár nem volt. Bővebben irtam róla a *Századok* 1902. évfolyamában *A négy Miklós* czimü értekezésemben.

Az alkanczellár, ki Tatamér utóda lett, más Miklós volt, kit régebben, szintén tévesen *Frankói*nak neveztünk, ujabban — ugy vélem helyesen — *Keszei*nek hivunk. Ez Vásári utóda lett az esztergomi prépostságban, azonképpen a nyitrai püspökségben, 1350 január 11-én kineveztetett zágrábi püspöknek, 1356 augusztus 4-én kalocsai érseknek, végre 1358 augusztus 8-án, ugyancsak Vásári Miklós utódául, esztergomi érseknek. Ez váltotta föl Tatamér alkanczellárt ennek halála után — ugy látszik — 1352-ben. Erről is elég kimeritően irtam a *Magyar történelmi életrajzok* 1904. évfolyamában,

mihez a *Századok*ban (1906.) «Ujabb adatokat» is közöltem.

Ellenben Keszei Miklós nem volt se Lajos király nevelője, sem a királyi kápolna ispánja, se titkos kanczellár. Ez *Neszmélyi*, a harmadik Miklós volt, kiről az imént jelent meg értekezésem a *Katholikus Szemlében*.

Viszont kérdeni bátorkodom tőle: vajjon a csillag, mely Károly király első pecsétjében a tróntól jobbra a pecsétmezőben látható, kezdettől fogva ott állott-e? Minthogy nem ok nélkül azt gyanitom, miszerint e csillag óvatosságból később kerülhetett a pecsétnyomóba, valamint ez a csornai konvent pecsétjénél is megtörtént *ut deinceps omnis calumpnia suspicionis ab eodem sigillo amota habeatur.* (*Turul* XIV. 183.)

Végül engedje meg a t. Szerző, hogy figyelmét fölhivjam arra, miszerint a magyar-anjou czimer kétféle elrendezésben található: I. Károly király jobbról alkalmazta az anjou liliomokat és a nyolcz pólyát balról, ugy vélem azért, mert királyi méltóságát örökösödési jogából származtatta. Ellenben Nagy Lajos király, ki ismételten hangoztatta, hogy a nemzet őt egyhangulag választotta királyának, megváltoztatta a rendet, és a jobb, az előkelőbb helyre tétette az országos magyar pólyákat, a családi liliomokat pedig balra.

Esztergom, 1907 szeptember 7.

PÓR ANTAL.

Cesanis és Nassis.

(A Földvári és Pataji Zubor család eredete.)

Zsigmond király 1421-ben utasitja Fejérmegye Solt széke biráit, hogy szeretett hive: *Pataji Zubor Jakab és neje elleni* ügyeiket a király előtt tartoznak érvényesiteni. 1422-ben Jakab nejének, *Katalinnak* a fejérmegyei Tetétleni Mihálylyal pöre van, melyben 1424-ben Zubor Jakab rokonai is részt vesznek. Ugyanis Pataji Zubor Jakab és neje Katalin, továbbá *Földvári Swan fiai Domonkos és Zuborius* Tetétleni Mihálylyal egyezségre léptek. Ugyanezen évben Földvári Swan fiát egyszer Damian-nak is nevezik, a mi valószinüleg olvasási vagy közlési hiba. 1424-ben Katalin származásáról kapunk felvilágositást, a mennyiben a fejérvári káptalan előtt pataji Zubor Jakab neje Katalin, *néhai Zselizi Vesszős Tamás leánya*, nemzetségi rokonait, Bátmonostori Töttös László fiait az atyja után őt illető birtokok használatától tilalmazza, 1426-ban pedig férjének eredetére nézve is kapunk némi adatot. Bizonyos János fia Prednatovicgh Tamás, a ki magát a Bucghyan-ok nemzetségéből valónak vallja és akkor a bácsmegyei Szilvás nevü helységben lakik, elismeri, hogy azon ládácskát, melyet Zubor Jakabnak, *kit azelőtt «de Cesamis»*, *most pedig «de Pathay»-nak neveznek*, megőrzés végett átadott, most Patajon, ugyanazon jelekkel kapta vissza, melyekkel azt az átadás előtt megjelezte.

Mindeddig Zubor Jakabot csak mint birtokost és magánembert ismertük, 1428 okt. 27-én azonban még egyebet is hallunk felőle. Tolnavár város birája előadja nevezett napon Borbála királyné előtt, hogy Pataji Zubor Jakab a Patajon 1427 szept. 21-én tartott vásáron Tót Györgyöt, királynéi jobbágyot és tolnavári polgárt minden ok nélkül bebörtönözte, minek következtében az illető röviddel kiszabadulása után meghalt. Erre Jakab képviselője, Antal pataji plébános azzal válaszolt, hogy ura a nevezett időben nem is volt otthon; hanem *a király szolgálatában Szerbiában tartózkodott.* Ez után már csak mint magánember szerepel. 1433 máj. 7-én még él, mert akkor arról értesülünk, hogy neje Katalin a somogymegyei Kér helységet kezén tartja, mert ez őt atyai nagyanyja, Gunya mester leánya Anna révén illeti; 1435 jan. 19-én szintén még él; 1435 márcz. 9-én azonban már már csak özvegyéről van szó; tehát 1435 jan. 19-ike és márcz. 9-ike között meghalt. Miután Földvári Zubor 1435 április 1-én néhai Jakab és ennek még életben lévő nejének ékszereit és egyéb ingóságait magához, azaz Földvárra szállitotta, világos, hogy Jakabnak fiutódai nem voltak. 1436-ban Katalinnak a szekcsői Herczeg családdal van pöre. Utolsó nyomára 1441 máj. 17-én akadunk; a midőn Bátmonostori Töttös László egy tőle (t. i. Lászlótól) küldött bizalmi ember ügyében hozzá levelet intézett. Miután azonban e levél nemcsak özvegy Zubor Jakabnénak, hanem László nejének és nővéreinek is szól, több mint valószinü, hogy Katalin 1441-ben ben már állandóan Bátmonostori László családja körében tartózkodott.[1]

A földvári Zubor-okról a következő gyér adatokat ismerjük: Zsigmond király magyar kisérői sorában találjuk Rómában 1433-ban «nobilis *Dyonisius Zubor* miles quinqueeclesiensis dioec.»-t is, ki ez alkalommal a pécsi egyházmegyében lévő Péter apostolról nevezett földvári temploma számára a pápától kedvezményt kér:[2] János 1470-ben Tolnamegye egyik alispánja.[3] *Dénes fia János* (kétségkivül az előbbi 1473-ban Győrmegyében lévő Dénes-Szap vagy Kis-Szap és Nyárád nevü birtokait Mischulbinger Vilmos soproni királyi kapitánynak adja el.[4]

[1] Zichy-okmánytár VIII. k. 29., 69., 75., 129., 130., 146., 194., 200., 260., 324., 362., 369., 398., 443., 444., 446., 447., 516., 548., 550., 551., 552., 568. IX. k. 27. l.
[2] Turul 1893. évf. 7. old.
[3] Csánki III. k. 480. l.
[4] Ugyanott 571. l.

Azonos valószinüleg azon földvári Zubor Jánossal, ki 1478-ban, mint tolnamegyei birtokos szerepel.[1] A családot még 1492-ben is emlitik.[2]

* * *

Az előbbiekből láttuk, hogy a Zubor-családnak egy «pataji» és egy «földvári» ága volt. Pataj a jelenleg is Fejérmegyében fekvő Duna-Patajnak, Földvár a tolnamegyei Duna-Földvárnak felel meg. Pataji Zubor Jakab ága 1435-ben halt ki, mig a földvári ág még ezután is hajtott. Láttuk továbbá, hogy a két ág képviselői nem csak 1424-ben vallottak érdekközösséget, hanem hogy Jakab halála után a földvári Zubor ennek hagyatékát Földvárra szállitotta; mindezekből pedig apodiktikus bizonyossággal kitünik, hogy a két ág egy és ugyanazon rokonságból származó családnak hajtása. Kérdés már most, hazai vagy külföldi eredetü-e e család? Prednatović Tamásnak 1426 ban tett megjegyzése, hogy Pathaji Zubor Jakabot azelőtt «de Cesamis»-nek hivták, világosan mutatja ugyan, hogy e Jakab bölcsője nem Magyarországban ringott, de bővebb felvilágositással nem szolgál, — mi azonban azon helyzetben vagyunk, hogy Jakab eredetére s multjára nézve teljesen kielégitő adatokat nyujthatunk.

* * *

Garai Miklós nádor Budán 1403 jun. 28-án kijelenti, hogy Marczali Miklós volt temesmegyei főispán hütlenségbe esett, minek következtében a budai várnak mindszentekről nevezett részében lévő háza és telke a király kezéhez jutott, ki azt neki, (t. i. a nádornak) adományozta. Ő azonban, tekintetbe véve azon szolgálatokat, melyet «*Máté fia: «**de Chesamis**» Jakab, consobrinus egregii militis Zoeli de Nass. castellani Budensis*» Zsigmond királynak számos alkalommal tett, a nevezett házat és telket e Jakabnak adományozza.[3] Zsigmond király pedig értesiti, 1405. nov. 16-án a zagóriai Krapinából a budai káptalant, hogy Borbála királynénak koronázása deczember 6-án Székesfejérvárt lesz és hogy a nevezett káptalant szeretett hive *Jakab, Zeel mester budai várnagy germanusa által meghivja.*[4] Miután Zoel budai várnagyot az egyik okirat «de Nass»-nak, Jakabot pedig «de Chesamis»-nak nevezi, világos, hogy kettejük között csak anyai rokonság létezett és miután a consobrinus többnyire a nővér fiát, a germanus némelykor szintén az unokaöcscsöt jelenti, biztosak lehetünk benne, hogy Chesamisi Jakab — a későbbi pataji Zubor Jakab — Nass Zoel budai várnagy nővérének fia. A fentebbi okiratban azonban a «Nass» csak a «Nassis» név röviditése s ez vezet bennünket Zubor Jakab eredetére.

Nassi vagy Nassis nevü helységet nem ismerünk, de az bizonyos, hogy a «de Nassis» családot már a XIII. században Jádra (= Zara) városában találjuk. Azon jádrai polgárok sorában, kik 1247-ben Velenczének hódolnak, bizonyos Nassi de Buialdo is emlittetik, de erről nem merjük állitani, hogy a Nassis-család őse. 1294-ben azonban Damianus de Nasci már világosan mint jádrai polgár szerepel.[1]

Damianus de Nassis 1374-ben, mint a záraiak követe Lajos királynál működik.[2] Midőn Mária és Erzsébet királynékat a dalmátok 1382 okt. 8-án Zárán elismerik, a meghatalmazott dalmát főurak közül Damianus és Crescentius de Nassis is vannak; 1395 jan. 25-én az utóbbit mint a traui zendülés után szereplőt emliti.[3]

Paulus de Paulo (= Pavlović Pál) «Memoriale» cimü munkájában (tárgyalja az 1371 és 1408 közötti időszakot) a következő Nassis-családbeliek emlittetnek; 1. Dámián fia Antal (1399—1402). 2. Gergely fia Bontiolo (1402). 3. Dámián fia Cresciolus (1402). 4. Crescius (1382—1395). 5. Dámián (1382—1403). 6. Gergely (1390—1399). 7. Néhai Domonkos fia János (1394). 8. Mihály fia János (1402—1405). 9. Gergely fia Miklós (1402). 10. Péter (1390). 11. Teobald (1392—1398). 12. *Zoilus* (1399 jun. 2., 6., 9-én). Ezek közül Zoilus[4] és fivére János magyar szolgálatba léptek.

Zoilus már 1399 jun. 2-án Zsigmond királynak vitéze (miles regius), mely minőségben Págó sziget visszaadása ügyében a király és a jádrai polgárok között közvetitőként szerepel, miből jogosan következtethetjük, hogy Zsigmond király tanácsában előkelő állást foglalt el. 1402 szeptember 21-én ő Buda várnagyja.[5] 1403-ban Zoilus de Nassis szintén Buda várnagyja.[6] 1404 szeptember 11-én meghagyja Zsigmond király «Zoelo de Nassis» Buda várnagyjának és *fivérének Jánosnak*, hogy az erdélyi kereskedőktől a vámot ne az egyes áruk, hanem az összes kocsirakományok után szedjék. 1415 január 13-án pedig olvassuk, hogy Zsigmond király többek között «Zoelo de Nassis» Fejérmegye főispánjának fentebbi ügyben ujabb parancsot ad;[7] de ez már a róla szóló utolsó hir.

[1] Hazai okmánytár III. k. 434. l.
[2] Csánki III. k. 480. l.
[3] Temesmegyei okmánytár I. k. 331. l.
[4] Zichy-okmánytár V. k. 417. l.

[1] Wenzel V. k. 116. l. XI. k. 358. l.
[2] Fejér X.IV. k. 656. l.
[3] Fejér, X/I. k. 38. l. X.III. k. 179. l.
[4] A magyar okiratokban előforduló Zoelus, Zoeltus vagy Zeelus csak ferditès. A név helyes alakja: Zoilus vagyis a görög Zoilos. — Zoilos nevü görög rhetor (a makedón Amphiopolis-ból) már a Kr. e. 3-ik században szerepel.
[5] Fejér X/IV. k. 138. l. (hol tévesen «Zuber» áll.)
[6] Fejér X/IV. k. 241. l. (tévesen Zoeltus de Kassis).
[7] Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen III. k. 329., 639. l.

Hogy a magyar országnagyok sorába bevett férfiu anyagi elismerésben is részesült, magától érthető. Biztosan tudjuk, hogy Zsigmond király 1403-ban a Pest melletti Szenterzsébet falut (melyet később csak «Szentfalvá»-nak neveztek) mint a Volfing budavárosi polgár leánya hűtlenségbe esett utódainak birtokát felerészben Zoellus de Nassis udvari vitéz és budai várnagynak és fivérének Jánosnak adományozta, kiket e felerészbe menten be is iktattak. Ezen adományozás azonban sok évi pörre adott okot.

Volfing leányági utódai megperelték ezt az adományozást, mert véleményük szerint e birtokot Volfing szerezte és Zsigmond királynak nem volt arra joga, hogy másnak odaajándékozza. Rozgonyi Simon országbiró visszautasitotta őket ugyan egyszer, de 1449-ben Pálóczi László országbiró Szentfalvának ezt a felét a Volfing-utódoknak végkép visszaitélte.

Szentfalva birtokosai akkor a következő «*Földvári*»-*ak*:

a) *Simon filius Swan*

b) *Johannes filius Zubori*

c) *alter Johannes filius Dionysii filiorum ejusden Swan de Feldvár.*[1]

A már fent előforduló névsorból tudjuk, hogy ezen birtokosok Zubor Jakab rokonai és igy tehát minden kétséget kizárólag azt is tudjuk, hogy fentiek Nassis Zoilus és Jánosnak jogutódai. Azt azonban, vajjon bennök Zoilus vagy Jánosnak *egyenes* utódait rejlenek-e határozottan meg nem mondhatjuk, mert arra nézve, hogy Zoilusnak vagy Jánosnak ki lett volna a fia, egyelőre határozott adatunk nincs.

A «Swan» névre, melyet én nem «Zván»-nak, hanem «*Zuán*»-nak veszek, bátorkodnék megjegyezni, hogy ez talán nem más, mint a János névnek valamely olaszos változata s hogy alatta esetleg Zoilus fivére János lappang; legyen ez azonban bárhogy, annyi áll, hogy Zoilus és János Szentfalván kivül a tolnamegyei Földvár egyik részét is kapták vagy szerezték, melyben azután rokonuknak: Zobor Jakab oldalán székeltek és melyről egyenes leszármazóik később a «Földvári» nevet felvették.

Hogy mikor került Földvár a Nassis-családbeliek birtokába? nem tudjuk, de miután Nassis János mint királyi főasfár 1409-ben Tolnamegye közgyülésén (Kölesden) mint királyi ember müködik,[2] több mint valószinü, hogy már 1409 előtt Tolnamegyében, illetve Földvárban birtokosok voltak.

A Nassis-család magyarországi ágának története nem képezvén jelen sorok feladatát, itt még csak azt akarom kiemelni, hogy a család egyéb ágai később is Jádrán tartózkodtak. Jele annak az, hogy 1418-ban *Antonius de Nassis de Jadra* egynéhény spalatói polgár ügyében királyi embernek van kiszemelve.[1]

* * *

A pataji és földvári Zubor-családra visszatérve, a következő megjegyezni valónk van:

1. A hagyomány szerint Szvatopluk morvaországi fejedelem alatt bizonyos Zobor lett volna a nyitrai vár parancsnoka, kit Árpád serege legyőzött és egy a várhoz közel hegyen megölt. Tőle vette volna nevét a Zobor-hegység és a későbbi zobori konvent. A név e szerint szláv eredetü. A magyar okiratban a konvent némelykor a Zubor, Zubur nevet is viseli; előfordul e név azonban mint magyar helységnév is. De miután fentebb láttuk, hogy Nassis Zuán fia a Zubor nevet viseli, nem szenvedhet kétséget, hogy ezen név Olaszországban, illetve Dalmáczia olasznyelvü lakosainál is divott és hogy Földvári Jakab e nevet családi vonatkozásai révén vette fel. Hogy «Czobor»-nak volna kiejtendő, arról egyelőre szó sincs; azt azonban nem lehet határozottan állitani, hogy a Bácsmegyében törzsökös Czobor-család neve a «Zubor»-ral nem állt volna összeköttetésben.

2. Tudjuk, hogy pataji és földvári Zubor Jakab azelőtt a «de Cesamis (= Chesamis) nevet viselte; kijelentjük azonnal, hogy ez vagy eredeti irási vagy későbbi közlési hiba; a helyes irás «*Cesanis!*»

Az Olaszországban lévő milanói tartományban találunk még most is két *Cesano* nevü helységet és egy Cesano nevü folyót; a Como-tartományban van két Cesana nevü község és igy nagyon természetesnek találjuk, hogy Cesanoból (vagy Cesanából, a mi kevésbbé valószinü) egyik-másik család Dalmátiába átköltözködött.

Bizonyos *Jacobus de Cessano* 1358 febr. 10-én Lajos magyar királynak udvari vitéze («aulæ nostræ miles»), magyar tengernagy («amiratus noster maritimus»), Pharo és Brazza szigetek comese.[2] Pavlović Memorialajében szerepelnek a következő «*de Cesanis*»-családbeliek: 1. András (1399). 2. *Jakab*, ki azonban 1398 dec. 22-én már nem él, mert akkor csak örököseinek jádrai házáról van szó; miután őt a szöveg «milesnek» nevezi, jogositva vagyunk arra, hogy őt az 1358. évivel azonositsuk. 3 Venturin, ki 1404-ben már nem él. 4. Péter és János, ezen Venturin fiai (1404).

[1] Országos levéltár, DL. 2932. — V. ö. dr. Csánki Dezső dolgozatával a «Századok» 1893. évf. 20-ik oldalán.

[2] Zichy-okmánytár, V. k. 606., 607., 610. l.

[1] Fejér, X/VI. k. 173. l. A «Raguzai okmánytár» 180. l. szerint Antonius de Nassis, a magyar király követe Raguzában 1407. szeptemberében betegedett meg. Emlitik még 1408 máj. 5-én is. Ugylátszik, hogy fentebbi Antallal azonos. Ugyanezen forrás (168. l.) 1406. május 19-én Cesamis-i Jakabot is ismeri.

[2] Fejér, IX/II. k. 662. l.

Az 1358. évi Jakabot azért tartom földvári Zubor Jakab ősének, mert igy legkönnyebben magyarázható, hogy ifj. Jakab és a két rokon Nassis-fivér a magyar király szolgálatába léptek. Azt azonban, vajjon ifj. Jakab atyja Máté az 1358-ban szerepelt Jakabnak a fia vagy öcscse volt-e? meg nem mondhatjuk.

3. Az eddigiek összegezéséből kiviláglik tehát, hogy Cesanisi vagy Cesanói (mely utóbbi kétségkivül helyesebb Jakab és a magyarországi Nassis-családbeliek ***dalmát nemzetségből*** származnak, — hogy kettejük között anyai rokonság létezett, hogy az 1358-ban magyar szolgálatban állt Cesanói Jakab révén szintén magyar szolgálatba léptek, hogy egyéb magyarországi birtokokon kivül a tolnamegyei Földvárt közösen kapták és ettől a «Földvári» nevet vették fel. Pataji és Földvári Jakabnak «Zubor» mellékneve csak családi motivumokban leli magyarázatát. DR. WERTNER MÓR.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya f. é. június 20-ikán rendkívüli ülést tartott, melyen *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak: *Barabás Samu*, *Emich Gusztáv*, *Makay Dezső*, *Nagy Gyula*, *Ortvay Tivadar*, *Pettkó Béla*, *Szent-Iványi Zoltán* ig. vál. tagok, *Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok.

Elnök az ülést megnyitva, jelenti, hogy a rendkívüli igazgató-választmányi ülésnek tárgyát Pettkó Béla és ifj. Reiszig Ede ig. vál. tagoknak, a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv szerkesztőinek az ig. választmányhoz intézett beadványa képezi, melyben nevezettek a Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv II. sor. I. kötete még meglevő példánykészletének átvételére és a II. sor. II. kötetének kiadására nézve ajánlatot tesznek.

Jegyző felolvassa a beadványt, melynek értelmében a szerkesztők ajánlatot tesznek, hogy a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv II. sor. I. kötetét 100—100 példányonkint 12 (tizenkét) korona bolti ár utáni 50 (ötven) % árengedménynyel, az összegnek mindenkori előzetes lefizetése mellett elárusitás céljából átveszik, hogy ez által a kötet nyomdai tartozásának törlesztése gyorsabban történhessék. A II. kötet kiadására nézve pedig azt az ajánlatot teszik, hogy vagy engedje át nekik a társaság a II. kötet kiadásának jogát az általuk e kérdésben f. é. április hó 4-én az igazgató választmányhoz intézett beadványban foglalt feltételek mellett, vagy pedig, ha a társaság maga óhajtja a kötetet kiadni, a szerkesztők hajlandók az irói tiszteletdijnak készpénzben leendő felvételéről lemondani, olyképen, hogy a szerkesztők tiszteletdij fejében készpénz helyett 50% árengedménynyel számitott megfelelő példányt kapnak. Egyuttal a társaság a II. kötet terjesztését ugyancsak 50% árengedmény mellett nekik engedi át olyformán, hogy mikor az irói tiszteletdij fejében kapott példányokat már elárusitották, a többi példányokat 100—100 példányonként azonos feltételek mellett további elárusitás céljából átveszik. Ha pedig az ig. választmány ezt az előterjesztést nem fogadná el, kérik magukat a szerkesztői megbizás alól felmenteni.

A beadvány felolvasása után megindult vitában a jelenlevő ig. választmányi tagok valamennyien résztvevén, hosszas tárgyalás után a következőkben történt megállapodás:

Pettkó Béla és ifj. Reissig Ede, mint a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv szerkesztői kötelezik magukat, hogy a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv II. sor I. kötetének (Nemes Családok. I. kötet) a Franklin Társulatnál bizományban lévő példányait, azoknak a társaság által a nevezett cégtől való visszavétele után, elárusitás céljából átveszik és pedig olykép, hogy 100 (Egyszáz) példányt rögtön, a megállapodás életbe lépte után, a 12 (tizenkettő) koronát tevő bolti ár utáni 50 (ötven) % árleengedéssel előzetes készpénz fizetés mellett átvesznek, és ezen 100 példány fejében 600 (hatszáz) koronát a társaság pénztárába befizetnek. Az első száz példány eladása utáni további 100—100 példányt, összesen 500 (ötszáz) példányig, ugyancsak 50% árleengedéssel, a 100 példányonként 600 (hatszáz) koronát kitevő összegnek mindenkor előzetes lefizetése mellett átvesznek. Kötelezik magukat, hogy az 500 (ötszáz) példányt 1912 deczember 31-ig átveszik, a mennyiben pedig az 500 példányt a mondott időpont előtt átvették volna, jogukban áll a még fenmaradt példányokat is, 50 (ötven) példányonkint ugyancsak 50 (ötven) % árleengedéssel ugyanazon feltételek mellett átvenni. Fenntartja magának azonban a társaság továbbra is azt a jogot, hogy saját tagjai részére az I. kötetet, a mennyiben a megrendelés egyenesen a társaságnál történik, úgy mint eddig, 10 (tiz) koronáért árúba bocsáthassa.

A mennyiben a szerkesztők az ig. választmánynak e megállapodását a maguk részéről elfogadják, és annak megtartására magukat kötelezik, az ig. választmány a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv II. sor. II. kötetének (Nemes Családok II. kötet) a társaság által történendő kiadását elhatározza, a következő módozatok mellett:

1. A Nemes Családok II. kötetének szerkesztésénél ugyanazon eljárás követendő, mint az első kötetnél.

2. A kötet előfizetési ára 10 (tiz) koronában állapittatik meg, bolti ára 12 (tizenkettő) korona.

3. A társaság jogositva lesz a Nemes Családok II. kötetére előfizetési felhivásokat kibocsátani. Az előfizetési pénzek felett a társaság szabadon rendelkezik.

4. A szerkesztői tiszteletdij ivenkint, úgy mint az első kötetnél 80 (nyolczvan) koronában állapittatik meg, megjegyeztetvén, hogy a mennyiben a kötet 40 (negyven) ivet meghalad, a 40-en felüli ivek után tiszteletdij nem jár.

5. A szerkesztők a tiszteletdijat nem készpénzben, hanem a mű megfelelő számu példányaiban kapják, 50 (ötven) % árengedménynyel a kötetnek 12 (tizenkettő) korona bolti ára után.

6. A mennyiben az előfizetési felhivásokból begyülő összeg az I. kötet előfizetési összegét nem érné el, a szerkesztők kötelezik magukat az őket tiszteletdij fejében megillető példányokon kivül ugyancsak 50 (ötven) % árengedménynyel 100 (egyszáz) példányt egy esztendei utólagos elszámolás mellett bizományba átvenni. A mennyiben pedig ezen példányokat is eladták volna, a társulatnál fenmaradó példányokat 100—100 példányonkint 50 (ötven) % árleengedéssel a megfelelő 600 (hatszáz) koronát kitevő összeg előzetes lefizetése mellett átveszik.

7. A társaság jogositva van a II. kötetre e kötetnek a társaság által a nyomdától történt átvétele napjáig előfizetéseket elfogadni. Ezen időponton túl a társasághoz érkezett minden megrendelés, a mennyiben nem társulati tag részéről történnék, a szerkesztőkhöz tétetik át, fenntartván magának a társaság a jogot arra, hogy tagjai részére, a mennyiben a megrendelés egyenesen a társaságnál történnék, a kötetet az emlitett időponton túl is az előfizetési árért, vagyis 10 (tiz) koronáért árusithassa.

8. A társaság addig, mig ez a megállapodás fel nem bontatik, a Nemes Családok I. és II. kötetét másnak, mint a szerkesztőknek bizományba nem adhatja.

Az igazgató-választmány e pontok megállapitása után elrendeli, hogy e megállapodások a szerkesztőkkel jegyzőkönyvi kivonatban közöltessenek, s a mennyiben a szerkesztők ezeket a pontokat elfogadják, az igazgató-választmány már most kimondja, hogy a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv II. sor. II. köt. Nemes Családok II. kötetének szerkesztésével Pettkó Béla és ifj. dr. Reiszig Ede ig. választmányi tagokat véglegesen megbizza, és utasitja az elnökséget, hogy a fentiek alapján történő megállapodás formulázása végett, továbbá a kiadás körüli teendők iránt a szerkesztőkkel együtt a szükséges intézkedéseket tegye meg, és minderről a szeptember havi igazgató-választmányi ülésen tegyen jelentést.

Minthogy ehez a jelenlévő ig. tagok hozzájárultak, elnök a határozatot a fent előadottak értelmében kimondja.

Ezután *Pettkó Béla* szerkesztő a II. kötetbe felveendő családok jegyzékének átvizsgálására úgy mint az I. kötetnél történt, egy bizottság kiküldését kérte, mire az ig. választmány *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt *Makay Dezső*, *Varjú Elemér*, *Áldásy Antal* ig. vál. tagokat küldte ki.

Elnök tekintettel a tárgy fontosságára, a jelen jegyzőkönyv hitelesitésére négy ig. vál. tagot, *Makay Dezső*, *Pettkó Béla*, *Nagy Gyula* és *Ortvay Tivadar* ig. vál. tagokat kéri fel, és ezzel az ülést bezárja.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ig. választmánya f. évi szeptember hó 26-ikán tartotta a nyári szünetek után első ülését, melyen *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak *Barabás Samu*, *dr. Dőry Ferencz*, *Ortvay Tivadar*, *Pettkó Béla*, *ifj. dr. Reiszig Ede*, *id. Szinnyei József* ig. vál. tagok, *Áldásy Antal* jegyző és *Tőth Árpád* pénztárnok.

Elnök az ülést megnyitva meleg szavakkal üdvözli az ig. választmányi tagokat a nyári szünet utáni első ülésen, mire *Ortvay Tivadar* ig. vál. tag a napirend előtt szót emelvén, melegen üdvözli másodelnököt az ig. választmány nevében udvari tanácsossá történt kineveztetése alkalmából, mire Fejérpataky László másodelnök meghatottan mondott köszönetet.

A napirend első tárgyát Thallóczy Lajos ig. vál. tag «Bosnyák és szerb nemzedékrendi tanulmányok. Tanulmányok a Kosača család és Herczegovina történetéből» cz. tanulmánya képezte, melyet Áldásy Antal jegyző olvasott fel, s mely a Turulban jelenik meg.

Ezután Fejérpataky László másodelnök meleg szavakkal emlékezett meg Kőváry László haláláról, ki a társaságnak és az ig. választmánynak a megalakulás óta tagja volt. Az ig. választmány a haláleset feletti fájdalmának a mai ülés jegyzőkönyvében való megörökitését rendelte el és elhatározza, hogy az elhunyt özvegyéhez részvétirat intéztessék.

Uj évdijas tagokul felvétettek: *Köpeczi Sebestyén József*, a Genealogiai Füzetek szerkesztője Kolozsvárt, ajánlja Varjú Elemér és *Marsovszky Ivor* Budapest, ajánlja Gyarmathy Sándor.

Ezután jegyző bejelenti, hogy az ig. választmányban Kőváry László halála folytán egy ig. vál. tagsági hely kerül a novemberi igazg. választm. ülésen betöltésre. Az ajánlatok e helyre az alapszabályok 19. §-a értelmében a novemberi ig. vál. ülést megelőző napig nyujtandók be a titkári hivatalnál.

Jegyző ezután bemutatja a junius havi rendkivüli ig. vál. ülés jegyzőkönyvét, s jelentette, hogy ennek határozatai alapján Pettkó Béla és ifj. Reiszig Ede

szerkesztőkkel a II. kötet kiadására nézve az egyezség julius 12-én megköttetett, s hogy az egyezség értelmében a Nemes Családok I. kötetéből nevezettek az első száz példányt már átvették. Jelentette továbbá, hogy a szerkesztőktől vett értesülés szerint a II. kötet kéziratának sajtó alá adása legközelebb meg fog történni, s felhatalmazást kért, hogy a II. kötetre az előfizetési felhivásokat az elnökség annak idején közzétehesse.

Az igazgató-választmány e bejelentéseket tudomásul vette és azokhoz hozzájárult, Pettkó Béla kérelmét pedig, hogy a velök megkötött egyezség oly értelemben módosittassék, hogy a Nemes Családok I. kötetéből 100 példánynál kevesebbet is vehessenek át, másodelnök inditványára a novemberi ülés napirendjére tüzi ki.

A folyó évi nagygyülés idejét az igazgató-választmány deczember első felére, az elnökség által megállapitandó napra tüzi ki, napirendjére nézve pedig utasitja a titkárságot, hogy a novemberi ülésen tegyen előterjesztést.

Ezután Tóth Árpád pénztárnok előterjesztette a pénztári kimutatást. E szerint a mai napig volt bevétel 5888 kor. 62 fillér, kiadás 4589 kor. 69 fillér, egyenleg 1298 kor. 93 fillér. Vagyonállás tényleges vegyonban 34358 kor. 93 fillér, szenvedő vagyonban 2700 kor. Tiszta vagyon 29998 kor. 93 fillér.

Miután másodelnök még a távollevő szerkesztő nevében az ig. vál. hozzájárulását kérte ki arra, hogy a Turul f. é. III. füzete egy ivvel felemeltessék, a jegyzőkönyv hitelesitésére id. Szinnyei József és Ortvay Tivadar ig. vál. tagokat kérte fel, s ezzel az ülést bezárta.

Újtordai Kőváry László.

1819—1907.

Ismét kevesebb lett egygyel azoknak az érdemes férfiaknak a száma, a kik negyedszázaddal ezelőtt résztvettek a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság megalapitásában: munkában eltöltött tiszteletreméltó s eredménydús élet után elhunyt Kőváry László, az erdélyi történetirók nesztora.

Magas kort ért el, a minő keveseknek jut osztályrészül s átélte nemzetének legnevezetesebb, nagy és fontos eseményekben talán legkiválóbb korszakait. Mint ifju, látta a forradalom előtti, régi Magyarországot, benne élt a lelki forrongásnak, a felbuzdulásnak s nemes tettványnak abban a szép korszakában, a melyre gr. Széchenyi István nyomta rá egyénisége bélyegét; megérte a heroszi küzdelem két évét, az elnyomatás szomoru időit, majd az ujraébredés korát, ha ugyan a nemzeti létért való folytonos küzdelem jelen idejét szabad e közkeletü kifejezésssel illetnünk. S a mi több, nemcsak tanuja, hanem tevékeny szereplője is volt a maga korának. Alig rázta le az iskola porát, már beáll azok sorába, kik a magyarság előbbrevitelét tollal kivánták szolgálni; ir néprajzi, történeti, földleirási, egyszóval, mint akkor nevezték, *honismertető* czikkeket. A szabadságharcz kitörésekor már hirlapiró, ilyen s hivatalnoki minőségben szolgálja a hazát a dicső napokban; majd megkóstolja a bujdosás keserü kenyerét, végül pedig a fogság szenvedéseit.

Már börtönében, de még inkább kiszabadulása után, ifjukori ábrándjai megvalósitásához lát; egymás után adja ki szükebb s oly forrón szeretett hazáját, Erdélyt ismertető köteteit. Ekkor lép föl első genealogiai munkájával, az «*Erdély nevezetesebb családai*»-val is. Munkásságára Erdély történetének megirásával tette fel a koronát. E hatkötetes mű utolsó része 1866-ban jelent meg; az azóta eltelt negyven év, bár ilyen nagy műbe Kőváry többé nem fogott bele, a szakadatlan munka korszaka volt. Több önálló köteten kivül százat jóval meghalad hirlapokban s folyóiratokban megjelent dolgozatainak száma. Az aggkor sem képességeit nem csökkentette, sem buzgalmát nem lankasztotta.

A genealogia körébe vágó munkái, néhány kisebb czikktől eltekintve, nem nagy számuak. Már emlitettük, hogy egyik legkorábbi müve e körbe tartozik s ez az Erdély családai. Ma már elavult, bár még sokszor fordulnak hozzá tanácsért a levéltáraktól távol élő kutatók, de érdeme, hogy a maga nemében úttörő volt, elvitázhatatlan. Utolsó nagyobb munkái egyike is ide sorozható, czime: *A millennium századában Erdélyben kihalt főrangú családok*. Folyóiratunkban csak egy dolgozata látott napvilágot: *A hübéri rendszer szelleme* czimmel, ugy látszik, inkább csak vázlata egy tervbe vett nagyobb munkának, a melyet azonban a sokféle irányban elfoglalt szerző soha sem fejezett be.

A tiszteletreméltó agg tudós nevét gyorsan élő korunk, úgy lehet, hamarább fogja elfeledni, mintsem munkái belső értéke érdemelné, pedig ha másban nem, egyben mindenha mintaképe lehetne nemzetünknek: *a csüggedetlen, kitartó szorgalomban*. Keleti fajunk fiainál ritka erény ez, a kiben közöttünk megvan, kiválóképen megérdemli az elismerést.

Áldás emlékezetére! ✶

SZAKIRODALOM.

A Nemestóthi Szabó-család leszármazási táblája. 1650-től 1907-ig. Zala vármegye levéltári adatai, az 1727-, 1754-, 1790- és 1829-iki nemesi összeirás, továbbá a nemes-káptalantóti róm. kath. plebánia anyakönyvi kivonatai, valamint egyéb okmányok alapján összeállitotta *Nemestóthi Szabó Béla.*

E hatalmas egylap-nyomat felől már czime elegendő tájékozást nyujt. Egészben véve hiteles és megbizható; komolyságán mindössze csak az ront, hogy az első oklevélileg igazolható elődök, a XVII. század közepén élt Márton és István elé egy XVI. századi s még előbbre egy XIV. századi, a táblázattal össze semmiképen sem köthető ős neve van illesztve. Ez a XIV. századi előd: Tóti János minden valószinüség szerint azonos a Lőrente-nembeli Essegváry-család hasonló nevü tagjával, amely család tudvalevőleg kihalt. Ettől eltekintve a táblázat gondosan van összeállitva s a genealogus adandó esetben hasznát veheti. Ugy tudjuk, e családfa csak előmunkálata egy tervbe vett családtörténeti monografiának, amelyet a szerző, ki különben a Herald. és Gen. Társaság t. tagjai közé tartozik, szándékozik közrebocsátani. A családfa iránt érdeklődők a szerzőhöz (Arad, Batthyány-utcza 23.) forduljanak.

Béthencourt munkája. A *Turul* 1904. évi vagyis 22. kötetének 12—26. lapján közöltük Don Francisco Fernández de Béthencourt nemzedékrendi és czimertani remekműve (Historia genealogica y heráldica de la Monarquia Española: Casa Real y Grandes de España) első négy kötetének a mi viszonyainkra alkalmazott ismertetését: «*A spanyol királyok magyar vérei*» czim alatt.

Azóta két ujabb kötet jelent meg. Mielőtt ezeket ismertetnők, szükségesnek tartjuk néhány szót mondani az előző kötetekről.

Az első kötet a királyok történetét tartalmazza.

A második kötetben a grand méltósággal biró főnemesi családok igen bő, igen lelkiismeretesen összeállitott történelme kezdődik és pedig az első grandok történelme. Azoké, a kiket I. Károly király 1520-ban grandokul elismert. Ilyen család husz van, huszonöt czimmel: Acuña (Escalona herczege, a ki egyuttal Villena őrgrófja, és Ureña grófja, két ház), Aragon (Segorbe herczege és Villahermosa herczege, két ház), Borja (= Borgia, Gandia herczege), Folch de Cardona (Cardona herczege), Castro (Lemos grja), La Cerda (Medinaceli hge), Cordova (Piego őrgrófja és Cabra grófja, két czim), La Cueva (Albuquerque herczege), Enriquez (Castilia tengernagyai, egyuttal Melgar grófjai), Guzman (Medina Sidonia herczege), Manrique (Aguilar őrgrófja és Nájera herczege, két czim), Mendoza (Infantado herczege), Navarra (Lerin grófja), Osorio (Astorga őrgrófja), Pimentel (Benavente herczege), Ponce de Leon (Arcos herczege), Sandoval (Denia őrgrófja), Toledo (Alba herczege), Velasco (Frias herczege) és Zuniga (Béjar herczege és Miranda grófja, két czim).

Az eddig megjelent hat kötet beosztása szerint ez a munka akár száz kötetre is terjedhet. Az eddigi kötetek mindegyike 500 lapnál többre terjed. A Litta-féle olasz genealogiai munka 188 füzetével, Wurzbach «Biografisches Lexicon»-ja és a «Dictionary of National-Biography» az ő egyenkint hatvan kötetükkel meg sem közelitik Béthencourt művének hasonlithatatlan anyaggazdagságát. És hogy az ilyen drága munkát épen a szegény spanyol nép irodalma termelheti, azt megmagyarázza az a körülmény, hogy ő katholikus felsége, Ausztriai donna Mária Krisztina királyné a munka védnöke. A hol a király pártolja az irodalmat, ott virágoznia is kell a tudománynak.

Visszatérve a kötetekre, a második, sőt a harmadiknak nagyobbik fele is csupán az Acuña (Escalona és Urena) házat tárgyalja, a harmadik kötet kisebbik fele az Aragon (Segorbe és Villahermosa) háznak van szentelve. A negyedik a Borja (Gandia) és Castro (Lemos) házaké és igen bőven ismerteti III. Kalixtus és VI. Sándor pápák családját.

Ezeket szükségesnek tartottuk ujra elmondani, hogy a következő kötetek tartalmához meg legyen a kulcs. Az ötödik kötet a (de la) Cerda (Medinaceli) házra vonatkozik egészen. Nevezetes ház ez.

Alapitója Fernando infáns, a kit sörteszerű sörénye miatt de la Cerda névvel neveztek s a ki, bárha Castilia és Leon királyának trónörökéül született, mint elsőszülött fiu, még sem került a trónra, hanem a hires (de la) Cerda házat alapitotta. Különben Árpádházi Jolanta magyar királyleánynak volt az unokája.

II. Endre magyar király, † 1235

2. neje: Capet-Courtenay Jolanta

Árpádházi Jolanta magyar herczegnő, † 1254
Férje: I. Jakab, Aragon királya, † 1276

Jolanta, aragoniai infánsnő
Férje: X. Alfonz, Castilia és Leon királya, † 1284

Fernando de la Cerda
Neje 1268: Capet Blanka franczia királyleány

De la Cerda Alfonz, Castilia és Leon czimzetes királya

Neje: Narbonne Mahalda, Lunel asszonya

|

De la Cerda Lajos, Clermont és Talmond grófja, a Szerencsés szigetek herczege
1. neje 1306: Guzman Leonor, Huelva és Gran Puerto de Santa Maria grófnője

|

De la Cerda Izabella, Medinaceli grófnője, † 1383
Férje: Foix-Bearn Bernát, Medinaceli első grófja, Huelva és Gibraleon ura.

Foix Bernát természetes fia volt III. Főbusz Gasztonnak, Foix grófjának és Béarn algrófjának, tehát abból a fényes nemzetségből származott, a mely házasság utján Navarra trónjára kerülve, a Bourbonoknak és Orleansoknak s általuk csaknem valamennyi európai uralkodóháznak őse lett. A Foix-Bearn ház azután igy folytatta a Cerda-házat leányágon:

De la Cerda Izabella, Medinaceli grófnője, † 1383
Férje: Foix-Bearn Bernát, Medinaceli első grófja, Huelva és Gibraleon ura

|

Bearn-de la Cerda Gaszton, Medinaceli 2. grófja, † 1404
Neje: Mendoza Mencia grófnő

|

Bearn de la Cerda Lajos, Medinaceli 3. grófja, † 1447
1. neje: Sarmiento Johanna, Enciso urnője

|

Bearn-de la Cerda Gaszton, Medinaceli 4. grófja, † 1454
neje: De la Vega y de Mendoza Leonor Cogolludo urnője

|

Bearn-de la Cerda Lajos, Medinaceli 5. grófja és 1. herczege, Gran Puerto de Santa Maria 1. grófja, † 1501
3. neje: Vique de Orejon Katalin

|

János, Medinaceli, 2. herczege, † 1544
2. neje: Silva y Toledo Mária

|

János, Medinaceli 4. herczege, † 1575
Neje: Mannel de Portugal Johanna

|

János Lajos, Medinaceli 5. herczege, † 1594
1. neje: Aragon y Cardona Izabella Montalto herczegeinek a házából, a kinek czimerében az 1. és 4. mezőt a modern aragoniai czimer foglalja el, mig a 2. és 3. mező három részre oszlik. Az első Magyarország, a második Anjou-Sicilia, a harmadik Jerusálem czimerét mutatja. Izabella herczegnő úgy jut ezekhez a czimerekhez, hogy kisunokája I. Ferdinándnak, Nápoly királyának, az Árpádok sokszorosan vérének.

János Lajos, Medinaceli 5. herczege, † 1594
1. neje: Aragon y Cardona Izabella a Montalto herczegek házából

|

János, Medinaceli 6. herczege, † 1607
2. neje: de Toledo Davila y Colonna Antonia

|

Antal János Lajos, Medinaceli 7. herczege, † 1671
Neje: Enriquez Afan de Ribera Portocarrero y Cardenas Lujza Mária Anna, Alcala 5. herczegnője,

Tarifa 7. őrgrófnője és Los Molares 10 grófnője

|

János Ferencz Medinaceli 8. és Alcala 6. herczege, † 1691
Neje: Aragon y Cardona Katalin, Segorbe 8., Cardona 9. és Lerma 5. herczegnője

|

Bearn-de la Cerda Felicia Mária, 1657—1709
Férje 1675: Cordova y Figueroa Lajos Móricz, Priego 7. őrgrófja és Feria herczege, † 1690

Ezzel a házassággal a Medinaceli herczegi háznak rangjai, czimei és birtokai átmentek a Cordova házra, a mely ma is képviseli a Medinacelihez kötött grandméltóságot. Az itt közöltük fővonalon kivül tartalmazza az ötödik kötet a következőket: Villoria, Lunel, Lara, Vizcaya urait, Foix grófjait, Bearn algrófjait, Gran Puerto de Santa Maria grófjait, Cogolludo, Laguna de Camero Viejo őrgrófjait, Paredes de Nava és Parcent, Baños grófjait, Ladrada, Leiva, Rosa, Mota de Trejo őrgrófjait, Miedes, Mandayona, Pioz és Atanzon urait. A kötet igen gazdag a magyar genealogiára is tartozó adatokban, a miket lehetetlen rövid ismertetés keretében felsorolni.

A hatodik kötet a Cordova (Priego és Cabra) házé és ilyeténképen folytatja az ötödik könyvben megszakadt Medinaceli herczegvonalat.

Bearn-de la Cerda Felicia Mária, 1657—1709
Férje 1675: Cordova y Figueroa Lajos Móricz, Priego 7. őrgrófja és Feria herczege, † 1690

|

Cordova y Figueroa de la Cerda Miklós, Priego 9. őrgrófja, Feria 9, Medinaceli 10, Segorbe 10, Cardona 11. és Alcala 8. herczege, 1682—1739
Neje: Spinola de la Cerda Hieronyma, Sesto és San Severino hgeinek házából

|

Lajos Antal, Medinaceli 11. herczege, 1704—1768
Neje 1722: Moncada y Benavides Teréz, Aitona őrgrófnője és Camiña herczegnője, a bajor herczegeknek és a magyar királyoknak sokszorosan vérsége

|

Péter, Medinaceli 12. herczege, Aitona 8. őrgrófja és Camiña 9. herczege, 1730—1789
1. neje 1747: Gonzaga y Caracciolo Mária Franciska, a római szent Birodalom herczegnője, a mohácsi vész előtti összes magyar uralkodóházak vére

|

Lajos Mária, Medinaceli 13. herczege, 1749—1806
Neje 1764: Benavides y Pachece Joachima, Santisteban del Puerto 3. herczegnője

|

Lajos Ferdinánd, Medinaceli 14. és Santisteban del Puerto 4. herczege, 1780—1840
Neje 1802: Ponce de Leon y Carjaval Mária

|

Lajos Tamás, Medinaceli 15. herczege, 1813—1873
Neje 1848: Barradas y Bernuy Angela

|

Lajos Mária, Medinaceli 16. herczege, 1851—1879
Neje 1878: Salabert y Arteaga Casilda

|

Lajos Mária, Medinaceli 17. herczege, Cogolludo 16.

őrgrófja, Priego 16. őrgrófja, Feria és Segorbe 17, Cardona 18, Alcala 15, Camiña 14. és Santisteban del Puerto 7. herczege, született 1880-ban.

A hatodik kötet azonkivül közli:

Cordova, Aguilar, Montilla és Priego urait, Armuña őrgrófjait, Sessa és Terranova herczegeit, Figueroa házát, Feria herczegeit, Cogolludo őrgrófjait, Malpica és Mancera őrgrófjait, Arion hercegeit, Salvatierra grófjait, Sobroso őrgrófjait, Teba grófjait, Ardalos grófjait, Castilia marsalljait, Baños grófjait, Las Casas del Bailio, Fontana, Toba és Belmonte urait, Moratalla őrgrófjait, Valdemoro urait, Canillejas őrgrófjait, Revilla-Gigedo grófjait, Encinar urait, Villaseca őrgrófjait, Baena, Poza és Requena urait.

A munka nyomása igen egyszerü. A főágakat nagy, a mellékágakat kis betüvel jelöli és mindenütt a lap szélén áll a feleség czimerének teljesen hü leirása, valamint a családban fiágon használt összes czimerek szabatos képe fekete nyomásban.

Egy szóval a munka olyan mintaszerü, hogy spanyol nyelven valószinüleg feleslegessé tesz évszázadokra bármily hasonló természetü munkát. Béthencourt munkája az idők folytán kiegészitendő lesz ugyan, de nem hiszszük, hogy javitható. *Zarándy A. Gáspár.*

Robert Sommer, Familienforschung und Vererbungslehre. Leipzig, J. A. Barth, 1907. (Ára 9 márka.)

Szokatlan dolog, legalább nálunk, hogy a genealogiával — orvos foglalkozzék. Azt hiszik sokan, hogy a családi leszármazás kutatása a történelem s mellék-tudományai müvelőin kivül legfeljebb még a jogászt érdekelheti. Holott, s ezt jó lenne a «hagyományok» ellen menydörgő liberális demokrata tudós uraknak megjegyezni, a családi eredet kutatásának fontos szerepet juttat az emberrel foglalkozó természettudomány azon ága is, a mely testi és lelki átöröklést s ennek következményeit tette tanulmány tárgyává.

Dr. Sommer, a kit lélektani és élettani munkái révén a német közönség már előnyösen ismer, e művében kisérleti uton kivánta bebizonyitani, minő fiziologiai eredményeket lehet valamely család történetének messzemenő, rendszeres összeállitása alapján nyerni. Nem szenved kétséget, hogy végső eredményei, a melyeket jórészben egyetlen családnak nagy fáradtsággal s kiváló éles elméjüséggel összeállitott történetéből vont le ez idő szerint inkább csak hipotetikus értékűek, de tagadhatatlan viszont az is, hogy sikerült megmutatnia azt az utat, a mely a genealogiának széles körben való tudományos értékesitéséhez vezet s azt a módot, a melylyel a leszármazások kutatása az emberi müvelődés fejlődésének megrajzolásánál előnyösen felhasználható.

A munka tulajdonképen két főrészre oszlik. Az első inkább csak a szakbeli fiziologust és pszihologust érdekli s az átöröklés eddig felderitett törvényeinek ismertetését tartalmazza. Második felében a családtörténeti kutatás helyes módszerét mutatja be, a melyet követve a családtörténet megszünik az a száraz s keveseket érdeklő mesterség lenni, a melynek eddig tartották s valódi, számottevő tudomány magaslatára emelkedik. E részt különösen ajánljuk a magyar genealogusok figyelmébe. Az a példa, a melyet Sommer dr. kutatási módszerének gerinczéül felhasznál érdekesség dolgában bárminő regénynyel vetekedik, tanulságokban pedig szinte kifogyhatatlan. A bemutatott leszármazás egy *Soldan*-nevü német polgárcsaládé, a melynek eredetét a XIV. században élt ősig (kiben egy kereszténynyé lett törökre bukkant), viszi fel a tudós kutató. Az izenkénti leszármazás oklevélszerü bizonyitásáról szó sincs, s bizonyos, hogy a családfát európa egyetlen heroldi hivatala vagy lovagrendje sem fogadná el igazolásul. Mégis érezzük, látjuk s kénytelenek vagyunk beismerni, hogy ennek a családfának hitele s az értéke, alapjában véve van olyan, mint az anyakönyvi kivonatokkal jól-rosszul megtámogatott, «sub fide nobili» hitelesitett hivatalosan elismert ősfáké. S mig az utóbbiakból a száraz neveken s évszámokon kivül legfeljebb azt tudjuk meg, minő családi összeköttetéseket hozott létre a régi kor kapzsisága, a család emelésére irányzott kiméletlen akarat vagy a hiuság, addig a Sommer dr. szellemében s módszere szerint folytatott genealogiai kutatás család keletkezésének, testi s lelki tulajdonai fejlődésének emelkedése vagy bukása okainak rejtelmeibe enged bepillantást s nyujt mindezekhez érthető magyarázatot.

Megszivlelendő dolgokat mond el a szerző könyvének utolsó «Ujjászületés és nemesség» czimü fejezetében is, a melyben a most már félig-meddig tisztán történelmi jelentőségü *örökletes nemeséggel* az átöröklött egyéni kiválóságok révén kiemelkedő *természetinemességet* állitja szembe. Hogy az utóbbi túl fogja élni az előbbit, abban dr. Sommernek tökéletesen igaza van; azt azonban a tudós szerző nem vette észre, hogy az emberiség szellemi s testi kiválóság folytán megkülönböztetett elitjének zömét belátható időkön belül *szükségszerüleg* azoknak az osztályoknak az ivadékai fogják alkotni, a melyek a multban a sors kedvező kegyelméből nyert kiváltságos helyzetük révén a fejlődésre leginkább képesitve voltak. Ez osztályok pedig: a történelmi nemesség és a (nálunk — sajnos — aránylag kis számú) városi polgárság. Hogy mennyi időre fog e két osztály jelentőséges szerepe terjedni, az minden esetre tagjainak kiválóságától s attól függ, minő ellenálló erőt fog e két társadalmi osztály a multnak legnemesebb hagyományait is botorul lerombolni akaró tömeggel szemben tanusitani. *Varjú Elemér.*

BOSNYÁK ÉS SZERB ÉLET- S NEMZEDÉKRAJZI TANULMÁNYOK.

(Harmadik, befejező közlemény.)

III.

A Kosaća-család és Herczegovina sorsának történetében Mátyás király első bosnyák hadjárata (1463) nyitja meg a végső szakasz kezdetét.

Abban a szövetségben, mely 1463 junius hónapja óta Bosznia visszafoglalására létrejött, a végrehajtás szerepe a magyar királynak jutott. A szentszék lelkesedése inditotta meg a nemzetközi anyagi és erkölcsi támogatást; Velencze tengermelléki helyzeténél fogva józan számitással érdeklődött a vállalat kimenetele iránt, de a dolgot a törökkel sem rontotta el végleg. Ragusa föltétlenül a szövetség pártján állott. A pillanat fontosságát egyaránt megérezték úgy István az uralkodó herczeg, mint fia László, az ifjabb herczeg; szint kellett vallaniok. Ha győz Mátyás király és közvetlen szomszédságukba kerül a magyar hatalom, s ők ellene foglaltak állást, ez épen oly veszedelmes leendett rájok nézve, mint ha a királylyal szövetkezvén, a török marad az úr. Tekintve a fegyverkezések komolyságát, a nemzetközi biztatást, most ez egyszer feltétlenül a török ellen fordultak, s Mátyás király pártjára állottak. Ezzel a lépéssel győzelem esetére biztositották országuk területét, és védelmét, sőt másfelől terület-nagyobbitásra is számithattak. Mátyás királyra nézve pedig Herczegovina állásfoglalása nagy katonai előnyt biztositott. Egyenes érintkezés nyilt serege és Ragusa között, a honnan hadi szereket kaphatott, valamint a török sereg müködésének területét is szükebbre szorithatta és felvonulását megakadályozhatta. A főszerep e részben László herczegnek jutott, a ki Herczegovina északnyugati részét birta. Hogy István, az öreg herczeg, mennyiben vett részt fia vállalatában, összes részleteiben nem tudjuk, de tény, hogy vele egyetértőleg járt el, s Jajczánál megfordult hadaival ő maga is.

Mátyás király 1463 okt. havában már elkészült a bosnyák támadás előkészületeivel s Jajcza vára elfoglalásához fogott. László herczeg ezalatt behódoltatta a maga részére a Ráma menti *prozori*, *županiaci* és *uskopljei* župákat[1] (ma a travniki kerület: prozori, županiaci és bugojnoi járásai). Midőn a király Jajcza *városát* elfoglalta s a vár ostromához fogott,[2] László herczeg hadaival hozzá csatlakozott. A herczegovinai segély, főleg a szintéri viszonyok felderitésében vált Mátyás vállalatának előnyére, valamint a részben is, hogy délnyugat felől izolálta Jajczát s Uskoplje (D.-Vakuf) birtokában, sakkban tarthatta a törökök fővonalát. (Vrh-Várboszna-[Serajevo] Travnikot).

László herczeg ebbeli szerepléséről bővebb felvilágositást nyujt ama Jajcza ostroma folyamán 1463 decz. 6. irásba foglalt szerződésszerü kiváltságlevél, melyet Mátyás királytól nyert, s mely élete következendő folyamának irányát megszabta. E kiváltságlevél[3] első sorban nagy-

[1] Ezeknek november havában, — mint láttuk — már birtokában volt.

[2] Jajcza ostromáról: Engel Gesch. v. Servien u. Bosnien 428. l. Fraknói: Mátyás élete 1900. Kritobulos Mehmet szultán életrajzában foglalt adatai még nincsenek kellően feldolgozva. Truhelka: Die Königsburg Jajce 1901. Sarajevo.

[3] Közölte Katona XIV. 657., kivonatosan Fejér VIII., 6. 67—70. l.

ságos László vajda «filii fidelis nostri illustrissimi ducis Sancte Save» érdemeinek elismerésével kezdődik. E bevezetés is bizonyitja, hogy László herczeg fellépése István herczeg beleegyezésével történt, a kit a király *hivének* mond. Legelőbb megemlékszik László vajda magatartásáról, midőn a török szultán Boszniát elfoglalta és megkisérelte, hogy Herczegovina területét is birtokába vegye. Felemliti, hogy nagy károkat okozott a török seregnek és néhány várat elfoglalt. Továbbá tanuságot tesz arról, hogy midőn Mátyás király a bosnyák királyság elfoglalására indult, csapataival hozzá sietett és jó tanácscsal, tettekkel igazolta hüségét. *Egyuttal megigérte, hogy minden körülmények között hü marad a király személye és a magyar korona iránt.* Továbbá igéretet tett, hogy a kezén levő *Buzovácsa* és *Neretva* várát *a király, illetőleg meghatalmazottjai kezére fogja adni* és kötelezte magát, hogy minden alkalommal, a midőn a király akár személyesen, akár kirendelt kapitánya vezette sereggel jön Boszniába, úgy a király, mint kirendeltje alatt küzdeni fog. László vajda még azon esetben is kötelezte magát, hogy Boszniába küldendő magyar sereg vezére alá adja csapatjait, ha az illető főkapitány nem *zászlós úr*. Ez annyit jelent, hogy akkor csupán csapataival, de személyesen nem tartozik részt venni a hadjáratban.

Ezt a körülményt bővebben megmagyarázza a következő kikötés, a mely szerint László vajda azon esetben, hogyha a király másutt — tehát nem Boszniában — hadakozik az ország ellenségei ellen, a többi *zászlósok* módjára hadakozni és a király ügye iránt hüséggel tartozik lenni, kivévén a velenczei köztársaságot, a melylyel — a király iránti engedelmesség fentartásával — szövetségben áll. Kötelezi magát, hogy a birtokában levő várakat, erődített városokat nem engedi a király és a szent korona hüségétől eltérittetni vagy elidegenittetni. Ime a kötelezettségek sorozata, a melyeket László vajda a királylyal szemben vállalt.

Másfelől a király László vajdát és fiát, Balšát *magyar zászlósúri* méltóságra emeli. Igéri, hogy László vajda és fia minden időben, akár haddal, akár had nélkül jelennek meg Magyarországon és Boszniában, bármely helyen, a királyi udvarba és az ország nagyjaihoz bátran jöhetnek, ott tartózkodhatnak; a király viszont fogadja, hogy birtokaik élvezetében biztositja őket. Továbbá *Vesela-straža* várát Uskoplje-megyében, a zsupával (járásával) és Prozor várát a rámai zsupával együtt, melyet nemrég foglalt el a töröktől és a mely régebben a bosnyák királyoké volt, Lászlónak és fiának, Balšának, valamint örököseinek adományozza, olyan módon, mint a hogy azt a bosnyák királyok birták.

E közjogi jellegü oklevéllel Mátyás király az ország zászlósainak számát megszaporitotta a herczegovinai vajdával és ezáltal kötelezettséget vállalt ezen ujabban aggregált zászlós jövőjének biztositása iránt is. Meg kell jegyeznünk, hogy ez oklevél egyenesen csak László vajdának és fiának kötelezettségéről szól, atyjának, István herczegnek jogi állása ebben érintve nincs. Az öreg herczeggel a királynak más megállapodása volt, melyről azonban csak a herczeg későbbi, egyoldalu, szándékosan félremagyarázott nyilatkozataiból, s az események lefolyásából szerezhetünk tudomást.

István herczeg — az 1463-iki eseményeket — 1466 márcz. 10-én a velenczei köztársaságnak ekkép adta elő: A herczeg Mátyás király 1463-iki bosnyák vállalatát megelőzőleg, a szultán boszujától való féltében, a miért Bosznia meghódoltatása után, Herczegovinát nem sikerült elfoglalnia, Vukotić Pribislav hü kamarása által[1] 12,000 aranyat küldött a magyar királynak, arra kérvén őt, hogy küldjön neki hadi segitséget. Hogy ez a summa megfelel-e a valóságnak vagy sem, természetesen nem lehet ellenőrizni. Ha adott is pénzt a király rendelkezésére, ez csak is a küldendő magyar hadak ellátási költségeire szánt előleg lehetett. Aztán igy folytatja, hogy a király Jajcza alá érkezvén, csapataival *ő maga is* odajött és ajándékokat adott a királynak, a melyeket ez, — azonban ezt már nem mondja a herczeg[2] — egy bibor szinü palásttal viszonzott. A király azután István segitségével és «általam birja Jajczát», mert kis hadával nem állhatott volna ellen és a szultán leginkább én rám haragszik abból az alkalomból, mondván, István herczeg és nem a magyar

[1] Lásd: Vukotić Pribislav végrendelete czimü tanulmányunkat.

[2] Lásd: 1466. május 20-án kelt végrendeletet, melyről alább lesz szó.

király miatt veszett el Bosznia.» Meglehet, hogy a szultán ezt mondta, csakhogy nem mondott vele egészen igazat. Valószinü azonban, hogy nem mondotta, hanem István herczeg idézi — papiron. Hogy mennyiben segitették a herczegovinaiak Jajcza alatt, azt fentebb megolvashatjuk a királynak — *László herczeg* részére adott kiváltságlevelében, de az isten segedelmével egyértelmüvé tenni a herczegovinai segélyt, — melyet nincs okunk kicsinyleni — ahhoz délvidéki fantázia kellett.

Ugyanezen alkalommal, a mint a herczeg mondja, a magyar király több rendbéli igéretet tett neki: Először is kilátásba helyezte várainak élelemmel való ellátását, továbbá megigérte, hogy *Magyarországon birtokokat fog neki adományozni*. A király azonban kikötötte, hogy két várat, *Kunisát* és *Zemljátt*, magyar őrizetre kell bocsátani. Mindenkitől elhagyatva, kelletlenül bár, de ráállott e kikötésekre.[1] Ime a paktum világos képe: István herczeg magyar hadakat fogad be váraiba s Mátyás védnöksége alá helyezkedik, de ha nem sikerül országát megvédeni, vagy ha a herczeg vissza akar vonulni, a király Magyarországon tartozik kárpótolni esetleg veszendőbe menő birtokaiért.

Természetesen nem tudjuk ellenőrizni az összes részleteket és azt kell sejtenünk, hogy a király, midőn László herczeget zászlós urrá tette és kitüntette, a ragusaiak vagy a velenczei követ tanácsára járt el igy, a kik ismerték a helyzetet és a királyt felvilágositották a fejedelmi család belső viszonyai felől. Rá nézve László herczegnek hüsége fontosabbnak tünt fel, mint a herczeg fogadkozása, a kiről tudhatta, hogy soha egy igéretét sem váltotta be teljesen, sőt az a körülmény, melyet a herczeg is emlit, hogy Mátyás két várának magyar kézre való bocsátását kikötötte, bizonyitja, hogy a felajánlkozást csakis ilyetén positiv biztositék mellett fogadta el.

Egyébként Mátyás király e jajczai sikerének mérlegelésénél tényleg konstatálhatjuk, hogy ez a hóditás a magyar korona szempontjából nagy eredménynek volt tekinthető már csak azért is, mert a bosnyák királyok székhelyét foglalta vissza és igy Horvátország és Szlavonia felé hosszu időre erős védvonalat nyert. Ámde az Adria melléke és a nyugat ezzel nem szabadult föl a fenyegető török szomszédságtól, mert Bosznia középpontja, a Sarajevsko polje: Várboszna, török kézen maradt s a Drina vonalán, a török kezén levő Zvornik vára folyton sakkban tartotta a szomszédságot. Ezért Mátyás diadala *nem oldotta meg a balkáni kérdést ezen a területen sem*, nem is szólván arról, hogy a magyar Alföld, illetőleg a temesi vidék Szendrő felől, minduntalan ki volt szolgáltatva a török becsapásainak. Ehhez járult még az is, hogy az akkor nagyszámu boszniai, herczegovinai és szerb *nomád pásztornépség*, melyet «oláhoknak» neveznek a krónikák, egyáltalán nem volt törökellenes, hanem annak szolgált, a ki jobban fizette. A magyar koronához állott László herczeg embereit ezek az «oláhok» még ragusai területen is üldözték és a foglyokat eladták a töröknek.

A ragusai köztársaság, noha Mátyás iránti hüségét fényesen bebizonyitotta, joggal tartott a török várparancsnokoktól, a kiket rendkivül izgatott az előkelő bosnyákok emigrációja Ragusába, s boszuból a köztársaság kereskedőit váltig sarczolták. Ez az oka, hogy Ragusa a jajczai siker után is nemcsak, hogy megfizette a szultánnak az 1500 frt adót, de még 500 frtot érő külön ajándékkal is kedveskedett.[1] Mátyás király e magatartásukért nem is neheztelhetett, hisz Ragusa küldött Jajczába orvost a sebesülteknek és később Szapolyai Imre bosnyák kormányzónak is külön ajándékot adott, valamint nem mulasztott el egy alkalmat sem, hogy hüségét megbizonyitsa.[2]

László herczeg, az uj zászlós úr, védnöke sikere után sem érezte magát teljes biztonságban a török elől. Pénzét (2500) Ragusában helyezte el, feleségét és fiát pedig a városba küldte lakni,[3] a hol — mint egyébként a Kosačákkal általán[4] — nagy figyelemmel voltak iránta. A szomszédos török őrségek csak Mátyás elvonulását

[1] Ljubić X. 350—356.

[1] Resti 369—70. l.

[2] D. Rag. 760.; Szapolyainak 70 aranyat érő ezüst munkát adnak 1464. nov. 24. u. o. 765. V. ö. Resti 370.

[3] Resti 371. l.

[4] Vlatko elvált feleségét, Cilly Ulrik unokahugát is ellátták. 1463. okt. 5. «in honorando uxorem, que fuit Vlatchi Cherzegovich quosque stabit Rag. 30 per.» Jireček sz. közlése.

várták, azután rögtön retorzióval éltek s a Kosačák: apa és fiai egyaránt megérezték, hogy sorsuk uj fordulathoz ért. A családi viszályt, melyet a jajczai hadviselés csak rövid időre állitott meg, a veszedelmes helyzet érzése sem szüntette meg. 1464-ben uj fordulatként még Vlatko, a második fiu, a ki eddig az apjával tartott — kapott össze az öreg herczeggel és bátyjával. Meglehet, azért is haragudott, mert kihagyták a magyar király protekcziójából.[1] Megbékéltek ugyan, de a szomszéd hatalmak, úgy a velenczei köztársaság, mint Ferdinánd, a nápolyi király, tisztában voltak vele, hogy a család hatalmának végét járja. Rájuk nézve e bekövetkezendő katasztrófában, csak az volt fontos, hogy kinek a kezére jut Novi vára (Castelnuovo), a cattaroi öböl kulcsa.[2]

Ily körülmények között az öreg herczeg utat és módot keresett, hogy birtokát megtarthassa, de a védelemben nem bizván, erősen sürgette a magyar segélyt. Szomszédságában már 1464 tavasza óta gyültek a török hadak Mahmud basa vezérlete alatt. Ugy ő,[3] mint fia, László herczeg, a ragusai követek utján értesitették Mátyást a helyzet veszedelmes volta felől.[4]

Mátyás király uj szerzeményének biztositására, s a szultán boszuló hadjárata hirének hallatára, de igéreteire való tekintettel is megindította a fegyverkezést. A török azonban megelőzte, s 1464 jun. havában Mohamed szultán már Jajczát ostromolja. Nem akarjuk az ostrom leirásával tárgyunkat medréből eltériteni, azért csak arra a megjegyzésre szoritkozunk, hogy Jajczát egyfelől várőrségének hősiessége mentette meg, de másfelől hasznára vált, hogy az ostromló sereg kapkodó vezérlet alatt állott. A szultánt elhagyta a türelme, s már julius végén visszatért Konstantinápolyba, Mahmud basára bizva vezetést.[5]

Mátyás király ekkor Jajcza alá érkezett, melyet már érkeztének a hire fölmentett a vivatástól; innen pedig egy kisebb csete-paté után a Drina vonal főerősségének, Zvorniknak ostromlására sietett, a hol okt. 18-án [1] keltez. Az ostrom folyamán a zvorniki török őrség Mátyás hadával szemben vitézül viselkedett. Azonban Mátyás király sikertelen ostroma okául ugyanazt a körülményt hozhatjuk fel, mely előbb Mohamed szultán jajczai kudarczát vonta maga után.[2] A magyar sereg fegyelmetlen volt, az egyes hadosztályok müködésében nem volt meg a kellő összhang és minthogy *a hadjárat tartamára* toborzott seregről van szó, a mely veszedelmes szintéren és ismeretlen viszonyok között hadakozott, teljesen érthető az a dicstelen pánik, mely a visszavonuló sereget elfogta. Hogy a magyar király későbbi hadvezéri müködésére nézve ez a hadjárat nagy tanulságot rejtett magában, kétségtelen, de ezzel a bomladozó herczegovinai hatalom nem sokat nyert.[3]

A hadjárat után Szapolyai Imre Jajczát védhető állapotba helyezte és az őrség vitézsége bizalmat keltvén ez uj magyar szerzemény jövőjében, a bosnyák és herczegovinai előkelők közül többen Szapolyai Imre szolgálatába léptek.[4] Vészesre fordult azonban a helyzet Herczegovinában, a melyet egyfelől a pestis pusztitott, másfelől pedig Esebeg, Iszakovics, Ismail és Ahmed vajdák kezdtek támadni; ehhez járult még, hogy Mátyás király elvonulása után az öreg herczeg és fia, László csak oly ellenségeskedésben állottak egymással, mint előbb. Egyikök sem tartotta meg a velenczei köztársaság közvetitette egyezséget, úgy hogy a köztársaság ujabb békéltetőt küldött hozzájok.[5]

A török ellen egyelőre még csak megvédelmezték magukat, a mennyiben Kljuć vára és Mičevac (Ragusa közelében) 1465-ben még az öreg fejedelem kezén van, de már Trebinje

[1] Resti 371.

[2] Katona XVI. 739. Ferdinand, nápolyi király, négy várat igér Nápolyban Noviért.

[5] Vukotić Pribislav kamarása utján. L. Vukotić Pribislav végrendelete cz. tanulmányunkat.

[4] D. R. 763—4.

[5] Ljubić i. h. X. 350.

[1] Ez derül ki Kritobulosnak Mohamed életéről szóló munkája 15—37. §-ból. Az eddigi leirások Jajcza ostromáról nem szabatosak.

[2] L. a mellékelt kiadványt.

[3] A zvorniki diverziot meglehetős egybehangzóan irják le a ragusai krónikák. Resti 371—2. S az ujabb feldolgozók Teleki József, Fraknói stb.

[4] D. R. 766. Vlatkovics fiuk, Ivanics és Gyorgye. Ivanics humi vajdát Szapolyai Imre, ki a vranai perjelség kormányzója volt akkor, személye mellett foglalkoztatta.

[5] Ljubić i. h. 320. 1465. márczius a békéltető Ludovico de Canalis.

közelében a törökök az urak.[1] E veszedelmes fordulat után, István herczeg követséget küld Mátyás királyhoz decz. 2-án.[2] Ebben a szorongatott helyzetében István herczeg jónak látta fiát, Vlatkót is elküldeni Mátyás királyhoz, a ki seregével szept. 24-től nov. 2-ig a gredistjei Szávarévnéi táborozott. Vlatko herczeg előadta, hogy elveszett Mileševo, Szamobor és Prilep vára és sürgősen kéri a segitséget. Itt az ideje, hogy a király beváltsa igéretét. (A hiányzó adatok daczára is világos előttünk, hogy mikor Mátyás Zvornik ostroma után kivonult, megigérte, hogy személyesen jön majd hadaival, s ez a táborozás tényleg felmentő hadjárat akart lenni.) A király meghallgatta a segélyt kérő herczeg követének és a herczeg fiának előadását.

Mátyásnak az volt a terve, hogy *Dalmáczziába megy* s a helyszinén teszi meg a török elleni védelem, illetőleg hadjárat érdekében teendő intézkedéseket. E részben Ragusa és Velencze közremüködésére volt szükség, valamint István herczegnek is be kellett váltani igéretét, hogy országát az ő érdekében s az ő költségére magyar hadak okkupálják. Diplomácziai uton és katonailag kellett tehát előkésziteni a talajt.

Dalmát ügyekben bizalmasa és főtanácsadója a ragusai születésü Sándor, telkibányai apát (Frater Alexander de Ragusio) volt a királynak, ki ekkor táborában volt, s kit folyton Ragusába küldött, ott teljhatalmu ügynökeként szerepelvén. Midőn Velencze — ugyancsak Sándor apát utján — 1465 okt. 18. értesült a király tervéről, hogy Dalmáczziába akar vonulni, a tanács elhatározta, hogy megengedi a királynak a sebenicoi és spalatoi kikötők (hová Klissza miatt akart menni) meglátogatását ragusai gályákon, de lőport ne adjanak neki, azzal mentvén ki magokat az ottani főtisztek «hogy nincs».[3] Ezen kivül tervbe volt véve a Skanderbeg albán fejedelemmel való cooperatio is.[4] Ragusa pedig kötelezte magát, hogy a Dalmáczziába érkező és herczegovinai várakat megszálló hadakat ellátja élelemmel s mindenkép segitségökre lesz.

A királynak nagy óvatossággal kellett eljárnia. Mig a sziklás, nehezen járó herczegovinai területen nem biztositotta a főbb helyek birtokát s annak a sokféle határvillongásnak és személyes surlódásnak Velencze, Ragusa, s a horvát és herczegovinai urak közt véget nem vetett, addig nem jöhetett a derék hadakkal. Ezért elhatározta, hogy egyelőre fegyveres erőt küld le Herczegovinába és Ragusába rendet csinálni. Igy jött létre a Rozgonyi-Thuz-féle expeditió, melynek intentióiba természetesen nem avathatta be István herczeg követeit, csak megmondotta, hogy a herczeggel majd ezek fognak tárgyalni.

A Szávarév melletti táborban nevezte ki november 2-án *Rozgonyi* János tárnokmestert és Laki Thuz János zagorjei országos főkapitányt teljhatalmu biztosoknak, azzal az utasitással, hogy hadaikkal: 500 lovassal menjenek a helyszinére, tárgyaljanak István herczeggel és az ő megbizásából ott a helyszinen egyezzenek meg vele, úgy a mint jónak látják. Utasitotta egyuttal őket, hogy *Klissa* vár ügyét is hozzák rendbe, melyet Velencze akart mindenkép elfoglalni és hogy a livoi vár és župája környékén csináljanak rendet.[1]

A magyar király meghatalmazottai nov. 5-én indultak utnak,[2] nov. 28-án — Jajczán át — Stagnoba érkeztek [3] és decz. 8-án fogadták őket Ragusában.[4] István herczeg rendkivül megijedt e missiótól. Ő kivánta, s mikor azután megérkezett a magyar had, nem tudta, hogy mire vélje a dolgot. Barátai, a mint mondja, azt irták, hogy ezek a magyar hadak az ő elfogására jöttek.[5] Novi várába vonult tehát, és bizván a köztársaság igéretében — t. i. ha baja esik, bátran fordulhat tisztjeihez — a cattaroi proveditorehez küldött. Azt akarta tőle, hogy fogadja be őt velenczei területre. Ez azonban — correct módon — azt felelte, hogy ha a herczeg a török elől fut, szivesen befogadja, de ha a magyar király elől menekül, akkor csak azon esetben fogadja be, ha a köztársaság azt egyenesen megparancsolja neki. Nem az átadandó két vár bántotta a herczeget, hanem attól félt, hogy a

[1] Archiv für slavische Philologie 1897. 26—27. D. R. 468.
[2] D. R. 468.
[3] Ljubić X. 340. l.
[4] Mik. 767.

[1] Oklevelek a magyar királyi országos levéltárban.
[2] Ljubić X. 343. l.
[3] D. R. 768. l.
[4] U. o.
[5] Ljubić X. 350. l. és k. k. l.

király elfoglalja országát. Egyet forditott tehát a dolgon s a Narenta mellékét (a mai Metkovicsot és Gabelát) és Castelnuovot is már a magyar követek megérkezése *előtt*, külön követe utján felkinálta Velenczének, remélvén, hogy ekkép kibuvhat kötelezettsége alól. Sőt kitüzte Castelnuovoban a köztársaság lobogóját is. A köztársaság nov. 25-én hozott határozatában rendkivül megörült az ajánlatnak, a követnek 100 aranyat és egy diszruhát adott.[1] Már nov. 28-án meghagyják spalatói helytartójuknak, hogy szállja meg Narentát «István herczeg akarata és határozata alapján».[2] A köztársaság érezte, hogy ezzel épen nem illő módon a magyar király jogkörébe nyult. Decz. 2-án Mátyás királynál tartózkodó követével, Venier Ferenczczel megértették, hogy oszlassa el a király méltán feltámadható gyanuját; tudassa vele, hogy István herczeg a köztársaság védelme alá adta Narentát, mert ő maga nem tudta megvédelmezni s inkább keresztény kézen akarta látni, mint hogy a pogány foglalja el. Velenczében igen jól tudták, hogy Narenta birtoka Ragusára nézve felette sérelmes és észak felé leköti forgalmát, úgy hogy most már teljesen és pedig közvetlen szomszédságban északról és délről környékezi a nagy velenczei köztársaság hatalma. Előre érezték, hogy a ragusai követ protestálni fog e lépés ellen és felhatalmazták követüket, hogy igyekezzék «minden uton» elsimitani ezt az ügyet.[3] Hiába tervezett Mátyás expedicziót, már csirájában megfojtott minden vállalatot a helyi érdekek versengése.[4]

A ragusaiak viszont, a kik nagyban várták a magyar segitséget, most, midőn a magyar hadak Ragusában voltak, rendkivül megijedtek. Attól féltek, hogy a velenczeiek megvesztegetvén a magyar zsoldosokat, majd Stagnot is a köztársaság kezére fogják juttatni. Sőt ennél is nagyobb rémület fogta el a népet, hogy a várost magát is elfoglalják, midőn a magyar kapitányok 1466 febr. 9-én megjelentek a városban.

Jellemzi az öreg herczeget, hogy ő — a ki ijedtében hirtelen felkinált mindent Velenczének, most meg, ott lévén a magyar hadak, jónak látta mégis csak tárgyalásokat kezdeni. Már megbánta, hogy Velenczével elhirtelenkedte a dolgot, hátha jobban jár mégis Mátyás királylyal. Rozgonyi Jánossal és Thuz Jánossal tényleg tárgyalt és pedig Raguzában.[1] 1466 május 20-án, tehát alig egy fél esztendővel aztán, hogy ő maga kinálta Narentát és Krajna vidékét Velenczének, azzal állott elő, hogy Marzello Jakab spalatoi proveditore birtokba vette e vidéket *a nélkül, hogy őt megkérdezte volna.* Igaz ugyan, hogy ő megirta, hogy ha baja lesz, átadja a birtokot a köztársaságnak, mert tudja, hogy nem tartja meg a törökökkel és magyarokkal szemben országát és inkább szereti, ha az ő kezökön van. Nem tagadja le, hogy felkinálta birtokait a köztársaságnak, de ezt felhasználja ujabb kérésnek a támogatására. Megkinálja a köztársaságot a cattaroi öbölben levő váraival is, de egy kastélyt kivánt földdel és évi segélylyel, továbbá hogy a török elvonulása esetén adják neki vissza országát, quia dulcis est amor patriæ és adjanak erről irást. A köztársaság ezen az ajánlaton is kapott és az első nagy lelkesedésben Brazza-szigetét is hajlandó volt oda adni és egy házat Spalatoban. Sőt megengedték azt is, hogy esetleg Velenczében lakjék. De aztán később csak Visoki várának az átadásába egyeztek bele[2] (Spalato környékén). Hogy Rozgonyival és Thuzzal mit tárgyalt a herczeg, azt pontosan nem tudjuk, valószinü, hogy 3000 katonát kért Mátyástól.[3] Bizonyos, hogy halogatta velük szemben végleges elhatározását.

A király azonban nem bocsáthatta e 3000 katonát rendelkezésére és értesitette a köztársaságot, hogy ha a herczegnek katonára van szüksége, szedjen ott helyben.

Rozgonyiék missiója Ragusában és környékén 1466 febr. 16-ig huzódott, minek az lett a vége, hogy a magyar biztosok erélyesen jártak el, ledobatták a velenczei zászlókat s a ragusaiak Stagno birtokában maradtak. A velenczeiek erre lemondtak a birtokba vételről. A magyar hadak azután megszállották *Počitelj* várát,

[1] Ljubić X. 345. l.
[2] Ljubić u. o.
[3] V. ö. még M. D. E. I. 43., 47., 49., 50. Állitólag 10 ezer aranyat igértek a király követének.
[4] Resti 372. l.

[1] Ljubić X. 359. l.
[2] Ljubić X. 365. l.
[3] D. R. 769—774.

melynek élelmezését és karban tartását a ragusai köztársaság vállalta magára, Mátyás király pedig az évi adót is a vár fentartására utalta ki.[1] Ragusára nézve ez annyiban eredmény volt, mert a török szomszédsággal szemben legalább egy megbizható, fegyelmezett csapat állott rendelkezésre, de ez vajmi csekély eredmény volt. Abban valamennyi forrás egyetért, hogy a magyar biztosok István fejedelemmel nem végeztek semmit.[2] Oly keményfejü emberek közt, mint a Kosačák, semmiféle követség nem tudott volna rendet csinálni. A családi viszály még élesebben lángolt fel mint előbb. Valóságos drámai erővel hat, midőn az öreg herczeg elpanaszolja a velenczei köztársaságnak a békéltetés folyamán, hogy 1000 aranynyal megröviditették. Mindennek az oka fia, László, az veszitette el az országot, «ha ezer élete volna is, megérdemelné, hogy valamennyit elveszitse, nem csak azért, a mit ellenem tett, lévén én atyja és ura, hanem az egész kereszténység ellen, mert az ég tudja, hogy ő kalauza a töröknek Boszniában és valamennyünk halálának és romlásának az oka. Ő vezette a törököt országába és egyetlen egy napon 30 ezer ember veszitette életét s mindent elégettek; ezt tette ez az átkozott és engedetlen fiu». És mi a viszály oka?: «urrá akart lenni még atyja életében és azt akarta, hogy az öreg herczeg neki engedelmeskedjék». Háztartására három várat utalt ki: *Susedet, Prosrednicát* és *Budost* és mégis testvérének rovására akart többre szert tenni.

Nem egészen úgy áll a dolog, a hogy a herczeg irja. Az a való, hogy ő a magyar királynak felajánlotta országának megmaradt részét és mikor a király tárgyalás czéljából leküldötte követeit, meggondolta a dolgot és időközben a velenczeieknek ajánlotta fel országait. Mátyás király követeinek pedig azt mondotta, *hogy azok az országrészek, melyeket ő a királynak igért, nincsenek az ő birtokában,* hanem a fiáéi, azok nevében pedig nem tehet igéretet. Hogy kifogásának elfogadható alapot adjon, még a Rozgonyiék megérkezése előtt hirtelen átadta az előbb emlitett várakat László herczegnek, hogy igy ne kelljen a szavát beváltani.[1]

A László herczeggel való megbékülés azonban most is csak nagyon rövid ideig tartott, mint az előbb emlitett panasz bizonyitja, azért, mert László azt a három várat komolyan a magáéinak tekintette és mert abból, hogy atyja a családi örökséget átadja Velenczének, ő maga igyekezett hasznot huzni.

A magyar kiküldöttek még Ragusában időztek, midőn László herczeg sógorát, Kantakuzén Manolét küldötte Velenczébe és arra az esetre, ha menekülnie kellene, Curzola vagy Lesina szigetén kért magának menedékhelyet. Egyuttal felkinálkozott a köztársaságnak, hogy Bosznia védelmét illetőleg kapitánya akar lenni a köztársaságnak, szóval a «magyar zászlós úr» szolgálatot vállalt Velenczével szemben. Nem volt ebben semmi illoyalitás, hiszen Mátyás védelmének ekkor még semmi hasznát sem látta. A köztársaság az ajánlkozást igen szivesen fogadta, mert febr. 17-én kinevezték kapitánynak és 500 aranyat utaltak ki neki a cattaroi jövedelmekből.[2]

Tehát vergődés az egész vonalon. Apa, fiu egyaránt igyekszik lehetőleg biztositani a jövő kilátásokat a maga részére és a kapkodással sem a magyar segélyre nem számithatott, a törökkel pedig szintén elrontotta a dolgát, Ragusa — érthető indokból — féltékeny lett a velenczei térfoglalásra és a családtagok közti ellentét csak siettette a végleges elzüllést.

E közben a török csapatok folytonosan becsaptak, úgy az öreg herczeg, mint fia László területére. Ez utóbbi a ragusai köztársaságtól kért segitséget, hogy magyar hadakat hozathasson, azonban ezt megtagadták. Az öreg herczeg közben nagyon elkedvetlenedett és látván, hogy sehol sem ér czélt, végre Ragusával kezdett alkudozni, a mely Giupanat ajánlotta neki fel birtokul és lakóhelyül. Ezt az ügyet a herczeg személyesen beszélte meg Ragusában — május havában — a tanácscsal,[3] de már betegen tért

[1] Annali di Ragnina 263. l.

[2] Gerardi de Callis 1466 jun. 27. E jelentés azt mondja, hogy Mátyás, midőn Zágrábban volt, elfogadja a herczeg ajánlatát és Vlatko állitólag tuszul maradt nála. A király pedig az egyezség végrehajtására küldötte ki Rozgonyit és Thúzt 5000 (500) emberrel. Makusev l. i. II. 165., 166. Nehéz a gyakran ellenmondó, csak szóbeli közléseken alapuló jelentésekből kihüvelyezni a valót.

[1] Ljubić i. h. 347., 349.

[2] D. R. 774. Salvus conductusa 1466. máj. 19.

[3] Pučić: Spomenici II. 124. l. szláv s latin nyelven.

vissza Novi várába. Ide gyüjtötte össze hiveit, Radint, a patarénus egyház fejét (veliki gost) Dávid dibrai (dabari) görögkeleti metropolitát és elkészitette végrendeletét. Ott volt hive Vukotić Pribislav is. Közben is orvost kért a köztársaságtól, de ezek a dühöngő pestis miatt nem küldhettek, valamint katonaságot sem, mert a mi katona volt, azt Rozgonyi Jánosnak bocsátották rendelkezésére. Közeledni érezvén végét, összes ingóságát Ragusába vitette, mert mégis csak a köztársaság becsületességében bizott, melynek ez már a Brankovicsokkal szemben fényes tanuságát adta. 1466 május 22-én vagy 23-án halt meg.

Május 20-án kelt végrendeletét bevitték Ragusába, mert a végrehajtással a köztársaság volt megbizva. Felbontatván kiderült, hogy országát három fiára hagyta. *Novi*, a főerősség *Vlatkónak* jutott birtokába. E részben László herczeget nem rövidithette meg, mert hiszen atyja örökségének jó része már is kezében volt. Annál inkább sujtotta Lászlót az ingók felosztásában. Mig Vlatko és István fia fejenként 30 ezer aranyat kaptak, özvegye 1000 aranyat és Istvánra hagyta összes értékes ingóságait beletudva az anyja Borbála részéről az udvarnál maradt ruhákat és csak a mi ezenfelől maradt, ezekben osztoztak a testvérek. A végrendeletben levő ingósági hagyatéknak táblázatos kimutatása a következő:

Vlatkó	István	Cecilia
30,000 arany	30,000 arany.	1000 arany
	Ikonok, arany, ezüst és gyöngy kerettel.	két ezüst kupa
		« « korsó
	Gyöngyös korona.	« « csésze
	Gyűrük, nyaklánczok.	« « tál
	Serpentin-üveg.	6 « kanál
	Ezüst üveg (Sandalj vajda vette).	2 « öv
	Négy drágaköves nyaklánczok.	1 vég aranybrokát szövet s összes a fejedelemtől kapott ruhái, mióta az udvarhoz jött.
	Gyöngyös öv (Borbála nejének szánva).	
	Összes köves gyűrük.	
	4 öltözet.	
	Anyjának Borbálának összes ruhái,	
	Ha megházasodik, egy *Mátyás királytól* kapott, aranynyal beszegett biborpalást, egy piros, aranynyal szegélyzett köpeny. Egy virágos, fejedelmi bibor köpeny s egy aranynyal átszőtt selyem öltöny.	

Ezen itt felsorolt tárgyakon kivül, a többi ingóság László, Vlatkó és István közt egyenlő részben felosztandó.[1]

Senki sem szegheti meg rendelkezésemet. «Még fiaim sem, mert a mig élek engem illet e felsorolt hagyaték felett a rendelkezési jog. E végrendelet végrehajtásával felhatalmazom De Georgi és De Gozze, ragusai előkelőket.»

A végrendeleti hagyaték részleges felosztását Radin gost és Dávid metropolita valamint Vukotić Pribislav közvetitették. A végrendeletben azonban 10 ezer aranyat hagyott a pápának is egyházi czélokra és lelki üdvösségére. Ezt a legatumot olybá lehetne értelmezni, hogy megszállotta az örökkévalóságtól való félelem. Jelleméből azonban hiányzott minden szentimentalismus, inkább arra gondolt a summa átörökitésével, hogy családjának esetleg biztositja a pápa segedelmét.

[1] Die Schatzkammer der Familie Hranići (Kosača), Lilek Emilian W. M. B. H. II. 125—155. lapján összeállitotta Hranić Sandalj és Vukčić István herczegnek Ragusában és Velenczében elhelyezett pénzének és értéktárgyainak jegyzékét nyomtatott forrásokból; jobbára Miklosich és Pučić nyomán. 131—150. lapon leltárba foglalja ugy a pénzösszegeket, mint az egyes tárgyakat a végrendelet alapján. A ragusai letét Miklosich szerint 70 ezer, Pučić szerint 71 ezer aranyat tett. Igen érdekesen és alaposan kommentálja az egyes tárgyakat, csak az a csodálatos, hogy nem vette észre, hogy a végrendeletben István herczeg meghalt feleségéről, Borbáláról és harmadik feleségéről Ceciliáról van szó. A mi a Mátyás király küldte subát illeti, a mely vörös szövött selyemből való, azt véli, hogy ez aranynyal szövött nagy, vörös suba volt és abból, hogy István herczegre hagyta azon esetre, ha megnősül, azt következteti, hogy az női ruha volt. Vuk Karadzsic szótára szerint suba, hosszu női ruha kék ujjakkal és prémmel kivarrva. Az a feltevés, hogy ezt a subát Mátyás akkor küldte Istvánnak, mikor 1463-ban Herczegovinában segitséget kapott, teljesen helyes. A végrendelet ama szavai «delego vestamentis meis subam magnam», arra utal, hogy ez a suba az ő ruhái közül való volt. Tehát nem egészen világos az értelem. Lehetett az vörös palást is. A mondat bevezetése és az előtte való mondat az utóbbi felfogást látszik támogatni annál is inkább, mert köpeny vagyis palást alatt plašti-t kellene érteni. *Megkoczkáztatunk egy feltevést. Hátha a Fojnicában, Boszniában a ferenczieknél őrzött Mátyás király czimerével ellátott kárpit, melyet néhai Kállay Béni megszerzett a magyar nemzetnek, ez az István herczegnek ajándékozott ajándékdarab.* Az Erdődy-féle galgóczi teljesen analog kárpit is hihetőleg ilyes diszajándék. Examentum alatt 6 fonálra szövött selymet kell érteni. E kulturtörténeti értékü közleményre felhivjuk a kutatók figyelmét.

IV.

István herczeg halála után kitört a viszály az örökösök közt; László, a legidősebb herczegfi, abban a hitben volt, hogy atyja őt testvérei rovására megröviditette. Azonban a ragusaiak, mint az örökség letéteményesei, egy tapodtat sem tértek el a végrendelet szavaitól és békés egyetértésre intették a testvéreket. A végrendelet végrehajtásából kifolyó intézkedések, a herczeg fiainak magatartása és az 1466 május után beállott züllés, hosszú fejezetet alkotnak abban a szomorú vergődésben, melynek részleteiről a ragusai levéltárban közölt adatok elég megbizható képet nyujtanak. Nem kivánjuk ezeket elemezni és csak a végső katasztrófa körvonalaira utalunk.

A két testvérnek, László herczegnek és Vlatkónak, rögtön szükségük volt a pénzre, de a köztársaság nem mellőzhette a formákat. Rozgonyi János és Thuz János, a magyar biztosok, ismervén a helyi körülményeket, figyelmeztették Mátyás királyt, hogy a végrendeletben 10000 arany egyházi alapitvány is szerepel. A király erre kieszközölte a pápánál, hogy ezt az összeget bocsássa az ő rendelkezésére, minthogy az ottani magyar őrség ellátására költségre volt szüksége. Mig azonban a pápa elhatározása megérkezett, a király letiltotta a köztársaságot a végrendelet végrehajtásától. 1468-ig[1] tehát csak előlegeket adtak a testvéreknek.

Azonközben a testvérek keresték az érintkezést a királylyal s férjhez adták Mara hugukat Crnojević Iványhoz.[1] László herczeg, kit a törökök leginkább szoritottak, időközben birtokadományt eszközölt Mátyás királytól, valamint hiveinek egy részével — Vlatković Ivánnal — Magyarországba költözött. Vele ment a felesége és fia, Balsa Péter is.[2] Valami módon magához keritvén apja ingóságainak egy részét, ezzel ifju öcscsét, Istvánt, de Vlatkót is elkeseritette, és azonfelül látván, hogy nem tarthatja meg országát, ez volt rá nézve az egyetlen menedék.

Vlatko herczeg, István herczeg második fia, öcscsével Istvánnal Noviban székelt. A török bégekkel a szomszédban azonban olykor jó ba-

[1] A pápa beleegyezése és utasitása 1468. febr. 10. kelt. D. R. 629. l. Resti 377—79. 1476. aug. 17. István herczeg öröksége ügyében Mátyás király 18 ezer aranyat követelt az István herczegnek nyujtott segély fejében és azért tiltotta meg a ragusaiaknak, hogy az örökséget liquidálják. Rozgonyi János és Thuz János 1466. okt. 24-én zárat rendelnek el a városnál. (Rad.)

Ez a meghagyás állitólag Klissából kelt. Ugy látszik, Ragusa ezen eljárás ellen tiltakozott, mert decz. 4-én Rozgonyi és Thúz részéről hasonló parancsot kaptak. Ekkor a herczeg fiai Velenczéhez fordultak (Ljubić S. Rad. XVII. 1—17. Ragusa viszonya Velenczéhez.)

A dolog azonban úgy állt, hogy Rozgonyi és Laki Thuz János Sinj várában decz. 4-én megirták a köztársaságnak, hogy azok között, a kiknek István örökségére joguk van, Vlatko herczeg a maga igazát előttük bizonyitotta és hogy László herczegnek atyai öröksége a köztársaságtól ne vonassék el. Megkeresik a király nevében a várost, hogy István herczeg összes örökségét, a mely náluk van letéve addig, mig a király embert nem küld hozzájuk, a kivel ők is átvizsgálják a kincset és az illető örökös jogait, a szóban forgó kincset ne adják ki. Ennek megmagyarázására küldik Sándor telkibányai apátot. Dr. Margalits Ede Horvát repertorium I. 316. kivonatolván ez értekezést, okt. 24-ről keltezi Klissából Rozgonyi levelét. Ez azonban teljesen hibás, a mennyiben Klissából okt. 2-án kelt Rozgonyi levele és abból a következő tünik ki: Mátyás király tényleg küldött sereget István herczegfi védelmére, még pedig István, Vlatko fia utján arra kötelezte magát, hogy e sereget fizeti. Ez az összeg 27 ezer arany forintra ment. Ezzel tartoztak tehát az örökösök a királynak. A köztársaság tehát Vlatkonak a nála levő hagyatékból 9 ezer arany forintot kifizetett és erről nyugtatványt is állitanak ki, fenmaradt tehát 18 ezer arany forint követelés. Ilyen hiányos képet kap az ember, ha az okleveles anyagnak csak egy részét ismeri. Most tehát már tisztában vagyunk az egész misszióval. István fiát Vlatkot felküldték Mátyáshoz, kinek országát felajánlotta, s csak azt kötötte ki, hogy a király küldjön katonát, a kiket majd ő fizet és mikor a király csakugyan küldött katonát, akkor megijedt, hogy kihódoltatják országából és egyidejüleg Velenczének ajánlotta fel országát.

[1] 1469. Resti 380. l.

[2] László ágának magyarországi szerepléséről más alkalommal lesz szó.

Pridislaus, 1466. aug. 14. *János* humi vajda, Albert, veszprémi püspök csekeli várjobbágyait a vránai perjelséghez tartozó Somogymegyei Mike község prédálásáért felmenti a megtorlástól. Vasvár-szombathelyi káptalan fasc. C. No. 14.

Ragusa 1473. jun. 14. menlevelet állít ki: Cecilia, István herczeg özvegye, Vlatko és István s unokahuga (Istváné?) «alla nobil madona *Amalta*» részére. László már nem szerepel. 1476 aug. 17. pedig Kyra Anna, László hg. felesége és fia már Brezovicán kelteznek. Balsa, László szt-szávai herczeg fia és anyja «Charava» (Kyra Anna) biztositó levele, hogy Brezovicza város kiváltságait tiszteletben tartják. Vasvár-szombathelyi káptalan fasc. 12. no. 6.

rátságot tartott s ha nyilt rá alkalom, versenyt zsarolta velük a ragusai kereskedőket.[1]

Ocscse Koszacsa István ekkor 15—16 esztendős ifju lehetett. Ugy látszik, hogy 1474 táján térhetett át a mohamedán hitre, mint ilyen az Ahmed nevet nyerte. Rábeszélés, haszonlesés, vagy László bátyja iránti gyülölet vitte-e erre a lépésre, nem tudjuk. Mindenesetre bizonyos, hogy fanatikus mohamedánná sohasem vált és Vlatko testvérével mindig fentartotta a jó viszonyt. Midőn a török 1474-ben megkisérelte, hogy megalkuvás utján keritse hatalmába Castelnuovot, Vlatko székhelyét, és ez alkalommal nagy igéreteket tettek neki, ha átengedi, öcscse Ahmed, a kinek révén ezt az ajánlatot tették, maga óva inti, hogy ne sokat bizzék a török igéretében.[2] Bizonyos keresztény vonás megmarad benne később is, mert atyafiságával fentartotta az összeköttetést és a velenczeiekkel mindvégig sürü összeköttetésben állott, a kik nehéz pillanataikban mindig számitottak az ő közbenjárására. Feltevés ugyan, de nagy a valószinüsége, hogy titokban sohasem mondott le örökösödési igényeiről és azt remélte, hogy a szultántól valami czimen megkaphatja örökét.

Eszes, simulékony ember volt, a ki hüvös szemmel néze a török viszonyok alakulását, ismerte gyöngéiket és tudott velük bánni. Ennek köszönheti nagy karrierjét, a melyet a török udvarnál megfutott, nagyvezér, a szultán veje lett. De ez csak közbevetőleg legyen mondva, mert életrajza és müködése a török történelem lapjaira tartozik.[3]

Vlatko szorongatott helyzetében, midőn a török apránként elfoglalta várait, ezért a pápához fordult segélyért, de biztatásnál egyebet nem kapott.[4] Látván végromlását, midőn a török folyton összébb szoritotta országrészét, Novit és a közeli Fort-Opus erődöket felajánlotta Mátyás királynak, s magyar őrségre bizva a védelmet.[1] A ragusaiak is szerették volna megtartani Novit, de lekéstek vele.

Midőn Mátyás király nyugati diverziói következtében békét kötött a törökkel, ezzel szabadjára engedte a tért a töröknek.

Az a magyar őrség, mely Počiteljben a ragusai adó költségén tartatott, emberül megfelelt feladatának. Sándor apát, kinél buzgóbb követe kevés volt Mátyás királynak, nagy ügyességgel közvetitett Vlatko s a király között, gondoskodott a magyar csapatok élelmezéséről mintegy déldalmácziai helytartóként.[2] Noha e derék férfiú müködésének méltatása, valamint e magyar herczegovinai occupatio részletes tárgyalása megérdemelné a fáradságot, ez alkalommal a magyar őrség dolgai közül csak egy részletet, a hires mosztari hid kérdését kivánjuk megemliteni.

Truhelka Ciril volt az első, ki a mosztari hires hidnak épitését először hozta összeköttetésbe a počitelji megszállással még pedig a Dipl. Ragusanum alapján. 1465 decz. 28-án ugyanis a raguzai tanács rendeletet adott ki, hogy a Narenta felett hid épitessék Počitelj mellett a

[1] Resti 384. l. MDE. 73. 79—80.

[2] 1474. okt. 23. okt. 24. Milano Á. L.

[3] Életrajzi vázlata Glasnik 1894. 360—3. Peez Károlytól. Ő s még utódai is folyton fizettessék Ragusát öröksége czímén. Razzi Kron. 111. l. Velenczével való viszonyára Marino Sanudo III—XXVII. köt. 1500-ban egy rubintot követel Velenczétől, mely Vlatkóé volt s Loredano kezébe jutott III. 191. l.

[4] Róma 1475. jan. 21. Vlatko szt. szávai herczeg levelére válaszol a pápa, hogy követei nála jártak és összetartásra, ellenállásra inti őket, segélyt igérvén neki. Kaprinai 9—18.

[1] Resti 387—7; Luccari III. 195—6.

[2] A Raguzából való Sándor telkibányai apát 1469 nov. 20-án kapott Mátyás királytól megbizást, hogy Dalmácziában a királynak bizonyos utasitásai szerint intézze a politikai dolgokat. Költségeit a király a raguzaiak évdijára utalja. HO. III. 423. 1470 febr. 14. 100 aranyat nyugtáz; 1470 ápr. 10. 300 aranyat; a király Visegrádon 1472 okt. 9. újabb 200 aranyról ad nyugtát, melyet Sándor apátnak a királyi adóból kiutaltak. HO. III. 426. 1472 okt. 27. újabb elismerését nyilvánítja a köztársaságnak, a miért Sándor apátnak és társának Derecskey Péternek kiutalták a költséget. HO. III. 427. 1473 febr. 13-án 500 aranyat utaltak ki a raguzaiak. Sándor apát missziójában, társaként Derecskey Péter is részt vett mint a király küldötte. Sándor apát a köztársaság részéről kiutalt pénzeket, a melyekről ő maga is nyugtákat adott, a végvárak őrzésére és megvédésére fordította. 1473 márczius. HO. 428. A köztársaság részéről fizetett évi 500 arany voltaképen a köztársaság érdekében fordíttatott az említett végvárak fentartására. 1474 május 19-én a király köszönete 1474 junius 27. Ernuszt János szlavoniai bán és kincstárnoknak levele. HO. 428—429. A király e buzgó emberét már 1465-ben megjutalmazta s örök joggal neki adományozta egy szláv nyelvü adománylevelében a Castelnuovo körüli zsupát. l. Miklosich Mon. Missiója részleteiről. DR. 775—800.

köztársaság költségén, hogy a magyar sereg könnyen átszállhasson.[1]

1466 jan. 3-án pedig ácsokat és más hidépitőket küldenek Počitelj mellékére és jogot adnak a rectornak, hogy annyi költséget forditsanak e czélra, a mennyit a munka megkiván.[2] A kérdés csak az, hogy csakugyan a mosztari hid épitése forgott-e szóban. Truhelka arra alapitja következtetéseit, hogy 1. Mosztar valamint hidja oklevelesen nem emlittetik 1465 előtt. Ez az érv nem áll egészen a maga teljességében, mert 1448 és 1455-ben pons terræ név alatt egy hid emlittetik Kosača István herczeg birtokai között.[3] 2. A Dipl. Rag. közléséből következik, hogy a hid közvetlenül Počitelj mellett épült. Ez a hid összeköttetést létesitett Jajcza-Herczegovina között és a régi Korvin-ut nyomát Mosztártól Rámáig még ma is meg lehet állapitani. Mindazon patakok mentén, melyek a Narentába torkolnak, egyforma régi stilban épitett hidfőket lehet látni. (Drežnica, Doljanica.) Az ut a Narenta torkolatától a Narenta völgyén keresztül vezetett, a hol hidfő részletek maradtak meg, Prozoron és a Makljenen át a Verbász völgyében. A hid Počitelj közvetlen közelében nem is épülhetett, mert azon esetben az országutnak nem lett volna értelme, ugyanis ez esetben a jajczai országutnak Ljubuskinál kellett volna átvezetni a Narentán. Ez az összeköttetés azonban oly nehéz, hogy még ma sincs meg. A Mosztár melletti átkelő azonban a természet alkotása és predesztinálva van hidépitésre.

Ez érvelésre vonatkozólag csak azt jegyezzük meg, hogy épen azért, mert a mosztári átkelést a természet is megjelöli, majdnem bizonyosnak látszik, hogy ott már előbb is volt hid.

3. Počitelj közelében nem találunk hidmaradványokat, még az esetben is, ha fából volt, a kőből épült hidfómaradványoknak meg kell lenniök. A hidnak, mely ekkor épült, mindenesetre nagy méretünek kellett lenni, mert a magyar király két követe Farkas György és Benedek a király költségén mérnököket, kőfaragókat, kovácsokat és egyéb a hidépitéshez szükséges mesterembereket fogadtak.

A hidon látható török feliratok csak a hid renoválására vonatkoznak, ezek a 974. évszámot jelzik a javitás idejeként (a mi számitásunk szerint 1566-ban).

Truhelka érvelése mindenesetre annyit bizonyit, hogy 1465-ben a magyar Jajcza és a tenger közötti összeköttetés biztositására kőhidat épitettek. Nyilt kérdés, hogy Mosztárnál volt-e hid már is és ha volt, 1465-ben ennek helyére épitették-e az uj hidat, vagy uj hid készült-e, mindezt egész pontossággal nem lehet megállapitani. Annyi azonban kiderül, hogy raguzai mesteremberek épitették és az is bizonyos, hogy a törökök, e munkánál, a melyet vagy pusztitás ért vagy nagyobb méretekben épitettek ki, szintén raguzai mesterembereket alkalmaztak.

1481 végén a török mindinkább közeledett Novihoz s 1482-ben ostrom alá fogta. Voltaképen nem foglalták el, hanem az őrség és Vlatko herczeg sehonnan sem remélhetvén segedelmet, elhagyták a várost. Az őrség és Vlatko herczeg Ragusába menekültek, a hol az őrség egy részét zsoldba fogadták. Vlatko rövid ideig hugánál Crnojević Jánosnénál lakott, aztán hajón Arbe szigetére ment, a hol nemsokára meghalt. Özvegye Marco Loredano hirneves velenczei kapitánynak lett a felesége, utódai Velenczében folytatták tovább a nemzetséget.

Mindez azonban nem akadályozta meg Herczegovina török kézre jutását. A kis magyar őrség, hazulról nem frissittetvén fel, apránként leolvadt — elragusaiasodott. Végre bekövetkezett az utolsó csapás ideje.

A török csapatok Ajaz bég vezérlete alatt behódoltatták a még be nem hódolt részeket s szandzsákot alkottak Herczegovinából, melyet a bosnyák helytartó alá rendeltek. Hiába voltak Mátyás király 1480 dec/. győzelmei és vezéreinek szerencsés portyázásai Boszniában, az Adriamenti vidéket nem óvhatta meg a török foglalástól.

5. *Vukotic Pribislav, István herczeg kamarásának végrendelete 1475-ből.*

Azon előkelő személyiségek között, a kik Kosača István udvarában irányt adtak és külföldi összeköttetéseiben politikáját képviselték, első sorban áll Vukotić Pribislav. Vukotić Pri-

[1] Diplom. Ragusan. 769. l.
[2] U. o. 770. l.
[3] U. o. 779. l.

bislav életrajzi vázlatát megirni annyi, mint ujból előadni Herczegovina történetét a XV. század közepétől István herczeg haláláig. 1448-tól 1466-ig alig volt oly herczegovinai követjárás, a melyben Pribislav (Pribizovac, Pribisav, Premislav) ne vett volna részt. Az olasz jelentések camarlengonak, kamarásnak nevezik s mint az ország előkelőinek egyikét emlegetik. Bizonyára nagy része volt a herczegi méltóság felvétele kimódolásában; ő volt az, ki Alfons, nápolyi királynál, családi és politikai ügyekben közvetitett.[1]

Legnagyobb szerep jutott azonban Pribislavnak a Velenczével való tárgyalások alkalmával. 1461. végén, midőn Sperančić Pál, horvát bán, ellen védelmet keresett ura, István herczeg, Osztrovica és Klissa várát szerette volna elfoglalni. E czélból fegyvereseket kért a *köztársaságtól*, azt akarván elhitetni Velenczével, hogy a várat számára foglalja el. Kivánta továbbá, hogy Mátyás királylyal szemben a köztársaság védelmezze meg őt, fejtegetvén, hogy e két vár okkupáczijának nincsen semmiféle ellenséges czélzata.

A követségi utasitás részletes tartalma:

A bosnyák király (István Tamás † 1461.) halála után fia, István az ő leányát (Katalin), a király feleségét anyjául fogadván követeket küldött hozzá, hogy kössenek békét. Ő Vlatkó nevü fiát néhány báróval elküldte a koronázásra és kéri a köztársaságot, hogy ezt a békességet vegye tudomásul. Fegyvereket kér a török ellen, hogy várait megerősithesse. Egyuttal birtokul kér néhány várat, a hova visszavonulhat, hogyha országából elüzetnék.

Egyuttal tudatja, hogy a mult esztendőben (1460.), midőn a török ellene jött, Mátyás magyar királyhoz küldött segedelemért, de ez Csehországban lévén elfoglalva, Pál horvát bánt utasitotta, hogy seregével menjen segitségére. A bán azonban azt mondta, hogy nincs annyi embere, sem pénze, hogy őket fizesse. A herczeg 3000 aranyat adott neki, midőn a török országába jött és ő még se jött segélylyel, a miért aztán békét kellett kötni, a mennyiben 40,000 aranyat fizetett a zsákmányon kivül, a melyet a török ejtett. Nevezett Pál bán, Tamás, bosnyák király halála után egy várat vett el utódjától, Istvántól, mire ez Mátyás királyhoz fordult, a ki azt mondta, hogy igazitsa el dolgát, a mint tudja. Ez a Pál bán a köztársasággal is viszályban áll, miről bizonyságot tehetnek Dalmácziában a többi előkelők is, azért küldjön neki embereket és gépeket, hogy megboszulja magát a közös ellenségen.

Novi várában megesik, hogy az ő kereskedői velenczei területre jönnek, de nem kapnak portékát, állitólag mert a köztársaságtól nincs engedélyük; ezt a concessiót kéri.

Az ő követe «Premislav», kamarása, a kit a Pál bán ügyében küldött a köztársasághoz. Ő Pál bán ellen harczot kezdett, hogy Klissa várát elvegye. A köztársaság nézze el ezt a háborút, igazitsa el a dolgot a magyar királylyal, és ha a herczeg elfoglalta a várat vissza fogja adni a köztársaságnak.[1]

A köztársaság nagyon ügyesen védte ki ezt a nyilvánvalóan rovására tervelt foglalási szándékot.

István herczeg előterjesztésére ugyanis azt felelte a Signoria, hogy nagyon örül a bosnyák királylyal kötött békének (1461. őszén), a melynek létesülését mindig óhajtotta; kivánja, hogy meg is maradjon.

Ami a puskások dolgát illeti, melyeket István herczeg kért, a köztársaság kitérően felel. A keresztény hatalmakat máris felhivta a köztársaság a török elleni védelemre és mindent elkövet majd, hogy országa megvédésében segitségére legyenek, de ostromgépészeket és puskásokat pénzért is kaphat minden oly esetben, mikor szükségét látja.

Ami azt illeti, hogy elüzetése esetén valamely erődített helyet engedjenek át neki, remélik, hogy ez nem fog bekövetkezni. Ha azonban ez a nem várt eset mégis bekövetkeznék, akkor mindig készek, hogy őt, fiait és javait befogadják, megőrizzék; Lesina szigetén szivesen látják majd.

A mi a Pál bán elleni háborura adandó segélyt illeti, azt nem adhatják; mert az a körülmény, hogy Pál bán nem engedi alattvalóit velenczei területre lépni, még nem ok a hadviselésre.

Nem akarják visszatartani a Pál elleni háborutól, de figyelmeztetik, hogy Osztrovica vára az övék volt és teljes jussuk van hozzá, valamint Klissza is, mely mindig védelmük alatt állott, ezt tartsa szem előtt. A mi a herczegovinaiak részére kért kereskedelmi szabadságot illeti, velenczei területen szivesen beleegyeznek, de csak bizonyos kikötéssel. Tilos ugyanis, hogy az áruk és megvámolt portékák a cattarói öblön túl másütt adassanak el, mint az ő hajójukon, mely a portékát Velenczébe viszi; szóval az elővételi jog fentartásával teljesitik a kérést.

[1] Resti 347. — 1455. István hg «Pribisovaz»-ot küldte Nápolyba. A ragusaiak felhasználták ez alkalmat, hogy kereskedőik érdekeit figyelmébe ajánltassák a herczegnek.

[1] MDE. I. 101—3.

Pribislav ez alkalommal a maga érdekeire is gondolt. Előérzetében a közeledő veszedelemnek, csakugy mint ura, biztositani iparkodott vagyonát, s menedéket akart szerezni, ha hazáját elfoglalja a török, vagy urának fiai esetleg kiturják birtokaiból.

A politikai helyzetet nálánál senki sem ismerte jobban Herczegovinában. Tudta, mit várhat Nápolytól, s a magyar udvarnál is, mint urának bizalmasa, többször megfordulván, hü képet alkotott magának a helyzetről.

Legbiztosabb menedékül Velencze kinálkozott. Hosszas követségei alatt bizonyos italophilismus is hozzájárulhatott terveihez, de meg az a körülmény is, hogy a velenczei polgárjog értékes garanciát nyujtott minden tekintetben. E követsége alkalmából, melynek nem volt ugyan az István herczeg várta sikere, mert a Signoria spalatoi rektora utján maga vette kezébe Klissza vára dolgát,[1] kijárta magának és fiainak is a polgárjogot. 1463. szept. 4. meg is kapta «cum suis filiis et heredibus» — «qui nuper apud nos fuit orator ill. domini ducis Stefani.»[2]

Az erre vonatkozó esküt törvényes képviselője utján nyomban le is tette. Hogy ura, István herczeg e lépését helyeselte, bizonyitja, hogy teljesen egyetértett vele a követendő politikai irányban és megengedte neki, hogy segitsen magán, a hogy lehet.

Kétségtelen, hogy Pribislav eredetileg csak ugy mint ura, bogumil (patarénus) hitet vallott, de később áttért a katholikus hitre és aztán hiven meg is maradt; midőn ura 1466-ban meghalt, a viszálykodó testvérek megunatták vele hazáját, vagy pedig annyira kétségbeesettnek látta a helyzetet, hogy a köztársaság területén keresett magának menedéket. Lancilago, Lancelot (Venczel) keresztnéven hü polgára lett a köztársaságnak és mint ilyet találjuk 1475 márczius 25-én keltezett végrendeletében, melyet Pini Nicolo közjegyzőnél tett le.[3]

Műveltségtörténeti fontosságánál fogva ime közöljük e végrendeletet lehető teljes magyar fordításban:

Én Lancilago (Venczel), kit Vukotić Pribislavnak neveznek, bosnyák vitéz, Isten kegyelméből ép észszel, de erőtlen testtel úgy akarom, hogy ez legyen az én utolsó végrendeletem, minden egyéb előbb alkotott ebbeli rendelkezésemet visszavonván.

Mindenekelőtt lelkemet ajánlom Istennek és Isten anyjának, szüz Máriának stb. Ugyancsak szeretett feleségem Dorottya[1] mindazt, a mit az alábbiakban meghagyok, felhatalmazottaimmal, Giacomo Todesco, paduai ferenczes guardian úr és komám Nuovo Monte Mártonnal végrehajtsák és akarom, hogy ezek, emlitett feleségemet védelmezzék és mindazt megtegyék, a mi az én lelkemre, fiamra és Dorottya feleségem tisztességére üdvös lészen.

Hasonlóképen a paduai szt. György templomban levő szüz Mária oltárnak, mely az én sirom közelében vagyon, 100 aranyat hagyok, a melyen vegyenek vagy olajat vagy birtokot az oltár ellátására. Ezt az alamizsnát az a lelkész élvezze, a kinek ez oltáron lelkem üdvösségéért minden vasárnap, minden pénteken és minden ünnepen kötelessége misét szolgáltatni.

Ugyancsak a nevezett oltárnak egy selyem egyházi ruhát, egy ezüst kelyhet, egy misekönyvet és egy hordozható elefántcsont oltárt hagyományozok.

Ugyancsak akarom, hogy valaki küldessék a szt. sirhoz az én lelkem üdvösségére, a kinek azt az alamizsnát adja feleségem és az előbb emlitett meghatalmazottaim, melyet jónak látnak.

Ugyancsak akarom, hogy valaki küldessék Rómába lelkem üdvösségéért az előbb emlitettek belátása szerint és ha pap, a ki oda megy, a nagy bőjt minden stácziója alkalmával legyen köteles misét szolgáltatni.

Ugyancsak akarom, hogy lelkem üdvösségéért küldessék valaki San Giacomoba.[2] Továbbá Bosz-

[1] MDE 123—4.

[2] Ljubić X. 270—1.

[3] Ceccheti a velenczei államlevéltár tudós igazgatója ismerte ugyan e végrendeletet, de egy pontját kivéve, melyet az illető helyen meg is jegyzünk, csak röviden emlékszik meg róla. L. «La donna nel medio evo a Venezia.» Arch. Ven. I. ser. XXXI. 309. l.

[1] Családi nevét nem tudjuk, de valószinüleg valamely dalmát vagy horvát főnemzetségből való lehetett.

[2] E három legatum bizonyitja Pribislav erős katholikus érzelmeit. San Giacomo alatt San Jago di Compostellát Spanyolországban kell érteni. Megjegyezzük, hogy Páduában a szt. György-templomában kutatásokat tétettünk a nevezett oltár holléte tekintetében, de sajnos, a templom 30 évvel ezelőtt renováltatott és igy sem az oltárra, sem a siremlék nyomára nem akadhattunk.

niában nem szokott az asszony hozományt kapni, hanem szerelemből, jóságáért és atyafiságának becsületességéért veszik ott el a nőt. Ezt csak azért mondom, mert én az én feleségemtől, Dorottyától semmiféle hozományt nem kaptam, hanem jóságáért és csak azért vettem el, mert jó atyafiságból való.[1] Neki hagyományozom összes ruháit, összes ezüstös öveit, valamint összes arany gyürüit: 4 gyémánt és 3 rubint. Ugyancsak neki hagyom azt *a magyar királytól* kapott sárkányos czimert;[2] ugyancsak neki hagyom az Alfons királytól nekem adott rendjelet (sciarra?) 5 gyöngygyel, két gyémánttal és három rubinttal; ugyancsak neki hagyom nyakékét, melyet a cziprusi király adott nekem egy gyöngygyel[3] és bizonyos kövekkel.

Akarom, hogy ezeket a tárgyakat mindig közelében tartsa, hogy lelkemről megemlékezzék, minthogy nekem mindig becsületemre vált és megnyugtatásomra volt.

Ugyancsak Dorottya feleségemnek hagyok egy birtokot, melyet Buzacharini Katalin[4] asszonytól vettem.

1000 aranyat tisztán és szabadon, melyet neki az irányában érzett szeretetnél fogva hagyok és ennek nem mondhat ellene és nem tehet panaszt sem fiu, sem testvér.

Mindezen előbb emlitett tárgyakat illetőleg azt akarom, hogy az összes törvényes kellékekkel birjon és hogy ezekkel halálom után belátása szerint rendelkezhessék. Emlékezetébe ajánlom az én és a fiam becsületét.

[1] Ezt a jogtörténetileg igen érdekes passust Cecchetti emliti és ez azt bizonyitja, hogy feleségének összes ingóságai tőle valók.

[2] Vajjon a sárkány-rendről van-e itt szó vagy valami sárkánynyal diszitett fegyverről, melyet a magyar királytól kapott, nem tudjuk. Meglehet, hogy Hervoja sárkányrendjéről van szó, mely Pribislav birtokába jutott, mindenesetre ez egyik legérdekesebb pontja a végrendeletnek.

[3] Pribislav idejében Cziprus királyai a Lusignan család tagjai voltak, m. p. 1432—1458-ig János, 1458—63-ig öcscse Lajos, ezt 1463-ban elkergette János törvénytelen fia, Jakab az utolsó cziprusi király, ki 1463-tól 1473-ig uralkodott, ennek neje volt a velenczei Cornaro Katalin, ki Jakab halála után Cziprusra való jogát átengedte Velenczének. Ugy látszik ez utóbbitól kapta Pribislav a nevezett ajándékot, mert ez felesége révén szorosabb összeköttetésben állott Velenczével.

[4] A Buzzacarini családról lásd Mantovai követjárás Budán cz. munkámat. 42. l.

Ugyancsak Rafaelnak, első házasságomból született fiamnak hagyok 500 aranyat, a mely 500 aranyból 350 aranyat már kapott, valamint egy házat, melyet Ballei Mátyástól 140 aranyon vettem, és igy az 500 aranyat már megkapta. Ezenfelül hagyok neki 490 aranyat mint osztályrészt, a mint a nagykoruságról szóló nyilatkozatban meg vagyon irva és pedig azért, mert ő első feleségemnek volt a fia és aztán jó indulatom okából.

Ugyancsak Péter fiamnak hagyok 500 aranyat.

Ugyancsak György fiamnak 500 aranyat.

Ugyancsak Katalin, Borbála és Anna leányaimnak hagyok 600—600 aranyat.

Ugyancsak, minthogy feleségem más állapotban vagyon, ha fiut szül ez javaimból 500 aranyat, ha azonban leányt 600 aranyat kapjon.

Ugyancsak Katalin leányomnak hagyok egy nagy aranyozott ezüst, bosnyák módon készitett övet.

Ugyancsak megint valamennyi leányomnak gyöngyöket hagyok, 116 arany értékben.

Megkérdeztetvén a megkérdezendők felől azt felelte, (a jegyző itt egy kis pausát tartott és a beteg aztán folytatja rendelkezéseit) akarok még rendelkezni valami iránt.

Ugyancsak azon esetre, hogy ha fiaim közül valamelyik doktor (az egyetemen) akarna lenni vagy lovas szolgálatba akarna lépni, az kapja kardomat, sarkantyuimat, valamint egy hevedert.

Ugyancsak összes jószágaimnak maradékát, a mely engem illet és még illetni fog és összes tollaimat, a melyeknek száma 16, valamint egy ezüstözött fából valót és egy aranyozott övet bosnyák mód szerint, Katalin leányomnak hagyom.

Ugyancsak két aranynyal bosnyák módon szövött ruhát, egy dolmányt aranyos posztóval, két selyem felső ruhát.

Ugyancsak egy különféle szinü bársony ruhát (ugyancsak egy használt férfi ruhát).

Ugyancsak egy nyestbőr takarót.

Ugyancsak két atlaszszövetet.

Ugyancsak egy török-selyemből készitett kárpitot.

Ugyancsak 8 aranynyomásu bőrt.

Ugyancsak 3 pár közönséges) sarkantyút.

Ugyancsak egy ezüstözött spádét, valamint egy ezüst török kardot, valamint ezüst és aranyozott sarkantyukat.

Ugyancsak 6 szőnyeget.

Ugyancsak egy arany pecsétgyürüt.

Ugyancsak két szép selyem ágytakarót.

Akarom, hogy mind ezek leányaim és fiaim között egyformán elosztassanak.

Ugyancsak hogyha leányaim vagy fiaim közül valamelyik teljes korusága elérése előtt halna meg, akarom, hogy az illetőnek része, a még élők birtokába jusson; magától értetendő, hogy a leányok és fiuk én tőlem és Dorottyától származnak.

Ugyancsak ha valamelyik az emlitett leányok közül, a mitől Isten óvjon, de a mit sokszor cselekednek, anyja beleegyezése nélkül megy férjhez, az ne kapjon semmit.

Tanu: Presbiter Antonio santi Angelino.

Tanu: Alexander clericus sante Mariæ.

E végrendeletből kitünik, hogy Pribislav nemzedékrendi táblája ekkép állitható össze:

Vukotić Pribislav
† 1475-ben
1. felesége: ?
2. felesége: Dorottya

1-től: Rafael 2-tól: Péter György Katalin Borbála Anna

A végrendelet tanusitja továbbá, hogy Pribislav még az akkori velenczei fogalmak szerint is gazdagnak mondható, mert összevéve a készpénz hagyatékot, látjuk, hogy 5490 aranynyal rendelkezett. A hagyaték tehát, eltekintve az ingóságok értékétől, 5499 aranyat tett, a mi az István herczeg 100 ezer arany vagyonának a 18-ad része.

THALLÓCZY LAJOS.

SZENT ISTVÁN VÉRSÉGE ÉS A MAGYAR KUTFORRÁSOK.

(Harmadik közlemény.)

A mit előző czikkünkben mondtunk az Athleidát emlegető krónikákról, hogy t. i. keletkezésük semmiesetre sem lehet korábbi a XIII. század második felénél, mindazzal ellentétben van az az eddigi nézet, hogy a kamenci évkönyvek a XIII. század elejéről származnak. Az évkönyvek egy a kamenci cistercita zárda XV. századbeli necrologiumának utolsó leveléhez füzött pergamentlapra vannak irva s nyilván a régi necrologiumból valók, melyből Schmalkaldeni Henrik frater az 1405-ki nagy áradáskor megmentette ezt a levelet. Az irás jellege XIII. századbeli s mivel az évi följegyzések az 1165-re következő esztendőnél szakadnak meg, közel eső volt az a gondolat, hogy az irás sem lehet sokkal későbbi ennél, mind a mellett 1204. után kellett megtenni a följegyzéseket, illetőleg kijegyezni némi bővitésekkel a krakkói évkönyvek adatait, mert az ezekhez csatolt s az 1000 körül élt szent fejedelmek és főpapok névsorát tartalmazó jegyzék már szentnek mondja II. Henrik császárt és nejét, Kunigundát.[1] Ámde a II. Boleszláv lengyel herczeg által megölt Szaniszló krakkói püspököt is mint szentet emliti az évkönyviró: «Anno 1079. passus est *Sanctus Stanizlaus* episopus Cracoviensis 3. Ydus Aprilis.» Már pedig Szaniszlót csak 1253-ban iktatta IV. Incze pápa a szentek sorába, ez tehát a föntebb kifejtett érveken kivül egymagában is elég bizonyiték arra, hogy nem tehetjük korábbra a kamenci évkönyvek összeállitásának idejét a XIII. század második felénél.

Igy aztán megint csak ott vagyunk, hogy a Sz. Istvánra vonatkozó adatok elterjedése és különböző magyarázatokkal történt kibővitése akkor kezdődött, midőn Krakkóban és Kalisban három magyar herczegnőnek volt udvara. Ez a három herczegnő, mint már emlitettük, IV. Béla két leánya, u. m. Szent Kunigunda († 1292.), kit 1239-ben szemérmes Boleszláv, az 1242—1279 közt uralkodó krakkói és sandomiri herczeg vett nőül s aztán Ilona vagy Jolánta († 1298.), 1256-tól Áhitatos Boleszláv kalisi és nagy lengyelországi herczeg († 1279.) neje, továbbá IV. Béla unokája, Grifina († 1291.), Szemérmes Boleszláv utódának, az 1279—1288. közt uralkodó Fekete Lesko, krakkói és sandomiri herczegnek a felesége. Köztük emlitendő még Kálmán halicsi király és tótországi herczeg († 1241.) öz-

[1] Pertz XIX. 580. Bielowski II. 775.

vegye, Salome († 1268.), Szemérmes Boleszlávnak a nővére, ki férje halála után Lengyelországba tért vissza s a Sz. Klára szüzei közt, a zavichosti monostorban töltötte hátralevő napjait.[1] Bár apácza volt, a Magyarországban töltött közel 20 esztendő mély nyomokat hagyott lelkében s mint később még visszatérek rá, alighanem volt valami része a Varsói Krónika létrejövetelében.

Mindamellett kitünik a föntebbiekből, hogy nemcsak a XIII. század dereka előtt, de a későbbi krakkói évkönyvszerkezetekben sincs még szó Mesko nővéréről, sőt az 1340. körüli Traska és a még későbbi Sędziwoj sem emliti, holott a sziléziai évkönyvek forrása félreismerhetlenül valamelyik krakkói évkönyv volt. Legszembetünőbben látjuk ezt a kamenci évkönyveknél, melyeknek csaknem minden adata feltalálható a krakkói szerkezetekben, a száraz évi följegyzéseknél többnyire a szövegezés is egyezik. Ezeket a száraz adatokat bővitik egy pár esetben, különösen Meskonál és Chrobry Boleszlávnál, a mit már az 1250—70. közti krakkói és lysagorai évkönyvek is megtettek. A kamenci és a többi sziléziai évkönyv azonban már egy további fejlődési fokot tüntet föl ezekkel szemben s midőn Lengyelország Chrobry Boleszláv és Sz. István korabeli határáról szóltam, a hogy a lengyel források emlitik, arra is rámutattam, hogy a Varsói Krónikában kell keresnünk egyfelől a krakkói és lysagorai, másfelől a sziléziai évkönyvek közé eső fejlődési fokozat képviselőjét.

A Varsói Krónika legfölebb csak a XIII. század második felében keletkezett s a rendelkezésünkre álló adatok szerint itt találjuk legelőször emlitve Atleidát, mint Mesko lengyel herczeg nővérét s mint Jesse magyar király nejét és Sz. István anyját. Irójának elég élénk képzelő tehetsége volt arra, hogy Géza fejedelemnek Hartviktól név nélkül emlitett nejéből valami homályos és bizonytalan mondai emlék fölhasználásával megalkossa Atleida alakját s visszavezesse az Arpádok és Piasztok közt többször ismétlődő családi összeköttetést a magyar és lengyel nép két első keresztény s körülbelül egy időtájban megtért fejedelméig.

Nem is annyira krónika ez a munka, mint inkább krónika formájában irt költői alkotás és korántsem volna meglepő, ha valaki azzal az elmélettel állna elő, hogy tulajdonkép a krakkói udvar igriczeinek énekei szolgáltatták az anyagot összeállításához. Annyi bizonyos, hogy a szlávságot erősen jellemző élénk fantázia merészen és nagyon önkényesen járt el azon vékony históriai szálak összeszövésében, melyek olyan a milyen történelmi alapul szolgáltak s mindenesetre éles ellentétben áll ez a krónikának nevezett mü a XVI. századbeli magyar hegedősök sokkal szárazabb és józanabb, inkább az események hü előadására, mint költői alakitásra törekvő krónikás énekeivel. Ha a Varsói Krónika krónikák módjára irt költeménynek nevezhető, emezeket bátran mondhatjuk versbe szedett történeti müveknek.

Kezdődik a Varsói Krónika Aquilával, Magyarország első királyával, ki midőn ezüstben, aranyban s drágakövekben, emberekben és marhákban, szárnyasokban és erdei vadakban annyira bővelkedett, hogy minden felől hozzá folytak össze a világ gyönyörüségei, fölmagasztalva és szivében föllelkesedve elhatározta, hogy összetöri és hatalma alá veti a föld minden országát és minden nemzetét. Kiadta tehát a rendeletet mindazon népnek, melyek féltek tőle, hogy nagy háborura készüljenek s fölfegyverkezve gyüljenek össze. Mikor aztán összegyültek a végnélküli mezőkön, száz sereget választott ki a legderekabb s hadra termettebb férfiak közül, senkitől sem kérvén tanácsot, nehogy valaki lomhaságból, vagyonszeretetből vagy a hitvese és gyermekei miatti fájdalomból ellene mondjon. És elpusztitotta Lituuát, hatalma alá vetette Scotiát, majd Daciát támadta meg s ezt is meghóditotta; Daciában aztán összegyüjtötte a hajókat, tengerre szállt s a hol a Rhenus folyam a tengerbe szakad, Theutoniába nyomult, Köln városában tizenegyezer szüzzel együtt megölte Sz. Orsolyát; innen Ausztriába vitte sátor-

[1] Krakkói évk. «1269. obiit domna Salomena, regina Galicie, soror ordinis Minorum.» (Bielowski II. 840.), Traska: «1268. soror Salomea ordinis sancte Clare migravit ad Dominum. In qua mirabile, quia 7 diebus iacuit in choro sororum inhumata, in lapide sancte Marie.» (U. o.) Sędziwoj: «1269. Domina Salomea regina, relicta quondam Colomanni regis Hungarorum degens multis annis sub regula sancte Clare, germana illustris principis domini Boleslai ducis Cracovie et Sandomirie IV. Idus Novembris obiit. Hec usque ad mortem in virginitate dicitur permansisse.» (Bielowski II. 813.)

fáját, hol megütközött Theutonia királyával s miután legyőzte, Apuliába rontott, ott a francziákkal és normanokkal hadakozott s ezeket is hatalma alá vetette. Innen átkelve a hegyeken, Lombardia kőfalakkal, magas tornyokkal ékesitett, megszámlálhatlan városokban bővelkedő lapályaira vonult, elpusztitotta az országot, szétházta a kőfalakat és összerombolta a tornyokat, a miért aztán isten ostorának nevezték el. Be akarván járni az egész világot s megszerezni a római birodalmat, Róma ellen inditotta seregét. De az első állomásnál éjjel, midőn ágyában aludt, látomása volt, megjelent neki a szent angyal s ezt mondta: «Azt parancsolja neked az isten, az ur Jézus Krisztus, hogy vadságoddal ne merészelj lépni Róma szent városába, hol apostolaim testei pihennek, hanem térj vissza s választott királyomat, Kazimirt, ki a sclavoniai és chrwatiai részekben hiven, szivének és elméjének minden buzgóságával szolgált, boszuld meg árulóin, kik gyalázatosan megölték, azt mondván: sohasem lesz fölöttünk király, hanem magunk fogunk uralkodni. Az utánnad következő nemzedéket azonban, mely alázattal fogja fölkeresni Rómát, az örök korona birtokába fogom juttatni.» Erre eltünt az angyal.

Reggel aztán a Velenczének nevezett városba vezette seregét a király s innen távozva, a tenger partja fölé jutott, hol uj várost alapitott, melyet saját nevéről Aquileiának nevezett. Majd átkelve a karinthiai Alpeseken, Chrwatia és Sclavonia határaira érkezett a Száva és Dráva között. Itt ellentálltak a horvát és sclavon fejedelmek, sereget állitottak ellene és tündöklött a nap az arany pajzsokon s fényük visszaverődött a hegyeken. Nyolcz napig tartó nagy ütközet volt köztük. Az isten Aquila király kezébe adta őket királyuk, Kazimir miatt, kit elárultak és gyalázatosan meggyilkoltak. Leölettek a sclávok és chrvátok, mások futásnak eredtek, némelyek pedig fogságba estek.

Midőn a győzelem után átkelt a Dráva nevü folyón és látta a sik és termékeny földet és számba vette, hogy már 25 esztendő telt el hazájából, Keleti Magyarországból való távozása óta s annyi győzelmes háboru után gyöngülni érzé magát: gondolkozni kezdett, mit tegyen, saját országába menjen-e vissza vagy ezt, a mit elfoglalt, vegye-e birtokába? Már több napig gondolatokba volt mélyedve és megszomorodva, akkor az a jó ötlete támadt, hogy ha házasság által köti magához a scláv és chrvát nőket, a földet békében és nyugalomban fogja birni. Előadta tehát seregének a tervet s mindenkinek tetszett. Kiküldött követei utján a sclávok fejedelmétől ugyanazon nemzetbeli leányt kapott, kit nőül vett, valamint serege is ezen nemzetből nősült. Ekkor átkelt a Dunán, sik mezőséget talált, melyet buja legelő boritott s tele volt pásztorokkal és mindenféle igás és gulyában élő barommal.

Mert e földön csak pásztorok és földmüvesek laktak, Sclavonia és Chrvatia királya pedig a tenger mellékén, Sipleth (Spalato) nevü városban tartózkodott, melyet még Sz. Péter apostol téritett a keresztyén hitre s mig Rómába nem hivták, öt évig püspöke volt.

Ezután a Thisa folyón ment át Aquila s ott még nagyobb sikságot talált, mely rendkivül megtetszett neki. Akkor összehivta egész seregét és seregének dicsőségére és tiszteletére Ungariának nevezte el, a földet pedig felosztotta a fejedelmek és bárók között, nagy birtokokat ajándékozván nekik s mindnyájuk megegyezésével azt határozta, hogy ha neje sok fiut szülne, az első szülött uralkodjék mindnyájuk fölött.

Ezután szült neje egy fiut, kinek Columan nevet adott. Ez Chrvatiából vett feleséget. Mikor pedig öregedni kezdett Aquila, az országok hirneves legyőzője, összehivta az ország összes fejedelmeit és mágnásait, fia Columán kezébe tette le a hatalmat és meghalt.

Anyja halála után Columan neje fiat szült, kit Bélának neveztek. Ez, midőn atyja elhunyt, Aquileia városába tért vissza, hol egy a konstantinápolyi birodalomból való görög nővel kelt egybe. Innen Sclavonia földére ment, melyet őse Ungariának nevezett el s itt neje fiat szült, kit Jessének neveztek.

A mit ezután mond a krónika Jesséről, nejéről, a Krakkó városából nőül vett Athleitáról, majd Sz. Istvánról, a koronakérésről s Mescho és Sz. István határjárásáról, azt már föntebb részletesen ismertettük. A továbbiakban előadja Sz. István uralkodásának végső éveit és a halála utáni eseményeket, melyek szintén nagyon jelentősek annak a feltüntetésére, milyen mese

módra fogták fel a XIII—XIV. századbeli lengyelek a régi magyar dolgokat.

Emliti a krónika Sz. Imre halálát. Henrik, Sclavonia nemes herczege — igy folytatja — súlyos betegségbe esett, nyolcz napig sinlődött, a kilenczedik napon pedig kilencz órakor kilehelte lelkét, melyet a szent angyalok a maguk társaságába vettek. A hetedik napon, vasárnap az urhoz költözött neje is, kivel szüzességben élt együtt. Halálán vigasztalan volt Sz. István, de könyörült rajta az isten irgalma, mert neje ismét fiat szült, kit Leventhának neveztek, aztán szült egy másikat, Pétert, a harmadik évben ujra egyet, Bélát. Hat hónappal később meghalt Sz. István neje, Magyarország királynéja s ekkor tanácsot tartva a fejedelmekkel, Theutoniából vett feleséget, Almania királyának a nővérét, kivel együtt jött öcscse, Henrik is.

A tizedik hónapban megjelent Istvánnak az isten angyala s igy szólt: «jőjj hozzám kedveltem, István király; ideje, hogy a világi fáradalmak után megpihenj a paradicsom örömében.»

Hat hónap telt el a szent férfiu halála után s ekkor Alba kezdett uralkodni Magyarországban. De az özvegy királyné cselt szőt ellene s azon kezdett magában tünődni, hogyan tudná öcscse, Henrik örök birtokába juttatni Magyarországot, István király fiait pedig, kiket Kaul fejedelem gondozott, a folyóba vetni, életüket elpusztitani s emléküket kiirtani. Tanácskozott tehát testvérével, Henrikkel s azt javasolta neki, menjen Almaniába s térjen vissza nagy sereggel, hogy Magyarországot hatalma alá vesse.

Alba király Esztergomnál állta utját. Nagy viadalba bocsátkoztak, melyben Henrik herczeg győzött.

Alba és Kaul hátat forditott, magukhoz vették a király három fiát, Leventát, Bélát és Pétert s Lengyelországba futottak nagyanyjukhoz, Dambrovcához, egész Lengyelország nagyherczegnőjéhöz. Ez ugyanis özvegységben maradván, fiának Boleszlávnak volt a gyámja, ki már 18 éves, fölötte erős, bátor és harczra termett ifju volt. Kedvesen és szerető indulattal fogadta a nemes és gyenge árvákat s gondviselőiket, a nemes Albát és Kault, szivesen szolgálatukra állt s megparancsolta, hogy semmiben se akadékoskodjanak nekik, hanem mindent tetszésükre végezzenek.

Tizenhat évig tartózkodtak a magyar király fiai Lengyelországban. Ezalatt Henrik uralkodott a magyarokon, elnyomta őket, minden javaikat elpusztitotta vagy hamis uton elvette s élősködött a földön azon hütlen magyarokkal, kik czinkostársai voltak, a magyarok nemes nemzetségét megrontotta és tönkre tette s a püspököket a papsággal együtt lenézte.

Értesülvén ezen zsarnokságról a már ifjuvá lett gyermekek gyámjai, Alba és Kaul, tanácsot tartottak s midőn a herczegnő fiával Boleszlávval s báróival, az árvák felől beszélgetett, a gyermekekkel együtt hozzájuk mentek s térdet hajtva a herczeg és anyja előtt, kérték őket, segitsék, hogy visszatérjenek Magyarországba és visszaszerezzék országukat. Erre a herczeg felsóhajtott, egész benseje megindult rokonain s igy szólt: «Készüljetek s legyetek bátor, állhatatos erős férfiak, mert jobb meghalnunk igazságos háboruban, mint örökségüktől megfosztva látnunk rokonainkat.» Mindnyájan helyeselték szavait, a király fiai pedig gyámjaikkal együtt lehajtott fővel visszamentek helyükre. A herczeg ekkor Sethech nevü palatinusával egybehivta katonáit s nagy háborura készült.

Nagy és vitéz sereg gyült össze. Hallgatagon mentek elől a gyalogok és nyilasok s a sereg mögött a király fiai és Boleszláv herczeg, miután nagy sirás és csók között elengedte őket nagyanyjuk. Midőn Pecsth nevü város közelébe értek, szembe ment velük Henrik herczeg és összecsaptak. Megsebesülve sokan estek el, Alba is megöletett azon tó mellett, mely a mezőség közepén Pesth közelében van, honnan a mai napig Alba király tavának hivják.

Másnap Henrik, a magyarok királya Boleszláv és a király fiai ellen inditotta seregét. Meghátrált s üldözőbe vették, elnyomták a hegyek közt Esztergom város közelében és megölték. Midőn meghallotta testvére halálát a királyné, szerfölötti bánatában hirtelen halállal meghalt.

Az ütközet után összehivta Boleszláv herczeg Magyarország püspökeit és mágnásait, Székes-Fejérvárra ment s megkoronázta a királyi koronával István király fiát, Leventát, Pétert és Bélát pedig herczegekké tette. Ezek végezte után Sóvárra ment, a saját határai közé s ott vadászattal mulatozott.

Hat hónap mulva jelentették neki Leventa halálát, minek hallatára keserü könnyeket hullatott és gyors menetben Fejérvárra tért, hova összehivta az ország főpapjait és mágnásait. Mivel pedig csodás ragaszkodással szerette Pétert, nem akarta megkoronázni Bélát, az idősbik testvért, hanem mindenkinek akarata ellenére Pétert, az ifjabbik testvért választotta királynak.[1] Péter megkoronázása után Karinthiába ment és ott határokat emelt[2]; féltek ugyanis tőle Karinthia és Alemania és Ausztria hegy-völgyes vidékein, mert Ausztrián át diadallal tért vissza Lengyelországba, Krakkó városába.

Két év mulva jelentették neki Péter magyar király halálát. Gyorsan Esztergomba indult s onnan Bélával együtt Fejérvárra ment, hol fejére tette a királyi koronát, könnyek közt kérvén az urat, hogy adjon neki hosszu uralkodást s ékesitse föl fiakkal és leányokkal. A kinek aztán a római birodalomból vett feleséget. A menyegző után a herczeg Rusián át Lengyelországba tért. Eltávozta után fiat szült Béla király neje, kinek neve volt Albert, aztán egy másikat, Jessét, egy harmadikat, Columnant, negyediket, Salamont s egy ötödiket, Lászlót, kit Rusia herczege, a Galicz városi Miscizláv fiává fogadott s átadta neki egyetlen leányával együtt, mivel fia nem volt, Galicia országát. Házassága után atyja, Béla ágyba esett és meghalt.

Utánna királynak választották és koronázták Albertet, kinek uralkodása alatt meghalt két testvére, Columman és Jesse, öt esztendő mulva pedig ő is meghalt gyermek nélkül.

Maradt László herczeg Magyarországban, testvére Salamon Sclavoniában uralkodott. Tanácsot tartván a püspökök a fejedelmekkel, Rusia Galicia nevü városába siettek és Lászlót fogadták el királynak, aztán a királyi városba Fejérvárra siettek és testvére, Salamon beleegyezésével, megkoronázták. Ez a szent király az isten nyomdokain járt. Őt látta maga előtt látásával a szent király s rajta volt, hogy nyomdokait kövesse. Mert igen jámbor király volt, a tanácsban előrelátó, a rábizott nyájnak hüséges gondviselője, a közbenjárásnál serény, mindenféle tisztes erkölcsben kiváló, kit úgy tiszteltek vitézei, mint atyjukat s édes szeretettel kedvelték.

Amen dicant omnia, végzi az események elbeszélését ez a hirhedt, de mindenesetre sajátságos s nem is érdektelen krónika, mely a menynyire hasznavehetetlen történeti forrásnak, ép olyan tanuságos a mondaalakulás szempontjából.

Sok minden van benne a Sz. Lászlóig terjedő régi magyar történelem eseményeiből és személyeiből, de semmi sincs a maga valóságában, hanem csodálatos összevisszaságban gabalyodnak egymásba ismert tények és személyek s az egészen olyan felfogás vonul végig, mely a XIII. századbeli magyar állapotokból szürődött le. Igy a mit a halicsi s még inkább a tótországi herczegségről mond a krónika összeállitója, a II. Endre korabeli viszonyokra emlékeztet; Szent László egybekelése a halicsi herczeg egyetlen leányával s Miscizláv által történt fiuvá fogadtatása tulajdonkép Endre herczeg története, ki Msztiszláv novgorodi herczeg leányával együtt kapta Halicsot, mig a tótországi és horvát dolgok emlegetése a horvát királyok székvárosával Siplethtel (Spljet, Spalato) s az Attila fiának mondott és második magyar királynak megtett Columánnal Kálmán volt halicsi királyra («a második király») és tótországi herczegre utal; az ő udvarában beszélhettek azon Kazimir vagyis Krescimir nevü horvát királyról, kit alattvalói megöltek, valamint arról, mikép hóditotta meg Attila Horvát- és Tótországot s hogyan házasodtak össze a magyar vitézek a szlavon nőkkel sat., sat. A horvát dolgok iránt való ezen érdeklődés mellett is azonban, mint a II. Boleszlávnak tulajdonitott szerep mutatja, lengyel volt a krónikaszerző, de e mellett azon erős kifakadás tanusága

[1] Péter alatt I. Endre értendő, a kit a lengyelek már előbb is összezavartak Péterrel, igy p. a krakkói káptalan évkönyvei szerint: «1060. Petrus rex Hungarorum obiit.» (Bielowski II. 795. Pertz XIX. 587.), a mit Sędziwoj is átvesz: «Anno domini 1060. Petrus rex Ungarie obiit.» (Bielowski II. 873.)

[2] Már Boguchwal emliti, hogy kegyetlen Boleszláv (Boleslaus Efferus) helyre akarta állitani Lengyelország határait a Dunáig Czyssawáig és Moraváig (Bielowski II. 486.), a mit Traska évkönyvei már igy adnak elő: «1080. rex Boleslavus obiit, qui in amplissimum profecisse traditur regnum, a Danubio flumine regni Ungarie usque ad Solavam fluvium Saxonie, a Kyoviensi civitate, que est metropolis Russie, usque ad *montes Karinthie*, ut in cronica declaratur superius.» (Bielowski II. 831.)

szerint, melyben a korona megtagadásának indokolásánál kelt ki kortársai ellen, bántotta őt a lengyelek megoszlása és az uralkodóház tagjainak folytonos viszálykodása s többszörös testvérharcza. Ha még ehhez vesszük a szerző felfogásának naivságát, előadásának mesemondáshoz hasonló módját, mondatszerkezetének pongyolaságát: könnyen támadhat az a benyomásunk, hogy asszonytól ered ez a krónika, ki tulajdonkép nem egy előtte fekvő magyar forrásból irta ki az Árpádházi királyok első századának történetét, hanem elmesélte, a hogy megmaradtak emlékében, a miket a magyar udvarban és Tótországban hallott. Ezen a nyomon aztán arra a feltevésre jutunk, hogy Kálmán herczeg özvegyének, Salomének lehetett nagy része a krónika előállitásában. Nem mintha ő maga irta volna, hanem az ő elbeszélése szolgáltatta az anyagot. A krónika szerkesztője, a ki nehány évtizeddel később élhetett Salome halála (1267.) után, talán nem is közvetlenül tőle hallotta a történetek elmesélését, hanem esetleg Kalisi Boleszláv özvegyétől, Jolántától († 1298.), ki úgy, mint nénje, Sz. Kunigunda († 1292.), nagyon fiatal korában jutott Lengyelországba, őseiről tehát körülbelül csak annyit tudott, a mit nagybátyja özvegyétől, Salométól hallott. Azért gondolhatunk Jolántára, mert az ő veje volt Lokjetek Vladiszláv, ki végre 1306-ban király lett; már pedig a krónika összeállitása nem történhetett előbb a királyság megalapitásánál, tekintve ezen szavakat: «post hoc generationi eorum sequenti me miserens, miserebor et *eam exaltabo et corona regia coronabo.*» (Bielowski I. 502.) A krónikát e szerint a XIV. század elejénél korábban nem foglalhatták irásba.

A magyar krónikák megismerése után azonban észrevették, mennyire össze-vissza vannak zavarva e krónikában személyek és események. Szükségesnek látták tehát a lengyelek, hogy valamikép segitsenek a dolgon s igy keletkezett az a lengyel-magyar krónikát kiegészitő töredék, mely főleg Sz. Lászlóval foglalkozik, «kire törvényesen szállt Magyarország birodalma, inkább mint Salamon királyra», de előzőleg elmondja az első Árpádok leszármazását is.

Tudjuk a magyarok krónikájából, a hol ez foglaltatik — mondja e töredék — hogy a magyarok Pannóniába való második beköltözésekor első fejedelem volt Harpad, a második Zotham, a harmadik Thoxon, ki három fiut nemzett, ú. m. Geyzát, Mychlemet és Szár Lászlót. Geyza nemzette Sz. István királyt, Michl pedig Vanzult, ki meghalt a Gesla királyné, Sz. István király neje által, szemeinek kitolása következtében. László pedig nemzett három fiut, u. m. Andrást, Bélát és Leventét, kik az emlitett királynétól való féltükben Lengyelországba futottak, hol Bela magánküzdelemben legyőzött Lengyelország királya helyett egy nagy termetü alemannt, ezért Lengyelország királya nőül adta a leányát Bélához, kitől Lengyelországban nemzett két fiut, u. m. Geyzát és Lászlót, Magyarországban pedig egyet, Lumpartot. Midőn pedig alemann Péter sanyargatta a magyarokat, behozták az ország törvényes örököseit, Andrást, Bélát és Leventét s olyan kötést tettek egymás között, hogy egyik uralkodjék, mig él, halála után, ha van is örököse, a másik s aztán a harmadik uralkodjék. Először uralkodott az idősbik, fehér András, ki Salamont nemzette s a kötés és esküje ellenére még a bölcsőben megkoronázta a halál félelme alatt levő Béla beleegyeztével. Levente hitetlenségben halt meg. Az ország törvényesen Geysara és Sz. László királyra szállt, mind a mellett sok évig hiven szolgáltak Salamonnak, de ez meg akarta őket jogtalanul ölni, Lengyelországba futottak, ott népes sereget gyüjtöttek s elüzték Salamont. Geysa, boldog László testvére uralkodott három évig, ő pedig 19 évig, végül Colomanus, Geysa fia 18 évig. (Bielowski I. 488—489.)

Nem emliti ez a magyar krónika után készült töredék Géza fejedelem nejét. Amde a magyar krónika sem e helyen, Taksony fiainál beszél Saroltról, hanem Gyula vezérnél, sőt Kézai s közvetlen forrása, az 1270—72 körüli krónika-szerkezet egyáltalában hallgat róla. A Varsói Krónika Athleidája tehát a koronakérés mondájával együtt tovább is megmaradhatott.

Igy jutott be aztán a szileziai évkönyvekbe is, a XIII. század utolsó tizedeinél aligha korábban, sőt minden jel szerint később.

Az alkalmat, mely a szileziai krónikások figyelmét az első magyar királyra és szentségére forditotta, itt is a szileziai Piasztok magyar rokonságában kereshetjük. Már a tatárok elleni

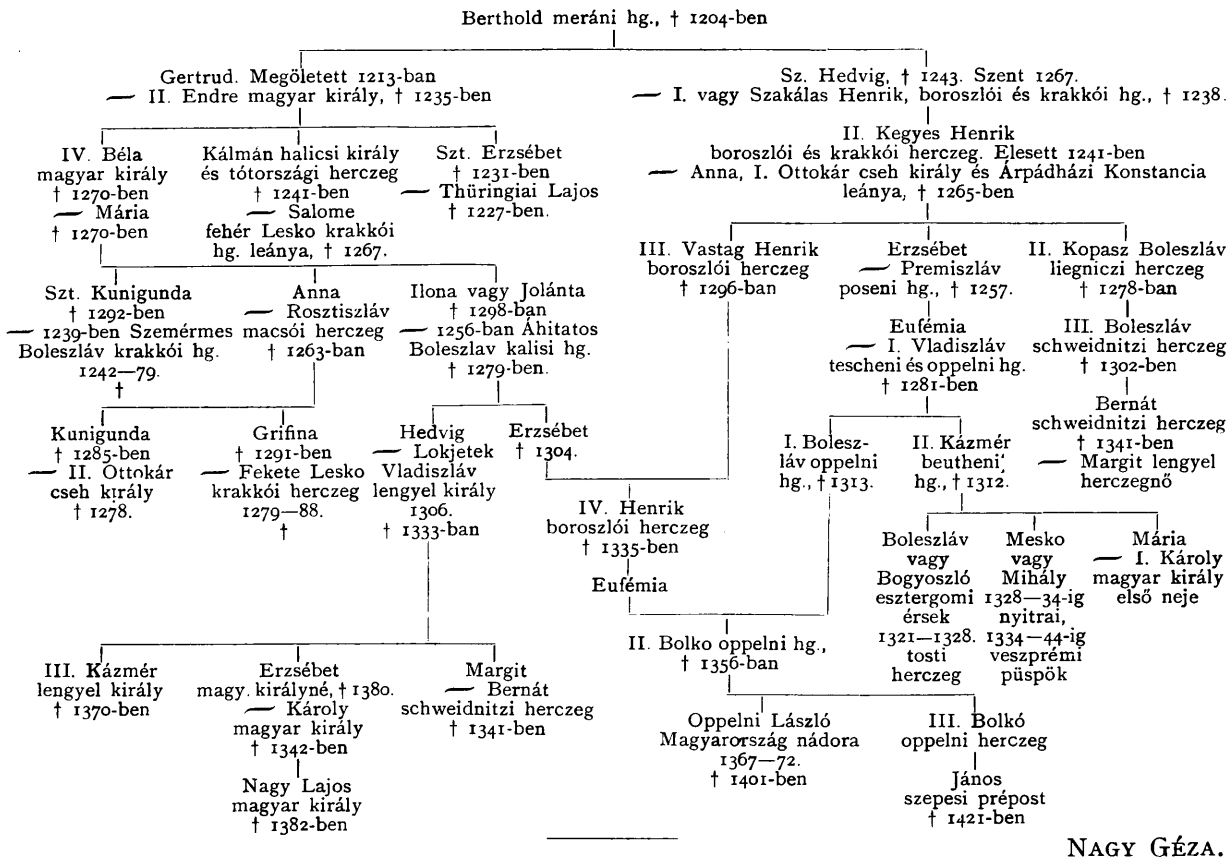
ütközetben, 1241-ben elesett II. vagy Kegyes Henrik, boroszlói és krakkói herczeg atyafiságban volt IV. Bélával; anyja, Sz. Hedvig († 1243.) ugyanis, I. Henrik boroszlói herczeg († 1238.) neje, testvére volt Gertrud királynénak, IV. Béla, Kálmán herczeg és Sz. Erzsébet anyjának. «Hic Henricus, pius homo — irja a szakálasnak nevezett I. Henrikről a Chronica principum Poloniæ — duxit in uxorem Sanctam Hedvigim, filiam Bartoldi, ducis Meranie, sororem videlicet domine Girdrudis, regine Ungarie, nec non domine Engiltrudis, regine Francie.» (Bielowski III. 482.) Szent Erzsébetről pedig már a XIII. század vége felé följegyezték a felső-sziléziai évkönyvek (Annales Silesiæ superioris): «1238. beata Elyzabeth canonisatur» (Pertz XIX. 552.) Még többet találunk a heinrichowi évkönyvekben: «Anno Domini 1231. obiit sancta Elisabeth, filia Andree regis Ungarie et uxor lantgravii Hassie.» (Pertz XIX. 548. Bielowski, III. 705.) Az imént emlitett II. Henrik herczeg neje Anna, cseh herczegnő volt († 1265.) II. Endre király nővérének, Konstanciának és I. Ottokár cseh királynak a leánya. Fia, III. vagy Vastag Henrik († 1296.), liegnitzi és boroszlói herczeg pedig nőül vette IV. Béla király unokáját, Erzsébetet († 1304.), Kalisi Boleszláv és Ilona (Jolánta) magyar herczegnő leányát, a kikkel már előzőleg sógorságba jutott, mert nővére Erzsébet meg Kalisi Boleszláv bátyjának, Premiszláv poseni herczegnek († 1257.) volt a felesége, mig neje, Kalisi Erzsébet utján sógora lett neki Lokjetek Vladiszláv († 1333.), kujaviai herczeg, a későbbi lengyel király, mert ez meg Kalisi Boleszláv és Árpádházi Ilona másik leányát, Hedviget vette nőül. Lokjetek Vladiszláv pedig tudvalevőleg I. Károly királyunknak volt az ipa s Nagy Lajosnak anyai nagyatyja, az ő leánya volt ugyanis Erzsébet anyakirályné s mivel másik leányát, Margitot, Bernát († 1341.) schweidnitzi herczeg vette nőül, I. Károly, kinek első neje II. Kázmér († 1312.) beutheni herczeg leánya, Mária, I. Boleszláv oppelni herczegnek († 1313.) az unokahuga volt, ismételten sógorságba került a sziléziai herczegekkel. Igy szövődött mind több és több szállal egybe a magyar, lengyel és sziléziai uralkodóházak közti rokoni kapcsolat s a sziléziai herczegek nagy hasznát vették a magyar királyokkal való atyafiságának. Károly király sógorai, Beutheni Kázmér fiai közül Tosti Boleszláv vagy magyarosan Bogyoszló esztergomi érsek (1321—28.), öcscse Mesko vagy Mihály előbb nyitrai (1328—34.), aztán veszprémi püspök (1334—44.) lett. A két főpap nagybátyja, I. Boleszláv († 1313.) oppelni herczeg Erzsébet királyné nagynénjének, Kalisi Erzsébetnek és Vastag Henrik boroszlói herczegnek az unokáját, Eufemiát, IV. Henrik boroszlói herczeg († 1335.) leányát vette nőül; e házasságból született II. Bolko († 1356.) oppelni herczeg, kinek fia oppelni László († 1401.) Nagy Lajos királynak volt a nádora (1367—72.), másik fiától III. Bolkótól való unokája, János († 1421.) pedig N. Lajos uralkodásának végén szepesi prépost lett.[1]

Megvolt tehát az oka, miért kezdtek érdeklődni Sziléziában is a magyarok első szent királya iránt. S a miként lengyel herczegnők füzték a sziléziai herczegeket az Árpádokhoz, ép úgy lengyel krónikák szolgáltatták azon adatokat is, melyek Sz. Istvánt rokonságba hozták a lengyel állam és kereszténység megalapitóival, Meskóval és Chrobry Boleszlávval. Azok a lengyel herczegnők, kikről e tekintetben szó lehet, mind a XIII. század utolsó tizedeiben s a XIV. század első felében éltek: a lengyel krónikák erre vonatkozó adatai tehát csak ezen időben jutottak a sziléziai évkönyvekbe, melyek azon mód átvették a lengyel krónikák hibáit, félreértéseit és helytelen magyarázatait, a hogy azok módositották a Szent Istvánnal való viszony befolyása alatt a XIII. század derekát megelőző régebbi krónikák Meskóról és Chrobry Boleszlávról szóló előadását.

Ha csak tehát valami egykoru forrás nem utal arra, hogy lengyel herczegnő volt Sz. Istvánnak az anyja: mindazt, a mit a Varsói Krónika, meg a sziléziai évkönyvek mondanak Athleidáról, bátran a XIII. század második felében keletkezett mesének tarthatjuk, melynek ha mégis volt valami mondai alapja, csak az lehetett, a mit előző czikkemben már elmondtam.

Könnyebb áttekintés végett az itt tárgyalt családi összeköttetésekről adjuk a következő táblázatot:

[1] Pór Antal: *Piasztok és magyar Anjouk közötti rokonság.* (Századok. 1892. XXVI. 232—236. L. még U. o. 1901. XXXV. 437. l.)

NAGY GÉZA.

BOCSKAY HADI NÉPE.

(Második, befejező közlemény.)

II.

Maga Bocskay — jelképileg, mint fejedelem — egyik saját czimer-adományában is szerepel, mert a kis-mariaiaknak adott pecsétczimer leirása még a ruházatát is eléggé részletesen fölsorolva, azt mondja, «hogy egy érettkoru, jeles és vitéz, veres öltönyt, fehér darutollakkal és összefoglalt drágakövekkel felékesitett, gyöngyökkel helylyel-helylyel felczifrázott fekete föveget viselő, megaranyozott karddal felövedzett, bársonynyal bevont, aranynyal ékesen kicsinositott királyi székben, komoly méltósággal, összetett kezekkel ülő, egyfelől vértől pirosló kivont szablyával, másfelől megaranyozott buzogánynyal ellátott, a fejedelmi méltóságnak mintegy eleven képét kiábrázolt hősnek képe legyen;»[1] az ékes fejedelmi föveg — és nem korona — meg a véres szablya buzogánynyal őt, az igazi magyar fejedelmet jellemzi.

Egyébként rendkivül egyszerű, de több izben is igen kifejezetten magyar jellegű a kassai fejedelmi kanczellária heraldikája. Az a rövid másfél esztendő, a mely idő alatt a fejedelem armálisokat adott ki, a magyar heraldikában szinte egy kis sziget, melynek földjében a hanyatló lovag-kor külföldi diszei mellett hazai virágok is nőttek. A megmaradt és leirásban eddig heraldikailag tárgyalt mintegy 70 czimerből, a mit Bocskay után kegyelettel őriz az utókor, meg lehet állapitani az ő czimer-adományainak érdekes és jellemző vonásait.

[1] Osváth Pál: Kis-Mária nagyközség és a nagy-máriai puszta leirása. 1896.

Altalában közönséges hegyes talpu, néha háromszögletű paizs van alkalmazva, legtöbbször a szokásos kék mezővel, de aránylag a későbbi erdélyi fejedelmi czimerekhez képest, eléggé gyakran előforduló vörös szinüvel is. Ebben majdnem kivétel nélkül ott van a zöld sík vagy halom (mely egy pár esetben a magyar hármas halom), ezen áll a czimer főalakja.

Czimer-paizsalaknak többször alkalmazott lovas vitéz leginkább fehér lovon űl és — vagy párduczczal viaskodik, mint a szoboszlai lovas hajdu-kapitányok czimerében, vagy harczba indulva, kezében hol kardot, hol zászlót tart. (Simándi Kállay, Keőszeghy, Parlaghy, Borosjenői Rácz, Nyéki Szabó-czimerek).

A fehér lovon kivűl jellegzetesen magyaros czimer-alak a Bocskay féle armálisok czimereiben a párducz; — valószinüleg még Ázsiából hozott ősi kagyományok állata a magyar képzelet-világban, melyből e czimerek által a heraldikai czimer-állatok sorába lépett és feltünőleg gyakran szerepel. (Haranghy, Sárándi Kiss, Nyeke, Sigmond, Tolnayczimerekben.) Az állatvilágból még nehányszor az oroszlán, a bátorság főszemélyesitője, a daru, mely felemelt lábával követ tart (az éberség heraldikai jelképezése), a kigyó, mely az okosságot jelenti, a farkas, a medve és a szarvas fordulnak elő. A tisztán heraldikai griff még csak egyszer szerepel az ismert czimerekben (a Miskolczi Boros családéban), — ezt a magyar heraldika csak a XVII. század közepétől kezdve alkalmazta sürübben.

Az állat-alakokon kivül nehány fegyverzeti eszköz is előfordul a paizs-mezőkben, mint a nyilvessző, a dárda, mindenikből kettő keresztbe téve. De leggyakoribb a czimerekben a közönséges hadi vitézségét jelképező félkar, pánczélban vagy anélkül, mely kivont kardot tart, ezen néha levágott fejjel. Ez az egyszerű czimer-kép, mely közönségesen a későbbi erdélyi armális-czimerek közt rakásával fordul elő, alig megkülönböztethető változatokkal, már a Bocskay fejedelmi czimer-adományai között is aránylag szép számmal látható (Bihari Barmos, Losonczi Beche, Bogáthy-Szabó, Demenchy, Jaákó, Jogh, Károlyi, Mérges, Olasz, Csatári Szabó, Köleséri Szabó és Thót-család czimereiben).

A történelmi eseményeket megörökiteni akaró jelenetes czimereknek egynehány igen érdekes példája található föl a Bocskay czimer-adományai közt. Egyik-másik vitéz katonájának a harczok tüzében elkövetett fegyverténye, vagy más hősi tette szerepel ezekben, igy: lovas férfi dárdájával viaskodva egy kigyó szájába döf (Buzay-czimer),[1] továbbá egy erdő mellett pánczélos lovas vitéz egy németet dárdájával átdöf (Papy-czimer),[2] vagy szintén egy pánczélos lovas vitéz nyillal átlőtt karral egy török foglyot hajt (Püspökladányi Szabó-czimer).[3] Hasonlóképen ilyen beszélő czimerkép van (bár itt már jelképileg) szerepeltetve ezeknél is: kék paizs-mezőben nyakán nyillal átlőtt sas lábaival egy galambot tipor le (Kisvárdai Csuta-czimer),[4] — vagy vörös mezőben zöld alapon egy farkas, szájában kivont kardot tartó levágott férfikart fog (Makranczi Székely-czimer)[5] és zöld alapon fekvő oroszlán száját két kezével egy viaskodó férfi szoritja. (Vasscsalád czimere).[6]

Azon korszak szokásos czimerbeli alakjait tüntetik fel még a levágott török fejek, különféle változatokban, a melyek számra nézve versenyeznek a kardot tartó félkar gyakoriságával. Hasonlóképen Bocskay-féle czimerbeli jelkép a zászló is, mely többnyire vörös szinű és a melyet lovas vitéz vagy gyalog katona lobogtat kezében. (Halasi Fekete, Hosszufalvi Horváth, Gyulay, Karassiaj, Parlaghy-czimerek.)

A beszélő czimerek naiv alakjaival rokon — bár a heraldika hanyatló korát jellemzi — az az egy pár czimerkép, melyben a paizs kék mezejében fellegek közül félkar nyulik le és vagy ember-fejet, vagy kardot tart. (Orosházai Kun és Czeglédi Lakatos-czimerek.)

A növényvilág igen gyéren van képviselve a czimeralakok közt; mindössze három liliom egy férfi kezében (Székelyhidi Nagy-czimer) és

[1] Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czimeres levelei. 1904.

[2] Szent-Imrey Tamás közlése: «Nagy Iván» családtörténeti értesitő. 1901.

[3] Varjú Elemér: Czimeres könyvek a Magyar Nemzeti Múzenm könyvtárában. 1902.

[4] Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czimeres levelei. 1904.

[5] Szent-Imrey Tamás közlése: «Nagy Iván» családtörténeti értesitő. 1901.

[6] Siebmacher-Wappenbuch: Adel von Siebenbürgen.

egy szöllőfürt egy hiéna lábában. (Szoboszlai és Rábéi Thót család czimere.)

Ezeken kivül kivételesen látható egy Bocskay korában még ritka tárgy, mely a czimer-paizs főalakjaival együtt jelenik meg: férfi kezében kard és irótoll. (Thoroczkai-Kovács-czimerben.) Békés jellegű czimer-képet mutat az az egy pár armális, a melyben a czimer-szerző gazdai tevékenysége nyer kifejezést, mint a milyen kettő ismeretes: egy gyümölcsöző körtefa (a Bihari Potok-czimerben) és vörös paizsmezőben egy fekete kalapos bajuszos férfi sarlójával buzát arat. (Deseő-czimer.)[1]

A Bocskay-féle armálisok czimer-képeiben megfestett emberalakok ruházatából egész részletesen meg lehet állapitani az egykoru hajduvitézek hadi öltözetét, igy pánczélos vitéz látható a Bende, Nánásy, Papy, Török-czimereken, sőt — néhány czimerképről, a melyek nem hadakozó vitézeket ábrázolnak — a békés foglalkozásu magyar közrendü nép hétköznapi viseletére is következtethetni.

Zsinóros zöld vagy vörös dolmányu férfi, szintén zöld vagy vörös nadrágban, lábán sárga csizma, melynek szára le van hajtva, fején strucztollas süveggel áll a czimer-paizs zöld alapján; oldalán kardhüvely lóg és kezében a kardja. (Hilibi Gál, Harsányi, Hosszufalvi Horváth, Keserői Kovács, Megyery, Székelyhidi Nagy- és Thoroczkai-Kovács-czimerek.) Más czimerképen a vörös dolmányhoz kék nadrág, magasszáru sárga csizma járul, mig a vitéz fején bőrkucsma van és jobb kezében háromszinü lobogót tart. (Karassiaj-család czimere.) De legrészletesebben szemlélhető a paizsbeli vitéz hadi öltözete a Püspökladányi Szabó-család czimerében, melyben a czimer-alak zöld talajon balfelé haladó lovas, maga előtt gyalog foglyot hajt; a lovas fején sisak van, testét derékig pánczél fedi, a mely alól kilátszik a vörös dolmánya, nadrágja barna szinü, csizmája sárga. Az előtte menő fogoly fején piros süveg van, öltözete fehér kabát, vörös nadrág és sárga csizma, oldalán kard. Ennek a czimernek csak a képe van meg, de maga az armális szövege ismeretlen, pedig ezt irta alá Bocskay életében legutoljára, mert kiadása napjául 1606 deczember 12-ike van föltüntetve, pár héttel halála előtt, a mikor már sulyos betegen feküdt.[1]

A Deseő-család czimerképén sarlóval arató magyaron fekete zeke és sárga nadrág van, azonkivül a lábán lehajtott-szélü fekete csizma, a fején is fekete kalap. Oltözete teljesen elüt más czimerképek alakjainak hadi viseletétől. Határozottan magyar vonás a bőrsüveg a czimerbeli ember-alakok fején és a fegyverzeti tárgyak közt a buzogány (Csikszentsimoni Lakatos- és Feöldesi-Szabó-család czimereiben).

A mennyire szembeszökő ezekben a magyar származás, annyira jellegzetesség nélkül valók a czimerképeken a paizs fölött álló sisak és sisaktakarók. A sisak a legtöbb esetben rostélyelejü, nehányszor fordul elő zárt sisak csupán, a sisak-takarók pedig a közönségesen festetni szokott foszlányok, a melyeknek szinjelzése a czimer-leirások legtöbbjében csak ez egy szóval van jelezve: különfélék; — a czimer-képen ez mindig arany-kék és ezüst-vörös szinekkel van festve.

A sisakdiszek — a heraldikai hagyományoknak megfelelőleg — számos czimernél növekvőleg ismétlődnek, azonban körülbelül felénél a kassai kanczellária czimereinek sisak-diszek egyáltalában nincsenek. A mely czimereknél pedig vannak, azok között nehány toll-disz látható, közönségesen külföldi minta szerint; de fordul elő egy pár heraldikai különlegesség is, mint: álló meztelen kard (Miskolczi Her- és Várkonyi-családi czimerek), vagy keresztbe tett két dárda (Papy- és Bende-czimerek), sőt keresztbe téve sisak-disznek kard és zászló is előfordul (Feöldesi-Szabó-család czimerében).

A paizs-mező haránt-vágással kettéosztva egyetlen egy példában látható csupán, ez a Bajoni Tolnay-czimer; ebben is a vörös és kékmező közül csupán az alsó vörös mezőben van paizsalak festve (párducz egy sziklán), mig a felső kék mezőt üresen felejtette az udvari czimer festő müvész.

A czimer-képek rendszerint az armálisok kezdő szavánál négyszögletű keretforma táblába vannak illesztve és a sisak-diszek s a paizs-takarók

[1] Dr. Áldássy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czimeres levelei. 1904.

[1] Varjú Elemér: Czimeres könyvek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. 1902.

háttere most már megfakult festékekkel egyszinben kitöltve. E tekintetben nem árult el a czimerfestő valami kiváló müvészi érzéket, mig a paizsbeli emberalakok megrajzolása általában a heraldikai szabályoknak megfelelő és sikerült is.

Az adományozott közös hajdu szabadalomleveleken kivül Halasi Fekete Péter és Csiffi Haty János külön-külön armálist is kaptak másmás családi czimerekkel, továbbá még öt esetben külön családbeliek együttesen nyertek armálist és igy czimert is, a hol a közös szerzők jobbára rokonok voltak. (Borbély—Szabó, Demenchy—Jogh, Nagy—Kun, Pálosi—Kovátsi és Tanka—Kéry családok.)

Két ugyanazon családbeli pedig (Her György és Herr János) nehány nappal egymás után teljesen különböző czimert kaptak külön-külön armális-levélben.[1]

Igen számos esetben az adomány-levelek székelyföldi birtokmentesitést (exemptio cum nobilisatione) vagy lófő-székely privilegiumot (primipilatus siculicus) tartalmaztak, — ezeknél nem mindnél van czimer-adományozás, — mig az armálisok közül is többnek a szövegében meg van emlitve, hogy «agilis» férfiut ért a fejedelmi kitüntetés, mely kifejezés alatt Magyarországon azokat szokták érteni, a kiknek az anyjuk nemes asszony vala; hiszen az «agilis» szó eredetileg szabad állapotu emberek közönséges titulusa volt, mely értelme később változhatott, Erdélyben pedig a fegyverviselő közrendü székelyeket általában agilisoknak nevezték.[2]

De nem felejtkezett meg a fejedelem a saját maga udvari embereiről sem; titkárát Péchi Simont, a kinek aláirása a Bocskay adománylevelein szerepel, fényes adományozásokkal ajándékozta meg, hasonlóképen birtok-adományt adott Frater Istvánnak, Szent-jób vára kapitányának, továbbá a fejedelmi udvar környezetéből armálist nyertek tőle: Barthos István, a nagyobb fejedelmi kanczellária jegyzője, Pálosi János, ugyanezen kanczellária irnoka és Zagyvay Mátyás kassai provisor; czimeres-levéllel tüntette ki a fejedelem köszönetképen a három Beche-testvért, Gergelyt, Jánost és Mártont, a kik 1605 deczemberében, a korponai gyülésről Kassára utaztában Losonczon a maguk házánál szives vendégszeretettel látták el a fejedelmet és kiséretét.[1] Sőt armálist adott kassai udvari szabójának: Feöldesi-Szabó Jánosnak is, a kinek czimerében egy pánczélos vitéz két kezében kardot és buzogányt tart, a mi nagyon harczias természetű mesterre vall, de ezenkivül még anyagi hasznos javakkal is ellátta kedvelt emberét, mert nemsokára rá birtokot is adományozott neki Hódoson, Bihar vármegyében, gyümölcsös kerttel együtt.[2]

Bocskay kassai udvartartása nagyon egyszerű volt és egyszerű magyar emberekből állott udvari környezete is. Tulajdonképen igazi főur csak Bedeghi és Berencsi Nyáry Pál főudvarmester, Eger vára vitéz kapitánya tartózkodott állandóan a fejedelem közelében. Legkedvesebb belső embere Káthay Mihály kanczellár, a kállai vár volt kapitánya, a ki mindig mellette forgolódott, legbizalmasabb dolgait ismerte az özvegy és gyermektelen fejedelemnek. Rajta kivül fontos személyiség volt Örvéndy Pál a kincstárnok, a ki Kereki várát védelmezte meg pár év előtt; az ő őrizete alatt állottak a körmöczi és nagybányai veretű Bocskay-aranyok és tallérok, melyekből, mint nagyon értékes, kalpagos fejedelmi képpel veretett érem-ritkaságokból ma már csak igen kevés számu példány található. Nagyon kedvelt bizalmasa volt udvari papja Alvinczy Péter kálvin-hitű prédikátor, a ki élete utolsó heteiben sulyos betegségében támogatta.

Továbbá benfentes volt Péchi Simon fejedelmi titkár is, a kit hivatalában — mint ez a kiadott okiratok aláirásaiból megállapitható — 1606 husvét táján ideiglenesen Keresztury György váltott föl. A titkárok vezették a Liber Regiust, ők adták ki a donatiós okmányokat és armálisokat és bizony a fejedelem halála után a hirtelen előállott politikai zavarok közt sok rendkivül fontos okmányt engedtek elpusztulni nyomtalanul.

[1] Dr. Szendrei János közlése: Turul. 1889.

[2] Dr. Komáromy András: Jobbágy-nemesités. «Nagy Iván» család-történeti értesitő. 1901.

[1] Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára: eredeti okmány.

[2] Országos Levéltár: Liber Regius 3.

Bocskay fejedelmi lakása Kassán a fő-utczai ugynevezett királyi házban volt, mely azelőtt a császári főkapitányok lakásául szolgált.[1] Itt töltötte az 1606-ik egész esztendőt sok aggodalom és diplomácziai tárgyalások közt, őrizve és rajongással körülvéve vitéz hajdu-népétől, a mint magukat nevezni szerették: «angyalai»-tól, a kik itt fejedelmi testőrséget alkottak mellette.

Közvetlen a fejedelem halála után a mérgezés gyanuja miatt még maga Bocskay által fogságba vettetett Káthay Mihályt, a kinek egy levelét Nyáry Pál főudvarmester elfogta, a fölingerült hajduk 1607 január 13-án reggel a tömlöczből kihozván, Kassa piaczán felállitott pellengér előtt földre fektették és darabokra konczolták.[2]

Szomoruan kisérték azután az ország rendei és főképen a gyászba borult hajduság a «felséges» fejedelem holttestét Kassáról Gyulafejérvárra, az erdélyi fejedelmek temetkezési helyére.

Bocskay halála után az előállott zavaros helyzetben nagyon fontos szerepet vittek a hajduk. Fegyveres erejök biztos és erős támasztéka lett a fejedelmi hatalomnak és ezért a már letelepedett hajduságon kivül álló többi hajduk is igyekeztek maguk részére hadi szolgálataikért jutalmat kiérdemelni. Igy kapott mindjárt Bocskay halála után Rákóczy Zsigmond fejedelemtől 1607 julius 20-án Gyulafejérvárott adományt Szilassy János hajdu-kapitány 400 társával Ürögdre és Orosra Bihar vármegyében.[3]

Azonban Báthory Gábor fejedelem ingatag hatalmával szemben maga a letelepitett hajduság szükségét érezte, hogy már megszerzett birtoka és megalapitott tüzhelye más oldalról is biztositott legyen. Ennek következménye a bécsi béke törvénybe beczikkelyezése után az az adomány-levél, melylyel II. Mátyás király a hajduk eredeti adomány- és szabadság-leveleit megerősitette.

Ebben az adomány-levélben a hajduk Polgári és a hozzá tartozó Szent-Margitha szabolcsvármegyei puszta-birtokok birtoklásában is megerősittettek, a melyeket szintén még Bocskay adományozásából nyertek, de a melyekre vonatkozó eredeti adományozás hiteles okmánya levéltárainkban föl nem található. Azonban, midőn az a királyi kiváltság-levél a helyszinén végrehajtott törvényes beiktatásnál felmutattatott, Polgárra és Szent-Margithára nézve az egri káptalan a beiktatásnak ellene mondott és ennek folytán egy hosszu évszázadig folyó per keletkezett.

Ezzel a királyi megerősitő adomány-levéllel aztán megpecsételődött, de egyuttal teljesen külön is vált a sorsa a hajdu városokban Bocskay által letelepitett hajduknak a többi fejedelmi hajduságtól. Az évekig tartó háboruskodás viszontagságai közt, a «hajdu-világ»-ban még számosan szereztek a hajduk közül ujabb adományozásokkal jogot megtelepedésre, de ezek állandó kiváltsággal nem tudtak élni.[1]

Bethlen Gábor és öreg Rákóczy György erdélyi fejedelmek idejében is folyton voltak hajdumozgalmak és fegyvereiknek a fejedelmek uralkodásuk megerősitése érdekében nagy hasznát vették. Bethlen Gábor is adott uj adomány-levelet Böszörmény város és Pród-puszta birtokára Kassán, 1626 február 25-én, a melyre II. Ferdinánd király 1632 november 16-án Bécsben kelt levelével királyi egyezését adta. Ezen királyi jóváhagyás, valamint Bethlen Gábor uj adománya is, a maguk idejében törvényes beiktatással megerősittettek.[2]

Rákóczy György szintén megajándékozta a hajdukat adomány-levelekkel, igy 1631-ben a szalontai hajduknak adta Bihar vármegyében Nagy-vásári, Kis-vásári, Répás-keszi és Simonkerék pusztákat, 1632-ben a kézai pusztát ugyanezeknek, végül a kőrösszegi rácz hajduknak 1642-ben Vekerd-pusztát adományozta.[3] Később még Gáborján és Bócs pusztai községekben is alakultak hajdu-telepek, Sarkad pedig csak 1644-ben nyert II. Rákóczy Györgytől ugyanolyan szabadalom-levelet.

[1] Abauj-Torna vármegye leirása: Kassa épületei. 1896.

[2] Abauj-Torna vármegye leirása: Kassa története. 1896.

[3] Dr. Illéssy János: Országos levéltári czimeres levelek jegyzéke. (Helytartótanácsi osztály.) Turul. 1891.

[1] Dr. Komáromy András: A szabad hajduk történetére vonatkozó levéltári kutatások. Akadémiai Értesitő. XVII.

[2] Dr. Varga Geiza: Hajdumegye leirása. 1882.

[3] Bihar vármegye leirása: Bihar vármegye története. 1901.

A hajdu-telepek csaknem kivétel nélkül a tiszai részek tájékán, az úgynevezett Partiumban feküdtek, a mely vármegyéket az erdélyi fejedelmek Bocskay után és a békekötések pontjai értelmében birtak. Bocskay előtt csak Bihar és Szabolcs vármegyék Debreczen várossal, továbbá Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd vármegyék,[1] Kővár-vidék és Máramaros vármegye a sóbányákkal együtt értettek alatta, azonban Bocskay idejében már kiterjedt ezeken kivül még Szathmár, Bereg és Ugocsa vármegyékre is, a mit a bécsi béke is megállapitott. A hajduk a fejedelmek oltalma alatt éltek és Bocskay halála után, a hajdu-világban megkülönböztették a szabolcsvármegyeieket (a közös adománylevéllel letelepitettek), továbbá a Bihar vármegyében adományt nyert Kőrös-mellékieket, végül még találhatók voltak Szabolcs és a távolabbi Zemplén vármegyékben is hajdu-telepek: mint Nyiregyháza, Téglás, Bűd, Szent-Mihály, Nyir-Bátor, Rácz-Fejértó, Tisza-Dob, végre Gesztely, Hernád-Németi és Sajó-Hidvég is igényt tartottak.[2]

De a hajdu-világnak lassanként véget vetett a mindig terjeszkedő török áramlás, mely a Partiumban tetőpontját azzal érte el, hogy Nagyvárad vára is elesett 1660 augusztus 27-én. Másfelől Leopold császár kormánya a magyarok minden törvényes kiváltságainak halálos ellensége volt és igy a hajduság tüz és viz között keserves időket élt át. Csak a hajdu-városok tudták megmenteni jussokat, mert Leopold is megerősitette elődei példája után 1666 deczember 1-én Bécsben addig nyert adományaikat, sőt még azután két izben is, 1687 augusztus 5 én és 1695 október 30-án védleveleket állitott ki nekik, kiváltságaik igazolására.[3] Rá is szolgáltak a hajduk a magas hegyre, mert vitézül kivették részüket a véráldozatból Buda vára visszavételénél is, a hol Petneházy Dávid vezetése alatt elsők voltak a falakon.

Hanem Magyarország leggyászosabb napjaiban, Kollonich idejében minden magyar vitézségnek leáldozott a napja. A királyi kamara adó alá akart volna vonni mindenkit, a kit csak jogaiban kikezdhetett; ennek a rendszernek volt eredménye, hogy a szepesi kamara két kiküldöttje által a najdu-városok lakóinak összeirását elrendelte. Ez az összeirás az első fennmaradt névsor a hajdukról, a kik a hét hajduvárosban laktak 1702-ben. A szepesi kamara küldötteiként Krucsay János egri kanonok és Kálmánchey István szepesi kamarai tanácsos a hajdu-városok gyülésén, Nánáson 1702 május 26-án megjelenvén, az összeirást városról-városra menve folytatták. Az összeirás első rovatában állanak a birtokos hajduk (Proprietarii), a másodikban a beköltözött nemesek (Advenae Nobiles), a harmadik rovatban a szabadosok (Libertini), a kik más helyekről kerültek a városokba. A latin nyelven irt névsor csoportositva alább következik egész terjedelmében.[1]

CONSCRIPTIO

Septem Oppidorum Hajdonicalium Ao 1702. ad Benignum Suæ Majestatis Sacratissimæ Mandatum peracta.

Conscriptio Oppidi Nánás.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Lenthe Bálint hadnagy, Borbély Ferencz, Kola György, Nagy Mihály, Sólyom János, T. Szabó István, Dobos Gáspár, Nyakó István, P. Varga István, P. Takáts György, Hódos Pál, Ökrös István, Kováts János, Reszeghi István, Kola András, Fodor István, Pap János, Gönczy György, Horváth Demeter, Mólnár Mihály, Nagy János, Mólnár István, Oláh György, Bodor János, Nyakó János árvái, Németh István, Hatujjú István, Oláh István, Reszeghi Péter, Kéky Gergely, Timár István, Maghi János, Takáts János, Süldő István, Hadas Mihály, Porkoláb Ferencz, Kéky Gáspár, Kéky Mátyás, Bak István, Domby György, Kéky János, Petri Nagy Ferencz, Deák Bálint árvái, Pap György, Kun Miklós, Hadas István, Takaró Pál, Sáry Péter, Oláh Demeter, Porkoláb Demeter, Cseke István árvái, Éles András, Porkoláb István, Tatár István, Nyakas István, Tar Mihály, Jámbor István, Vitéz Menyhért, Máró János, Betskereki Miklós, Oláh János, Csonka András, Oláh András, Csiszár György, Csohány Gáspár, Szabó István, Hadas János, Kováts Péter, Móritz Pál, Domby István, Dobó János, Kováts István, Füle Benedek, Dobó István, Tosza Gergely, Nyakó János, Bereczki János, Németh János, Kovács György, Zólnai Gáspár, Szolláth András, Csiszár János, Szappanos István, Nagy Péter, Behán János, Luka György, Szabó Gáspár.

(Libertini. — Szabadosok.)

Serfőző János, Debreczeni István, Zóltán Ferencz, Elekös Gáspár, Varga István, Borbély Mihály, Kállay Mihály, Csorvássy György, Kun Miklós, Seböstyén

[1] Szücs István: Debreczen város történelme. 1870. I.

[2] Szücs István: Debreczen város történelme. 1870. I.

[3] Dr. Varga Geiza: Hajdumegye leirása. 1882.

[1] Hajdu vármegye levéltára: eredeti okmány.

András, Rikássy László, Pató Pál, Seböstyén Pál, Síró János árvái, Kováts Mihály, Hatházy András, Péter Mihály, Nagy Miklós, Pap György, Szűts Gergely, Szabó István, Nagy Péter Miklós, Bácsi János, Kanda György, Tuka Pál, Lovász János, Éles János, Szabó János, Szekeres István, Kerékgyártó Mihály, Szabó András, Kardos János, Varga István, Takáts György, Kis György, Kóródi Márton, Bönnyi (Bőnyi) György, Szűts V. István, Nagy Mihály, Nagy János Pal, Pántzél István, Szabó Lukács, Rados István, Szabó Miklós, Csekő Mihály, Nagy János, Girus István, Csarnai István, Kereky János, H. Szabó Mihály, R. Szabó István, Szabó János, Szabó Pál, Szűcs János, Lugassy Mihály, Pinzes András, Pásit János, Alföldi János, Szikszai János.

(Advenae Nobiles. — Beköltözött nemesek.)

Jeney István, Tóth Gáspár, Kéry Mátyás, Kónya István, Illyés Pál.

Conscriptio Oppidi Dorogh.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Szilágyi Péter, Szálvai Illés, Klicsik Simon, Kozák István, Rácz Mihály, Fekete János, Thót Péter, Balogh István, Thót György, Vajda Kristóf, Farkas János, Mátyus János, Musai János, Jeles Demeter, Rátz János, Szilágyi Mihály, László János, Pap Mihály, Budai Illés, Ketskénd János, Hegedüs János, Szraka György, Csákányházi György, Gulyás Miklós, Csonka Illés, Magyar Gergely, Vintze Miklós, Rácz Illés, Fejérváry István, Parajos Mihály, Menokos (Monokos) András, Pap Mátyás, Farkas János, Szabó Pál, Fejér Mihály, Bujdosó György, Penik Mihály, Rakó László, Juhász Miklós, Penik Ferencz, Kozma János, Nagy András, Szoporán István, Román Mihály, Hacsi János.

(Libertini. — Szabadosok.)

Szakál Péter, Magyar János, Gál János, Szilágyi János, Lossonczi László, Csordás Péter, Grubán (Gurbán) László, Csordás János, Nikita János, Szőke Illés, Ursuli Péter, Juga Péter, Sován Miklós, Nagy János, Tinó Péter, Gál András, Makszin György, Virágh György, Daru Mihály, Szakál Miklós, Pródi László, Barna Péter, Hajdu János, Kerecsény Péter, Gazdagh János, Rácz Simon, Medve Gergely, Bilics Lukács, Pap János, Korláth Péter, Szőke Mihály, Milován ?, Domegyházi Miklós, Gyura János, Oláh Sándor, Szimók János, Komóczi Miklós, Nagy László, Molnár György, Harath János, Dudás Illés, Deák Zsigmond, Albus Mihály, Czifra János, Percze György.

Conscriptio Oppidi Hatház.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Hatházy János, Balogh Gáspár, Bordás Pál, Simon János, Budai István, Szabó András, Gerőcz István, Várkony István, Simon Mihály, Péntek Ferencz, Szénássy Miklós, Galambos István, Szegedi István, Kis György, Thót Mihály, Juhos István, Ökrös István, Tatár István, Csőregh István, Győrfi János, Bajzát István, Kaskötő István, Szenthe Boldizsár, Szűts György, Tapló István, Somogyi Mihály, Vajda János, Bartha György, Bajdó János, Silye Ferencz, Szabó Sámuel, Balogh János, Krisztin János, Monyori (Monori) János, Vajda András, Takáts István, Csete János, Török János, Nagy János, Bajzát Pál.

(Libertini. — Szabadosok.

Kántor István, Finta Miklós, Kys György, Sipos János, Hamar Tamás, Kys Ferencz, Szőlős András, Lovász István, Szabó András, Gábor András, Tarcsai István, Kis György, Város János, Orosz István, Juhász István, Bartha János, Márki István, Bóna Péter, Tarcsai Mihály, Balogh Mihály, Kováts Márton.

Conscriptio Oppidi Vámos-Pérts.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Veres János hadnagy, Balási István, Bogáti Mátyás, Gombási Ferencz, Fényi István, Kováts János, Gebei Tamás, Hamza György, Kis Ferencz, Pelei János, Pap István, Kovács Miklós, Gerendási Mihály, Kiss János, Atzél Péter, Bereczki Mihály, Bereczki Péter, Balogh Mihály, Süket István, Gebei István, Sándor Mihály, Tanka Mihály, Csóka András, Deák György, Ketskés István, Thót György, Pap György, Bánhegyesi Mihály, Nagy János, Kiss Gáspár, Pinege István, Deák István, Tanka István, Comonari István.

(Libertini. — Szabadosok.)

Berke Péter, Vincze Péter, Büthe László, Olajos Péter, Tamási István, Horváth Mihály, Mogyi Péter, Thót Mihály, Nagy Vazul, Ősz János, Thót Ferencz, Thót István, Simon János, Kis Péter, Horvát Miklós, Antal Gergely, Iratosi Dávid, Csuti István, Póka István, Kelemen Mihály, Somodi András.

Conscriptio Oppidi Beszermény.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Fogarassy Tamás főhadnagy és postamester, Lakatos Mihály, Erdelyi Gergely, Kis János, Juhász György, Töviskes János, Kis Pál, Mátyus Márton, Bajusz Mihály, Bakó János, Kun Ferencz, Nádudvari János, Végh András, Juhász András, Orossy János, Keresi Mihály, Csire János, Komlós István, Orossy István, Hatházy István, Murvai János, Lőrinczi István, Németh István, Varga István, Benyő István, Varga János, Kolompár János, Veres György, Thót Demeter, Textoris György, Gyenge György, Fekete Péter, Mező István, Lakatos János, Sányi György, Mészáros Márton, Pipó Ferencz, Somossy Miklós, Mészáros János, Vetéssy István, Mészáros Mihály, Mészáros Demeter, Bácsi Péter, Sányi János, Kovács János, Takáts András, Varga Miklós, Varga István, Thót Mihály, Boz János, Mészáros István, Balla András, Molnár István, Szilágyi István, Jószay András, Kovács Benedek, Kovács Mihály, Kis Gáspár, Kovács János, Varga János, Szépe István, Gerényi Péter, Bodnár István, Bézy András, Thordai János, Csutor Mátyás, Kelemen János, Bodnár István, Dobos György, Dobos Gáspár, Dobos István, Szél Péter, Galaczi György, Hajdú Mátyás, Kovács András, Fodor János, Kovács István, Siteri Gáspár, Balogh Mihály, Thót István, Szűts Pál, Babis György, Borbély Ferencz, Főző János, Bagossy

István árvái, Kováts János, Takáts István, Rácz Sámuel, Farkas János, Hajdu János, Juhász Bálint, Sarkady István, Kovács András, Rácz Orbán, Lépes Mihály, Rácz István, Hajdu István, Zólnai György, Dobó Mihály, Sarkady György, Szraka János, Fekete Mihály, Szabó István, Dobó János, Rákos Mihály, Árva Mihály, Dorogi István, Oláh János, Montlica István, Nagy János, Domby István, Török Péter, Vöres István, Komjáti András, Pintek András, Kis Benedek, Kis Mihály, Borbélly György, Szőke Benedek, Szabó István, Székelly István, Oláh Mihály, Kovács György, Balogh György, Sütő Mihály, Szekeres Bálint, Szabó András, Siteri Mihály, Kis János, Balogh János, Komlós Orbán, Oláh Lőrincz, Takáts János, Sas Pál, Kolos György, Hárs György, Rácz György, Torma János, Pál Mihály, Vilmányi István, Mészáros János, Szálkai István, Nagy Kossinczi (Kossonczi) Mihály, Lakatos János, Nagy András, Végh András, Szőke Ferencz, Váradi János, Fekete János, Kis András, Sajtos György, Szabó János, Kéry Ferencz, Nagy Miklós, Pereh Sándor, Béczi (Bézy) Péter, Szabó Gáspár, Tartsai Ferencz, Rácz János, Szabó András, Váradi György, Bodnár János, Sóvágó Mihály, Kováts András, Pintek István, Péter János, Szentesi András, Szabó Péter árvái, Szabó János árvái, Torsás István árvái, Fóris István árvái, Siteri György árvái, Fekete Mihály árvái.

(Libertini. — Szabadosok.)

Szabó Márton, Erdelyi Mihály, Bakos György, Dóka András, Nagy György, Szinássy Péter, Biró János, Sánta János, Bartos János, Zök Fábián, Csulya Mihály, Elek Ferencz, Oláh Mihály, Tar András, Kováts György, Elek Miklós, Szilágyi István, Tar Miklós, Kozma Ferencz, Varga Dávid, Dóka György, Szabó Péter, Győri Gáspár, Commari András, Szegedi János, Hatházy János, Pap János, Karisztos András, Sós György, Varga András, Józan Mihály, Deák Ferencz, Só Mihály, Takáts Mihály, Vincze András, Takáts István, Szűts András, Győrössy István.

Conscriptio Oppidi Szoboszló.

I-ma Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Lenthe Dávid hadnagy, Cseke András, Musalyi János, Litterati István, Kovács István, Eles András, Éles János, Császy Mihály, Császy Miklós, Gáti István, Hegedűs Tamás, Kun István, Musalyi István, Musalyi István, Kys András, Horváth György.

(Libertini. — Szabadosok.)

Szilágyi György, Juhász János, Gönczi Mihály.

II-da Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Czeglédy György, Szűcs István, Seres János, Tartsay György árvái, Nagy Máté, Borbélly Dávid, Vass Mihály, Czeglédy Demeter, Czeglédy Jeremiás, Szűts János, Bökönyi György, Nagy György, Nagy István.

(Libertini. — Szabadosok.)

Onadi Lakatos Márton, Alföldi István.

III-ia Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Zöld János, Czeglédy Gáspár, Kys István, Czeglédy János, Lenthe András, Nagy Péter, Kovács János, Cseke Mihály, Magyar András, Tőkés István, Tar Péter, Tar Mihály, Karacs András, Pap György, Nagy János, Szilágyi András.

IV-ta Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Magyar Pál, Harangi István, Harangi Péter, Csukás János, Bézy János, Pap Sámuel, Cseke István, Kutsár János, Vass István, Harangi György, Kabai István, Szabó János árvái, Szakáll István.

(Libertini. — Szabadosok.)

Kósa Mihály, Thótt Pál.

V-a Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Deák István, Balog Jónás, Nagy István, Nagy Gergely, Nagy Mátyás, Márton István, Gorsás Mihály, Takáts István, Csizmadia János, Kartsay András, Nánássy István, Kovács István, Móré Sámuel.

(Libertini. — Szabadosok.)

Szilágyi Gáspár.

VI-ta Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Kálmán István, Léta János, Szabó Mihály, Végh Menyhért, Radó János, Móré Péter, Thótt István, Bökönyi András árvái, Sós István, Széll István, Lenthe Mihály, Végh Mátyás, Fejér András árvái, Árki István, Kutsár Pál, Kutsár István árvái.

(Libertini. — Szabadosok.)

Donga István.

VII-ma Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Horogh Lukács, Horogh Menyhért, Sáry Pál, Baranyi Pál, Széll János, Nagy Miklós, Nagy György, Harangi János, Harangi János, Karacs János.

(Libertini. — Szabadosok.)

Boldisár Mihály, Nagy Ferencz, Szoboszlai Mihály, Gyarmati Gergely.

VIII-a Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Móré Balázs, Király János, Hőgyes András, Tordai Mihály, Oláh Mihály, Magyar Ambrus, Egyed Balázs, Kereky István, Jeges István, Molnár György, Tatár Bálint, Veres Mihály, Parthi János.

(Libertini. — Szabadosok.)

Horváth Pál, Bertha István.

IX-a Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Parthi István, Serfőző István, Rabatos Péter, Szűts Sámuel, Vágó János árvái, Horváth István, Kecskeméthi Mihály, Szűcs Péter, Szűcs Péter, Borbélly Péter, Somodi Mihály árvái, Csanády Sámuel, Serfőző György, Kabai János, Harangi Dávid, Vaáczy Gergely.

(Libertini. — Szabadosok.)

Cseh Mihály.

X-ma Decuria. — Tized.

(Proprietarii — Birtokosok.)

Karacs Péter, Ladányi István, Beke János, Kys Mihály, Horváth János, Somogyi András, Bóna István, Szűts István, Szűts István, Márton Mihály, Karácson János árvái, Bordány János, Bordány János, Vaáczy István.

XI-ma Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Bóna Péter, Nagy Ferencz, Jeges János, Csiszár Mihály, Kádár György, Domokos István, Bődy László, Mohátsy Gergely árvái, Szabó Péter, Gellért Gáspár, Fazekas András, Dóró Balázs, Sándor István, Fekete János.

(Libertini. — Szabadosok.)

Tolli Ferencz, Takács Sámuel, Vass Bálint.

(Advenae Nobiles. — Beköltözött nemesek.)

Eötvös György.

XII-ma Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Seres Tamás, Botha János, Ádány (Ádám) András, Rácz Pál, Dörgő Ferencz, Szánthó István, Seres András, Szűts János, Szűts György, Nagy György (tatárok kapitánya) árvái, Farkas János, Szűts Mihály, Kyss István, Görögh András, Seres János.

(Libertini. — Szabadosok.)

Rácz János.

XIII-a Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Hartyáni Balázs, Szabó Sámuel, Oláh István, Végh András, Hartyáni János, Vágó András, Török István, Szerepi Ferencz, Egri Mihály, Pap Mihály, Thótt Mihály, Pap Demeter árvái, Nagy András.

(Libertini. — Szabadosok.)

Thóth Mihály.

XIV-a Decuria. — Tized.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Szűts Ferencz, Sándor Mihály, Fónagy Mihály, Somodi István, Széles Mihály, Büthe Gergely, Cseke Miklós, Kerékgyártó György, Bereczki Márton, Szűts István, Serfőző László, Éles István.

(Libertini. — Szabadosok.)

Kys András.

XV-a Decuria. — Tized.

(Libertini. — Szabadosok.)

Bonnár (Bodnár) Pál, Thury István, Takáts Miklós, Szikszai Márton, Csokány Mihály, Szabó János, Tatár Mihály, Erdelyi Pál, Pálfi János, Bodovinyi Mátyás, Gorsa Mihály, Cseke István, Baka István, Szabó Mihály, Szoboszlai János, Szabó István, Kovács Márton, Kovács György.

(Advenae Nobiles. — Beköltözött nemesek.)

Szabó István.

Qui habitant in Fundis Oppidi — miserrimi qui sunt.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Kömpöly Mihály, Fejér Gergely, Fekete Mihály, Padra György, Parthi György, Kúthi Péter, Fónagy István, Pap György, Kémery Pál, Busnyák István, Szűts János, Kováts Pál.

(Libertini. — Szabadosok.)

Nagy János, Borbély István, Kerékgyártó Pál, Thótt Mihály, Szabó István, Rácz János, Szilágyi András árvái, Kyss Mihály, Fodor Mihály, Szűts Miklós, Thótt Ferencz, Pinczés Péter, Székelyhidi János, Kertali János, Nádasdi Dániel, Székely Mihály, Farkas György, Nagy László, Szilágyi Mátyás, Kyss Pál, Szabó Mihály, Péter András.

Conscriptio Oppidi Polgár.

(Proprietarii. — Birtokosok.)

Hodos György hadnagy, Szabó György, Mihály János, Takos Gergely, Kelemen János, Magyar György, Csányi István, Bujáki János, Hodos Márton, Hodos

András, Hodos Dávid, Hodos Mihály, Fejér János, Páhi Gergely, Zong Ferencz, Puka István, Mihály János, Mihály István, Mihály Márton, Juhász János, Farkas György, Kis György, Szolláth Mihály, Nagy Gergely, Thott János, Rácz István, Karakas Mihály, Szilágyi György, Vöres Márton, Csavargó János, Mihálly Gergely, Medény Gáspár, Phülep Mihály, Szabó István, Koczok János, Demeter János, Pokli Mihály, Zong György, Pásztor Márton, Szabó György, Szabó István, Csiszár György, Szabó Márton, Mihálly István, Fás Mihály, Szőke István, Mihály István, Csáti György, Cserényi Gergely, Oláh István, Thót János, Somodi István, Boros Tamás, Farkas György, Csányi Tamás, Gelei Gergely, Geres Mihály, Hodos István, Tőrös István, Disznós Mihály, Turai István, Ispány János, Ispány István, Derekas Mihály, Fejér Márton, Farkas György, Szabó Gergely, Vöres István, Iványi András, Kovács Gergely.

(Libertini. — Szabadosok.)

Balogh András, Dalmi István, Pecze István, Szabó Márton, Csonka Ambrus, Békes Mihály, Sánta Péter, Tajdi Márton, Vajda Péter, Pecze János, Vida István, Molnár Sámuel, Ungvári János, Arnóth István, Tanka Péter, Kis János, Szőllősi Pál, Mólnár János, Fejér György, Koroknyai István, Thót János, Sándor Mihály, Czaga Miklós, Tóti Márton, Bokor János, Kis János, Fejér János, Szűts Mihály, Fakó István, Goris András, Bokor Mihály, Takáts Ferencz, Angyal István, Festető János, Czaga István.

(Advenae Nobiles. — Beköltözött nemesek.)

Karmarics János, Juhász György.

Ez összeirás szerint az akkori hét hajdu-városban nem találtatott több 689 birtokos családfőnél és 284 szabadosnál és rajtok kivül csak 9 beköltözött nemes család. Mindnyájan együttvéve, számuk 982 családfőre rugott, tehát nem ütötte meg az ezeret.

A Bocskay fölkelése után tehát egyszáz esztendő multán a 9254 letelepitett hajdu nemhogy megszaporodott volna, de még ugyancsak megfogyatkozott. A folyton tartó háborus idők, a «hajdu-világ» zürzavarai közt az első települők közül számosan elszéledtek és nem kerültek haza, közülök sok nem alapitott családot, az ujabb nemzedéket is megritkitotta a hadakozás.[1] Pedig az összeirtak nevei azt mutatják, hogy a tiszta szin-magyar közrendű nép fiai voltak majdnem kivétel nélkül, hiszen a névsorban alig található idegen hangzásu családnév itt-ott egy néhány. Leginkább Doroghon találtattak ilyenek, a hova orosz származásu és keleti vallásu csoport telepedett, de elvétve akad egy-kettő Böszörményben, Nánáson és Szoboszlón is, mint Textoris, Montlica, Kola, Bajzát, Behán, Boz, Padrah, Penih, Comonari, Klicsik, Krisztin, Szraka, Tosza, Szollith, Szoporán. Az összeirottak három osztályának számát egybevéve, — mivel a hajduk nemcsak a beköltözött nemeseket, hanem a szabadosokat is kényszeritették a fegyveres szolgálatra — és minden családra két fegyverfogható férfit számitva, a hadi szolgálatra alkalmasak száma nem rughatott többre 2000 főnél; ez pedig nagyon kevés a régi hajdu-táborhoz képest, úgy hogy tőlük többé nem félhetett a bécsi kormány.[1]

De azért a Rákóczi-fölkelés zászlóit alig kezdte lobogtatni a szél, a hajduk már ismét a szabadság táborába seregeltek. Rákóczi Ferencz a hajdu-városok fiaiból egy lovas-ezredet tartott maga körül, melynek Buday István volt a parancsnoka. Ezenkivül a kurucz seregről az 1706. évben készült mustra-könyvben Nánás, Dorogh, Rácz-Böszörmény, Szoboszló, Hatház, Vámos-Pércs és Polgár 600 emberrel szerepelnek, a fejedelem ezen «hajdu-ezer»-ének Klára András volt az ezredese.[2]

Mindjárt a szatmári békekötés után le akarta törni a kormány a hajdu-szabadságot. A vármegyei rendek is fenekedtek kiváltságaikra és igy az 1715: XCV. t.-cz. a már előbb kiperelt Polgár és Szent-Margitha átadását rendelte el az egri káptalannak, egyuttal pedig a Szabolcs vármegyében fekvő többi hajduvárosokat is a vármegye joghatósága alá vetette.[3] Ekkor a polgári hajduk egyrésze megadta magát sorsának és fölvette a jobbágyi igát, nagyobb része lakhelye odahagyásával elköltözött, Polgár pedig Szabolcs vármegyébe kebeleztetett.

Épen ezért szükségét érezte a hajduság — annyi irott, pecsétes biztositékai mellett — hogy VI. Károly császártól is elismertessenek immár ősi kiváltságai. Valóban meg is nyerték ezt, mert a csá-zár-kiraly 1725 november 13-án Bécsben kelt levelében Csanády Sámuel hajdu-főkapitány utánjárása folytán ismételten megerősitette a

[1] Dudás Gyula: A szabad hajduk története a XVI. és XVII. században. 1887.

[1] Dr. Varga Geiza: Hajdumegye leirása. 1882.

[2] Géresi Kálmán: A gróf Károlyi-család oklevéltára. V.

[3] Corpus Juris Hungarici: idézett törvény-czikkely.

most már hat hajduvárosból álló kiváltságos kerület összes szabadalmait.[1]

Nagyon szükséges volt ez, mert a királyi kincstár érdekében a körös-melléki és másféle hajdu-kiváltságok ellen valóságos irtó háboru folyt állandóan és végül Bethlen Gábor bihari hajdui elvesztették testületi nemességüket, mikor Esterházy Antal Pál herczeg 1745-ben a derecskei uradalmat nyerte királyi adományban[2] és vele Szalonta, Berettyó-Ujfalu, Kaba, Hajdu-Bagos, Sáránd, Konyár, Mező-Sas, Komádi és Félegyháza hajdu lakosai jobbágyi sorsra jutottak.

A hajduk a közös adomány-levél alapján testületi nemességet élveztek és ez alapon alakult a későbbi történelmi fejlődés folyamán a hét hajdu-telepből a hajdu-kerület. Polgári kiszakitása után a szathmári békekötést követőleg a megmaradt hat eredeti hajdu-város kerületi szervezete, a hadi rendeltetés mellett mindinkább csak közigazgatási testületté vált; ez időben egymás után három Csanády Sámuel volt (a Nagykereki Csanády-családból: apa, fiu és unoka) a hajduk főkapitánya majdnem egy egész századig (1711—1790). Erre az időre esik a hajdukerületnek sok küzdelme nemesi kiváltságaiért, melyekben a Csanády-család a hajduság méltó vezére volt.

E közben a hajdu-városokba számos nemes család költözött be, a kik itt is igyekeztek személyes nemesi szabadságukat érvényesiteni, de maguk közül az eredeti hajdu-családok közül is mindinkább több szerzett magának külön armálist, részint az egymást követő erdélyi fejedelmektől, részint a királyoktól is. Nemesleveleiket rendszerint Szabolcs vármegyében hirdettették ki és Szabolcs vármegye saját nemességéhez számitotta őket.

Még az 1702-iki összeirás szerint csak 9 beköltözött nemes család lakott közöttük, de ezeknek elszaporodása hova-tovább nagyobb arányokat öltött, úgy hogy ismét száz év mulva a XIX. század kezdete már száz-számra találja a nemes családok tagjait a hat hajdu városban.

A hajdu-kerületbeli nemes családokat kormány-rendeletre az 1838-ban foganatositott összeirásban szedték először össze, mely alkalommal már 250 nemes családnál is több találtatott. Az összeirás szerint vagy 100 hajdu-család, mint eredeti birtok-szerző szerepel, a többi tulnyomó részben szabolcsvármegyei, ezeken kivül még található nehány a közeli Bihar, Szathmár, Beregh, Ungh, Zemplén, Abauj, Heves, Gömör vármegyékből.

Közöttük azonban mindössze csak hét Bocskay-féle armalista van: a Fekete-, Kállay-, Lenthe-, Móré-, Móricz-, Sólyom-, és Thót-családok.

Mindnyájan együtt ezek alkotják a mai hajduságot, mert hiszen a hat hajdu-város ősi hajdui közé már a XVII. század folyamán bekerült szabadosok épen úgy, mint a jobbára Szabolcs vármegye kisebb nemességéből beköltözött apró nemes urak, egyaránt összeházasodtak az eredeti hajdu familiákkal. A további nemzedékek már teljesen egybeolvadtak, a birtok-viszonyok, örökösödési jog, közös társadalmi életük hajdukká avatták mindnyájukat, úgy hogy már a XVIII. század közepe óta, a sok összeházasodás folytán, a betelepült hajduknak a beköltözött nemesek és szabadosok csaknem kivétel nélkül valóban vér szerint való leány-ágai leszármazóik valának. Vallásuk még az első település nemzedéke óta a Kálvin református hite szerint való, csupán Doroghon telepedtek le göröghitűek,[1] a kik mint görög katholikus magyarok külön egyházat alkotva, hü fiai egyházuk kebelében is a magyar hazának.

A régi hat hajdu-városban együttvéve ma már majdnem 100,000 lélek lakik, a kiknek élete, vére, minden szokása igazi magyar, melylyel erkölcseiben megtisztultan, mint munkára és tudásra egyformán képes uj nemzedék űl a szerző ősök földjén. A körülbelől tizezer letelepülő utódai háromszáz esztendő leforgása alatt megtizszereződtek és városaik csaknem 200,000 holdnyi széles határán, külön történelmi multtal faj-magyar népcsoport alakult ki belőlük. A szélesen elterülő alföldi nagy városok fehér falu házaiban egészséges vérű, vállas termetű, inkább zömök és izmos hajdufiak laknak, a kiknek napsütötte arczán visszatükröződik apáik minden

[1] Dr. Varga Geiza: Hajdumegye leirása. 1882.

[2] Dr. Illéssy János: A nagyfalusi Arany-család. «Nagy Iván» családtörténeti értesitő. 1900.

[1] Dr. Varga Geiza: Hajdumegye leirása. 1882.

vonása. Kemény munkára termett karjaik eke szarvánál, kaszával, kapával végeznek nehéz munkát, mint eleik annak idején a karddal, csákánynyal, buzogánynyal cselekedték.

A hálás utódok kegyelete az emlékezés. Tizszer ujult meg azóta a hajduság, de az utódok azért mégsem változtak meg, mert a mai nemzedék most is a régiek szivével érez. A sok jó vitéz sok kiomlott vére nyomán áldás fakadt az ősi rögökből. A sirhalmok hantjait barázdákká szántotta az unokák ekéje, — ott lent pedig az áldott anya-földben nyugszik az egykori dicső fejedelem, Bocskay István hadi népe...

CALAMUS dr.

VEGYES.

Kiss István nemeslevele II. Rákóczi Ferencz fejedelemtől.

(Melléklettel.)

A nagy nevü fejedelem II. Rákóczi Ferencz által kiadott nemeslevelek, illetve armálisok, egytől-egyig valóságos ritkaságok. A Rákóczi-kor jeles kutatója, a nagyérdemü *Thaly* Kálmán folyóiratunkban már ismételten rámutatott a fejedelem enemü okleveleinek becses voltára, első alkalommal, a mikor érdekes ismertetés kiséretében a *Nyuzó Mihály* kurucz lovasezredes, neje: *Szabados Katalin*, testvére *Nyuzó János* és fia ifj. *Nyuzó Mihály* részére 1707 május 20-án kiadott s másolatban ránk maradt czimeres nemes levelet közölte,[1] másodszor pedig Orosz Ernő, Heves vármegye levéltárnoka értesitése alapján a sajnos korunkra nem maradt, *Almássy Mihály* által nyert armalisról adott hirt.[2]

A kiváló tudós, a ki a Rákóczi-kor emlékeit közel fél század óta kutatja és emberi lehetőség szerint tökéletesen is ismeri, saját állitása szerint nem ismer II. Rákóczi Ferenctől kiadott armalist eredetiben és másolatban is csak keveset.

Rákóczi tartózkodott a nemesség adományozástól; a jobbágyok érdemeit szivesebben jutalmazta manumissionalis (szabaditék) levelekkel felmentvén őket — de többnyire csak saját jobbágyait — «a paraszti terhektől és szolgálatoktól, de nemesi rangra, mint magyarországi vezérlő fejedelem az ónodi abrenunciatio után is *egyet sem* emelt» és mint megválasztott, majd beiktatott erdélyi fejedelem is a legritkábban élt e jogával.

A kiváló tudós e tartózkodásnak Rákóczi *szerénységében* keresi okát; de talán nem tévedünk, ha az okot első sorban a korviszonyokban keressük. Mert a szerénységből még érthető lenne, hogy mint vezérlő fejedelem királyi jogokat nem akart gyakorolni; de mint erdélyi fejedelem méltóságából kifolyólag, kötelességszerüen, szerénysége teljes sérelme nélkül élhetett volna e joggal, mert a fejedelmeknek kötelessége és érdeke is, hogy alattvalóik érdemeit jutalmazzák, őket és másokat is további érdemek szerzésére serkentsenek. Az érdemre pedig bőven nyilt alkalom a hosszú harcz alatt s volt is neki elég jobbágy katonája, a ki megérdemelte és várta is az elismerést, érdemeinek nemességgel való jutalmazását. Hisz a kuruczkorról énekli egy szegénylegény poeta:

> Ha valaholott voltanak csodák,
> Mind kivöl-belöl estek szép próbák;
> Szegény legények magokat frissen forgatták,
> Csak szegények,
> S nem urfiak
> Véreket onták.[1]

Elődei, vagy hogy egy találóbb példét hozzak fel, *Bocskay* katonáiknak bőven osztogatták a nemességet, a mely a jobbágyokra, a kik egyetlen kincsüket: vérüket áldozták a hazának, felemelőleg és buzditólag hatott. E hatást ismernie kellett Rákóczinak is, ismernie kellett a jobbágyok szabadságvágyát is és a czél érdekében fel kellett volna azt használnia és fel is használta volna minden szerénysége mellett, ha a korszellem vissza nem tartja őt.

Bocskaytól nagy kegyelemnek tekintették ugyanis, ha egyik-másik jobbágyot nemesi rangra emelt, mert a nép egész rétegét nem hatotta át, úgy a szabadulási törekvés, hogy követelőleg léphetett volna fel; Rákóczi alatt azonban a *nép indult meg* még pedig nem az alkotmányért és nemesi szabadságért, hanem azért, mert *szabad országban magának is szabadságot akart.* Imádták Rákóczit, mert tőle ily szabadságot vártak; villám gyorsan terjedt el a hir, hogy «az ő Nagysága kegyelmes resolutiója és patense continentiája is azt tartja, hogy az kik ő Nagysága

[1] *Turul* XIII. évf. 49. s köv. l.
[2] U. a. XXIII. évf. 49. s köv. l.

[1] *R. Kiss István:* Adalékok a Rákóczi-kor irodalom történetéhez. 44. l.

hűségè mellett fegyvert fognak és táboroznak, *azok a jobbágyság alól felszabadulnának*».[1] Ezért annyi szabadulni vágyó jobbágy ült fel, hogy a sereg zöme azokból telt ki. Mig a gyámoltalan, rendetlenségre mindig kész nép kezdetben csak a számot növelte és szabadságával is visszaélt; a földesurak munkás hiányában nem vehették hasznát birtokaiknak és minden módon azon voltak, hogy a jobbágyok további felkelését korlátozzák, sőt a felkelteket is leültessék. Az ebből kifejlődött viszonyokat szépen festi egyik erdélyi sereg kérvénye, melyben elmondják, hogy seregük, mint «más seregek is *jobbágyi rendekből állanak*, a kik a szabadság megnyerésével biztattatván fogtak fegyvert; de mivel uri rendek és közemberek is azzal ijesztik őket, hogy a hadszállta után ismét csak jobbágyok lesznek; e beszéd annyira elolvasztotta sokaknak sziveket és meglankitotta karjokat, hogy az fegyvert letötték, vagy ha még le nem tötték, letenni igyekeznek».

Ime, itt a nemesités kényszeritő szükségessége, a földesurak részéről ellenben a tiltakozás: a jobbágyok tömeges nemesitése őket teszi tönkre!

Bocskay nemesithetett, ha azonban Rákóczi megnyitja a kaput, a jobbágyság felszabaditásáig meg nem állhatott volna, a mi az őt szintén teljes erejéből, hüséggel és áldozatkészséggel támogató nemességgel hozza összeütközésbe.[2]

Természetes, hogy ez összeütközést, a mely confœderatióra alapitott hadakozásnál vészhozó lett volna, igyekezett kikerülni, ezt pedig nem tehette másként, mintha a jobbágyokat is némileg kielégiti, a nélkül, hogy a földesuraknak nagyon érzékeny kárt okozott volna.

Mikor Erdélyben forrongott már a jobbágy katonákban a csalódás és elégedetlenség, kinyilatkoztatja, «hogy a hadakozó jobbágyok és azok háza népe *pro interim* se adóval se szolgálattal ne terheltessenek» a mi pedig a szabadságot illeti: «jövendőbeli promotiókra, kik érdemessé teszik magokat» azok megnyerik.[3]

Az erdélyi nemesség azonban még ebbe sem tudott belenyugodni; elégedetlensége még oly ünnepélyes actusnál is előtört, mint a fejedelem beiktatása. A helyzetet Rákóczi saját szavai világositják meg a legjobban.

«Minden erőlködéseim daczára sem akadályozhattam meg azonban bizonyos törvény hozatalát, mely erdélyi hadaimat egészen tönkretette, hogy t. i. *megegyezése nélkül katonává lett jobbágyát minden földesúr visszakövetelheti*. Bármily képtelen legyen is ezen törvény: oly természetü háboruban, a minőt mi viseltünk, mégis teljesen fellázasztotta volna a kedélyeket, ha visszavetem; mert meg lesznek vala győződve, hogy tagadó válaszom csak azon szándékból ered, miszerint saját jobbágyaik fegyvere által akarom magamat korlátlan urukká tenni».[1]

Az egyetértés kedvéért még ilyen absurd határozatot is megerősit mennyivel jobban helyén valónak tartotta tehát a nemesség adományozásától őrizkedni.

Erre legyen szabad épen a Nyuzó esetét felhoznunk, a kinek 1707 május 20-án kiadott armalisa tudtommal az egyetlen, irodalmunkban közölt Rákóczi-féle armalis.

Nyuzó Mihály és testvére János Erdélyben mindjárt a szabadságharcz kezdetén, mint vitéz katonák tüntek k. Mikor már Mihálynak jó neve volt és mint a gróf Pekri Lőrincz vitéz viczekapitánya dicséretes tettek a hősiesség varázsával övezték nevét, akkor vette észre, hogy nem nemes. Nosza megkéré tehát a nagy szavú Pekrit, hogy járjon ki számára egy manumissiót. Csak egy manumissiót, egy szabaditék levelet, mert armalist kérni nem is merészelt. És a nagy szavú, elég goromba természetü Pekri csak félve, ravaszságba takarva meri előterjeszteni a kérést, mint a ki tudja, hogy valami nagyot, valami rendkivüli kér.

«Nyuzó Mihály, az én viczekapitányom, Kegyelmes Uram, *úgy hallotta másoktól (!?) hogy jobbágy volna; de kijé? ő bizony maga sem tudja (!)* mert sem maga, sem apja nem szolgált soha jobbágyul. Nagyságodnak alázatosan instál egy manumissio iránt és ott Debreczen körül valami puszta prædiumnak collatiója iránt; minthogy Nagyságod más hasonló embereknek is conferálta ilyen kegyelmességét, hadd szállitaná meg emberrel! Recommendálom pedig én is alázatosan Nagyságodnak kérését és instantiáját: Kérem, mutassa kegyelmességét hozzája! Bizony megérdemli Kegyelmes Uram, indifferenter; az ő rendében nincs olyan ember ide bé, mint ő. Nyuzó örömest nyuzza, meri is nyuzni a németet. Hadd vegyen Nagyságod kegyelmességiből consolatiot és stimulust az tovább is kivetkező maga jó viseléstől; *Bort sem iszik már!*»[2]

Tehát nagy érdemekről van szó és csekély kegyelmességről; de Rákóczinak még ezzel szemben is vannak scrupulusai. Resolutiójában ugyanis igy válaszol:

«Mivel Nyuzó Mihály viczekapitány dolga bizonytalan lévén, *más földesuraknak praeiudicálni nem kivánunk;* mindazonáltal salvo iure alieno informálván tovább is bennünköt, manumissióját kiadatjuk.»[3]

[1] *II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választása* czimű munkám 52. l. U. o. az egész kérdésről bővebben.

[2] *Emlékiratai* 78. l.

[3] II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választása 53. l.

[1] *Emlékiratai* 211. l.

[2] Pekri 1705 márcz. 15. levele *Orsz. ltár.* Missilisek

[3] Válasz fogalmazata ugyanazon levélen.

Nos Franciscus II. Dei gratia S. Rom. Imp. et Tran. Sylva-
nie Princeps Rákóczy Partium Regni Hungarie Dominus et Siculorum
Comes, Dux de Munkács et Makovicza, Dominus Hereditarius de Sáros Patak
Tokaj Regecz Ecsed, Somlyo, Szerencz, et Cnezd. Presentibus declaramus
quòd in condignam considerationem sumptis Fidelibus Seruitijs Nobilis
Nobis dilecti Stephani Riss Instantiaque ejus superinde sæpe ea, eun-
dem munere Nobilium à Mandatis nostris condecorare benigne re
solvimus. Presentibus igitur intimamus, et mandamus Fideli Nobis
sincere dilecto primario Tabuli Nostri Prę Ao, ut predictum
Fidelem nostrum Stephanum Riss seu eum tenorem Edicti No-
stri super hoc Officio Die quinta Februarij Anni hujus publicati
in Ordinem Nobilium à Mandatis nostris per Presentes edoce-
tum Officio Prærogativis in supra dicto Edicto declaratis et exposi-
suo tempore uberius specificandis gaudere et fungi faciat, re-
scriis. Se stuurus. Datum Rhodosti Die decima quarta Mensis
Januarij Anno Milesimo Septingentesimo Vigesimo Quinto.

Franciscus Rákóczy

Bethon

Mennyi időnek kellett eltelni és Nyuzónak hány németet megnyuzni — hogy mi is Pekri szavaival éljünk — a mig a manumissio helyett armalist és egy birtokocskát kaphatott!

Mert az confœderatio nagy dolog: első benne az *érdek* s csak messzi utána következik az *érdem*. Ez ellen saját bevallása szerint az igazságos fejedelem sem tehetett.

Tehát Rákóczi tiszteli a földesurak jogát és sem mint magyarországi vezérlő fejedelem, sem mint erdélyi választott fejedelem nem akar nekik præjudicálni. Csak ritkán ad ki azért armalist, nagy érdem esetén, salvo iure alieno!

Ezért az általa kiadott nemeslevelek még másolatban is nagy ritkaság számba mennek; eredetiben pedig egy sem ismeretes!

Én ez alkalommal oly szerencsés helyzetben vagyok, hogy II. Rákóczi Ferencznek egy eredeti nemes levelét (nem armalis) mutathatom be, a melynek nem csak adományozója és eredeti volta, hanem az is kimondhatatlan nagy értéket ad, hogy a nagy nevü fejedelem bujdosásában, Rodostóban adta ki, még pedig nem is valami közönséges embernek, hanem a jámbor philosophusnak: *Kiss Istvánnak*.

Az oklevél szövege mindent elmond; kommentár alig kell hozzá. A fejedelem méltó figyelembe vévén Kiss István hüséges szolgálatait és ez ügyben tett kérését, őt nemesi szabadsággal ruházza fel.

Az oklevél további szövege érdekes bepillantást nyujt a bujdosó fejedelem udvartartásába és az egészet lehetetlen mély meghatottság nélkül olvasnunk.

Az oklevelet sajátkezüleg aláirta a fejedelem és Bechon Lajos udvari osztálytitkár, a kinek Rákóczi végrendeletében 3000 livrest hagyott.[1]

Sajnos, hogy pecsétjének ma már csak helye látszik a hártya kötőszalaggal, a mint az a mellékelt hasonmáson is kivehető.

A nemességnyerő Kiss István kétség kivül egy személy ugyanazon Kiss Istvánnal, a ki önként követte Rákóczit számüzetésébe és nem csak az öreg fejedelem, hanem fiai: József és György herczegek udvarában is élt.

«Kiss Istvánról megjegyezzük» — irja Thaly Kálmán a Mikes leveleihez irt becses történelmi bevezetésben»[2] — hogy 1730-ban Rodostón *Magyar Philosophia* czimü, szép és velős, hangzatos, tiszta magyarsággal irt bölcselmi s államtudományi — történelemből vett példákkal is ékeskedő — tanulmányt szerzett, melyben a szabadságot, hazaszeretetet s az uralkodás alkotmányos formáját, a fejedelmek önmérsékletét dicsőiti, ellenben az erőszakot elkárhoztatja. Szerző szabad gondolkozásu, külföldi egyetemeken képzett elmének látszik. Eredeti kézirata (97 oldal negyedrétben) az enyészettől szerencsésen megmenekült és valahogyan a Nemzeti Múzeumba jutott. A 7-ik lapon Kiss saját kezétől e bejegyzés olvasható:

1730. Irattam György Deákkal, Tratiában, Rodostón. Kiss István m. k.

További fejtegetéseiben bebizonyitja Thaly, hogy Kiss István még 1741. évben is Rodostóban volt és combinative emliti, hogy Pápay János oldalánál az udvari kanczellaria tisztviselője volt.

A rodostói r. kath. anyakönyvekben — ev. ref. vallásu lévén — haláláról, esetleg gyermekei születéséről adat nincs. Thaly valószinünek tartja, hogy Rodostóban halt meg, a mely esetben fia jöhetett haza. Csak is igy érthető, hogy nemeslevele Győr vármegye levéltárába került.

Hogyan és mikor? arra a legszorgosabb kutatás után sem találhattam adatot. Mivel az oklevél a nemesi iratok között volt, valószinünek tartom, hogy valamely évi nemesi investigatio, vagy nemességvitató pör alkalmával került a levéltárba. De mikor? azt még sejteni sem lehet, mert a nemesség-vizsgálatok 1725. évtől kezdve a 70 évek végéig, a nemességvitató pörök pedig ugyanazon század végéig majdnem folytonosan tartottak.

Végezetül álljon itt az érdekes oklevél teljes szövegében:

Nos Franciscus II. dei gratia S. Romani imperii et Transylvaniae princeps Rákóczi, partium Regni Hungariæ dominus et Siculorum comes, dux de Munkács et Makovicza, dominus hæreditarius de Saáros Patak, Tokaj, Regecz, Ecsed, Somlyo, Szerencs et Onod, præsentibus declaramus, quod in condignam considerationem sumptis fidelibus servitiis nobilis nobis dilecti *Stephani Kiss* instantiaque eius superinde facta eundem munere nobilium a mandatis nostris condecorare benigne resolvimus. Præsentibus igitur intimamus et mandamus fideli nobis sincere dilecto primaris stabuli nostri præfecto, ut prædictum fidelem nostrum *Stephanum Kiss* secundum tenorem edicti nostri, super hoc officio die quinta Januarii anni huius publicati, in ordinem nobilium a mandatis nostris per præsentes adscitum officio, prærogativis in supradicto edicto declaratis et ex post suo tempore uberius specificandis gaudere et fungi faciat nec secus facturus. Datum Rhodosti, die decima quarta mensis Januarii, anno millesimo septingentesimo vigesimo quinto. Franciscus Princeps m. p. Bechon m. p.

(Patens alakban, aljára nyomott vörös pecsét nyomával.)

R. KISS ISTVÁN.

---

[1] II. Rákóczi Ferencz emlékiratai 5. kiadás 313. l.

[2] Zágoni Mikes Kelemen törökországi levelei. A magyar kormány támogatásával II. Rákóczi Ferencz hamvainak hazaszállitása alkalmából készült emlékkiadás. Bpest, Franklin. 1906. XXX. l.

A Rátót nemzetségből származó esztergomi érsekről.

Mária királynő Budán, 1384 május 25-én kelt okiratában, Bálint pécsi püspök előadására, nagyságos János, volt oroszországi vajdának és öcscsének, nemzetes Dezső mesternek, a hajdani esztergomi érsek úr *germanus*ainak (germani videlicet condam domini archiepiscopi Strigoniensis), fönnen magasztalván sokszorosan jeles, kivált Oroszország megtartását eredményező szolgálataikat, a Fülek királyi várhoz tartozó két, gömörmegyei birtokát, Simonyit és Dejtért (ma — úgy hiszem — Dejtár Nógrádban) adományozta.[1]

Nagy Imre, a magyar történelem e fáradhatatlan buvára, kinek elhunytát az abbamaradt Hazai, Anjoukori, Soproni és Zalai okirattárak velünk együtt mélyen gyászolják, abból a téves nézetből kiindulva, hogy a *germanus* szó alatt mindenkoron testvért kell értenünk, azt hitte, a fönt érintett néhai esztergomi érseket megtalálta (III.) Tamásban, ki szerinte a Rátót nemzetségből való Benedek fia, következőleg a megadományozott Kaplai János volt oroszországi vajda, utóbb (1385—1386.) országbiró, valamint Dezső öcscse testvére vala.[2]

Felejthetetlen barátom azonban alighanem tévedett. Azóta kimutattam egy klasszikus példában,[3] hogy valamint a *frater* nevezett alatt nem csupán fivért, hanem egyáltalán atyafit is érthetünk, úgy a *germanus* nevezett alatt se mindig testvért, hanem eshetőleg valamely távolabbi, oldalági rokont, tehát szintén atyafit kell helylyel-közzel értenünk. III. Tamás esztergomi érsekről pedig minden kétséget kizáró bizonyossággal tudjuk, hogy a Csanád nemzetségből eredett Telegdi Pongrácznak, Csanád esztergomi érsek testvérének volt a fia, vitéz Kelemen öcscsével együtt, kinek gyermekeit: Jánost, Egyedet, Jakabot és Lászlót szintén ismerjük. Viszont ugyancsak kétségtelenek kell vennünk, hogy ama meg nem nevezett esztergomi érseknek, a Rátót nemzetségbeli[4] Kaplai János és Dezső germanusának szintén a Rátot nemzetségből kellett származnia.

Ilyet azonban a XIV. századbeli esztergomi érsekek közt nem találunk.

Tehetségemhez és hivatásomhoz képest kellő szorgalommal tanulmányoztam ugyan a XIV. századbeli esztergomi érsekek történetét; kiterjeszkedtem származásukra is, de hogy közöttük Rátót nemzetségbeli nincsen azt eddigi tudásom szerint jóhiszemüleg állithatom.

[1] Hazai okmt. VII. 417. V. ö. Sztáray oklt. I. 466. M. O. D. L. 7086.
[2] Hazai okmt. VII. 205. 417.
[3] Turul. 1892. évf. 123. lap.
[4] Wertner, M. nemzetségek. II. 301. — Karácsonyi, M. nemzetségek. III. 6—7.

Vegyük őket sorra!

Az első, ki 1384-ben, vagyis Mária királynő föntebb érintett levele értelmében *néhai* esztergomi érsek vala: *II. János* (1376—1378), kiről nem rég bebizonyitottam, hogy a piacenzai Surdus nemes család ivadéka.[1]

Elődjéről, a Csanád nemzetbeli III. Tamásról, ki mint e néven II. 1358-tól 1367-ig a kalocsai, aztán 1367 és 1375 közt az esztergomi érseki széken ült, az imént történt emlékezés.[2]

Ennek elődjéről, *Kerzei V. Miklós*-ról (1358—1367) szintén értekeztem,[3] és habár nemzetségét nem sikerült meghatároznom, annyit kimutathattam, hogy valamely középrendü nemes család sarjadéka.

Ezt megelőzte *Vásári IV. Miklós* (1350—1357),[4] kinek atyja, Szügyi Loránt Nógrádból szakadt ugyan Biharba; de minden kutatásom mellett se birtam egy szálat is találni, mely őt származására nézve a Rátótiakhoz csatolta, noha kezdetben bizakodtam, hogy benne találom meg a keresett esztergomi érseket, levén a Rátótiaknak azon a vidéken: Borsod, Gömör, Heves, Hont, és Nógrád vármegyékben kiterjedt birtokaik.[5]

Telegdi Csanád 1330-tól 1349-ig volt esztergomi érsekről köztudomásu, hogy a Csanád nemzetség egyik jeles, ha nem legjelesebb tagja volt.[6]

Csanád előtt az esztergomi káptalan 1329-ben megválasztotta *III. Miklóst* érsekéül, kit azonban a pápa meg nem erősitett, hanem 1330-ban kinevezett egri püspöknek. Ezen Miklós Zalamegyéből származott Dörögdről, mely patrimoniuma volt s ahol szép gót izlésü templomot épitett, melynek romjait egy fönmaradt keresztelő medenczével együtt Békefi ösmertette.[7] — A Rátótiakhoz semmi köze.

Még előbb (1321—1328) *Boleszló* vagy *Bogyoszló* volt esztergomi érsek, ki mint toszti herczeg a Piasztok lengyel királyi házából származott.[8]

Előtte *II. Tamás mester* 1306-tól 1321-ig foglalta volt el az esztergomi érsekek székét. Ta-

[1] Olv. ily czimü értekezésemet: De-Surdis II. János esztergomi érsek, mely megjelent a Szent-István-Társulat tudományos és irodalmi osztálya fölolvasásai között. (63. szám.)
[2] Olv. a Kalocsai 1888. évi Schematizmus XV. lapján Városi Gyula igen alapos értekezését: Thomas II. de Thelegd, de Genere Chanad.
[3] A M. történeti életrajzok 1904 évi folyama V. füzetében.
[4] Kiről a századok 1902. évfolyamában irtam A négy Miklós czimü értekezésemben.
[5] L. Wertner id. müve. II. 296.
[6] Olv. Karácsonyi és Wertner idézett müveit.
[7] A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. 132. lap.
[8] Olv. életrajzát Boleszló esztergomi érsek czim alatt az Esztergom vidéki régészeti és történelmi társulat III. évkönyvében.

más nemzetségét mindeddig meg nem állapithattuk, noha ismételve nevezte a Monoszló nb. Ladomér érseket nagybátyjának, miből azonban nem következik, hogy ő is a Monoszlók nemzetségéhez tartozott, hisz anyai ágon is származhatott a Monoszlaiaktól. Életét megirtam,[1] de noha Esztergomban birtokos rokonaira bukkantam, semmi nyomát se találtam annak, hogy a Rátót nemzetségéből való lett volna.

Elődje *Mihály mester* a Bő nemzetségből való.[2]

Ezt megelőzte *Bicskei Gergely* választott esztergomi érsek (1298—1303), kit VIII. Bonifácius pápa ilyenül elismert. Ennek eredetét és leszármazási rendét kimutattam.[3]

S ezzel végeztünk a XIV. századbeli esztergomi érsekekkel, kik közt — ezt saját kutatásaink alapján állithatjuk — Rátót nemzetségbelit (de genere Ratoldi) nem találunk. Tovább kell tehát haladnunk, visszafelé a XIII. században, hogy a Rátót nemzetségből származott esztergomi érseket találjunk. Csakhogy itt már kevésbbé támaszkodhatunk saját kutatásainkra, hanem helyet kell engednünk mások, a magunkénál minden esetre tekintélyesebb véleményének.

Az első, kivel a XIII. század végén 1279-től 1298-ig az esztergomi érsekek sorában találkozunk *Ladomér* (Lodomerius), kiről Knauz Nándor fényesen bebizonyitotta,[4] hogy a Monoszló nemzetségnek volt tagja.

Előtte kétszer is (1273 és 1277-ben) előkerül a szerencsétlen *II. Miklós*, mint választott esztergomi érsek, kit Knauz[5] föltételelesen a Rátót nemből valónak vélt ugyan, de feltevése téves volt, minthogy II. Miklós a Baranya vármegyében törzsökös Kán (Keán, Kalán, Kaján) nemzetség erdélyi ágának szülötte. Atyja László, ki nádor és szlavon herczeg is volt és 1245 végén meghalt; unokaöcscse pedig azon László erdélyi vajda, ki Bajor Ottó királylyal oly csufosan elbánt, mint ezt Wertner barátom kideritette.

Közben, 1274-től 1276-ig, *III. Benedek* nevezte magát választott esztergomi érseknek, kit a főegyházi papság névtára — ugy tudom — helyesen a Nádasdiák nemzetségéhez számit.

III. Benedek és II. Miklós választott, de meg nem erősitett érsekeknek minden tekintetben törvényes elődje 1262-től 1272-ig Fülöp volt. — IV. Béla király Zólyomban. 1268 július 20-án kelt leveléből pedig világosan kitetszik, hogy Fülöp érsek a Churla nemzetségből való,[1] mely nemzetség Knauz szerint Szlavoniából származott.[2]

II. Benedekről, Fülöp érsek elődjéről (1254—1262), ki előbb kalocsai érsek vala, se Városy, se Knauz nem tud fölvilágositást adni az iránt: mely nemzetségnek volt ivadéka? Főrendié aligha; minthogy IX. Gergely pápa, midőn őt 1241 februárius 25-én megerősitette, tanult, gondos és tisztességes (literatum, providum et honestum) férfiunak jellemzé ugyan, előkelő származását azonban, noha a pápák rendesen ezt is ki szokták volt emelni, nem emlité.[3] Miből nem csekély valószinűséggel következtethetjük, hogy valamely középsorsú családnak, és *nem* a Rátótiaknak volt ivadéka, kik az ország legfőbb nemzetségéhez tartozának az időben.

Még előbb, 1247-től 1252-ig *II. István* kormányozta az esztergomi érsekséget, közben mint prenestei biboros püspök is. Knauz szerint de genere Vancha származott, amiért egyenesen Vancsainak nevezé, jóllehet tudta, hogy okleveleinkben Bancha (Bánca) alakban fordul elő.[4] — Knauzzal szemben Városy teljes biztossággal megmutatta, hogy a «Vancha» alak téves, és István biboros esztergomi érsek, valamint hasonnevű kisöcscse, ki utóbb (1266—1278.) kalocsai érsek lett, a bácsmegyei Bancha nembeliek.[5]

Az előadottak után — úgy vélem — bátran koczkáztathatjuk a nemleges tételt, hogy 1384-től, vagyis Mária királynő föntebb idézett levele keltétől fogva visszamenőleg a tatárjárásig nem találunk esztergomi érseket a Rátót nemzetéből.

Dr. Karácsonyi János prépost ur, tisztelt barátomé az érdem, hogy immár positive tudjuk, mert ő aknázta ki egy vizfoltos pöriratból, miszerint *Mátyás* érsek, ki 1240 márczius 6-tól 1241 április 11-ig, midőn a tatárok ellen elesett, állott az esztergomi főegyház élén, — a Rátót nemből származott.[6]

Hogy mintegy másfél század után is büszkén nevezik magukat az előkelő és érdemteljes kérő unokák, Mátyás a hajdani esztergomi érsek germanusainak, annak okát nem az esztergomi érsekek magas méltóságában, de abban sem találjuk, hogy Mátyás érsek alapitotta a nemzetség szentélyét, a rátóti monostort; hanem főleg abban, mert azon romlott időben, midőn az önző és nagyzó fegyelmetlenség a haza romlását fölidézte, Sajónál Mátyás érsek hazafias hűséggel kitartott királya mellett épp úgy, mint Kaplai János és öcscse, szintén romlásnak indult viszo-

[1] A Szent-István-társulat által 1891-ben kiadott Almanach 32—69. lapjain.

[2] Karácsonyi i. m. 275. s köv. — V. ö. Knauz, Monum. eccl. Strigon. II. 529. és Wertner, M. nemzetségek. II. 139.

[3] Turul 1892. évf. 121 és köv. lapján. V. ö. az Uj Magyar Sion XVI. kötetében megjelent ily czimü értekezésemet: Miklós ostiai püspök követsége Magyarországon.

[4] Monum. eccl. Strigon. II. pag. 99. et seqq.

[5] Ugyanott. II. 1.

[1] Knauz, Monum. eccl. Strigon. I. 464.

[2] Magyar Sion. III. 359.

[3] Fejér Cod. IV/I. 201.

[4] Monum. eccl. Strigon. I. 349.

[5] Schematizmus Coloc. ad a. 1889. pag. XVII.

[6] Turul. 1905. 86.

nyok közt hiven megvédték és megtartani iparkodtak Oroszországot, a mai Galiciát és Lodomeriát. Magyarországnak Nagy Lajos által visszaszerzett tartományát.

Esztergom, 1907 november 16.

PÓR ANTAL.

Potlék, középkori czimereslevéleink eddig ismert sorozatához.

Kutatásaim közben érdeklődésemet a czimereslevelekre is irányozván, az elmult két utóbbi év alatt hat eddig ismeretlen középkori czimereslevélre akadtam.

Addig is, a mig ezek kellő feldolgozásban napvilágot látnak, szolgáljon ezen rövid ismertetés a *Csoma József* másodelnökünk által folyóiratunk 1906. évf. 22—25. lapjain közzétett jegyzék csekély pótlásául.

1. *Pókateleki Fekete László* armálisa Zsigmondtól, Regensburg, 1434. szept. 29-én kelt. Eredetije Pókateleki Kondé János, nyug. pénzügyi tanácsos családi levéltárában, Pozsonyban. Az elég jelentékeny levéltárat Spalovszky Gyula, pozsonyvármegyei levéltárnok jelenleg rendezi.

A czimer: kardot tartó pánczélos kar.

2. *Puczki Flins Miklós armálisa.* Eredetije Pozsony szab. kir. város levéltárában őriztetik. V. László adományozta, Prága, 1454. jul. 13-i kelettel, *Flins Miklós*, porosz nemes, pozsonyi lakosnak, továbbá édes atyjának *Miklósnak* és édes testvéreinek *János*, *Péter*, *Erasmus* és *Donatusnak*.

A czimer a következő: Balra dőlt fekete pajzs aljából hármas sárga kristályhegy emelkedik ki. A pajzs jobb sarkán balra fordult csőrsisak; arany koronájából három arany gombos, fekete ruhás, jobbkéz ugyanazt a sárga kristályosodott követ tartja. A sisak takarója fekete-arany.

A nevezett *Flins Miklós* több izben volt Pozsony város polgármestere.

3. *A Dely névre hamisitott* czimereslevél. Eredetie a zalavári konvent levéltárában található. Kelt Budán, 1477. jun. 25-én. I. Mátyás király a már nemes, néhai *Bertalan* fiainak, *Gargel Péternek*, *Jakabnak*, az emlitett Péter fia *Benedeknek* néhai *János* fia *Istvánnak*, továbbá a főszerző Péter édes testvérének *Mihálynak* és fiainak *Miklós*, *János* és *Mihálynak* adományozta.

A czimer a következő:

Balra dőlt, baloldalt kikanyaritott kék pajzs jobb alsó részéből, fehér liliomot tartó, vörös ruhás balkéz nyulik elő. A balra fordult sisak kék takaróján egy elszáradt, fekete fa áll. A sisak takarója kék-arany.

Hogy csakugyan nem a Dely-család armálisa (a javitás kétségtelen), hanem a *Gargel*-családé, azt a *Kiss István* által a Turul 1903. évf. 51. lapján közölt, az armálissal teljesen egyező (csak forditva vésett) Gargel-pecsét alapján következtetem.

4. *A Farkasfalvi Farkas-család armálisa.* Eredetije a pozsonyi káptalan levéltárában, a *Bessei Farkas*-család letéteményében. II. Ulászlótól kelt, Budán, 1499 máj. 19-én. Szól Farkasfalvi *Farkas Antal*, fiai *Ignácz*, *Ferencz Miklós*, továbbá leánya *Apollónia* részére. Az adományozott czimer a következő:

Jobboldalt tárcsás, egyenest álló, vörös és kékkel vágott pajzsban balra fordult, ágaskodó, természetes szinü farkas, szájában malaczot tart. A farkas és a pajzs jobb széle között nyolczágu, karcsu arany csillag lebeg. A pajzson jobbra fordult csőrsisak. A sisak takarója mindkét oldalt kék-arany. Sisakdisz nincsen.

5. *A Brixianus czimereslevél.* Nem magyar; a cseh kanczellárián kelt, Prágában, 1509 okt. 26-án. II. Ulászló király, a más nemes *Bixianus* (Bresciai v. Brixeni) *Lőrincznek*, az orvosi tudományok tudorának, házi orvosának, adományozza czimerbővitésképen.

Az érdekes czimer a következő:

Egyenesen álló, jobbról-balról hornyolt, vörössel és feketével hasitott pajzs vörös mezejében szemközt álló hosszu haju, arany koronás, mezitelen nő (Éva) áll; jobbjában rövid fehér nyélre erősitett fehér lobogót tart, a mely a pudendákat takarja. A nyél mellett ezen fekete betüs jelmondat: SIC NATUR[AM] CREA-; a fekete mezőben a tudás fája, tőle jobbra és balra az előbbi félbenmaradt szó befejezése VI—MVS. A jobbra fordult sisakon a fa előtt ugyanazon jobbra fordult nő a jelmondat nélküli zászlóval. A sisak takarója jobbról sárga-fekete-vörös-fehér-zöld, balról zöld-vörös-fehér-fekete és sárga. Eredetije szintén Pozsony szab. kir. város levéltárában van.

6 *Mezőkövesdy Deák (Litteratus) Pál* czimeres nemes- és kiváltságlevele. II. Ulászlótól, Budán, 1515. szept. 29-én kelt. A király nevezettnek, a ki Mezőkövesd város tisztviselője volt, azon érdemeiért, mely szerint nemcsak, hogy nem csatlakozott az ország nemeseinek vesztére törő parasztlázadáshoz, hanem élete koczkáztatásával annak leverésében jelentékeny részt is vett, neki és utódainak nemességet és czimert ad; azonkivül Mezőkövesden levő házát, a mely azelőtt Zombat Tamás tulajdona volt, mindennemü közadózás alól felmenti. Az igen diszes kivitelü czimer ugyanazon müvész kezétől származik, mint aki a Kanizsay Dorottyáét és a Dessewffy-félét festette és a következő: kék pajzsban, annak bal széléből szövő, könyökben hajlott aranynyal diszitett vörös ruhás jobbkar, a

mely kétszer vágott végü görbe kardot tart; a kard éle és a pajzs jobb sarka között nyolczágu, karcsu, arany csillag, a kar és a kard között pedig növő ezüst félhold lebeg. Sisak és sisakdisz nincsen; ennek helyében egy-egy virág és gyümölcstartó disz látható. Pajzstartók: egy-egy félig mezitelen, szárnyas nereida.

Eredetije *Arad vármegye* levéltárában.

Az elősoroltak közül a Dely-Gargel-félének szinjelzéses rajza, a többinek hű festménye czimergyüjteményemben van. Remélhetőleg rövid időn belül abban a helyzetben leszek, hogy ezen 700-at meghaladó czimereslevél-másolat gyüjteményt az itt közlöttekkel sajtó alá adhatom.

HORVÁTH SÁNDOR.

Nemes kassai lakosok 1708-ban.

Kassán a nemes lakosság összeirása — úgy látszik — nem volt divatban. Számtalan adóösszeirás őriztetik ugyanis a város levéltárában már a XV-ik század hetvenes éveitől kezdve, ezekben az összes lakosság névsora bennfoglaltatik, azonban anélkül, hogy a nemes származásuak megjelöltettek volna.

Az 1708-ik évben november hó 5-én amikor II. Rákóczy Ferencz fejedelem rendeletére a lakosságra az dicát kivetették, a dica mennyiségét s az utána befolyt adót pontosan feljegyezték az exactorok, megjelölvén a nemes származásu lakosokat is.

E névsorból közöljük a nobilis szóval jelzett lakosságot s mivel a legtöbb név után az adózó névaláirásával és sok esetben pecsétjével is elismerte a kivetés helyességét, egyuttal közöljük azoknak a czimereknek leirását, a melyeken a rajta levő kezdőbetük kétségtelenül igazolják, hogy a pecsét, illetve czimer jogosan megillette tulajdonosát.

A névsor a következő:

	Numerus dicarum:	Solutio cuprea:
Leonardus Bégányi nobilis	1/2	—
Nemes Kecskeméti Mihály uram	3	52.20
Sandi Péter uram	2	26.—
Pecsétjében hattyu nádas közt; a sisakdisz jobbjában kardot tartó oroszlán, ettől jobbra-balra P. S. betük.		
Demeczkiné nobilis	3	—
Szillasi György nobilis	3 1/2	35.20
A fekete pecsét mezejében álló vitéz jobbjában karddal; a paizson lombos korona és G. S. betük. Szilassy ötvösmester volt; fia János szintén ötvös Lőcsén telepedett meg s számtalan jeles müve maradt reánk.		
Hegymeginé nobilis	1/2	—
Pongrátz Pálné nobilis	2	—
Mész Sámuel	5	21.75
Pecsétjében szárnyas grif vagy egyszarvu, sisakdisz a czimeralak; S. M. betük. Szintén ötvösmester, a ki a fejedelem részére is dolgozott.		
Bogdányi Gotfrid senator	1 1/2	6.—
Bogdányi képiró volt s a fejedelem a zemplénmegyei Ratkán szőllőt adományozott neki. Pecsétjében kardot tartó oroszlán.		
Sámbokréti János	3 3/4	12.—
A czimerpaizsban két kasza keresztben, hegyével lefelé; a sisakdisz három legyezőszerüen elhelyezett száras makk és S. I.		
Jászai György servus	1 1/2	40.—
A paizs alak három virágszál; sisakdisz madár, szájában ág és G. I.		
Pataki Sámuel nobilis	1 1/2	4.30
Ginter János nobilis	3/4	—
Kállai Mihály nobilis.		
L(iber) B(aro) Fiser ur ő Nagysága	5 1/2	—
Onodi János nobilis	1/2	2.24
Sternberski Rudolf	3 1/2	17.64
A paizsalak felismerhetetlen; sisakdisz kiterjesztett szárnyak közt csillag és R. S.		
Győri Ferenczné nobilis	2 1/2	10.89
Olasz Ferencz nobilis	1	—
Divinyi Péter nobilis	1 1/4	—
Pottornyai László nobilis	1 1/2	—
Goldfinger János nobilis	2	—
Szenczi Györgyné nobilis	2	—
Kállai János nobilis	1	4.36
Zemlényi Gábor nobilis	2	24.—
Zatler János	6 3/4	118.—
A mezőben kéve; sisakdisz női alak, jobbjában sarló, baljában három buzakalász és I. S.(atler) betük.		
Ginger Mihály	15	102.61
A mezőben pelikán; sisakdisz álló vitéz jobbjában kard, baljában mérő és I. M. G. betük.		
Snajder Györgyné nobilis	16 1/2	143.58
Györgyi Miklós nobilis	2 1/2	12.—
Plonski Illyés nobilis	4 1/2	—
Madár István nobilis	2 1/2	10.95

Végül: «Summa dicarum: Dicæ 1433 3/4 — Moneta cuprea: Fl. 3271. 19. — Moneta argentea: Nulla. (!)»

KEMÉNY LAJOS.

Földvári és Patai Zuborok.

A «Wertner Mór a Turulban a czimben emlitett családok eredetével foglalkozván, megállapitja «hogy a Zubor családnak egy *pataji* és egy *földvári* ága volt. Pataj a jelenleg is Fejérmegyében fekvő Duna-Patajnak, Földvár a tolnamegyei Duna-Földvárnak felel meg». «Mindezekből pedig apodiktikus bizonysággal kitünik, hogy a két ág egy és ugyanazon rokonságból származó családnak hajtása.» Megengedem, hogy

az idézett helyen közölt következtetések megállják helyüket, részemről azonban azokat teljes egészükben el nem fogadhatom, mert ismerek oly okmányokat, melyek a fent emlitett közleménye keretébe bele nem illeszthetők, sőt azokra nagyon is zavarólag hatnak, miért is szükségesnek tartom ezekre Wertner úr figyelmét felhivni.

1470 és 1475-ben Paksy Zemere özvegye Krisztina és fia földvári Zubor János tiltakoznak az ellen, hogy Derecskey István Ozorához való jogát a Hedervváryaknak elörökitette.

1440 aug. 15. Feldvári Albert, György és János a perleki (Bácsm.) birtok beiktatásánál, mint királyi emberek neveztetnek.

Ime két adat a Földváriakra és Földvári Zuborokra s ezen két adat a közleménybe talán beilleszthető lett volna, pedig az itt felsorolt családtagoknak a Chesznichei családhoz semmi köze, mert ezek a Ratold nemzetség Paksyágának tagjai. A származás (mindkét család olasz eredetü), a vezeték és keresztnév hasonlatossága, a birtokok egyezése könnyen tévutra vezetnék a geneologust, ha összefüggő adatok rendelkezésünkre nem állanának. A hires ozorai pörben fenmaradt genealogiai adatok azonban a tévedést kizárják, melyben a következőket olvassuk:

1445 Paksy Zemere fia István és neje Derecskey Krisztina és fiai János és György a Hedervváryakat Ozora elfoglalásától tiltják.

1453. Paksy Zemere neje Derecskey Krisztina és fiai György, Zemere, Albert, János ismét tiltják a Hedervváryakat Ozora használatától.

Ezekből tehát világos, hogy a fenti 1470. és 1475. években emlitett földvári Zubor János azonos Paksy Jánossal és hogy az 1440. évben emlitett Feldvári Albert, György és János Paksy Zemere tolnamegyei alispán fiai. Véleményem szerint pedig azon földvári Zubor János, ki 1470-ben, mint Tolnamegye alispánja, 1478-ban pedig, mint tolnamegyei birtokos szerepel, Paksy Zemere fiával Jánossal egy személy. Mindenesetre érdekes kérdés marad az, hogy mi jogon éltek a Paksyak, a Chesznicheiek és a Szentfalván birtokos Földváriak a Földvári Zubor névvel. Jegyzeteim és családi irataink között semmiféle adatra nem akadtam, melyből kitünne az, hogy a Paksy család valaha Duna-Földvárott birtokokkal birt volna, ellenben Duna-Pataj a XVI. és XVII. századokban, mint Paksy birtok emlittetik. Véleményem szerint a Paksy család ezen ága és a Chesznicheiek a Szentfalván birtokos Földváry Zubor női ági leszármazói lehetnek, s ez uton birhattak Földváron és Patajon s nem lehetetlen, hogy ez uton szerezték meg később a Paksyak Duna-Patajt, mig Földvárhoz való jogukról lemondottak. Ezeket tartottam szükségesnek Wertner úr tudomására hozni, kinek talán sikerülni fog oly adatra találni, melylyel a kérdés tisztázható lesz.

DARÓCZY ZOLTÁN.

Jegyzék némely közlevéltárakban elhelyezett czimeres nemeslevelekről.

Több év óta rendszeresen gyüjtöm Heves- és a volt Külső-Szolnok vármegyék nemes családjaira vonatkozó adatokat. A vármegye levéltárában kutatásaim közben kezembe kerültek a helytartótanácsnak a törvényhatóságokhoz intézett különböző időkben kiadott s szétszórtan a többi levéltári iratok közé beosztott rendeletei, melyekben tudomásvétel s az esetleg érdekelt családtagok értesitése végett közli azon nemeslevelek adatait, melyek részint a család kihalta, részint illetéktelen birtokosoktól való elkobzás folytán valamely közlevéltárban lettek elhelyezve.

Ezen helytartótanácsi körözőlevelek alapján, mintegy 500 családot érdeklő s még mohácsi vész előtti okleleleket is tartalmazó, jegyzéket állitottam össze.

A Turulban és a «Nagy Iván» szaklapban már több ilyen jegyzék látott napvilágot; igy a *Turulban* a M. Kir. Országos Leveltárban (1883—86. 1888—1891. évf.), a magyarországi hiteles helyek levéltáraiban (1887. évf.), Fejérmegye és Székesfejérvár város (1887. évf.), Beregmegye (1886. évf.), Mármarosmegye (1889. évf., Borsodmegye (1890. évf.), Bács-Bodrogmegye (1892. évf.), Biharmegye (1888. évf.), Szepesmegye (1889. évf.), Szabolcsmegye (1891. évf.), levéltáraiban elhelyezett armalisokról, a *Nagy Iván szaklapban* pedig Hevesmegye (1899. 1900. évf.), Mosonmegye (1889. évf.), Zólyommegye (1900. évf.), Baranyamegye (1900. évf.), Beregmegye (1900—1901. évf.), és Temesmegye (1901. évf.), levéltáraiban őrzött nemeslevelekről.

Ezeknek mintegy kiegészitését képezi e jegyzék. Úgy vélem, a közrebocsájtással nem végeztem épen meddő munkát, mert az itt felsorolt armálisok túlnyomó részéről a genealogusok és heraldikusok eddig nem tudhatták, hogy hol lappanganak. Lehet ugyan, hogy egyik-másik armális nincs többé a helyén, de ezek holléte iránt is bizonyára tájékozást nyujt az illető levéltár.

Első helyen közlöm a család nevét esetleges előnevével együtt, második helyen az armális adományozásának évét, harmadik helyen azon vármegyei vagy városi levéltárat, melyben az elhelyezve van (vagy volt), negyedik helyen a kihirdetés helyét. Az adományozás éve s az armalis kihirdetésének helye, azonban, sajnos, itt-ott hiányzik.

Ábrahámy másk. Falusy 1630. Zalam. Kihird. Vasm.

Adám 1580. Békésm. Kihird. Szabolcsm.
Adonyi másk. Nagy 1618. Csongrádm. Kihird. Komáromm.
Agner 1714. Bácsm.
Almásy lásd Nagy.
Alvinczy lásd Nagy.
Amán Zalam.
Ambrus 1622. Verőczem. Kihird. Gömörm.
Awőr 1588. Pozsony v.
Bacaty 1603. Lőcse v. Kihird. Abaujm.
Bakay, Nagy és Tóth. Zemplénm.
Bakay és Lipták 1636. Kapronca v. Kihird. Nógrádm.
Balla és Tóth 1622. Jászkún levéltár.
Balogh másk. Barbelli 1618. Erzsébetváros.
Balog másk. Kis l. Szabady
Balog másk. Szűcs 1705. Győrm.
Banntay 1630. Zalam.
Baranio 1627. Biharm. Kihird. Nyitra, Barbelli l. Balog
Bartha 1591. Zalam. Kihird. Zemplénm.
Bassura 1689. Pozsegam
Battyány 1756. Barsm.
Batthiány, Horváth és Szakony 1654. Halas v.
Bedéch (Sellei) 1581. Komárommegye Kihird. Nyitram.
Bella 1612. Pozsonym.
Bellay 1690. Temesm. Kihird. Győr és Vasm.
Belsi 1557. Lőcse v. Kihird. Sárosm.
Belsio (Eperjesi) 1552. Lőcse v. Kihird, Sárosm.
Bélteky l. Bogdányi
Benche (Nagymihályi) 1563. Kassa v.
Benke 1625, Vasm. Kihird. Veszprémm.
Berdóczy és Jelakovics 1646. Győrm.
Berkes 1634. Győrm.
Bernáth 1594. Torontálm. Kihird. Nyitra és Komáromm.
Bessenyey 1620. Zalam.
Bihácsy 1656. Vasm.
Biky 1631. Békésm. Kihird. Zemplénm.
Bocatius 1598. Lőcse v. Kihird. Zemplénm.
Bocskor 1675. Szatmárm.
Bogdányi Hontm.
Bogdányi másk. Bélteky 1668. Beregm. Kihird. Zemplénm.
Bogyay l. Szőny.
Bohn l. Mikoj.
Boldvay (II. Ferd.) Borsodm.
Bondor l. Sallay.
Bonikay l. Hárfás.
Borbély l. Nagy.
Borbély (Beregszászi) 1635. Bazin v.
Bory és Watkóczi 1637. Beregm. Kihird. Abaújmegye.
Bornemissza (Kecskeméti) 1651. Beregm.
Bornemissza (Nagyidai és Kós 1580. Beregm. Kihird. Pozsonym.
Bors 1625. Nagyszombatv.
Borsay másk. Philpe (Váradi) 1655. (Rákóczitól) Hajdú-Nánás v. Kihird. Biharm.
Bottyán 1656. Barsm. Kihird. Hontm.
Bozinkay 1636. Bazin v.
Böszörményi-Nagy Beregm.
Brayanovith 1568. Ungm.
Brezinay 1659. Zemplénm.
Brezniczky másk. Nyiny Torontálm.
Brezovics (II. Rudolftól) Szepesm.
Brixiani 1509, Pozsony v.
Buday 1635. Veszprémm. Kihird. Esztergomm.
Bueldre **1514**. Nagy-Szombat v.
Bukhassy l. Szabady.
Buzgó (II. Ferd.-tól) Győr v.
Byely l. Dubovszky
Chianaky 1625. Győrm.
Csákváry 1622. Komáromm.
Csalló 1580. Veszprémm. Kihird. Vas-, Sopron- és Zalam.
Csepregy (Tsepregy) 1662. (Apaffytól) Zalam. Kihird. Közép-Szolnokm.
Csirke 1668. Biharm. Kihird. Mármarosm.
Csizmazia l. Nagy
Csór 1759. Zalam. Kihird. Biharm.
Csortó 1652. Békésm. Kihird. Szabolcsm.
Cheőssy (II. Ferd.-tól) Nógrádm.
Csuka 1635. Hajdú-Nánás v. Kihird. Szabolcsm.
Csukás Pozsonym.
Csúsz 1630. Zalam.
Czebe 1656. Vasm. Kihird. Abaújm.
Czegléd l. Kún
Czenne 1590. Nagyszombat v. Kihird. Nyitram.
Czik 1636. Bazin v.
Cziriák 1628. Kassa v. Kihird. Abaújm.
Czirvich 1652. Sopronm. Kihird. Mosonm.
Czivra (Kisvárdai) 1610. Szabolcsm.
Czortó 1632. Békésm.
Czudor és Pap 1661. Barsm.
Dáli l. Nagy
Danczy (Kisvárdai) 1612. Beregm.
Demjén (Poochi) 1608. (Báthorytól) Szabolcsm.
Denthey l. Rácz
Deömőry 1689. Fejérm.
Deseő, Kis és Péntek 1632. Szabolcsm.
Dhronszky 1579. Nógrádm.
Doboss 1638. Ungm.
Dragono 1583. Aradm. Kihird. Sopronm.
Dervaderics 1716. Zalam.
Dubovszky és Byely 1592. Nagy-Szombat v.
Duchon 1740. Esztergomm.
Duchovitz 1625. Petheő Imre hevesi esküdtnél 1791-ben.
Dutkovics l. Horváth
Egri másk. Kaniany Aradon.
Egyed másk. Szabó 1628. Zalam.
Eliássy 1646. Zágrábm.
Erbar l. Rinkó
Erker (Annapergi) 1575. Kassa v.

Erős Pozsonym.
Erős 1687. Beregm. Kihird. Biharm.
Eszenyi 1609. Beregm. Kihird. Szabolcsm.
Falusy l. Ábrahámy.
Farkas l. Joketz.
Farkas. Mosonm.
Farkas 1593. Beregm.
Fekete 1610. Modor v.
Fekete l. Móra.
Fekete 1686. Pécs v.
Felker 1703. Baranyam. Kihird. Sopronm.
Ferentze 1602. Zalam. Kihird. Vasmegye.
Filesdy 1688. Szatmárm.
Filszky Sopronm.
Fischer 1699. Barsm. Kihird. Nyitram.
Fisser 1575. Szentgyörgy v.
Fuchs Pozsonym.
Fuchs Pozsony v. Kihird. Veszprémm.
Füllgrad (Schöndorfi) 1707. Temesmegye. Kihird. Mosonm.
Gábor 1698. Liptóm. Kihird. Zólyomm.
Gál, Sirkeős-Békessi 1636. Szatmárm. Kihird. Biharm.
Galambos 1672. Abaújm.
Gara 1639. Szabolcsm. (Hamisitvány).
Gebhard 1695. Kőszeg v.
Geraltovics 1687, Korpona v.
Gondán l. Király
Göll 1761. Aradm.
Görösdös 1703. Veszprémm. Baranyam.
Gróf 1636. Pozsony v.
Grotker 1649. Kis-Szeben v.
Grundl 1680. Zólyom v.
Gulik 1654. Győrm. Kihird. Nyitram.
Gyarmathy 1651. Szatmárm.
Hackstok 1722. Veszprémm.
Handl 1586. Pozsony v.
Hanke 1662. Libet-bánya v. Kihird. Pozsonym.
Hartzy 1580. Veszprémm. Kihird. Vasm.
Hárfás másk. Bonihay 1614. Beregm.
Hasprai 1643. Veszprémm.
Haurich 1644. Pozsony v.
Havar 1609. Győrm. Kihird. Trencsénm.
Hegedűs (Gerendai) 1600. Csongrádm.
Helcsics 1670. Vasm.
Heldfer 1613. (ujitott) 1404. (donátiós l.) Győrmegye. Kihird. Mosonm.
Horát 1659. Veszprémm.
Horváth de Perlak 1613 Fejérm.
Horváth 1674. Aradm. Kihird. Zemplénm.
Horváth l. Batthiány.
Horváth l. Nagy.
Horváth l. Pohárdy.
Horváth másk. Dutkovics v. Szabó 1609. Aschner selmeczi polgárnál 1792-ben.
Horváth másk. Oláh és Levachich 1580. Zágrábmegye.
Hölchich másk. Szabó Pozsonym.
Hulyák l. Kovács.
Huszár 1645. Nyitram. Kihird. Sopronm.
Igali 1539. Szatmár-Németi v.
Iharosy 1715. Zalam.
Illavay 1622. Barsm.
Istanich 1630. Bazin v.
István l. Pál.
Janaky 1649. Zalam. Kihird. Trencsénm.
Janovich 1722. Veszprémm. Kihird. Pozsonym.
Jelakovich l. Berdóczy
Jochich 1649. Veszprémm. Kihird. Vasm.
Joketz 1652. Kassa v. Kihird. Abaújm.
Juhász, Túróczy és Komáromy 1718. Tolnam. Kihird. Veszprémm.
Juhász másk. Laczek 1674. Torontálm.
Juhász másk. Török 1630. Beregm.
Kádas másk. Tóth 1653. Ungm.
Kaladási 1656. (Rákóczitól) Beregm. Kihird. Zarándm.
Kallósy l. Szabady.
Kaniany l. Egry.
Kanizsay másk. Kovács 1657. Borsodm. Kihird. Gömörm.
Kapelka 1659. Verőczem. Kihird. Nyitram.
Kara l. Nagy.
Karánsebesy (karánsebesi) 1676. Krassóm.
Kardos 1609. Zalam.
Károl 1703. Varasdm.
Károly (Lipóttól) Bácsm.
Kazdagh 1618. Verőczem. Kihird Vasm.
Kecze 1652. Szabolcsm.
Kerekes 1635. Bazin v.
Keresztes 1675. Jászkún levélt. Kihird. Gömörm.
Kéry másk. Kovách. 1667. Veszprémm. Kihird. Vasm.
Keszthely 1570. Sopron v. Kihird. Pozsonym.
Kezy 1591. Pozsony v.
Kherupaisz 1652. Zalam. Kihird. Vasmegye
Khéry l. Székely
Kigácz (Dubniczai) Baranyam. Kihird. Vasm.
Király és Sipos 1613. Keglevich levélt. Kihird. Borsod- és Abaújm.
Király másk. Gondán 1669. Zalamegye Kihird. Pozsonym.
Kirchenbauer 1659. Korpona v. Kihird. Pozsonym.
Kiss 1715. Zalam. Kihird. Győrm.
Kis l. Deseő.
Kis másk. Balog l. Szabady.
Kiss l. Nagy.
Klazekovich Nógrádm.
Klein 1665. Sopronm.
Klócz (III. Károlytól Komáromm.
Knaifel 1666. Zombor v.
Knipper 1715. Győrm.
Komáromy l. Juhász.
Koós (Nagygyőri) 1633. Szebenm. Kihird. Sárosmegye.
Kórádi 1631 Biharm. Kihird. Szabolcsm.

Korbovátz 1647. Bácsm. Kihird. Sopronm.
Kóródi 1718. Debreczen v.
Kós l. Bornemissza (Nagyidai)
Kófa Csongrádm.
Kotó 1635. Bazin v.
Kovács 1626. (Bethlentől) Krassóm.
Kovács másk. Hulyák 1672. Torda v.
Kovács másk. Noszi 1659. Beregm.
Kovács l. Kanizsay.
Kovács l. Megyesi.
Kovács l. Szaniszló.
Kovách l. Kéry.
Kovachich 1609 Zágrábm.
Kozák l. Nagy.
Köntös 1649. Sopronm.
Köntző 1633. Szabolcsm.
Köreössy 1634. Ungm.
Kőszeghy 1678. Zalam.
Kövér Pozsonym.
Kövesdy 1746. Bácsm.
Krahmer 1760. Mosonym.
Krigh másk. Possay 1661. Biharmegye Kihird. Tornam.
Kubinyi 1629. Trencsénm. Kihird. Nyitram.
Kuharovicz (Beczkói) 1583. Pestm.
Kultsár (Karánsebesi) 1655. (Rákóczitól) Krassómegye.
Kún 1636. Zalam. Kihird. Komáromm.
Kún másk. Czegléd 1609. Gömörm.
Kún l. Thúry
Kurovszky 1687. (Rákóczitól) Felső-Bánya v.
Laczek l. Juhász.
Lakatos 1606. (Bocskaytól) Borsodm.
Lechman 1703. Fejérm.
Lehotai másk. Obeszló (III. Ferd.-tól) Fejérm.
Leuchovitz Szepesm.
Levachich l. Horváth
Lipták l. Bakay
Literatus (kolozsvári) 1609. Biharmegye Kihird. Mármarosm.
Literati l. Nagy
Logan 1578. Szakolcza v.
Leőkős 1582. Szakolcza v. Kihird. Liptó- és Pozsonym.
Lőnkey l. Szabady
Lukacsics 1652. Mosonym. Kihird. Pozsonym.
Magnovits Pozsonym.
Magyary 1609. Pozsegam.
Magyary 1631. Biharm. Kihird. Abaújm.
Majdlovics 1683. Zalam. Kihird. Árvam.
Majthány 1712. Komáromm.
Makai 1665. Beregm. Kihird. Veszprémm.
Mallyassi l. Pinka
Marin (Karánsebesi) 1668. Ungm.
Markl l. Rinkó
Maróczy 1625. Veszprémm. Kihird. Győrm.
Marossy 1646. Nyitram.
Marton 1636. Beregm. Kihird. Zemplénm.
Mayer 1588. Lőcse v.
Mayerhoffer Temesm.
Megyesi és Kovács 1625. Biharm. Kihird. Szatmárm.
Menyhárt-Kis 1624. Szabolcsm.
Merklein 1688. Győrm. Kihird. Pozsonym.
Meszena 1656. Debreczen v.
Mévész 1655. Hontm.
Miakich 1689. Temesm. Kihird. Zágrábm.
Migalitth 1632. Bazin v.
Miklovics 1716. Aradm. Kihird. Sárosm.
Mikoj, Seydl és Bohn 1659. Bácsmegye Kihird. Zólyomm.
Mikulitt 1638. Esztergomm. Kihird. Komáromm.
Micunda 1587. Nagy-Szombat v.
Millner 1633. Pozsony v.
Móra, Fekete és Oláh 1678. Borsodm.
Morgentaller 1599. Zólyom v.
Morvai 1675. Zemplénm.
Mosóczy (Túróczi) 1661. Ugocsa- v. Biharmegye Kihird. Abaújm.
Mószer (II. Ferd.-tól) Pozsonym.
Mothó 1625. volt Kőrösm.
Mravnik Barsm.
Munkácsy 1630. Szabolcsm.
Muska és Peczky 1632. Gömörm.
Nagy, Literati, Kiss, Fekete másk. Pencze, Szabó másk. Borbély, Szigethy, Alvinczy, Pap, Oláh, Horváth, Székely, Kozák, Csizmazia, Almássy, Simon, Kara, Szőts és Dáli (mind Gerlachi előnévvel) 1612. (Bethlen Gábortól) Aradm.
Nagy és Pribék 1628. Pozsegam. Kihird. Borsodmegye.
Nagy 1629. Zemplénm.
Nagy 1684. Győrm.
Nagy 1694. Esztergomm.
Nagy másk. Pozbay 1613.
Nagy l. Adonyi
Nagy l. Bakay
Nagy l. Nagy-Pakay
Nagy-Idai l. Zök
Nagy-Nádaslaky Pozsonym.
Nagy-Pakay (Pakai), Parasztnay, Sajgó és Nagy 1609. Szabolcsm.
Nápoly 1622. Jászkún levélt.
Natulia 1632. volt Kőrösm.
Nehoczky 1560. Zalam.
Nemes 1700. Szabolcsm.
Németh 1723. Győrm. Kihird. Pozsonym.
Nikos (Endrődi) 1609. Ungm.
Noszi l. Kovács.
Nyiny l. Breznitzky.
Obeszló l. Lehotai.
Obsetich és Szembiborczy Somogym.
Oláh l. Horváth.
Oláh l. Móra.
Oláh l. Nagy.
Orbán 1630. Szabolcsm.

Ország l. Szeli.
Pál és István 1654. Beregm.
Páll 1609. Jászkún levélt. Kihird. Pestm.
Pálffy l. Szeli.
Pallay és Várady 1667. Keglevich-család levélt.
Panith 1608. Biharm.
Pap 1582. Borsodm.
Pap 1630. Bazin v.
Papp 1687. Szabolcsm.
Pap l. Czudor.
Pap l. Nagy.
Papedenus 1690. Gyorok v.
Parasztnay l. Nagy-Pakay.
Pásztor 1649. (Rákóczitól) Szabolcsm.
Péchy 1559. Sopron v.
Peczky l. Muska.
Pencze l. Nagy.
Péntek l. Deseő.
Pereszlényi 1638. Komáromm.
Perlaky l. Horváth.
Pessin 1725. (indigenatus) Aradm.
Petersich 1698. Sopronm. Kihird. Komáromm.
Pinka másk. Mallyassi 1662. Beregm. Kihird. Ugocsam.
Pintár most Pintárházy 1712. Szabolcsm.
Pirgler 1585. Pozsony v.
Plankenauer 1627. Pozsony v.
Pohárdy másk. Horváth és Tarczi 1646. Győrm. Kihird. Komáromm.
Possay l. Krigh.
Poszbay l. Nagy.
Posznár 1583. Kassa v. Kihird. Borsodm.
Prandtaver 1569. Aradm.
Pribék l. Nagy.
Pruszkay 1634. Bazin v.
Puskarith 1627. Biharm. Kihird. Vasm.
Puskás (Böszörményi) 1621. Beregmegye kihird. Szabolcsm.
Rabbi 1652. Veszprémm. Kihird. Esztergom- és Vasm.
Rácz másk. Denthey 1643. (Rákóczitól) Krassómegye
Radilovics gróf Verőczem.
Radossich l. Tenturich.
Raazi Pochradievich 1559., 1640. Zalamegye Kihird. Győrm.
Rheiniss 1742. Szepesm.
Richter 1660. Győrm. Kihird. Pozsonym.
Rinkó, Markl és Erbar 1677. Körmöczbánya v. Kihird. Hontm.
Rohovics (Schubiczai) 1578. Veszprémm. Kihird. Nyitram.
Rozenauer másk. Schader 1593. Nyitram.
Ruszperg 1668. Komáromm.
Sáfár (Nagykőrösi) 1623. Pozsonymegye Kihird. Mosonym.
Safarics l. Sapharics.
Sajgó l. Nagy-Pakay.
Sallay, Boudor és Szakál 1628. Barsm.
Sander 1622. Lőcse v.
Sapharics és Zalathnoki **1517.** Győrm.
Sárfői 1673. Biharm. Kihird. Kolozsm.
Sárosy 1722. Szatmárm.
Sárosy Ugocsam.
Sarudy 1654. Kassa v.
Sasovszky 1669. Barsm.
Schachner 1640. Szt.-György v. Kihird. Pozsonym.
Schader l. Rozenauer.
Schallie 1623. Győrm.
Selenych 1632. Bazin v.
Seres l. Tárkány.
Seydl l. Mikoj.
Sichard 1638. Vasm.
Simaházy 1721. Zalam. Kihird. Sopronm.
Simon l. Nagy.
Sipos l. Király.
Sirkeős-Békessi l. Gál.
Skáll 1628. Győrm. Kihird. Mosony- és Sopronm.
Schmidek (Lipót királytól) Körmöczbánya v.
Soltich l. Tenturich
Somogyi 1582. Bakabánya v. Kihird. Pozsonym.
Soós (margittai) 1658. Felső-Bánya v.
Spetkins 1648. Győrm. Kihird. Hontm.
Steiner (III. Károlytól) Győrm.
Stocher 1685. Esztergomm. Kihird. Pozsonym.
Stoja 1647. Trencsénm.
Strasser 1642. Szt.-György v.
Struk 1659. Jászkún levélt. Kihird. Győrm.
Sturm 1640. Körmöczbánya v. Kihird. Zólyomm.
Schuller 1723. Pozsonyv.
Svaidl Győrm.
Schveidler (I. Lipóttól) Pozsonym.
Szabady (szabadi) másk. Lőnkey, Bukhassy, Kis másk. Balog és Kallósy 1681. Sopron v. Kihird. Győrm.
Szabó 1608 (Báthorytól) Alsó-Fehérm.
Szabó 1633 Szabolcsm.
Szabó 1660 Beregm. (gyanus)
Szabó 1687 Ungm.
Szabó másk. Vásárhelyi (Lipót királytól) Mosonymegye.
Szabó (Kékedi) 1642. Borsodmegye. Kihird. Szabolcsm.
Szabó l. Egyed.
Szabó l. Horváth.
Szabó l. Hölchich.
Szabó l. Nagy.
Szabó l. Vendégi.
Szabó l. Zabó.
Szakál l. Sallay.
Szakony l. Batthiány.
Szaniszló másk. Kovács v. Tóth 1653. Szebenmegye kihird. Szabolcsm.
Szegedy 1668. Beregm. Kihird. Szatmárm.
Székely 1684. Krassóm.

Székely másk. Zaránd (Csikfalvi) 1609. Csongrádm. Kihird. Biharm.
Székely l. Nagy.
Székely és Khéry 1625. Esztergomm. Kihird. Nyitram.
Szeli, Ország és Pálffy 1660. Csongrádm. Kihird. Szabolcsm.
Szembiborczy l. Obsetich.
Szendrey 1655. Zólyom v. Kihird. Szepesm.
Szén 1630. Bazin v.
Szent-Benedeki 1629. Barsm.
Szepsy 1640. Tolnam. Kihird. Abaújm.
Szerémy 1622. Kassa v.
Szigethy l. Nagy.
Szilvásy 1595. (Báthorytól) Győrm.
Szily 1629. Veszprémm. Kihird. Sopronm.
Szivy (III. Ferd.-tól) Körmöczbánya v.
Szombathely 1631. Zalam. Kihird. Pozsonym.
Szőts l. Nagy.
Szőny másk. Bogyay és Volffer 1655. Győrm.
Szuchich 1651. Pozsegam.
Szűcs l. Balogh.
Tar 1609. Békésm.
Tarci l. Pohárdy.
Tárkány és Seres 1625. Nógrádm. Kihird. Hevesmegye
Tasnády 1581. Csongrádm.
Taxoni 1669. Biharm. Kihird. Sárosm.
Tegzes 1677. Újvidék v.
Telesi (Tilenaui) 1700. Veszprémmegye Kihird. Baranya- és Pestm.
Tenturich és Radossich 1676. Zalam.
Tenturich és Soltich 1659. Pozsony v. Kihird. Mosonm.
Teruchich Zágrábm.
Teutsch **1500.**[1] Krassóm.
Tham 1584. Jászkún levélt.
Thasnády 1581. Csongrádm.
Theophilus l. Wallendorffy.
Thopos (Thoposházi) 1605. Kassa v.
Thúri 1650. Biharm. Kihird. Sárosm.
Thury másk. Kún 1654. Ungm.
Tomadúny 1678. Zalam.
Tomeján 1749. Temesm. Kihird. Aradm.
Tóth 1632. Szabolcsm.
Tóth 1635. Bazin v.
Tóth l. Bakay.
Tóth l. Kádas.
Tóth l. Szaniszló.
Török l. Juhász.
Turcsányi (Lipót királytól) Baranyam.
Túróczy l. Juhász.
Túrós 1632. Zalam.
Tüzesi (Dési) 1608. Beregm. Kihird. Belső-Szolnokm.
Váczy 1631. Biharm.
Vajda 1630. Bazin v.
Várady l. Pallay.
Varga l. Zalay.
Vásárhelyi l. Szabó.
Vassay 1649. Ungm.
Véglesy 1637. Borsodm.
Vegríny 1635. Túróczm. Kihird. Nyitram.
Vendégi másk. Szabó 1652. Ungm.
Verbay 1662. Aschner selmeczi polgárnál.
Veress (Acsádi) 1623. Vámos-Pércs közs.
Vernhardt 1660. M. Udv. Canc.
Veysz 1655. Aradm. Kihird Mosonym.
Vizner (Vizenfeldi) 1651. Nagy-Szombat v.
Vocislanszky 1597. Nagy-Szombat v.
Vokich 1587. Somogym.
Volffer l. Szőny.
Wagner 1588. Zólyom v.
Wallendorffy másk. Theophilus. 1595. Lőcse v.
Watkóczy l. Bory
Winkler 1655. Pozsonyv. Kihird. Mosonym.
Zabó (Naghraskai) (I. Ferd.-tól) Bártfa v.
Zalathnok l. Sapharics.
Zalay másk. Varga 1631. Zalam. Kihird. Somogymegye
Zalkod 1630. Ungm.
Zaránd (Bikfalvi) l. Székely.
Zavidóczky 1673. (Apaffytól) Bácsm. Kihird. Hunyadm.
Zellinger (I. Lipóttól) Győrv.
Zinder 1697. Biharm.
Zök másk. Nagy Idai 1650. (Rákóczitól) Békésm.
Zuch (vagy Züch) 1609. Barsm. Kihird. Szatmárm.
Züllep 1615. Beregm.
Zsigmond (III. Ferd.-tól) Somogym.

OROSZ ERNŐ.

[1] Az évszámban valószinüleg tévedés van. *Szerk.*

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi november hó 28-ikán tartott igazgató-választmányi ülésén *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak: *Barabás Samu*, *id. Bánó József*, *Békefi Remig*, *Borovszky Samu*, *Csánki Dezső*, *id. Dániel Gábor*, *Dőry Ferencz*, *Emich Gusztáv*, *Kollányi Ferencz*, *Makay Dezső*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József*, *Thaly Kálmán*, *Varjú Elemér* ig. vál. tagok, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Áldásy Antal* jegyző.

Fejérpataky László másodelnök az ülést megnyitva felolvassa: «Az Árpádok czimerei» czimü értekezését, mely a Franklin Társulat kiadásában megjelenő, Árpád emlékének szentelt diszmüben fog megjelenni.

Uj évdijas tagul megválasztatott *Gálos Rezső* középiskolai tanár, Szárszojta, ajánlja Nagy Gyula.

Jegyző jelenti, hogy az üresedésben lévő ig. választmányi tagsági helyre, valamint a levelező tagságra ajánlat nem érkezett be, minek folytán az ig. választmányban üresedésben lévő tagsági hely betöltése a jövő évre marad.

A folyó évi nagygyülés napját az igazgatóválasztmány deczember 12-én tüzi ki a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó. Fejérpataky László másodelnöktől. 2. A magyar heraldika első két százada. Csoma József másodelnöktől. 3. Elnökválasztás. 4. Titkári jelentés. 5. Pénztárnoki jelentés. 6. Esetleges inditványok.

Jegyző ezután felolvassa Pettkó Béla és ifj. dr. Reissig Ede ig. vál. tagoknak, a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv szerkesztőink beadványát, melyben kérik az igazgatóválasztmányt, hogy a Magyar Nemes Családok I. kötete átvitele ügyében velük kötött egyezségnek azt a pontját, mely szerint az I. kötetet 100 példányonként tartoznak átvenni, olykép módositsa, hogy eltekintve az első 100, általuk már átvett példánytól, a jövőben ne 100, hanem 10—10 példányonként is vehessék át a munkát, kérik továbbá annak kimondását, hogy a Nemzetségi Zsebkönyv hivatalos uton fölmerült deficzit letörlesztése után a Nemz. Zsebkönyv elárusitásából befolyó haszon, mint a Zsebkönyv külön alapja kezeltessék és az ujabb kötetek kiadására fordittassék.

Az igazgatóválasztmány többek hozzászólása után elhatározza, hogy a kiadványnak azt a részét, a mely a Nemes Családok I. kötetének 10—10 példányonkint való átvételére vonatkozik teljesiti, a kérelem második részét pedig, miután az jelenleg nem időszerü, annak idején fogja tárgyalni.

Ezután Tóth Arpád pénztárnok terjesztette elő a pénztári jelentést, mely szerint a bevételek a mai napig 6733 K 52 fillért, a kiadások összesen 5656 K 72 f-ért tesznek ki, egyenleg tehát 1076 K 80 f. A Nemzets. Zsebkönyv II. rész I. köteténél a bevétel volt 962 K 80 f, a kiadás szintén 962 K 80 f, még fennálló tartozás 1943 K 06 f. Vagyonállás cselekvő vagyonban 34036 K 80 f, szenvedő vagyon 2700 K, tiszta vagyon 31336 K 80 f.

Az igazgató-választmány a pénztárnoki jelentést tudomásul véve a folyó évi számadások átvizsgálására Soós Elemér ig. vál. tag elnöklete alatt Kollányi Ferencz és Dőry Ferencz ig vál. tagokat kéri fel.

Ezután Varjú Elemér szerkesztő az ig. vál. hozzájárulását kéri ahhoz, hogy az ülési jegyzőkönyvek ezentul ne a füzetben a Tárcza rovatban, hanem külön mellékleten jelenjenek meg. Az ig. választmány beható eszmecsere után a mostani eljárás fentartását mondja ki, de beleegyezik abba, hogy esetleg több ülés jegyzőkönyve jelenjék meg egy füzetben.

Elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére *id. Bánó József.* és *Makay Dezső* ig. vál. tagokat kéri fel és az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

Ölyvedi Vad Imre. Nemességi könyv. Szeged, 1907. Várnay A. könyvnyomdája. 8-r. 320 oldal. Ára 5 korona.

A harmadik munka jelenik meg nyelvünkön rövid két évtized alatt, a mely az ú. n. «nemesi ügyek» ismertetését tüzi ki czéljául. Úgy látszik, demokrata korunk még jobban kedveli a czimeket, rangot, kitüntetést, mint azok az idők, a melyeknek «feudális maradiságáról» a mai apostolok csak kicsinylő gunynyal tudnak beszélni. A nemesség dolgait tárgyazó köteteknek nagy keletje van, ha egy ujabb jelenik meg, szerzője joggal mutathat rá arra a tényre, hogy előzője utolsó példányig elfogyott a könyvkereskedésekből.

Örömmel kell konstatálnunk, hogy az előttünk fekvő munka a maga nemében nemcsak ujabb, hanem jóval tartalmasabb is elődeinél. Úgy Marczianyi, mint Kempelen munkája kizárólag gyakorlati irányú volt; az itt bemutatott mű is magában foglalja mindazokat az utasitásokat, a melyekre a nemesi, alapitványi, kamarási, stb. ügyekben kutatóknak szüksége lehet, de egyben tárgyáról bőséges történeti áttekintést is nyujt s jellege egészben véve inkább tudományos, értéke tehát azokét jóval felülmulja.

A mi a tartalom gazdagságát, sokoldalúságát illeti, e tekintetben a munka szinte kimeritőnek mondható. Egyes fejezetei ugyan nem terjedelmesek — szerző czéljának megfelelően csupán a közérdekü dolgokkal foglalkozik — de viszont alig van a nemességgel összefüggő tárgy, a melynek egy-egy szakaszt ne szentelne.

Bár a munka hivatkozásokkal nincs tulterhelve, a szakértő könnyen megállapithatja, hogy Vad Imre sok és jó forrásból meritett. Ritkán vesz másodkézből valamit; a hol teheti törvényekre, oklevelekre, hatóságok határozataira hivatkozik. A hol véleményt mond (például a nemesség jelentőségéről), ott néha bátran szembe helyezkedik a közfelfogással, de állásfoglalása senkire sem sértő s minden tulzástól ment.

Elsorolni, mit mindent találhat a kötetben az érdeklődő, feleslegesnek látszik — a nem éppen szerencsésen megválasztott czim a tárgyról eléggé tájékoztat; — csupán azt óhajtanók még megmondani, hogy a könyv azok számára sem egészen felesleges, a kiket a nemesi ügyek gyakorlati szempontból kevésbbé érdekelnek, mert fejezeteinek nagyobb fele valósággal élvezetes olvasmány. *

Horváth Sándor. A m. kir. országos levéltárnak az 1886—1907. években bemutatott czimeres nemeslevelek jegyzéke. Budapest, szerző kiadása és tulajdona. Stephaneum-nyomda. 8-r. 60 oldal. Ára 3 korona.

E jegyzék becses kiegészitése azon régebben megjelent nemeslevél-lajstromoknak, a melyek a Turulban, részben mint önálló mellékletek láttak napvilágot. Segitségével ismét közelebb jutottunk az ország armális-anyaga s vele a magyar nemes családoknak teljes ismeretéhez.

Horváth Sándor lajstroma azon nemesleveleket sorolja fel, a melyeket 1875 óta különféle ügyek kapcsán az Országos Levéltárnak, mint a m. kir. belügyminiszterium nemesi ügyekben erősen igénybe vett szakszervének magánfelek bemutattak. Nagyon hasznos munkát végzett az Országos Levéltár, a mikor az elébe kerülő összes nemesleveleket nem csak jegyzékbe vette, hanem róluk hivatalos és hiteles kivonatos másolatokat is készittetett, mert ily módon az armális anyagnak épp azon részét tette a kutatás számára hozzáférhetővé, a mely eddig, magánkezekben lévén, jóformán teljesen el volt rejtve s szét volt szórva az ország minden részében.

Ez anyag azonban valósággal csak Horváth Sándor munkája révén válik közkincscsé. A szorgalmas szerző kiváló pontosságu jegyzékének saját költségén történt közrebocsátásáért őszinte köszönetet érdemel. Érdeklődők a diszes kiállitásu füzetet *Pfeiffer Ferdinánd* könyvkereskedésében (Budapest, Kossuth Lajos-u.) s az Országos levéltárban *Gulich Rezső* gépirónál szerezhetik meg. **

Cav. Carlo Augusto Bertini: Codici Vaticani riguardanti lo storia nobilitare. Roma, Collegio Araldico, 1906.

A vatikáni könyvtár és levéltár iratai a családtörténetnek is megbecsülhetetlen forrásai. Áll ez főleg a levéltár anyagára, melynek középkori oklevélanyagából folyóiratunk is közölt több izben genealogiai adatokat. A könyvtár pedig tekintélyes számmal tartalmaz oly kéziratokat, melyek tisztán egyes családokra, vagy egyes városok nemesi családjaira vonatkozó adatokat foglalnak magukban, valamint oly kéziratokat, melyek magával a nemesség intézményével, a heraldikai tudománynyal, a különböző lovagrendekkel stb. foglalkoznak.

Ezekhez a kéziratokhoz adott nemrég egy használható kis jegyzéket Bertini, a római Collegio Araldico főtitkára. Munkájába fölvette mindazokat a kéziratokat, melyek egyes családokra, egyes városok és vidékek nemesi családjaira vonatkoznak és végül az általános kérdésekkel foglalkozó kéziratokat. E mellett külön csoportokat is alkotott, igy pl. külön csoportositotta a lovagrendekre, az európai uralkodóházakra, az egyes országokra vonatkozó kéziratokat. Külön tünteti fel pl. Róma városánál azokat a köteteket, melyek a római nemességre, a pápákra, a bibornoki testületre, a városi prefektusokra, conservátorokra vonatkoznak. Bibliographiai leirást nem ád az egyes kéziratokról, de pontosan indikálja a kézirat számát és a gyüjteményt, melyhez tartozik. Egyes kéziratoknál egy-két szóval megemliti a tartalmat, egyeseknél pedig, ott hol számos családról van szó, közli e családok névjegyzékét is.

Magyar vonatkozásu kéziratot alig egy-kettőt találunk e jegyzékben. Az *Assiografia* czim alatt, mely alá a czimekről, jelvényekről stb. értekező munkákat sorolja, találunk egy magyar vonatkozásu kéziratot, *Tomei Marnavitii* De Coronis Ungaricis czímmel, a XVIII. századból. Számos kézirat vonatkozik a Frangepán-család történetére, négy munka az Odescalchiakkal foglalkozik. E közül kettő Fagnano és Orlandi a XVII. században irtak a családról. Orlandi munkája 1683-ban készült, s mindkettő az Odescalchiakat Godescalco parmai herczegtől származtatja. Orlandi munkáját különben a Rivista del Collegio Araldico 1904. évfolyama ismertette. Magyarországra vonatkozik a vatikáni gyüjtemény 7808. számu XVI. századi kézirata is, mely a magyar királyok chronologiáját és genealogiáját tartalmazza 989—1573-ig, s a mely részben nyomtatott, részben irott genealogiai táblákat tartalmaz. Valószinü továbbá, hogy a Dome-

nico Jacovani által a capitoliumi és a laterani levéltárak okmányai alapján összeállitott névjegyzékben előforduló De Zagabria név egy Zágrábból eredő családra mutat.

Az olasz családtörténettel foglalkozó kutatók Bertini munkáját mindenesetre hálával fogadhatják, mert legalább nagyjában tájékoztatja őket a vatikáni könyvtár genealogiai vonatkozásu kéziratai felől. Nagy igényeket e kis munka nem támaszt, de feladatának derekasan megfelel. - *y.*

Comte Pasini Frassoni: Essai d'armorial des Papes, Rome, Collége héraldique, 1906.

Hihetetlenül hangzik, de igaz, hogy a pápai heraldika, az egyes pápák czimereinek összeállitása eddig meglehetősen el volt hanyagolva. Hiányzott oly munka, a mely a pápák czimereit a reánk maradt kézirati és épitészeti emlékek alapján összeállitja s igy a kutatót az egyes pápai czimerekről tájékoztatja. Egyedül Barbier de Montault tollából birunk egy kisebb terjedelmü munkát, Armorial des Papes czimen, a mely azonban hibákkal teli. Ciacconius az ő munkájában a pápák életéről szintén szól a pápák czimereiről, de betükkel adja a szinjelzést, a mi tévedésekre adott okot. Azonkivül, mint azt a jelen értekezés szerzője elmondja a Calcographia camerale által kiadott pápai arczképeken is láthatók a pápai czimerek, melyek Gorgeunek Malachiás jövendöléseiről szóló munkájáról alapul szolgáltak. Kéziratban csak egy tulajdonképeni pápai heraldika maradt reánk, Giacinto Gigli munkája Gli stemmi dei Pontifici fatti a penna con note cronologiche. Principiano da San Liberio fino a Innocenzo X., mely tollrajzokkal adja a pápai czimereket. Vázlatos rajzokban ismertette továbbá a német Baedeckernek Rómáról szóló kötete a pápai czimereket, de ez csak a nagyközönségnek szólott.

Frassoni, II. Kelemen pápával kezdi meg a pápai czimerek ismertetését. Ciacconius Szent Péterrel kezdi meg a sorozatot, Montault Frassoninál 100 évvel később II. Cölestin pápával nyitja meg a sorozatot. Hogy Ciacconius adatai a régi pápák czimereiről egyáltalán nem tarthatnak igényt a hitelességre az természetes, sőt még a későbbi pápáknál is Frassoni nem egyszer jut abba a helyzetbe, hogy adatait helyreállitsa.

Frassoni, mint emlitettük, II. Kelemennel (1046—47) kezdi meg a pápai czimerek ismertetését és szakadatlanul viszi le egészen X. Pius pápáig, a jelenkorig. Az egyes czimerek megállapitásánál forrásul szolgáltak neki a vatikáni könyvtár különböző kéziratai, igy első sorban Gigli munkája, azután az egyes pápák czimereivel diszitett kéziratok, a különböző műemlékek és természetesen azok a csekély számu munkák, melyek a pápai czimerekről szólanak. A czimerleirásokat mindenütt cursiv betükkel szedeti, miáltal azok mindjárt szembe tünnek. Majdnem minden egyes pápa czimerét rajzban is adja, azonkivül a renaissancekori és későbbi diszes codexekből nehány fotografikus külön fölvételt is közöl. Munkájához azonkivül egy szines tábla is járul, a mely 12 pápának családi czimerét közli, elsőnek a Conti-család czimerét, melyből III. Incze pápa is származott. E szines czimerek között mint érdekeset emlitjük meg a II Sándor pápa czimerét, ki a milanói Badagi-családból származott, a mely arany mezőben fekete vadkanfőt ábrázol, II. Lucius pápáét, mely ezüst mezőben fekete ágaskodó medvét mutat. Érdekes V. Incze pápa czimere is, mely Gigli szerint fekete mezőben arany ék, mig a Ciacconius és Montault-féle munkák kék mezőben három arany oszlopot, mindegyiket három-három kék liliommal megrakva mutatnak.

Ha Frassoni munkája nem is lép fel tulnagy igényekkel, mindenesetre hézagot pótol a heraldikai irodalomban és a pápai czimerekre használható kalauzt képez. A szentszék iránti tekintetből, szerző a vatikáni levéltárnak egyik tisztviselője a hivatalos pápai névsort veszi munkája alapjául. Ezért nem szól az ellenpápák pl. a nagy schisma alatti ellenpápák czimereiről bővebben, csak VII. Kelemen és V. Felix ellenpápák czimereit mutatja be rajzban. Kár hogy a többi ellenpápák czimereit nem adja függelékül munkájához, mely ily módon mindenesetre teljesebb volna. A két ellenpápa példáját is csak a pápai kulcsok használatára nézve hozza fel. A kulcsok, mint tudjuk, a római egyháznak jelvényei, ép úgy mint a fekete sas arany mezőben a római szent birodalom czimere és a pápai czimerek e kulcsokkal vannak kombinálva, akár keresztbe téve a pajzs mögött, akár a pajzsban magában. Utóbbira példa ép VII. Kelemen ellenpápa czimere Frassoni munkájának 23. lapján, a hol különben még V. Károly franczia király és testvére Valois János czimerei is láthatók. A 24. lapon V. Felix ellenpápa czimerét közli, a mely a pápa családi czimerén a savoyai kereszten kivül, a keresztbetett kulcsokat külön paizsra helyezve mutatja. Az V. Márton siremlékén látható czimerben a kulcsok a pajzsban vannak elhelyezve.

Megemlithette volna még szerző azt is, noha ez nem tartozik tulajdonképen a pápai heraldikába, hogy a pápai czimerek egyes alkotó részei gyakran a pápai ólompecséteken is alkalmazást nyertek. Tudtunkkal e szokás először VI. Orbán pecsétein fordul elő, a kinek czimerképe, a sas, bulláin látható. Ellenfele VII. Kelemen pecsétjébe a franczia királyi ház czimeréből a liliomot is fölvette, valószinüleg annak a körülménynek feltüntetésére, hogy a franczia király oltalma alatt áll. Talán erre vezethető vissza, hogy a föntebb idézett kéziratban a pápai czimeren kivül a franczia királyi czimer is látható. *Áldásy.*

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1907-ben.

ALAPSZABÁLYOK.

I. A társaság neve és célja.

1. §. A társaság neve: «*Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság*». — Székhelye: Budapest.

2. §. Célja: a magyar történelem társtudományainak, úgymint: a Heraldika, Diplomatika, Palæographia, Sphragistika és Genealogia — valamint a magyar családok történetének okleveles alapon való művelése és terjesztése.

II. A társaság tagjai.

3. §. A társaságot *a)* az alapító, *b)* a pártoló, és *c)* az évdíjas tagok alkotják.

4. §. Az alapító tagok háromfélék, úgymint: *a)* azok, kik a társaság céljaihoz 100 osztr. ért. forintta!; *b)* azok, kik 200 o. é. forint alapítványnyal járulnak; *c)* az örökös alapítók. Örökös alapítványt tevők azok, kik legkevesebb 500 o. é. frtnyi alapítványt tesznek. Ezen *c)* alatti alapítványok joga az alapítók egyenes fiutódaira is átszáll elsőszülöttségi jogon.

Az alapítványok készpénzben, vagy bizonyos lejárati határidő alatt beváltandó és biztosítékkal bíró kötelezvényben, vagy pedig legkevesebb 5 száztólit tisztán jövedelmező, jóhitelű értékpapirosokban fizetendő be.

5. §. Pártoló taggá választható, a társaság egy tagja által ajánlott, társaságunk célját kedvelő minden nő vagy férfi, ki magát aláírás által kötelezi, hogy tíz egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenkint tíz forint tagdíjat befizet.

6. §. Évdíjas taggá választható az előbbi módozatok szerint az, ki magát aláírás által kötelezi, hogy öt egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenkint 5 forint tagdíjat befizet.

7. §. A pártoló és évdíjas tagok kötelezettsége az említett 10, illetőleg 5 év elmúlta után is fenmarad, ha kilépési szándékukat az utolsó év letelte előtt a titkárnál be nem jelentik.

III. A társaság tisztviselői.

8. §. A társaság egy tiszteletbeli elnököt választ életfogytiglan.

9. §. A társaság elnöksége egy elnökből és két másodelnökből áll.

Az elnökök a társaságot a hatóságok és mások irányában képviselik; a gyűléseken és üléseken első sorban az elnök, másodsorban a másodelnökök elnökölnek és jogukban áll, ha a társaság érdekei kívánják, rendkívüli üléseket is hirdetni. A rendkívüli ülések napja egy héttel előbb közhírré teendő. A tagok egyenlő szavazata esetében döntő szavazattal bír az elnök.

10. §. Mindenik elnöknek jogában áll a társaság pénztárát bármikor megvizsgálni.

11. §. A társaság titkára az üléseken és gyűléseken előadói tisztet végez, a határozatokat végrehajtja, a jegyzőkönyvet vezeti, a társaság levelezéseit végzi, könyvkiadásaira, valamint az irattárra felügyel.

A társaság anyagi helyzetének javúltával külön könyv- és levéltárnokra is lesz szükség.

12. §. A társaság jegyzője mindenben a titkár segítségére van, és akadályoztatása esetében őt helyettesíti.

13. §. A pénztárnok a társaság vagyonát híven és pontosan kezeli, a pénztár állapotáról az üléseken jelentést tesz. Pénzt az igazgató választmány határozata alapján az elnök vagy másodelnök és a titkár által együttesen aláírt utalványokra szolgáltat ki; az évi nagygyűlésen pedig részletes kimutatást terjeszt elő. A pénztárnok évi számadásának megvizsgálásáról az igazgató választmány intézkedik.

Rendkivüli esetekben az elnök vagy másodelnök saját határozatából is utalványozhat 100 frtig terjedő összeget, a legközelebbi ülés jóváhagyása reményében.

A pénztárnok az elnök vagy másodelnöknek pénztár-vizsgálati szándokát mindenkor tartozik teljesíteni.

14. §. A társaság folyóiratának szerkesztőjét, és a szerkesztőtársat az igazgató választmány bízza meg a szerkesztői teendőkkel.

15. §. Az ügyész a társaság jogait védi, és a hátrálékos díjakat behajtja.

16. §. A társaság összes tisztviselői, hivataluk tartama alatt, minden tekintetben olyan szavazati joggal bírnak, mint az igazgató tagok.

IV. Az igazgató választmány.

17. §. Negyven tagból áll, kik az első alakuláskor a társaság tagjai között lévő, és a 2. §-ban megnevezett tudományszakok terén jeles munkálkodásuk által kitüntek közül szavazattöbbséggel választatnak.

18. §. Az igazgató választmány később maga-magát egészíti ki akként, hogy a megüresedett igazgató tagságra évenként legalább két igazgató tag által írásban ajánlott új igazgató tagot választ, kik a levelező tagok érdemesebbjeiből is választhatók. Ha az igazgató választmány szükségét látja, az igazgató tagok számát hatvanra is felemelheti az ezen §-ban említett választási mód szerint.

19. §. Az igazgató tagságra az ajánlatok az évi nagygyűlés előtt való ülés megelőző napjáig adandók be a titkári hivatalnál. A következő választmányi ülésen az ajánlatok felbontatnak, és a választmányi ülésen jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbségével, titkos szavazás által ejtetik meg a választás.

20. §. Az igazgató választmány évenkint legalább négy nyilvános választmányi ülést és egy nagygyűlést tart, melyen a Budapesten levő igazgató és levelező tagoknak kötelességük megjelenni.

21. §. Az igazgató tagok az elnökök egyikének vezérlete alatt ezen választmányi üléseken igazgatják a társaság ügyeit; meghatározzák a tisztviselők díjait, a kiadványokat, az azokra fordítandó összegeket, az évi nagygyűlés tárgyait és napját. A társaság vagyonának biztos kezeléséről gondoskodnak. A társaság kiadványainak szerkesztésével megbízzák az igazgató vagy levelező tagok valamelyikét. A számadások megvizsgálására bizottságokat neveznek ki.

22. §. Az igazgató választmány a 19., illetőleg a 18. §-ban meghatározott módozatok szerint korlátlan számú levelező tagokat választ a 2. §-ban említett tudományok művelése terén érdemeket szerzett férfiak sorából, ha azok a társaságnak különben is tagjai. Levelező taggá csak az lehet megválasztva, ki a választó ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szavazattöbbségét nyerte el.

Levelező taggá a hazai történelem iránt érdekeltséget tanúsító külföldi tudósok is választhatók. A külföldi tagok megválasztásához azonban a m. kir. belügyministerium jóváhagyása kérendő ki.

23. §. A levelező tagoknak a társaság minden ülésében és gyűlésében székök és tanácskozási joguk van, de szavazattal csak a levelező tagok és a tiszteletbeli tagok, a pénztárnok és az ügyész választásánál és a nagygyűlésen bírnak, kivévén, ha valamelyik a tisztikarba választatott.

24. §. A tudomány-pártoló hazafiak sorából tiszteletbeli tagok is választhatók a társaság dísze- és javára. Ezeknek minden ülésen székök és tanácskozási joguk van.

25. §. A választmányi üléseken jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbséggel titkos szavazás útján választják az igazgató és levelező tagok sorából a társaság titkárát, jegyzőjét (és esetleg a könyv- és levéltárnokot), és rendes kiadványának szerkesztőit, mindenkor öt évi időtartamra. A renden kívüli kiadványok szerkesztésével megbízott szerkesztők ugyanoly módozattal választatnak, de megbízatásuk minden ily kiadvány megjelenésével megszűnik.

A pénztárnok és ügyész a társaság bármelyik tagja közül választható az ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok egyszerű szótöbbsége által.

26. §. A társaság elnökei, igazgató, tiszteleti és levelező tagjai feljogosíttatnak a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság» — elnöke, másodelnöke, — igazgató tagja, tiszteletbeli tagja, — levelező tagja címmel nyilvánosan is élni.

V. A társaság ülései és nagygyűlése.

27. §. A társaság minden évben egy nagygyűlést és legkevesebb négy igazgató választmányi ülést tart. A választmányi ülések határnapjai az ügyrendben lesznek megállapítva. Az ülések jegyzőkönyvei az elnöklő, a jegyzőkönyvet vezető és az elnök által e czélra felkért két választmányi tag aláírásai által hitelesíttetnek.

28. §. Az igazgató választmány ülésein az igazgató és a levelező tagok kötelessége a társaság szakába vágó felolvasásokat tartani; okleveleket, műtárgyakat bemutatni, azokról akár írásban, akár élőszóval értekezni; az ülésekre eljárni; az ügyek vitelében az üléseken kívül is munkás részt venni. Ezen kívül jogukban áll a társaság ügyeit illető indítványokat tenni.

29. §. Az üléseken mint vendég, a társaság oly tagja is tarthat felolvasást, ki nem tartozik az igazgató vagy levelező tagok sorába, de ezeknek értekezésöket előbb be kell nyújtani az igazgató választmánynak, és ez, vagy pedig valamelyik elnök, előbb kiadja bírálatra egy igazgató vagy levelező tagnak, és csak ennek ajánlatára olvasható fel.

30. §. Az ülések végén a társaság belügyeinek tárgyalására zárt ülést kérhet bármelyik igazgató vagy levelező tag. Az elnök ez esetben a közönséget távozásra kéri fel, miután a zárt ülésben csak az igazgató, levelező és tiszteletbeli tagok és a tisztviselők vehetnek részt.

31. §. Az évi nagygyűlés napját és a felolvasás tárgyát mindenkor az évnek első választmányi ülésén döntik el az igazgató tagok. Ezen nagygyűlésen választják meg az elnököt és másodelnököket, mindenkor öt évi időközre, titkos szavazás útján, a társaságnak a gyűlésen jelenlevő összes tagjai, úgymint az igazgató, levelező, tiszteletbeli, alapító, pártoló és évdíjas tagok, egyszerű szótöbbséggel. Elnökké vagy másodelnökké azonban csak valamelyik igazgató tag választható.

32. §. Hogy a választmányi ülés határozatképes legyen, az elnökön kívül legkevesebb hat igazgató tag jelenléte szükséges. Tisztviselők választására legkevesebb tizenkét, választásra jogosult tagnak kell jelen lenni. A nagygyűlés választóképessége legkevesebb húsz társasági tag jelenlététől függ. Ha nem gyűlnék ennyi össze, a választás megejtése végett újabb határnapra tűzetik ki közgyűlés, melyben aztán a jelenlevők szavazattöbbsége dönt.

VI. A társaság kiadványai.

33. §. A társaság a 2. §-ban elősorolt tudományágak művelése, fejlesztése és terjesztése czéljából egy — rendes időközönként megjelenő — folyóiratot alapít. A folyóirat irányát, ívszámát és rendes megjelenési idejét az igazgató választmány állapítja meg.

34. §. Ezen folyóirat a társaság hivatalos közlönye, mely a tudományos czikkeken kivül értesítést hoz a társaság ügyeiről, üléseiről és általában figyelemmel kíséri a többször említett tudományágak mozgalmait. Munkatársai a társaság igazgató és levelező tagjai; de megfelelő szakközleményeket szívesen fogad a társaság többi tagjaitól, valamint idegenektől is.

35. §. Ezen kívül a társaság időközönként egy, a magyar nemes családok származási rendjét nyilvántartó, és azok történetét csakis okleveles alapon tárgyaló zsebkönyvet ad ki. Ezen nemzedékrendi zsebkönyv szerkesztőjét az igazgató választmány választja.

36. §. A társaság ezen kívül, ha vagyoni állása engedi, a 2. §-ban megnevezett szakokba vágó önálló történelmi munkákat, valamint oklevélgyűjteményeket is adhat ki. Ezen utóbbiakat különösen családok, vármegyék, vagy városok szerint csoportosítva.

37. §. A társaság egyes családok megbizásából elfogadhatja okleveleik sajtó alá rendezését és azok történetének megírását. Ezenféle munkával egy vagy több, vállalkozni kész igazgató vagy levelező tagot biz meg az igazgató választmány.

38. §. A társaság folyóiratát a társaság minden tagja évdíja fejében ingyen kapja. A 200 forintos alapítók és a pártoló tagok ezen kivül a nemzedékrendi zsebkönyvet is ingyen kapják. Az örök alapítványt tevők és az igazgató választmányi tagok a társaság minden tulajdon kiadványára igényt tarthatnak.

VII. A társaság vagyona.

39. §. A társaság vagyonát képezik a 3. §. és 4. §-ban meghatározott alapítványok, melyek biztosan elhelyeztetvén, kamatoztatnak. Az alapítványok képezvén a törzsvagyont, ezeket elkölteni nem szabad.

40. §. A társaság bevételeit képezik az alapítványok kamatai, a tagdíjak, a kiadványok jövedelmei és az egyes adományok. A társaság ezen összegekből fedezi kiadásait.

41. §. A jövedelemből megtakarított összegek, valamint a lelkes ügybarátok által a társaság számára adandó adományok és hagyományok (a mennyiben alapítványi természettel nem bírnának), az igazgató választmány által tőkésítendők. Az ilyen tőkék azonban az alapítványok természetével nem bírnak, és kivételes esetekben az igazgató választmány rendeletéből, részben a társaság pénzbeli kiadásainak fedezésére fordíthatók.

42. §. A társaság vagyonát képeznék még a részére gyűjtött és adományozott könyvek, oklevelek, iratok, műtárgyak és régiségek. Ezek egyelőre a Magyar Tudományos Akadémia vagy a Nemzeti Muzeumban helyezendők el, az igazgató választmány rendeletéhez képest.

VIII. A társaság jövője.

43. §. Ha a társaság vagyona idővel a nemzet és egyesek áldozatkészségéből, valamint a megtakarításokból annyira szaporodnék, hogy szükségkép a fokozottabb kiadásoknak is képes volna megfelelni, akkor működési körét kitágítja.

IX. Az alapszabályok változtatása.

44. §. Az alapszabályok módosítása csak egy, ezen czélra két héttel előre hirdetett választmányi ülésen történhetik, a jelenlevő igazgató és levelező tagok kétharmad szótöbbségével. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legkevesebb tíz igazgató tag jelenléte szükséges. Az alapszabályok változtatott részei esetről esetre a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel jóváhagyás végett.

X. A társaság esetleges feloszlása.

45. §. A társaság feloszlása csak azon esetben történhetik meg, ha egy ezen czélból egy hónappal előre hirdetett közgyűlés a jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szótöbbségével a feloszlást elhatározza. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legalább tizenhat igazgató tag jelenléte szükséges.

46. §. A nem remélt feloszlás esetében a társaság összes vagyonának örököse első sorban a «Magyar Történelmi Társulat», másod sorban a «Magyar Tudományos Akadémia». Ez esetben ezen örökösök az összes vagyont a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Alapítványa» czímén tőkésíteni tartoznak, és annak jövedelmeit, kamatait kizárólag csak a 2. §-ban említett tudományszakok művelésére fordíthatják. A feloszlás esetében hozandó közgyűlési határozatok azonban foganatosítás előtt a m. kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztendők.

47. §. A társaság alapszabályai megerősítés végett a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel. Az esetben, ha az alapszabályokban meghatározott czélt és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által, a mennyiben további működésének folytatása által az állam, vagy az egyleti tagok vagyoni értéke veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüggesztetik, s a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni feloszlatás terhe alatt köteleztetik.

IGAZGATÓSÁG.

I. Elnökség és tisztviselők.

TISZTELETBELI ELNÖK:

Gróf ANDRÁSSY DÉNES.

Megválasztatott 1907 deczember 12-én.

ELNÖK:

(Üresedésben.)

MÁSODELNÖKÖK:

Dr. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.
Másodizben megválasztatott 1903 deczember 10-én.

CSOMA JÓZSEF.
Megválasztatott 1905 deczember 14-én.

TITKÁR:

Dr. SCHÖNHERR GYULA.
Másodizben megválasztatott 1904 február 25-én.

JEGYZŐ:

Dr. ÁLDÁSY ANTAL.
Másodizben megválasztatott 1904 február 25-én.

ÜGYÉSZ:

Dr. FEJÉRPATAKY KÁLMÁN.
Megválasztatott 1896 november 26-án.

PÉNZTÁRNOK:

TÓTH ÁRPÁD.
Megválasztatott 1892 október 6-án.

A TURUL SZERKESZTŐI:

Dr. SCHÖNHERR GYULA
Megválasztatott 1897 február 27-én.

VARJÚ ELEMÉR
Megválasztatott 1901 február 28-án.

II. Igazgató választmány.

Gróf Andrássy Géza. *Megválasztatott 1906 november 29-én.*
Gróf Apponyi Sándor. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Dr. Áldásy Antal. *Megválasztatott 1896 november 26-án.*
Barabás Samu. *Megválasztatott 1892 november 24-én.*
Gróf Bánffy György. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Idősb Bánó József. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Békefi Remig. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Boncz Ödön. *Megválasztatott 1892 november 24-én.*
Borovszky Samu. *Megválasztatott 1897 november 27-én.*
† Bunyitay Vincze. *Megválasztatott 1888 szeptember 27-én.*
Dr. Csánki Dezső. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Csoma József. *Megválasztatott 1887 november 24-én.*
Id. Daniel Gábor. *Megválasztatott 1899 november 30-án.*
Dr. Dézsi Lajos. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Dr. Dőry Ferencz. *Megválasztatott 1905 deczember 14-én.*
EmőkeiEmich Gusztáv. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Éble Gábor. *Megválasztatott 1900 november 29-én.*
† Dr. Fejérpataky László. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Fraknói Vilmos. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Géresi Kálmán. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Ghyczy Pál. *Megválasztatott 1900 november 29-én.*
Kammerer Ernő. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Karácsonyi János. *Megválasztatott 1890 november 27-én.*
Kállay Ubul. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Dr. Károlyi Árpád. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Baczkamadarasi Kis Bálint. *Megválasztatott 1893 november 30.*
Kollányi Ferencz. *Megválasztatott 1901 november 28-án.*
Dr. Komáromy András. *Megválasztatott 1887 november 24-én.*
Ifj. Kubinyi Miklós. *Megválasztatott 1903 november 26-án.*
Lehoczky Tivadar. *Megválasztatott 1887 november 24-én.*
Makay Dezső. *Megválasztatott 1894 november 29-én.*
Báró Mednyánszky Dénes. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Nagy Géza. *Megválasztatott 1905 deczember 14-én.*
† Nagy Gyula. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Némethy Lajos. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Báró Nyáry Jenő. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Szerémi herczeg Odescalchi Arthur. *Megválasztatott 1883 február 25.*
Dr. Ortvai Tivadar. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Lovag Óváry Lipót. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Petrovay György. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Pettkó Béla. *Megválasztatott 1899 november 28-án.*
† Pór Antal. *Megválasztatott 1890 november 27-én.*

Báró Prónay Dezső. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Ifj. Reissig Ede. *Megválasztatott 1899 november 30-án.*
† 45 Dr. Schönherr Gyula. *Megválasztatott 1891 november 26-án.*
Soós Elemér. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Széll Farkas. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Dr. Szendrei János. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Szent-Iványi Zoltán. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
50 Dr. Szentkláray Jenő. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Idősb Szinnyei József. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
† Tagányi Károly. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
† Dr. Thallóczy Lajos. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
† Dr. Thaly Kálmán. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
55 Csekei Varjú Elemér. *Megválasztatott 1899 november 30-án.*
† Dr. Wertner Mór. *Megválasztatott 1891 november 26-án.*
Dr. gróf Zichy Agoston. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
58 Dr. Zsilinszky Mihály. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*

Levelező tagok.

Királydaróczy Daróczy Zoltán. *Megválasztatott 1900 nov. 29-én.*
Doby Antal. *Megválasztatott 1884 april 24-én.*
Dudás Gyula. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Nádudvari Győry Árpád. *Megválasztatott 1900 nov. 29-én.*
† 5 Hattyúfy Dezső. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Dr. Hodinka Antal. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Jedlicska Pál. *Megválasztatott 1900 november 29-én.*
Dr. Rugonfalvi Kiss István. *Megválasztatott 1906. november 29-én.*
Magyary Kossa Sámuel. *Megválasztatott 1904 november 24-én.*
10 Sárközy Imre. *Megválasztatott 1904 november 24-én.*

A TÁRSASÁG TAGJAI.

a) Alapító tagok.

I. 500 forintos alapítványnyal:

Gróf Andrássy Dénes. *Krasznahorkaváralja.*
† Gróf Andrássy Manó.
† Gróf Batthyány Géza. *Budapest.*
† Dolhai és Petrovai öreg Petrovay János. *Pozsony.*
5 Báró Prónay Dezső. *Budapest.*
† Báró Radvánszky Béla. *Sajó-Kaza.*
Liptószentiváni Szent-Iványi Zoltán. *Budapest.*

II. 200 forintos alapítványnyal:

Arvai közbirtokossági uradalom igazgatósága. *Arva-Váralja.*
† Báró Atzél Béla. *Budapest.*
10 Gróf Bánffy György. *Budapest.*
† Gróf Berchthold Richárd. *Nagy-Oroszi.*
† Gróf Csáky László.
Gróf Csekonics Endre. *Zsombolya.*
† Gróf Cziráky János.
15 Gróf Dessewffy Aurél. *Budapest.*
Gróf Erdődy Rudolf. *Novimarof.*
Gróf Esterházy Ferencz. *Tata.*
Herczeg Esterházy Miklós. *Kis-Marton.*
Gróf Festetich-könyvtár. *Keszthely.*
20 Báró Inkey Imre. *Budapest.*
† Ipolyi Arnold.
† Gróf Károlyi Gyula.
Gróf Károlyi László. *Budapest.*
† Gróf Károlyi Tibor. *Budapest.*
25 Lipóczi Keczer Miklós. *Kassa.*
† Lanfranconi Grazioso Enea.
Gróf Majláth György. *Zavar.*
† Mocsonyi Jenő. *Budapest.*
Mocsonyi Sándor. *Budapest.*
30 † Báró Nyáry Béla. *Pozsony.*
Szerémi herczeg Odescalchi Arthur. *Körmöczbánya.*
Szerémi herczeg Odescalchi Gyuláné szül. gróf Degenfeld Anna. *Budapest.*
Dr. báró Prónay S. Gábor. *Acsa.*
† Báró Radák Ádám.
35 Báró Révay Gyula. *Budapest.*
Sigmund Ákos. *Budapest.*
Simonyi és Varsányi Simonyi Kálmán. *Erdő-Tárcsa*, u. p. Aszód.
Szemere Miklós. *Budapest.*
† Gróf Sztáray Antal.
40 † Gróf Tisza Lajos.
† Idősb báró Vay Miklós.
Gróf Vigyázó Ferencz. *Budapest.*
Gróf Wass Jenő. *Czege.*
Gróf Zselénski Róbert. *T.-Ujfalu.*

III. 100 forintos alapítványnyal:

45 Gróf Apponyi Sándor. *Lengyel.*
Babics József. *Zsombolya.*
Balásházy Bertalan. *Ködombpuszta*, u. p. Henczida.
† Báró Bánffy Ádám.
† Bay Gábor és neje sz. Ormos Katalin.
50 Bay Ilona. *Debreczen.*
† Beöthy Ákos. *Budapest.*
† Báró Bésán N. János.
Gróf Bethlen Istvánné szül. grót Teleki Ilona. *Budapest.*
Bezerédj Pál. *Szegszárd.*
55 Budapest székesfőváros könyvtára.
Burchard-Bélaváry Konrád. *Bpest.*
Csapó Vilmos. *Tengelicz*, u. p. Gindly-család.
Gróf Cziráky Antal. *Lovas-Berény.*
† Gróf Esterházy János. *Kolozsvár.*
60 Jeszenszky Béla. *Temesvár.*
Karczag István. *Magyar-Egres.*
Komlóssy Arthur. *Debreczen.*
† Gróf Kuún Géza. *Maros-Németi*, u. p. Déva.
Báró Mednyánszky Dénes. *Bécs.*
65 † Kellemesi Melczer István.
† Alsó-Szopori Nagy Imre.
† Báró Nyáry Albert.
Báró Nyáry Jenő. *Budapest.*
† Ormós Zsigmond.
70 † Gróf Pálffy-Daun Vilmos, teanoi herczeg. *Stübing.*
Pettkó Béla. *Budapest.*
Pór Antal. *Esztergom.*
Báró Radvánszky Kálmán. *Sajó-Kaza.*
Sopron vármegye közönsége.
75 Szépművészeti Múzeum. *Budapest.*
Szilassy Aladár. *Budapest.*
† Szontágh Pál. *Horpács*, u. p. Nagy-Oroszi.
Gróf Teleki Géza. *Budapest.*
Tisza Kálmánné, sz. gróf Dégenfeld Ilona. *Budapest.*
80 Gróf Zichy N. János. *Budapest.*

b) Pártoló és évdíjas tagok.

(A pártoló tagok csillaggal vannak az évdíjasoktól megkülönböztetve.)

*Gróf Almássy Dénesné. *Gyula.*
*Báró Ambrózy István. *Malonya.*
Ambrózy Nándor. *Sátoralja-Ujhely.*
Dr. Andrásovics Béla. *Budapest.*
*Gróf Andrássy Géza. *Betlér.*
*Gróf Andrássy Gyula. *Budapest.*
Andreánszky Antal. *Budapest.*
Antal János. *Budapest.*
Dr. Áldásy Antal. *Budapest.*
Baán Elemér. *Körmöczbánya.*
Baditz Lajos. *Kapuvár.*
Dr. Baghy Béla. *Kengyel.*
Bődi Balogh Gyula. *Szombathely.*
Balogh Tihamér. *Puszta-Szent-Kozma*, u. p. Berettyó-Ujfalu.
Barabás Samu. *Budapest.*
*Baranyay Mária. *Budapest.*
Baranski Emil László. *Pozsony.*
Bartal Béla. *Fadd.*
*Gróf Batthyány Lajos. *Ikervár.*
Dr. Bán Ágoston. *Budapest.*
*Idősb Bánó József. *Budapest.*
Bárczay Elemér. *Puszta-Szarazbeö*, u. p. Átány.
Komoróczi és Szentandrási Bencsik István. *Király-Helmecz.*
*Beniczky Ádám. *Zsámbok*, u. p. Tura.
*Beniczky Elemér. *Heves-Csehi.*
*Beniczky Géza. *Homok*, u. p. Tisza-Földvár.
Beniczky Kálmán. *Turócz-Szent-Márton.*
*Benke Gyula. *Budapest.*
Benkó Imre. *Nagy-Kőrös.*
Gróf Benyovszky Rezső. *Alsó-Tengelicz.*
*Berczik Árpád. *Budapest.*
Berseny Béla. *Arad.*
Berwalszky Kálmán. *Igló.*
Berzeviczy Béla. *Ipolyság.*
Beszterczebányai városi múzeum.
*Gróf Bethlen Bálint. *Gyéres.*
*Dr. Bezerédj Viktor. *Budapest.*
Bécsi m. kir. testőrségi könyvtár.
Dr. Békefi Remig. *Budapest.*
Ifj. Bobula János. *Budapest.*
Dr. Boldizsár Kálmán. *Debreczen.*
Dr. Boncz Ödön. *Budapest.*
Boronkay Jenő. *Köbölkut.*
Dr. Borovszky Samu. *Budapest.*
Borsay Jenő. *Báthmonostor.*
Borsodmiskolczi közművelődési és muzeumegyesület. *Miskolcz.*
Bosnyák László. *Kaposvár.*
Bothfalvi Both Tamás. *Eperjes.*
*Botka Béla. *Bánlak.*
Bouly de Lesdain, Louis. *Dunkerque.*
Bölöni László. *Bánfi-Hunyad.*
*Bronts Viktor. *Susa.*
Veskóczi Budaházy Béla. *Nyiregyháza.*
Budapesti egyetem tört. szemináriuma.
Budapesti kegyesrendiek főgymnasiuma.
Bunyitay Vincze. *Nagy-Várad.*
Felsőpulyai Bük Géza. *Magyar-Valkó.*
Dr. Cholnoky Jenő. *Kolozsvár.*
Csanády Béla. *Kraszna.*
Csatay Gyula. *Pozsony.*
*Gróf Csáky Albin. *Budapest.*
*Gróf Csáky Ödön. *Főrév.*
Gróf Csáky Vidor. *Szepes-Görgő.*
Dr. Csánki Dezső. *Budapest.*
Csernátony Gyula. *Besztercze.*
Csernovics Diodor. *Arad.*
Csizmadia János. *Késmárk.*
*Báró Csollich Géza. *Budapest.*
*Csoma József. *Devecser*, u. p. Forró-Encs.
Eördöghfalvi Csuha Malva. *Császlócz*, u. p. Ungvár.
*Gróf Cziráky Béla. *Dénesfa*, u. p. Czirák.
Vargyasi Daniel Gábor. *Budapest.*
KirálydaróczíDaróczy Zoltán. *Paks.*
Debreczen város könyvtára.
Dedek Crescens Lajos. *Budapest.*
Deési kaszinó-egylet.
*Gróf Degenfeld József. *Debreczen.*
*Gróf Degenfeld Lajos. *Szirák.*
*Gróf Degenfeld Sándor. *Erdőszáda.*
Dely Imre. *P.-Peres*, u. p. Furta.
Dr. Demjanovich Emil. *Budapest.*
Deutsch Zsigmond és Társa könyvkereskedése. *Budapest.*
Délmagyarországi rég. és tört. egylet. *Temesvár.*
Dévai főreáliskola.
Dr. Dézsi Lajos. *Kolozsvár.*
Doby Antal. *Homonna.*
Dókus Gyula. *Sátoralja-Ujhely.*
Dr. Dőry Ferencz. *Budapest.*
*Dráveczky Gyula. *Ér-Mihályfalva.*
Dudás Gyula. *Budapest.*
*Báró Duka Géza. *Kádár*, u. p. Rittberg.
*Br. Edelsheim-Gyulay Lipót. *Budapest.*
*Emőkei Emich Gusztáv. *Budapest.*
*Gróf Esterházy Miguel. *Kolozsvár.*
*Gróf Esterházy Miklós Móricz. *Budapest.*
Herczeg Esterházy-könyvtár. *Kismarton.*
Esztergomi főegyházmegyei könyvtár.
Eble Gábor. *Budapest.*
Fáy Béla. *Dédács*, u. p. Piski.
*Fáy István. *Serke*, u. p. Feled.
*Fáy László. *Budapest.*
Dr. Fejérpataky Kálmán. *Budapest.*
*Dr. Fejérpataky László. *Budapest.*
Fekete Albert. *Szkáros*, u. p. Zsadány.
Fest Lajos. *Eperjes.*
*Gróf Festetich Andor. *Szeleste.*
Dr. Fialka Gusztáv. *Budapest.*
Gróf Forgách László. *Mándok.*
Forgon Mihály. *Budapest.*
Dr. Förster Jenő. *Lőcse.*
Dr. Fraknói Vilmos. *Róma.*
Freyseysen Virgil. *Sopron.*
Fuhrmann Andor. *Csacza.*
*Gyulai Gaál István. *Büssü.*
Gachal Sándor. *Budapest.*
Dr. Gábor Gyula. *Budapest.*
Gálos Rezső. *Szárosajta.* u. p. Nagybocson.
Dr. Gárdonyi Albert. *Budapest.*
Gerold és társa. *Bécs.*
Dr. Géczy Dezső. *Budapest.*
Géresi Kálmán. *Debreczen.*
Ghyczy Pál. *Csendespuszta*, u. p. Nagy-Lapás.
Gombos Kálmán. *Kismarton.*
Dr. Goszthony Mihály. *Bárdi-Bükk.*
Gömörmegyei múzeum. *Rimaszombat.*
Graenzenstein Béla. *Budapest.*
Gyarmathy Sándor. *Budapest.*
Dr. Gyárfás Tihamér. *Brassó.*
Gyömörey Vincze. *Ukk.*
Báró Győrffy Samu. *Budapest.*
Győrvárosi könyvtár.
Nádudvari Győry Árpád. *Bécs.*
Gyulay Kálmán. *Kerepes.*
*Hajós József. *Budapest.*
Halmágyi Sándor. *Budapest.*
Hanny Gábor. *Pécs.*
Hanny Tódor. *Kismarton.*
Harmos István. *Sopron.*
Hattyúfy Dezső. *Székesfejérvár.*
Haus- Hof-, u. Staatsarchiv. *Wien.*
Hedry József. *Alsó-Láncz*, u. p. Buzita.

Hedry Lőrincz. *Kassa.*
Ifj. Hellebronth Kálmán. *Budapest.*
Dr. Herczeg Mihály. *Budapest.*
Hets Ödön. *Budapest.*
Hodinka Antal. *Pozsony.*
Hontvármegyei múzeum-társaság. *Ipolyság.*
Horthy István. *Bécs.*
Horváth Emil. *Budapest.*
Horváth Sándor. *Budapest.*
Huszár Dezső. *Duna-Adony.*
Ibrányi Mihály. *Galga-Györk.*
*Nagyilosvai Ilosvay Aladár. *Nagy-Váth.*
Nagyilosvai Ilosvay Bálint. *Budapest.*
*Kisdobronyi Isaák István. *Nagy-Rhéde.*
*Ivády Tihamér. *Budapest.*
*Draskóczi és Jordánföldi Ivánka László. *Budapest.*
Dr. Iványi Béla. *Budapest.*
Jalsoviczi Jalsoviczky Sándor. *Budapest.*
Jankovics József Mihály. *Munkács.*
Jedlicska Pál. *Nagyszombat.*
Jeszenszky Alajos. *Nyitra.*
*Jeszenszky Imre. *Gödre.*
Jékey Zoltán. *Géberjén*, u. p. Győrtelek.
*Jékey Zsigmond. *Géberjén*, u. p. Győrtelek.
Junkovich Gyula. *Samobor.*
Kalocsai érseki könyvtár.
Kammerer Ernő. *Budapest.*
Karakas Károly. *Nagyvárad.*
Dr. Karácsonyi János. *Budapest.*
*Gr. Karátsonyi Jenő. *Budapest.*
Dr. Kardos Samu. *Debreczen.*
*Kazy József. *Budapest.*
Kállay András. *Nagy-Halász.*
*Kállay Lipót. *Budapest.*
Kállay Ubul. *Nagy-Kálló.*
Dr. Károlyi Árpád. *Bécs.*
*Kecskeméti kaszinó.
*Fületinczi Kelcz Gyula. *Zsitva-Ujfalu.*
*Báró Kemény Gyula. *Puszta-Kamarás*, u. p. Mocs.
Kemény Lajos. *Kassa.*
*Kölcsei Kende Péter. *Budaszára.*
Kenessey László. *Székesfejérvár.*
*Dr. Kenessey Pongrácz. *Budapest.*
Kégl György. *Csala.*
Képviselőházi könyvtár. *Budapest.*
*Gróf Khuen-Héderváry Károly. *Hédervár.*
Kilián Frigyes. *Budapest.*
Baczkamadarasi Kis Bálint. *Magyar-Igen.*
Kistaludy László. *Budapest.*
Dr. Kiss Emil. *Kaposvár.*
Kiss Emil Károly. *Baltavár.*
Kiss István. *Győr.*
*Nemeskéri Kiss Pál. *Véghles.*
*Kollányi Ferencz. *Budapest.*
Kolosy Béla. *Debreczen.*
Kolosy István. *Kecskemét.*
Dr. Komáromy András. *Budapest.*
Dr. Konkoly Balázs. *Komárom.*
Dr. Koós Jenő. *Budapest.*
Korizmics Antal. *Alexandria.*
Dr. Kormos Béla. *Budapest.*
*Ruszkai Kornis Ferencz. *Debreczen.*
Lovag Kotz József. *Arad.*
Kováts László. *Budapest.*
Kőszeghy Antal. *Budapest.*
Kőszeghy Sándor. *Budapest.*
*Kőváry László. *Kolozsvár.*
Krahl Ernő. *Bécs.*
Ifj. Kubinyi Miklós. *Arva-Váralja.*
Dr. Küffer Béla. *Budapest.*
Kürthy Lajos. *Budapest.*
*Gróf Laszberg Rudolf. *Budapest.*
Láng Mihály. *Budapest.*
Lehóczky Tivadar. *Munkács.*
Leleszi prépostság.
Leövey Sándor. *Budapest.*
Bilkei és Gorzói Lipcsey József. *Budapest.*
Losonczy István. *Miskolcz.*
*Magyary-Kossa Sámuel. *Budapest.*
Makay Dezső. *Budapest.*
Makkay József. *Nagyvárad.*
Malatinszky György. *Budapest.*
Bohuszlaviczi Malobiczky János *Budapest.*
Marsovszky Izor. *Budapest.*
Dr. Mauks Ernő. *Pozsony.*
Máriássy Ödön. *Mád.*
Meczner József. *Korlát*, u. p. Vizsoly.
*Meszleny Bencze. *Velencze.*
Dr. Mérey Béla. *Trencsén.*
Mészáros Dániel. *Nagy-Szénás.*
Apsai dr. Mihályi János. *Máramaros-Sziget.*
Miskolczy Imre. *Vönöczk.*
Miskolczy Jenő. *Debreczen.*
*Bocsári Mocsáry István. *Budapest.*
*Bocsári Mocsáry Sándor. *Lapujtő.*
*Mosonmegyei történelmi és régészeti egylet. *Magyar-Óvár.*
Nagy Géza. *Budapest.*
Tasnádi Nagy Gyula. *Budapest.*
Eözbéghi Nagy Ignácz. *Puszta-Varjas*, u. p. Böös.
Sz. Nagy Lajos. *Budapest.*
Dr. Borzovai Nagy Ottó. *Szolnok.*
Nagyenyedi Bethlen-főiskola könyvtára.
Nagyiday Ferencz. *Verbőcz*, u. p. Tisza-Ujlak.
Nagyszebeni városi levéltár.
Nagyváradi közs. iskolai könyvtár.
Naláczi Ödön. *Hátszeg.*
Nedeczky Tibor. *Budapest.*
*Nemzeti kaszinó könyvtára. *Budapest.*
Ifj. Nyéki Németh Imre. *Székesfehérvár.*
Németh Titus. *Budapest.*
Némethy Lajos. *Grácz.*
*Báró Nyáry Béláné. *Pozsony.*
Orczy Zoltán. *Budapest.*
Orosz Ernő. *Eger.*
Orosz György. *Nyiregyháza.*
*Országh Lajos. *Kis-Telek*, u. p. Magyar-Mecske.
*Országos kaszinó. *Budapest.*
Országos levéltár. *Budapest.*
Dr. Ortvay Tivadar. *Budapest.*
Ostffy Miklós. *Ostffy-Asszonyfa.*
Osváth Lajos. *Nagyvárad.*
Lovag Óváry Lipót. *Budapest.*
*Őrgróf Pallavicini Ede. *Budapest.*
Pannonhalmi főapátság.
Payzsos Andor. *S.-A.-Ujhely.*
*Pálffy Imre. *Budapest.*
*Gróf Pálffy Sándor. *Marchegg.*
Pálfiszegi Pálffy László. *Pacsa.*
*Gróf Pejachevich Tódor. *Eszék.*
Peőcz Elek. *Budapest.*
Peszeki Ferencz. *Nagyvárad.*
Dolhai és Petrovai Petrovay György *Mármarossziget.*
Dolhai és Petrovai Petrovay Gyula. *Marmarossziget.*
Péchy György. *Bécs.*
*Aszódi és Podmanini báró Podmaniczky Gézáné szül. gr. Degenfeld Berta. *Kis-Kartal*, u. p. Aszód.
*Aszódi és Podmanini báró Podmaniczky Levente. *Fenyő-Haraszt*, u. p. Verseg.
Gróf Pongrácz Frigyes. *Pozsony.*
Gróf Pongrácz Jenő. *Bashalom.*
Pongrácz Kálmán. *Nyitra.*
Dr. Pósta Béla. *Kolozsvár.*
Pozsonyi kir. jogakadémia.
Réthey Prikkel Lajos. *Pozsony.*
Puky Andor. *Tomor*, u. p. Homrogd.
Puky Gyula. *Budapest.*
Puky József. *Félegyháza.*
Radocza János. *Budapest.*
*Báró Radvánszky Géza. *Sajó-Kaza.*
*Dr. Radvánszky György. *Budapest.*
*Báró Radvánszky Jánosné. *P.-Varsány*, u. p. Hatvan.

Báró Ragályi-Balassa Ferencz. *Ragály.*
Lublóvári Raisz Aladár. *Lőcse.*
Rakovszky Endre. *Kassa.*
Rakovszky György. *Budapest.*
Ifj. dr. Reiszig Ede. *Budapest.*
Relkovič Néda. *Budapest.*
*Reviczky Ambró *Budapest.*
Rexa Arthur. *Budapest.*
Dr. Récsey Viktor. *Győr-Szent-Márton.*
Dr. Réthy László. *Budapest.*
Romhányi János. *Nyitra.*
*Kis-Zombori Rónay Ernő. *Kis-Zombor.*
*Kis-Zombori Rónay Jenő. *Nagy-Becskerek.*
Rudnay Béla.
Báró Salamon Mihály. *Székesfehérvár.*
Sarlay Sámuel. *Budapest.*
Sárközy Aurél. *Komárom.*
Sárközy Imre. *Nagy-Bajom.*
Schiller Bódog. *Budapest.*
Dr. Schönherr Gyula. *Budapest.*
*Schulpe Vilmos. *Török-Kanizsa.*
Sebestyén József. *Kolozsvár.*
Kissolymosi Simó Ferencz. *Budapest.*
Simonffy Imre. *Debreczen.*
Simonyi Béla. *Aranyos-Maróth.*
Paksi Sipeky Béla. *Borsicz*, u. p. Nemsova.
*Ifj. báró Solymossy László. *Nagy-Teremi.*
Sombory Lajos. *Magyar-Nagy-Sombor.*
Somogyi Zsigmond. *Budapest.*
Somogymegyei Könyvtár. *Kaposvár.*
Soproni kaszinó-egyesület.
Sóvári Soós Elemér. *Budapest.*
*Báró Staudach Adolf. *Budapest.*
Dr. Sussich Károly. *Karán-Sebes.*
Szabadkai közs. főgimnázium.
*Nemestóthi Szabó Béla. *Arad.*
Dr. Bártfai Szabó László. *Budapest.*
*Bessenyői Szabó Mihály. *Úny.*
Dr. Szalacsy Lajos. *Győr.*
Szalay Gábor. *Budapest.*
*Szalóki Tamás. *Nemes-Szalók.*
Szamosujvári főgymnasium.
Szatmár vármegye közönsége. *Nagy-Károly.*
*özv. Gróf Szápáry Gyuláné. *Taskony.*
Szegedi Somogyi könyvtár.
Szemere Lajos. *Budapest.*
Dr. Szendrei János. *Budapest.*
Liptószentiváni Szent-Ivány Gyula. *Bikszád.*
*Liptószentiváni Szent-Ivány Gyula. *Budapest.*
*Liptószentiváni Szent-Ivány Károlyné szül. Szent-Ivány Margit. *Liptó-Szt-Iván.*
*LiptószentivániSzent-IványOszkár. *Bélád*, u. p. Nagy-Herestyén.
*Báró Szentkereszty Béla. *Árkos*, u. p. Szepsi-Szt-György.
*Szentkirályi Kálmán. *Tápió-Szt-Márton.*
Dr. Szentkláray Jenő. *Temesvár.*
Szentmihályi Dezső. *Andorháza*, u. p. Pacsa.
Szentpály Miklós. *Nagy-Szöllős.*
Négyesi Szepessy Béla. *Miskolcz.*
Gróf Széchényi Sándorné. *Nagy-Dorogh.*
Széky Péter. *Tisza-Igar.*
Széll Farkas. *Budapest.*
Nagyszigeti Szily Dezső. *Ollár.*
Nagyszigeti Szily Kálmán. *Budapest.*
Idősb Szinnyei József. *Budapest.*
Dr. Szombathy Ignácz. *Budapest.*
Szmrecsányi Szmrecsányi Lajos. *Eger.*
Szögyény Béla. *Alvincz.*
*Sztankovánszky János. *Kajdacs.*
Dr. Szűts Andor. *Székesfehérvár.*
Tabódy Tibor. *Ungvár.*
Tagányi Károly. *Budapest.*
*Tahy István. *Galgagyörk.*
*Takács Ferenc. *Duka.*
Tallián Andor. *Kaposvár.*
*Széki gróf Teleki József. *Tetétlen*, via Solt.
Széki gr. Teleki Sándor. *Budapest.*
*Özv. Széki gróf Teleki Sándorné szül. gróf Teleki Jozefa. *Gyömrő*, u. p. Üllő.
Temesvár sz. kir. város.
Temesvári állami főgymnasium.
Terray István. *Rimaszombat.*
Dr. Thallóczy Lajos. *Bécs.*
Thaly István. *Budapest.*
Dr. Thaly Kálmán. *Budapest és Pozsony.*
Dr. Timon Ákos. *Budapest.*
*Ifj. Tisza Kálmán. *Geszt.*
Tisztviselők orsz. Egyesülete. *Budapest.*
Torkos László. *Budapest.*
Tóth Arpád. *Budapest.*
Dr. Tóth-Szabó Pál. *Budapest.*
Török Kálmán. *Munkács.*
Török Sándor. *Ipolyság.*
Turócz-szentmártoni múzeumi tót társaság.
*Ugron István. *Varsó.*
Ujfalussy Lajos. *Nagy-Károly.*
Ujhelyi Hugó. *Nagybánya.*
Ujj György. *Budapest.*
Ungvári kir. kath. főgymnasium.
Uray Gyula. *Budapest.*
*Dr. Gróf Üchtritz-Amadé Emil. *Budapest.*
Csekei Varjú Elemér. *Budapest.*
Vasvármegyei kultur-egyesület. *Szombathely.*
*Báró Vay Béla. *Alsó-Zsolcza.*
*Gróf Vay Tihamér. *Felső-Vadász.*
Városy Gyula. *Kalocsa.*
Vende Aladár. *Budapest.*
Veress Endre. *Kolozsvár.*
*Báró Vécsey Józsefné szül. gróf Dessewffy Blanka. *Budapest.*
Viczián Antal. *Budapest.*
*Bojári gróf Vigyázó Sándor. *Budapest.*
Dr. Vincze Aurél. *Csacza.*
Virter Ferencz. *Budapest.*
Visolyi Ákos. *Alsó-Pél*, u. p. Kölesd.
Vojth Gergely. *Deés.*
Báró Weissenbach Iván. *Kaposvár.*
Dr. Wertner Mór. *Muzsla.*
*Báró Wodianer Albert. *Budapest.*
Závody Albin. *Rózsahegy.*
*Gróf Zichy Ágoston. *Kálóz.*
Zirczi apátsági könyvtár.
Zombory Géza. *Pécs.*
Dr. Zubriczky József. *Budapest.*
Zsilinszky Mihály. *Budapest.*
Zsivkovics Lajos. *Budapest.*
Zsolnai kir. kath. főgymnasium.

Az alapító tagok száma
(1000 koronás alapitványnyal élő 3, elhunyt 4, = 7 — — — — — — — —
400 koronás alapitványnyal élő 22, elhunyt 15, = 37 — — — — — — — —
200 koronás alapitványnyal élő 24, elhunyt 12, = 36) — — — — — — — — 80
A pártoló tagok száma — — — — — — — — — — — — — — — — — — 103
Az évdíjas tagok száma — — — — — — — — — — — — — — — — — — 310
Az összes tagok száma — — — 493

1907. év folyamán elhaltak:

200 frtos alapító tag:

Keczer Miklós.

100 frtos alapító tag:

Gróf Pálffy Daun Vilmos, teanoi herczeg.

Évdíjas és pártoló tagok:

Bolgár Emil.
*Dr. Duka László.
*Kőváry László.
Luby Károly.
Melhard Gyula.
*Gróf Nádasdy Ferencz.
Reiner Zsigmond.